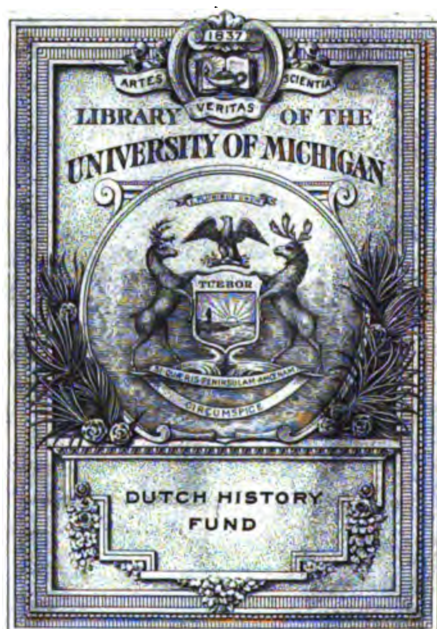

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1836.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1836.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1836.

BOEKBESCHOUWING.

Tiende tiental Leerredenen, *door* J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden*, *bij* D. du Mortier en Zoon. 1834. *In gr.* 8*vo*. 320 *Bl.* *f* 2-50.

Ziehier een kort verslag van en hier en daar eene enkele aanmerking op deze Leerredenen!

I. Eene *Inleiding tot de Lijdensprediking*, volgens I *Korinth.* I: 30: *Uit Hem zijt gij in Christus Jezus*, enz. opent den bundel. 1°. Welke groote weldaden ons door Jezus van God geschonken zijn; 2°. dat wij niets meer, maar ook niets minder behoeven; 3°. aansporing tot dankbaarheid. — Klaar en eenvoudig.

II. *Judas de Verrader.* LUK. XXII: 47 en 48. 1°. Judas een voorwerp van mededoogen; 2°. Jezus, van onze eerbiediging en liefde. Wij zeggen nog eens: klaar en eenvoudig. Wij vergeleken met een' oogopslag Prof. VAN DER HOEVEN's predikatie over Judas, en meenden het verschil van beider jaren in hunne stukken duidelijk op te merken — hier meer de stille, heldere beek; daar de woelige, bruisende stroom. VAN DER HOEVEN bepaalt zich alleen bij Judas, en kiest zeker eene treffende en voor de hand liggende zijde ter beschouwing. VAN DER PALM schijnt ten deele zijn onderwerp uit het oog te verliezen. Doch dit is inderdaad *schijn*; de tekst geeft het zoo aan de hand, en ook *zijne* toepassing (die geheel de genade van Christus predikt) is treffend en gepast. VAN DER HOEVEN had dezen tekst niet, en dit reeds is genoeg, om het verschil van standpunt te verklaren. Beider gevoelen over den ongelukkigen schijnt niet kwalijk overeen te stemmen.

III. *Jezus*, *aan het kruis gelasterd*, *ons voorbeeld.* I PETR. II: 21b. tot 24a. 1°. Jezus, gescholden, niet weder scheldende; 2°. een voorbeeld ter navolging; 3°. daardoor ten sterkste gespoord, dat Hij *voor ons* geleden

heeft. Er ſtraalde in Jezus' gedrag *grootheid*, *wijsheid*, *liefde* en *godvruchtige onderwerping* door; en dit alles dient ons te meer tot een' ſpoorſlag, omdat Jezus niet alleen geheel onſchuldig, maar daarenboven *voor ons* leed. — Eene ſchoone, ſtichtelijke preek, die tot een model over de ſtof der *beſpotting* kan dienen.

IV. *Des menſchen oorſpronkelijke ſtaat en beſtemming. Gen.* II: 15. 1°. Hoe groot die beſtemming en zijne gunst bij God zij; 2°. gevolgen, tot bevestiging van het geloof en beſturing van den wandel. Niemand zal de beſchrijving, in het eerſte deel, zonder uitſtekend vermaak lezen. Ook het overige is belangrijk. Wat het geloof aangaat: „ er is eenheid in den Bijbel; die zelfde mensch, voor welken God zijnen Zoon overgeeft, was van den beginne zijn uitverkoren." Wat den wandel betreft: „ onze gezindheid omtrent God, onze beſchouwing van 's menſchen tegenwoordigen toeſtand en de waardering van ons wezenlijk geluk worden door de kennis van den eerſten ſtaat onzer ſtamouders ten beste geregeld." — Zoo wij iets op deze Leerrede wilden aanmerken, het zou gebrek aan klimming, al te groote gelijkmatigheid in het toepasſelijk gedeelte zijn. Alles is nog even helder, geregeld en juist bij onzen Nestor; ook ontbreekt het niet aan zachten gloed; maar, verbeelden wij het ons, of ontſtaat er van tijd tot tijd al meerdere bedaardheid in den gang zijner rede?

Het ſlot is echter merkwaardig genoeg, vooral uit den mond van een' zeventigjarigen grijsaard, die nimmer de rede voor de eenige vertrouwde Godſpraak onder ons hield, maar met zijn geheele hart ſtaag aan den Bijbel hing. Ziehier een deel van hetzelve: ... „ Neen! „ het waren niet de bekoorlijke dreven, de heldere „ ſtroomen, de geurige vruchten, die het paradijs-ge„ luk van het eerſte menſchenpaar uitmaakten; het was „ hunne onſchuld, hun omgang met God; het was, „ omdat zij geene zonde kenden, omdat zij zich niet „ voor zich zelven of voor God behoefden te ſchamen. „ Ook ons is geen ander wezenlijk geluk dan dit toe-

„ gedacht, en er bloeit ook voor ons geen andere boom „ des levens, dan waaraan de vrucht der geregtigheid „ groeit," enz. enz.

V. *De waarborg der onvergankelijkheid van het Christendom.* II TIMOTH. II: 19. Het is buiten tegenſpraak het kenmerk eener goede leerrede, dat zij tegen gebreken en dwalingen van den tijd gekant is, althans in zeker verband met tijd en plaats ſtaat, en niet als eene algemeene les van zedekunde of geloofsleer in de lucht hangt. En wij gelooven deze onder de besten van den bundel te moeten rekenen, waarbij het te zijner plaatſe ook waarlijk niet aan hoogen gloed ontbreekt. De zin der tekstwoorden zal zijn: *De Heer kent alleen voor de zijnen, die afſtaan van ongeregtigheid.* Na de verklaring, 1°. volgt 2°. het betoog van het noodzakelijk verband tusſchen geloof en deugd; 3°. dat het Christendom *op dezen grondſlag* vastſtaat. o, Mogt 's mans ſtem, de ſtem der waarheid, door zoo vele ongoddelijke, ijdele roepers, als op nieuw de kerk ontrusten, gehoord worden! Doch, helaas! de meesten hooren en nog veel meer verſtaan niet.

VI. *Jezus op zijn twaalfde jaar in den tempel te Jeruzalem.* LUK. I: 41 tot 52. 1°. Eenvoudige verklaring; 2°. waartoe de vermelding dezer bijzonderheid ons ſtrekken moet. — In de woorden: *wat hebt gij ons dus gedaan?* zouden wij inderdaad eene zachte moederlijke berisping meenen te vinden — nog liever misſchien eene berisping, die haar als op de lippen beſterft, ziende hoe hij daar bezig is. Na de allezins korte en gepaste toelichting, maakt VAN DER PALM eenige toepasſelijke aanmerkingen, *a* omtrent Lukas als geſchiedſchrijver, *b* omtrent het karakter en de grootheid van Jezus. De allereerſte, omtrent de vele valſche verhalen van Jezus' kindschheid, is bijzonder belangrijk. Ook zouden wij gaarne dat gedeelte afſchrijven, waarin de woorden voorkomen: „ Houdt het niet voor ſtichting, aan enkele woorden en klanken te blijven hangen, die duistere gewaarwordingen en onvruchtbare

„ bespiegelingen in u doen oprijzen. Kent den schat van
„ Gods Woord in zijne eigenlijke en wezenlijke waarde;
„ en merkt er in op die sporen van ondoorgrondelijke,
„ boven al ons begrip verheven wijsheid en liefde in
„ alle hare bestellingen, wier beschouwing uwe bezig-
„ heid, en wier helder inzigt uwe zaligheid in den he-
„ mel zal uitmaken!"

VII. *Het gedrag, hetwelk den wijzen betaamt bij het drukken van den nood, en bij de uitredding uit denzelven.* *Ps.* CVII: 43. Na dit schoone dichtstuk eerst helder in het licht gesteld te hebben, toont de Prediker ten andere de betamelijkheid van bidden *in* en danken *na* den, verwonnen, nood, en past dit bijzonder toe, of liever dringt het, met de woorden van den tekst, bij zoo velen aan, als toen pas uit den veldtogt tegen de Belgen óf zelve veilig waren teruggekeerd, óf de hunnen zoodanig weder hadden gezien. — Zeker niet de minste uit den bundel!

VIII. *De waardij van een wel doorgebragt leven.* I SAM. XXV: 1ª. In de inleiding spreekt de Hoogleeraar over zijne korteling verstorvene ambtgenooten, VAN VOORST en SURINGAR, in eene korte maar schoone lofspraak. Na het gebed, behandelt hij den tekst, ten aanzien van deszelfs verband en inhoud. Waarna hij, 1°. in een beknopt overzigt over Samuël's geschiedenis, het voorbeeld doet zien van een wèl doorgebragt leven; om 2°. daarna en ten besluite zijne hoorders tot het leiden van zulk een leven aan te sporen, door hun het belang en de waardij van hetzelve te doen gevoelen. Wij hebben voor het laatste niet dan goedkeuring en dank. Doch, hoe geleidelijk ook Samuël's geschiedenis hier worde voorgesteld, en hoe schoon daar alles luide, — zegt de Prof. hier niet eenigzins te weinig, en daar te veel? Ware de aanmerking niet gepast geweest, dat het regterambt onder de Israëlieten met den tijd eenigzins van natuur schijnt veranderd te zijn, en meer eene burgerlijke betrekking geworden te wezen, om regt te spreken tusschen den man en zijnen naasten; iets,

dat vroeger meer aan de Oudsten en Vorsten in elken stam (niet zoo zeer aan den Hoogepriester, naar het ons voorkomt) was verbleven; en dat hierdoor de (ware of ingebeelde) behoefte aan een' Koning als voorbereid was? En wat de geleerde man van de Profetenscholen zegt, is dat genoegzaam bekend en zeker? Zoo ja, dan, zouden wij meenen, is het gezegde wederom niet geheel voldoende, maar behoorde er iets van het algemeene denkbeeld van *Profeet* gezegd te zijn, ten einde hetgeen in de bedoelde scholen geleerd werd met het ambt en de verrigtingen der bekende Godsmannen overeen te brengen. Althans, hetzij wij hierin dwalen of regt hebben, ligt vindt de schrandere Leeraar, zoo hij dit lezen mogt, gelegenheid, om, ongezocht en ongenoemd, te meer licht over de zaak voor het Publiek te verspreiden.

IX. *Het jammerlijke der verkeerde uitlegging en willekeurige toepassing van plaatsen der H. Schrift.* MATTH. IV: 5—7. Eerst geeft VAN DER PALM als 't ware de historische verklaring, om dan 1°. over de kenmerken der gegispte behandeling, 2°. over het jammerlijke en verderfelijke daarvan te spreken, en 3°. tot hooge waardering en gemoedelijke beoefening enz. aan te sporen. Wij gaven vroeger te kennen, dat onze Redenaar de teekenen des tijds niet uit het oog verliest. Dit stuk is er een nieuw en heerlijk blijk van. Er ligt zelfs iets scherps in, om juist den Duivel tot afschrikkend voorbeeld te stellen. Trouwens, de waarheid van het hier beweerde loopt, in allen opzigte, dermate in het oog, dat men niet te sterk schijnt te kunnen spreken. Het eenige, dunkt ons, wat hier kan tegengeworpen worden, is, dat b. v. ook Apostel Paulus zich niet altijd van een gebruik der H. Schrift schijnt te onthouden, dat meer op toevallige overeenkomsten, dan wel op wezenlijke gepastheid voor het oogmerk berust. Doch, het schijnt ons toe, tot zulk eene Schriftverklaring, als VAN DER PALM wil, mede te behooren, dat men dit niet verbloeme. De inhoud des Bijbels is

Goddelijke waarheid; de vorm is menfchelijk, wel van groote verdienfte, maar, wat althans het werk van bloote menfchen heeten mag, niet zonder gebreken, vooral zulke, als aan tijd en toeftand behooren. Wij zijn geene Mahomedanen, die den Koran als *allezins* volmaakt befchouwen. Of, houdt het iemand daarvoor, dat Paulus ook te dezen niet dwalen kon, dan voorzeker bezat hij een licht, dat wij geheel niet bezitten. Oordeelkundige befchouwing en verklaring alleen kan ons den waren zin, de bedoeling eener plaats, en hare gepastheid tot eenig bewijs, doen kennen.

X. *De groote waarde van de regte kennis en beoefening der Goddelijke Openbaring.* II TIMOTH. III: 15. Geene eigenlijk gezegde inleiding, maar toelichting van den tekst alleen opent deze leerrede, in welke 1°. de groote waardij der H. Schriften, 2°. de voortreffelijkheid van derzelver regte beoefening, 3°. het onverantwoordelijke der verwaarloozing, 4°. de heilzame vrucht van de regte kennis wordt in het licht gefteld. Blijkbaar is het eerfte hier het voornaamfte, de bron, waaruit de andere deelen als zoo vele beken vloeijen. Hier is dan zeker ook de grootfte volheid en warmte van gedachten; fchoon deze, onderfcheidenlijk gewijzigd, hier en daar toch treffend terugkeeren. Trouwens, wie zou over den Bijbel en zijne regte beoefening, de hooge waarde en voortreffelijkheid deszelven, beter kunnen fpreken, dan deze welfprekende Bijbeltolk, die zijn zeventigjarig leven meest in de beoefening, grondige beoefening, en mededeeling deszelven aan anderen, befteedde? Men leze en oordeele!

Wij befluiten ons verflag met dank en bewondering. Moge de voortreffelijke Man nog lang leven en gezondheid, dien helderen geest en al de uitmuntende gaven bezitten, welke hem, wij aarzelen niet het te zeggen, tot een' zegen van onzen tijd maken! Moge zijn talent ook dezulken aantrekken en boeijen, die ter regter of ter *flinker zijde van de* waarheid afwijken, ongeloovigen en *bijgeloovigen*, *onverfchilligen* en dweepzieken!

Moge hij steeds velen voor de waarheid en voor de eeuwigheid behouden!

Akademische Voorlezingen over het nut en de belangrijkheid der grammatische vergelijking van het Grieksch, het Latijn en de Germaansche tongvallen met het Sanskrit. *Door* H. A. HAMAKER. *Te Leyden*, *bij* C. C. van der Hoek. 1836. *In gr. 8vo.* 295 *Bl.* *f* 3 - :

Met een weemoedig gevoel nemen wij dit boek ter beoordeeling in handen. De Schrijver daarvan was een dier zeldzame mannen, welke met het gelukkigst geheugen eene hooge mate van schranderheid en scherpzinnigheid en eene ijzeren vlijt en onverzadelijken weetlust vereenigden; een man, die niet alleen voor de beoefening, maar ook voor de uitbreiding der wetenschap als geboren scheen; die reeds op het gebied der taal- en letterkunde de belangrijkste veroveringen had gedaan, en wiens naam ons Vaderland tot in *Ruslands* hoofdstad toe, waar hij de gewigtigste wetenschappelijke betrekkingen had aangeknoopt, tot eere verstrekte. En hij — is ons voor deze wereld ontrukt! Op het punt van tot zijnen belangrijken post aan *Leydens* Hoogeschool weder te keeren, stortte hij, acht dagen na zijne Echtgenoote, in het graf, en liet zeven weezen achter! Het is, na zoo vele verliezen van mannen in den bloei huns levens, die *Hollands* Hoogeschool binnen een aantal jaren getroffen hebben, geen der geringsten. Behalve zijne verbazende geleerdheid, die schier alle de talen van *Europa* en die van het Westelijk *Azië* en *Indië* omvatte, die daarbij den geheelen omvang der Geschiedenis, niet alleen van het Oosten tot in kleine bijzonderheden, maar ook van *Europa*, der Aardrijks- en Letterkunde voegde, was HAMAKER ook de vriend en vader van alle studenten, die toonden ijver en liefde voor de wetenschap te bezitten. Voor dezen was geen tijd hem te lang of

te kostbaar, om hen op den weg te helpen, hun uit den onuitputtelijken voorraad zijner wetenſchap het noodige bij te zetten, hen aan te moedigen, hen op de doornenpaden, die het gebied der taalkunde oplevert, als bij de hand te geleiden, en tot voortreffelijke Geleerden in de Oosterſche letteren op te voeren. Dit alles behoeft geen betoog; de ſprekende bewijzen daarvan zijn op onze Hooge- en Doorluchtige ſcholen voorhanden; maar het is den Schrijver van dit Artikel, die het geluk heeft gehad den Overledene meermalen te ontmoeten, eene behoefte, om die genen, welke zich HAMAKER als eenen ſtroeven kamer-Geleerde zouden voorſtellen, te verzekeren, dat zijn omgang voor allen, die over iets meer dan over mooi weêr, ſtadsnieuws of kaartenblaadjes wenschten te ſpreken, een waar genot was; dat men, met hem over Geſchiedenis, oude en nieuwe Letterkunde (zelfs over de Romans van WALTER SCOTT) ſprekende, altijd zeker was, iets te zullen leeren; dat hij veel, gaarne en goed ſprak, en dat ook de gebeurtenisſen van den dag hem gelegenheid gaven tot de ſchranderſte ſtaat- en geſchiedkundige opmerkingen en vergelijkingen. De boog was echter niet altijd geſpannen; hij wist ook met vrolijke ſcherts zijne geſprekken te kruiden. Dit gaf hem dan nieuwen lust tot den arbeid, waarin hij meer verrigtte, dan een gewoon mensch zich kan voorſtellen. Maar, hij beſtaat niet meer voor ons; zijn geest zweeft thans in hoogere kringen! Mogt hetgeen hij ons nagelaten heeft ons tot voordeel verſtrekken, en mogt zijn voorbeeld meer zulke onvermoeide beoefenaars der wetenſchap kweeken!

Behalve de talen, waarop hij zich ambtshalve *moest* toeleggen, (waaronder men ook, des noods, het *Perzisch* zou kunnen betrekken) waren er voornamelijk *twee*, die in 't bijzonder zijne aandacht boeiden, het *Phenicisch* of *Punisch* en het *Sanskrit*. Voor de eerſte taal heeft hij in de verklaring van twee *Karthaagſche Monumenten*, en in het *Pheniciſche Mengelwerk*, niet weinig verrigt. In latere jaren leide hij zich bijna uit-

ſluitend (buiten zijne ambtsverrigtingen) op het *Sanskrit* toe. En in dit opzigt is, wat de wetenſchap aangaat, zijn dood vooral te betreuren. Hij toch is, voor zoo verre wij weten, de *eenige*, die zich hier te lande heeft toegelegd op deze allerbelangrijkſte taal, welke, in *Engeland* en *Duitschland*, een' W. JONES, de WILSONS, de BOPPS, de SCHLEGELS en een aantal andere Geleerden tot de verbazendſte reſultaten geleid heeft. HAMAKER was *hier* alléén de Repreſentant van *Hollands* letterhelden. Wie zal zijne plaats vervangen?

Het is ondertusſchen gelukkig, dat wij ten minſte nog een gedenkſtuk van zijne ſtudiën in dit vak bezitten, hetwelk tevens een gedenkſtuk is van die onbegrijpelijke algemeene taalgeleerdheid en gave van gelukkige vergelijking, hem zoo bijzonder eigen. Het zijn de voor ons liggende acht *Akademiſche Voorlezingen*, openlijk te *Leyden* voor eene groote ſchaar, niet alleen van ſtudenten, maar ook van aanzienlijke hoorders van allerlei ſtand en jaren gehouden, en die, naar wij van goeder hand weten, in weerwil van het afgetrokken onderwerp, tot op het laatſte toe zeer getrouw bezocht werden. Het oogmerk daarvan is, onze landgenooten opmerkzaam te maken op de groote uitkomſten, die de beoefening der Oud-*Indiſche* of *Sanskritſche* ſpraak ook voor de *klasſieke* en *Teutoniſche* taalſtudie oplevert. Reeds F. SCHLEGEL begon dit vóór 27 jaren, in zijn werkje: *Ueber die Sprache und Weisheit der Indiër*, aan te toonen: hij voerde een aantal *Indiſche* woorden aan, die bijna dezelfde zijn in het *Grieksch*, *Latijn*, *Hoog-* en *Nederduitsch*, en ging zelfs tot in de leer der taalwortels. Naderhand heeft zijn broeder AUGUST WILHELM, te *Bonn*, door het oprigten eener *Indiſche* drukpers en door het uitgeven van *Sanskritſche* werken, ook veel gedaan. Doch hun allen ontbrak nog eene ſchakel in de keten der *Indo-Germaanſche* talen, het *Nederduitsch*, dat hun niet, of althans niet in deszelfs veredelden vorm, het *Hollandsch*, bekend was. HAMAKER heeft dit ge-

voeld, en zegt in de Opdragt: „Gij ziet, wat onze „moedertaal mij geleverd heeft. U, die met het *Hol-* „*landsch* zoo hoog loopt, en het in al zijnen rijkdom en „oorſpronkelijkheid doorziet, behoef ik wel niet te zeg- „gen, van welk een onberekenbaar nut het mij is in mijne „naſporingen. De *Duitſchers*, die er zoo dikwerf den „neus voor optrekken, moesten het eens weten! Zij „moesten maar half kunnen gisſen, hoe onmisbaar dat „hulpmiddel is tot ontdekking van de geheimen der „taal! Geloof mij, alle de *Linguisten* kwamen, *ag-* „*mine facto*, den *Rhijn* afzakken, om het *Hollandsch*, „dat ze, bij gebrek aan goede *elementaire* boeken, in „hun land nooit leeren zullen, op zijn' eigen grond en „bodem te beoefenen!"

Deze Opdragt is aan des Schrijvers Boezemvriend, den Hoogleeraar GEEL, gerigt. Het is een ſchoon gedenkteeken van beider beproefde *dertigjarige* vriendſchap. Ook in de laatſte dagen des Overledenen heeft deze vriendſchapstrouw zich, naar wij vernemen, tot den einde toe niet verloochend. Het heeft ons in deze Opdragt (waarin de Taalkenner zich voor het overige evenzeer doet zien als de Vriend) waarlijk ontroerd, te zien, dat HAMAKER als 't ware een voorgevoel moet gehad hebben, dat hem iets boven het hoofd hing, daar hij, bij gelegenheid der verdediging van de bijgevoegde Noten, die hij niet tot eene nadere gelegenheid had willen beſparen, zegt: „Ik houd niet van dat *temporiſeren*, „waaraan men hier te lande, helaas! *publice* en *pri-* „*vatim* nog al hecht, zonder er iets mede te winnen, „en met gevaar van veel te verliezen. Ik zou ligt in het „laatſte geval kunnen verkeeren; want *wie is er, bij* „*de broosheid des menſchelijken levens, genoegzaam* „*verzekerd, dat hij eene nadere gelegenheid zal vin-* „*den, om iets nuttigs te zeggen of te doen?*"

Doch komen wij tot het onderwerp zelve. In de *eerſte* Voorlezing worden de grenzen diens taalſtams, welken men, bij gemis van een ander woord, gewoon is *Indo-Germaansch* te noemen, voorgedragen, benevens deszelfs

oorſprong en verſpreiding naar 't Westen. Immers men vindt eene treffende overeenkomst tusſchen de Oud-*Indiſche*, *Perziſche*, (*Zend*, *Palvi* en *Parſi*) *Griekſche*, *Latijnſche*, *Teutoniſche* en *Slavoniſche* talen. Zelfs het *Litthauwsch*, zelfs het *Celtisch* en *Kymrisch* (Oud-*Britsch*) heeft daarmede eenige, ſchoon flaauwere, overeenkomst, hetwelk men waarſchijnlijk aan de vroegere verwijdering dier volken van den hoofdſtam moet toeſchrijven. Niets belet ons, ſchijnt het, om deze zoo blijkbare familie van talen, waartoe men ook waarſchijnlijk het *Hongaarsch* en *Wallachisch* kan brengen, de *Japhetiſche* te noemen; gelijk men het *Hebreeuwsch*, *Arabisch*, *Chaldeeuwsch* en *Arameesch* van den ouderen broeder den *Semitiſchen* taalſtam noemt. Immers in dat onſchatbare gedenkſtuk voor de aloude volksafſtamming, *Geneſis X*, zien wij in de vier eerſte verzen juist alle die ſtamvaders uitgedrukt, van welke, naar de waarſchijnlijkſte opvatting, (die zelfs HAMAKER, althans ten aanzien van GOMER, MESECH en TUBAL, erkent) de *Kymren* of *Cimbren* en daarmede verwante *Celten*, de *Scythen*, de *Meden*, de *Grieken*, en de bewoners der ſtreken aan de *Zwarte Zee*, door welke de togt van alle die volken ging, volgens hunne taal, tot éénen ſtam behooren. Een nieuw bewijs voor de waarheid der Bijbelſche oorkonden. Of de voorzaten van alle die volken juist in *Sogdiana*, tusſchen den *Oxus* en den *Jaxartes*, gewoond hebben, gelijk HAMAKER denkt, en aldaar dan ook die oorſpronkelijke taal hebben geſproken, waarvan alle de genoemde zouden afſtammen, zullen wij daarlaten.

Thans moeten wij de taalvergelijkingen zelve, die met de *tweede* Voorlezing een' aanvang nemen, beſchouwen. Wij doen zulks met eenige huivering, daar ons de taal zelve, waarop de Spreker alles thuisbrengt, onbekend is, en er hier zulk een verbazende rijkdom gevonden wordt, dat eene regelmatige ontleding van het werk binnen de gewone perken eener Recenſie ondoenlijk is. Mogt de waardige Schrijver nog leven, opdat wij onze bedenkingen beſcheiden aan zijn oordeel konden onderwerpen!

Doch, dit is ons niet vergund. Wij beginnen dus met te zeggen, dat wij met bewondering gezien hebben, hoe hij *Sanskritsche*, *Perzische*, *Grieksche* en *Latijnsche* wortels (ook zelfs verouderde vormen) met *Fransche*, *Hoog-* en *Nederduitsche*, *Engelsche*, *Deensche*, *Zweedsche* en *IJslandsche* zóó vergelijkt, dat men daarin eene grondige, tot kleine taalkundige bijzonderheden afdalende kennis bespeurt. (Minder is dit met de *Slavonische* talen het geval: met kennis aan het *Celtisch* of *Kymbrisch* pronkt de Schrijver niet; van laatstgemelde vinden wij slechts eene enkele afleiding van het *Grieksche* LYGDAMIS.) Maar, evenzeer als wij 's mans verbazingwekkende geleerdheid en somtijds schranderheid in de afleiding bewonderen, evenzeer erkennen wij rondelijk, dat ons meermalen zeer gewaagde en gedwongene stellingen en afleidingen zijn voorgekomen, die den toets van een gezond oordeel geenszins kunnen doorstaan, waar hij zich door de zucht, om alles op het *Sanskrit* thuis te brengen, tot overeenbrenging der *heterogeenste* denkbeelden heeft laten verleiden. Hij begint met het *voornaamwoord*. Dat des derden persoons is, volgens hem, het oudste en oorspronkelijkste, was in zijne oudste gedaante slechts een enkele natuurkreet, en kan, als onbepaald voornaamwoord, op den eersten en tweeden persoon, op het enkel- en meervoud, ja op alle geslachten, door het gebruik toegepast worden. De voornaamwoorden staan in naauwe betrekking tot de getalwoorden, (in het *Sanskrit* *eka*, *dwi*, *tri*, *tschatur*, *pantschan*, *schasch*, *saptan*, *aschtan*, *nawan* en *dazan*) waarvan de overeenkomst met onze, de *Grieksche*, *Latijnsche* en *Fransche* getalmerken in 't oog loopen. Dit *eka* nu komt met het Lat. *ego*, het Hoogd. *ich* en het Holl. *ik* overeen, gelijk *dwi*, Lat. *duo*, Fr. *deux*, Eng. *two*, Holl. *twee*, met *tu* en *du*, *tri* met het Lat. *tres*, *ter*; gelijk ons *drie*, *derde*, met het Hoogd. *der* overeenkomt. Van *der* ontstaat, met weglating der eerste lettergreep *er*, het persoonlijk voornaamwoord van den derden persoon. *Wi* in het *Ind.* is ons pronom *wij*. Voorts wordt nog zeer vernuftig de wijde omvang aangetoond van het *Sanskr.* woord *guna*, eigenschap,

hetwelk in het *Perzisch* reeds *geslacht* wordt, en van waar ons *kunne*, het *Grieksche gunê*, het *Latijnsche gens*, voorts *kind* en allerlei andere woorden afstammen, die tot het geslacht betrekking hebben, en daaronder insgelijks ons *hoen*, *haan*, *hen*, enz. *Zadeh* heet in het *Perzisch* ook *zoon*, *geslacht*, *soort*, en komt dus met *zaad*, *afkomst*, overeen, b. v. *In uwen zade zullen alle geslachten der Aarde gezegend worden.*

In de *derde* Voorlezing wordt het *naamwoord* beschouwd. Het is ons niet mogelijk, hier den Schrijver te volgen, en wij hebben hier niet die treffende gelijkvormigheid gevonden, die ons in de vorige les meermalen verraste. Voor hoorders of lezers, die niet met alle de fijnheden der oude talen bekend zijn, is deze Voorlezing zwaar te verstaan. Het *Sanskritsche* naamwoord heeft eenen *dualis*, gelijk bij de *Grieken*, en acht naamvallen. Merkwaardig is de overeenkomst van den vergelijkenden trap, *taras*, *tara*, *taram*, met het *Grieksch*, gelijk die van den overtreffenden, *tamas*, *taman*, *tamam*, met het *Latijn* (*timus*), en *ischtas* weder met het *Grieksch* (*istos*), der *Gothischen* en *Engelschen ist* en *est*. Bij de vergelijking van *maha* in 't *Sanskrit* en *meh* of *mih* in 't *Perzisch* voor *groot* met andere talen, verwonderde het ons, dat daarbij het *Grieksche megas*, het *Latijnsche magnus* en het oud-*Hoogduitsche michel*, dat men nog in het *Nibelungen*-lied vindt, niet opgenoemd worden. De wortel van ons *beter*, *goed*, en van ons woord *baat*, vindt men in het *Perzische beh.*

In het *werkwoord* (het onderwerp der *vierde* Voorlezing) heeft het *Sanskrit* tien vervoegingen, en ieder werkwoord heeft tien tijden. Het denkbeeld van *zijn* is te afgetrokken, om onmiddellijk in de taal opgenomen te zijn; het wordt afgeleid van *wonen*, (even als bij de *Franschen*, zoo als HAMAKER had kunnen aanmerken, in *demeurer*) *gaan* of *zich bewegen* (Sanskr. *wi*); van daar *bios* en *vita*, in 't Fr. *vie*, en *leven*, gelijk in het Perz. *zayendeh*, *levend*; van daar ons *zijnde*. (De Schrijver had hier ook nog het *zên* der *Grieken*, *leven*,

overeenkomende met ons *zijn*, kunnen bijvoegen.) Ook het denkbeeld *eten* ging in *zijn* over, blijkens het *Latijn* en *Hoogduitsch* (!!) Ook hier zijn de verdere redeneringen van HAMAKER, die in vele bijzonderheden loopen, voor geene ontleding vatbaar. Eene treffende overeenkomst der *Sanskritsche* en *Grieksche* verbuiging levert de *Aoristus secundus* der laatste, vergeleken met het Sanskr. *atupam*, *atupas*, *atupat*, *atupawas*; *atupatam*, *atupataam*; *atupama*, *atupate*, *atupan*. Hier is alles volmaakt gelijk, mits men de beide *a* in *e* en *o* verandere.

De *vijfde* Voorlezing handelt over de *welluidendheid*. Hier komen de beide van het *Sanskrit* afgeleide dialekten, het *Pahli* en het *Prâkrit*, of de taal der vrouwen, als zachter en weeker, te pas, en hebben ook op andere verwante talen invloed gehad. Het woord *pitri* (vader) is in de verwante dialekten *pater*, *father*, *fathi* en *vader* geworden, en met den *Griekschen* naam van *Heer*, *gemaal*, den *Latijnschen* naam van JUPITER, den *Perzischen* van *Koning*, den *Gothischen* van *gebieder*, den *Frieschen* (*fâd*) van *voogd* en *bestuurder* verwant. In het *Perzisch*, gelijk in de *Duitsche* tongvallen, zijn de lange woorden van het *Sanskrit* merkelijk verkort en afgesleпen, hetwelk daaraan eene *Duitsche* kleur geeft; terwijl ook de onbepaalde wijze der werkwoorden altijd op *en* uitgaat, zoo als bij ons. Hoezeer komt b. v. het woord *wabesten* met ons *bevesten*, *afrakhtan* met ons *oprigten* overeen! Een aantal andere treffende woordovereenkomsten vinden wij op bl. 113, 114, in het Perz. *naam*, *rang*, *sitâk*, (*staak*) *lâgh*, *laasch*, (*gering*, *laasje*) *khurd*, (*kort*) *khurter*, (*kleiner*) enz. Maar wanneer nu de Spreker in het woord *elephas* der *Grieken* ons *helphand* wil vinden, (overeenkomende met het *hastin* of *handig* der *Indianen*) dan bewonderen wij wel zijne vindingskracht, maar kunnen ons toch niet van een' glimlach onthouden over den *Nederlander*, die bij de *Grieken* de woorden *helpen* en *hand* vindt, te meer, daar de *ph* bij de *Grieken* eene enkele letter is. Belangrijk voor de hier behandelde taalvergelijking is de trapswijze vokaalverster-

king bij de *Indiërs*, namelijk der *i* en *a* (*oe*) in *e* en *o*, welke men *guna*, en van deze weder in *ai* en *au*, (*ou*) die men *wriddhi* noemt, en waardoor de zin der woorden eenigzins veranderd wordt. Ook in de verwante talen heeft men daarvan, gelijk HAMAKER toont, ontelbare voorbeelden, b. v. in ons *voet*, *poot* en *bout*. In verschillende dialekten klinkt, volgens dezen regel, ook somtijds hetzelfde woord anders, gelijk *zuur* Holl., *sore* Eng., *sauer* Hoogd.

In de *zesde* en *zevende* Voorlezing wordt de moeijelijke leer der *wortelvormen* en der *woordafleiding* behandeld. Onze Schrijver waarschuwt daarbij zoo wel voor de eenzijdigheid der *Indische* als der *Grieksche grammatici*, die de zaak slechts uit *hun* oogpunt beschouwen, terwijl men zoo veel mogelijk het geheel der *Indo-Germaansche* talen omvatten moet. Alles is hier in 't *Sanskrit* van enkele klinkers uitgegaan, die doorgaans aan Godheden waren toegewijd. *Beweging* en *voortgang* waren de beginselen van verdere ontwikkeling: men werkte vooral door het tegenwoordige deelwoord of de bijvoeging van *nt*, of ook wel met weglating der *n*, en verzachting der *t* in *d* op het slot. Vanhier vele voorzetsels, die b. v. nog in ons onafscheidelijk voorzetsel *ont* en *on* overig zijn (Hoogd. *un*, *ent* en *ohne*) en het Lat. voegwoord *ut*. Maar de grondwoorden nemen ook de *aspiratie* aan, door de keel (*h*), de lippen (*w*) en de tong (*s*). Hiervan geeft (gelijk HAMAKER had kunnen aanmerken) de *s* voor het oud-*Duitsche* woord *axt* (strijdbijl) dat zelfde veranderde woord *saxt*, waarvan de naam *Saksers* afkomstig is, een voorbeeld. Dit, met de korte en lange klinkers en de bovengenoemde vokaalversterking vermenigvuldigd, geeft reeds met het overige *zesenvijftig* wortelwoorden. Bovendien kunnen de *h* zich nog in *k*, de *u* in *p*, de *s* in *t* (men denke slechts aan *essen* en *eten* in 't Hoogd. en Holl.) verharden. Eene tweede klasse van woorden wordt uit de vorige door bijvoeging van een' of twee slot-medeklinkers geboren. Hier verliest zich, onzes achtens, HAMAKER te veel op het veld der gissingen,

waar hij b. v. *zien*, *ontdekken*, *wieden*, *wenden*, *voeten*; *wijzen*, *binden*, *vatten* en *verwonderen*, volgens *Indische* wortels, voor woorden van denzelfden wortelklank houdt, en iets verder ook (bl. 168) *wagen*, *waken*, *waggelen*, *vaag*. HAMAKER vindt in die allen het denkbeeld van *beweging* weder: maar zou dit zoo zeer algemeene denkbeeld *onmiddellijk* alle die zoo uiteenloopende beteekenisfen hebben voortgebragt? (Men zie ook bl. 170 en verv.) Over 't algemeen fchijnt ons hier te veel uit het denkbeeld van beweging te zijn afgeleid; iets, dat met den aard des *Indifchen* volks niet al te best fchijnt te ftrooken. *Schalk* zou, (volgens bl. 173) naar een *Indisch* wortelwoord, *oorfpronkelijk* tevens *knecht* en *bedrieger* beteekend hebben; iets, 't welk wij zeer in twijfel trekken; althans het oude woord *Godfchalk*, *dienaar Gods*, fchijnt daartegen te pleiten: ook was een *Marfchalk* wel geen *gemeene paardenknecht*. Eerst later is, door de listen en ftreken der bedienden, dit woord in minachting gekomen. Daarentegen vinden wij de afleiding van *fchelm* van het Ind. *dfchelma*, *deugniet*, zeer belangrijk. Onder de gedwongene afleidingen behoort, onzes inziens, die van *uitftrekken*, waarvan het denkbeeld van *fmart aandoen* en *fmart lijden*, en *wenfchen*, in den zin van *verlangen*, d. i. *zich verlengen*, *reikhalzend uitzien*, zouden afkomen. Naar ons begrip is *uitftrekken* eer met *rust* verwant. Doch wij moeten ons bekorten.

In de *achtfte* of laatfte Voorlezing behandelt HAMAKER de leer der zoogenaamde *fuffixen*, d. i. woorden, die zich aan de wortels of afgeleide woorden aanfluiten, en derzelver beteekenis wijzigen. Hier kunnen wij den Schrijver allerminst volgen, daar hij hier vooral de vreemde talen behandelt, dus voor ons groote Publiek minder belangrijk wordt, en ook, naar ons denkbeeld, zijner verbeeldingskracht te zeer den ruimen teugel viert. Hoe is het mogelijk, in ons eenvoudig voorzetfel *van* het woord *vriend* te vinden, zoodat *de echtgenoot van de vrouw* niet hetzelfde zou zijn als *der vrouw*, maar *vriend der vrouw*? Vraagt men nu, waarom er dan

niet staat *van der vrouw*, zoo is het antwoord, (in de Noten) *dat de casus-vormen in vele dialekten vernietigd zijn, en dat men oudtijds buiten twijfel van der vrouw gezegd heeft*. Hoe kan men zoo iets zonder eenig gezag uit de Oudheid, alleen op de *Hypothese* eener zeer betwistbare afleiding uit het *Deensch*, aannemen! Immers *van* komt ook voor in de uitdrukking, *de vijand van den Staat*, en is er die nu de *vriend* van? *Wan*, *zeef*, *maaijen*, *wand*, *mand*, en het Hoogd. *Mônd* (*maan*), *mes* en *midden* zouden allen eene *afsnijding* beteekenen. (*Mond* is niet het oorspronkelijke Hoogd. woord; dit was *Mane*, blijkens het *Nibelungen*-lied, waarvan het latere *Mond* dus de *wriddhi* is.) Waarom moet dat woord de *halve maan* beteekenen?

Onder de *Aanteekeningen* zijn er zeer belangrijke, zoo als over den oorsprong van het woord *Sanskrit*, over de *Trojaansche* namen; PRIAMUS, PARIS beteekenen *bevallig*, *bemind*, in het *Indisch*, en komen overeen met het thans in onze Letterkunde bekende *Perzische Peri*, van waar de moeder van ARTAXERXES II en CYRUS PARISATIS (PERIS *dochter*) heette. De *Dardaniërs*, die men in het woord *Tartan* in den Bijbel, aan den *Archipel*, aan den *Donau* en aan de grenzen tusschen *Assyrië* en *Medië* vindt, waren waarschijnlijk *deurwaarders* (letterlijk *deurmenschen* of *grenswachters*). Volgens de opvatting van HAMAKER heeft EZECHIËL reeds van de *Russen* gesproken. (Hoofdst. XXXVIII vs. 3. Ook VAN DER PALM vindt hier een' *volksnaam*, niet het woord *Hoofd*.) Dat ULYSSES tot naar *Britannië*, het gewijde eiland der *Kymriërs*, zou gekomen zijn, komt ons voor, eene wat gewaagde gissing te zijn. Vernuftig is het, in *Walcheren*, blijkbaar reeds in de *Romeinsche* en *Friesche* tijden een heilig gewest, het eiland der *Walkyriën* of *Schikgodinnen* te vinden. Op bl. 235 lezen wij van een *ver sacrum*, als letterlijk *gewijde jeugd*, en dus *ver* als *jeugd* gebezigd. Doch het is bekend, dat de Ouden dikwijls hetgeen in ééne lente geboren was aan de Goden

toewijdden. Zij kunnen ook figuurlijk de *jeugd* de *lente* des jaars genoemd hebben: men weet, dat PERIKLES eens zulk een beeld gebruikte. Om op eene bloote *etymologische* opvatting een nieuw woord, *ver* voor *teelt*, te scheppen, vinden wij te stout. Op bl. 238 wordt het *bespottelijk* genoemd, GENSERIK (den bekenden *Wandalen*-Koning) van *rijk aan ganzen* af te leiden. Maar weet men dan niet, dat *vee* juist oudtijds den *rijkdom* uitmaakte; dat *Pommeren*, het vaderland der *Wandalen*, tot op den tegenwoordigen tijd toe, bijzonder rijk is in deze vogelsoort, en dat te *Rome* de *Fabiërs* wel naar *boonen*, de LENTULUSSEN naar *linzen*, CICERO naar *erwten*, de BUBULUSSEN naar *ossen*, en de VITELLIUSSEN naar *kalveren* werden genoemd? Ten minste is die afleiding van GENSERIK natuurlijker, dan die onze Schrijver voorslaat van *verbondsheld* (*hansa*, in plaats van *ganse*). Immers, bij de *geboorte* van GENSERIK, toen hij dien naam bekwam, wist men zijne toekomstige grootheid nog niet. — *Mater* zou eigenlijk *vrouw* beteekenen, gelijk in het *Sanskrit bhagini* zuster. (Het verwondert ons, dat onze Schrijver hier niet aan *begijn*, *geestelijke zuster*, gedacht hebbe.)

En hiermede stappen wij van dit over 't algemeen uitmuntende werk af, met de overtuiging, dat de beroemde Schrijver, indien hij onze aanmerkingen op zijn werk had kunnen zien, zich daarover niet zou hebben gebelgd. Wij hebben gemeend, het stuk, 't welk eenen nieuwen weg in het gebied der Taalkunde opent, met eenige naauwkeurigheid te moeten nagaan en beoordeelen. Mogt iemand onder HAMAKER's Leerlingen den draad door dezen doolhof weder opnemen, waar hij dien, zoo geheel onverwacht, moest laten vallen!

Onderzoek naar de belangrijke uitwerkselen van het uitwendig gebruik der Veratrine in onderscheidene ziekten. Naar het Engelsch van A. TURNBULL,

door J. TURK, *Med. Doct. Te Utrecht, bij* S. Alter. 1835. *In gr. 8vo.* 105 *Bl. f.* 1 - 10.

Den knaap, voor het leeren rijp geworden, werd vroeger door VAN HAREN voorzegd:

Haast zal men u door ftrenge meesters leeren,
Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas ftad, enz.

De kranke kon zich verzekerd houden, dat zijne ziekte meestal niet dan door groote flesfchen, gevuld met walgelijke dranken, zoude beftreden worden. Thans wordt het leeren gemakkelijk gemaakt, en nutte kunst en wetenfchap als ongemerkt medegedeeld. Ook den kranken kan tegenwoordig menig vermogend geneesmiddel in kleine hoeveelheid en als ongevoelig toegediend worden. Wij zijn, wat het laatfte betreft, veel aan de Scheikunde verpligt. Zij heeft het krachtig beginfel van vele geneesmiddelen niet alleen leeren kennen, maar tevens zoo weten te fcheiden, dat het op zichzelve verkregen, en, afgefcheiden van het grover omhulfel, zuiver kan worden toegediend. Onder vele middelen, op deze wijze verkregen, neemt ook de *Veratrine* eene plaats in. De *Engelfche* Geneesheer TURNBULL (*) heeft hare aanwending tegen onderfcheidene ziektevormen beproefd. Hij heeft daartoe den weg der uitwendige aanwending gekozen; eene geneeswijze, welke men niet dan goedkeuren kan, omdat de inwendige toediening, van wege de fterkwerkende eigenfchappen van dit middel, aan bedenkingen onderhevig is, in elk geval een hoogst omzigtig gebruik zoude vereifchen, en zelfs ook voor eene beperkte voorfchrijving nog niet genoeg gekend is. Om te dezen tot eene meer ftellige ondervinding te geraken, zal de door TURNBULL ingeflagen weg vooreerst wel de veiligfte zijn. Naar de verfchijnfelen, bij de uitwendige aanwen-

(*) De titel van het oorfpronkelijke werk is: *An investigation into the remarkable medicinal effects from the external application of Veratria.*

ding waargenomen, zal het inwendig gebruik slechts met vele omzigtigheid geoorloofd zijn. De ziekten, tegen welke de Doctor de *Veratrine* beproefde, zijn, naar het opschrift der Hoofdstukken, in welke dit onderzoek verdeeld is: aandoeningen van het hart, zenuwziekten, *rheumatismus*, verlamming, waterzucht, jicht, *amaurosis* enz. Eene waarlijk belangrijke aanwinst, indien dit middel op den duur zoo aan de verwachting zal blijven beantwoorden, als het tot dusverre den Schrijver schijnt voldaan te hebben; getuige de waarnemingen, welke hier medegedeeld worden. In *Engeland* heerscht evenwel verschil over de hier geroemde werking. Sommigen stemmen met Dr. TURNBULL overeen; anderen verklaren, minder voldoende werking van de *Veratrine* gezien te hebben. Dit boeksken bevat grootendeels waarnemingen, weinig redenering. Het is door ondervinding voortgebragt; zij alleen kan derhalve over juistheid en waarde beslissen. De waarnemingen behooren in haar geheel gelezen te worden; eene gedeeltelijke mededeeling zoude geen nut hebben. Waar alles van de ondervinding afhangt, moet redenering haar oordeel opschorten. TURNBULL schijnt zijne proefnemingen met voorzigtigheid in het werk te stellen: die dezelve kan en wil voortzetten, volge hem vooral in deze pligtsbetrachting na, welke men bij ongekende of minder bekende middelen jegens elken lijder verschuldigd is.

De Noormannen in Nederland. Geschiedenis hunner invallen gedurende de negende, tiende en elfde Eeuwen, met opgave van derzelver gevolgen, uit echte bronnen geput; door J. H. VAN BOLHUIS, *Phil. Theor. Mag., Lit. Hum. Doctor, Praeceptor aan de Latijnsche School te Utrecht. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1834. *In gr. 8vo.* 308 *Bl. f* 3-:

Onder de vele belangrijke punten onzer vroegere Geschiedenis, welke tot dusverre niet genoeg bearbeid waren, mag

wel in de eerste plaats geteld worden de invloed, dien de strooptogten en de latere vestiging der *Noormannen* hier te lande gehad hebben op den burgerlijken, maatschappelijken, letterkundigen, staatkundigen en kerkelijk-godsdienstigen toestand van *Noord-Nederland*. Terwijl bij onze naburen een GIBBON, een DEPPING, een CAPEFIGUE, een THIERRY en anderen hieromtrent een diepzinnig onderzoek gedaan en een helder licht verspreid hadden, was dit punt bij ons verwaarloosd gebleven. Belangrijk was uit dien hoofde de Prijsvraag, die het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* in 1831 uitschreef, waarbij gevraagd werd, vooreerst, eene uit echte bronnen geputte Geschiedenis van de invallen en togten der *Noormannen* en *Deenen* in *Noord-Nederland* gedurende de negende, tiende en elfde Eeuwen; en ten tweede, eene aanwijzing van derzelver invloed op den toestand des Volks uit alle de onderscheidene oogpunten, van welke wij zoo even melding maakten.

De Heer VAN BOLHUIS, Praeceptor aan de Latijnsche School te *Utrecht*, heeft de beantwoording dezer veelomvattende vraag ondernomen, maar het geluk niet gehad, den uitgeloofden Eereprijs te behalen. Hij heeft echter geene zwarigheid gemaakt, zijne Verhandeling in het licht te geven, en aan het oordeel van alle deskundigen te onderwerpen.

Niemand, die met oordeel dit stuk leest, zal dit eenigzins vermetel kunnen vinden, maar integendeel erkennen, dat hetzelve in allen opzigte verdiende het licht te zien. Na eene beknopte, doch welbewerkte Inleiding, splitst de Schrijver, naar aanleiding der vraag, zijne Verhandeling in twee Hoofddeelen. In het eerste, bl. 10—202, behandelt hij de *Geschiedenis* der invallen; terwijl hij in het tweede, bl. 203—307, derzelver *invloed* onderzoekt. Het eerste gedeelte, 't welk bijna twee derden van het geheel inneemt, is, naar het oordeel van Recensent, met zeldzame geleerdheid en onbezweken moed bearbeid. De Schrijver legt eene groote gemeenzaamheid aan den dag met de middeleeuwsche kronijken en levensgeschiedenissen, de *echte bronnen*, waaruit deze Geschiedenis moest geput worden, en die naauwkeurig aan den voet van elke bladzijde aangewezen zijn. Indien men met den rijkdom van hetgeen hier geleverd is vergelijkt de berigten bij VAN LOON, WAGENAAR en BILDERDIJK, moet men wel erkennen, dat de Schrijver voor het eerst eene doorloopende en kritische Geschiedenis van de invallen der

Noormannen en *Deenen* geleverd, en dus onze Letterkunde verrijkt heeft met een ftuk, door hetwelk de ftudie van het bedoelde tijdvak eene groote fchrede voorwaarts heeft gedaan.

Minder gelukkig is, naar ons oordeel, de Schrijver geflaagd in het tweede gedeelte zijner Verhandeling; en, offchoon wij geheel en al onbekend zijn met de redenen, om welke de bekrooning geene plaats heeft gehad, zoude het ons toch niet verwonderen, dat deze gelegen waren in de mindere voortreffelijkheid van het tweede, in vergelijking van het eerfte gedeelte. Wij kunnen ons wel voorftellen, dat de opgevers der vraag eigenlijk niet datgene bedoeld hebben, wat hier geleverd is. Niet dat het hier ontbreekt aan uitmuntende opmerkingen. Integendeel, men vindt hier zeer veel goeds, en wij althans vonden bijna niets, dan waarin wij den Schrijver gaarne gelijk geven, en zijne geleerdheid en fcherpzinnigheid toejuichen. Maar wij vinden dit gedeelte niet volledig genoeg. Zoo zoude b. v. eene opzettelijke vergelijking van de gewoonten der Noordfche Volken ten aanzien der regtspleging, het ftraffen van misdaden enz. met onze vroegfte Keuren van de XIIde en XIIIde Eeuw, zoo wij ons niet bedriegen, menig treffend oogpunt opgeleverd hebben. Zoo viel er omtrent de waarlijk verwonderenswaardige overeenkomst van de namen onzer fteden en dorpen met die in *Deenemarken*, *Noorwegen* en *Zweden* oneindig veel meer te zeggen, dan hetgeen de Schrijver daarvan op bl. 279 en 280 vermeldt. Zoo hadden b. v. fommige bijgeloovige denkbeelden, fommige gebruiken in het burgerlijke leven, vele onzer vroegere burgerlijke wetten en inftellingen, en een aantal woorden, welker oorfprong in het duister fchuilt, door vergelijking met de Noordfche Oudheden kunnen opgehelderd worden. Het is hier de plaats niet, om dit verder te ontwikkelen; maar het is ons voorgekomen, dat de Schrijver in dit gedeelte zijner Verhandeling zich te veel uitfluitend heeft bezig gehouden met het groot aantal der nieuwere buitenlandfche Schrijvers, op welke hij zich op elke bladzijde beroept; terwijl wij naauwelijks aangehaald vinden eenige oudere en meer bijzondere bronnen, b. v. de *Themis Cimbrica*, de *Antiquit. Sueo Gothicae* van LOCCENIUS enz., welke, hiervan zijn wij overtuigd, hem menig verrasfend punt van overeenftemming en wezenlijk verband zouden hebben opgeleverd.

Hoe dit zij, wij zijn dankbaar voor al het goede, 't welk

hier op eene oordeelkundige wijze bijeengebragt is, en waardoor het werk van den geleerden VAN BOLHUIS wel steeds eene blijvende waarde hebben zal.

Herinneringen uit het gebied der Geschiedenis, betrekkelijk de Nederlanden; door A. J. VAN DER AA. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 364 *Bl. f* 3-60.

Het was een zeer gelukkig denkbeeld van den verdienstelijken VAN DER AA, een aantal door hem opgeteekende treffende voorvallen of aardige gezegden, die hij in uitgegevene of onuitgegevene schriften gelezen of uit den mond van geloofwaardige personen vernomen had, zijnen Landgenooten in dit boekdeel aan te bieden. De doorlezing er van zal niet slechts eenige uren op eene onderhoudende en dikwijls verrolijkende wijze doen doorbrengen, maar tevens tot godsdienstigen zin, vaderlandsliefde, moed in gevaren, onbekrompen menschenmin en andere deugden opwekken, die ons hier, in talrijke voorbeelden van verdienstelijke Landgenooten, uit verschillende tijdvakken en uit onderscheidene rangen der maatschappij, aanschouwelijk worden voorgesteld; terwijl de zucht tot de beoefening van Vaderlandsche Geschiedenis en Biographie, en tot de nadere kennismaking met die bronnen, uit welke hier geput is, of tot het ontginnen van andere soortgelijke, daardoor gelijktijdig, ook bij jonge Letterminnaars, kan worden verlevendigd.

Men mag in eene zoo gemengde verzameling, uit bijna tweehonderd afzonderlijke artikelen zamengesteld, niet verwachten, dat alles evenzeer belangrijk wezen zou; maar er wordt niets in gevonden, dat zich niet met genoegen lezen laat, veel minder iets, dat het geheel zou ontsieren. Eene bijzondere waarde wordt den bundel bijgezet door zoodanige letterkundige bijzonderheden uit vroegeren, en anecdoten meestal uit lateren tijd, — waaronder vele, die tot de dagen van den *Belgischen* opstand en zijne gevolgen behooren, — welke men hier voor het eerst in druk aantreft; door eenige levensbeschrijvingen van verdienstelijke *Nederlanders*, uit echte bescheiden opgemaakt, zoo als die van den geleerden INGENHOUSZ, Lijfarts van Keizer JOZEF II, en anderen; door de aanwijzing en verbetering van onjuiste opgaven in meer dan één wetenschappelijk Woordenboek, en eindelijk

door de talrijke ophelderende Noten aan den voet der bladzijden, door welke de lezer met de levensbijzonderheden der in den tekst vermelde perfonen bekend gemaakt of daaraan herinnerd wordt.

Deze *Herinneringen* zijn zonder eenige orde ter nedergefteld, en zulks, gelijk de Voorrede ons leert, met opzet, om, getrouw aan het oude zeggen, dat verfcheidenheid vermaakt, het luimige met het ernftige af te wisfelen. Rec. betuigt, dat deze reden hem voorkomt niet genoegzaam op te wegen tegen die, welke eenige orde zoude doen verlangen, het zij die orde geregeld ware naar de historifche opvolging, door de verzameling van zoodanige trekken, die tot de beoefening van verwante deugden aanfporen, of althans door de bijeenvoeging van diegenen, welke op denzelfden perfoon betrekking hebben. Wel heeft de Verzamelaar het gemis, door dit gebrek aan alle rangfchikking veroorzaakt, door de opgave van den Inhoud en een achteraan gevoegd Naamregister trachten te vergoeden; dan het fchijnt ons toe, er niet genoegzaam door herfteld te zijn.

Deze aanmerking ware nogtans achterwege gebleven, indien niet Rec. haar den geachten Verzamelaar ter overweging had willen geven, tegen den tijd, dat hij, onder denzelfden of een' anderen titel, een' tweeden foortgelijken bundel ter perfe legt, of ons door de levering van een' tegenhanger van dit boek, in den toegezegden *Spiegel voor Nederlandfche Vrouwen*, gaat onthalen.

Hartelijk wenfchen wij, dat hij tot dit een en ander moge worden aangemoedigd door een ruim vertier van dit zijn werk, en er in bijgeftaan door de oordeelkundige aanwijzing van bronnen en levering van bijdragen, tot welke hij zijne Landgenooten minzaam en befcheiden uitnoodigt.

De vrijheid van Godsdienst-oefeningen in Nederland verdedigd. Pleitrede door Mr. A. M. C. VAN HALL, *practiferend Advokaat te Amfterdam. Te Amfterdam, bij* W. Mesfchert. 1835. *In gr.* 8*vo.* 62 *Bl.* *f* : - 60.

De verdraagzaamheid onzes tijds maakt zich wel eens de berisping waardig, die ik haar onlangs door een' mijner vrienden hoorde geven in de fnedige vraag: „ of zij ook alleen voor de ketters

„ gunstig is en de overorthodoxen uitsluit?" Men gevoele, hoe zij in dit geval alle aanspraak op den titel en den lof van Christelijke liefde verliezen zou. — BROES, *de Kerk en de Staat*, D. I. bl. 141.

Met groote belangstelling namen wij deze Pleitrede in handen. Schoon toch de geest, die in dezelve heerscht, ligtelijk van voren te gissen was, zoo kan het evenwel niet onbelangrijk geacht worden te hooren, wat een bekwaam Regtsgeleerde over eene zaak, waarop aller aandacht thans gevestigd is, in het midden gebragt heeft. — Na van den inhoud verslag te hebben gedaan, wenschen wij ons gevoelen over dit stukje, met onderwerping echter aan bevoegder oordeel, kortelijk mede te deelen.

Na eene inleiding over den aard der taak, hem opgelegd, en over verdraagzaamheid, gewetensvrijheid en gewetensdwang in het algemeen, gaat de Redenaar over tot de verdediging der beklaagden. Deze waren de Ex-Predikant SCHOLTE en negen personen, die beschuldigd waren, eene Godsdienstoefening onder de gemeente *Vuren* te hebben geleid en bestuurd. Veroordeeld zijnde tot eene geldboete door de Regtbank van *Tiel*, hadden zij geappelleerd op die van *Arnhem*; voor welke de onderhavige Pleitrede werd uitgesproken. Dezelve wordt verdeeld in drie Hoofddeelen. Het eerste tracht aan te toonen, dat art. 291, 292 en 294 van het Strafwetboek, krachtens welke deze beklaagden door de Regtbank van *Tiel* zijn veroordeeld, hier te lande in onbruik zijn geraakt, en dat daaraan uitdrukkelijk door de Grondwet is gederogeerd.

De Spreker merkt aan, dat wij deze bepalingen der *Fransche* wet ontvingen in het jaar 1811, te gelijk met het knellende juk van den vreemden Despoot; dat die verordeningen vreemd waren aan onzen vrijen bodem; dat, daar die artikelen aan het Gouvernement het regt laten, om alle vereenigingen te beletten, en dus ook de Godsdienstoefeningen, zulks eene enge verdraagzaamheid daarstelt, die juist het tegendeel is van ware Godsdienstvrijheid; dat vroeger dergelijke bepalingen in ons Vaderland niet bestonden. Streng werden deze verordeningen gedurende de *Fransche* overheersching toegepast. Zij waren wapenen, den dwingeland waardig, om alle vereenigingen (zelfs studentengezelschappen en

danspartijen) uit elkander te drijven, als zij niet door den Prefect waren geautoriseerd. Maar na den val van den dwingeland werd art. 291 enz. van het *Code Pénal* niet meer toe gepast. Het verviel in ongewoonte, omdat het tegen de echte gewetensvrijheid ſtreed, onſchadelijke vereenigingen, die een godsdienſtig doel hadden, te beletten. Hoe dikwijls werd het verlof tot het houden van allerlei bijeenkomſten *niet* gevraagd, en toch de gewaande overtreder *niet* geſtraft! — Men zou dus kunnen beweren, dat door deze *deſuetudo* de wet zelve als geabrogeerd beſchouwd konde worden. De Heer VAN HALL haalt hier aan l. XXX. § 2. *Dig. de Legibus*, MERLIN *in voce Uſage*, en TOULLIER I. n. 151.

Voorts beroept zich VAN HALL op den regtsregel: *ratione legis ceſſante ceſſat lex*, en beweert, dat bovengemelde bepalingen, als voor het *Franſche* Keizerrijk passende, een *hors d'oeuvre* zijn onder onze inſtellingen, onder onze zeden.

De ſtelregel, in Godsdienst en Regtswetenſchap evenzeer geëerbiedigd: *Niemand mete met tweederlei maat*, wordt vervolgens aangevoerd, en gewezen op de ſekten der *Zwijndrechters* en *Polsbroekers*, die geduld zijn geworden.

De Spreker gaat nu over, om te bewijzen, dat de Grondwet genoemde artikelen van het Strafwetboek uitdrukkelijk heeft afgeſchaft.

De bepaling van art. 190 der Grondwet: *De volkomene vrijheid van godsdienſtige begrippen wordt aan elk gewaarborgd*, kan wel niet den loop der gedachten bedoelen; want *gedachten zijn tolvrij*, en *cogitationis poenam nemo patitur*. Derhalve waarborgt dit artikel de vrijheid, om godsdienſtige begrippen aan den dag te leggen, zoo dit ſlechts geene wanorde veroorzaakt. Te beweren toch, dat Godsdienstvrijheid beſtaanbaar is met belemmering van Godsdienstoefening, is alleen een voorwendſel, dat vroeger reeds de *Spaanſche* dwingelandij gebruikt heeft, toen zij de Hervormden hier te lande vervolgde. — De Grondwet bepaalt voorts in art. 191 *gelijke* beſcherming voor alle *beſtaande* gezindheden. VAN HALL meent, dat de Staat, op grond eener fijngeſponnene uitlegging van het woord *beſtaande*, geene vrijheid van Godsdienstoefening mag weigeren, te minder daar art. 193 der Grondwet aldus luidt: *Geene openbare oefening van Godsdienst kan worden belemmerd, dan ingevalle dezelve de openbare orde of veiligheid zou kunnen ſtoren*; en art. 196 be-

paalt: *De Koning zorgt, dat geene Godsdienst gestoord wordt in de vrijheid van uitoefening, welke de Grondwet waarborgt.* De Grondwet bedoelt dus, bij onbepaalde vrijheid, alleen beperking van wanorde. Zoo dacht er ook over G. K. VAN HOGENDORP. (*Bijdragen*, VIII. bl. 351—355) die zelf Præsident was der Commissie tot zamenstelling der Grondwet; zoo denkt er over Prof. ROIJAARDS, in zijn *Kerkelijk Regt*, D. I. bl. 227 en volg.

Door de Grondwet is derhalve aan de *Fransche* wet gederogeerd, volgens den regel: *posteriora derogant prioribus.* Zoo heeft men ook vroeger geoordeeld ten opzigte van een dekreet des Keizers rakende de *Joden*, hetwelk door den Minister VAN MAANEN verklaard is voor niet meer verbindende na de invoering der Grondwet. Om dit nog meer aan te dringen, beroept zich VAN HALL op het gevoelen der *Fransche* Regtsgeleerden DUPIN *aîné* en anderen, die de bedoelde artikelen van het *Code Pénal* door art. 5 van het *Fransche* Charter voor afgeschaft houden, alsmede op de handelwijze van het *Fransche* Gouvernement, hetwelk, in de maand Mei van dit jaar, aan den Prefect van het Departement *Saône-et-Loire* verboden heeft, de *Zwitsersche* Zendelingen, die aldaar predikten, langer te vervolgen of er hun hinderlijk in te zijn.

Eindelijk haalt hij een vonnis aan, in het jaar 1822 gewezen door de Regtbank van *Amsterdam* in de zaak van den *Israëliet* HESCHEL LEHRE, die, wegens het houden eener Godsdienstoefening in zijn huis, voor de Correctionele Regtbank vervolgd werd; bij welk vonnis de beschuldigde is vrijgesproken; terwijl hetzelve, *nadat daarvan door het openbare Ministerie was geappelleerd*, door een arrest van het Hoog Geregtshof te *'s Gravenhage* is bekrachtigd.

Wij zijn eenigzins uitvoerig geweest in de opgave van den inhoud des eersten deels dezer Pleitrede, omdat het ons voorkwam, dat dit van grooter aanbelang is, dan de beide volgende, waaromtrent wij nu kort kunnen zijn.

Het tweede Hoofddeel heeft ten onderwerp *de ontoepasselijkheid der gemelde artikelen op hetgeen door de beklaagden is verrigt.* De Redenaar beweert, dat de beklaagden geene *ongeoorloofde* vereeniging hebben daargesteld. De geestelijke vereeniging toch, waarvan zij spreken, kan zeker niet een Genootschap, in den gewonen zin, genoemd worden. Hier spreekt VAN HALL over de zigtbare Kerk, en het deel-

genootfchap aan dezelve. Die band nu kan door geen wets-artikel verbroken of ontbonden worden. Is deze eenheid eene herfenfchim, waarom dan toch de aanhangers van een droombeeld vervolgd? De *Romeinen* hebben er ook zoo over gedacht. Zie 1. I. § 1. *Dig. de Colleg. et Corp.* Zij vervolgden geene godsdienftige gezindheden of bijeenkomften krachtens verbodswetten tegen *collegia illicita.* — Voorts ftelt de vereeniging van gevoelens nog geen Genootfchap daar. Ten onregte wordt aldus de vereeniging der *Christenen* genoemd; want er zijn geene Hoofden, die noodwendig tot een Genootfchap behooren. De bediening van Diakenen en Ouderlingen is alleen kerkelijk. Zij zijn eerder *Dienaars* dan *Hoofden.* Hier beftaan geene aanvoerders, geen bepaald eedverbond. De befchuldiging zelve fpreekt van geene *Club*, maar van eene *dienst*, die verrigt werd. — De naam van *Asfociatie* kan hier ook daarom niet worden toegepast, omdat er geen doel beftond, om op bepaalde tijden bijeen te komen, hetwelk, volgens den Staatsraad BERLIER, de verbodene *Asfociatie* karakterifeert. — Eindelijk verdedigt VAN HALL diegenen, welke hunne huizen of erven ten gebruike voor de Godsdienstoefeningen hebben afgeftaan.

Het derde deel der rede dient, om *de geoorloofdheid van de daden der befchuldigden* in het licht te ftellen. Dit is het kortfte van de drie, gelijk het eerfte het uitgebreidfte is.

Als Bijlagen vindt men nog, ten flotte, A. Vonnis van 5 Aug. 1835 van de *Arnhemfche* Regtbank, confirmerende dat van de Regtbank van *Tiel.* B. Extract uit de minuten, berustende ter Griffie van de Regtbank van Eerften Aanleg, zitting houdende te *Leeuwarden*, d. d. 8 Aug. 1835. En C. Dagvaarding van de *Gorinchemfche* Regtbank aan van dezelfde overtreding der wet befchuldigden, en de *Confiderantia* van het vonnis, door die Regtbank gewezen d. d. 7 Oct. 1835.

Indien het ons nu vergund moge zijn, ons gevoelen te zeggen over eene zaak, welke voornamelijk tot het *forum* der Regtsgeleerdheid behoort, zoo is het ons voorgekomen, dat het eerfte deel dezer Pleitrede, hetwelk zuiver juridisch is, verreweg het meeste afdoet; en fchromen wij niet te erkennen, dat de Heer VAN HALL, wat de hoofdzaken betreft, voldoende bewezen heeft: 1. dat het beletten van godsdienftige zamenkomften in ongewoonte (*desuetudo*) is geraakt; 2. *dat de Grondwet volkomene* vrijheid van Godsdienstoefe-

ning waarborgt, zonder eenigen anderen maatstaf, of eenige andere beperking, dan dat dezelve de openbare rust niet ſtore; en 3. dat het Gouvernement derhalve, aangezocht tot het wettigen dier vrijheid, dit, volgens de algemeéne verdraagzaamheid, welke de geest onzes tijds vordert, niet mag weigeren.

Het tweede gedeelte der rede zou men min belangrijk kunnen noemen, daar er reeds in het eerſte bewezen was, dat de Grondwet aan de aangehaalde artikelen van het *Code Pénal* derogeert, en het dus minder gepast kan ſchijnen, nu weder te gaan bewijzen, dat de handelwijze der beklaagden niet in de termen *dezer* artikelen valt.

In het derde deel, eindelijk, ſtraalt het ten duidelijkſte door, dat VAN HALL zelf tot de partij der beklaagden behoort. Zoo zegt hij b. v., dat zij door vaste beginſelen geleid worden, te midden van eene algemeen heerſchende, onwillekeurig algemeen erkende beginſelloosheid; hij acht hen als burgers hoog (ſchoon hij zelf de ſcheiding afkeurt); hij noemt hunne bewegingen in kerkelijke zaken een teeken van leven, enz. Deze gevoelens zijn de onze in geenen deele. Maar wat de Spreker zegt van het niet gevaarlijke van de bijeenkomſten dier lieden, en wat hij beweert aangaande de vergunning tot vrijheid van Godsdienstoefening, als zijnde de beste weg tot rust, dit ſchijnt ons toe waar te zijn. Erkend toch of niet erkend, de ſcheuring beſtaat. Onderſcheidene gemeenten zijn in zichzelve verdeeld; zij gelijken aan de voeten van het beeld, door NEBUCADNEZAR opgerigt, en hoe zoude zich leem en ijzer vereenigen?

Men houde echter wel in het oog, dat wij hiermede de handelwijze van SCHOLTE *c. ſ.* geenszins willen hebben goedgekeurd, gelijk de Heer VAN HALL zulks doet in de beide laatſte deelen zijner rede; maar alleenlijk de vraag: „Kan het Gouvernement aan eene godsdienſtige ſekte, welke „de openbare orde niet ſtoort, vrijheid van Godsdienstoefening weigeren?” met *neen* willen beantwoord hebben. De redenen van dit ontkennend antwoord zullen, hopen wij, uit het bovenſtaande duidelijk zijn. Wij wenſchen derhalve, dat het gerucht bewaarheid moge worden, dat de Regering tot het toeſtaan dier vrijheid geneigd is, opdat de verdraagzaamheid onzes tijds niet langer ook in dit opzigt de beſchuldiging verdiene van den ſcherpzinnigen BROES, hier

boven aangehaald, alsmede door VAN HALL bl. 3 zijner Pleitrede, en opdat alzoo, door het dulden van een geringer kwaad, (dat er namelijk weder eene fekte in het Christendom meer zij) een grooter (wanorde en inconfequentie) vermeden worde!

SILVIO PELLICO, *over de Pligten. Door* JAN-J. F. WAP, *Leeraar bij de Koninklijke Militaire Akademie. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1835. *In gr. 8vo.* 22 *en* 270 *bl. f* 2-40.

Toen wij in dit Tijdfchrift, Junij 1834, SILVIO PELLICO's *tien jaren Gevangenis, of Gedenkfchriften*, aankondigden, merkten wij, tot lof van den vrijzinnigen en echter godsdienftigen denktrant des Schrijvers, reeds aan, dat hij fteeds zijnen troost in den Bijbel zocht, en dat hij, zoo men hem, wegens uiterlijke kerkgemeenfchap en aankleving van deze of gene geloofsbegrippen en gewoonten, als Roomschgezinde befchouwen wilde, echter in overtuiging en beoefening zoo echt Protestantsch was, als immer mogelijk is. Te regt gaven wij aan PELLICO dien lof: want het is niet het omhelzen van deze of gene leerftelling, het gehecht zijn aan dit of dat kerkelijk gebruik, noch ook de verwerping van eenige kerkelijke inftelling, welke den waren Protestant, als zoodanig, kenfchetfen. Neen! het grondbeginfel van vrij onderzoek, onafhankelijk van kerkelijke bepalingen, en gepaard met het geloof in JEZUS als den CHRISTUS, dit alleen maakt den Protestant; en hij, die daaraan vasthoudt, is, als zoodanig, onze broeder, offchoon hij, ten gevolge eener van jongs af ontvangene rigting in zijne wijze van befchouwen, het Catholicismus, waarin hij is opgevoed, blijve aanhangen. Het is dan wel zeer liefdeloos, en verraadt tevens gebrek aan inzage van den aard des Protestantendoms, wanneer de Vertaler van PELLICO's werk *over de Pligten*, hetwelk nu voor ons ligt, hetgeen wij bevorens, ter aanbeveling en in een' geest van broederlijke verdraagzaamheid, zeiden, aan *domheid* toefchrijft (zie de noot op bl. 14 van het Voorberigt). En voor zoo ver die Vertaler, de bekende WAP, zich ergert aan ons ontfnapte woordherhaling in den eersten volzin der bedoelde recenfie, verwijzen wij hem naar zijn eigen gefchrijf, (bl. 22 Voorb.) waar men in éénen vol-

zijn, op eene hinderlijke wijze, het woord *vervullen* herhaald vindt, of naar een' Germanismus als *bemerking* (bl. 18 Voorb.): maar genoeg hierover. Hij leere de *pligten*, gelijk die door PELLICO worden voorgesteld, wat beter in beoefening brengen; dan zal hij zich over zijne redelooze hatelijkheid tegen ons Tijdschrift schamen!

Ook het thans aangekondigde werk van PELLICO, schoon de geest der Roomsche Kerk daar meer in doorstraalt, dan in 's mans *Gedenkschriften*, is voor alle belijders van het Christendom bruikbaar en leerzaam. Den Roomschgezinden zij het inzonderheid aanbevolen. Stijl en voordragt zijn den beroemden, of (gelijk wij hem te voren, volgens eene overbekende spraakfiguur, betitelden) den niet onberoemden, PELLICO waardig. De getrouwe vertaling door eenen Roomschgezinde, gelijk zij ons thans geleverd wordt, is ons meer welkom, dan eene gewijzigde navolging door een' Protestant, omdat men uit eene woordelijke vertolking den Schrijver zelven beter kan leeren kennen, de Protestantsche lezers het oordeel des onderscheids wel niet zullen missen, en de Roomschgezinden, in *ons* land, behoefte hebben aan zedekundig godsdienstige schriften; eene behoefte, waarin, door overbrenging van werken als het onderhavige, uitnemend voorzien wordt.

Dichterlijke Tafereelen uit den Bijbel. Door A. J. SCHRÖDER. *Iste Stukje. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1834. *In gr. 8vo.* 70 *Bl. f* 1 - 10.

De Schrijver biedt, in zijn Voorberigt, deze *Tafereelen* met zedige bescheidenheid aan, als „ proeven eener dichtmatige „ behandeling van Bijbelstoffen": „ zij bevelen zich niet „ aan," zegt hij, „door eene hooge poëtische vlugt, maar „ houden tusschen deze en eene bloote berijming van het „ geschiedverhaal het midden." Rec. zou ze echter nog wel wat hooger willen stellen, en hem eene goede poëtische vlugt niet ontzeggen, al is hij ook niet zoo stout als sommigen, die, wanneer zij slechts even de wieken kunnen bewegen, terstond wanen, dat zij de zon in het aangezigt kunnen vliegen. — Te regt oordeelt de Schrijver, dat eenige Bijbelsche geschiedverhalen rijke dichtstof kunnen opleveren; en gansch niet ongelukkig heeft hij er twee daaruit geko-

zen, JOHANNES, *den Dooper*, en JEFTHA's *Offer*. Misschien is het laatste een wat veel beschreven en bezongen onderwerp, zoodat het eenigzins onder de *loci communes* behoort, en hierdoor zoo wel, als door zijne mindere aangenaamheid en belangrijkheid, moeijelijker te behandelen wordt. — Over het geheel heeft Rec. deze beide stukken, bij welker eerste hij zich vooral bepalen zal, met bijzonder genoegen beschouwd: de nadere betuiging hiervan, en tevens de eene of andere bedenking, onder de beschouwing opgekomen, moge den schilder dezer *Tafereelen* ongevallig noch onnuttig zijn.

Het eerste onderwerp, JOHANNES, *de Dooper*, is in vier tafereelen voorgesteld: de *prediking en doop in de woestijn*, de *doop van Jezus*, *Johannes voor Herodes en in de gevangenis*, de *dood des Doopers*. — Het eerste tafereel begint met hem voor te stellen als in den avond biddende, waarin vooral deze godsdienstige verrigting wel en waardig is uitgedrukt, en de daarvoor gebruikte voetmaat is ook zeer gepast, b. v. bl. 6:

„ Hij knielt en bidt en rigt zich tot den eeuwgen Vader,
„ In stijgende aandacht van den hoog verrukten geest,
„ Hij zoekt Hem niet vergeefs! — De Onzigtbre komt hem nader,
„ Wiens naam hij in de sterren leest."

Dit *metrum* zou Rec. dan ook liever, bl. 7 van boven, gehouden hebben, tot daar het bij de beschrijving van den morgenstond, waarin de Dooper tot zijn werk ontwaakt, dus gepast verandert:

„ Heerlijk kleuren de Oosterglansen
„ Met een' stroom van purperrood
„ Canans vruchtbre heuveltransen,
„ Die een milde dauw begoot." enz.

Het is (om dit in 't voorbijgaan te zeggen) sedert eenigen tijd meer mode bij de Dichters geworden, het *metrum* telkens naar het onderwerp te veranderen: somtijds kan dit ook zeer goed gaan, en gelukkig treffen; maar het kan ook al te springerig worden, en den deftigen gang verhinderen: „ *est modus in rebus, sunt certi denique fines.*" — De zoo even genoemde beschrijving is over 't geheel dichterlijk en levendig; en daarom zou Rec. de volgende stijve of platte

uitdrukkingen daaruit willen missen: „*Moed is zijn houding* „*toegedeeld*"; „op het bleek en achtbaar wezen *is de ont*„*houding klaar te lezen*": „*'t digte ruig der zwarte ha*„*ren*", dat „*daalt van de ongeschoren kin*", komt hem niet zeer achtbaar, maar eer haveloos voor; en zou ook „*'t hul*„*sel*" van den Dooper wel „*afkeer*" hebben kunnen „*wek*„*ken*"? — Verder schilders SCHRÖDER hier slechts éénen Pharizeër, met name OBED, die tot JOANNES en, door deszelfs rede getroffen, tot inkeer komt. De fictie is op zichzelve niet te laken; maar zou, bij een grooter aantal van Pharizeërs, de stoutmoedige rede des Doopers: „Gij „addrenteelt! — wat dreef u herwaarts heen te gaan?" niet in nog treffender contrast gestaan hebben? De Dichter had er dan evenwel één' kunnen voorstellen, die zich van de anderen onderscheidde, en boete deed. Zou ook, in vergelijking van het hier gestelde: „*Zie, God slaat reeds van uit* „*den hoogen De bijl aan den alouden stam, Om elken tak* „*straks neer te vellen*" enz., het eenvoudige, (MATTH. III: 10) „*Reeds ligt de bijl aan den wortel der boomen:* „*alle boom dan*" enz., niet teekenachtiger en krachtiger zijn?

In het tweede tafereel vooronderstelt de Dichter, dat de Doop van JEZUS in het aanzien van het volk geschied is, en dat JOANNES hem reeds te voren gekend heeft. Het eerste blijkt uit de geschiedenis, MATTH. III: 13—17, niet; en vergelijkt men er JOAN. I: 31—34 mede, dan wordt noch dit, noch het laatste waarschijnlijk. De Dooper schijnt JEZUS te voren niet gekend, nu eerst een gesprek, waaruit hij van deszelfs zedelijke voortreffelijkheid overtuigd werd, met hem gehad, maar hem niet vóór den op hem stralenden lichtglans voor den Messias erkend te hebben. — Het nederdalen van het hemelsch licht op JEZUS is door den Dichter zeer wel beschreven. Had hij ook van de bijzonderheid, die LUCAS, H. III: 21, vermeldt, dat JEZUS bij die gelegenheid bad, geen goede partij kunnen trekken? (Bl. 17 zou men voor *in 't dak* liever lezen *in 't huis*, want „liefde „en vrede" kunnen wel gezegd worden „te wonen *onder*", maar niet „*in het dak.*" Zoo is het ook in dezen regel, bl. 3: „*Geen menschlijk dak doet er een' zwakken lichtstraal* „*schijnen*"; liever: „*Geen menschenwoning doet een' zwak*„*ken*" enz.)

In het derde tafereel zijn twee fictiën. De eerste is op zichzelve niet ongelukkig, maar wat droog voorgesteld: een leerling des Doopers komt hem berigt brengen van de uitwerking van deszelfs pogingen, maar ook van de onwettige verbindtenis van HERODES met HERODIAS. De tweede fictie, JOANNES te Tiberias, toen de Vorst zijne gemalin voor het volk opvoert, is veel levendiger voorgedragen; maar in zoo verre misschien minder gelukkig, omdat het niet genoeg historische waarschijnlijkheid schijnt te hebben, dat JOANNES dus terstond en openlijk, bij eene feestelijke gelegenheid, zijne stem uit de menigte verheft, om hem te bestraffen.

Het vierde tafereel, eindelijk, stelt eerst de bezending van JOANNES aan JEZUS voor; en hoewel het op zijn minst onzeker is, of het hier, volgens MATTH. XI: 3, gestelde wel het eigen gevoelen des Doopers was, zoo is het nogtans goed gedicht, en staat in een gelukkig contrast met deszelfs daarop volgenden dood; hem eerst door eenen leerling aangekondigd, met kalmte door hem gehoord, met kloekmoedigheid door hem ondergaan: het laatste had welligt iets krachtiger kunnen voorgesteld zijn.

In de behandeling van het tweede onderwerp, JEFTHA's *Offer*, wordt eerst de overwinning van dezen held over 't geheel wel geschilderd. Hierop volgt een koorgezang van het zegevierend huiswaarts keerende leger, ook in 't algemeen vrij wel, maar het mogt misschien hier en daar wat feestelijker zijn. Zeer gepast wordt dit gevolgd door het opkomen der zingende reijen van maagden, met MIRJAM, de dochter van JEFTHA, aan het hoofd. De zamenspraak van den vader met zijne dochter, eerst den volgenden dag, om haar zijne gelofte te ontdekken, heeft iets koels en stijfs, te weinig *pathos* in deze omstandigheid. Het laatste afscheidslied van MIRJAM is zacht en schoon. Het slot, de opoffering zelve, is kort en treffend voorgesteld.

De versificatie dezer gedichten is doorgaans vloeijend. Op enkele plaatsen vindt men eene gaping van klinkers, die moesten smelten; b. v., bl. 10, *drage, of*; bl. 18, *nijvre oefening*; bl. 29, *ellende eindloos*, en zoo elders. — *Me* voor *mij*, bl. 23 en eld., hoe dikwijls ook vroeger en later gebruikt, komt Rec. niet verkieslijk voor, omdat onze taal geene dergelijke verkortingen toelaat, en *me* eigenlijk het verzachte *mij* is. — De afkapping der *i* van *ik*, die vooral

na een' medeklinker hard is, en hier nog al dikwijls voorkomt, b. v. in de zamenspraak van JEFTHA, bl. 60, 61, verscheidene malen, (*wierd.'k*, *moest 'k*, *dat 'k*, enz.) zou de Dichter liever moeten vermijden. — Voor het gebrekkige, *hetgeen mij komt gemoet*, (bl. 61) zou men daar beter lezen: *Het eerst, dat mij ontmoet*, of *al wat mij 't eerst ontmoet.* — Op regels, als deze, waarin eene korte lettergreep lang gemaakt is, zij de Dichter opmerkzaam! b. v. bl. 27: „ Hij wenscht niets vuurger, dan dit heil steeds te „ volmaken; of bl. 51: En als nu ook de muzijkrei" enz. — Doch genoeg! dit zijn kleinigheden, die wel niet moeten veronachtzaamd, maar die door opletrendheid ligtelijk verbeterd kunnen worden. Over het geheel heeft de Heer SCHRÖDER zulk eene proeve van zijn dichterlijk gevoel en dichtvermogen gegeven, dat men niet ongaarne, van tijd tot tijd, zonder dat hij zich overhaaste, meer in dezen trant van hem verwachten zal. Moge het, naar zijnen wensch, bijdragen tot hoogschatting van den Bijbel, ook als middel ter voldoening van de zucht naar het schoone, zoo wel als van de godsdienstige behoefte!

Scipio en de Spaansche Bruid. Treurspel, in vijf Bedrijven, door W. H. WARNSINCK, B. Z. *Te Amsterdam, bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Hulst. 1833. *In kl.* 8*vo*. 4 *en* 86 *bl. f* :-50.

Tot regtvaardiging onzer late aankondiging van dit, volgens den titel, in 1833 uitgegevene Treurspel, merken wij aan, dat het ons niet slechts eerst in September 1835 is toegezonden, maar dat het ook eerst in datzelfde jaar, bij de vertooning, het licht heeft gezien; zoodat het jaartal, op den titel vermeld, wel den tijd der goedkeuring bij Heeren Commissarissen van den Amsterdamschen Schouwburg, maar geenszins dien der openlijke uitgaaf, schijnt aan te duiden.

De Heer WARNSINCK, niet alleen als Dichter, maar ook als Tooneeldichter, uit vroegeren arbeid reeds gunstig bekend, heeft nu voor het eerst zijne krachten aan het Treurspel beproefd. Dat stijl, taal en versificatie in het algemeen voldoende, doorgaans zuiver en dikwijls schoon zijn, kan

men vooraf reeds vermoeden. Eenige vlekjes echter vielen ons in het oog. Zoo lezen wij, bl. 11, *Aphrodĭte*, in plaats van *Aphrodīte* met den klemtoon op de voorlaatste lettergreep, gelijk het had behoord. Bl. 14: *Neen, vriend! dat gij daarvoor het grootste loon ontvang'!* Doch de tweede persoon heeft, ook in de zoogenaamde aanvoegende wijze, *ontvangt*, geenszins *ontvange* of *ontvang'*, gelijk in den eersten en derden persoon; en die *t* in *ontvangt* mag niet worden onderdrukt. Bl. 46 staat er: *'t Waar' dollen overmoed*; maar het zelfstandig werkwoord *wezen* of *zijn* heeft aan wederzijde den eersten naamval, zoodat die *accusativus* hier misplaatst is. Ook op andere plaatsen meenen wij wel eens den vierden voor den eersten naamval te hebben ontmoet, en omgekeerd; terwijl wij bovendien op eenige spel- en drukfeilen hebben gestuit, van welke laatste wij hier alleen aanstippen bl. 22. vs. 10: „Wat hoorde ik? — ducht verraad van [eēn] gevangen maagd;" welk *eĕn*, dat hier en soms elders verkeerdelijk lang genomen wordt, door drukker en corrector vergeten is.

Wat nu de hoofdvereischten, vinding, uiteenzetting, karakterschildering, hartstogten en ontknooping, aangaat, in dit alles zal men den begaafden, geoefenden en met het tooneel bekenden Dichter ontwaren. Zeer gelukkig is de geveinsde FLAMINCUS met zijn' vertrouweling MURENA bijgebragt, om verwikkeling aan het stuk te geven, en eene *catastrophe* te doen ontstaan bij eene gebeurtenis, die anders meer *dramatisch* dan *tragisch* is. En ja! in weerwil van die verwikkeling, en niettegenstaande die beide verraders sneven, komt ons toch nog, naar ons onderwerpelijk en feilbaar gevoel, het stuk, als geheel beschouwd, niet *eigenlijk tragisch* voor; doch dit ligt in de stof, en niet in de bewerking: deze is welgeslaagd, ook met opzigt tot de indeeling van het voorvallende, de aaneenschakeling der tooneelen en den voortgang der handeling. Treffend is het slot van het derde bedrijf, waar wij niet anders (zoo de bekende geschiedenis ons niet het tegendeel verwachten deed) dan de zegepraal van den snoodaard FLAMINCUS, en den val van MANDONIA in den haar gespannen strik, zouden kunnen te gemoet zien. Verrassend en natuurlijk is de wending in het vierde bedrijf; en in het vijfde vertoont zich SCIPIO, bij

de door hemzelven bewerkte ontknooping, de teruggaaf van MANDONIA aan haren bruidegom ALLUCIUS, in al zijne zedelijke grootheid. De ftrijd tusfchen liefde en pligtbefef wordt alzoo heerlijk bij den held van het ftuk beflecht, gelijk die te voren met veel waarheid was voorgefteld. Wij twijfelen niet, of, bij eene goede uitvoering, zal dit ftuk ten tooneele fteeds wèl bevallen; hetgeen dan den Dichter moge aanmoedigen, om het thans door hem beproefde, zoo verhevene en moeijelijke, kunstvak verder te beoefenen.

De Verloofden, eene Milanefche Gefchiedenis uit de zeventiende Eeuw, door A. MANZONI. *Naar het Italiaansch. III Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr.* 8*vo. Te zamen XII*, 1112 *bladz. f* 9 - 80.

Recenfent verheugde zich, toen hij de vertaling zag aangekondigd van eenen Roman, die niet alleen in het vaderland van den Schrijver, maar bijna in alle befchaafde landen van *Europa* eenen welverdienden roem heeft weggedragen. Wij worden dagelijks als overftroomd met overzettingen van allerlei aard; rijp en groen wordt ons uit het Duitsch, Fransch en Engelsch opgedischt, en het zoude te bejammeren zijn geweest, dat eene van de fchoonfte vruchten eener letterkunde, die niet zoo algemeen voor het publiek toegankelijk is, bij ons wierd voorbijgegaan en onbekend ware gebleven. De Italiaanfche literatuur van onze dagen is rijker, dan men doorgaans bij ons fchijnt te meenen, indien men althans tot maatftaf moge nemen de weinig algemeene beoefening eener taal, die reeds door hare welluidendheid en liefelijkheid, gelijk het zou kunnen fchijnen, den beminnaar van taalftudie zou moeten uitlokken. De enkele proeven intusfchen, die ons lezend publiek van tijd tot tijd worden aangeboden, zijn regt gefchikt, om zijne belangftelling op te wekken. De gedenkfchriften van SILVIO PELLICO in zijne tienjarige gevangenfchap en *de Verloofden* van MANZONI, zietdaar twee zeer ongelijkfoortige werken, wij erkennen het, maar tevens twee werken, die ieder in zijne foort hoogen lof verdienen, ja onder de meesterftukken mogen worden geteld. En hoe verfchillend van aard en *genre* ze ook wezen mogen, er is één trek van gelijkheid in, welke den lezer niet kan ontgaan, die in zijne lectuur iets meer zoekt, dan eene

oogenblikkelijke bevrediging eener ijdele nieuwsgierigheid. In beiden ademt een echt godsdienstige geest: het doet het harte goed, wanneer wij PELLICO's hoogwaardering van Christendom en Evangelie op iedere bladzijde hooren spreken; het doet het harte goed, wanneer wij MANZONI in zijnen Vader CHRISTOFORO en in zijnen Aartsbisschop FEDERIGO het beeld van den edelen Christengeestelijke zien schetsen.

Maar, om ons thans meer bepaald met den Roman van MANZONI bezig te houden: hij behoort tot de *historische romans*, in den besten zin des woords. Wij behoeven niet te vreezen, dat eene vermenging van geschiedenis en verdichting verkeerde denkbeelden aangaande de eerste zal inboezemen. Het doel van den Schrijver was blijkbaar, om een getrouw en levendig tafereel op te hangen, niet zoo zeer van de gebruiken en gewoonten, als wel, gelijk door den Vertaler in zijn uitvoerig en goedgeschreven Voorberigt te regt is opgemerkt, van den maatschappelijken en zedelijken toestand van *Italië* in het door hem gekozen tijdvak. Hij heeft dit gedaan op eene wijze, die weinig te wenschen overlaat. Als ongemerkt en ongevoelig wordt ons die toestand geschilderd. Het is niet, alsof de Roman geschreven ware, ten einde dergelijk eene beschrijving te kunnen mededeelen, waarbij zoo spoedig en zoo ligtelijk zekere gewrongenheid en stijfheid zou worden opgemerkt; maar het is zoodanig tot een geheel verwerkt, het verhaal is zoo geheel met die schildering zamengeweven, of liever is zoo geheel zelve die schildering, dat het doel van MANZONI als onwillekeurig is bereikt, zonder dat de lezer als 't ware eenige opzettelijke poging daartoe heeft bespeurd.

Ditzelfde mogen wij insgelijks zeggen van de zedelijke strekking, die deze Roman ontegenzeggelijk bezit. Men heeft bij ons misschien maar al te dikwijls een zeer verkeerd begrip van het vereischte tot eenen zedelijken Roman, en zoekt dat in lange, dikwijls uitgerekte zedekundige vertoogen, die welligt nergens meer misplaatst zijn, dan hier, waar men ze niet zoekt, niet begeert, en — overslaat. MANZONI *is* zedemeester; maar gij vindt zijne lessen in korte, fijne, dikwijls geestige aanmerkingen, in de ernstige, hartroerende taal van een' der personen zijns verhaals, waarin gij groot belang stelt, of in de naïve woorden, waarmede hij de

Verloofde zelve uit hare geschiedenis en ondervindingen leering doet trekken.

De karakterteekening zelve der verschillende personen, in dezen Roman ten tooneele gevoerd, werkt ter bereiking van dit doel krachtig mede. Zij is juist, natuurlijk, verscheiden, en vrij van overdrijving. Zij is in den geest van den tijd, waarin, en van het volk, waaronder de gebeurtenissen worden vooronderfteld plaats te hebben gehad. De beide Verloofden (*), door een magtigen en boosaardigen Edelman in hun voorgenomen huwelijk gedwarsboomd en verhinderd, zijn eenvoudige, natuurlijk geteekende lieden uit den geringen stand: het meisje eene zachte, lieve, godvruchtige maagd; de jongeling een goedhartige, vurige, opregte, naïve, maar wat voorbarige en doldriftige knaap; de pastoor hunner parochie, wiens vreesachtigheid het huwelijk weigert te voltrekken, een eigenbatige, bevreesde man, wel niet kwaad, maar die overal slechts op zichzelven ziet, en wiens karakter geweldig afsteekt bij dat der beide andere geestelijken, die in dit verhaal eene hoofdrol spelen. De moeder der verloofde bruid is — gelijk eene moeder uit dien stand en bij die gelegenheid zijn moet. De Ongenoemde (een historisch persoon, wiens vroegere gewelddaden en later gevolgde bekeering de Geschiedschrijvers van dien tijd vermelden) is fiksch en treffend geteekend; en het geheel levert eene verscheidenheid van karakters op, waarvan ieder in zijne soort goed gekozen en uitstekend uitgewerkt mag heeten. De stijl is aangenaam, dikwijls luimig, geestig en natuurlijk, hier en daar roerend en wegslepend. De gesprekken en overleggingen van Don ABBONDIO, den vreesachtigen pastoor, de redevoering van RENZO (den Verloofde) te *Milaan* bij het oproer, de geheele beschrijving van dat oproer en deszelfs aanleiding, de gesprekken van den Aartsbisschop FEDERIGO, de schildering van den Ongenoemde, en de beroemde beschrijving van de pest te *Milaan* zouden als bewijzen voor dit gezegde meer dan voldoende zijn.

Recensent loopt dus, gelijk blijkt, hoog, zeer hoog met dezen *Italiaanschen* Roman, over wiens waarde dan ook reeds lang in verschillende talen en landen is uitspraak gedaan.

(*) Wij willen den lezer door een dor geraamte der geschiedenis het vermaak niet ontnemen, dat hem de verrassing der nieuwheid moet geven.

Dat ook dit geschrift zoo min, als eenig ander menschelijk werk, volmaakt is, spreekt wel van zelve. Onder de gebreken zou Rec., met den Vertaler, rekenen, dat MANZONI te veel heeft willen geven, b. v. de schildering van den geleerden Don FERRANTE, die men misschien zou kunnen missen. Minder zou hij grootere beknoptheid wenschen in de voorstelling van de pest; eene voorstelling, die, dunkt ons, alleen den romanlezer van *beroep* kan vervelen, inderdaad veel belangrijks bevat, en ook tot regt verstand van het volgende verhaal ons noodzakelijk voorkomt.

De vertaling is in uitmuntende handen gevallen en blijkbaar *con amore* bewerkt. Zij is los, vloeijend en gemakkelijk; en, indien, gelijk BILDERDIJK, meenen wij, ergens zegt, er bij het overgieten altijd eenige geest verloren gaat, de overgieter heeft dat verlies hier door eigen geest verholpen en vergoed, die zich uit menige gelukkig gekozene uitdrukking, puntig gezegde of bewonderingwaardige gemakkelijkheid en natuurlijkheid van spreekmanieren laat proeven. Hier en daar is wel eens een wat lange volzin overgebleven. Eene enkele maal stootten wij op een *latinismus*, (I. bl. 116: *Zoo was er, die — zou verhaald hebben*, en III. bl. 182: *Hierdoor alle vrees*, enz. een *ablativus absolutus*) of vonden ook wel eene herhaling van gelijkluidenden klank, die had kunnen vermeden worden (b. v. I. bl. 330, *verklaren — verklaren*, en 331 toe *gekomen — gekomen*). De Vertaler heeft, gelijk wij reeds zeiden, een vrij uitvoerig Voorberigt vooraan geplaatst, hetwelk zeer geschikt is, om den lezer voor MANZONI's werk gunstig in te nemen, den juisten en smaakvollen opmerker verraadt, en tevens wenken over het vertalen zelve bevat, die door menigeen mogten ter harte worden genomen. Niet met alles evenwel in dit Voorberigt zou Recensent volmondig instemmen, met name niet met datgene, wat daarin over WALTER SCOTT is gezegd. Dat deze de geschiedkundige voorvallen slechts in zijn verhaal inmengt, om den roman aangenamer en belangrijker te maken, gelooft Rec. niet. Ook bij hem (althans in zijne beste geschriften), is het doel, de geschiedenis op te helderen, hetzij dan dat hij, gelijk in *Kenilworth* en *den Abt*, geschiedkundige personen wenscht te teekenen, hetzij dat hij, gelijk in *Waverley*, *de oude Pelgrim* en anderen, den invloed wil schetsen, dien de geschiedkundige gebeurtenissen op het karakter en de zeden, op het maatschappelijk en huisselijk leven

uitoefenden. Indien de Vertaler aan JEANIE DEANS in *het Hart van Midlothian* gedacht had, zoo zou hij, dunkt ons, aan WALTER SCOTT niet eene getrouwe en heerlijke fchildering van de inwendige aandoeningen der ziel en van de geheimfte roerfelen des harten hebben ontzegd. Maar misfchien zonderde hij deze onder anderen met het woord *meestal* uit. Doch bedenken wij dan ook, MANZONI fchreef flechts één, SCOTT vele Romans, en ter vergelijking mogen wij billijk de besten kiezen.

Druk en papier van *de Verloofden* zijn zeer goed, en wij hopen, dat een ruim vertier Vertaler en Uitgever moge beloonen.

Gedachten over den Landbouw, en hoe de Landman in ons Vaderland bij de lage prijzen der tarwe kan blijven beftaan. Door P. POUS. *Te Middelburg, bij* S. van Benthem. 1835. *In gr. 8vo. 36 Bl. f* : - 40.

Er is thans hier te lande eene algemeene klagt over den kwijnenden ftaat, waarin zich de Landbouw bevindt, en de Hooge Regering wil deze klagt zoeken op te heffen, door den invoer van granen hier te lande te belasten naar mate der markten. Het belang van het algemeen fchijnt hier in ftrijd met het belang van eenen enkelen ftand, die, hij moge dan een hechte fteun zijn van het geheele ftaatsligchaam, echter toch ook, als deel, altijd ondergefchikt moet blijven aan het geheel. Zonder de gepastheid der voorgeflagene middelen tot opbeuring des Landbouws te beoordeelen, deelt ons de Schrijver zijne bedenkingen en raadgevingen mede, door wier opvolging de landman in zichzelf de hulp en het redmiddel zou kunnen vinden, om zijnen toeftand te verbeteren. Het *motto* van het voor ons liggend gefchrift kenmerkt deszelfs inhoud, en beftaat uit deze woorden van FRANKLIN: *Ik befchouw den Landbouw als het eerwaardigfte beroep, omdat hetzelve het onafhankelijkfte is; de landbouwer behoeft noch de gunst des volks, noch die der grooten, en de goede uitflag van zijnen oogst hangt enkel af van den zegen, dien God over de vlijt der braven uitftort.* De raad, dien de Schrijver geeft, is in hetgeen de vaderlandfche fpreuk inhoudt, dat men de bakens met het getij moet verzetten. De goede prijzen, waartoe onze voorvaders de tarwe kon-

den verkoopen, zullen niet wederkeeren, en het vorig hoofdprodukt van den Zeeuwfchen landbouw is tot die verbazende laagte gedaald, dat de Schrijver verklaart, zelfs zijne varkens met niets beterkoop dan met tarwe te kunnen voederen! Hij wil dus, dat men minder tarwe zaaijen, ter vervanging daarvan andere gewasfen; vooral meekrap, vlas en hennep, telen, en daarbij eene gedeeltelijke ftalvoedering in zal voeren, ter besparing van weiland, en om eene grootere hoeveelheid mest te bekomen.

Het werkje is eenvoudig, verftaanbaar en *populair* gefchreven. Het bevat zich niet door eenen fraaijen ftijl, maar is onopgefmukt en geheel praktikaal. *Rec.*, die in al, wat tot Landbouw en Nijverheid betrekking heeft, een levendig belang ftelt, en een warm voorftander is van vrijen handel, kan wel als praktikaal landbouwkundige over de waarde van dit gefchrift geene uitfpraak doen, maar meent nogtans, dat het geheele gefchrift zoo vele blijken draagt van gezond verftand en ondervinding, dat hij den gegevenen raad met vrijmoedigheid ter algemeene behartiging mag aanbevelen. Er zijn zekere innerlijke kenmerken van waarheid, die elk gefchrift, hetwelk met kennis van zaken en uit overtuiging is opgefteld, met zich brengt, en in dit boekje zijn deze kenmerken menigvuldig. Men vindt hier geene befpiegelingen, geene herfenfchimmen, geene mogelijkheden, die met eenen onzekeren nevel omhuld zijn. Men hoort hier de taal van een' goeden en ervaren buurman, die tot zijne bekenden zegt: „Het gaat mij wèl; ik vind geene reden tot klagen, en ik wil, dat het ook u wèl gaat; daarom zal ik u zeggen, hoe ik doe; doet ook alzoo, en komt zelve bij mij en ziet met eigene oogen." Wie in zulk eenen zin niet als nameloos Schrijver optreedt, maar zich noemt en bekend wil wezen, hoe zou hij bijkans *kunnen* misleiden?

Zonneglans en andere Verhalen van C. SPINDLER. *Uit het Hoogduitsch. Te Amfterdam, bij* J. M. E. Meijer. *In gr. 8vo.* 275 *Bl. f* 2-90.

Wij voorzien nog eenen tijd, waarin een reisje naar *Auftralië* evenzeer in de mode zal zijn, als thans eene reis naar den *Rijn*, naar *Italië* of de *Schotfche Hooglanden*. Romans en

reisverhalen zijn somtijds middelen, om eene landstreek in de mode te brengen. Men leest SPIESS' *Petermannetje* op het verdek eener stoomboot, terwijl men de bouwvallen der *Duitsche* ridderkasteelen voorbijvaart. Met WALTER SCOTT in de hand beklimt men de *Schotsche* gebergten, en DUPATY of Mevrouw STAEL geleidt den reiziger door *Italië*. De aanhef van het eerste hier voorkomende verhaal bragt ons op deze gedachte. ZONNEGLANS is eene *Australische* schoone, die, op een der *Sandwich*-eilanden geboren, door haren bijgeloovigen vader HAWAII aan den offerdood toegewijd was. Zij wordt door eenen *Engelschman* gered en naar *Parijs* overgebragt; de kannibalendochter maakt opgang in de elegante wereld, en doet eindelijk een schitterend huwelijk. — Het tweede verhaal leert ons, in den zoogenaamden *Burggeest van Rodenstein*, eenen beruchten roover kennen, die in de bouwvallen van een onbewoond kasteel eene veilige schuilplaats zoekt, en daartoe de gedaante van eenen spokenden geest aanneemt. Het bedrog wordt ontdekt, en de schuldige ontvangt zijne straf. — Het derde verhaal, *De groote Onbekende*, is eene satire op de dweepende ingenomenheid van sommigen met de werken van WALTER SCOTT. Een *Engelsch* stoommachinist wordt, in eene kleine stad in *Duitschland*, door den waard eener herberg, voor den beroemden Romanschrijver van dien naam gehouden, en zonder betaling feestelijk onthaald. Gelukkig is de man eerlijk genoeg, om naderhand toch nog te betalen; terwijl deze vergissing aanleiding geeft, dat twee deugdzame gelieven gelukkig gehuwd geraken. — Het laatste verhaal, *De Begunstigers* genaamd, leert, hoe men soms zijn geluk maakt, en hoe men het verderven kan. GOTHOLD was eerlijk en bekwaam in alles, wat hem aanspraak kon geven op eene aanzienlijke bediening, maar zou zeker altijd arm gebleven zijn, indien hij zich, door zijne bekwaamheid in het openen van oesters, in het boksen en het vervaardigen van glimmend schoensmeer, geene vermogende begunstigers verworven had, en zóó in het bezit van een' voordeeligen post geraakt ware. — Wij rangschikken gaarne dezen bundel onder de aangenaam onderhoudende lektuur, en hebben ook niets gevonden, hetwelk, van de zijde der zedelijkheid, ons zou doen schromen, deze verhalen onzen landgenooten aan te bevelen.

Nederlandsche Muzen-Almanak voor 1836. 18*de Jaar. Te Amsterdam*, *bij* J. Immerzeel Jun. *f* 3 - 50.

Almanak voor Blijgeestigen voor 1836. 11*de Jaar. Te Amsterdam*, *bij* Gebr. Diederichs. *f* : - 60.

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor 1836. 6*de Jaar. Te Alkmaar*, *bij* J. A. M. W. le Sage ten Broek. *f* : - 60.

Nederlandsche Volks Almanak voor 1836. 6*de Jaar. Te Amsterdam*, *bij* H. Frijlink. *f* : - 75.

Geldersche Volks-Almanak voor 1836. 2*de Jaar. Te Arnhem*, *bij* C. A. Thieme. *f* : - 75.

Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren voor 1836. *Te Deventer*, *bij* J. de Lange. *f* 1 - 20.

Wanneer men na verloop van een gegeven tijdvak de voortbrengselen van onze Dichters en Verzenmakers verzamelt, schijnt het meerendeel der stukken eene doorgaande kleur te hebben, waaruit men de stemming van den geest in de vervlogene tijdruimte kan opmaken. Ja, misschien ware het geen nutteloozе arbeid, uit de Almanakken, zoo als die sedert eenige jaren zijn ingerigt, eene geschiedenis der denkwijze van onze natie zamen te stellen. Bij de moeijelijkheid der keuze van onderwerp, die dikwerf het groote aantal onzer verhandelaren in kleine en grootere vereenigingen belemmert, zou, dunkt ons, die stof wel voor eene piquante behandeling vatbaar zijn.

Wij meenden bij ons verslag van een vorig jaar staatkunde, trompetten en protocollen met hooggestemd vaderlandsch gevoel overal te zien doorschitteren, en, zoo wij dit jaar niet geheel verkeerd beschouwen, zien wij politieke afmatting, kerkelijke verschillen en Godsdienstzin op den geest der Dichters invloeijen, vaderlandsliefde wel altijd blinken, die door het Hollandsch hart nooit vergeten wordt, maar tevens zoeken naar vreemde versmaten, het laten rusten van Grieksche Goden en Godinnen, om het breede veld der Noordsche fabelkunde te ontginnen, dat als publiek Domein nog zoo weinig bearbeid is, mitsgaders het verwaarloozen

der Natuurlijke Historie, van welke, met hare Condors, krokodillen en andere zee- en landgedrogten, geen tol meer gevergd wordt. Overigens meenden wij, helaas! het langzame verval der poëzij ook in dit jaar wederom evenzeer als in het vorige te bespeuren.

Na deze inleiding hopen wij kort te zijn in het verslag van de jaarboekjes, hierboven vermeld, en beginnen met

No. 1, hetwelk regtens aan het hoofd geplaatst is, zoo wel als eerstgeboren, als wegens keurigheid van uitvoering en inhoud, welke laatste met een leerdicht van Mr. JAN TEN BRINK aanvangt, dat wij met genoegen lazen, maar welks geboorte veelligt door de ramp der kerktwisten veroorzaakt is. De ruimte wordt ons niet vergund, om alle de volgende stukjes en derzelver autheuren te vermelden. Genoeg zij het voor ons verslag, onze lezers te berigten, dat men hier verzen vindt uit de nalatenschap van BILDERDIJK en LOOTS, uit de portefeuille van den altijd dichterlijken VAN WALRÉ; dat SPANDAW eene meesterlijke omwerking van eene bekende vertaling leverde; dat de Redacteur door een drietal bijdragen zijnen roem blijft handhaven, Mr. A. P. SIFFLÉ den zijnen evenzeer staafde, en daardoor betoonde, dat zijn afbeeldsel met volle regt aan het hoofd van dezen bundel prijkt. TOLLENS leverde eene keurige bijdrage, gelijk mede zijn kunstgenoot H. H. KLIJN, waarop een allerliefst stukje van den naïven BEESTER volgt. WITHUYS beproefde zijne krachten aan den *Bonaparte* van DE LA MARTINE, en slaagde niet ongelukkig. POTGIETER wedijvert met VAN DER HOOP, gelijk de *Kerkklokstoonen* van HASEBROEK met de *Feestliederen* van VAN LENNEP; en de voortreffelijkheid van dit viertal jongere Dichters troost ons eenigzins in de smart, die wij gevoelen, van zoo vele oudere, geliefde namen vergeefs te zoeken. — Behalve het portret, bovengenoemd, versieren een viertal koperen platen, eene staalgravure, een steendruk en een uitgebreid muzijkstukje dezen bundel. De stalen plaat naar WALDORP is voortreffelijk; de steendruk, althans in het exemplaar, dat wij voor ons hebben, merkelijk minder.

No. 2 beleeft reeds zijn elfde jaar, en dartelt altoos voort. Wij lazen de dichtstukjes over 't geheel met genoegen. Het proza begint met eene niet onaardige biographie van den Dichter LANGENDIJK, wiens afbeeldsel, in hout gesneden, voor den titel geplaatst is. Een aantal stukjes van

vrolijken aard, volgt op die levensschets. FOPPE opent het dichtwerk; met een vers van *twaalf* bladzijden; in het midden vinden wij nog eene satire van *elf* pagina's; en de parodie van den bekenden *Fridolin*, naar de vertaling van TOLLENS, beslaat mede *elf* bladzijden, hetgeen te zamen nagenoeg het derde deel der verzen uitmaakt, die, allen luchtig opgeslagen, wel op eigenlijke poëtische waarde niet veel aanspraak zullen maken. Onder de *érotiques* zonderen wij echter uit dat *aan Roosje*, 't geen, naar ons gevoelen, ondanks een paar kleine fouten, met de besten in dat genre mag vergeleken worden. Ook de parodie is aardig gevonden; maar, in weerwil van het voorbeeld van BLUMAUER, LANGENDIJK, FOKKE, BILDERDIJK en vele anderen, houden wij er niet van. Hoe geestiger hoe gevaarlijker; want parodiën bederven de fraaiste verzen; en doen een goed deel van den weldadigen indruk, dien ze voortbragten, verloren gaan. *Du sublime au ridicule, il n'y à qu'un pas*, zeide NAPOLEON; en jonge lieden althans zouden wij welmeenend waarschuwen, dien stap niet te doen, waartusschen dikwerf een afgrond ligt. — Een drietal afbeeldingen ontsieren het boekje niet, dat wij gaarne allen blijgeestigen aanbevelen; gelijk mede

No. 3, waarin Hollandsche Blijgeestigen zich mogen verlustigen. De Redacteur mengde daarin proza en verzen bij afwisseling, en zorgde voor eene verscheidenheid, die kost voor alle monden mag heeten. Offschoon wij tegen parodiën waarschuwden, hebben wij niets tegen de luchtige vertelling, die wel op het oorspronkelijke gegrond is, maar geenszins de bewoordingen verdraait of travesteert, en dus in niets aan de poëzij van OVIDIUS kan schaden; en alzoo oordeelen wij, ook zonder de letters J. V. W. in eenige aanmerking te nemen, dat het stukje, waarmede het Mengelwerk in dezen bundel begint, volkomen op zijne plaats staat. Ook vonden wij, tot ons genoegen, twee verzen van den Markies DE THOUARS, die zoo lief, naïf, krachtig en eenvoudig tevens zijn, als zijne vroegere voortbrengselen aan gezwollenheid laboreren, van welke dichters ziel- en zinziekte wij hem bij dezen voor genezen verklaren, met den hartelijken wensch, dat hij nimmer weder instorte! Even aardig is het *Kippenhok* van ROBIDÉ VAN DER AA. De navolging van J. V. O. BRUYN bewijst, dat hij zijne luit, op de hem eigene manier, gelukkig blijft behandelen. Ook

de *Nederlandsche Vlag* van G. P. DE HEER is bevallig en wèl gevonden; en de andere stukjes laten zich gemakkelijk lezen. Wij kunnen allen niet opnoemen, veel min beoordeelen, en besluiten ons aanprijzend verslag met het berigt, dat een fraai gesteendrukt plaatje aan het hoofd van dit bundeltje prijkt, en dat er nog een prentje in gevonden wordt.

No. 4 mengt ook rijm en onrijm dooreen. Het gespletste verhaal, dat ruim de helft van het boekje beslaat, is veel te lang, en de daarbijgevoegde plaatjes hebben weinig bevalligs. Beter, offchoon in een ander genre, bevalt ons het huiselijk tafereel van POTGIETER door eene goede lithographie opgeluisterd; terwijl de steendrukprent der Dorpskermis de pers van den in dat vak beroemden BACKER tot eere verstrekt. ROBIDÉ V. D. AA, LUBLINK WEDDIK, BEETS, VAN WALRÉ (1832), VAN ENST KONING, WARNSINCK, BRESTER, van de bekende, en een aantal ongenoemde en onbekende Dichters, leverden bijdragen tot dit bundeltje, dat wij den liefhebberen van onderhoudende lectuur evenzeer als de vorigen aanbevelen.

No. 5 houdt den roem staande, dien dit volksboekje bij deszelfs eerste verschijning in het vorige jaar regtmatig te beurt viel, en waarvan herhaalde oplagen ondubbelzinnig getuigden. Wij kunnen ook dit jaar den lof herhalen, dien wij er vroeger aan gaven, ja zouden het wel, bij de menigvuldige verbeteringen, welke de Redacteur er aan toevoegde, eene behoefte noemen voor alle min of meer beschaafde inwoners van *Gelderland*; en het moge evenzeer in het *boudoir* der Hoogwelgeborene Freule of Gravin, als in het werkmandje der flinke landdeerne of huismoeder plaats vinden. De geschakeerde inhoud zal onze lezers wel reeds uit de Couranten bekend zijn. Wij lazen alles met genoegen; ook de overbrenging van den *Nachtwaker* naar HEBEL, offchoon die dan ook niet zoo keurig zij als de vertaling van den kundigen H. H. KLIJN. Hartelijk wenschen wij, dat de Verzamelaar nog jaren lang tijd, krachten en bijdragen behoude, om het welbegonnen werk voort te zetten, waartoe het hem voorzeker nimmer aan ondersteuning bij het lezend publiek zal ontbreken.

No. 6 heeft zijne geboorte veelligt aan het schitterend lot van den evengenoemden No. 5 te danken. Wij lazen ook reeds de aankondiging van een' *Frieschen* Almanak. Indien dat zoo voortgaat, zal iedere provincie bij uitsluiting den zijnen

bezitten. Wij wenfchen dan maar, dat de redactie in goede handen valle, opdat er niet te veel noch te weinig in die boekjes kome, om dezelve echt provinciaal te maken. Tegen dat provinciale ijveren wij niet, omdat de algemeene vaderlandsliefde, naar den aard van alle liefde, met zichzelve begint, en van eigen hof en plaats en provincie tot het algemeene vaderland overgaat, waarmede wij allen en ieder afzonderlijk ftaan of vallen. De overtuiging daarvan moet ons bewaren tegen de kleingeestigheid van uitfluitende gewestelijke voorkeur.

Is het boekdeeltje, dat wij voor ons hebben, het kind van den voortreffelijken *Gelderfchen* vader, dan kan men wel zien, dat zoonlief in eene quafi-Akademieftad is opgetogen. Voor een' Volksleeraar ziet hij er uit- en inwendig veel te geleerd uit, is van lijvige dikte, en toont eene eruditie, den kweekeling van het voortreffelijke Athenæum waardig; en als zoodanig fchatten wij den nieuweling bijzonder hoog. Maar het zal hem, vreezen wij, gaan, zoo als meer geftudeerde zoons van vlijtige vaders, die, hoe geleerd ook, minder aftrek hebben, dan papa's algemeen gewilde voortbrengfelen. Dan, wij laten de leenfpreuk varen, en berigten onze lezers, dat wij aan dezen letterarbeid, als jaarboekje van *Overijsfel*, buitengemeenen lof, aanprijzing en aanmoediging kunnen geven. Als mannen, gelijk MOLHUYSEN en HALBERTSMA, hunne krachten aanwenden, kan men niets verwachten dan hetgeen voortreffelijk in zijne foort is; de uitgebreide taalkennis van den laatften is verwonderlijk, grondig en diepgaande, gelijk de oudheidkunde van den eerften; en wij fchatten ook het ftuk van den Heer J. VAN DOORNINCK bijzonder hoog. Voor het algemeen is het werkje niet; maar voor hen, die prijs ftellen op kennis en geleerdheid aangaande *Overijsfelfche* oudheden en letteren, zijn het gouden appelen in zilveren gebeelde fchalen. De afbeeldingen zijn voldoende, offchoon flechts gefteendrukt, en de verzen ter verpoozing van de aandacht allezins gefchikt.

En hiermede eindigen wij ons verflag voor dit jaar, indien niet later inkomende jaarboekjes ons de pen nog eens mogten doen opvatten.

Boekbefch. voor 1835. No. XV. bl. 654. reg. 21 en elders leze men *Philecclefius*.

BOEKBESCHOUWING.

Disputatio Historico-Theologica, de fontibus, ex quibus Historiae Ecclesiasticae opus hausit Eusebius Pamphili, et de ratione, quâ iis usus est, quam — pro gradu doctoratus — publico ac solenni examini submittit BERNARDUS RIENSTRA, *Snecanus*, Doctr. Christ. Interpres in pago Meerkerk. Traj. ad Rhen. ex officinâ *Paddenburgii et Soc.* 8vo. pp. VIII et 132.

Disputatio Theologica, de Oratione Antiochiae habita (Actt. App. XIII: 16—41) Paullo Apostolo auctori tribuendâ, quam — pro gradu doctoratus — publico ac solenni examini submittit LEONARDUS PROES, *Amstelaedamensis*, Doctr. Christ. Interpres in vico Doorn. Traj. ad Rhen. ex officinâ *Paddenburgii et Soc.* 8vo. pp. XII et 138.

Deze beide Verhandelingen, met welker verdediging de Schrijvers den titel van *Doctor in de Godgeleerdheid* verkregen op denzelfden dag, aan dezelfde Hoogeschool, voegen wij bijeen in ons verslag, offchoon de onderwerpen nog al verschillen, omdat wij voor afzonderlijke behandeling geene ruimte hebben in dit Tijdschrift.

Doctor RIENSTRA handhaaft het gezag van EUSEBIUS PAMPHILI, als Kerkelijk Geschiedschrijver, en doet dit op zulk eene wijze, dat zijn geschrift ook hierom allen lof verdient. Kortelijk zullen wij den inhoud opgeven. Nadat in de Inleiding eerst *eene korte levensbeschrijving van* EUSEBIUS (pag. 1—5) gegeven is, worden eenige *algemeene aanmerkingen* over 's mans werk: *de Kerkelijke Geschiedenis* (pag. 6—13), over den *vorm* van dit werk, het *oogmerk* en den *tijd* van deszelfs vervaardiging medegedeeld. Hierop ver-

deelt zich de Verhandeling in twee deelen. I. Het eerste deel (pag. 14—81) handelt *over de bronnen, welke* EUSEBIUS *heeft gebruikt, en over derzelver geschiedkundige waarde.* EUSEBIUS is in de gelegenheid geweest, voor zijne Geschiedenis echte bronnen te gebruiken. Hij had den toegang tot de Bibliotheek te *Aeliae Capitolinae* (*Jeruzalem*) en te *Caesarea.* Op zijne reizen door *Palestina*, *Syrië* en *Egypte* zag en hoorde hij veel. In briefwisseling stond hij waarschijnlijk met de voornaamste mannen van zijnen tijd. Met aanhaling der daartoe dienende plaatsen, brengt RIENSTRA die bronnen tot de vijf volgende klassen: 1°. *Monumenta publica*, naar eene vrije vertaling *officiële stukken*, waartoe behooren *naamlijsten der Keizers*, *der Bisschoppen van Jeruzalem*, *Antiochië*, *Alexandrië en Rome*, *brieven en bevelschriften van de Keizers* HADRIANUS, M. ANTONINUS, GALLIENUS, GALERIUS, MAXIMIANUS, MAXIMINUS, CONSTANTINUS *en* LICINUS, als ook een *brief van den Praefectus Praetorio* SABINUS, (pag. 15—24.) Hiertoe worden ook gebragt de volgende kerkelijke stukken: *brief van de Gemeente te Smyrna* over den marteldood van POLYCARPUS, *brief in naam der Gemeenten te Vienna en Lyon*, geschreven waarschijnlijk door IRENAEUS, onder de regering van M. AURELIUS, en nog een kleinere brief van diezelfde Gemeenten; eindelijk *synodale brieven* en een van POLYCRATES, *brieven van Palestijnsche Bisschoppen* en anderen, (pag. 24—27.) 2°. *Schrijvers.* De H. Schrijvers worden niet opzettelijk aangehaald. Hij schijnt de kennis aan dezelve ondersteld te hebben. *Schrijvers onder de Christenen:* IGNATIUS *van Antiochië*, POLYCARPUS *van Smyrna*, PAPIAS, *Bisschop van Hierapolis*, QUADRATUS, AGRIPPA CASTOR, ARISTO *van Pella*, JUSTINUS *Mart.*, MELITO *van Sardes*, DIONYSIUS *van Korinthe*, HEGESIPPUS, IRENAEUS, TATIANUS, RHODON, APOLLONIUS, *een* Ongenoemde, die zijn werk opdroeg aan

AVIRCIUS MARCELLUS, CLEMENS *de Alex.*, TERTULLIANUS, *de zamenspraak van* CAJUS *met* PROCLUS, ALEXANDER, *laatst Bisschop van Jeruzalem*, ORIGENES, DIONYSIUS *de Alex.*, PHILIAS (PHILEAS) *van Thmuïs.* — *Schrijvers, die geen Christenen waren:* FL. JOSEPHUS, PHILO, PORPHYRIUS; eindelijk nog aanhalingen uit vroegere schriften van EUSEBIUS zelven, (pag. 28—62.) 3°. *Andere welonderrigte getuigen.* Hier wordt hoofdzakelijk bedoeld, wat EUSEBIUS bij geen Schrijver vond, en op zijne reizen of vernomen of gezien had. Het hier behandelde heeft vooral betrekking op de drie laatste boeken van EUSEBIUS' geschrift, (pag. 62—75.) 4°. Mondelijke overlevering of gerucht, (pag. 75—80.) 5°. Eindelijk eigene ooggetuigenis, (pag. 80, 81.) Dit alles wordt oordeelkundig en onpartijdig opgegeven en juist beoordeeld, zoodat geene dwalingen van EUSEBIUS worden verheeld, b. v. pag. 15 en 21, noch 's mans partijdigheid, waar deze zich vertoont, verzwegen, b. v. pag. 74, 75. — II. Het tweede deel dezer Verhandeling gaat *de wijze* na, *op welke* EUSEBIUS *van die bronnen heeft gebruik gemaakt.* Dit gedeelte wordt wederom in drie stukken verdeeld. 1°. wordt eerst *'s mans geschiktheid voor zijn werk* blootgelegd. Hij kende ook de *Syrische* en *Latijnsche talen*, en was niet onbedreven in de *aardrijks-* en *tijdrekenkunde.* Dit stelde hem in staat, om de hem voorkomende bronnen goed te gebruiken. Ook liet hij zich leiden door *liefde voor waarheid.* Reeds in het begin van zijn werk roept hij de hulp in van God en JEZUS CHRISTUS; en dat dit geene veinzerij was, bewijzen de *zorg*, waarmede hij die bronnen heeft geraadpleegd, de *opregtheid*, waarmede hij is te werk gegaan, en de *vrijheid*, welke hij genomen heeft. „ Ten onregte heeft men dus gezegd, dat EUSEBIUS de „ waarheid niet gezocht, maar opzettelijk verdonkerd „ heeft," (pag. 82—93.) 2°. wordt ontwikkeld *de keus van* EUSEBIUS *bij het gebruiken van die bronnen.*

Reeds dit pleit voor 's mans doorzigt in dezen, dat hij zorgvuldig de echte bronnen aanhaalt, en valsche en ondergeschovene stukken voorbijgaat, aan welke hij kennis moet gehad hebben. Ook zijn oordeel over bronnen en Schrijvers kan hiervan getuigen. Evenwel vindt men niet overal in hem den bezadigden en naauwkeurigen Oordeelkundige. Van den tijd, in welken EUSEBIUS leefde, was dit ook niet te wachten. Met zijne tijdgenooten had hij gemeen te groote zucht voor regtzinnigheid, welke hem tot haat tegen ketters vervoerde. Hij was niet boven het bijgeloof van zijnen tijd verheven, gaf te groote eer aan het martelaarschap, en prees te zeer het strenge afgezonderde leven. Het is alom in 's mans werk zigtbaar, dat hij in de gebreken zijns tijds deelde, ook in den haat tegen de *Joden.* Met meer regt is hij te berispen over den toeleg, om den lof van CONSTANTIJN te verhoogen. Reeds hieruit blijkt, dat hij niet altijd de wetten eener gezonde en bedachtzame oordeelkunde gevolgd is. Ook was hij omtrent vele dingen onkundig. De slotsom van dit alles is, dat EUSEBIUS, offchoon niet van dwalingen en gebreken vrij, toch uit de bronnen, welke hij heeft kunnen raadplegen, veel belangrijks heeft medegedeeld, en dat hij, in aanmerking genomen den tijd en de gelegenheid, in welke hij schreef, zich hierin loffelijk heeft gekweten, (pag. 93— III.) 3°. handelt RIENSTRA over *de goede trouw, met welke* EUSEBIUS *zijne bronnen gebruikt heeft.* Hij heeft dus de bronnen, zoo als hij ze gevonden heeft, aan zijne lezers medegedeeld, zonder dezelve met eigene bijvoegselen te vermeerderen, zonder verminking of vervalsching. Dit is van te meer gewigt, hoe duidelijker het is, dat hij verklaart, de woorden dier bronnen zelve te bezigen. Dit wordt verder (pag. 112—129) met voorbeelden gestaafd, zoodat ook hier EUSEBIUS verdedigd wordt tegen de beschuldigingen, *te dezen opzigte* tegen hem ingebragt. Doch dit *kunnen wij nu niet* uitvoeriger mededeelen.

Doctor PROES behandelt een ander onderwerp, dat

op zichzelve niet minder gewigtig is, maar hetwelk een beknopter verslag in dit Tijdschrift toelaat. EICHHORN, HEINRICHS en later S. G. FRISCH betwijfelen den apostolischen oorsprong der Redevoering, welke PAULUS in *Pisidisch Antiochië* gehouden heeft, en welke LUKAS mededeelt *Hand.* XIII: 16—41. Ook DE WETTE, hoewel minder stout, beweert, dat LUKAS de gezegden des Apostels eenigzins heeft uitgewerkt. Dat het geschiedkundig gezag van LUKAS, die deze Redevoering uitdrukkelijk aan PAULUS toekent (vs. 16), gehandhaafd worde, is van het uiterste gewigt, omdat, bij zulke gissingen, niet enkel de waarde dezer Redevoering geheel verloren gaat, maar evenzeer alles onzeker wordt gemaakt, wat dezelfde berigtgever LUKAS in het *Evangelie* zoo wel, als in de *Handelingen der Apostelen*, heeft opgegeven als woorden van anderen. Dit is het voorname doel, dat PROES, met deze zijne *Disputatie* beoogd heeft, bij hetwelk dus minder eene kritische en exegetische behandeling van elk woord dier Redevoering gevorderd werd. Intusschen heeft hij met regt zich hiervan niet geheel onthouden, maar in het eerste deel der *Disputatie* (pag. 6—43) zulk een *overzigt* gegeven dezer Redevoering, dat, met vermijding van tijdrekenkundige verschillen, volgens de wetten van oordeel- en uitlegkunde, de woorden dezer Redevoering het noodige licht ontvangen, en de voortreffelijkheid van het stuk zelve met een enkel woord wordt aangewezen. Dit algemeene moge hier voor beknopte opgaaf gelden! Uit den aard der zaak is het duidelijk, dat hier geene bijzonderheden kunnen medegedeeld worden. Eenigzins uitvoeriger zullen wij zijn over het tweede deel der Verhandeling, in hetwelk PROES (pag. 44—135) aantoont, *dat deze Redevoering werkelijk aan* PAULUS *moet worden toegeschreven.* Hetgeen Doct. RIEHM, in *Dissert. de fontibus Actt. App.*, slechts kon aanstippen, is hier uitvoerig aangewezen, zoo als vroeger door Doct. METELERKAMP ten opzigte van *Hand.* XX: 18 volgg. gedaan was. — Na vooraf (§ 1) den staat

des geſchils en de wijze van deszelfs beſlechting te hebben opgegeven, vergelijkt PROES (§ 2) deze Redevoering met de voornaamſte toeſpraken van PETRUS, door LUKAS opgeteekend, als tot de *Joden* te *Jeruzalem*, *Hand.* II: 22 volgg., tot het volk in den Tempel, H. III: 12 volgg., tot den Joodſchen Raad, H. IV: 8—12, het gebed, misſchien van PETRUS, vs. 24—30, zijn antwoord aan den Hoogepriester, H. V: 29—32, zijne voordragt aan CORNELIUS te *Caeſarea*, H. X: 34—43. Doctor PROES ontveinst de *gelijkvormigheid* niet; integendeel wijst hij dezelve opzettelijk aan, en geeft reden, waarop die eenſtemmigheid in beider toeſpraken natuurlijk moet heerſchen. EICHHORN blijft op die eenſtemmigheid te veel ſtaan. Er heerscht toch ook bij beiden *verſchil*, in de *wijze*, op welke beiden dezelfde zaken vermelden, in *woorden* en *ſpreekwijzen*, welke zij gebruiken, en in het algemeen in den ieder bijzonder eigenen *ſtijl*. Dit wordt met voorbeelden duidelijk aangetoond. Vervolgens wordt deze Redevoering van PAULUS vergeleken met die van STEPHANUS, (§ 3.) Om niet wederom denzelfden weg te volgen, wordt nu die Redevoering van STEPHANUS, H. VII: 1 volgg., doorgeloopen, en beknoptelijk aangeteekend, hetgeen of aan STEPHANUS alleen eigen of aan LUKAS vreemd ſchijnt te zijn, of althans te verſchillen van de Redevoeringen van PAULUS, en alzoo een' verſchillenden oorſprong aan te wijzen. Daarop volgt (§ 4) eene vergelijking dezer Redevoering des Apostels met andere, welke aan PAULUS worden toegekend, en door LUKAS vermeld zijn. Hier komen in aanmerking *Hand.* XVII: 22 volgg., H. XX: 18 volgg., H. XXII: 1 volgg., H. XXIII: 1 volgg., H. XXIV: 10—21, H. XXVI: 1 volgg., zoo ook H. XIV: 14—17, XXV: 10, 11, XXVIII: 17—20. Ook hierin moet natuurlijk verſcheidenheid zich openbaren, bij verſcheidenheid van tijd en gelegenheid, van hoorders en van doel. Doch juist deze verſcheidenheid bewijst de naauwkeurigheid en goede trouw van den berigtgever LUKAS. Die vergelijking gaat over

inhoud en *vorm*. Eindelijk wordt (§ 5) die Redevoering vergeleken met de Brieven, welke algemeen als van PAULUS geſchreven worden erkend. Deze vergelijking verdient ook hier allen lof. *Vooreerst* wordt de *leer* des Apostels vergeleken, naar beloop van de Redevoering. *Ten tweede* wordt beſchouwd 's mans *gemoedsgeſteldheid* en *karakter*; hiertoe behoort 's Apostels *vaste overtuiging* aangaande den Goddelijken oorſprong van het Christendom, zoo als dezelve zich grondt op de zekerheid van 's Heilands opſtanding; zijn *blijvende* en *onvermoeide ijver* ter uitbreiding van het Evangelie onder alle en allerlei menſchen; zijne *liefde* jegens Jood en Heiden. Verder wordt nagegaan zijne *wijsheid* in de *keus* zijner bewijsgronden, in de *bedachtzaamheid*, met welke hij die aanvoert, en in zijn *ſchikken* naar de omſtandigheden en begrippen zijner hoorders, *behoudens de zuiverheid der leer*. Eindelijk wordt, *ten derde*, de *ſtijl* der Redevoering vergeleken met dien van de Brieven; ook dit geſchiedt wederom naar het beloop der Redevoering. Het beſluit, dat uit al het voorgaande wordt afgeleid, dat namelijk PAULUS de vervaardiger en LUKAS een trouw berigtgever is, zal geene gegronde tegenſpraak te vreezen hebben bij hen, die waarheid liefhebben en zoeken.

Wij eindigen ons verſlag met den wensch, dat beide de Schrijvers dezer uitnemend bewerkte Verhandelingen meer vruchten leveren van welbeſteden tijd, en dat zij in hunne gewigtige bediening lang en geheel zijn eene eere van CHRISTUS!

Bloemlezing. Geſchiedkundige minder algemeen bekende bijzonderheden, betrekkelijk de Nationale Synode te Dordrecht, gehouden in 1618 *en* 1619. *Eene ontſpannende lectuur voor den tegenwoordigen tijd. Verzameld en bewerkt tot verſtand van haren aard en haar gezag, door* GAMMA DER VINEN. *Te Gro-*

ningen, *bij* M. Smit. 1835. *In kl. 8vo. XII en* 310 *bl. f* 2-40.

Wat mogen en moeten wij verwachten van de op handen zijnde algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk? Te Groningen, *bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr.* 8*vo.* 22 *bl. f* :-30.

Raad en Opwekking aan Hervormde Christenen van verschillende denkwijzen, *ter bevordering van eene wenschelijke eensgezindheid. Te Utrecht*, *bij* L. E. Bosch. 1835. *In gr.* 8*vo.* 42 *bl. f*:-40.

Kort Verslag van het zoo geruchtmakend gedrag des afgezetten Predikants H. P. SCHOLTE, *in de Hervormde Gemeenten Doeveren*, *Genderen en Gansoijen*, *door een' Vriend der Waarheid en des Vredes. Te Utrecht*, *bij* L. E. Bosch. 1835. *In gr.* 8*vo.* 17 *bl. f* :-25.

Handelingen van het Klassikaal Bestuur van Heusden, *omtrent den gewezen Predikant.* H. P. SCHOLTE, *en zijne aanhangers*, *door* C. W. PAPÉ, *Scriba van het Bestuur en Predikant te Heusden. II Stukken. Te 's Gravenhage*, *bij* de Erven Doorman. 1835. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 229 *bl. f* 1-70.

Adressen ingediend door de Gemeente Jesu Christi te Amsterdam, *welke zich om der conscientie wille heeft afgescheiden van het sedert* 1816 *bestaand Hervormd Kerkgenootschap. Met eene Voorrede door* H. P. SCHOLTE, *Bedienaar des Goddelijken Woords. Te 's Gravenhage*, *bij* J. van Golverdinge. 1835. *In gr.* 8*vo.* 23 *bl. f*:-25.

Wij voegen deze stukken bij elkander, omdat zij allen eenige betrekking hebben tot de treurige woelingen in de

Nederlandſche Hervormde Kerk, waarover wij ons evenwel niet in het breede meenen uit te laten.

Bij den grooten ophef, dien ſommigen thans weder van de wijsheid en heiligheid der beruchte Synode van *Dordrecht* en derzelver bepalingen maken, heeft de ons onbekende en zich waarſchijnlijk onder verdichten naam onbekend houdende Schrijver van No. 1, in deze *Bloemlezing*, verſcheidene meer of minder bekende anecdoten onder eenige rubrieken bijeenverzameld, om daaruit te bewijzen, dat er op die voortreffelijkheid gansch niet zoo hoog in alles te roemen viel, en er ook uit dien hoofde weinig reden is, om het gezag dier Kerkvergadering op nieuw te doen heerſchen. — In de hoofdzaak is Rec. het wel met den Schrijver eens, en prijst hij gaarne deszelfs goede bedoeling, en de hiertoe genomene moeite; maar met dit al meent hij, dat dit middel, zoo als het hier aangewend wordt, niet volkomen dienſtig tot verbetering is: hij begrijpt wel, dat de zucht en poging van ſommigen, om alles, wat door Prins MAURITS en de Contraremonſtranten gedaan is, hoog te verheffen, bij anderen wel eens den lust opwekken kan, om, bij tegenſtelling, van die zijde aan het licht te brengen, wat inderdaad geen daglicht verdragen kan; maar nogtans kan hij het ter wederzijden geenszins voor goed houden, die oude veeten met bitterheid te vernieuwen: hij zou die Dordſche Vaders, met hunne zeker niet zeer Christelijk door hen behandelde Ambtsbroeders, liever maar laten rusten, en alleen, volgens het eenvoudige Evangelie, met vrijen Protestantſchen zin vragen: wat is waarheid? en wat vorderen thans wijsheid en liefde? Ware alles hier nog meer met die grondigheid en bezadigdheid, waarvan men in de zeer lezenswaardige *Narede* blijken ziet, behandeld, en meer tot één historisch en beredeneerd geheel, dat tot die ſlotſom heenleidde, uitgewerkt, het zou misſchien tot het doel, dat de Schrijver zich voorſtelde, nog nader gebragt, en nog meer nut gedaan hebben;

hoewel men het daarom nu niet als geheel nutteloos behoeft ter zijde te leggen.

Het antwoord, dat de ongenoemde Schrijver van No. 2 geeft op de vraag, die hij opwerpt, is: De Kerkleer te herzien, als zijnde het eenige en voldoende redmiddel uit de tegenwoordige moeijelijkheden; of, zoo dit onuitvoerlijk mogt schijnen, de verklaring vast te stellen, dat „de Leeraars, zonder eenigen verderen band „of bepaling, enkel en alleen gehouden zullen wezen „niets te leeren of te prediken, hetwelk mogt strijden „tegen de zuivere leer en den waren geest des Chris„tendoms." — Rec. verwerpt dit laatste naar de stof wel niet, maar of het in dien vorm thans nog wel raadzaam te achten zij, betwijfelt hij: intusschen verblijdt hij zich, dat de Synode der Hervormden aan de petitiën van alle zulke adressanten, als op eene nadere verklaring te dezer zake, maar in eenen geheel anderen geest, aangedrongen hadden, geen gehoor gegeven heeft. — Voor het overige doet hij hulde aan de goede bedoeling des Schrijvers, offchoon in deszelfs donker inzien van sommige zaken niet volkomen deelende; maar hij vindt het niet noodig, omtrent eene zaak, waarover alreede zoo veel, ja misschien te veel geschreven is, hier breeder uit te weiden.

Hetzelfde kan Rec. over 't algemeen zeggen ten aanzien van No. 3, waarin een andere ongenoemde de verschillende partijen, tusschen welke hij zelf zoo wat midden door zoekt te gaan, tot bedachtzaamheid, vrede en liefde raadt. Eene werkelijke afscheiding en scheuring keurt de Schrijver met reden hoogelijk af, en laakt de handelwijze der genen, die daarop doelen en daarom woelen, als onberaden en onwettig. Ook den genen, die den vrijheidszin in het godsdienstige naar zijn inzien overdrijven, en den gematigden, onder welke hij zichzelven rangschikt, spreekt hij behartigenswaardige woorden toe. Met alles kan Rec. wel niet evenzeer instemmen; maar hij wil dit, om het goede oogmerk niet

te verhinderen, niet in bijzonderheden aanwijzen. Hoe echter dezelfde Schrijver, die zegt, dat „ de formulie- „ ren geen onbepaalde en altijd kracht houdende regelen „ van het geloof der Hervormden zijn," op dezelfde bladzijde zeggen kan, dat „ zoodanige ter aankweeking „ van rust en orde, zoo wel als tot bevordering van „ eenheid des geloofs, ook nu nog noodig zijn," betuigt Rec. niet te begrijpen. Ware het hier de plaats, dan zou hij uit de Geschiedenis en de ondervinding kunnen bewijzen, dat zij daartoe nooit gediend hebben, en uit den aard der zaak, dat zij daartoe nooit, en thans veel minder dan ooit kunnen dienen: doch hierover is, zoo hij zich wèl herinnert, in het Tijdschrift, de *Godgeleerde Bijdragen*, niet lang geleden, het noodige goed gezegd, waartoe hij desbegeerigen verwijzen wil.

De beide *Verslagen*, in No. 4 en 5 te vinden, zijn met bezadigdheid en bescheidenheid, en, zoo veel Rec. kennis van die zaken draagt, zonder er zelf eenigzins in betrokken te zijn geweest, naar waarheid geschreven. De ongenoemde Steller van het eerste heeft wèl gedaan, met het Publiek omtrent het gebeurde, waarvan men toen of niets dan bij geruchte, of alleen door SCHOLTE wist, hoofdzakelijk in te lichten; en volgens deszelfs wensch dient het later uitgekomen *Verslag*, door den Heer PAPE in zijn 1ste Stuk gegeven, met de daartoe behoorende authentieke *Bijlagen* in het 2de Stuk, om de waarheid van het medegedeelde volkomen te bevestigen en nader op te helderen. — Voor een uittreksel zijn deze stukken niet wel vatbaar; en zij verdienen ook in hun geheel gelezen te worden, om zich met de ware toedragt van zaken bekend te maken. Men zal er dan onder anderen uit zien: 1. Dat SCHOLTE de eerste en eenige oorzaak geweest is, dat eene rustige en weltevredene Gemeente in onrust en onwettigen opstand tegen het wettige en te voren altijd door haar erkende Bestuur gekomen is, en dat hij zich geen lage middelen geschaamd heeft, (zoo als b. v. het laten teekenen van eene menigte kinderen, onder welke zelfs van 12, 9 en

6 jaar, op zijne zoogenaamde akte van afscheiding) om zijn doel te bereiken. — 2. Dat de Kerkelijke Besturen, met alle geduld en zachtmoedigheid, somtijds misschien tot overdrijvens toe, zich eerst alle moeite, om hem langs den weg van redelijke overtuiging tot zijnen pligt te brengen, gegeven, en voor het overige allezins wettig en pligtmatig in deze zaak gehandeld hebben. — 3. Dat elk redelijk en Christelijk denkend mensch zich schamen moest, zich door zulk eenen jongen woelgeest te laten wegslepen, om zich tegen hnnne wettige Overheid te verzetten, en aan goede orde en liefde en vrede grootelijks afbreuk te doen.

Die woel- en scheurzieke gezindheid blijft intnsschen nog voortgaan, en hier en daar een onrustig hoofd zich bemoeijen, om haar te bevorderen. Hiervan draagt het stukje No. 6 blijken, welks titel te curieus is, om er niet een oogenblik bij stil te staan. „*Adresſen ingediend door de Gemeente* JESU CHRISTI *te Amſterdam*"... JESU CHRISTI! deze oude Latijnsche verbuiging van een' eigen naam klinkt zekerlijk stichtelijker, dan het nieuwerwetsche *van* JEZUS CHRISTUS, en daarom schrijft ook SCHOLTE: „de waarheid, zoo als die „in CHRISTO is," „het jok JESU CHRISTI" enz.: wij voegen hier echter nevens, dat hij dit wel eens vergeet, en schrijft: „het kruis *van* CHRISTUS," voor CHRISTI; en dat hij zoo ook, om zich gelijk te blijven, andere vreemde namen, die hier voorkomen, insgelijks had moeten verbuigen! —.... „*welke zich* „*om der conſcientie wille*" — *Conſcientie!* dit houdt men zeker voor verstaanbaarder of krachtiger dan *geweten?!* nu, zoo iets is wel eens wijzer' gebeurd! —.... „*heeft afgeſcheiden*" (toen, zoo Rec. wèl meent te weten, ten getale van naauwelijks *dertig!!*) „*van het* „*ſedert* 1816 *beſtaand Hervormd Kerkgenootſchap:*" eene openbare en grove historische onwaarheid, waarmede de toongevers van den onrustigen aanhang de onkundige menigte zand in de oogen werpen, en die zij haar overal laten napraten! Er bestaat in het Koning-

rijk der Nederlanden geen ander Hervormd Kerkgenootschap, dan dat, welk aldaar, sedert den tijd der Kerkhervorming in de 16de Eeuw, bestaan heeft, en dat in 1816, vrij wat beter dan in 1618 en 1619, in zijne leer Protestantsch vrij en onverlet gelaten is, maar eene nieuwe form van Kerkbestuur ontvangen heeft, en dienvolgens wettig georganiseerd, en doòr Z. M. onzen Koning, wien het met blijdschap als zijn eerste Lid eerbiedigt, als zoodanig erkend en bekrachtigd is. Het jammert ons, dat wij ten aanzien van menschen, die zich nog Protestanten willen noemen, zoo moeten spreken; maar het is niet anders: wie zich van zulke Jezuitsche streken bedient, moet in al zijn Jezuitismus ten toon gesteld worden. — „*Met eene Voorrede door* H. P. SCHOLTE, *Bedienaar des Goddelijken Woords.*" Eilieve! op wat grond geeft zich toch SCHOLTE thans nog dezen titel? hij is immers door het Kerkbestuur der Hervormden wettig afgezet. Ja maar, zal hij zeggen, hiervan heb ik mij reeds te voren afgescheiden; dit erken ik niet; dit is onwettig. Wel nu, dan vervalt hiermede ook zijn radicaal van *Bedienaar des Goddelijken Woords*, daar dit hem door niemand anders dan door dat Kerkbestuur, in 1832, gegeven is, en hij daalt tot het gewone peil van leek; ja hij daalt beneden nul, want hij is zeker lang na 1816, naar de verordeningen van datzelfde Kerkbestuur, tot lidmaat aangenomen en openlijk bevestigd, en heeft als zoodanig plegtig beloofd, zich aan deszelfs kerkelijke tucht te zullen onderwerpen, maar nu door zijne eigene geheel tegenstrijdige daad zijn lidmaatschap werkelijk opgeheven.

Wilde Rec. aldus voortgaan, met het stukje zelf, dat dien schoonen titel draagt, te commentariëren, hij zou welligt een tegenstuk kunnen schrijven, grooter dan dat geheele pamflet zelf; doch waartoe dit? uit den klaauw kent men den leeuw; het volgende moge dus genoeg zijn! — Wat eigenlijk de voorname inhoud der *Voorrede* is, die ruim eén derde van het geheele boeksken beslaat, is moeijelijk te zeggen. Vooreerst en vóór alle

dingen althans vertelt SCHOLTE daarin aan zijne „ Landgenooten," (dus aan alle Protestanten niet alleen, maar ook aan Roomschkatholieken, Israëlieten enz.) dat hij „ met de afgescheidenen te Amsterdam in „ aanraking gekomen is, en niet geaarseld heeft, om de „ uit hun midden gekozene Ouderlingen en Diakenen te „ bevestigen, dan de kinderkens der geloovigen het „ bondzegel des H. Doops te bedienen, en in hun mid- „ den het woord Gods te verkondigen;" verder, dat de genen, die zich dus afscheiden, geene kwade bedoelingen hebben; dat zij verdrukt worden; dat zij zich moeten wachten vóór „ rondreizende vreemdelingen, die „ zich in de Gemeenten willen indringen," (dus ook voor hemzelven?!) en verder nog zoo eenige toespraken en uitweidingen, die geen vasten koers, maar het, van het eene half-lidteeken tot het andere, ten minste pratend houden, en met verscheidene Bijbelplaatsen — gepast of ongepast — doormengd zijn. Een paar zonderlinge staaltjes van het laatste! Bl. 5: „ *Acht het voor* „ *groote vreugde wanneer gij in vele beproevingen ge-* „ *leid wordt; want de beproeving uwes geloofs, welke* „ *veel kostelijker is als die des gouds, werkt eene on-* „ *berouwelijke bekeering tot zaligheid.*" Wie zich nu hierbij de drie plaatsen herinnert, waaruit deze woorden zijn zamengebragt, JAC. I: 2, 1 PETR. I: 7 en 2 *Cor.* VII: 10, en dezelve in de oude Overzetting oplettend naleest en vergelijkt, zal de schoone manier van aanhalen van den Heer SCHOLTE gewis bewonderen! — Het slot der *Voorrede*, nadat de Schrijver gesproken heeft van „ onzen getrouwen God en Zalig- „ maker, die zijn Gemeente" enz, eindigt aldus: „ en „ die, hoe tot nog toe ook in zijne ledematen vervolgd „ en onderdrukt, *tot zijner tijd vertoonen zal de za-* „ *ligen en alleen machtigen Heere, de Koning der Ko-* „ *ningen, ende de Heer der Heeren: die alleen onsterf-* „ *lijkheid heeft, en een ontoegankelijk licht bewoont:* „ *den welken geen mensch gezien heeft, noch zien kan:* „ *welken zij eere, ende eeuwige kracht! Amen!*" Hier-

mede nu I TIM. VI: 15, 16 in de oude Overzetting opmerkzaam vergelijkende, ziet men wel, dat SCHOLTE hier, gelijk boven en elders, de woorden des Bijbels letterlijk naar dezelve, ook in ſpelling, aanhalen wil, doch hierop nog niet zeer vast of naauwkeurig is; maar er blijkt ook uit, dat hij of deze plaats niet verſtaat, of niet weet, waartoe hij ze aanhaalt, of misſchien geen van beide: bij PAULUS dezelve aldaar vertaald lezende, (en hoe veel meer nog in het Grieksch!) ziet de oplettende terſtond, wat „ de zalige en alleen „ magtige Heer tot zijner tijd vertoonen zal," namelijk „ de verſchijning onzes Heeren Jezus Christus," en welk eenen goeden en ſchoonen zin dit aldaar geeft; maar zoo, als deze woorden in den zamenhang bij SCHOLTE aangehaald ſtaan, is het *onzin:* dit heet dus Bijbeltaal ſchrijven! Doch het is ook zoo gemakkelijk niet voor een jong mensch, de rol van den ouden goed te ſpelen, en den antieken toon in alles terſtond te vatten! Het is waar, *mundus vult decipi;* maar wie daarbij zegt: *decipiatur ergo!* hoe noemt men dien?

Wat nu de *Adresſen*, in dit ſtukje vervat, aangaat, het eerſte is van twee zich noemende Ouderlingen en twee zulke Diakens der afgeſcheidenen, aan Z. M. den Koning gerigt, en, na zeer langwijlige voorafredenen en onbepaalde en onbewezene klagten over de Amſterdamſche Leeraars, over de Kerkbeſturen, over de Regtbanken enz., eindelijk verzoekende, om als afgeſcheidene Gemeente te worden gehandhaafd, en vergunning te hebben tot het ſtichten van een eigen kerkgebouw. Het tweede is een dergelijk van een' dier vier onderteekenaars, zekeren Makelaar N. OBBES, aan de Regering van *Amſterdam* verzoekende, om door de Politie niet gehinderd te worden in de Godsdienstoefeningen te zijnen huize; waarop dadelijk een antwoord, hier mede geplaatst, van gemelde Regering gevolgd is, „ hem zoo voor zich als anderen ten allerernſtigſte vermanende, zich, vóór het bekomen van de vereischte autoriſatie, van alle zoodanige bijeenkomſten te onthouden, en daar-

toe geene bij de Wet ſtrafbare ſtappen te doen." (*) — Rec. onthoudt zich van de vele aanmerkingen, welke hij op die Adresſen zou kunnen maken, daar hij reeds met blijdſchap gezien heeft, en het weldra bekend genoeg zal zijn, met hoe gevoelig leedwezen en regtmatige afkeuring onze waardige Koning alle zoodanige Adresſen beſchouwt, en, hoewel even verre, als het Kerkelijk Beſtuur der Hervormden, van allen geloofsdwang zijnde, nogtans even min gezind is, om toe te geven aan woelingen, die, door allerlei drogredenen onderſteund, de verderfelijkſte gevolgen kunnen naar zich ſlepen. — Liever dus nog een paar ernſtige woorden ten ſlotte! *Vooreerst:* Gelijk het der Nederlandſche en bijzonder der ſtuderende Jongelingſchap over het algemeen in onze dagen tot eere verſtrekt, dat zij zich in het ſtaatkundige, door eenen rustigen en aan de wettige Regering onderworpen' zin, van die in ſommige andere landen onderſcheiden heeft, zoo is het te wenſchen, dat zij dienzelfden zin ook in het godsdienſtige en kerkelijke moge behouden en betoonen. Maar des te meer ſtrekt het ook tot ſchande van enkele jonge lieden, zoo als een SCHOLTE, BRUMMELKAMP en andere dergelijke, dat zij, die naauwelijks een of twee jaren in de dienst der Kerk geweest zijn, zich tegen de oudſte, verſtandigſte en allezins achtingwaardigſte Mannen verzetten, met eene aanmatiging, verwaandheid en bitterheid, die, al hadden zij ook het grootſte gelijk in hunne zaak, hun, als jonge menſchen, nog zeer kwalijk zou ſtaan: doch het ſchijnt, dat er onder hen zijn, die wel weten, dat zij niet op de hoogte ſtaan, om met hunne voortreffelijkſte tijdgenooten *vooruit* te kunnen, en er nu hunnen roem in zoeken, om anderen met zich een paar eeuwen *achteruit* te werken; die, geene kans ziende, om zich *beroemd* te maken, er zich op toeleggen,

(*) Dit antwoord ſtaat hier gecontraſigneerd door W. J. BENTE: eenen Secretaris van *Amſterdam* van dien naam kennen wij *niet:* heeft de Heer Makelaar dit misſchien uit W. J. BACKER gelezen?

om *berucht* te worden. — *Ten andere:* De genen, die thans, en dit zoo zeer ten onregte, over geloofs- en gewetensdwang klagen, en door hun affcheidingsgewoel de gemoederen opruijen, weten waarlijk niet, van welken geest zij zijn; van eenen geest, geheel ftrijdig met dien van het Evangelie in het algemeen, en van het Protestantisme in het bijzonder. Zij bedenken niet, dat zij, door hunne geloofsgenooten te willen terugdringen tot de onbepaalde aanneming van vroegere menfchelijke bepalingen der Godsdienstleer, alsof die in alles met Gods Evangeliewoord overeenftemden, aan de Stellers van dezelve, zij mogen dan Hervormers, of bijzondere Leeraars, of nationale Synoden heeten, een onfeilbaar of althans verftand- en geweten-bindend gezag toefchrijven, dat hun even min toekomt, als aan het Concilie van *Niceë* of van *Trente*; en dat zij dus zichzelven en anderen een juk van geloofs- en gewetensdwang opleggen, dat noch onze Vaders noch wij hebben kunnen dragen. Zij bedenken niet, dat zij, door hunne ftellingen en handelwijze, zekere foort van Roomsch-katholieken grootelijks in de hand werken; niet zulken verlichten en edelgezinden, als de Schrijver van: *De Roomsch-katholieke Kerk, zoo als zij is*, enz. en dergelijken, zoo als wij gelooven en hopen, dat er in verfchillende mate nog velen zijn; maar den vrienden van Paufelijke Hierarchij en Jezuitendom, die zich in deze verdeeldheden onder de Protestanten verheugen, die in de woel- en fcheurzuchtige verlangens van fommigen derzelven eene overhelling zien (en hierin ten minfte zien zij niet geheel mis) tot het geloof aan een onfeilbaar kerkelijk gezag en eene alleen zaligmakende Kerk, zonder hetwelk zij meenen, (doch, o ijdele waan! zegt, op goede gronden, de echte Protestant) dat zelfs het Protestantisme niet beftaan kan, maar naar zijnen ondergang neigt, en zich den overgang tot de alleen rust belovende Moederkerk voorbereidt: den zoodanigen werken *zij* in de hand, die zich van eenig beftaand Protestantsch Kerkgenootfchap afzonderen en verwijderen, in plaats van zich, zoo

als vooral thans aller belang is, in waarheid en liefde zoo naauw mogelijk aaneen te fluiten. Steller van dit verflag grijpt deze aanmerkingen niet in kamerbefpiegeling uit de lucht; maar zijne kennis van hetgene, dat er desaangaande door de bedoelde Roomschkatholieken gezegd en gefchreven wordt, geeft hem hiertoe allen grond; en zijne belangftelling in de zaak der Evangelifche waarheid en vrijheid verpligt hem, om zijn hart hiervan te ontlasten, en zijnen Medeprotestanten, met de woorden van ons aller Meester, toe te roepen: *Wie ooren heeft, om te hooren, die hoore! — Hebt zout in uzelven, en houdt vrede onder elkander!*

De jonge Christen; of eene gemeenzame onderwijzing in des Christens pligt. *Door* JACOB ABBOTH, *Hoofdonderwijzer in de School van den Berg Vernon, te Boston in Amerika. Uit het Engelsch vertaald door* ADR. VAN DEINSE, *Emeritus Predikant van Ostende en Nieuwpoort. Te Rotterdam, bij* Menfing en van Westreenen. 1834. *In gr. 8vo. XX en* 388 *bl.* *f* 3-60.

Wij moeten beginnen met verfchooning te vragen, dat dit voortreffelijke werk zoo geruimen tijd naar aankondiging en beoordeeling op onze fchrijftafel heeft liggen wachten. Nu het eene, dan het andere verhinderde ons hierin; doch het werk ftaat ook niet gelijk met zoo vele anderen, die flechts voor eenen korten tijd eenig belang kunnen inboezemen, maar, eenmaal gelezen, weldra worden vergeten, of verdrongen door andere boeken, die op hunne beurt weder voor nieuwen toevoer plaats moeten maken. Integendeel, wij wenfchen, dat dit gefchrift van een blijvend gebruik zij; en in zooverre is het misfchien beter, dat het wordt beoordeeld, eerst nadat het reeds eenigen tijd in den boekhandel en, hopen wij, ook in de handen van belangftellende Godsdienstvrienden geweest is. De Schrijver, door geene andere gefchriften, zoo-

veel wij weten, aan onze landgenooten bekend, heeft zijn onderwerp van alle kanten bezien; hij toont op elke bladzijde, de behoefte van „jonge Christenen" te kennen, heeft zich blijkbaar eerst na het verwerven van eenen rijken schat van menschenkennis aan het schrijven gezet, en dit ten uitvoer gebragt los, maar zonder wanorde; geregeld, zonder stijfheid; eenvoudig, zonder kinderachtigheid; sierlijk, zonder woordenpraal; verstandig, zonder wijsgeerige bespiegeling; gemoedelijk en Christelijk, zonder dweeperij. Hij begint (om toch *iets* van den inhoud te zeggen, dien de rijkdom der zaken ons verhindert volledig op te geven) met eene opregte en volkomene belijdenis van zonden aan te prijzen; wijst vervolgens op Jezus Christus, als op den Verlosser, en handelt verder over de kracht van, het vereischte gemoedsbestaan bij, de opregtheid en den ernst in het gebed; bepaalt bij de gevolgen van pligtverzuim; spreekt over het wankelen in het betrachten van Christelijke verpligtingen, met aanwijzing der algemeene oorzaken, door welke men een „bijna Christen" blijft; gewaagt van bezwaren in de Godsdienst; levert bewijzen voor de waarheid van het Christendom (fraai, maar hier misschien in die breedvoerigheid, bijna honderd bladzijden, minder op zijne plaats); prijst oefening in den Bijbel aan door verscheidene hulpmiddelen, waarvan ons sommige geheel nieuw waren; wijst het regte gebruik aan van den dag des Heeren; geeft onderwijs aangaande de zelfbeproeving; doet de ware vordering in godzaligheid kennen in onderscheidene opzigten, en besluit met hartelijke vermaningen en wijze besturingen. Rijke overvloed van zaken, kracht van betoog, gemoedelijkheid van voordragt, zuiverheid van stijl en dergelijke zijn loffelijke eigenschappen van dit werk; maar die heeft het met vele andere ascetische schriften gemeen; — wat het echter van alle ons bekende onderscheidt, en de bijzondere waarde van het boek uitmaakt, is, bedriegen wij ons niet, dit, dat het ieder oogenblik voorbeelden bij de hand heeft, die de zaak duidelijk en aanschouwelijk maken; voorbeelden, uit het

dagelijksche leven genomen, geschikt, om de waarheden en pligten, die behandeld worden, te dieper in het gemoed te prenten.

De Vertaler, die alzoo in zijne rust nog ten nutte zijner landgenooten werkzaam is, berigt, eene uitgave gevolgd te zijn, bezorgd door het Engelsche Godsdienstig Traktaatgenootschap, die eene *verkorte* genoemd wordt. Echter vreest hij, dat de voordragt van sommige zaken nog wat al te lang zal schijnen; hetgeen dan ook de voornaamste aanmerking is, die wij op het werk hebben. De vertaling is vloeijend; de uitvoering zindelijk. Jammer maar, dat de prijs van *f* 3-60, ofschoon anders voor het boek niet te hoog, denkelijk bij velen een beletsel zal zijn tegen het aanschaffen. Wij zouden daarom den Eerw. VAN DEINSE wel durven aanraden, om het werk nog aanmerkelijk te verkorten, ten behoeve van eene andere klasse van lezers, dan in wier handen het nu komt, wanneer het *zevende* Hoofdstuk, hoe schoon ook, er voor dit doel grootstendeels in zou kunnen gemist worden. Dit geschrift stichte intusschen veel nut in huisgezinnen en jeugdige harten! Het heeft ons, (om dit in het voorbijgaan te zeggen) inzonderheid in het geven van voorbeelden, reeds meer dan ééne dienst voor het katechiseren bewezen. Het is, met één woord, een regt *miscens utile dulci.*

Handboek der Analytische Scheikunde van H. ROSE, *naar de derde Uitgave vertaald door* J. E. DE VRIJ, *Apotheker te Rotterdam, met eene Voorrede van* G. J. MULDER *en Bijvoegsels des Schrijvers. Iste Deel. Te Rotterdam, bij* P. H. van den Heuvell. 1835. *In gr. 8vo. f* 6-65.

Toen de Heer MULDER vóór een paar jaren den wensch uitte, dat eene goede vertaling van het *Leerboek der Scheikunde* van BERZELIUS zoude worden uitgegeven, was men er verre van af om te gelooven,

dat immer eene poging van dien aard zoude opnemen. De uitkomst heeft het tegendeel bevestigd, en de zoo moedig ondernomene als voortreffelijk uitgevoerde vertaling van genoemd werk is reeds het algemeene hand- en leerboek geworden voor elk, die in ons land Scheikunde op eene goede wijze wil gaan beoefenen.

Deze welgeslaagde poging gaf den Uitgever moed en lust, om het wetenschappelijk publiek in ons land vertalingen van andere scheikundige buitenlandsche werken aan te bieden. Het boven gemelde werk van ROSE werd, op aanraden van den Heer MULDER, na de uitgaaf van het werk van BERZELIUS, het eerst en meest geschikt daartoe geoordeeld. De Heer J. E. DE VRIJ heeft dien arbeid wel op zich willen nemen. Hetgeen hij als Scheikundige reeds verrigt heeft, is genoeg bekend, en zoo wel in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen*, vroeger uitgegeven door VAN HALL, VROLIK en MULDER, als in het *Natuur- en Scheikundig Archief*, dat nu door MULDER alleen uitgegeven wordt, te zien; het doet hem evenzeer, als de hier te vermelden arbeid, kennen als den leerling van eenen man, die allen, welke hem omgeven, met denzelfden gelukkigen ijver voor wetenschap en onderzoek bezielt.

De vertaling is tot hiertoe op eene allezins lofwaardige wijze ten uitvoer gebragt. De vergelijking van het werk van ROSE met de vertaling van DE VRIJ kan dit aan elk, die zich de moeite geven wil het na te gaan, aantoonen.

Het boek van ROSE handelt over de ontledende Scheikunde; dat is, de Scheikunst in den eigenlijken zin, de kunst om zelfstandigheden zuiver af te zonderen. Tot aanleering van dit deel der wetenschap bestaat in onze taal niets, en de uitgaaf dezer vertaling moet alzoo den beoefenaren der Scheikunde aangenaam zijn. Het is vooral aan te bevelen aan de eigenaars van het Leerboek van BERZELIUS, in hetwelk dit deel der Scheikunde niet opzettelijk is behandeld.

In de eerste Afdeeling wordt gehandeld over de verhouding der enkelvoudige ligchamen en van derzelver enkelvoudige verbindingen tot *reagentia*. Hier komen voor, ten eerste: *bases*; ten tweede: zuren; ten derde: enkelvoudige ligchamen. De tweede Afdeeling bevat eene handleiding tot qualitatief onderzoek.

De aard van het werk en van dit Tijdschrift maken het van zelf ondoenlijk, hier over den zakelijken inhoud uit te weiden. De naam van ROSE, bij de Nederlandsche Scheikundigen ongetwijfeld algemeen bekend, het ten derdemale uitgeven van het werk in *Duitschland*; en de keurige Voorrede van den alom geachten Scheikundige G. J. MULDER, moeten genoeg tot waarborg voor de hooge waarde en het algemeen nut van dit werk verstrekken.

De vijfde aflevering zag reeds het licht, en hiermede is het eerste deel voltooid. De bijvoegsels, door ROSE aan DE VRIJ verstrekt, zijn achter de afleveringen, waartoe ze behooren, gevoegd.

Uitvoering, druk en papier verdienen alle aanbeveling.

Wij eindigen deze korte aankondiging met den wensch, dat een ruim debiet den Uitgever in deze belangrijke onderneming moge ondersteunen, en dat vele Artsenijbereidkundigen bij ons, even als DE VRIJ doet, mogen toonen, dat men een beoefenaar der natuurkundige wetenschappen en een goed, kundig, naauwgezet Apotheker tevens kan wezen.

Grondbeginselen der Plantenkunde. Uit het Engelsch, door N. B. MILLARD. *Opgehelderd met onderscheidene Houtsneefiguren. Te Amsterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1835. *In kl.* 8vo. 141 *Bl. f* 1-20.

Dit boekje kan in zoo kleinen omvang natuurlijk slechts de allereerste beginselen der Botanie bevatten. Intusschen behelst het meer, dan men zou vermoeden, en zeker meer, dan gewoonlijk in dergelijke geschriften te

vinden is. De oorspronkelijke Schrijver, wiens naam niet genoemd is, heeft van de nieuwste hulpmiddelen der wetenschap, vooral in *Engeland*, kennis genomen; en vele gebruikte termen worden door weluitgevoerde houtsneefiguren, op de bekende wijze der *Engelschen* tusschen den tekst ingelascht, opgehelderd. De ons onbekende Vertaler verdient dus dank voor zijnen over het geheel goed gelukten arbeid; kleine aanmerkingen houden wij thans terug. Het werkje zal ongetwijfeld nut stichten, en wij wenschen, dat het in veler handen kome, om de beoefening der wetenschap algemeener in ons Vaderland te maken, dan zij, helaas! tot nu toe is.

Tafereel van het Heelal, enz. Door J. G. SOMMER, *Hoogleeraar te Praag. IIIde Deel: Beschrijving van de vloeibare oppervlakte des aardbols. Met Platen. Uit het Hoogduitsch vrij vertaald. Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. *In gr. 8vo. X*, 531 *bl. f* 5-50.

Het verblijdt ons, dat de onderneming, om onze taal met dit werk van den Hoogleeraar SOMMER te verrijken, dien bijval vindt, welke den uitgever in staat stelt, om dezelve voort te zetten. Vooral ook daarom kondigen wij met genoegen de voortzetting dezer uitgave aan, wijl de inhoud van dit werk hoogstbelangrijk is voor zoodanige klasse van lezers, die niet altijd in de gelegenheid zijn, om hetzelve in het oorspronkelijke te lezen. Na in de beide vorige deelen gehandeld te hebben over het wereldstelsel in het algemeen, en over de vaste oppervlakte der aarde, is het de vloeibare oppervlakte van den aardbol, welke in dit deel beschreven wordt.

In Hoofdst. I—V wordt gehandeld *over het Water in het algemeen.* VI—XII. *Over de Bronnen, warme Bronnen en Minerale Wateren.* XIII—XV. *Over de Rivieren.* XVI—XVIII. *Van de Watervallen en eenige andere merkwaardigheden der Rivieren.* XIX—XXI. *Van de Meren, Moerassen en Poelen.* XXII—XXVIII. *Overzigt der voornaamste Wateren in alle vijf Werelddeelen, en Grondgebied der Ri-*

nieren. XXIX. *Van de Zee, hare grootte en verschillende hoogte.* XXX—XXXII. *Over het Zeewater.* XXXIII—XXXV. *Van de Warmte en het bevriezen der Zee.* XXXVI—XXXIX. *Van de bewegingen der Zee, Golven of Baren, stroomingen der Zee; van de Ebbe en Vloed; van de Maalstroomen der Zee.* XL—XLIV. *Algemeene Beschouwing der Zee, volgens hare hoofd- en bijzondere deelen; de Noordelijke IJszee, de Zuidelijke IJszee, de Westelijke Oceaan, de Zuidelijke Oceaan, de Oostelijke of groote Oceaan.*

Dat het ook in dit deel evenmin, als in de vorigen, aan stof tot aangenaam onderhoud ontbreekt, blijke onder anderen uit het volgende; hetwelk wij overnemen, van hetgeen de Schrijver mededeelt over het bevriezen der zee: „Meestal vertoonen de ijsbergen en ijseilanden een zonderling, niet zelden een schilderachtig tafereel. Ross zag een' dergelijken ijsberg, door welken eene groote poort scheen gehouwen te zijn. Bovendien draagt de fraaije schakering der kleuren, welke de breking der zonnestralen over deze ijsgevaarten verbreidt, zeer veel bij, om het schouwspel betooverend schoon te maken. De koene zeevaarder wordt hierdoor eenigermate voor de ongemakken en ontberingen, met welke hij te worstelen heeft, schadeloos gesteld. Het bemoedigt en verblijdt hem, wanneer hij de natuur, ook daar, waar zij geheel uitgestorven schijnt te zijn, nog aanhoudend werkzaam vindt. Hij ziet (dus schetst ons KANT dit wonderlijk tooneel) bergen zich plotseling verheffen, dalen nederzinken, zeeboezems en grotten ontstaan, torens oprijzen; en al wat men op het vaste land ontwaart, vertoonen hem deze buitengewone spelingen der natuur. ‚Hier ontwaart hij hangende tuinen, ginds heerlijke pilaren van kristal en smaragd," enz. „Zelfs aan levende schepselen ontbreekt het niet; deze steden, kasteelen en getooverde velden worden door zeerobben bewoond, die des winters op het ijs uitgestrekt liggen; zij worden door ijsbeeren bewandeld, welke daarop van het eene werelddeel naar het andere trekken; zij zijn door eene talrijke menigte van ijs- en stormvogels bevolkt, die zich aan de kommen van zoet water, door gesmolten ijs op de kruinen ontstaan, laven en verkwikken."

Ieder, die bij het eenmaal aangeleerde begeert bekend te blijven met de vorderingen der wetenschap door de nieuwste ontdekkingen, vindt hier op eene nuttige en aangename wijze de onderwerpen behandeld. Gelijken lof, als aan de vorige,

geven wij dus ook aan dit deel, en wenschen het in veler handen. Ook de platen getuigen, door de keuze der afgebeelde onderwerpen en de fraaije uitvoering, van den goeden smaak des kunstenaars.

Grondbeginselen van Zedekunde en algemeene Wereldkennis, eenigzins vrij bewerkt naar de Principes Philosophiques van den Kolonel DE WEISS, *Lid van onderscheidene geleerde Genootschappen. Naar het Fransch. (In twee Deelen.) Iste Deel. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 435 *bl. f* 3 - :

Dit werk heeft eenen *Zwitser* tot Schrijver, maar die zijne kennis van menschen en zeden meest in *Frankrijk*, en wel in deszelfs Hoofdstad, schijnt opgedaan te hebben, en insgelijks meest op de *Franschen*, nu en dan echter ook op zijne volksgenooten het oog heeft. In hoe verre hetzelve door den Nederlandschen Vertaler vrij bewerkt is, kan Rec., bij het stilzwijgen dezes laatsten daaromtrent, en bij gebrek aan het oorspronkelijke, niet melden. Even weinig kan hij een behoorlijk verslag of overzigt van hetzelve, of althans van dit eerste Deel, geven; want, offchoon er op de inhoudsbladzijde staat, dat „ de Lezer meer zamenhang in de „ volgorde der onderwerpen vinden zal, dan de opschriften „ der Hoofdstukken schijnen aan te duiden," zoo heeft hij dit echter bij de lezing niet kunnen bespeuren.

Die onderwerpen nu, welke hier, na *Voorrede* en *Inleiding*, behandeld worden, zijn de volgende: *Deugd, waarheid, vooroordeelen, gevoelen, belangrijke eigenschappen van den mensch, verdienste, geluk, vertroostingen in het ongeluk, hartstogten, liefde, eerzucht, nijd, minnenijd, toorn, luiheid, trotschheid, gierigheid, spaarzaamheid, gematigdheid, gezondheid, voorzigtigheid, menschenkennis, vrouwen, dieren, gezellige deugden, gemeenzaam onderhoud, inschikkelijkheid, vergevensgezindheid, zedigheid, opregtheid, achterklap, vriendschap, kuischheid, lagchen, welvoegelijkheid, geestigheid, troost voor de zotten, goede toon, eerbaarheid, kuischheid*, (vóór deze beide laatste artikels staat: *gissingen*) *huiselijk leven, het gelukkige gezin*, (een verdicht verhaal.) — Zoo ordeloos en bont nu deze artikels door elkander

ſtaan, even zoo weinig plan en zamenhang is er dikwijls in de behandeling van dezelve te vinden: het ſchijnen veeleer losſe gedachten te zijn, van tijd tot tijd opgeteekend, en nu eindelijk aan elkander geregen, om uit te geven: waarlijk voor den Schrijver eene gemakkelijke, maar voor den Lezer eene niet zeer gelukkige manier, om een boek zamen te ſtellen, dat grondbeginſelen, vaste wijsgeerige grondbeginſelen van zulk eene belangrijke wetenſchap, als de Zedekunde is, zal mededeelen! — En wat nu de behandeling der onderwerpen zelve aangaat, het ontbreekt hier wel geenszins aan ware en goede, zeer ernſtige en nuttige, al is het ook niet nieuwe en ongewone opmerkingen; maar het ontbreekt even min aan blijken van Franſche oppervlakkigheid, onnaauwkeurigheid en overdrijving, welke te wenſchen is, dat de degelijke *Nederlander* van den vreemdeling niet zal overnemen.

Nog een ander hoofdgebrek van dit werk is, dat er volſtrekt geen aanmerking in genomen wordt op de Christelijke Godsdienst, maar te naauwernood, en ſlechts hier en daar als ter loops, op de Natuurlijke, en zelfs maar al te dikwijls dit hoogere, dat nu en dan eens uitkwam, als ter zijde geſteld, alles genoegzaam buiten betrekking tot God en Goddelijke zaken beſchouwd, en hoe, gelijk WEISS zelf zich in de *Voorrede*, bl. 12, uitdrukt, „de mensch „alleen door den ſterken hefboom, het perſoonlijk eigenbe„lang, in beweging gebragt wordt.” Of dit nu een gevolg is van des Schrijvers ongeloof aan ſtellige Goddelijke Openbaring en Christendom, of eene ſchikking naar zulke denkwijze bij velen der genen, in wier taal hij geſchreven heeft, willen wij niet beſlisſen; (*) maar in allen gevalle is het jammer, dat een werk, waarin veel is, dat van des Auteurs gezond verſtand, ervaring en welmeenendheid getuigt, door de genoemde gebreken, naar onze ſchatting, in waarde zeer vermindert.

Wilde nu Rec. alles behoorlijk uitwerken, wat hij omtrent dit eerſte Deel onder het lezen aangeteekend heeft, en zijn gevoelen over het een en ander naar eisch ontwikkelen, dan zou hij de grenzen dezer beoordeeling verre te bui-

(*) Waar hij al toevallig over de H. Schrift ſpreekt, b. v. bl. 39, 40, ziet men duidelijk, dat hij met derzelver waren inhoud en aard weinig bekend is.

ten gaan: hij moet zich dus vergenoegen met slechts eenige weinige proeven aan te stippen. — Al terstond stuit hij op eene ten minste onvolledige bepaling van goed en kwaad, van deugd en ondeugd, bl. 29: *deugd* namelijk bestaat, volgens WEISS, alleen in de beoefening van hetgene, dat het openbare geluk verhoogt; *ondeugd* in die van hetgene, dat hetzelve benadeelt: hieruit zou dus volgen, dat geluk alleen de maatstaf van goed en kwaad, en wat niet tot openbaar geluk leidt, geen goed, wat hetzelve niet benadeelt, geen kwaad is. Ware het denkbeeld van 's menschen natuurlijke betrekking op het hoogste redelijke en zedelijke Wezen, zoo wel als op zijne medemenschen, en vooral het Christelijke beginsel van liefde hier meer in het oog gehouden, de bepaling kon naauwkeuriger en vollediger uitgevallen zijn, en de Schrijver zou niet noodig gehad hebben, bl. 31, 32, van een zedekundig oppergezag der verlichtste Wijsgeeren te spreken, waaraan het algemeen de toepassing van zedekundige grondregels zou behooren over te laten. — Is *kennis* synoniem met *wijsheid?* (bl. 47) kan zij eene bron van menschenkennis heeten? kan zij alleen toegevendheid, grootmoedigheid, verdraagzaamheid, gehoorzaamheid aan de wetten te weeg brengen? (bl. 49.) — Het artikel over de *verdienste* (bl. 50 e. v.) bevat goede dingen over de zwakke gronden, waarop men zich dezelve dikwijls toeschrijft; maar overdrijft de zaak weder, door het verdienstelijke te zeer te beperken tot het oogenblikkelijk en stoffelijk belang, b. v. bl. 55, waar WEISS den uitvinder van het pottebakkersrad en den invoerder van de aardappelen in *Europa* verdienstelijker noemt, dan den ontdekker der middelpuntskrachten: bepaalt dan alleen het voorwerp de verdienstelijkheid? en hoe ongelijksoortig zijn hier de voorwerpen! — Bl. 72 e. v. geeft de Schrijver nuttige opmerkingen en lessen, ter *vertroosting in het ongeluk*, hier en daar zelfs niet zonder aanwending van het Goddelijke; maar waarom dan dit hoogere aan het slot van dit artikel weder ter zijde gesteld? — Bij het artikel *liefde*, bl. 93—112, zou men niet verwachten, dat het eigenlijk over de sekseliefde handelt: hier en daar vindt men verstrooide goede opmerkingen, offschoon uitvoerig genoeg, te meer daar de Schrijver naderhand op ditzelfde onderwerp meer dan eens terugkomt; ook op het einde ernstige toespraken aan jonge lieden: doch waartoe dient het, dat hij „het geloof, dat men niet meer dan ééne vrouw

„ tevens kan beminnen, een vooroordeel" noemt, en wat hij verder, bl. 101, 2, fraais daarover zegt? Niet anders, is het te vreezen, dan tot begunstiging van openlijke of heimelijke veelwijverij! Ook in het volgende over de onthouding, en in de toespraak aan de Vorsten over hunne wetten in dit opzigt, is zonderlingheid en duisterheid. — Over de *Voorzigtigheid*, zoo als die hier behandeld wordt, meest met betrekking tot het uitvoeren van plannen, zou, ondanks de goede raadgevingen, die hier voorkomen, veel te vragen vallen: b. v. is hare definitie goed, (bl. 168) „ de kunst om „ zijn doel te bereiken"? is het (bl. 169) „ veinzerij, ver„ momming en kunstgrepen, welke zij vordert"? is het waar: (bl. 171) „ Hoe meer moed men heeft, zoo veel te minder „ behoeft men voorzigtig te zijn"? is het voorzigtig (ald.) te zeggen, althans zóó te zeggen: „ Een al te behoedzaam „ gedrag in de jeugd is een ongunstig voorteeken: een wei„ nigje onbezonnenheid en schielijke opbruising van gemoeds„ aandoening ontsiert haar geenszins" enz.? — Onder de rubriek *menschenkennis* (bl. 188 e. v.) geeft de Schrijver eerst eene ruwe en alles behalve vleijende schets van den mensch, en roept dan uit: „ Zie daar het verwarde tafe„ reel van den mensch en zijn hart!" Ja, wel een verward tafereel, en, gelijk veel van het volgende, dat, onder alle goede opmerkingen of raadgevingen, toch veel overdrevens en eenzijdigs of onderling ongelijks oplevert, meer tot menschenhaat dan tot menschenliefde opleidende. Ook op andere plaatsen hellen de voorstellingen des Schrijvers tot iets menschenhatends over. Gaarne gelooven wij, dat hij menschelijke deugd en gelukzaligheid bevorderen wil; maar ongunstige ondervindingen schijnen hem dikwijls te verre weg te slepen tot sombere en eenzijdige beschouwingen. Zoo zegt hij zelf b. v. bl. 45, dat het ongunstige gevoelen, welk anderen over onze daden en belangen denkelijk hebben zullen, bij ons menschenhaat verwekken moet, en, zoo als hij er, zonderling genoeg, in éénen adem op laat volgen, vergevensgezindheid. Zoo zegt hij, onder de rubriek *lagchen*, bl. 337, „ dat een der voornaamste kenteekenen van „ 's menschen zwakheid en van zijne boosheid in de gewone „ uitdrukking zijner vreugde gelegen is. Men lacht zelden „ anders, dan uit ijdelheid, dwaasheid of boosaardigheid"; en in dezen toon gaat dit verder voort. Zoo worden ook de artikels *geestigheid* en *goede toon* meest van de slechtste zijde

voorgesteld. — Over het geheel mist men in dit werk eene ordelijke en grondige behandeling der onderwerpen; en, hoe veel goeds en menschkundigs het ook, als vrucht der ondervinding en opmerking, bevatte, en welke hoog zedelijke bedoeling het ook hebbe, (gelijk b. v. in de *gissingen* omtrent *eerbaarheid* en *kuischheid*) het is niet geschikt, om duidelijke en geregelde denkbeelden te bevorderen; en men moet het meermalen bejammeren, dat het goede zoo verward door elkander ligt, en alles waarlijk niet even proefhoudend en onbetwistelijk is. — Zoo moet men het ook jammer achten, dat in het laatste verdichte verhaal van twee gelukkige echtgenooten zoo weinig godsdienstigheid, bijna niet dan eenige regels aan het slot, veel min Christelijke godsdienstigheid inkomt.

Rec. zou van het gezegde nog veel meer proeven kunnen aanvoeren; maar hij acht het aangevoerde genoeg, om zijn oordeel, dat niet onbepaald gunstig zijn kon, te staven. Hij zou dus ook de vertaling van dit werk niet bijzonder verlangd hebben; maar wie het nu lezen wil, die leze met voorzigtigheid, en met dat oordeel des onderscheids, dat niet alles voetstoots van den vreemdeling overneemt en prijst, maar nogtans zijn nut met het goede doet!

Bloemlezing uit de dramatische Werken van WILLIAM SHAK(E)SPEARE; *in Nederduitsche dichtmaat overgebracht door Mr.* L. PH. C. VAN DEN BERGH; *Lid van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leyden. Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1834. *In gr. 8vo. XVI en* 196 *bl. f* 3 - :

Onze Letterkunde, hoe rijk ook aan vertalingen van verschillenden aard, die haar niet altijd tot sieraad verstrekken, is echter arm in goede overbrengingen van de meesterstukken der poëzij, waarop de overige volken van Europa met zoo veel regt trotsch kunnen zijn. Hoe gering is het aantal dichterlijke vertolkingen, waarin de Nederlandsche lezer zich met de schoonheden der uitheemsche vernuften bekend kan maken, zonder derzelver taal te leeren! Het is waar, er bestaan vele oude overzettingen; maar, wie kan dezelve thans nog met genoegen lezen? Het is daarom te wenschen, dat onze dichters, gelijk de Duitsche gedaan hebben, hunne

pogingen aanwenden, om onze Letterkunde met de schoonste bloemen der buitenlanders te versieren; en dat dit zeer wel kan geschieden, zonder dat eigene oorspronkelijkheid er bij verliest, is genoegzaam gebleken uit de vertalingsproeven, door mannen geleverd, wier namen te gunstig en te algemeen bekend zijn, dan dat wij dezelve zouden behoeven te noemen. De zwarigheden, welke met eene vertaling van dichterlijke werken gepaard gaan, zijn zeker niet gering; maar de buigzaamheid en rijkdom onzer schoone moedertaal staan bij het overbrengen, uit welke taal ook, den dichter uitnemend ten dienste. Onder die Schrijvers, over wier verdiensten en roem slechts ééne stem is, bekleedt de alom vermaarde Engelsche SHAKESPEARE eene welverdiende eervolle plaats. Gansch Europa bewondert in hem den tooneeldichter, die met de diepste kennis van het menschelijke hart de treffendste voorstelling en den hoogsten dichterlijken gloed wist te vereenigen. Elk volk is er trotsch op, eene vertaling van hem te bezitten. Welke gebreken SHAKESPEARE ook mogen ontsieren, de lof, hem door zijne tijdgenooten toegezwaaid, is door de stem der nakomelingen, door het eenparig getuigenis der volken voor altijd bevestigd. Dat een dichter van die voortreffelijkheid tot nog toe bij ons zoo weinig naar waarde wordt geschat, zoo weinig gekend is, kan niet anders dan de hoogste bevreemding verwekken, en elke poging, aangewend om deszelfs verdiensten in het regte licht te plaatsen, verdient de meeste belangstelling en goedkeuring. Uit dien hoofde moest ons de aangekondigde *Bloemlezing* uit SHAKESPEARE's dramatische werken, door den Heer VAN DEN BERGH, ten hoogste welkom zijn. Wij hoopten, dat door dezelve in eene wezenlijke behoefte voorzien, en de krachtvolle poëzij van den Engelschen dichter in een waardig Nederlandsch gewaad ons publiek aangeboden zoude worden. Met belangstellende nieuwsgierigheid openden wij het boek, lazen en vergeleken hetzelve met het oorspronkelijke; doch, wij kunnen het niet ontveinzen, wij vonden ons zeer teleurgesteld. Waar wij geest en leven verwachtten, ontmoeteden wij een dor, zielloos geraamte; koude, gedwongene taal verving den gespierden, stouten stijl des dichters; in één woord, het ligchaam slechts, en dat nog niet eens ongeschonden, is overgebragt, — den geest zoekt men vergeefs. Om dit ons oordeel te regtvaardigen, zullen wij den lezer een kort verslag mede-

deelen omtrent het doel, dat zich de Vertaler voorstelde, en omtrent de wijze, waarop, en den vorm, waarin dezelve dit heeft trachten te bereiken.

In de Voorrede maakt de Heer VAN DEN BERGH, onzes inziens, zeer gegronde aanmerkingen op den tegenwoordigen toestand van ons vaderlandsch tooneel, waar, bij weinig oorspronkelijke stukken, vele mislukte vertalingen van Duitsche of Fransche dramata worden opgevoerd; terwijl oorspronkelijke stukken zelve nog te veel op de oude Fransche leest zijn geschoeid, waarin stijve regelmatigheid en afgepastheid de plaats van losheid en bevallige navolging der natuur bekleeden. De nieuwere tooneelpoëzij der Franschen, en ook wel die der Duitschers, vervalt weder in een ander uiterste, en overtreedt alle wetten van goeden smaak niet alleen, maar zelfs van het gezond verstand. Te regt wijst dus VAN DEN BERGH op de heerlijke gewrochten van SHAKESPEARE, als een veel geschikter voorbeeld ter navolging, dan de overspannen manier, waarop de genoemde scholen de tooneelpoëzij behandelen. Om dus dezen hier nog te weinig geschatten dichter nader aan den beoefenaar der dramatische kunst bekend te maken, kwam het den Vertaler niet ongepast of nutteloos voor, eenige der schoonste plaatsen uit SHAKESPEARE, als eene bloemlezing, in dezelfde versmaat als het oorspronkelijke, over te brengen, om aldus, op het voetspoor der Duitsche vertalers, den Nederlandschen lezer de schoonheden te doen opmerken, waaraan deze treurspelen zoo bij uitstek rijk zijn.

Wij kunnen dit oogmerk des Heeren VAN DEN BERGH niet anders dan goedkeuren; maar de wijze, waarop hij het zoekt te bereiken, is, naar ons inzien, aan zeer vele zwarigheden onderworpen, ja veroorzaakt juist het tegendeel van hetgene men beoogde. Immers, de schoonheid van een treurspel bestaat voornamelijk uit de schildering der karakters en derzelver onderlinge betrekkingen, drijfveren, handelingen en bedoelingen, die, hoe verschillend ook, toch allen daartoe medewerken, om het doel des treurspels, het opwekken van vrees en medelijden, te bereiken. Om de karakters der personen wèl te leeren kennen, en het geheel te doorgronden, is het volstrekt noodig, het gansche tooneelstuk eenige malen te lezen, en over deszelfs doel, en de werking der handelende personen in verband met dit doel, na te denken. Alle schoonheden van een treurspel, misschien enkele *détails* nu en dan

uitgezonderd, vloeijen daaruit voort. Hoe zullen dan enkele brokken, hier en daar uitgescheurd, beroofd van hun noodzakelijk verband, ongeschikt om belangstelling in te boezemen, omdat men met de personen onbekend is, (hoe schoon ook de poëzij moge zijn) het vereischte doelwit kunnen bereiken? Zoude de Heer VAN DEN BERGH niet beter hebben gedaan, door een of twee der beste stukken van SHAKESPEARE in hun geheel te vertalen, en ons den dichter op die wijze in zijne volle grootheid te doen bewonderen? Nu toch zijn het slechts *disjecti membra poëtae*, die bij geene mogelijkheid tot een geheel te brengen zijn; het zijn pilaren van een schoon gesticht, die, hoe fraai op zichzelve ook bewerkt, echter nooit een regt denkbeeld van de gansche pracht en indrukwekkende stoutheid van het gebouw zelve kunnen geven.

Eene tweede aanmerking betreft den vorm, waarin VAN DEN BERGH zijne vertaling heeft gemeend te moeten gieten. Hij heeft de Engelsche vijfvoetige jambus behouden, die ook door de Duitschers algemeen wordt gebruikt. Wij geven echter den schrijver in bedenking, of deze in zichzelve harde, van allen rhythmus bijna ontbloote versmaat, met al zijne onregelmatigheden en vrijheden, wel voor onze Hollandsche taal geschikt is. Even min als onze alexandrijn in Engelsche en Duitsche stukken voldoet, kan ook de vijfvoetige jambus in onze zoo regelmatige en voor weinig vrijheden vatbare versificatie bevallen. Hij haalt het voorbeeld der Duitsche taal aan, om te doen zien, dat ook in de onze deze jambus wel ingevoerd zoude kunnen worden. Maar hoe veel vrijer en ongebondener is ook de Duitsche prosodie, dan de Hollandsche! Zelfs de versmaten der Ouden kunnen op het Duitsch aangewend worden, en dit zal in onze moedertaal wel immer eene onmogelijkheid blijven. Wij stemmen anders volgaarne toe, dat de eentoonige deftigheid der alexandrijnen niet zeer aangenaam is, vooral in stukken van langeren adem. Maar waarom zoude men zich altoos aan dezen rhythmus alleen binden? Kunnen niet de trochaeische en andere lyrische maten even zoo goed tot afwisseling gebezigd worden?

Zoo veel over het doel en de manier, naar welke de Heer VAN DEN BERGH de vertaling heeft ingerigt. Op de Voorrede volgt een kort verslag aangaande het leven, de schriften en de verdiensten van SHAKESPEARE, ten dienste van

hen, die met dien dichter minder bekend zijn. Of het tooneel wel gezegd kan worden in de Middeleeuwen uit godsdienstige feesten geboren te zijn, zoo als VAN DEN BERGH schijnt te denken, meenen wij te mogen betwijfelen, als wij aan de non ROSWITHA en andere kloosterlingen denken, die reeds zeer vroeg pogingen aanwendden, om TERENTIUS na te volgen; schoon het niet ontkend kan worden, dat de geestelijkheid aan het tooneel spoedig eene godsdienstige rigting gaf door bijbelsche geschiedverhalen enz. Kort, maar vrij volledig en juist, is de opgave van SHAKESPEARE's levensomstandigheden, van de eerste uitgaven zijner stukken, en van de verschillende vertalingen, die overal werden vervaardigd. Onder dezelve is eene der merkwaardigste de overbrenging van *Titus Andronicus* door onzen bekenden dichter JAN VOS, onder den titel van *Aran en Titus*, welke echter niet strekte, om SHAKESPEARE alhier meer bekend te maken. De Heer VAN DEN BERGH geeft daarop een kort verslag van den inhoud der historische tooneelstukken en van de eigenlijk gezegde treurspelen, uit welke hij zijne bloemlezing bijeenbrengt, zonder van de blijspelen eenig gebruik te maken. Wij gelooven ook niet, dat SHAKESPEARE's blijspelen, een paar uitgezonderd, hem dien grooten dichtersroem ooit geschonken zouden hebben. De bronnen, waaruit de dichter geput heeft, of liever, waaruit hij de eerste aanleiding heeft ontleend, worden insgelijks in het voorbijgaan aangestipt, en eindelijk de geest, die in de stukken heerscht, derzelver schoonheden en gebreken, naar ons oordeel, juist en naar waarheid geschetst. Groot, onnavolgbaar groot zijn de menigvuldige schoonheden, waarvan elk stuk schittert; maar niet weinig ook de gebreken, die dezelve ontsieren. Vele echter van dezelve vinden eene genoegzame verschooning in den tijd en in de vorming, die den dichter te beurt viel. De schuld lag aan hem niet, dat hij de volmaaktheid van eenen SOPHOCLES niet bereikte.

Ware nu de vertaling even gelukkig geslaagd, als deze inleiding van de bekendheid des Heeren VAN DEN BERGH met SHAKESPEARE blijken geeft, dan zouden wij reden hebben, ons over eene aanwinst voor de Letterkunde te verblijden; maar, op grond van eenige weinige, voorshands, uit eene menigte andere, opgenomene plaatsen, welke wij aan onze lezers, tot staving van ons reeds geuit gevoelen, zullen mededeelen, zijn wij voor het tegendeel beducht. Een

tooneel uit het historisch stuk, *Koning Johan* getoeld, waar eene moeder het verlies van haar kind beweent, is het eerste, wat hier gekozen werd. Deze plaats is in het oorspronkelijke krachtig, maar, naar ons gevoelen, niet zeer natuurlijk, vooral in het eerst. De Vertaler heeft dan ook eenige regels weggelaten, die al te ruw en sterk zijn; schoon zij anders, om SHAKESPEARE te doen kennen, misschien wel hadden mogen worden overgebragt:

O amiable lovely death!
Thou odoriferous stench! sound rottenness!
Arise forth from the couch of lasting night, enz.

VAN DEN BERGH vertaalt:

„ O minlijke geliefde dood!
Rijs op van 't leger der oneind'ge nacht,
Gij vrees en schrikbeeld der tevredenheid!
En kussen wil 'k uw hatelijk gebeent!"

Of iemand deze zoo stroeve regels, zonder het oorspronkelijke te kennen, regt vat, durven wij betwijfelen. De zamentrekkingen *oneind'ge*, *wil 'k*, en de woordvoeging, zijn tegen alle regels van onze taal. *Prosperity* is geen *tevredenheid*, maar *voorspoed*, dat hier alleen een' goeden zin kan geven. — Wat is voorts eene *gewoonlijke* oproeping? Het Engelsch heeft *a modern invocation*. — Bij het lezen der regels,

„ Ik zou de wereld beven doen van wee,
En schudden dat geraamte uit zijnen slaap,"

zoude men haast denken, dat de wereld hier door dat geraamte wordt aangeduid, in plaats van den dood. — Onverstaanbaar is de vertaling der woorden, welke tot den Kardinaal worden gezegd. — Waarom heeft de Heer VAN DEN BERGH niet liever het gesprek tusschen *Arthur* en *Hubert* gekozen, dan het volgende minder belangrijke tooneel tusschen Koning *Johan* en *Hubert*?

De brokken, genomen uit *Koning Hendrik IV*, zijn wèl gekozen, en het prozaïsche gedeelte in proza zeer goed overgezet. Had de Heer VAN DEN BERGH toch niet die ongelukkige manier gebezigd, om SHAKESPEARE's vijfvoetige jamben even zoo over te brengen! Elk, die de aanspraak aan den slaap met het oorspronkelijke vergelijkt, zal van

de verkeerdheid dier keuze overtuigd worden. De overzetting is woordelijk genoeg, maar de geest ontbreekt, en gedurig ontmoet men plaatſen, waarbij men zoude twijfelen, of de Vertaler den waren zin wel heeft gevat. Dat b. v. de naam *Shallow* naar eisch door *Schaal* is overgebragt, zouden wij niet gaarne toeſtemmen.

Wij zullen onze lezers niet vermoeijen met een ſtukswijs onderzoek over ieder tooneelſpel, waaruit de Vertaler genomen heeft. *Ex uno disce omnes.* Wij hebben overal dezelfde gedwongene ſtijfheid, Engelſche woordvoeging, harde zamentrekkingen, vreemde woorden, in één woord het geraamte van SHAKESPEARE gevonden. Men vergelijke eens de vertaling der tooneelen uit *Macbeth*, die hier voorkomen, met die van SCHILLER, en wij vreezen niet, dat iemand ons gevoelen zal wederleggen. Maar SCHILLER was *dichter*, en een hoog dichterlijk genie wordt er vereischt, om een ander dichtergenie naar waarde over te brengen. Het is niet genoeg, dat men de woorden vertale; men moet *zóó* vertolken, als de dichter zelf geſproken zoude hebben, indien hij in de taal des overbrengers geſchreven had. Dengenen, die SHAKESPEARE zelven niet kan genieten en den dichter toch gaarne wenscht te kennen, kunnen wij deze *Bloemlezing* niet aanbevelen; zij zoude hem averegtſche denkbeelden omtrent deszelfs verdienſten inboezemen. Of kan men zich uit eene ſlecht gedrukte plaat een juist denkbeeld van een heerlijk ſchilderſtuk vormen?

De laatſte dagen van Pompeji. Naar het Engelsch van E. LYTTON BULWER. *In III Deelen. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen* 786 *bl. f* 7-80.

De verdelging der Romeinſche ſtad *Pompeji*, in het 79ſte jaar van onze tijdrekening, door eene vreeſelijke uitbarſting van den *Veſuvius*, welker herinnering, ſedert het midden der vorige eeuw, verlevendigd is door de ontdekking en opdelving van derzelver merkwaardige overblijfſelen, was zeer geſchikt, om tot onderwerp te dienen voor eenen Roman. Ook was de bekende Engelſche Schrijver BULWER meer nog dan anderen in ſtaat, om met eene meeſterlijke hand van

deze ontzettende gebeurtenis een tafereel zamen te ſtellen. De Schrijver bezocht in perſoon *de Stad der Dooden*, gelijk W. SCOTT haar noemde, en ſchreef deze *laatſte dagen van Pompeji* te *Napels*, en dus in derzelver nabijheid. Bij het bezoeken dier opgedolvene overblijfſels eener aloude ſtad, welke miſschien eerder nog, dan de verkwikkelijke koeltjes of de wolkenlooze hemel van het zuiden, den reiziger naar de ſtreken van *Napels* lokken; bij het beſchouwen van de levendigheid en frischheid der ſtraten, huizen, tempels en ſchouwplaatſen eener ſtad, welke in de oudſte tijden van het Romeinſche rijk beſtond, was het niet onnatuurlijk, dat een Schrijver, die voorheen reeds in de kunst van te ſcheppen en te verlevendigen was werkzaam geweest, door een vurig verlangen bezield werd, om deze eenzame ſtraten andermaal te bevolken, hare fraaije puinhoopen weder op te bouwen, en de beenderen te bezielen, die nog voor zijne beſchouwing waren geſpaard gebleven; een tijdvak van achttien eeuwen terug te gaan, en *de Stad der Dooden* tot een hernieuwd aanzijn in het leven te herroepen. — De ſchoonheid der landſtreek, het weelderige der leefwijze, de Godsdienstplegtigheden van het Romeinſche Heidendom, de geheimenisſen der Egyptiſche ISIS, die toen ook in *Italië* zeer in den ſmaak waren, Romeinſche en Griekſche dichters, de invloed der Oosterſche en Griekſche wijsbegeerte, de reeds veld winnende leer der Christenen, de Griekſche oorſprong der *Pompejers*; ziet daar zoo vele zaken, welke aan den Schrijver eenen rijkdom verſchaften, die inderdaad, om zijne eigene woorden te bezigen, „ als van eenen overloopenden ſtroom toevloeiden, en als het ware bloemen aanboden uit den grond zelven geplukt, dien hij moest beſchrijven."

Doch, al bezit ook een Schrijver de meestmogelijke vereischten van dien aard, die opvoeding en oefening hem kunnen geven, zoo zal het hem toch altijd moeijelijk blijven, om zich zoo geheel in een tijdperk, dat van het zijne verſchilt, te verplaatſen, dat hij zich aan geene misſlagen van onnaauwkeurigheid zal ſchuldig maken. Hoe voortreffelijk in zijne ſoort dit werk moge zijn, levert het toch ook blijken op van deze waarheid. Als wij b. v. de menigvuldige *koffijhuizen* vermeld vinden, die te *Pompeji*, ten tijde van deszelfs bloei, de lediggangers naar hunne zalen lokten, dan zouden wij ons eerder verbeelden de beſchrijving te hooren van eene hedendaagſche ſtad, dan van het oude Romeinſche

Pompeji. Ook hinderde het ons, eenen vrijgemaakten ſlaaf de Franſche ſpreekwijze *à propos* te hooren gèbruiken. Wanneer men menſchen uit de klasſieke oudheid in eene der hedendaagſche talen laat ſpreken, mag niets verzuimd worden, hetwelk de illuſie kan bevorderen De taal behoort daartoe zuiver en eenvoudig te zijn, en vooral de bastaardwoorden der hedendaagſche zoogenaamde *converſatie* met zorg vermeden te worden.

Het is ons ook voorgekomen, dat BULWER gelukkiger is geweest in de voorſtelling der gevoelens van de Godverzakende zoogenaamde wijsbegeerte van dien tijd, dan in die van het geloof der Christenen, zoo vroeg na de ſtichting van hunne gemeente. Onder de Protestanten is het ten minſte genoegzaam bekend, dat het teeken van het kruis, oorſpronkelijk een gebaar, hetwelk bij de Heidenen het eerbewijs aan de Godin VENUS vergezelde, eerst veel later, met meer andere heidenſche gewoonten, opgenomen is onder de godsdienſtige verrigtingen der Christenen. Dezelfde aanmerking geldt ook omtrent de afbeelding van den Gekruisten, de gebeden voor de afgeſtorvenen, en de pelgrimaadjen. De Schrijver, die de hedendaagſche *Italianen* van nabij kent, zegt: „ De beeldendienst is nog tot op dit oogenblik in hun land niet geheel kunnen verdelgd worden; de voorwerpen der aanbidding zijn er ſlechts veranderd; men neemt er thans zijne toevlugt tot even zoo veel Heiligen, als er te voren Godheden waren; en de volksmenigte dringt zich op één voor den H. JANUARIUS of den H. DOMINIKUS, zoo als voorheen voor de beelden van ISIS of van APOLLO." De Schrijver kent dus het onderſcheid tusſchen de heidenſche bijvoegſels en het zuivere Christendom, maar voert geen grond aan voor de waarheid zijner voorſtelling der Christenen, als reeds zoo zeer beſmet door het bijgeloof in de eerſte eeuw, nog bij het leven van ſommigen der Apostelen; Christenen, onder welke hij onderſtelt, dat er waren, die CHRISTUS in perſoon gekend hadden.

Evenwel het aangemerkte wijst ſlechts enkele vlekken in een geheel aan, hetwelk van talrijke ſchoonheden ſchittert. Wegens de vele epiſoden, die in het verhaal ingeweven zijn, niettegenſtaande de Schrijver de verzoeking, om dezelve nog in grooter aantal op te nemen, zeer beſtreden heeft, is eene ſchets van het werk onvoldoende, om ons een juist denkbeeld van hetzelve te verſchaffen. Verlangen onze Lezers

echter eenig verslag, aangaande hetgeen zij in dit boek te wachten hebben, zoo diene daartoe het volgende.

GLAUKUS was door den Hemel met alle mogelijke zegeningen toegerust. Hij bezat schoonheid, gezondheid, rijkdom, geest, eene hooge afkomst, een vurig hart, eene dichterlijke ziel. Hij was te *Athene* geboren. Vroeg in het bezit zijnde geraakt van een aanzienlijk erfgoed, had hij zich aan de zucht van te reizen overgegeven, die der jeugd als ingeschapen is. Hij had een huis te *Rome* en zijn zomerverblijf te *Pompeji*. Aldaar leert GLAUKUS een schoon, aanzienlijk en tevens deugdzaam meisje kennen, en vat eene vurige liefde voor haar op. Zij, JONE genaamd, is, even als GLAUKUS, van Grieksche afkomst. De liefde voor deze voortreffelijke maagd heeft op GLAUKUS den heilzaamsten invloed. Werden toch te voren zijne vele goede hoedanigheden door al te onmatig zinnelijk genot beneveld, thans is het groote doel van zijn streven: door een edel en ingetogen gedrag zijne geliefde waardig te worden. JONE stond met haren broeder APAECIDES onder de voogdijschap van zekeren ARBACES, eenen Egyptischen zoogenaamden wijsgeer, die te *Pompeji* wel wegens zijnen rijkdom ontzien werd, maar die, als zich bezig houdende met geheime tooverkunsten, nogtans bij het algemeen in geen goeden reuk stond. Deze huichelachtige wellusteling, voornemens zijnde de schoone JONE te verleiden, tracht haren broeder APAECIDES tot begunstiging van zijne wenschen over te halen. Eerst weet hij door zijne drogredenen den jongeling te bewegen tot verzaking van alle Godsdienst en tot deelneming aan zijne geheime afschuwelijke verlustigingen. APAECIDES, bedroefd door het troostelooze der Godverzaking, en beangstigd door gewetenswroegingen over de onreine genietingen, waartoe ARBACES hem had vervoerd, nam zijne toevlugt tot de *Nazareners*, of Christenen, die zich toen reeds, gelijk elders in het Romeinsche rijk, ook te *Pompeji* begonnen te vestigen. De waarheid, welke hij vroeger te vergeefs, zelfs in de zoo hoog geroemde geheimenissen der Egyptische ISIS, gezocht had, vond hij in het onderzoek en de aanneming van het Christendom, tot geruststelling van zijn gemoed. ARBACES, vernomen hebbende, dat APAECIDES een Christen geworden is, en vreezende, dat hij zijne bedriegerijen en geheime goddeloosheden zal ontdekken, ontdoet zich van den jongeling door eenen sluipmoord. Hij

weet de schuld van deze misdaad op GLAUKUS te werpen, die, in den kerker geworpen, door de misleide Overheid veroordeeld wordt, om, tot verlustiging van het volk, op den eerst invallenden feestdag, in het worstelperk te vechten met eenen leeuw. Nu is de bevolking van *Pompeji* vol blijde verwachting en verlangen, om het barbaarsche schouwspel bij te wonen. Dartele gastmalen gaan den feestdag vooraf, die, behalve door de teregtstelling van hem, die tot eenen strijd op leven en dood met het uitgehongerde roofdier veroordeeld was, ook nog opgeluisterd zou worden door den strijd der zwaardvechters. Nog laat in den nacht flikkerde het licht uit de paleizen. „De bloemfestoenen waren rondom de kolommen der zalen gevlochten: dáár klonk uit een prachtig gebouw het Epikuristische lied van talrijke en vrolijke gasten: dáár steeg, onder een aanhoudend en daverend gelach, het geluid der muzijk en van den zang omhoog:

„Wat ook de Priester moog' verzinnen,
Ons bang te maken is zijn doel;
Wij lagchen om zijn Schrikgodinnen,
Zijn noodlot en zijn helschen boel (poel?)

„Gaan wij door 't leven vrolijk heen,
En denken aan geen Hemelgoden:
Voor de aarde, weten we, is er geen."

„Hoe helder schitterde het stargewelf over de bevallige stad! hoe stil rustten hare pilaarvolle straten in derzelver kalmte! — hoe zacht rimpelden de golfjes de donkergroene oppervlakte der zee! — hoe zuiver breidde zich de wolkenlooze blaauwe hemel van *Kampanië* over haar uit! — En echter — deze nacht was de laatste voor de blijgeestige bewoners van *Pompeji* — de volkplanting der aloude *Chaldeërs* — de gewaande stad van HERKULES — de oogappel der dartele *Romeinen!* Onschadelijk, onopgemerkt waren er eeuwen over haar voorbijgegaan: en nu schemerde de laatste straal op den uurwijzer van haren ondergang!"

De dag brak aan. Zoo groot was de toevloed der bevolking van *Pompeji*, dat reeds uren lang vóór het begin der spelen het ruime Amphitheater opgepropt was van menschen. Door eene sedert jaren niet vertoonde verscheidenheid der verschillende soorten van worstelstrijd werden de

aanſchouwers verlustigd. Reeds waren eenige verſlagenen uit het worſtelperk in het *ſpoliarium* of doodenhok geſleept, toen de leeuw losgelaten, en de ter dood verwezen GLAUKUS, uit zijnen kerker geſleept, zonder eenig ander verdedigingsmiddel dan eenen korten dolk, aan den aanval van het roofdier wordt blootgeſteld. Maar eensklaps overvalt den leeuw, offchoon hij zijne prooi voor zich ziet, en de talrijke aanſchouwers nu niet anders verwachten, dan dat hij zich op dezelve werpen zal, een zonderlinge angst. Vroeger nog dan de menſchen gevoelt hij eene ongewone drukking van den dampkring. Met een klagend brullen, beantwoord door het nog woester en grimmiger geluid van eenen in de nabijheid opgeſloten tijger, deinst de leeuw voor GLAUKUS terug. Maar onverwachts trekt een ander verſchijnſel de oogen der talrijke vergadering tot zich. Een dikke rook ſtijgt uit den top van den, uit het Amphitheater zigtbaren, *Veſuvius*. In dit opgenblik voelen zij den grond onder hunne voeten ſchudden; de muren van het Amphitheater wankelen, en in de verte verneemt men het gekraak van inſtortende daken. Nog een oogenblik, en eene wolk, nu eens zwart, dan eens als door bliksemſtralen verlicht en gloeijende, ſchijnt ſchielijk als een ſtroom naar hen toe te rollen. Zij komt; en in hetzelfde oogenblik ſtort er een regen van asch, vermengd met groote brokken gloeijenden ſteen, naar beneden. Allen trachten te ontvlugten; de menigte verdringt, verdrukt, verſtikt elkander. Achteloos, onder kermen, vloeken, bidden en gillen, de gevallenen vertredende, ſtormt de ganſche hoop de menigvuldige gangen door. Doch ſteeds donkerder en wijder en dikker wordt de wolk boven hunne hoofden. En nu zou weldra de ſchrikkelijkſte nacht het gebied van den dag vervangen. Te midden van al de akeligheid, ſpuit nu de vreeſelijke berg ganſche kolommen van ziedend water uit. Vermengd en dooreengekneed met de half brandende asch, ſtort die ſtroom zich, bij gedurige tusſchenpoozen, even als kokend ſlijk, over de ſtraten uit. De wolk, die eene zoo diepe duisternis over den dag verſpreidde, heeft zich nu tot een' vasten en ondoordringbaren klomp opeengepakt. Het gelijkt minder naar de allerdikſte ſchaduw van den nacht in de opene lucht, dan naar de digte en ſtikdonkere duisternis van eene onverlichte kamer. In de tusſchenpoozen van de regenvlaag hoort men het gerommel onder den grond en het gebruis van de opgeruide zee. Som-

tijds schijnt de wolk iets van hare vastheid te verliezen, en door het weerlicht allerlei zonderlinge menschelijke of monsterachtige gedaanten aan te nemen, die, tegen elkander botsende, door de duisternis schieten, om zich schielijk weder in den woeligen afgrond der schaduw te verliezen; zoodat die onligchamelijke dampen den ontstelde vlugtelingen voorkwamen, als de ligchamelijke verschijningen van vijandige reuzen — dienaren van schrik en van den dood. De aschhoopen liggen op verscheidene plaatsen reeds tot aan de hoogte der knieën toe, en de kokende regenvlagen dringen binnen de huizen, en gaan met eene zware en dompige stiklucht gepaard. Groote steenklompen, tegen de daken der gebouwen geslingerd, slepen geheele hoopen van ondereengemengd puin en andere bouwstof naar de straten mede, die, van uur tot uur en van minuut tot minuut, den doortogt meer en meer stremmen; en bij het naderen van den nacht worden de schokken der aardbeving heviger gevoeld — de grond schijnt te kruipen en te glijden......

Wij kunnen den Schrijver niet verder volgen in de beschouwing van zijne verschrikkelijk-schoone schildering der omkeering van *Pompeji*. Gedurende deze ramp, bij welke onder anderen ook de goddelooze ARBACES omkomt, tegelijk met eene menigte andere slagtoffers dezer akelige verwoesting, gelukt het aan GLAUKUS, niet dan door de grootste inspanning, zich en zijne JONE te redden. Naar *Griekenland* overgestoken, smaakt hij met JONE, als zijne echtgenoote, zoo veel geluk, als zijne nimmer weder geheel herstelde gezondheid na het doorgestane lijden en de sombere herinnering aan den laatsten dag van *Pompeji* toelieten. In zijne behoudenis van den leeuw en van *Pompeji's* verwoesting leerde GLAUKUS de hand erkennen van den onzigtbaren God. Hij en JONE worden Christenen. Hunne wederzijdsche liefde ontleent uit dit hun nieuw geloof eene nieuwe kracht, en verschaft hun de hoop, om dezelve mede naar de eeuwigheid over te voeren. Zoo verblijdden zij zich in hun aanzijn, en wachtten gerust den dood af.

Wegens de belangrijkheid en de menigvuldige schoonheden van dit werk, hebben wij ons niet kunnen weêrhouden, van hetzelve een breedvoeriger verslag te geven, dan wij gewoonlijk van Romans leveren. Maar het waas des levens, dat over alle gedeelten des verhaals verspreid ligt, deed ons gedurig den Roman vergeten, en het boek meer aanmerken

als eene getrouwe en waarachtige fchildering der *laatste dagen van Pompeji.* Wij hopen, dat het ons gelukt zal zijn, onze aankondiging van dit werk tot aanbeveling van hetzelve aan ons befchaafd publiek te doen verftrekken. Ook de Vertaling is gelukkig geflaagd, en het werk in zuiveren ftijl en taal voor onze Landgenooten overgezet.

Pandora. Lektuur voor den befchaafden Stand. Verzameld en uitgegeven door B. T. LUBLINK WEDDIK. *IIIde Stukje. Te Amfterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1835. *In gr. 8vo.* 106 *bl.* *f* 1 - 25.

Dit ftukje onderfcheidt zich van de voorafgegane door meerdere verfcheidenheid en afwisfeling. Waarfchijnlijk hebben tot deze verzameling meerdere fchrijvers of opftellers medegewerkt; men zoude hiertoe door den uiteenloopenden inhoud der bijdragen befluiten. Hieronder fchijnt ook een Arts te behooren, indien de *inleiding op eenige bladen uit het dagboek van eenen Arts* wezenlijk van hem afkomftig zij. Zijn deze mededeelingen eene navolging van die van eenen Engelfchen Arts, wiens opmerkingen, federt eenigen tijd, zoo wel in Franfche als andere tijdfchriften gevonden worden? In afwachting der voortzetting, fchorten wij ons oordeel op. Het blijkt dezen Arts niet aan luim te ontbreken, en hij fchijnt vooral niet blind voor de leemten zijner kunst; maar, er zelf voor uitkomende, zoude dit niet kunnen aangemerkt worden, of hij wil voorkomen, dat anderen welligt de waarheid niet door nog fcherpere trekken zullen doen kennen? Men herinnere zich den Hooggeleerden Heer KATZENBERGER uit de *Badereife* van JEAN PAUL! — Gewis *zal de tijd meer leeren*, het opfchrift boven het eerfte ftuk in dit bundeltje. Wat is er federt den *wijzen Koning*, bl. 203, niet al over den *tijd* gezegd! Hij heeft veel geleerd; maar de vruchten van dat onderwijs blijken nog niet, naar evenredigheid van zoo veel verloopen tijds. Wij hopen op beter *door den tijd*, maar wenfchen geen' der broeders van *Zwijndrecht* met de Toga aan eene onzer Hoogefcholen behangen te zien; voor het tegenwoordige bepaalt men zich ook nog bij het doctoreren *honoris caufa*. — De *ontmoeting op reis*, bl. 221, had zij wezenlijk plaats, is treffend;

is zij verdicht, zoo zoude men den fchrijver verzoeken, in het vervolg het gevoel zijner lezers te fparen. Hij raakt hier eene der gevoeligfte fnaren van het menfchelijk gevoel. Niet flechts de oogen van kinderen zullen vol tranen geftaan hebben; het onderhart bloedt, wanneer het zich de wezenlijkheid voorftelt: diepe weemoed overftelpte het vaderlijk hart, toen het deze ontmoeting las. Mag het verdichtfel zoo veel van het menfchelijk gevoel vergen? — De *Dorpsfchoolmeester* fchijnt wat al te eenvoudig; maar welligt ware het goed, indien eenvoud meer de bovenhand verkreeg; met haar is waanwijsheid niet wel beftaanbaar: er zoude aanvankelijk iets door gewonnen worden. Men kan anderen beminnen, en toch met het dagelijkfche leven beter bekend wezen. — Behoort de *Spectator*, bl. 254, wezenlijk tot de *zwijgende?* Wij zijn er niet genoeg van overtuigd, om hem een kijkje in onzen fchrijflessfenaar toe te ftaan. Wat de fchaar betreft, zij kan hare nuttigheid hebben, zoo wel in de hand van den fchrijver, als in die der kritiek. In zekeren zin voegt echter den fchrijver beter een mes; de te weelige loten worden immers met het fnoeimes weggenomen? Dit laatfte evenwel zonder toepasfing, even als wij de reuzenfchaar, bl. 261, ongemoeid op hare plaats laten. Ieder heeft zoo zijne wijze. De zoogenoemde *bruine man*, van wien men iets meer in den *Siegfried van Lindenberg* kan lezen, plagt boven zijnen fchrijflessfenaar een *masker* te hangen; dit kan op zijnen tijd ook nutte wenken geven. — Van O. G. HELDRING ontvangen wij *de twee boomen in den hof Gods.* — Het *iets over de wijsgeerige Mythe van Pfyche*, offchoon het blijken van eene vlugtige behandeling toont, is niet ongevallig. — Elk denkt, fpreekt of fchrijft over de opvoeding naar zijne wijze van zien; dit voorregt blijve ook JEAN PAUL gegund. — De *Correspondentie*, wat men er onder gelieve te verftaan, bevat een en ander, hetwelk zich door geestigheid onderfcheidt. Indien de verzamelaar geene ftukken van onbekende welwillende medewerkers verlangt, tot eene correspondentie fchijnt hij niet ongenegen. Wij willen dit hiermede ook ter algemeene kennis gebragt hebben. De voorwaarden, waarop zulk eene briefwisfeling kan plaats hebben, worden gevonden bl. 287.

Beschrijving van den staat van Algiers en deszelfs bewoners. Een Aanhangsel tot de Reizen en vijfjarige Gevangenschap in Algiers van S. F. PFEIFFER. *Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1835. *In gr. 8vo.* 187 *bl. f* 1-20.

Plaatsbeschrijving der Gemeente Staphorst, Provincie Overijssel. Met eenige oudheidkundige Bijvoegselen. Door F. A. EBBINGE WUBBEN, *Burgemeester en Notaris aldaar. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo. IV en* 66 *bl. f* :-60.

Geschied- en letterkundige Herinneringen, verzameld door Mr. G. W. VREEDE, *Advocaat te Gorinchem. Iste Stukje. Te Gorinchem, bij* W. van der Wal. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 72 *bl. f* :-90.

WILLEM LORÉ, *en zijne Dijken en Sluizen; door Mr.* J. W. DE CRANE *en* W. EEKHOFF. *Te Franeker, bij* G. IJpma. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 86 *bl. f* :-90.

Magazijn, enz. Door T. L. SPANNENBURG, *Predikant te Oosterhaule. Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsberg. *In kl. 8vo. XII en* 228 *bl. f* :-90.

In een onzer tijdschriften heeft Recensent, eenigen tijd geleden, een niet zeer loffelijk getuigenis gelezen omtrent S. F. PFEIFFER, den opsteller zijner, bevorens gunstig door ons aangekondigde, *Reizen en vijfjarige Gevangenschap in Algiers*, en ook van de tegenwoordige *Beschrijving van den staat van Algiers*, tot aanhangsel op het grootere werk. Doch, wat ook ten opzigte van het karakter en gedrag des ons geheel onbekenden Schrijvers waarheid moge zijn, er is ons niet gebleken, dat 's mans berigten, voor zoo ver zij *Algiers* en deszelfs bewoners schetsen, valsch of onnaauwkeurig zijn; en, zoo lang ten nadeele van het thans aangekondigde vervolg op het grootere werk niets zal bewezen zijn, kunnen wij, die op geene onwaarschijnlijkheden of blijkbare onwaarheden hebben gestuit, niet nalaten, ook deze *Beschrijving* als eene belangrijke bijdrage voor landen- en volkenkennis te beschouwen.

Voor den beoefenaar van Nederlandsche statistiek en oudheden is de uitgaaf van de Plaatsbeschrijving der Gemeente *Staphorst*, in *Overijssel*, een aangenaam verschijnsel, en het welgeschreven werkje van den Heer WUBBEN laat zich met genoegen lezen.

Den beminnaar van onze Geschiedenis en die van ons Staatsregt zullen de Herinneringen van den Advocaat VREEDE welkom zijn; en, bij de in ons land tegenwoordig, uit regtmatigen afkeer van het tegenovergestelde uiterste, min of meer veldwinnende zucht voor *absolutistische* denkbeelden, durven wij den bekwamen Schrijver wel aanmoedigen, dit eerste stukje door meerdere te doen volgen; terwijl de verstandige lezer uit het eene en andere voor zichzelven het besluit wel zal opmaken.

Van den hoogstverdienstelijken, doch aan te weinigen bekenden Wiskundige WILLEM LORÉ, te *Leeuwarden* in 1679 geboren, en te *Franeker*, als buitengewoon Hoogleeraar in de Wiskunde, ten jare 1744 overleden, ontvangen wij eene levensschets door den Oud-Hoogleeraar Mr. J. W. DE CRANE; en de Heer EEKHOFF heeft er achtergevoegd eene geschiedkundige beschrijving der voornaamste dijk- en waterwerken, die door genoemden LORÉ zijn daargesteld. In het levensberigt, bl. 25, staat bij vergissing, dat LORÉ *drieëndertig*, lees *drieënveertig* jaren oud was, toen hij in het huwelijk trad. Deze aanwijzing strekke ten blijke onzer aandachtige lezing.

De Nederlandsche jeugd ontvangt in het *Magazijn* van den Eerw. SPANNENBURG eene goede verzameling van korte gezegden en spreuken uit vroegere en latere Schrijvers, alle wel niet even belangrijk, maar in het algemeen leerzaam en behartigenswaardig.

Amsterdamsche Studenten-Almanak voor het Jaar 1836. *Te Amsterdam*, *bij* R. Croese. *f* 1-80.

Wij verheugen ons, wanneer wij den broederlijken geest opmerken, die onder de studerende jeugd onzer hoofdstad zoo kennelijk doorstraalt, en zich vertoont in het opnemen van alles, wat ieder' der studenten belangrijk kan zijn uit een jaarboekje te weten, 't zij hij zijne opleiding aan het Athe-

næum alleen, of gelijktijdig aan eene der kweekscholen van de zoogenoemde Disfenters verschuldigd is. Even gepast komt het ons voor, dat het afbeeldsel van den man, aan wien allen de grootste verpligting hebben, aan het hoofd van dit bundeltje staat, en wij keuren alzoo de geheele inrigting van het voorwerk bijzonder lofwaardig. Daarop volgt eene korte Geschiedenis van het *Athenæum illustre* en de *Seminaria*, en eene dergelijke Levensschets van den onlangs gestorven' Hoogleeraar WILLMET, die echter in den bladwijzer opgenomen noch in de paginering begrepen is; veelligt werd dezelve later eerst bijgevoegd. De Mengelingen bevatten een paar prozastukjes, het eene ter gedachtenis van den waardigen overleden' student PETRUS ELIAS, en het andere een geschiedkundig verhaal; beide deze stukjes zijn wèl geschreven, en sommige der verzen verdienen allen lof; bijzonder beviel ons *de Halskraag*, 't geen een keurig stukje in het genre der vertelling is, en de *Avondmijmeringen*, die door meerdere kortheid en beschaving van wat al te eenvoudige bewoordingen nog merkelijk zouden gewonnen hebben. De vertaling van den Lijkzang van Koning LODBROG is niet onverdienstelijk, maar heeft bij de overgieting den Noordschen gloed en tint verloren, die OLAUS WORMIUS in zijn schier onverstaanbaar Latijn toch altoos nog behield. En daar het nu mode wordt, om die oude poëzij over te brengen, kunnen wij den jeugdigen liefhebber wel aanraden, het geheele doodenlied, waarvan hij nu slechts een fragment gaf, te bewerken, waartoe hij al de hulpmiddelen in de onlangs uitgegevene Bijlagen op *de Noormannen in Nederland* van den kundigen Præceptor VAN BOLHUIS vinden zal. Een paar Duitsche en een Fransch versje getuigen van de oefening in die talen; maar waarom geene Latijnsche verzen, die toch in dit jaarboekje volkomen op hunne plaats zouden zijn? Ons vaderland heeft zich lang mogen beroemen, de zuiverste latiniteit aan te kweeken; en zou nu het Athenæum, dat bijkans eene Akademie mag heeten, achterlijk blijven, den grooten voorganger VAN LENNEP, al is het dan ook maar in de verte, te volgen? De meeste der *losse Gedachten* bevielen ons, veelligt om het piquante van de Latijnsche aanhalingen. Wij willen dan ook dit ons verslag met een drietal der geestigste besluiten:

Cassino. Hedendaagsche Vrijstermarkt. Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae. OVID.

Promotie-partij. Aurora Musis amica.
Proponenten. Uno avulso non deficit alter. VIRG. (Helaas!)

Friesche Volks-Almanak voor het Schrikkeljaar 1836. *Eerste Jaargang. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. *f* :- 75.

Onze wensch is vervuld; de redactie van het jaarboekje, dat wij aankondigen, is in goede handen gevallen, en ruimschoots prijzen wij de welgelukte pogingen van den kundigen A. WASSENBERGH te *St. Anna Parochie*, die moeite noch zorg heeft ontzien, om den jonggeborenen in een voegelijk gewaad onder het oog van het publiek te brengen. Een uitvoerige kalender, met alwat daar in den uitgestrektsten zin bij behoort, laat voor de inwoners van *Friesland* weinig te wenschen over. De inleiding van het *Mengelwerk* is door W. EEKHOFF met warmte gesteld, en dat Mengelwerk zelf, waarin proza en poëzij zich afwisselen, heeft ons wel bevallen. Daar er geen bladwijzer in het boekje voorkomt, willen wij onzen lezeren den korten inhoud opgeven. Een flinsch gesteld *Friesch Volkslied* opent het tooneel. De overlevering omtrent BAUCK HEMMEMA is het welgestelde eerste prozastukje, gevolgd door eene *Legende* van den bekenden Dichter VAN HALMAEL, en eene *Romance* in de Friesche landtaal. De Levensschets van W. VAN HAREN, met keurig gesteendrukt portret, staat hier op hare regte plaats, en de bloemlezing uit zijne schriften zal velen welkom zijn, alsmede het puikjuweel zijner poëzij, *het Menschelijk Leven*, dat, hoe bekend ook, nimmer te veel verspreid kan worden. De daarop volgende dichtregels zijn aan den weldoener van het nieuwe Stads-Weeshuis te *Leeuwarden*, wijlen den Raad van *Indië* BALJÉ, gewijd. Dan volgen twee versjes van den eenigen BORGER, die, onuitgegeven, aan weinigen bekend zijn, en waarvan de mededeeling zeker onzen lezeren welkom zal zijn:

Aan mijne Geliefde, op den dag van onze verloving. (1814.)

Voor 't oog van God en de Englenkoren
Zwoer nogmaals de verheugde mond
Den Eed, door 't hart reeds lang gezworen,
Gegriffeld in des harten grond.

Geliefde! ik zal dien Eed volbrengen,
En valt dit hart u immer af,
Dan moog' de regterhand verzengen,
Die ik u dezen morgen gaf!

Mijns Vaders taak is afgeweven;
Die u gebaard heeft, is niet meer:
Gij hebt me een' Vader weêrgegeven,
En ik geef u een Moeder weêr.

Graffchrift op de Vrouw van mijnen Vriend Ds. L. W. VAN DER WEIDE, *Predikant te Dokkum.*

Door hagelbui geknakt noch zonnevuur verfchroeid,
Had twintig jaar deez' roos op Frieſchen grond gebloeid.
De wil der Almagt, die(n) geen ſtervling kan doorgronden,
Verplant haar voor een korte poos
Naar Gelderland; dáár ſterft de roos.
Verdwenen was haar kleur, verſchrompeld was haar loover;
En wat liet zij ons over?
Twee knopjes, van de(n) ſteel gerukt, en doornen, die ons wonden.

Een paar kernachtige gezegden van beroemde *Friezen* worden gevolgd door een krachtig vers *aan Friesland* van M. H. DE GRAAFF, op muzijk gezet door N. WEDEMEIJER. Wij houden het, ondanks eenige prozaregels en andere kleine feilen, voor het beste uit den bundel. Eigenaardig vinden wij hier den *Affcheids-* en den *Welkomst-groet aan de Frieſche Schutterij*, en de opheldering van eenige *Frieſche Spreekwoorden*, die vervangen worden door eene ſoort van Elegie met bijgevoegd ſteendrukplaatje, welke beide veel te wenſchen overlaten. Een zevental versjes van meerdere en mindere waarde beſluiten dit werkje, dat wij allen, en inzonderheid allen brave *Friezen*, met wier volkskarakter wij hoog loopen, met volle ruimte aanbevelen.

In No. XVI ſtaat, bl. 671, reg. 3, *helmen*, lees *helden*. Bl. 678, reg 16 v. o., *Openbering*, lees *Openbaring*.

BOEKBESCHOUWING.

De Roomsch-Katholijke Kerk, zoo als zij is, en zoo als zij niet is: eene bijdrage van een' Roomsch-Katholijk Nederlander, ter veredeling der Godsdienst-begrippen bij zijne Geloofs- en Landgenooten. Iste Stuk: De Kerk. IIde Stuk: Eerdienst. IIIde of laatste Stuk: Zedeleer. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 295 *bl.* *f* 2-70.

De Schrijver van deze boekjes heeft tot het opstellen van dezelve aanleiding gevonden in eene plaats van het werkje, getiteld: *De Roomsch-Katholijke Kerk in Oud-Nederland, gelijk zij is, zijn kon en zijn moest*, vóór twee jaren bij denzelfden uitgever uitgekomen, waarin, bl. 85 van den 2den druk, geklaagd wordt, dat verschei-dene punten van de leer dier Kerk aan het Volk over 't algemeen zoo weinig regt bekend zijn; en hij doet dus eene loffelijke poging, om dezelve beter te leeren kennen, en tevens te doen zien, hoe men ze dikwijls niet goed begrijpt en verkeerd uitlegt en toepast. Het zij nu dat deze Schrijver een ander is, of wel dezelfde, als die van het vroegere zoo even genoemde werkje, (welk laatste Rec. niet onwaarschijnlijk voorkomt) het is al-thans in denzelfden goeden zin en stijl geschreven, en getuigt, even als dat vorige, van eenen helder denken-den, waarlijk liberalen, en met edele zucht voor het heil van anderen bezielden geest, en van eenen onbeschroom-den moed, om de waarheid te zeggen. Rec. juicht deze pogingen des waardigen Schrijvers van ganscher harte toe, en zal zich niet ophouden bij die plaatsen, waar deszelfs redenering, ter gunste van het Roomsch-Katho-lijke Kerkgenootschap, of in andere opzigten, hem als Protestant te zwak voorkomt, daar hij het honderdmaal

gezegde hier niet weder wil herhalen, en nog veel minder deszelfs heilzame bedoeling eenigzins schijnen tegen te werken: liever wil hij inhoud en geest van dit werkje leeren kennen, om het hierdoor allen waarheidlievenden en weldenkenden aan te prijzen.

Het *eerste* Stuk handelt over de *Kerk* in *drie* artikels. — In het *eerste* toont de Schrijver het *onderscheid* aan *tusschen het begrip der Katholijke (Algemeene) Kerk in den uitgebreiden, en der Katholijke (Roomsche) Kerk in den bepaalden zin.* „Allen, die tot het Rijk van „waarheid en deugd, van regt en rede, tot het Rijk „Gods behooren, maken de groote Gemeente Gods, „de *Algemeene* of *Katholijke* Kerk uit: — al wat de „hoogste Rede, namelijk God, wiens kind en beeld hij „is, hartelijk vereert, acht en liefheeft, die is lid de„zer groote, heilige, Algemeene Kerk Gods." (Bl. 4, 5.) „JEZUS CHRISTUS, de Zoon van God, „de hoogste Rede, het Woord Gods in den mensch, „breidde haar krachtdadig uit: — door hem ontstond de „zigtbare Kerk van het eeuwige Woord Gods op aar„de, die de groote Algemeene zinnelijk voorstellen, en „met welke deze van lieverlede moest ineensmelten." (Bl. 6, 7, 8.) „De Roomsch-Katholijke is een ge„deelte van de Algemeene: tot haar behooren die genen, „welke door den Waterdoop, volgens JEZUS voor„schrift toegediend, bij haar zijn ingelijfd, den Room„schen Paus voor haar Opperhoofd op aarde erkennen, „God, den hemelschen Vader, en JEZUS CHRIS„TUS, zijnen Zoon, op eene voorgeschrevene wijze „vereeren en dienen, en tevens al die punten vast en „uitdrukkelijk gelooven, welke zij verklaart van God „geopenbaarde waarheden te zijn." (Bl. 11, 12.) „Heil „ons," zegt de Schrijver, bl. 20, 21, „mijne Roomsch„Katholijke Geloofsgenooten! dat ons, door hoogere ken„nis en licht, de wet der deugd zoo duidelijk kenbaar „is geworden! Heil ons, dat door zoo vele genade„middelen de pligt ons zoo dragelijk, en de terugkeer „tot denzelven zoo gemakkelijk gemaakt is! Wee ons

„ echter ook, indien wij met al deze voorregten niet wij-
„ zer en beter worden! — Wachten wij ons wel, van
„ in onzen overmoed ons voor het eenige uitverkoren
„ Volk van God te houden, en voor zijne geheele Al-
„ gemeene Kerk! van de millioenen eene handvol voor
„ den Oneindigen! Deze dwaling, die eertijds de Joden
„ verblindde, heeft grootelijks aan hunne verwerping
„ medegewerkt. Ontelbare kinderen Gods, die allen min-
„ der of meer volkomen in hunnen hemelschen Vader,
„ in het eeuwige Woord des Vaders gelooven, en allen
„ naar waarheid en deugd streven met ons, zijn ledema-
„ ten dezer eindeloos groote Kerk: niemand van deze
„ valt een haar van het hoofd, dat niet door Hem ge-
„ teld is; niemand van deze heft zijne handen op tot
„ den grooten Geest der Natuur, wien deze Geest niet
„ ziet, en naar wiens stamelen Hij niet veelligt met
„ grooter welgevallen luistert, dan naar het opgeblazen
„ gebed van menig Christen-Pharizeër." — Hier en el-
ders in dit werk toont de Schrijver aan, dat „ de Me-
„ chelsche Catechismus, wel verre van als regel der
„ Roomsch-Katholijke leer te kunnen gelden, dezelve
„ niet dan zeer onduidelijk, en menigmaal zeer onjuist
„ voorstelt."

Het *tweede* artikel heet: *De Roomsch-Katholijke onfeilbare Kerk.* Volgens hare leer, strekt zich die onfeilbaarheid (welke ook de Algemeene Kerk bezit) niet anders uit, dan tot de Geloofs- en Zedeleer, niet tot de verklaring des Bijbels in andere opzigten, noch tot geschiedkundige daadzaken. Zóó onfeilbaar is zij „ in
„ haar geheel, in hare volle algemeenheid, in vereeni-
„ ging met haar onzigtbaar Hoofd, JEZUS CHRIS-
„ TUS, en met haar zigtbaar Hoofd, den Paus, wan-
„ neer er een wettige Paus bestaat." Die volle algemeenheid is „ in wettige, algemeene Kerkvergadering," of ook „ in de verspreide Kerk bij verjaring" (bl. 31—33). Zij leert niet, dat de Paus onfeilbaar is, zelfs niet *ex cathedra*; ook niet de Kerkvergaderingen voor bijzondere landen of Bisdommen, nog minder dus enkele

Godgeleerden en Leeraars. De gronden voor die onfeilbaarheid moeten zijne jonge geloofsgenooten, zegt de Schrijver, opmerkzaam onderzoeken, maar ook de redenen van de tegenstanders derzelve toetsen: „ en wan„ neer gij dan", zegt hij, bl. 48, „ terwijl gij uit alle „ krachten, met een zuiver oogmerk, bij onbesproken „ wandel, de waarheid zocht, uit liefde tot de waarheid, „ een leerstuk vondt, wegens hetwelk gij u met de leer „ der Kerk niet kondet vereenigen; dan zoudt gij welligt „ minder Roomsch, maar zeker niet minder Katholijk „ zijn, dat is te zeggen, niet minder tot de ware Kerk „ Gods, het Rijk van Waarheid en Deugd behooren, „ en ligt beter, dan menig ander, die, op grond van „ vreemd en menschelijk gezag, zichzelven eene over„ tuiging opdringt, die hij de moeite niet genomen heeft „ op zijne eigen gezonde rede te gronden." Het kwalijk verstaan en toepassen dezer onfeilbaarheid heeft, zeer ten onregte, het onderzoek der H. Schrift en van andere gewijde wetenschappen achteruitgezet, en „ achter haar „ masker hebben zich het misdrijf, het bijgeloof, de dom„ heid verborgen," tallooze euveldaden en jammeren over de Kerk gebragt, en houden nog niet op vele schaden te veroorzaken.

Het *derde* artikel draagt ten opschrifte: *De Roomsch-Katholijke, alleen zaligmakende Kerk.* Het is hare leer niet, dat er buiten haren schoot geen zaligheid is; want zij leert, dat „ niet alleen zij, die niets van haar heb„ ben kunnen hooren, maar ook zij, die ter goeder „ trouw dwalen in de Godsdienst, onfeilbaar kunnen en „ zullen zalig worden, wanneer zij de krachten, welke „ God hun ten goede gegeven heeft, zorgvuldig gebrui„ ken, en met de genade Gods, die hun ten deel valt, „ zoo veel in hunne magt staat, medewerken" (bl. 65, 66); en dit gelooft zij niet alleen van de ongeletterde leeken, maar ook van de Leeraars; „ en wanneer zij, „ of haar tijdelijk Opperhoofd, of hare Leeraars, het „ lidmaatschap der Katholijke Kerk als een onmisbaar „ vereischte ter zaligheid aangeven, dan kan daarmede

„ geene andere, dan de groote Algemeene Kerk bedoeld „ worden, waartoe, zoo als wij weten, allen behoo- „ ren, welken het met hunne ware belangen wezenlijk „ ernst is" (bl. 70). — Bij wijze van aanhangfel, wordt hier nog gehandeld over „ de noodzakelijkheid des „ Doopfels tot zaligheid," en het refultaat is: „ In- „ dien de Kerk, op gezag van het Woord Gods, leert, „ dat zij, die van het Evangelie niet hebben kunnen on- „ derrigt worden, ook niet volgens het Evangelie zullen „ geoordeeld worden; zoo ligt daarin ook opgefloten; „ dat er geen Doopfel van die genen zal worden gevor- „ derd, die van geen Doopfel hebben kunnen hooren," (bl. 77) en er beftaat geen uitdrukkelijke algemeene kerkelijke verklaring, die de kinderen, zonder den Waterdoop geftorven, van de toekomende zaligheid uitfluit. „ Neen, troostelooze moeders! — het is uwe Kerk „ niet, die u deze troostelooze leer voorhoudt; het zijn „ vermetele menfchen, die onze Kerk en haren God niet „ kennen; menfchen, die geen vaders zijn. Uwe vroeg „ beweende kleinen zijn van uwe moederlijke borst in de „ vaderlijke omarming overgegaan; die Vader zal hen „ voor zijne en voor uwe liefde bewaren; en de tweede „ dood zal niet heerfchen over hen, die zoo fpoedig de „ prooi des eerften geweest zijn. Droogt uwe tranen ge- „ troost af! God is geen harder Vader, dan gij moe- „ ders zijt. Eeuwige dank zij Hem, dat Hij ons zulke „ waarheden niet heeft geopenbaard, die ons van Hem „ veeleer verwijderen konden, dan ons nader aan Hem „ brengen! Dank zij ook der Kerk, welke ons de vrij- „ heid laat, om aan de zaligheid der millioenen niet te „ wanhopen, welke door omftandigheden, die niet in „ hun bereik lagen, verhinderd werden, om aan geboden „ te voldoen, die zij niet gekend hebben!" (bl. 83, 84.)

Rec. heeft bij dit eerfte Stuk wat langer willen ftilftaan, en zich niet kunnen weêrhouden, om de gedachten des Schrijvers meest met deszelfs eigene woorden uit te drukken, en eenige plaatfen woordelijk mede te deelen, daar het zoo gefchikt was, om den goeden geest en

ftijl, waarin dit werk gefchreven is, wèl te doen kennen. In denzelfden trant is ook het *tweede* Stuk bewerkt, dat, mede in *drie* artikels, over de *Eerdienst* handelt, namelijk over *vereering Gods*, *vereering der Heiligen*, *vereering der Beelden*, en hoofdzakelijk van dezen inhoud is: I. De uitwendige *vereering van God*, hoe pligtmatig en hoe verheven ook, zelfs „de daad der hoogfte „Godsvereering," (in de Roomsch-Katholijke Kerk) „de nagedachtenis van JEZUS verzoeningsdood, vol„gens zijn voorfchrift, in het H. Avondmaal, zijnde „tevens de onbloedige vernieuwing van het bloedig vol„trokken offer aan het kruis;" zelfs deze brengt Gode geen voordeel aan, en maakt op zichzelve ons niet beter en gelukkiger; en de waarde of onwaarde des bedienaars doet aan het offer niets bij of af. „De Mis „heeft," volgens de Kerkleer, „geen kracht, om on„middellijk de zonde te vergeven, of meer Goddelijke „genade te fchenken. — De Misfen voor bijzondere per„fonen of belangen, offchoon waarfchijnlijk in haar' „oorfprong zeer onfchuldig, zijn ongegrond, hebben het „ftilzwijgen der geheele oude Kerk, des Bijbels, en der „Kerkvaderen tegen zich, en aanleiding gegeven tot de „fchandelijkfte misbruiken en ergerlijkfte gevolgen." — In dienzelfden geest wordt over het gebed en deszelfs ware wezen en nuttigheid, alsmede over de daarbij plaatshebbende vooroordeelen en valfche begrippen, zoo verftandig, hartelijk en Christelijk gefproken, dat elk weldenkend Katholijk er zijne toeftemming aan zal moeten geven. Even gezond en ernftig is de redenering over eenige gewijde zaken en gebruiken, die wel „als zin„nebeelden voor het vrome gemoed nuttig kunnen zijn, „maar aan welke de Kerk geen kracht toefchrijft, en „die vroeg of laat een verlicht Kerkhoofd verftandig „zal wijzigen of ter zijde leggen." — II. „De *ver„eering der Heiligen* beftaat of in de inwendige ach„ting en eerbied, welke wij hun fchuldig zijn, of in „de uitwendige dienst, welke uit deze volgt." De eerfte, vooral door navolging betoond, houdt de Kerk voor

de beste. De tweede, of de aanroeping der Heiligen, wordt hier zoo redelijk mogelijk voorgesteld, het besluit der Kerkvergadering van *Trente*, dat dezelve voor goed en nuttig (niet voor noodzakelijk) verklaart, ten grondslag gelegd, gecommentarieerd, en bij elk punt aangetoond, hoe veel hiermede strijdigs, verkeerds en bijgeloovigs er in deze bij velen plaats vindt, en hoe wenschelijk en noodzakelijk verbetering hierin te achten is; te meer, daar die zoogenoemde dienst der Heiligen, bij ontaarding, voor de dienst van God nadeelig en onteerend, zedebedervend, en voor den luister der Kerk schadelijk worden kan, en nog werkelijk is. Merkwaardig zijn onder anderen de volgende woorden, bl. 48, 49: „De grond des Christendoms is JEZUS, onze verdienste „is JEZUS, onze hoop en onze zaligheid is JEZUS, „en JEZUS alleen. Wij kennen geenen Middelaar bij „den Vader, dan Hem, en alle zijne Heiligen kunnen „zijne plaats niet vervullen, want zijne verdienste is „eindeloos. Maar ook daarom hebben wij geene mede- „middelaars noodig, en erkennen de Heiligen niet als „zoodanig." — III. In denzelfden geest wordt ook verder aangewezen, welk goed gebruik de leer der Kerk wil, dat men van de *beelden* en de *overblijfselen der Heiligen* maken zal; en daarentegen, welk bijgeloovig en schadelijk misbruik er van dezelve, ook door zoogenaamde wonderbeelden, dikwijls gemaakt wordt, zoodat ook hierin veel verbetering ten hoogste te wenschen blijft.

Het *derde* Stuk heeft de *Zedeleer* ten onderwerpe, mede tot *drie* hoofdpunten gebragt, namelijk *zedelijke daden*, *belooning* en *straf*, *vergiffenis* en *kwijtschelding*. — De leer der *zedelijke daden* wordt onder de volgende rubrieken behandeld: *Wet*, *natuurwet*, *zedelijkheid*, *zedewet*, *pligten*, *deugd*, *geweten*, *daden*, *waarde der daden*, *wat doe ik? waarom doe ik het? hoe doe ik het?* ADAM, CHRISTUS, *genade*, *voorbeschikking*. (De vier laatste zou men hier minder verwacht hebben.) Over dit een en ander deelt de Schrijver kortelijk eenige zeer goede aanmerkingen mede, en

toont hier en daar aan, dat men de leer der Kerk, op sommige hiertoe betrekkelijke punten, kwalijk verstaat, of er verkeerde gevolgen uit trekt. Men begrijpt intusschen ligtelijk, dat, zelfs uit dit oogpunt alleen beschouwd, deze onderwerpen in een bestek van 34 bladzijden niet uitgeput zijn; en Rec. kan niet verbergen, dat hij hier van den wijsgeerig-Christelijken Schrijver meer verwacht had: hij kan echter, zonder te groote uitvoerigheid, hierover niet uitweiden, noch over hetgene, waarin hij hem bijstemmen, of wel van een ander gevoelen zou zijn. — De beschouwing van *belooning* en *straf* der zedelijke daden strekt zich voornamelijk over die des toekomenden levens uit, en bevat lezenswaardige opmerkingen, vooral dienende, om de leer der Kerk, aangaande toekomstige geluk- en rampzaligheid en zuiveringsplaats of zuiveringstoestand, niet te overdrijven, of tot grof-zinnelijke en ongerijmde gevolgtrekkingen te misbruiken, gelijk nog maar al te veel geschiedt, maar liever tot dezulke aan te wenden, die met Rede en H. Schrift overeenkomstig zijn. — Met hetzelfde doel behandelt de Schrijver de leer der *vergiffenis* en *kwijtschelding*, welke hij eerst kortelijk volgens Rede en Evangelie voorstelt; waarna hij breeder spreekt over „de „zinnelijke genadebronnen, die de Kerk tot vergiffenis „der zonden geopend heeft." Met een kort woord vermeldt hij hiertoe eerst het Doopsel; maar vooral handelt hij over de Biecht. Bij deze laatste wijst hij aan, wat zij, volgens de leer der Kerk, kon en moest zijn, en nogtans, helaas! door misbruik dikwijls niet is; welke waarde men aan de daarbij gegevene kwijtschelding te hechten heeft; en welk het eigenlijk doel van de dusgenoemde Aflaten geweest is, namelijk zekere vrijstelling van tijdelijke, voormaals opgelegde boetedoeningen, maar waarvan het schandelijkste misbruik gemaakt is en nog wordt. Ook hier had de helderdenkende en liefderijkernstige Man gewis meer kunnen zeggen; maar hij spreekt althans over dit een en ander zulke gezonde en hartelijke taal, dat het te wenschen ware, dat zij veel ge-

hoord, en door Geestelijken en Leeken ter harte genomen wierd. — Dezen zegen van God wenscht en bidt Rec., als vriend der waarheid, die door CHRISTUS is, over dit geheele geschrift, hetwelk hij niet alleen aan zijne Roomsch-Katholijke Medechristenen, indien ook hun die waarheid lief is, aanprijst, maar ook aan zijne Protestantsche Geloofsgenooten ter lezing aanbeveelt, daar zij, offschoon den Schrijver niet in alles kunnende bijstemmen, zich nogtans over den goeden Christelijken geest, die er in heerscht, verblijden zullen, en er ook nog wel het een en ander uit kunnen leeren, dat hun te weten en te behartigen nuttig is.

Indien Rec. zich niet bedriege, is van dezelfde hand afkomstig het volgende werkje:

Gods Voorzienigheid, iets voor alle Christenen zonder onderscheid van Kerkgenootschap. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 132 *bl.* *f* 1-25.

Het heeft althans in denkbeelden en manier veel gelijkvormigs met het boven beschouwde werk, dat er ook een- en andermaal in aangehaald wordt. Volgens de korte *Voorrede*, was het hierin vervatte den Schrijver tot bemoediging in wederwaardigheden, en hiertoe biedt hij het ook den Lezer aan. Uit dit oogpunt schijnt dus de wat onbepaalde titel en de inhoud der 12 eenigzins op zichzelve staande vertoogen te moeten beoordeeld worden. Geven wij dien inhoud, volgens de daarboven staande opschriften, kortelijk op. — 1. *Over onze begrippen van de Godheid.* Het denkbeeld van Gods bestaan is allen menschen natuurlijk eigen; maar de menschelijke vergelijkingen, om ons Gods bestuur voor te stellen, zijn slechts gebrekkige hulpmiddelen, die wij voorzigtig moeten toepassen. — 2. *Het geloof is eene subjective overtuiging*, afhankelijk van ieders aanleg, vorming, lotgevallen enz.: niemand mag dus zijne eigene overtuiging in geloofszaken aan een' ander opdringen, veel min

hem daarom vervolgen: de kern des Christendoms bezitten zij, die, met terzijdestelling van geloofsverschillen, naar den eisch van JEZUS' woord, met hunne daden toonen God en menschen lief te hebben. Alles over 't geheel genomen waar en goed; maar hoe komt het *hier* te pas? – 3. *God regeert de wereld*, ook het toevallige, het kleine, het tegenspoedige: van hetgene, dat men ongeluk en nadeel in de Natuur noemt, is de mensch dikwijls de oorzaak. Dit laatste moge nu somtijds waar zijn; maar de Schrijver overdrijft het toch, wanneer hij afkeurend van den mensch zegt, bl. 25: „Hij ontvolkt de bosschen, en propt zijne stallen vol „met zijnen gemaakten buit" enz., en wat verder: „De mensch heeft de edelste burgers des wouds in zijne „stallen gejaagd, en eenige hem minder nuttige bewo„ners aldaar van alle voedsel beroofd teruggelaten. Deze „worden nu verslindende wilde dieren" enz. Mag de mensch zich dan het dusgenoemde tamme vee niet ten nutte maken? Is het zijne schuld, dat de leeuw een leeuw, de tijger een tijger is? Zoo ook, waar de Schrijver het (bl. 26—28) gedeeltelijk niet goed schijnt te vinden, dat de mensch zeeën en rivieren door dijken en andere middelen beperkt, zoodat de laatsten althans geen vruchtbaar slijk meer op het land kunnen achterlaten enz.: moest hij de Natuur, die hem ter bearbeiding en ten nutte gegeven is, dan maar laten verwilderen, of, gelijk men spreekt, Gods water over Gods akker laten gaan? Hierin echter heeft de Schrijver gelijk, dat de mensch de Voorzienigheid niet aanklagen moest over nadeelen, die uit zijne eigene (en dikwijls nog gebrekkige) inrigtingen voortvloeijen. — 4. *Verschillende uitdeeling van verschillende gaven.* 5. *Toelating van het kwaad.* Meest gewone, maar doorgaans goede opmerkingen over het bestuur der Voorzienighed in deze; ook wel eens, gelijk het hierin dikwijls gaat, door onbepaaldheid wat overdreven, b. v. bl. 35: „In de hutten der armen „vindt men meer innerlijke rust en tevredenheid, dan „in de *paleizen* der Grooten. Bedilzucht en haat vin-

„ den aldaar flechts onbeduidend voedfel; nijd en hebzucht gaan deze hutten ftilzwijgend voorbij.” Waarlijk, deze *lieu commun*, hoe dikwijls ook opgedischt, is niet onbepaald waar: de ondervinding van hem, die allerlei ftanden leert kennen en opmerkzaam waarnemen, doet hem hetzelfde goede en kwade, hoewel in verfchillende vormen en maten, nogtans overal wedervinden. — 6. *Wij kunnen over anderen niet oordeelen, dewijl wij ieder onze bijzondere taak hebben, en met de kern der daden onbekend blijven.* Insgelijks belangrijke zedelijke opmerkingen; maar met het hoofdonderwerp van het werkje ziet men het niet in verband gebragt. — 7. *Wat noemen wij wederwaardigheden? en wat zijn zij?* (Ook hier, bl. 58, gelijk bij n. 3, wordt de zoogenaamde natuurftaat van den mensch, (eigenlijk zijn ftaat van onbefchaafdheid) wel eens wat te hoog als gelukkig verheven.) 8. *God geleidt den mensch langs bijzondere wegen, die allen met het kleed der natuurlijke orde omhuld zijn.* (*Wegen, met een kleed van orde omhuld!* eene duistere uitdrukking, en niet zeer gelukkige zamenvoeging van twee, drie beelden!) 9. *Het gebed.* Onder deze drie rubrieken komen hier wel meest gewone, maar toch zeer goede opmerkingen voor, ter Christelijke vertroosting in tegenfpoed, ter berusting in Gods onbegrijpelijke leidingen, en ter nuttige aanwending des gebeds, in betrekking tot het Godsbeftuur en des menfchen troost. — 10. *Genade en berouw.* Vreemd mag het fchijnen, hoe deze artikels hier te pas komen; maar de Schrijver vergelijkt daarbij zekere werkingen in de Natuur met de werkingen van God en den mensch in het zedelijke; vergelijkingen, die Rec. wel wat heterogeen en gedrongen voorkomen, maar die ten minfte den denkenden man aantoonen, gelijk ook dit vertoog van deszelfs godsdienftigen ernst getuigt. — 11. *Dood en ander leven.* Hoe de hieromtrent voorgedragene gedachten, wenken en gisfingen met het hoofdonderwerp van dit geheele ftukje zamenhangen, fchijnt het best uit de flotwoorden van dit artikel te blijken, bl. 118: „ Onfterfelijkheid, per-

„ soonlijkheid, wederzien alzoo belooft ons het Chris„ tendom zeker; in de wijze *hoe*, laat de kennis van „ Gods liefde, wijsheid, goedheid en almagt ons een „ ruim veld open, waarin ook onze grootste verwach„ tingen, zoo zij met de kennis van zijne regtvaardig„ heid niet strijden, den God van liefde waardig zijn, „ en geene berisping verdienen." Rec. kan zich hier in geen breeder ontwikkeling inlaten, maar doet hulde aan de Christelijk-liberale denkwijze des Roomsch-Katholijken Schrijvers, die hem dan ook de opmerking niet kwalijk nemen zal, dat de hier meer dan eens (gelijk dikwijls door anderen) gebruikte plaats, 1 *Cor.* II: 9, blijkens den zamenhang, niet op den toekomenden staat, maar op de voormaals niet bekende Evangelieleer ziet. — 12. *Godsdienstgeschillen.* Hoe deze *hier* te pas komen, ziet men eigenlijk niet; maar den tegen onverdraagzaamheid, en voor Christelijke liefde en het gansche ware wezen van het Christendom ijverenden Schrijver van *De Roomsch-Katholijke Kerk* enz. herkent men er duidelijk in: hieraan ten minste doe men dan regt, en hiermede, gelijk met dit gansche boekje, zoo als het is, zijn nut.

Een zestal godsdienstige Overdenkingen, ter bemoediging mijner lijdende Natuurgenooten, door PETRONELLA MOENS. *Te Koevorden, bij* D. H. van der Scheer. 1835. *In gr. 8vo.* 144 *bl. f* 1 - 50.

Onder dezen titel ontvangen onze landgenooten uit handen der achtingwaardige Schrijfster een zestal Overdenkingen over de navolgende onderwerpen: *De opene begraafplaats buiten de stad. Aan bedroefde ouders bij het verlies hunner kinderen. Opwekking tot dankbaarheid aan volwassene kinderen, ook bij het sterven hunner ouderen. Toespraak aan de armen en behoeftigen onder mijne landgenooten. Overdenkingen op den Zondag. Eenzame overdenkingen aan Jezus' leven, lijden en dood.* Het was (blijkens het Voorberigt) geenszins

hare bedoeling, eenigzins geleerde verhandelingen of vertoogen te leveren, maar eenige ernftige, dan toch vlugtige gedachten over belangrijke onderwerpen, ter vertroosting en bemoediging van lijdende natuurgenooten, door dit werkje meer algemeen te verfpreiden; en in de bereiking van dit doel is de geachte Schrijffter bijzonder gelukkig geflaagd.

Lijdenden en bedroefden zullen haren voorgang en leiding des te gereeder volgen, omdat men onder treurige omftandigheden het liefst de taal hoort van *hem* of van *haar*, die zelf in de fchool des lijdens, federt vele jaren, is geoefend geworden; en wij kunnen de zoodanigen, ook uit dien hoofde, dit gefchrift inzonderheid aanprijzen. Allerwegen vinden wij hier de taal van het gezond verftand en eene verlichte godsvrucht, met het blijkbaar doel, om opgeklaarde denkbeelden en echten godsdienstzin te wekken en te bevorderen. Gelukkig zij, die, alhoewel van de jeugd af aan langs een donker levenspad geleid, in vergevorderden leeftijd lust en vermogens behield, om, *op zoodanige wijze*, het ware, goede en fchoone anderen aan te prijzen en beminnelijk te maken! De Algoedheid fpare de bekwame en achtingwaardige Schrijffter nog lange bij het behoud van dien lust en van die vermogens, en geve het haar, in eene betere wereld, vrolijk en dankbaar te *aanfchouwen*, wat zij hier op aarde, voor het rijk van deugd en godsvrucht, zoo overvloedig gezaaid heeft! De vrucht van *haren* geest is *liefde*, uit een opregt hart, een goed geweten en een ongeveinsd geloof; in die vrucht moge zij zich eenmaal dáár verheugen, waar geen *nacht* meer zijn zal!

Iets over BORGERS *Kanfelwelfprekendheid*, *door* J. TICHLER, *Theol. Doct. en Predikant te Zierikzee. Te Amfterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo. 50 bl. f* :-60.

Noch uit den onbepaalden titel, noch uit de *Voorrede*

blijkt het, wat er in dit ſtukje, ten aanzien der Kanſelwelſprekendheid van BORGER, bijzonder behandeld is: duidelijk echter wordt het bij de lezing, dat de inhoud loopt over het algemeen en altijd navolgenswaardige in dezelve. Immers, na in de inleiding te regt opgemerkt te hebben, dat het voorbeeld van BORGER, vooràl als dat van een oorſpronkelijk Genie, geen model van geheele navolging voor allen is, maar dat er nogtans zeer veel nut mede te doen blijft, bewijst de Heer TICHLER dit laatſte, door in eenige bijzonderheden aan te toonen, en met proeven uit BORGER's Leerredenen te ſtaven, dat deszelfs welſprekendheid uitmuntte in het overtuigen van het verſtand, het treffen van de verbeelding, en het roeren van het hart. — Er zijn in dit ſtukje plaatſen, die het waarſchijnlijk maken, dat het oorſpronkelijke tot eene Voorlezing in eenen kring van Ambtsbroeders gediend heeft, waartoe het ook zeer geſchikt is. Het draagt blijken van des Schrijvers goeden ſmaak en behoorlijke waardering van BORGER's voortreffelijkheid, als Prediker, bijzonder voor het gehoor, voor hetwelk hij gewoon was te ſpreken. Het is in eenen goeden geest en ſtijl geſchreven, en vooral voor Predikers lezenswaardig, waartoe wij het gaarne aanprijzen.

In welke betrekking de *Voorrede* tot het boekje zelf ſtaat, is niet duidelijk. De Schrijver biedt hetzelve daarin wel zijnen Ambtsbroederen aan, met een woord zeggende, hoe hij over de waarde en de getrouwe waarneming van zijn ambt denkt; en dat de Kanſelwelſprekendheid eene edele kunst is, maar niet eenzijdig, ten koste van het overige werk des Leeraars, beoefend moet worden: doch hoe overigens die Voorrede met inhoud en doel van het *Iets* in verband ſtaat, blijkt niet. Zoo ſpreekt de Schrijver hier, zonder eenige de minſte aanleiding, over „ den geest van onrust, die in onze dagen in de „ vaderlandſche Kerk rondwaart." Rec. zou er dus ook niet eens melding van gemaakt hebben, (want er wordt reeds zoo veel over geſproken en geſchreven, dat men het niet overal behoeft bij te halen) indien hij er niet

iets in gevonden had, dat hem voorkomt onnaauwkeurig uitgedrukt te zijn, en tot misverstand aanleiding te kunnen geven. TICHLER noemt dat verontrustende verschijnsel „een' strijd van het Ultraliberalisme tegen de „hardnekkige aankleving aan het Kerkgeloof," en wat verder „een' strijd tusschen het beginsel van ZWINGLIUS en dat van CALVINUS." „Doch," voegt hij er bij, „ik denk, waar strijd is, daar is leven. „Een meir, door den storm geschud en in beroering „gebragt, is beter, dan stilstaande moerassen." Zijn dan de genen, tegen welke die woel- en scheurzieke hoofden zich verzetten, *Ultraliberalen?* Was ZWINGLIUS een *Ultraliberaal?* Al gelooven wij met den Schrijver, dat God alles ter zegepraal der waarheid, die uit Hem is, eindelijk kan doen uitloopen; is strijd echter daarom wenschelijk, omdat er dan leven is? Een leven ja, maar dat orde, liefde en eendragt den dood dreigt! Was er dan geen leven, werkzaam Christelijk leven in de Nederlandsche Hervormde Kerk? Was zij een stilstaand moeras? Is een door storm beroerd meer niet zeer gevaarlijk? Is er dan geen veilig midden? Is de toestand van het bedoelde Kerkgenootschap, vóór die ongelukkige woelingen, door geen gelukkiger beeld uit te drukken? Rec. twijfelt zeer, of de Heer TICHLER dit een en ander zou kunnen bewijzen, en zou het beter vinden, over die zaak in 't geheel niet, dan op zulk eene wijze te spreken. — *Tantum.*

HIPPOCRATIS Aphorismi. *De Aphorismen (korte Stellingen) van* HIPPOCRATES, *in het Latijn en Nederduitsch vertaald. Te Amsterdam, bij* H. D. Santbergen. 1835. *In* 12*mo.* (*De Latijnsche en Nederduitsche vertaling tegen elkander over gedrukt.*) 217 *bl. f* 1-20.

In eene korte Voorrede, geteekend H. *Amsterdam*, 1 Nov. 1834, meldt de Vertaler de redenen, welke hem tot

deze vertaling bewogen hebben. Door eene goede ontvangst van dit boekje zal hij zich aangemoedigd gevoelen, ook de overige ſchriften van HIPPOCRATES en andere oude Schrijvers bekend te maken. Het blijkt echter noch uit den titel noch uit de Voorrede duidelijk, of de Schrijver de *Latijnſche* en *Nederduitſche* vertaling naar den *Griekſchen* tekst bewerkt heeft. Volgens den titel zoude men dit vermoeden. In de Voorrede zegt hij: „*In deze uitgave is de Latijnſche vertaling gebruikt*, *welke* LORRY, *in den door hem bezorgden Parijſchen druk van* 1759, *gebezigd heeft*, *en welke algemeen onder de besten gekeurd wordt.*" (*) Het blijkt ook niet, of de Nederduitſche vertaling dadelijk naar het oorſpronkelijke, of naar de Latijnſche vertaling bezorgd is.

De Nederduitſche vertalingen der korte Stellingen van HIPPOCRATES, zoo vele er beſtaan, zijn verouderd, en heeft Rec. geene latere kunnen opſporen, dan die van 1658, te *Amſterdam*, door M. TAIJINGHOF (†). Deze werd voorafgegaan door die van E. RAS (‡), welke te *Leeuwarden* in 1664 in het licht

(*) Volgens L. CHOULANT, *Handbuch der Bücherkunde für die aeltere Medicin*, *Leipzig* 1828, wordt de uitgaaf *Par.* (*ap.* DIDOT) 1784. 18°. nog boven deze geſteld. Ook heeft LORRY de uitgaaf van TH. J. AB ALMELOVEEN gevolgd, welke ten grondſlag van zoo vele latere heeft gediend. De Latijnſche tekst komt, met eene enkele uitzondering, overeen met die van ALMELOVEEN, en kan dus de kleine zakuitgaaf 1765 *L. B. apud* P. DELFOS met deze Nederduitſche vertaling gebezigd worden. Bij vergelijking der eerſte afdeeling vonden wij eene drukfeil, bl. 12, *aph.* 12, *ſive ero*, lees *ſi vero.*

(†) M. TAIJINGHOF, *Aphorismi* HIPPOCRATIS; *dat is*, *afgezonderde*, *kortbondige Spreuken*, enz. *Amſt.* 1658. 12mo.

(‡) E. RAS, HIPPOCRATIS *Coi Aphorismi*; *dat zijn*, *korte en bondige Leeringen en Regelen*, *aanwijzende de oorzaken en de eigenſchappen der ziekten*, *en de manier van genezing derzelve. Met Nederduitſche Commentariën. Leeuw.* 1664. 8vo.

verſcheen; terwijl bij die van S. BLANKAART (*), met aanteekeningen van N. TULP te *Amſterdam* uitgegeven, geen jaartal vermeld wordt. Deze allen zijn echter Rec. ſlechts door de titels bekend. Terwijl de korte Stellingen van HIPPOCRATES met andere zijner werken ſedert in ſommige levende talen zijn overgebragt, als in de Hoogduitſche door den genoeg bekenden KURT SPRENGEL (†), alsmede in de Franſche taal onder anderen door DE MERCY (‡), ſchijnt er in meer dan anderhalve eeuw aan geene vertaling bij ons, althans in de Nederduitſche taal, gedacht te zijn. Dit zoude ten bewijze kunnen ſtrekken, dat tot dusverre de klasſieke Letteren in ons land ſteeds met zulk goed gevolg beoefend zijn en gebloeid hebben, dat eene Nederduitſche vertaling minder behoefte ſchijnt geweest te zijn. Indien derhalve het overbrengen dezer Stellingen, alsmede van andere werken van HIPPOCRATES, aan de beoefening der oude talen afbreuk mogt doen, hadden wij deze vertaling liever niet gezien, en zoude de verdere voortzetting van geheel dezen arbeid om deze reden alleen niet wenſchelijk zijn. Aan den eenen kant mag men door zulk eene onderneming, waardoor het ſtuderen al wederom gemakkelijker wordt gemaakt, eenige vrees koesteren voor het verſlaauwen van den ijver, die onzen landaard anders zoo gunſtig onderſcheidde. De Hoogleeraar C. PRUYS VAN DER HOEVEN laat dit eenigzins vermoeden in de Voorrede zijner *Chrestomathia Hippocratica*. Ook hoort men nu en dan klagten van onze Hoogeſcholen uitgaan, dat onder de Studenten in de Geneeskunde de Letteren niet meer beoefend worden als weleer. Van den anderen kant zoude men vermoeden, dat hieromtrent niet zoo vele vrees beſtaat, wanneer men

(*) S. BLANKAART, *Aphorismen, of kortbondige Spreuken van* HIPPOCRATES, *benevens deszelfs wet en vermaningen. Met de Aanteekeningen van* N. TULP. *Amſt.* (ſ. a.) 12mo.

(†) *Apologie des* HIPPOCRATES *und ſeiner Grundſätze.*

(‡) *Paris*, 1811. 8°. alsmede 1817.

fommige voortbrengfels der *Leydfche* Hoogefchool, en laatftelijk de voortreffelijke Verhandeling van C. J. VAN COOTH (*), aan de *Utrechtfche* Hoogefchool tot Doctor bevorderd, inziet. Het is wel allen Studenten in de Geneeskunde niet vergund, naar zulke verhevene lauweren te ftreven; allen behoeven voor derzelver volgende loopbaan zulke uitgebreide letterkundige wetenfchap niet; er blijft een middelweg: dat velen dien mogten bewandelen, en zoo bewaarheid worden: *Etenim omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et cognatione quadam inter fe continentur* (†)! Moge dit verband het bolwerk zijn tegen *eenzijdigheid* en *oppervlakkigheid*, die kankers van deugdelijke wetenfchap!

De 64fte ftelling der 6de afdeeling met de door PR. VAN DER HOEVEN gegevene Latijnfche vertaling vergelijkende, zouden wij de Nederduitfche vertaling meer met deze, dan met den daar naast ftaanden Latijnfchen tekst, overeenkomende vinden. — De 39fte ft. der 2de afd., vertaald: *maar hunne ziekten zijn langdurig en meest doodelijk*, ware naar den Gr. en Lat. tekst beter vertaald: *maar wanneer hunne ziekten langdurig worden, zijn zij meestal doodelijk*, of *eindigen zij met den dood.* — Het ware welligt ook beter geweest, naar de aanteekening van PR. VAN DER HOEVEN (‡), in de 6de ft. der 6de afd. *pijnen* in de nieren en in de blaas door *gebreken* te vertalen. Met den Vertaler zouden wij in de eerfte ftelling *experimentum periculofum* liever door *de ondervinding is bedriegelijk* vertalen, hebbende ook VAN DER HOEVEN *experientia fallax.* Daar deze vertaling eene vrije genoemd wordt, ware in de laatfte ft. der 8fte afd. *de warmte*

(*) *Diatribe in Diaeteticam Veterum maxime in* A. C. CELSI *praecepta Diaetetica*, HIPPOCRATIS *et* GALENI *placitis illustrato. Tr. ad Rhen.* 1835.

(†) *Pro* A. L. ARCHIA *Poëta.*

(‡) *Chrest. Hipp.* pag. 121; verg. mede het reeds genoemde werk van K. SPENGEL, 2 Th. S. 14.

van den geest beter door *de levenswarmte* vertaald, niettegenſtaande in de Latijnſche vertaling *animae calor* ſtaat: er wordt wel in het Grieksch τὸ τῆς ψυχῆς θερμὸν gelezen; maar *anima* wordt in het Latijn voor *de lucht*, *den adem* en *het leven* gebezigd. — Maar genoeg! Het boekje beveelt zich door eene zindelijke en bevallige uitvoering. Het doe nut, maar werke niet nadeelig!

Anti-Homoeopathisch Nieskruid, bevattende: twee Aschdag-Predikatiën van het gezond verſtand, en eenig Homoeopathisch allerlei. Te Amſterdam, bij J. F. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo.* 58 *bl. f* : - 60.

„ Een ideaal verſchijnſel, naar het uiterlijke voorko„ men, een weldadig beſchermengel; met opzigt even„ wel tot deszelfs wezenlijke en blijkbare uitwerkingen „ en gevolgen, zeer gemakkelijk in eenen vernietigen„ den en verwoesting aanbrengenden Demon ontaardende, „ tracht de heerſchappij over het gezond verſtand te ver„ krijgen, en hetzelve met geweld te overmeesteren. De„ ze, zich met onſtuimigheid aankondigende genius..... „ is de zoogenaamde Homoeopathiſche geneeswijze." Met deze niet wel te ontleden zinſnede begint een *ernſtig woord als inleiding* tot het boven vermelde werkje, hetwelk mededeelt: *Twee Aschdag-Predikatiën van het gezond verſtand.* Verder: *Homoeopathisch allerlei*, waaronder men leest: *Iets over vergelijkende Homoeopathie.* (Wel het aardigſte van alles.) *De Homoeopathiſche kunst om luizen te maken*, (zeer kiesch!) met nog iets naders omtrent de *Historia Lauſiaca. Vliegen-Cholera.* (Dit *allerlei* is drok in de weer met allerlei ongedierte.) Eindelijk: *Bereiding der Homoeopathiſche geneesmiddelen.*

Er wordt niet gezegd, of dit *Nieskruid* van Hoogduitſchen bodem op den onzen is overgeplant. De eerſte zinſnede, door ons overgenomen, riekt er echter ſterk naar, en een volzin, die met bl. VI begint en zonder verademing eerst op bl. VIII eindigt, laat ſchier geen

twijfel over, al had men zulks uit den eerſten niet reeds geproefd. Men zoude bijna vermoeden, dat de minder gunſtige beoordeelingen der laatſte voortbrengſels van Dr. MISES, die uit den aard der zake bij de vroegere afſteken, Uitgever of Vertaler bewogen, in een welbegrepen belang, hieromtrent zich niet te uiten. Van wien dit boeksken zij, dit is zeker, dat de Geneesheer SIMON dit ſtelſel, met zijnen ſchepper HAHNEMANN, zoo gehekeld heeft, dat er na hem niet veel meer kan gezegd worden. Hij heeft met zijne ſcherpe zeis het veld zoo glad afgemaaid, dat elke nalezing niet dan ſchraal kan uitvallen. Waarſchijnlijk wordt vooral om deze reden in de Aschdag-predikatiën meer valsch vernuft dan ware geestigheid gevonden. Ook ſchijnt vooralsnog op ons land niet toepasſelijk, dat *pilaar-bijters* en *piëtisten* de voorſtanders en verkondigers der Homöopathie zijn. Die zich met het *bekeeren* bezig houden, hebben geheel iets anders in den zin, dan het gebruiken van *decillioenſte* gedeelten van geneesmiddelen in zwang te brengen, en zij dienen de hunne doorgaans in overloopende mate toe. „*Piëtisten en Homöeopathen bakken*(?!) *zich nog niet te zamen*" (bl. 20); deze uitdrukking klinkt zeer zonderling, even als eenige andere op bl. 20, 21 niet zeer kiesch, vooral in eene predikatie, ten ware men haar met die van zekeren welbekenden Pater vergelijke.

Wat nu het verdere *allerlei* betreft, en inzonderheid de *Historia Lauſiaca*, — liefst eindigen wij hier. De Schrijver zegt: „*Ik moet eindigen, want hoe langer ik van luizen ſchrijf, hoe erger het mij op het hoofd bijt.*" Het is ook een misſelijk onderwerp. „*De Hemel beware een ieder voor* (bl. 44)....."! De goedgunſtige Lezer, die het zoo verre gebragt heeft, vulle het overige naar welgevallen in! Ons walgt zulk eene vieze geestigheid.

Disſertatio inauguralis literaria, ſive Introductio in notitiam rei literariae maxime provinciae Brabantiae ſeptentrionalis, quam — pro gradu Doctoratus ſummisque

in disciplina Philosophiae Theor. et Litt. Hum. honoribus ac privilegiis, in Academia Lugduno-Batava, rite et legitime consequendis, publico ac solemni examini submittit C. R. HERMANS, ex pago Oss Brabantus, Gymnasii, quod Eindhoviae est, Conrector. Lugd. Batav. apud. *J. W. van Leeuwen.* 1834. 8vo. maj. 86 et 40 pag.

Na eene oordeelkundige inleiding, geeft de kundige en onderzoeklievende schrijver eerst eene omschrijving van het onderwerp der geschiedenis van de letterkunde, met aanwijzing van derzelver oogmerk en der wijze, waarop zij moet beschreven worden. Daarop volgt, Hoofdst. 2, eene lijst der schrijvers, die de levens van geleerde Nederlanders hebben te boek gesteld. Het derde Hoofdst. somt de overige hulpmiddelen tot in het licht stelling onzer letterkundige geschiedenis op. Hoofdst. 4 toont de nuttigheid aan van de kennis der levensgeschiedenis van de geleerden, bij de beoefening der geschiedenis van de Noord-Brabandsche letterkunde. Het 5de Hoofdst. wijst aan, hoe men het best de boeken, in verschillende provinciën geschreven, aan den lezer eener geschiedenis der letterkunde bekend zal maken, namelijk door, vooreerst, de titels getrouw op te geven, alsmede den druk, de soort van letters, kortom alwat tot de boekenbeschrijving of bibliographie behoort; ten tweede, dat men eenige geschiedkundige aanteekening make nopens de verschillende uitgaven enz., en ten derde, dat men eene beknopte beoordeeling van elk werk levere; terwijl de Heer HERMANS te regt, als voorbeeld van dergelijke behandeling, de *Bibliotheek der Nederlandsche Geschiedschrijvers* van den Heer Mr. DE WIND aanprijst. Eindelijk in het 6de Hoofdst. beweert de schrijver de noodzakelijkheid eener openbare boekerij in elke provincie, en van eene vereeniging van geletterden, om van ieder gewest de geschiedenis te onderzoeken. Het geheel wordt, na bl. 86, besloten met eene naar tijdsorde geschikte naamlijst van schrijvers, die in Noord-Braband geboren zijn

of gebloeid hebbben, voor zoo ver HERMANS narigten omtrent hen heeft kunnen bekomen, en zoo veel mogelijk met opgaaf der jaren van hunne geboorte en hunnen dood, hunne geboorte- en woonplaatſen, beroepen en uitgegevene ſchriften; alles met verwijzing naar de bronnen, waaruit hij geput heeft. Door eene nieuwe paginering begint die lijst met bl. 1, en loopt door tot bl. 29. Een register in alphabetiſche orde, van dezelfde ſchrijvers, van bl. 31 tot 35, maakt het zoeken in de naamlijst naar tijdsorde gemakkelijk, Ten laatſte zijn, volgens gebruik, van bl. 37 tot bl. 40, eenige losſe ſtellingen, of *Theſes*, mede ter verdediging op den dag der openbare bevordering, achteraan gevoegd. Den Heer HERMANS gelukwenſchende met zijnen welvolbragten arbeid, moedigen wij hem ten ſterkſte aan, in het loffelijk ingeſlagen ſpoor voort te treden met denzelfden ijver, waarmede hij, bij dit akademiſche proefſchrift, zoo uitnemend begonnen is.

HERM. JOH. ROIJAARD'S, Oratio de Proavorum nostrorum pietate, in condenda tuendaque Belgii Foederati Republica conſpicua, habita die 26 m. Martii a. 1835, cum Academiae regundae munus ſolenni ritu poneret. Traj. ad Rhen. apud *J. Altheer.* 1835. In oct. maj. 77 pag.

De Hoogleeraar ROIJAARDS heeft, bij het nederleggen van zijn Rectoraat, een waardig onderwerp tot zijne Redevoering gekozen, handelende over *de Godsvrucht onzer Voorvaderen, in het ſtichten en handhaven van den Staat der Vereenigde Nederlanden.* — Na eene gepaste inleiding, over het aangename, dat de nakomelingſchap in den lof van haar deugdzaam voorgeſlacht uitweidt, bepaalt hij zijn onderwerp voornamelijk tot de zestiende Eeuw, en ſchetst in fikſche trekken eerst den toeſtand der Volken in dezelve, daarna dien der Nederlanders, die voor hunne vrijheid ſtreden, maar die dit

eigenlijk deden uit het beginfel van godsvrucht en liefde voor de Godsdienst. (Men zou dus het beginfel misschien nog naauwkeuriger kunnen noemen zucht voor burgerlijke en godsdienftige vrijheid, want het was toch de belemmering der laatfte alleen niet, waarover men zich ten opzigte van PHILIPS te beklagen had.) Hij toont verder, dat zij uit dit beginfel te werk gingen, niet alleen in het ftichten, maar ook in het handhaven van den Staat, daar, volgens de toenmalige toedragt van zaken, de inftandhouding van het nieuwe Gemeenebest met die van het Protestantisme ten naauwfte verbonden was. Diezelfde geest, wijst hij verder aan, dat ook in het bijzonder WILLEM I en MARNIX, die voorname Grondleggers dezer Republiek, bezield heefd. Eindelijk beroept hij zich (hetwelk ons nogtans het zwakfte bewijs voorgekomen is) op de bij bijzondere gelegenheden uitgefchrevene Dank- en Bededagen, en op de godsdienftige opfchriften der geldmunten en gedenkpenningen van dien tijd. Alles wordt met eene ter zake dienende toefpraak aan de ftuderende Jongelingfchap befloten. — Het een en ander is zeer lezenswaardig, en doet den vaderlandfchen en godsdienftigen zin des Redenaars eer aan. — Hierop volgt het verflag van het meer of min merkwaardige, dat, gedurende het Rectoraat van den Hoogl. ROIJAARDS, aan de Akademie van *Utrecht* voórgevallen is; verder, na tusfchenpoozing van treurmuzijk, bij de vermelding van acht in dat jaar overledene Studenten, het verflag van de beantwoorde Prijsvragen, de uitdeeling der Eereblijken, de voorftelling der nieuwe Vragen, en de overgave van het Akademisch Beftuur aan den nieuwen Rector: welk alles natuurlijk verdere opgave noch beoordeeling behoeft. — Achteraan zijn letterkundige aanteekeningen geplaatst, ter ftaving van eenige in de Redevoering aangevoerde historifche bijzonderheden. — Den Hoogleeraar zij dank voor de uitgave!

Ontwikkeling van het begrip der Philosophie, tot inleiding in de Bespiegelende Wijsbegeerte, op het tegenwoordig standpunt der wetenschap, door TACO ROORDA, *Meester in de Besp. Wijsbeg., Doctor in de Lett. en Godgel., Hoogleeraar in de Besp. Wijsbeg. en in de Oost. Letterk. te Amsterdam, enz. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 113 *bl. f* 1-25.

De Hoogleeraar ROORDA poogt, in deze inleiding, den lezer een overzigt van den gang der wijsgeerige navorschingen te geven, en hem alzoo op het tegenwoordig standpunt der wetenschap te plaatsen. Met scherpzinnigheid en juistheid wijst hij aan, hoe telkens het streven naar het eene uiterste werd tegengewerkt, gestuit en omgekeerd door een dadelijk ontstaand en veldwinnend streven naar een ander uiterste. Vruchteloos schijnt hem de gedurige poging van sommigen, om telkens den zoogenaamden gulden middelweg in te slaan, daar dit slechts oorzaak wordt van het opkomen eener derde partij, van de twee anderen afkeerig, en buiten staat die te bevredigen. Onpartijdig en voortdurend onderzoek zal van zelve tot eenheid, door algemeen zich vestigende overtuiging, leiden. Nadat FICHTE het door KANT ingeslagen spoor, in weerwil van JACOBI's protesteren en deszelfs beroep op het onmiddellijk gevoel, ten einde toe bewandeld had, trad de toen nog jeugdige SCHELLING op met zijne phantastische en dichterlijke, maar geestvolle *Identiteitsleer*, en predikte een troosteloos, maar diepzinnig *Pantheïsme*. JACOBI protesteerde nog luider. HEGEL legt het phantaseren der school van SCHELLING toom en breidel aan, en onderwerpt haar aan den strengen *dialectischen* vorm van het *begrip*; maar alzoo stelt hij een afgetrokken *begrip* in de plaats eener phantastisch verdichte *werkelijkheid*. JACOBI beroept zich op een dadelijk *vernemen* der werkelijkheid. Men doet vernieuwd onderzoek naar 's menschen denkvermogen. Eene nieuwe omwenteling ontstaat in het gebied der Wijsbegeerte. Met den jongen FICHTE aan het hoofd, betreedt de Philosophie haar tegenwoordig, *nieuwste* standpunt. Zij waant niet, door de Rede eenige waarheid te kunnen ontdekken, dan ten gevolge van *waarneming*, die eene *openbaring* is van het zienlijke en on-

zienlijke: *zinnelijke waarneming* omtrent de voorwerpen buiten ons, *innerlijke bevinding*, die der overtuiging ten grondslag strekt en waaruit het geloof geboren wordt, ten opzigte van ons inwendig wezen, de Godheid, en onze betrekking tot haar. Donkere gewaarwording van het bovenzinnelijke, onmiddellijk gevoel, is dus het kompas, de Christelijke Openbaring de leidstar, en de Rede de stuurman op de onbekende zeeën, die wij bevaren. De grond van aanneming der Godsopenbaring van het bovenzinnelijke is de weêrklank der hemelsche waarheid in het hart. Bevrediging van het gevoel, instemming onzer onmiddellijke gewaarwording met het verkondigde Woord, drukt het zegel op deszelfs waarheid, zonder dat de geloofsovertuiging, offchoon zij het *positief-historische* Christendom omhelst, van het al of niet bewezene der *positief-historische* gronden afhankelijk is. De Wijsbegeerte is alzoo *Christelijk* geworden. Zij is, naar Recensents inzien, van eigenlijke *Philosophie* in *Theosophie*, die heel wat anders is dan de *Theologie* met hare tekstverklaring enz., veranderd. Onder dankbetuiging aan Prof. ROORDA voor zijne uitmuntende *inleiding*, besluit Recensent met den wensch, dat het den geleerden Schrijver behage, het stelsel van den jongen FICHTE voor het Publiek te ontwikkelen, hetgeen ons in staat zal stellen tot eene opzettelijke toetsing en uitvoeriger beoordeeling.

Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, door Mr. J. C. DE JONGE. *IIden Deels Iste Stuk. Van den Munsterschen Vrede tot den tweeden Engelschen Oorlog. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1835. *In gr.* 8*vo. VIII en* 366 *bl. f* 3-40.

Natuurkundige Geschiedenis van de kusten der Noordzee, en van de veranderingen, welke zij, sedert den Cymbrischen vloed tot op heden, door watervloeden ondergaan hebben. Uit het Hoogduitsch van FR. ARENDS. *Met eene Voorrede en Aanteekeningen vermeerderd door Dr.* R. WESTERHOFF, *practiserend Geneesheer te Warfum, enz. Iste Deel. Met eene Kaart. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr.* 8*vo. XII en* 252 *bl. f* 2-40.

De eerste November: een geschied- en tijdrekenkundig Onderzoek uit de Noordsche Godenleer; door FINN MAGNUSEN. *Uit het Deensch vertaald door Jhr. Mr.* M. HETTEMA. *Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1835. *In gr. 8vo. VII en 78 bl. f* : - 90.

Wie heeft de onderneming van den Heer Archivarius DE JONGE niet toegejuicht, toen hij het ondernam eene Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen te leveren? En wie was niet hoogelijk ingenomen met den aanvang van den arbeid diens Geleerden, toen het eerste deel van zijn werk het licht had gezien? Niet minder zal men voldaan zijn over den inhoud van het eerste stuk des tweeden deels, daar men ook hier weder den Schrijver niet alleen met kennis van zaken het voorgevallene ziet uiteenzetten, maar ook telkens hem ziet indringen tot de oorzaken, waarom alles aldus en niet anders zich kon toedragen. Het is niet slechts de enkel Geschiedkundige, maar, gelijk het bij den Historieschrijver, die meer dan opsteller van eene kronijk wil zijn, behoort te wezen, tevens de Staatsman, de Menschenkenner, de practische Wijsgeer, welken men spreken hoort. Dit is inzonderheid het geval, waar de Heer DE JONGE de vergelijking maakt tusschen de Britsche en de Nederlandsche zeemagt, tijdens het ontstaan en gedurende den loop van den eersten Engelschen oorlog, waar hij zoo wel de zedelijke als de stoffelijke sterkte en zwakte bij elke der strijdvoerende partijen navorscht, en de oorzaken daarvan aanwijst. Ieder beminnaar der Geschiedenis van ons Vaderland zal met ons reikhalzen naar het verder vervolg van dit tot dusver zoo loffelijk voortgezet werk.

Ook de Geschiedenis der Kusten van de Noordzee, door Dr. WESTERHOFF, naar het Hoogduitsch van ARENDS, bewerkt, en met des Vertalers Voorrede en Aanmerkingen vermeerderd, schoon het werk hier en daar, vooral wat het geologisch oogpunt betreft, veel te wenschen overlaat, bezit echter vele verdiensten, en is de eer der vertaling waardig. Het vervolg zoo spoedig mogelijk te ontvangen, zal den meesten bezitters van dit eerste deel welkom zijn; en wij hopen, dat niet slechts het tweede deel, waarmede het werk in zeker opzigt voltooid zou kunnen heeten, maar ook het daarmede in verband staande, schoon tevens afzon-

derlijk bruikbare derde deel, dat eene Geschiedenis der Watervloeden, van de vroegste tijden tot en met het jaar 1830 beheist, ons mettertijd, even getrouw, doch, kan het zijn, in nog zuiverder Nederlandsch vertolkt, zal worden aangeboden. In wetenschappelijke werken vooral is het wel eens moeijelijk, bij de vertaling, even keurig als getrouw te wezen, daar men steeds vreest, de meening des Schrijvers niet juist genoeg over te brengen, als men niet woordelijk alles wedergeeft; en dat woordelijk wedergeven veroorzaakt al ligt iets uitheemsch in stijl en terminologie.

Zulks ondervond ook de Heer HETTEMA, toen hij het werkje van FINN MAGNUSEN, *de eerste November, een geschied- en tijdrekenkundig Onderzoek uit de Noordsche Godenleer*, vertaalde. Maar niet alleen dat eenige bijzonderheden in den stijl, of dat eenige uitdrukkingen, den vreemden oorsprong verraden: neen! taal en spelling zijn bovendien gansch niet naauwkeurig, en het is alleen het belangrijke van den inhoud, hetgeen ons het veelvuldig gebrekkige te dien opzigte vergeten doet. Met uitnemend genoegen en tot wezenlijke leering heeft Referent dit kleine, doch zaakrijke boeksken gelezen, hetwelk nog in waarde gerezen is door de geleerde en wèl te pas bijgebragte Aanteekeningen van den Vertaler, die, als beoefenaar van Geschiedenis en Oudheden, inzonderheid van de Noordsche en Friesche, sedert lang reeds gunstig bekend is.

Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. IIIden Deels 2de Stuk. Te Dordrecht, bij Blussé en van Braam. 1834. *In gr. 8vo.* 362 *bl. f* 3-:

Dit deel van de Werken der bloeijende Leidsche Maatschappij levert zeer gewigtige bijdragen tot de Nederlandsche Letterkunde. De inhoud kan in waarheid rijk genoemd worden. De bloote vermelding der stukken en de namen der verdienstelijke opstellers mogen de belangstelling onzer lezeren opwekken.

Van den Heer N. CARBASIUS ontvangen wij eene Voorlezing over JAN VAN HELU en zijn gedicht: *de Slag van Woeringen.* STARING *van den Wildenborch* geeft berigt nopens een *Zutphensch* Handschrift van VAN MAERLANT, en deelt ons proeven mede uit den *Wapen-Martyn*

en den *Verkeerden-Martyn.* Prof. SIEGENBEEK heeft beide ſtukken door eenige aanmerkingen opgehelderd, welke des mans bekwaamheid en zedigheid op nieuw aan den dag leggen. In 't voorbijgaan zij gevraagd, of *pluimſtrijken* niet liever beteekene *de pluim ſtrijken*, dat is, *eene pluim*, *een veertje*, *een vlokje van iemands kleed afnemen*, gelijk *plukken van den ſtove.* De Ouden, welke deze ſoort van vleijerij ook kenden, zeiden: *ἀφελεῖν κροκίδα ἀπὸ τοῦ ἱματίου*, *floccos legere.* Den Heere BERGMAN is het gelukt, eenige Fragmenten op te ſporen van een *oud Nederlandsch Rijmwerk* van godsdienſtigen inhoud. Hij ontdekte die Fragmenten tusſchen den band en de ſchutbladen van eene oude uitgave van TERENTIUS. Dezelve zijn hier gegeven met aanteekeningen en opbelderingen, zoo van BERGMAN zelven, als van SIEGENBEEK en CLARISSE.

Van eenen niet grammatikalen aard zijn de drie volgende ſtukken, met welke dit deel beſloten wordt, welke door ieder, daaraan twijfelen wij niet, met geen minder genoegen en nut dan de vorige zullen gelezen worden. Prof. N. C. KIST ſchenkt ons een aardig Vertoogje over *de verwisſeling van zedelijke en zinnelijke hoedanigheden in ſommige Betuwſche Idiotismen. Het leven en de letterkundige verdienſten van* FREDERIK DE HOUTMAN, door BODEL NIJENHUIS, doet ons dien onvermoeiden onderzoeker der vaderlandſche letterkundige geſchiedenis wederom van eene zeer gunſtige zijde kennen. Eindelijk heeft de Heer W. C. ACKERSDIJK de ligging van *Pladella villa* nader onderzocht, en met veel waarſchijnlijkheid aangetoond, dat dezelve het dorp *Bladel* in *Noord-Braband* is. De naam van *Pladella villa* komt voor in den giftbrief van KAREL *den Eenvoudigen* aan DIRK, den eerſten Graaf van *Holland*, in het begin der tiende Eeuw. Dit ſtuk van den bekwamen ACKERSDIJK is reeds vóór vele jaren opgeſteld geweest, en een bijgevoegde brief van wijlen Prof. A. KLUIT toont, dat deze het met den ſteller volkomen eens was.

De manier en ſtijl van alle deze ſtukken is duidelijk, deftig en eenvoudig, zonder gezochte en zoutelooze aardigheden, voor welke onze jonge lieden niet genoeg kunnen gewaarſchuwd worden, omdat het voorbeeld al te dikwijls van menſchen uitgaat, welke door ſtand en naam onbedrevene harten zoo gemakkelijk kunnen verleiden. Wij hopen en ver-

trouwen, dat, met het verdwijnen van de Komeet van HALLEY, alles beter zal worden.

Spraakleer der Latijnsche Taal, door C. G. ZUMPT, *Dr. Iste Stuk. Vertaald uit het Hoogduitsch, met Aanmerkingen, door* KORNELIS ELIX, *Dr. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. VIII,* 300 *bl. f* 2-80.

De Grammatica van Professor ZUMPT heeft in *Duitschland* zoo veel opgang gemaakt, dat dezelve in korten tijd zes malen is herdrukt, en alleen van vier uitgaven vijftigduizend exemplaren zijn verkocht. Dit laat zich eenigzins verklaren uit de menigte scholen in het uitgestrekte *Duitschland*, en uit de aanbeveling van hooger hand, om deze Grammatica te gebruiken. Dezelve verdient zoodanige aanbeveling; en heeft in naauwkeurigheid misschien haars gelijken niet.

Dit boek was dan ook in ons vaderland bij de Geleerden genoeg bekend, en zal nu, hopen wij, ook meer algemeen verspreid en als leerboek gebruikt worden. De Heer ELIX heeft door deze vertaling een niet onverdienstelijk werk verrigt. Zijne aanteekeningen had hij hier en daar belangrijker kunnen maken. Ook zijn er enkele drukfeilen ingeslopen, welke vooral dàn vermeden moeten worden, wanneer zij tegen den gegeven' regel indruischen. B. v. bl. 17 staat onder de voorbeelden, om de meest hoorbare lettergreep te doen uitkomen, *exarat*, hetwelk zonder twijfel zal moeten zijn *exorat*. In *exarat* komt die lettergreep daar geheel verkeerd uit.

Nouveau Dictionnaire Français-Hollandais et Hollandais-Français, par D. BOMHOFF, HZ. *In II Deelen. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1835. *In gr. 8vo. Bij Inteek. f* 13-50.

Bij al de bestaande Woordenboeken, van eenen WINKELMAN, BLUSSÉ, LANDRÉ, AGRON en anderen, deed zich voor de beoefenaars der beide talen nog eene behoefte gevoelen, daar de menigte nieuwe uitvindingen, in onze dagen elkander als verdringende, en de vorderingen, in bijna alle wetenschappen gemaakt, in de dagelijks uitkomende wer-

ken eene menigte woorden en uitdrukkingen doen aantreffen, welke men vergeefs in bovengenoemde *Dictionnaires* opzoekt. Geen wonder dan, dat het Woordenboek, door VAN MOOCK in den jare 1823 aangekondigd, grooten bijval vond, en door eene ruime inteekening werd ondersteund. Daar dit werk evenwel tot hiertoe onvoltooid is gebleven, zien wij met genoegen in deze behoefte voorzien, en dat niet stukswijze, (hetgeen wij, in het voorbijgaan gezegd, voor Woordenboeken ook zeer ongeschikt vinden) maar in ééns.

Gaarne doen wij hulde aan de verdiensten van den bewerker en den ijver van den Uitgever. De kooper vindt hier *waar* voor zijn geld, twee lijvige boekdeelen, met eene duidelijke letter fraai gedrukt, en ruim 2500 bladzijden bevattende, voor een' betrekkelijk geringen prijs.

Wat nu den inhoud betreft, men vindt hier, behalve het Woordenboek, achter elk deel eene alphabetische lijst der meest gebruikelijke eigennamen, en eene volledige tafel der ongelijkvloeijende en onregelmatige werkwoorden, met derzelver enkele tijden, voor beide talen; terwijl wij met genoegen zagen, dat de Heer BOMHOFF te regt begrepen heeft, dat in een Woordenboek, hetwelk eenigzins op volledigheid wil aanspraak maken, ook zoodanige woorden en uitdrukkingen dienen opgenomen te worden, die, offchoon niet regtstreeks tot de Nederduitsche of Fransche taal behoorende, echter in maandwerken of dagbladen menigmaal voorkomen, waardoor de lezer dan al weder genoodzaakt is, tot het eene of andere Kunstwoordenboek de toevlugt te nemen.

Tot deze cathegorie behooren in het *Fransche* gedeelte de volgende, die wij bij het doorbladeren opgeteekend hebben: *Ab hoc et ab hac*, *Appoggiatura*, *Carloeck*, *Conclusum*, *Concoctio*, *Glacies Mariae*, *Hornblend*, *Hornschiefer*, *Lac-lak*, *Omnibus paribus*, en meer andere, waarbij men kan voegen verscheidene woorden met *K* en *W* beginnende, die men vergeefs bij anderen zoekt.

Dezelfde uitvoerigheid vindt men in het *Nederduitsche* gedeelte, daar alleen de zamenstellingen met *aan* achtenveertig, die met *be* nagenoeg tweeënzeventig, die met *in* vijfendertig, die met *op* zestig, die met *over* tweeëndertig, die met *ver* honderdzesendertig, en die met *voor* achtenveertig kolommen beslaan; terwijl ook de zoogenaamde bastaardwoorden zijn opgenomen, en door het teeken § aangeduid. Met

dat al heeft men de noodige fpaarzaamheid omtrent de plaats in acht genomen, en door dit teeken — overal de herhalingen der zelfde woorden pogen te vermijden, zonder dat zulks eenigzins der duidelijkheid kan fchaden. Hierdoor heeft men te meer ruimte gewonnen voor eene en andere taalkündige aanmerking, welke men in de meeste Woordenboeken geheel mist, en die wij nog wel gaarne in grooter aantal hadden gezien.

Tot proeve der bewerking willen wij hier aan het volgende artikel eene plaats inruimen:

„ Main, f. *Hand*, *vr.*; — droite, *Regterhand*, *vr.*; — gauche, *Linkerhand*, *vr.*; — Tenir à la — *In de hand houden*; Avoir à *ou* dans la —, *In de hand hebben*; Joindre les mains, *De handen vouwen*; Serrer la —, *De hand drukken*; Lever la — fur q. q., *De hand tegen iemand opheffen*; Lever la —, *De vingers opfteken*; Mettre l'épée à la —, *Den degen trekken*; Mettre la — à l'épée, *De hand aan den degen flaan*; Prendre à la —, *Met de hand vangen*; Acheter à la —, *In den roes koopen*; Mettre la — à l'oeuvre, *De handen aan het werk flaan*; Mettre la — à un ouvrage, *Aan iets medewerken*; Mettre *ou* Donner la dernière — à un ouvrage, *De laatfte hand aan een werk leggen*; Cet ouvrage est de — de maître, *Dat is een meesterwerk*; Faire valoir une terre par fes mains, *Een goed zelf bebouwen*; fig. Mettre la — à la pâte, *Zelf handen aan het werk flaan*; Tendre la — à q. q., *Iemand de hand reiken*, *Hem zijne hulp bieden*; Donner *ou* Prêter la — à q. q., *Iemand behulpzaam zijn*; Se tenir par la —, Se donner la — l'un à l'autre, *Elkander bijftaan*; Se laver les mains de — q. ch., *Zijne handen in onfchuld wasfchen*; Avoir les mains nettes de q. ch., *Onfchuldig aan iets zijn*; Être (unis) comme les deux doigts de la main, *Twee handen op éénen buik zijn*, *In eene volmaakte eensgezindheid leven*; J'en mettrais la — au feu, *Ik zou er op zweren*; Les mains lui démangent, *De handen jeuken hem*; Aller bride en — dans une affaire, *Voorzigtig bij iets te werk gaan*; Donner de la — à la —, *Uit zijne handen in die van eenen anderen doen overgaan*; Rendre une chofe en — propre, *Iemand iets eigenhandig bezorgen*; Mettre une chofe en — tierce, *Iets aan eenen derde ter hand ftellen*; Faire fa —, *Zijne fchaapjes fcheren*, *Zijn naadje naaijen*; Être fous la —, *Voor de hand zijn*, *liggen*; ook: *In onze magt zijn*, *Van ons afhangen*; De marchand à marchand il n'y a que la —, *Twee*

kooplieden kunnen zich gemakkelijk vereenigen; Mettre la — à *ou* fur la confcience, *De hand in zijn' eigen' boezem fteken*; ook: *Onderzoeken, of men iemand beleedigd heeft, of men eenen misflag begaan heeft*; Prendre *ou* Acheter de la première —, *Uit de eerfte hand koopen*; Tenir une nouvelle de la première —, *Een berigt uit de eerfte hand hebben*; Mettre la — fur le collet à q. q., *Iemand pakken, vatten*; Mettre la — fur q. q., *De hand aan iemand flaan, Iemand flaan*; Cela est en bonne —, *Dat is in goede handen*; Prendre en — les intérêts de q. q., *Iemands belangen behartigen*; Tenir la — à q. ch., *De hand aan iets houden*; Donner les mains à q. ch., *In iets toeftemmen, Genoegen in iets nemen*; Tendre la —, *Om eene aalmoes vragen*; Je vous baife les mains, *Ik maak u mijn compliment*, ook: iron. *Ik bedank u wel*; Prendre *ou* Recevoir q. ch. de la main de q. q., *Iets van iemand nemen* of *aannemen*; Tenir la — haute à q. q., *Iemand ftreng behandelen*; Coup de —, *Stout beftaan, o.*; ook: *Onverwachte aanval, m.*; Homme de —, *Man, die doorzet, m.*; En venir aux mains, *Handgemeen worden, Slaags raken*; (En) être aux mains, *Slaags zijn*; Faire — basfe fur..., *Over de kling jagen*; Jeu de —, *zie* Jeu; Être fait à la —, *Met opzet gedaan zijn*; De longue —, *Sedert lang*; — mife, *Arrestatie, Aanhaling, vr.*; Saifir entre les mains de q. q., *Zich verzetten tegen de uitlevering der gelden, die in iemands handen zijn*; Plaider la — garnie, *Voor eene zaak pleiten, die men in zijn bezit heeft*; Vider fes mains, *Overgeven, Uitleveren*; Être fous la — de justice, *In beflag genomen zijn*; Mainlevée, *Opheffing van een beflag, vr.*; Impofer les mains à...., *De handen opleggen*; Sous —, *Onder de hand, In het geheim*; A deux mains, *Met beide handen*; ook: *Om met beide handen te worden gehouden*; van hier: Cheval à deux mains, *Paard, dat onder den man en voor een rijtuig kan dienen*; Homme à deux mains, *Man, dien men tot verfchillende dingen gebruiken kan*; Prendre à toutes mains, *Zich op allerlei wijzen pogen te verrijken*; A pleines mains, *Met handen vol, Ruim*; En un tour de —, *In een omzien, In een oogenblik*. *—, *Hand, vr.*; *Schrift, o.* *—, *Haak aan het puttouw, waaraan de emmer wordt bevestigd, m.* *—, *naam van fommige dingen, die naar eene hand gelijken.* *—, *Poot (van fommige vogelen), m.* *—, *Boek (papier), o.* *—, *foort van goudfmidstang.* *—, *klein tangetje der horlogiemakers.* *—, bij boekdrukk., *zekere figuur*,

Hand, *vr.* *—, *IJzer*, *waarmede men het hengsel van een ketel grijpt*, *o.* *—, *als:* — de briquetiers, *Ploeg steenbakkers*, *m.* *—, *als:* Main-brune, *Tusschenblad bij kaartpapier*, *o.* *—, in het spel, *Voorhand*, *vr.* *—, *Zijden kwast*, *m.* *—, *Bok* (*eener koets*), *m.* *—, *Rank* (*aan eenen wijnstok*), *vr.*"

In het Voorberigt zegt de Uitgever met volle regt: „ Het „ schrijven van een goed Woordenboek is niet zoo gemak- „ kelijk, als men soms wel meent, dewijl de bewerker, be- „ halve de genoegzame bedrevenheid in beide talen, eenen „ zekeren tact dient te bezitten, en vooral een taai geduld." Dat nu deze beide hoedanigheden zich in den bewerker gelukkig vereenigen, heeft hij hier, zoo wel als in andere werken van soortgelijken aard, voldingend bewezen; en wij hopen, dat hem verder krachten, lust en gezondheid mogen verleend worden, om op eene zoo verdienstelijke wijze de beoefening der levende talen te helpen bevorderen.

Nederland in 1572. (*Losse Fragmenten*) *door* S. P. OUDKERK POOL. *Te Enkhuizen*, *bij* J. over de Linden. *In* 8*vo*. *VIII en* 62 *bl.* *f* 1 - :

Sedert de zoogenaamde romantische poëzij in de mode gekomen is, schijnt het, of sommige dichters en verzenmakers zich niet meer over eenheid en zamenhang in de voortbrengselen hunner al te vruchtbare pen bekommeren. Onder onze nog eenigzins jeugdige dichters zijn zelfs eenigen, wier naam niet geheel zonder regt vermaardheid verwierf, van dat gebrek niet vrij: wat wonder, zoo lieden van minder talent, na de gegevene voorbeelden, zich gelijke, ja nog meerdere vrijheid veroorloven? Zoo deed ook de Heer OUDKERK POOL met zijne ongemeen *losse fragmenten*, waarin hier en daar wel vonken van dichtvuur te bespeuren zijn, doch die over het geheel, naar ons gevoel, beter onuitgegeven gebleven waren. Indien nu dat ordeloos dichtwerk door stijl, taal en versbouw zich onderscheidde, dan zou het te dien opzigte nog lof verdienen; maar ook daarin komt de Schrijver aanmerkelijk te kort. Bl. 1 lezen wij: *Ook Egmond! Hoorne! ook die eedle helden vielen*, met verwaarloozing der smelting; eene fout, die meermalen begaan is. Bl. 2, den laatsten regel, vinden wij het *aanvangen*, in plaats van het

ontwerpen van een *plan*. Op bl. 3 hindert ons eene, hier niets uitdrukkende, herhaling van het koppelwoord *en*, aan het begin van vele regels. Bl. 7 wordt er gesproken van *Spanjes rijkskroon* te *staven*: maar wat is toch eene *gestaafde* KROON? Aan geheel ondichterlijke uitdrukkingen ontbreekt het ook niet, b. v. bl. 27: *Broeder Piet bragt hem die tijding*. Bl. 28: *En was dit wel vreemd te vinden?* Zonderling is de vraag bl. 45: *Zal ik verder u verhalen, wat gebeurd is na dien stond?* Neen! zouden wij gezegd hebben, zwijg er slechts van! Evenwel de Dichter verhaalt tot op bl. 47. Dan vraagt hij weder: *En moet ik nu nog verhalen, wat na jaren is geschied?* Doch dit laat hij aan een' ander over. Na nog een woordje tot lof van onzen Koning gezegd te hebben, eindigt de Schrijver zijn eigenlijk werk, waarachter nog eenige aanteekeningen volgen. Een slotzang tot lof onzer voorvaderen, waarin de tachtigjarige oorlog met Spanje kortelijk wordt geschetst, is niet beter, doch ook niet minder, dan het voorafgaande. Ziedaar, waarde lezer, wat gij in dit dichtwerkje vinden kunt!

Lambert Brousfard. Historische Roman uit de dagen der Belgische Omwenteling, door C. H. CLEMENS. *Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1833. *In gr.* 8*vo*. 166 *bl. f* 1-80.

Waterloo. Verhalen en Krijgsbedrijven. Naar het Engelsch. In II Deelen. Te Amsterdam, bij C. L. Schleijer. 1834. *In gr.* 8*vo*. 597 *bl. f* 6-50.

Van de beide hier aangekondigde werken levert *Lambert Brousfard* eene vrij levendige en getrouwe schets uit de eerste tijden van den Belgischen opstand. Indien het boek zoo treurig niet eindigde, maar, even als *de Luikenaar* b. v., den lezer, aan het slot gekomen, zich nog eenigmate verheugen liet, zou het denkelijk nog meerderen bijval vinden. Den stijl hadden wij vooral wat gekuischter gewenscht. Men zie b. v. den volzin bl. 25: *Door het publiek verbranden* enz. *hadden reeds langer* enz., waar volstrekt geen zamenhang in is. Intusschen ook dit boek zal zijne lezers wel gevonden hebben, en kan met belangstelling worden doorbladerd.

Met meer genoegen zal denkelijk de bundel *Verhalen*

en Krijgsbedrijven, onder den titel *Waterloo*, worden ontvangen en gelezen. Als wij eene aanmerking wilden maken, zou het alleen deze zijn, dat men schier verwart in de menigte der verhalen van mannen, die allen tot elkander, ten tijde van den slag van *Waterloo*, als krijgsmakkers in betrekking staan, maar wier vroegere geschiedenissen, welke zij elkander mededeelen, geheel uiteenloopen. Dit nu veroorzaakt, wanneer men de daden leest, welke aan dezen of genen Officier omstreeks den tijd en ter gelegenheid van dien veldslag worden toegeschreven, dat men zich dan moeijelijk kan herinneren, welke lotgevallen te voren dien persoon zijn bejegend. Er is dus in dezen Roman, of liever deze schakel van door eenen enkelen schalm aaneengehechte romannetjes, overvloed van verscheidenheid, maar tevens, naar ons inzien, zeker gebrek aan die eenheid, welke ons voorkomt een vereischte van elk kunstgewrocht, ook in de Letterkunde, te wezen. Wij bewonderen echter den rijkdom van vinding bij den oorspronkelijken Schrijver, en mogen het werk in elk opzigt ter lezing aanbevelen.

De mirakuleuze Medaille. Een woord, dat geschied is, aan alle Roomsch-katholijken, die in Rotterdam en in de andere Vorstensteden van Holland wonen. Tot een Profetenkind. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In 8vo. VIII en* 108 *bl. f* : - 90.

Even zonderling, als de titel van dit boekje is, is ook deszelfs inhoud. Het oogmerk van dit geschrift, blijkbaar door een' Roomsch-katholijken opgesteld, is, het bijgeloof tegen te gaan, waartoe men des Schrijvers geloofsgenooten, ook hier te lande, nog gedurig zoekt te verleiden, en dat thans, bij onze steeds toenemende beschaving, des te ongelukkiger afsteekt en des te onvergeeflijker is.

Blijkens den titel, is het de mirakuleuze Medaille, welke aanleiding tot dit werk gegeven heeft, en met welke wij onze lezers in zoo ver bekend willen maken, als noodig is om hun te berigten, wat zij hier te wachten hebben.

„ Omtrent het einde van het jaar 1830 zag de kloosterzuster M..., die zich te *Parijs* bevond, in het gebed eene schilderij, vertoonende de heilige Maagd, gelijk zij gewoon-

lijk vertoond wordt, onder den titel van onbevlekte ontvangenis," enz.; „rondom de schilderij de volgende aanroeping: *O*, MARIA, *zonder zonden ontvangen, bid voor ons, die onze toevlugt tot u nemen!* — Eenige oogenblikken hierna draaide zich de schilderij om, en op de achterzijde zag zij de letter M., boven deze een klein kruis, en onder dezelve de H. H. Harten van JEZUS en MARIA, die zij heel ligt daaraan herkennen kon, dat het eene eene doornenkroon omheeft, en het andere met een zwaard doorboord is. Nadat de zuster nu dit alles wel beschouwd had, zeide eene stem tot haar: *Gij moet volgens dit voorbeeld eene medalie doen slaan*, [niet *medaille*, maar *medalie*] *en de personen, die dezelve, met aflaat begunstigd, zullen dragen, en godvruchtig dit kort gebed doen, zullen op eene bijzondere wijs door de Moeder Gods beschermd worden.*"

„Door toevallige verhindering werd de medaille nog eerst op het einde van Junij 1832, volgens het opgegeven model, geslagen, door *M.* VACHETTE, *quai des Orfèvres, No.* 54. (*bis*) te *Parijs*, met permissie van den Aartsbisschop van *Parijs*."

Deze medaille is ook in ons Vaderland alom verkrijgbaar gesteld. Zij is van koper, en kost slechts twaalf en een halve cent, of vijf groot. „Geeft men nog vijf groot daarbij, dan krijgt men ook het berigt wegens het gebruik; en die alles weten wil, den oorsprong en de uitwerksels, die geeft nog vijf stuivers; maar dat zijn dan ook zeker de laatsten, en die krijgt een boek met 37, zegge: zeven en dertig authentieke berigten van verschillende mirakelen, die de medaille gedaan heeft, onder den titel van: *Historische Beschrijving van* enz. *de mirakuleuze Medalie, door* M..., *te 's Hertogenbosch, bij* C. VAN GEMERT EN ZONEN, 1835. Alles te zamen: medaille, berigt, beschrijving en genezing voor den zeer geringen prijs van vijftig centen."

Uit deze *Historische Beschrijving* haalt onze Schrijver het een en ander aan, waaruit blijkt, dat het aan het lijf hangen, kussen door de lijdenden en het verbergen onder het bed der medaille een onfeilbaar middel is tegen alle kwalen en rampen, die, naar ligchaam en ziel, sedert de opening der doos van PANDORA den mensch gefolterd hebben; tegen de koorts, tegen de *hartziekte* (?), tegen de bloedbraking, tegen de waterzucht en woede. Maar niet alleen in *Frankrijk* en *België* doet de medaille mirakelen, maar ook te

's *Hertogenbosch* is er een geschied; één, maar dat tegen vele andere kan opwegen. Mejufvrouw ANTONIA van *Ertrijk* is door het dragen der *medaile* („ men ziet wel aan de spelling, dat men nu nog al verder van *Parijs* afraakt") binnen weinige oogenblikken *wonderdadig* genezen van eene hardnekkige verstijving en verlamming harer beenen. Een attest, hetwelk de echtheid van het geval bewijst, is voorzien van den naam van A. BOLSIUS, *M^d^*. Wie is die man? „ Een man van groot gezag, een man van diepe kunde, een man van groote geleerdheid." Is de man, die door zijn attest de echtheid van het mirakel getuigt, dezelfde als A. BOLSIUS, *Medicinae Doctor*, praktiserend Geneesheer enz. te 's *Hertogenbosch*, mitsgaders N. B. *President der Geneeskundige Commissie van Onderzoek en Toevoorzigt in de Provincie Noordbraband?* Is de man ook niet *Lid van onderscheidene geleerde Genootschappen?* Maar, hoe dit ook zij, „ de zaak is uitgemaakt: het Ongeloof en de Vrijgeesterij zijn een eeuwig zwijgen opgelegd. De mirakuleuze medaille zegeviert, hare kracht is erkend, en door A. BOLSIUS, *M^d^.*, onderteekend: maar daarmede ook zijn ondergang en die zijner kollega's ten eeuwigen dage."

„ Wat hebt gij aangevangen, onvoorzigtige A. BOLSIUS! wat hebt gij, in uwe devotie, aangevangen! Ziet gij ze wel vallen? de heele faculteit, de magtige, de bloeijende, de heerschende, de *expertissima* enz., en in hare plaats is de medaille, de mirakuleuze, geklommen, die alle *aanwending der geneesmiddelen*, door hare *wonderdadige*, *plotselinge* geneeskracht, nutteloos maakt."

„ Wie zal zich nu niet veel liever mirakuleus dan kunstmatig laten behandelen? Wat heeft men voor vijf groot in de apotheek? Naauwelijks een potje, om het gemors in te bewaren." De Schrijver bestemt dit zijn profetisch *woord* vooral voor de inwoners van *Rotterdam;* en dit geeft hem aanleiding, om een levendig en breedvoerig tafereel op te hangen van den toekomstigen uittogt, ten gevolge van den opgang der medaille, van alle Genees-, Heel- en Artsenijmengkundigen uit *Rotterdam*.

„ Wat is dat voor eene onoverzienbare rij van wandelaars, die daar wegtrekken met lange, bleeke, hippokratische gezigten, en met hunnen kleinen bundel onder den arm? — Wat beduidt die zwerm roofvogels, die uitgehongerd boven hunne hoofden vliegt, en die groote trein vrachtwagens, vol

kisten en potten en flesschen en kolven en retorten, die hem volgt? — Ach! het is het verarmde huisgezin van ESCULAPIUS; het zijn zijne zonen en neven, zijne echte en onechte en bastaardkinderen," enz.

„Daar gaan de duizend en ééne doctor van onze goede stad; de *Allöopathen* met den *Homöopaath*; daar, naast die vrachtwagens met medicijnen, die men geneesmiddelen noemde, toen er nog geene mirakuleuze medailles uitgevonden waren, gaan de apothekers, die van de artsen, welken zij schatting-schellingen betaalden, onderhouden werden."

„Zwijgend trekken zij af, gelijk het overwonnenen past, en voor het eerst in hun leven hebben zij vrede onder elkander. BROWN's boezemvriend gaat vriendschappelijk met BROUSSAIS' lieveling onder den arm; daar gaan MESMER's kinderen met die van HUFELAND, en tusschen hen beiden wandelt, met langzamen tred, de eenige leerling HAHNEMANS. Te koop zijn de prachtige *coupés* en de *tilburys*: naar de markt zijn de schoone, onvermoeide staal-paarden, die dezelve, zwanger van hunne geleerde meesters, door de lijdende wereld trokken; maar zij zullen geene koopers vinden, want het is te bekend, dat zij geen huis van eenen voormaligen apotheker voorbij te krijgen zijn, zonder even aan te rijden, en dat zij bij zekere chronische lijders en lijderessen dagelijks stil moeten houden, om in het leven te kunnen blijven. Te koop zijn de keurigste homöopathische zak-apotheken, vol van supra fijne glaasjes met mikroskopische voorwerpen, die aan de ziekte-dekkende middelen, tot in de dertigste magt van verdunning, aangestreken zijn. Alles zoo hoogstrationaal, zoo aan het onstoffelijke grenzende, dat een *Lilliputter*, of een *Anthropoïde* uit de dwergplaneet *Ceres* of *Juno*, wiens maag zich aan een lepelvol melksuiker durft wagen, de heele apotheek zonder gevaar op zijne boterham of bij zijn morgenbitter gebruiken kan."

Onze lezers zullen uit deze proeve kunnen zien, dat het den Schrijver niet ontbreekt aan de gave, om zijn onderwerp op eene luimige wijze te behandelen. Zoo deed ons de toepassing van het fraaije gezegde van SHAKESPEARE: *Every inch a King!* „Ieder Nederlandsch pond een Pater!" onwillekeurig glimlagchen. Op vele plaatsen is ook de toon hoog ernstig. Eene enkele maal vinden wij, en keuren dit af, de uitdrukking: „*Zoo* ver als het oosten is van het westen," gebezigd in eene meer lachverwekkende dan

ernstige vergelijking, omdat wij van zelve daarbij denken aan de vergelijking, tot welke die uitdrukking omtrent God in de H. Schrift wordt gebezigd. Over het geheel echter moeten wij den Schrijver het getuigenis geven, dat hij wel de onechte bijvoegselen, maar niet de Godsdienst zelve hekelt. De Schrijver verhaalt ons, dat sommige geestelijken, ten bewijze dat zij verlichte mannen zijn, die voortgaan met de beschaving hunner eeuw, aan hunne gemeente hebben beloofd, den *Mechelschen Katechismus* uit het kreupel-Vlaamsch in het *Siegenbeeksch* te laten vertalen. Hij laat ERASMUS, bij den blik op den hooggeleerden monnik, die ontdekt heeft, dat de barbaarschheid van dien Katechismus in deszelfs taalfouten gelegen is, uitroepen: *O lepidum caput, si cerebrum haberet!* „Daar," zegt de Schrijver, „de eene ontdekking de andere baart, zoo zullen nu ook eerlang: *de Joodsche Wandelaar; de Ridder en de Zwaan; de vier Heemskinderen; Urzel en Valentijn*, enz. *Siegenbeeksch* aangekleed, en zoo tot klassieke werken verheven worden."

De invoering der mirakuleuze medaille doet echter voortuitzien, dat men den *Mechelschen Katechismus* „den ketterschen mantel, dien men voor hem in de maak heeft, spoedig wel weder zal afnemen."

Ewald en Augusta. Het Hoogduitsch van L. ROSEN *vrij gevolgd. Te Tiel, bij* C. Campagne. 1835. *In gr. 8vo.* 222 *Bl. f* 2 - :

Een' eigenlijk gezegden Roman vindt men hier niet, maar meer de geschiedenis van het hart, dan eene afwisseling van voorvallen. De jonge Assessor *Ewald* bemint een meisje; zij schijnt aanvankelijk hem weder te beminnen; ten minste hij vleide zich daarmede, tot dat hij ten laatste onverwacht verneemt, dat zij aan eenen anderen verloofd was. Deze teleurstelling kost hem eene hevige ziekte. Uit dezelve hersteld, is hem de aanstelling tot een regterlijk ambt in eene andere stad zeer welkom, daar hij hoopt, dat deze verwijdering hem eenige verstrooijing zal verschaffen. Dit gebeurt dan ook in zoo ver, dat *Ewald* in zijne nieuwe woonplaats een ander voorwerp voor zijne liefde vindt. Maar ook hier loopt hij weêr een blaauwtje; want na eenigen tijd ontdekt hij, dat *Augusta*, moge zij ook, gelijk het hem toeschijnt,

niet ongevoelig zijn voor zijne liefde, nogtans nimmer de zijne worden kan. Eene welgeslaagde poging, om het leven en den eigendom van zijne beminde en hare ouders te verdedigen, deed ons, vóór dat wij het boek geheel gelezen hadden, verwachten, dat het verhaal nog een vrolijk einde zou hebben. Maar niet aldus behaagde het den Schrijver. *Ewald* wordt in den strijd tegen de booze aanranders van zijne geliefde en vrienden zwaar gewond, en sterft.

Beoordeelen wij het boek, in zoo ver het al of niet geschikt is om aangenaam te onderhouden, dan is de geschiedenis, als geschiedenis, niet belangrijk genoeg. Vragen wij: welk zedelijk doel wordt hier beoogd en bereikt? dan vinden wij de redeneringen ook niet van dien aard, dat zij met vrucht eenig nuttig en gewigtig doel kunnen bereiken. De tegenspoeden, die *Ewald* te verduren heeft, zijn niet zoo buitengewoon, dat zij aan een verstandig man voldoende oorzaken kunnen opleveren, om het geloof aan Gods voorzienigheid te laten varen. Zijne aanprijzing, om, bij zijne onvoldaanheid over de wezenlijke wereld, zich te troosten, door met zijne gedachten om te dolen in het rijk der verbeelding, is ook weinig geschikt, om den mensch datgene te doen behartigen, wat noodzakelijk is voor zijn geluk. Wij zijn niet afkeerig van in eenen aandoenlijken toon gestemde, echt sentimentele werken; maar zullen zij ons behagen, dan moeten de zaken onze belangstelling waardig zijn. Wij ontkennen niet, dat in het onderhavige werk veel is, hetwelk aan deszelfs oorspronkelijken titel: *Wanderbuch eines Schwermüthigen*, beantwoordt, maar vonden over het geheel datgene niet, wat ons in den aangeheven toon mede kon doen instemmen.

De Abt. Een Tafereel uit den tijd van MARIA STUART. *Door* WALTER SCOTT. *II Deeltjes. Uit het Engelsch. Te Nijmegen, bij* J. F. Thieme. *In kl. 8vo. Te zamen* 613 *bl. f* 4-60.

Wij lazen met uitstekend genoegen dezen lang onvertaald gebleven' Roman van wijlen den bekwamen Schrijver, wiens roem genoegzaam gevestigd is, om onze lofspraak en aanbeveling te kunnen ontberen. Daar intusschen het plan, om dit verhaal met *the Monastery* in verband te brengen, bij-

kans geheel is achterwege gebleven, zouden wij liever den titel veranderd hebben in *de Page*, die eigenlijk de held des verhaals is, en door wiens medewerking het ontwerp der ontsnapping van MARIA STUART uit het kasteel van *Loch-leven* eindelijk gelukkig volvoerd wordt, nadat het vroeger, door toeval en onvoorzigtigheid, mislukt was; en met die vlugt en derzelver naaste gevolgen eindigt dan ook dit tafereel.

De duistere geboorte van den held; zijn verblijf als page in het kasteel, dat hij later als regtmatige erfgenaam bekomt; de woelingen der katholijke partij ter bevrijding der Koningin, waardoor hij, met medewerking zijner tot krankzinnigheid dweepzieke grootmoeder, als werktuig gebruikt wordt; zijne omzwervingen; zijne liefde; het karakter der ongelukkige, maar in ons oog niet geheel onschuldige, Vorstin, zijn zoo vele hoofdpunten, die met kunst ontwikkeld en met belangstelling nagegaan worden, en die doorvlochten en geschakeld zijn met de avontuurlijke lotgevallen van den knaap, dien men altijd in zijne vurige, onbesuisde, maar ridderlijke inborst wedervindt. Voeg bij dat alles eene keurige schildering van de zeden des tijds, doormengd met niet weinige geschiedkundige voorvallen, en de lezer oordeele, hoe veel partij een voortreffelijk Romanschrijver als SCOTT van dat alles trekken kon, en ook werkelijk getrokken heeft.

De vertaling is vloeijend, en de correctie laat weinig te wenschen over; alleen begrijpen wij niet, waarom de Uitgever het kleine formaat gekozen hebbe, daar toch de andere romans van denzelfden Schrijver meestal in groot octavo zijn uitgekomen, en vele bezitters er voorzeker belang in stellen, die te zamen te kunnen laten inbinden.

Makanna, het Opperhoofd der Wilden, of Liefde en Roemzucht. II Deelen. Naar den tweeden Druk uit het Engelsch. Te Amsterdam, bij J. F. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen* 691 *bl. f* 5 - 60.

Het is jammer, dat de Vertalers zich zoo haasten! dachten wij, met een' stapel boeken voor, en het boven aangekondigde werk nevens ons, waarin wij, al voortlezende, op eene menigte onachtzaamheden, duisterheden en drukfeilen stieten, die zoo gemakkelijk met eenige oplettendheid konden

weggenomen zijn. Ons publiek moge leesluatig zijn; maar wij gelooven niet, dat het zulk een' razenden geeuwhonger heeft, om de Vertalers te nopen geen oogenblik te verliezen, en hunne producten half gaar op te disfchen. Wij althans zouden liever zien, dat zij, bij blijkbare bekwaamheid, met meerdere bedaardheid te werk gingen. Wij willen den lezer niet vervelen met eene lijst van misftellingen, welke wij aanftipten, maar laten die rusten, tot dat ons bewijs voor hetgeen wij ter nederfchreven gevraagd mogt worden, en gaan liever over, om verflag te doen van het werk, dat wij lazen.

De Schrijver noemt zich niet, maar, indien COOPER er zijn' naam voor gezet had, zouden wij het voor een zijner vroegere werken houden, hetwelk hem later het denkbeeld van zijnen kruistogt in de Noordzee aan de hand gaf, en keuriger deed uitwerken. Hoe dit zij, hij kent bij ondervinding het tooneel, waarop zijne perfonen handelen. Het woelige fcheepsleven met deszelfs gevaren en genoegens, zeeroof en fchipbreuk, zoo wel als de verfchijnfelen in de Indifche Zee, worden met levendigheid gefchetst, en zijn verblijf aan de Kaap de Goede Hoop, thans helaas! onder Engelsch beheer, ftelde hem in ftaat, de zeden, gewoonten, leef- en handelwijze der kolonisten, de oorlogen, krijgslisten en het karakter der wilde bewoners van dien uithoek der oude wereld naar waarheid te fchilderen, en de natuurtooneelen van dat woeste maar bekoorlijke land hier en daar fchitterend te doen uitkomen. Niemand, dan een ooggetuige, kan dat alles in zulk eenen vorm gieten, als hier gedaan is, en LICHTENSTEIN's Reizen ontvangen dikwerf bevestiging of opheldering; gelijk wij meenen, dat ons Mengelwerk, (zie No. 1, bl. 17 en volg.) hetgeen op de twee laatfte bladzijden van het eerfte deel van dit werk wordt aangevoegd, niet weinig toelicht en te regt wijst.

Wij loopen minder hoog met het romantifche gedeelte, daar de karakters weinig uitftekends hebben, en de lotgevallen der perfonen vrij onwaarfchijnlijk zijn. *Makanna*, die eerst in het tweede deel verfchijnt, is de eigenlijke held van den roman geenszins, dien wij in zekeren *Paul Laroon* aantreffen, wiens dubbelzinnige zending en handelwijze ons den Franfchen Kreool doen zien, die zich tot een' zoogenoemden *agent provocateur* der Franfche ftaatkunde in de Indiën laat gebruiken; van welke handelwijze wij het diepfte afgrijzen

hebben, ondanks den moed, de volharding en de bekwaamheid, welke hij aan den dag legt, en de gelukkige ontknooping, die hem, als Graaf, in de armen eener bevallige Engelsche dame voert. Niettegenstaande dat alles en nog veel meer, wat ons tegenstaat en wij kieschheidshalve verzwijgen, leest men het werk met onafgebrokene deelneming. Uitgever en Vertaler zullen alzoo voorzeker hunne moeite niet onbeloond zien, daar zij op de belangstelling van den Hollandschen lezer in alwat de Kaap betreft, bij hunne allezins geoorloofde speculatie, gerekend hebben.

Groninger Studenten-Almanak voor 1836. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *f* 1 - 60.

Met veel genoegen lazen wij wederom dit product van de vereeniging: *Vindicat atque polit.* De rangschikking van den inhoud draagt evenzeer onze goedkeuring weg; en dat men de ruimte onder vele verzen gebruikt heeft tot het plaatsen van korte aanteekeningen in proza, maakt, dat de lezer minder wit papier voor zijn geld krijgt. Alwat men in een jaarboekje kan verlangen, is onder de rubriek *Almanak* gebragt. Daarop volgt, onder het hoofd: *Staat der Akademie*, alles, wat daarop betrekking heeft. Wij hadden er echter niet ongaarne het Programma der Lessen voor het loopende Akademiejaar bij aangetroffen, zoo als zulks door H. H. Redacteuren van den Amsterdamschen Studenten-Almanak gedaan is. Het geschiedkundig verslag is wèl gesteld, en kenmerkt zich gelukkig niet door bijzondere belangrijkheid; gelukkig, zeggen wij, omdat ook wij van meening zijn, dat overvloed van stof niet altijd een goed voorteeken is. Vier bladzijden over de Mathesis openen het Mengelwerk; wij houden ze voor persiflage, en zouden ze hier, hoe geestig ook, liever gemist hebben. De verzen zijn over het algemeen vrij goed, sommige keurig, enkele voortreffelijk, ook de Duitsche, welke wij hier, even als in vorige jaren, eigenaardig aantreffen. Onder de navolgingen troffen wij verscheidene aan naar BARBIER, die bijzonder wèl bewerkt zijn, maar tegen wiens schriften wij jonge lieden welmeenend waarschuwen. Kracht en gloed, offchoon met veel bombast gemengd, bezit die Schrijver voorzeker, *mais c'est là*

force des forts de la Halle, en zijn gloed heeft iets afſchuwelijks; de beelden zijn veeltijds onedel, onkiesch, en gemeen in de *détails*, getuige hier bl. 23; wij hebben er in het oorſpronkelijke nog wel erger gelezen, en raden daarom Studenten vooral, BARBIER en zijn Republikeinsch geſchreeuw, met de geheele Romantiſche ſchool, te laten voor hetgeen zij zijn, en liever modellen ter navolging te zoeken bij de Ouden, of bij die Modernen, die den toets van gekuischten ſmaak hebben doorgeſtaan, waarvan wij, tot onze vreugde, ook in dezen bundel verſcheidene met genoegen lazen. Slechts ééne navolging getuigt, dat men aan de Hoogeſchool te Groningen ook nu en dan de Latijnſche lier ter hand neemt. Het ſtukje kon echter gelukkiger zijn. Door een aantal zamentrekkingen, (wij telden er meer dan een
— ◡ ◡ —
dozijn) waarvan *audio ego* een der ergſte is, wordt de wel-
— ◡ —
luidendheid niet bevorderd. In den eerſten regel is *pristini* verkeerd geſcandeerd; 't moest, volgens de maat, een Moloſſus zijn: of had VIRGILIUS ongelijk, toen hij zong:
— — ◡ ◡ — ◡ ◡
Conjux ubi pristinus, cet.? Wij bejammeren het, dat er niet meer aan die poëzij, den Student zoo wèl pasſende, gedaan wordt, en dat men dan bij dat weinige niets voortreffelijkers bekomt. De ſtukjes van Mr. A. MODDERMAN munten bijzonder uit, en wij danken het H. H. Redacteuren, die van den geestigen Schrijver hebben kunnen verkrijgen om den *Zendbrief* te plaatſen, die in het luimige genre allerfraaist en tevens alleszins gepast te noemen is, en op eene aangename wijze dit jaarbundeltje beſluit.

Tijdkorter in ledige oogenblikken, *of Almanak voor* 1836. *Door* A. HAZELHOFF. *XXIVſte Jaargang. Te Groningen*, *bij* A. Hazelhoff. *f* : - 25.

Den welmeenenden opſteller van dit jaarboekje troffen zware huiſelijke rampen, welke hem verhinderden, zijn boeksken van het vorige jaar ons toe te zenden. Thans gewierden ze ons beide te gelijk. Geest en ſtrekking zijn ſteeds dezelfde. Waarom zouden wij hem dan ook nu de zoo heusch verzochte aanmoediging weigeren? Ook de eenvoudigſte middelen zijn ſomwijlen vruchtbaar in heilzame gevolgen.

Boekbeſch. No. II. bl 66. reg. 14. leze men ABBOTT.
Meng. bl. 73. reg. 8. *ſtaatkunde.*

BOEKBESCHOUWING.

Het Evangelie de weg der zaligheid. Een Christelijk Huisboek. Door N. DE GRAAFF, *Predikant te Bloemendaal. II Deelen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1834. *In gr. 8vo. 488 bl. f* 4-50.

Wij kunnen dit *Christelijk Huisboek* allezins aanprijzen, offchoon wij de dingen wel eens meer of min uit een ander oogpunt beschouwen, dan de Schrijver doet. De Inleiding begint met de zoo dikwerf herhaalde en helaas! niet ongegronde klagt over *onverschilligheid omtrent de leer des Evangelies* en over *flaauwheid in het betrachten van hare heilzame lessen en weldadige voorschriften.* Hier wordt melding gemaakt van *de godsdienstige gesteldheid des Christendoms in onze dagen.* Blijkbaar is *de Christenheid* bedoeld, of *de Christelijke Kerk*, zoo als men ook wel spreekt. Het *Christendom* zelve, Goddelijk van oorsprong en onveranderlijk in zijn wezen, ondergaat geene wijzigingen. Alleen de vormen kunnen verschillen, waarin menschen het opvatten, bewaren en overbrengen. De Weleerw. N. DE GRAAFF zegt: „Naar mate men meer met den heerschenden geest onzer eeuw en met veler bedoelingen en handelingen bekend wordt, ontwaart men ook meer een doorgaand gebrek aan hartelijke ingenomenheid met JEZUS, aan reine liefde tot Hem, en aan een blijmoedig en ijverig volbrengen zijner wijze en liefderijke bevelen." Wij moeten bekennen, dat deze aanmerking maar al te veel waarheid bevat. Doch eene andere vraag is, of dat kwaad juist in onze dagen zoo bijzonder toeneemt, als men wel eens onderstelt. Zoude het ook kunnen gebeuren, dat iemand bij toenemen in jaren het gebrekkige meer begint op te merken, en nu de verandering in *zijne* wijze van zien op personen en zaken rondom hem meent te moeten overbrengen?

De redenen, waaraan het is toe te schrijven, dat het Evangelie niet meer kracht uitoefent op deszelfs belijders, liggen, volgens bl. 3, *in de geaardheid der menschen zelve, die met de verkondiging dier Goddelijke leer bevoorregt zijn.* Wij geven in bedenking, of niet onderscheidene oorzaken daartoe kunnen medewerken. De eigenlijke *geaardheid* der menschen heden ten dage zal misschien niet zoo veel verschillen van die der Joden en Heidenen, onder welke de Apostelen met zoo heilzaam gevolg predikten. Een zamenloop van omstandigheden heeft daartoe medegewerkt, dat ligtzinnigheid en onverschilligheid in de zaak der Godsdienst toenamen bij zekere uitwendige beschaving. Wij zijn het volkomen eens met den Schrijver, wanneer hij betuigt: *Het ontbreekt, helaas! zeer velen aan genoegzame kennis van den aard, den inhoud en de heilzame bedoelingen der Evangelieleer.* Ja, het is zoo; onkunde is de verderfelijke bron van veel kwaad. Wij juichen dus elke poging toe, die ten doel heeft, de leere der waarheid, die naar de godzaligheid is, den noodigen invloed op verstand en hart der menschen te doen erlangen. Wij verblijden ons, ook dit werk van DE GRAAFF met ruimte te kunnen aanprijzen. Moge het onderwerp niet nieuw zijn, het blijft toch altijd even belangrijk, terwijl eene andere manier van behandeling welligt kan toebrengen, om de belangstelling te verlevendigen.

Het werk bestaat uit drie Afdeelingen, onder de volgende opschriften: I. *De leer van het Evangelie, zoo als die in de Schriften der Apostelen en Evangelisten begrepen is.* II. *De oogmerken der Godheid met de bekendmaking en uitbreiding des Evangelies onder het menschdom.* III. *Geschiedkundig onderzoek, of en in hoe verre het oogmerk van God met het Evangelie werkelijk bereikt is.* De eerste Afdeeling heeft vijf Hoofdstukken, waarin gehandeld wordt over *de kennis van God, de kennis van den mensch, het Goddelijke plan ter herstelling des menschelijken geslachts, het Christelijke geloof en de Evangelische deugd*, en *de leer on-*

zer pligten volgens het Evangelie. Deze Afdeeling, de uitvoerigste der drie, maakt den inhoud van het eerste boekdeel uit. Met hetgene hier gezegd wordt, kunnen wij ons in het algemeen zeer wel vereenigen. Misschien had hier en daar iets bekort moeten worden. Ook vindt men op enkele plaatsen uitdrukkingen, waaromtrent wij meer of min hebben aan te merken; doch dit weinige betreft geenszins de hoofdzaak. Zoo bevalt ons, bl. 36, de uitdrukking niet, dat God den mensch *uit stof en klei boetseerde.* Dit staat niet eens letterlijk in den Bijbel. En kan men, gelijk op bl. 52, in een' eigenlijken zin wel zeggen, dat *de Schepper de meeste kunst besteed heeft aan het zamenstel des menschelijken ligchaams?* Uit de redenering over den oorsprong des kwaads, bl. 59—64, blijkt, dat de Schrijver aan de leer van zijn Kerkgenootschap getrouw blijft. Hij noemt JEZUS, bl. 95, *den eenigen reinen uit een onreine*, en zegt, bl. 98, dat Hij, die Heer en eigenaar van alles was, *een beestenkribbe tot zijne wieg en bakermat verkoos*: is dit juist uitgedrukt? Hij gewaagt, bl. 101, van *de vereeniging der Goddelijke en menschelijke natuur in den Godmensch (?)*, doch merkt, bl. 102, te regt aan: *In zijn gedrag zien wij de handelwijze van God; in zijn spreken hooren wij de stem des Vaders; zijne gezindheden zijn het afschijnsel en uitdruksel van Gods gezindheden.* Dit is hoofdzaak, waaromtrent men het eens kan zijn, al deelt voor het overige niet ieder in dezelfde leerstellige begrippen.

Verder wordt als eene weldaad onzer verlossing voorgesteld, dat het geweten des zondaars *thans zwijgt*, daar het woord des Evangelies ons toeroept: *Zoo is er dan nu geene verdoemenis*, enz. De uitdrukking is onnaauwkeurig, en *Rom.* VIII: 1 wordt iets anders bedoeld. Wanneer ook het geweten zwijgt, is en blijft de zinnelijke mensch tot alle zedelijk kwaad bekwaam. De Schrijver maakt, bl. 163 env., zeer juiste aanmerkingen over zaligheid; doch, zijn die waarschuwingen

tegen den waan van verdienstelijkheid *thans* wel zoo gepast? Zonderling luidt, bl. 180, de vraag: *Kan er dan nog langer eenigen (eenige) twijfel bij ons overblijven, of er wel een* JEZUS *geweest zij?* Het boek zal niet ligt in handen van iemand komen, die hieraan twijfelt. *Verpligting aan onze medemenschen*, bl. 214, drukt niet juist uit, wat de Schrijver bedoelt.

Het tweede of laatste Deel bevat de tweede en derde Afdeeling. Kort is Afd. II, daar de Schrijver in 9 § § op 40 bladzijden behandelt, wat hij te zeggen had over *Gods oogmerken met de bekendmaking en uitbreiding des Evangelies;* en, volgens bl. 12, zijn deze: *De daarstelling en bevordering van het geluk van menschen, door middel van zedelijkheid en deugd.* Tegenwerpingen des ongeloofs worden, bl. 26 en volgg., vrij goed beantwoord. Minder kunnen wij ons vereenigen met den uitroep, bl. 31—32: *Maar hoe weinig beantwoordden over het algemeen die middelen* (Gods leidingen vóór de tijden des Christendoms) *aan het liefderijk doel der Godheid!* Iemand zou dus kunnen vragen, of dan niet de voor dien tijd beste middelen gekozen waren? Een blik op de geschiedenis des menschelijken geslachts doet ons duidelijk zien, waarom *het meer krachtig werkend middel* (bl. 32) eerst later aangewend kon worden.

Afd. III behelst een onderzoek, *of en in hoe verre het oogmerk van God met het Evangelie werkelijk bereikt is.* Hier wordt niet gevraagd, of de Christelijke leer, volgens Gods bedoeling, algemeen moet worden op aarde; de Schrijver wilde bewijzen, dat *het Evangelie bevonden is, de eenige ware leer der zaligheid te zijn.* Hij heeft dit gedeelte des onderwerps behandeld in vier Hoofdstukken, waarvan de opschriften zijn: *Beschouwing van den staat des menschdoms vóór de invoering van het Christendom. De heilzame uitwerkselen der Evangelieleer, in de eerste Christeneeuwen, op bijzondere personen of gemeenten. Beschouwing van den*

uitwendigen voorspoed, offchoon wezenlijken teruggang des Christendoms, en van het nadeel, daardoor aan de wereld veroorzaakt. De leer van het Evangelie uit de nevelen van bijgeloof en priesterdwang hersteld in deszelfs oude klaarheid, en de gevolgen daarvan voor het menschdom.

Wij hebben vooral dit gedeelte des werks met bijzonder genoegen gelezen, alhoewel hier of daar ook eenige aanmerking te maken ware. Op bl. 59 staat: *denkbeelden der Godheid*, en *denkbeelden aangaande de Godheid* worden bedoeld; zoo ook bl. 62: *verhalen der Goden*, in plaats van *verhalen aangaande de Goden.* Wij zouden, bl. 63, het hoogste goed van EPIKURUS liever *genoegen*, dan *vermaak* noemen, en, bl. 64, *wijsgeerige gezindten* of *aanhangen* beter keuren, dan *wijsgeerige gezindheden.* Eene uit CICERO aangehaalde plaats is, bl. 78, aldus vertaald: *Een regtschapen man is hij, die zich gelukkig maakt voor zoo velen, als hij kan.* Buiten twijfel is hier eene drukfout, daar de Heer DE GRAAFF vertaald zal hebben: Een regtschapen man is hij, *die zich nuttig maakt* — liever zouden wij zeggen: *die nut doet aan zoo velen* enz. Volgens bl. 128, gaf Keizer KONSTANTIJN in 313 aan de Christenleeraars vrijheid *tot* het bekleeden van burgerlijke lastposten; dit moet, ook blijkens den zamenhang, vrijheid *van* (*immunitas*) zijn.

Wij achten het niet noodig, aan te wijzen, waar wij over zekere punten anders zouden denken. Wij hopen slechts, dat dit boek veel gelezen, en het doel des Schrijvers bereikt moge worden, daar wij met hem gelooven, dat, *naarmate het Evangelie meer in deszelfs oorspronkelijke zuiverheid en eenvoudigheid wordt gekend, geëerbiedigd en geloofd, ook naar die mate meer echte godsdienstige kennis, meer werkdadig geloof, meer blijde troost en ware vroomheid gevonden wordt; en dat uit dien hoofde het Evangelie van onzen Heer* JEZUS CHRISTUS *het grootste, edelste en uitnemendste ge-*

schenk is, hetwelk de Goddelijke liefde immer aan het menschdom heeft gegeven. (*)

(*) Eene zinstorende drukfout wordt bl. 104 gevonden, alwaar *wee Joodsche mannen* staat, in plaats van *twee.*

Eene Catholijke Nederlandsche stem, bij de tegenwoordige Godsdienstwoelingen in ons Vaderland. Naar aanleiding van het ter uitlegging opgeven der „moeijelijke" Bijbelplaats, 1 PETR. III: 18—22, *als prijsonderwerp, door de Leydsche Hoogeschool. Te 's Hertogenbosch, bij* J. J. Arkesteyn en Zoon. 1834. *Kerkelijk goedgekeurd. In gr.* 8*vo.* 72 *bl. f* : - 40.

Gedachten omtrent den toestand der Nederlandsche Gereformeerde Kerk. Een woord aan allen, die het met die Kerk wel meenen, geschreven na de Synode van 1835, *door* G. J. F. CRAMER VON BAUMGARTEN. *Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1835. *In gr.* 8*vo.* 117 *bl. f* 1 - 25.

De ons geheel onbekende Schrijver van het eerste boven gemelde stukje „ erkent" in de Voorrede „ plegtig, „ dat geen vak van wetenschap hem zoo ten eenemale „ vreemd is, als de eigenlijk gezegde Godgeleerdheid"; en is dit zoo, dan verwondert het ons, dat hij zich gewaagd heeft aan een onderwerp, dat met de Godgeleerde wetenschappen in veelzijdige aanraking komt. Wij willen hiermede hem en anderen „ ongewijden en ongeordenden Catholijken" het regt niet betwisten, om „ het geloof, 't welk zij belijden, met hunne penne „ ten dienste te staan"; maar wij meenen toch, dat zij dan hiertoe wèl berekend moeten zijn, en zien dus met bevreemding onder de „ beroemdste Protestanten," op welke hij zich beroept, als die dit ook gedaan hebben, DA COSTA en CAPADOSE geplaatst, en wel in dezelfde reeks met onzen eenigen HUIG DE GROOT;

en onder de met hen als zoodanig op ééne lijn gestelde Katholieken treffen wij geen anderen beroemden naam aan dan VONDEL, doch die zijnen roem immers niet van de Godgeleerdheid, maar van de Dichtkunst ontvangen heeft.

Uit dit werkje intusschen, en deszelfs „ veelvuldige „ aanteekeningen", waardoor het er meerendeels uitziet als HINCMAR VAN REPKOW's *Noten zonder tekst*, blijkt het, dat deszelfs Opsteller eene groote menigte van Schrijvers, en daaronder zeer vele Protestantsche, gelezen, of zich althans met hunne schriften eenigzins bekend gemaakt heeft. Welke aanleiding hij tot zijn schrijven genomen heeft, ziet men op den titel aangeduid; en blijkens zijn geschrift heeft hij er zich aan geërgerd, dat de Theologische Faculteit van *Leiden* gesproken heeft van eene „ *moeijelijke*" Bijbelplaats: de zoodanige schijnen er dus volgens hem niet te bestaan, of althans door een krachtig hulpmiddel te verklaren te zijn. Geen wonder, want dit gansche stukje heeft ten oogmerke, om, door middel van het uit die veelvuldige Schrijvers onthoudene of aangeteekende, te beweren, dat de Protestanten het met elkander oneens zijn in de uitlegging des Bijbels, en in bijzondere gevoelens; en *dus*, (maar al was het voorgaande nog meer waar, dan zouden wij dit gevolg ten sterkste ontkennen en geenszins als noodzakelijk aanzien) dat men hoog noodig heeft een onfeilbaar kerkelijk gezag, dat zonder eenige de minste dwaling bepaalt, wat eeniglijk de ware zin en leer des Bijbels is; en dit is (volgens den Schrijver) nergens elders dan in de Roomsch-katholieke Kerk te vinden. — Legt dus, alle gij Roomsch-katholieke en Protestantsche Godgeleerden! legt gerust uwe Hermeneutische en Exegetische, Philosophische en Theologische studiën en schriften ter zijde! gaat te *Trente*, en, zoo men u daar niet helpen kan, te *Rome* vragen, wat de echte Godsdienstleer op elk punt, de zin van elke Bijbelplaats is! dan is immers niets meer moeijelijk! En alle gij Roomsch-katholieke en Protestantsche Leeken! legt uw hoofd ge-

rust in den fchoot van lieve Moeder neder, en laat u, als zoete kinderen, vóórzeggen, wat gij, het moge er ftaan of niet ftaan, nazeggen en gelooven moet! Valt u dit vooreerst nog wat zwaar, Protestantfche Leeraars en Gemeenten! wel nu, daar zijn er thans *onder u*, die u van de redelijke Evangelifche vrijheid, waarin gij ftaat, willen afroepen, en onder een verouderd kerkelijk gezag terugbrengen: welaan! fcheurt u met hen van uwe broeders af, en gewent u alzoo allengs, om uwen hals te buigen onder het immers nog zachtere juk eener eenige en onfeilbare en alleen zaligmakende Kerk! Vraagt gij, waarom zij dit is; denkt toch niet, dat het is, omdat zij zelve dit zegt! neen, zegt zij, omdat het daar en daar in de H. Schrift ftaat. Ja maar, zegt gij, dit is volgens gezonde en goede uitlegkunde de zin van die plaatfen niet. Zwijgt toch! zij zegt u immers, dat zij alleen de ware meening des Geestes weet. — Het zou wel een aardig pendant van bovenftaand gefchrift zijn, indien eens iemand een dergelijk uittrekfel wilde maken, niet alleen uit Roomsch-katholieke Schrijvers van latere tijden, maar ook uit de Kerkvaders, ja uit de oudfte en uitftekendfte, om aan te toonen, hoe veel zij, zelfs omtrent de voornaamfte punten, nog onderling verfchillen, en hoe veel er van de latere bepalingen is, waarvan men bij de vroegfte zelfs geen fpoor vinden kan. Rec. echter heeft hiertoe noch gelegenheid noch genegenheid; en hij vreest ook, dat het voor Schrijvers, als die van het gemelde boekje, vruchtelooze moeite zou zijn. Aan 's Mans individuéle welmeenendheid en overtuiging, al rust deze dan ook, naar zijn inzien, op een' zwakken grond, wil hij, naar Christelijke liefde, niet twijfelen: maar bij het gefchrijf van eenen Man, die der Protestanten onderling verfchillen breed en niet zelden verkeerd uitmeet; die alles, wat tot de Roomsch-katholieke Kerk, zoo als zij thans is, betrekking heeft, hoog prijst en roemt; die *Silezië* „ rampzalig" noemt, omdat eenige Geestelijken aldaar naar verbetering dezer Kerk ftaan; die, ja, van fom-

mige Protestanten met lof fpreekt, maar bijzondere voorkeur fchijnt te geven aan de zich alleen regtzinnig wanende Hervormden; hierbij dan wil Rec. toch zijnen Protestantfchen Geloofsgenooten den bekenden versregel, hetzij dan van CATO, of van iemand anders, maar toch altijd eene wijsheidsles, die hij in zijne jeugd geleerd heeft, in gedachten brengen: *Fistula dulce canit, volucrem quum decipit auceps;* dat is: *Zoet fpeelt het fluitjen, als vogelaar 't vogeltje knipt.*

Het belge den Heer CRAMER VON BAUMGARTEN niet, dat wij hem in het gezelfchap van zulk eenen Man laten optreden; echter niet om eene lijn van vergelijking tusfchen hen beide te trekken, maar omdat zijn ftukje tot diezelfde Godsdienstwoelingen, waarop gemelde Schrijver doelt, niet alleen betrekking heeft, maar ook (het fmart ons, dit van een anders niet onverdienftelijk Man te moeten zeggen) dengenen, die de herftelling van een in de leer ftrenger verbindend kerkelijk gezag wenfchen, in de hand werkt, en de ontevredenheid en fcheuring, hoewel hij zegt die niet te willen, nogtans waarlijk bevordert. Wij willen en kunnen desniettemin omtrent zijn ftukje, dat met groote langwijligheid en veelvuldige herhaling van hetzelfde gefchreven is, kort zijn. Het bevat eerst zeker overzigt van den toeftand van het Hervormd Kerkgenootfchap hier te lande; doch waarin ons veel voorkomt, meer op fommigen in Duitschland, dan op Nederland in 't algemeen toepasfelijk te zijn, en dus, door onbeftemde en overdrevene befchuldigingen, noodeloos wantrouwen te kunnen verwekken. Maar het eigenlijke doel van het ftukje is, deels op het antwoord, dat de Synode der Hervormden, in 1835, op het Adres van den Pred. ENGELS *c. f.*, onder welke de Heer VON BAUMGARTEN was, gegeven heeft, zeker repliek te geven; deels om de Hervormden in Nederland op te roepen, dat zij zich bij de volgende Synodale Vergadering, in 1836, in denzelfden geest, als de genoemde Adresfanten, laten hooren. — Wat het eerfte betreft, wij laten het gaarne

aan de wijsheid der Synode over, of zij zich door een conctra-repliek tegen den Schrijver zal willen verdedigen; maar achten dit ook te minder noodzakelijk en waarſchijnlijk, onder anderen omdat het voortreffelijke en zeer belangrijke Rapport van hare Commisſie in deze zaak thans niet alleen in hare gedrukte Handelingen, maar ook in de *Godgeleerde Bijdragen*, IX, 6, voor iedereen te lezen ſtaat, en dus ook hare meening en beweegredenen genoeg bekend kunnen zijn, waardoor het door CRAMER VON BAUMGARTEN aangevoerde van zelf wederlegd wordt; en wij zijn van gevoelen, dat zij in de gegevene omſtandigheid met de meeste wijsheid gehandeld heeft. — Wat het tweede aangaat, waarbij wij onwillekeurig aan de Belgiſche politieke Petitionarisſen en de hen opruijende Geestelijken dachten; wij konden ons niet genoeg verwonderen, dat een verſtandig mensch denken kan, dat de Synode aan *velen* toeſtaan zal, wat zij om zeer goede redenen aan *weinigen* geweigerd heeft. Ook meenen wij er te moeten bijvoegen, wat in het bewuste ſtukje niet gemeld wordt, maar toch ontwijfelbaar waar is, dat een aantal van 173 Predikanten aan de Synode van 1835 verzocht heeft, tot geen de minſte verandering, wijziging of verklaring van het bekende Onderteekeningsformulier te beſluiten. Wij kunnen ons dus hoofdzakelijk zeer wel vereenigen met hetgene, dat een ander Recenſent, in de *Godgel. Bijdr.* t. a. p., over dit geſchrift breeder gezegd heeft. Voor het overige doen wij, met de Synode, gaarne hulde aan de, naar den aard der liefde onderſtelde, goede bedoeling van den Heer CRAMER VON BAUMGARTEN; maar meenen, dat hij beter zou gedaan hebben, met zijne deelneming aan het bedoelde Adres en de uitgave van dit zijn geſchrift achterwege te laten. — Eindelijk, (zoo als wij meermalen gezegd hebben) wij gevoelen geen lust, om ons in die kerkelijke twisten, die ons zeer bedroeven, te verdiepen; maar ſlechts éénе vraag willen wij den voorſtanders van een in de leer meer beperkend kerkelijk gezag voorleggen:

Meenen zij, indien zij eens hunnen wensch kregen, hiermede den menschelijken geest aan banden te zullen leggen? Zij, die met hen van dezelfde overtuiging zijn, al ware die ook nog zoo dwalend, zouden die desniettemin wel volgen; maar wat zou het bij hen, die dit niet zijn, uitwerken? Dat zij zich in vrij en redelijk onderzoek zouden belemmerd vinden, en hierdoor of tot afscheiding, of tot eene, voor verstand en geweten moeijelijke, gedwongene houding en handeling, of tot onnadenkend napraten en blind ijveren, of tot huichelarij gebragt worden. En wat zou er dan voor Christelijke waarheid, godsvrucht en liefde gewonnen zijn?!

De Otorrhoea, atque de variis modis, quibus pus effluere, et quorsum delabi soleat, Specimen anat. path. inaug. quod — G. A. F. QUARIN WILLEMIER, Chir. mil. secundi ordinis. Traj. ad Rhen. typis *N. van der Monde.* 1835. 8vo. f. m. p. 76.

Die het door den Heer QUARIN WILLEMIER gekozen onderwerp, volgens het *Motto*, onbeduidend noemde, zoude verraden weinig ondervinding te bezitten, of over hoogst belangrijke aandoeningen los heen te loopen. Die met de ziekelijke verschijnsels in het *oor* of van het *gehoorwerktuig* slechts eenigermate is bekend geworden, wien het sluipende dezer gevaarlijke ziektevormen slechts eene enkele maal gebleken is, zal dusdanig onderwerp voor eene *Dissertatie* niet gering noemen; integendeel hij zal wenschen, dat het in handen valle van iemand, opgewassen voor zulk eene stof, dien het noch aan ondervinding ontbreke, noch aan de noodige bekwaamheid om haar behoorlijk te bewerken.

Deze Verhandeling, welke den *oorenvloed* zal beschouwen, splitst zich in twee Hoofdstukken, ten einde in het eerste de oorontsteking (*otitis*) te vermelden, zonder welke de oorenvloed niet behoorlijk kon afgehandeld worden. In de meeste gevallen zal de *otorrhoea* wel

het gevolg van oorontfteking zijn; zij is dus meer verfchijnfel dan oorfpronkelijke ziekte, in elk geval gevolg, het zij van ontfteking of geprikkelden toeftand van het gehoorwerktuig, onverfchillig welke prikkel als oorzaak van den oorenvloed werke, hetwelk meer tot het bijzonder onderzoek der verfchillende vormen behoort. — Na kortelijk de oorontfteking vermeld te hebben, gaat de Schrijver in het tweede Hoofdftuk, beginnende met § 7, over, om zijn eigenlijk onderwerp, de *otorrhoea*, te behandelen. Deze § behelst de gewone verdeelingen. De Schrijver blijft ons echter in § 8 de bepaling van dezen ziektevorm fchuldig, hetwelk ook zeer moeijelijk is. Uit § 9 blijkt, dat de zwarigheden, ter juiste bepaling van den idiopathifchen oorenvloed, in even ruime mate op den fympathifchen toepasfelijk zijn. Het flot van § 9 met het reeds vooraf gezegde vergelijkende, zoude men geenen anderen oorenvloed dan eenen etterachtigen hebben; (vergelijk p. 55, waar dit beter wordt uiteengezet.) De grenzen, waar het weiachtig vocht etter wordt, zijn wel moeijelijk aan te wijzen; maar uit des Schrijvers vroegere befchrijving wordt hier te bepaald gezegd, *effluvium puris enim adest ex aure*, p. 14, daar hij vroeger zelf vele wijzigingen der uitvloeijende ftof opgeeft. Terwijl de Schrijver op p. 9 ook van CELSUS ten opzigte der *prognofis* gewag maakt, baart het verwondering, dat hij niet weder op dezen Schrijver terugkomt, die in het vijfde boek onderfcheidene hoofdftukken aan de befchouwing der oorziekten toewijdt. Men ontmoet daar eene zekere uitvoerigheid, welke te belangrijker wordt naar den toenmaligen ftaat der kunst, en te meer aandacht verdient, dewijl de voortgangen gedurende al dien tijd niet de voorfpoedigfte zijn geweest. De Schrijver geeft van § 10—20 de verfchillende wegen op, langs en door welke de ftof bij den oorenvloed zich eenen uitgang zoekt te banen. Hij tracht elk dezer uitgangen door voorbeelden te ftaven, van dezen of genen Schrijver ontleend, of hem welwillend medegedeeld, onder anderen door de Heeren SCHROEDER

VAN DER KOLK (op wiens aanraden deze ſtof gekozen werd) en KERST. Eigenlijk, gelijk men in de Voorrede leest, had de Schrijver de *Cholera* naar eigene waarnemingen willen behandelen; zeker een onderwerp, tot meer dan verzadigens toe behandeld; desniettegenſtaande zouden goede waarnemingen uit eigene ondervinding, met naauwkeurige lijkopeningen vergezeld gaande, ſteeds op onderſcheiding aanſpraak gemaakt hebben. STOLL zeide toch, dat waarnemingen over eenig onderwerp zoo lang mogen en moeten herhaald worden, tot dat het ten vasten regel gebragt is; en zoo verre is het op verre na nog niet met de Cholera gekomen, ondanks den overvloed van geſchriften. Dan, laat ons in des Schrijvers keuze berusten. De medegedeelde waarnemingen van anderen ontleend zijnde, verbiedt zulks van zelf, den Schrijver bedenkingen mede te deelen over hetgeen niet het zijne, noch door hem verrigt is. — Het derde Hoofdſtuk is aan de overweging der toevallen gewijd. Ook hier treffen wij veel aan, hetwelk onbepaald is. Beſtonden er echter bepaalder verſchijnſels, de herkenning van den waren zetel dezer gebreken zoude aan niet zoo vele zwarigheden onderhevig zijn. Bij de vermelding der verſchillende geluiden, het gevolg van ooraandoening, welke zoo vele misleidingen kunnen voortbrengen, mist nogmaals, bij de vermelding van vroegere Schrijvers, CELSUS, die in het 6de boek No. 8 zegt: *aliud vitii genus est, ubi aures intra ſe ipſae ſonant.* Als een der ſtandvastigſte verſchijnſels wordt het uitvloeijen van ſtof opgegeven. Of deszelfs afwezigheid ſteeds moet gezocht worden in het niet ſcheuren van het trommelvlies, blijkt niet, dewijl er een etterachtige vloed uit het oor kan beſtaan zonder beleediging van het trommelvlies, uit het uitwendig gedeelte. Dit verſchijnſel zal ook in het begin der ontſteking afwezig zijn. Ook zonder hetzelve kan men dikwijls tot eene hevige aandoening van dit zintuig beſluiten, welke de krachtdadigſte hulp vordert, om te voorkomen hetgeen zoo gevaarlijk kan worden, wanneer de ziekte zich door den

oorenvloed zigtbaar begint te uiten. — In § 26 wordt over de *otorrhoea primitiva cerebralis* — in § 27 over de *confecutiva* gehandeld. Zouden, in het medegedeelde geval van den Hoogl. S. VAN DER KOLK, de belangrijke ontaardingen niet van den hevigen fchok, welken het hoofd ondergaan had, zijn af te leiden? — Van § 28 tot het einde worden de veranderingen in het flaapbeen door het beenbederf overwogen; ook de wegen nagegaan, langs welke de etter zich eenen uittogt baant. Zoo ergens, zal hier eene groote verfcheidenheid opgemerkt worden. De wet der zwaarte, het celachtig weeffel, hetwelk bloedvaten en zenuwen omgeeft, de vele fpieren, dit alles kan het doordringen van den etter gemakkelijk maken. Waar de etter zenuwen raakt of drukt, zullen de fchromelijkfte toevallen en de zonderlingfte verwikkelingen waargenomen worden. — De Schrijver, deze ziekte meer op het gezag van anderen dan uit eigene ondervinding befchreven hebbende, heeft zich waarfchijnlijk om die reden onthouden, iets over de behandeling mede te deelen, waardoor zijne Verhandeling evenwel des te belangrijker ware geworden. Eene oordeelkundige, van ftelfelzucht en eenzijdigheid verwijderde befchouwing ware wenfchelijk, dewijl onkunde hier dikwijls zulke verkeerde middelen bezigt, en de kwakzalverij zulk een gevaarlijk fpel fpeelt. Moge de Schrijver zich hiertoe opgewekt gevoelen, wanneer in zijnen werkkring gevallen van dien aard hem mogten voorkomen! Daartoe zij hem opgewektheid en verder datgene toegewenscht, waardoor men de wetenfchap met lust beoefenen en in hare beoefening volharden kan!

Etat de la Civilifation morale et religieufe des Grecs dans les fiècles heroïques, par P. VAN LIMBURG BROUWER. Tome II. Groningue, chez *W. van Boekeren.* 1834. *In gr.* 8*vo.* 588 *pag. f* 5-55.

In onze vorige beoordeeling (zie *Letteroef.* Junij 1833,

bl. 289) beschouwden wij het *Grieksche* volk *in de Heldeneeuwen* naar deszelfs afkomst, karakter en zedelijke beschaving: dit Deel bevat de godsdienstige vorming en denkwijze van hetzelve. Ook hier vonden wij menigvuldige gelegenheid tot bewondering der groote belezenheid, der uitstekende vlijt enz. des kundigen Schrijvers. Hij heeft een onderwerp van zoo groote uitgebreidheid, en waarover in den jongsten tijd, vooral in *Duitschland*, zoo veel geschreven is, zonder langwijligheid, maar toch met de behoorlijke ontwikkeling, in dit Deel omvat, hetwelk daardoor ook bijna nog eens zoo uitgebreid is als het vorige. Wij zullen den hoofdinhoud daarvan opgeven, en intusschen onze bedenkingen den geëerden Schrijver bescheidenlijk mededeelen. De Heer VAN LIMBURG BROUWER is, gelijk wij reeds in het vorige Deel gezien hebben, een groot tegenstander van het gevoelen, dat de *Grieken* hunne *meeste* beschaving en godsdienstige denkbeelden van andere Volken, vooral van de *Egyptenaren*, zouden hebben ontleend; terwijl onze Schrijver beweert, dat die zich uit den eigen' boezem der Natie, vooral der oude *Pelasgen*, ontwikkeld heeft. Hij is dus, gelijk men begrijpen kan, geheel afkeerig van de *symbolisch-allegorische* verklaring van CREUZER, en helt meer over tot deszelfs tegenstander VOSS, wien hij echter ook somtijds tegenspreekt. De zonderlinge opvattingen van HERMANN worden vooral met nadruk afgewezen (b. v. op bl. 107, Noot 217). Reeds dadelijk in den beginne ontmoeten wij echter de volgende wonderspreuk (p. 2): *Je suis persuadé qu'on ne saurait* DÉMONTRER *l'existence de ce sentiment, que quelques auteurs ont défini sentiment réligieux. Je ne crois pas que l'homme, dans le simple état de nature, ressente par lui-même, sans quelque impulsion extérieure, le besoin de croire en Dieu*; en ter staving daarvan beroept hij zich, in eene Noot, op HUME, met wien hij daaromtrent volkomen eenstemmig denkt. *Demonstreren* — neen, dit kan men het godsdienstige gevoel zoo min als het zedelijke, en welk een gevoel is er, vatbaar voor *demonstratie?* Maar de behoefte, de innige behoefte van dat gevoel voor den

zwakken mensch, ook buiten de lage aandrift van vrees of belang, moet de Schrijver in 't vervolg zelf erkennen, wanneer hij zegt (p. 569): *Quoique l'intérêt soit toujours le motif du culte qu'on vouait aux Dieux, l'histoire prouve cependant, que le pieux Grec n'adorait pas seulement ses Dieux par crainte et par la conviction de leurs forces supérieures, mais aussi bien, et peut-être avec plus de ferveur encore, par amour et par reconnaissance.* Wat is toch godsdienstig gevoel, wanneer het *dit* niet is? Wij willen daarom de bepalingen van eenen BENJAMIN CONSTANT volstrekt niet verdedigen, die op dit gevoel de geheele Godsdienst, zelfs die der Openbaring, doet rusten; maar de zaak zelve is, onzes inziens, boven alle bedenking verheven.

Het negende Hoofdstuk, waarmede dit Deel begint, bepaalt de Volken, van welke de *Grieken* iets van hunne fabelleer zouden hebben overgenomen, doch wil onder dit getal de *Egyptenaars* zoo min, als maar eenigzins met de klare getuigenissen der Oudheid is overeen te brengen, anders dan door tusschenkomst der *Pheniciërs*, erkennen. Zelfs aan CEKROPS wordt de *Egyptische* oorsprong ontzegd. Omtrent de afkomst uit *Indië* wordt STRABO aangehaald, even alsof de nieuwere ontdekkingen omtrent taal en overeenkomst van Godenleer geen licht ontstoken hadden, waarvan STRABO niets weten kon. In de *Centimanen* en in BRIAREUS met *honderd armen* en *vijftig hoofden* is toch wel een spoor van de *Indische* Afgodsdienst te erkennen, hoewel het nog onzeker schijnt, of deze wel zoo oud is. Ook uit *Klein-Azië* wil onze Schrijver naauwelijks iets van eene afkomst der oudere *Grieksche* fabelen weten; maar des te milder is hij omtrent het Noorden van *Griekenland* of *Thracië*. — Het is ons niet mogelijk, dit stelsel des geleerden Schrijvers hier te beoordeelen of zelfs uiteen te zetten; wij vergenoegen ons dus, hetzelve hier aan te duiden.

Hij verdeelt de Godheden der *Grieksche* fabelleer, waaromtrent HESIODUS en HOMERUS, en onder de

laleren, als bewaarders der overlevering, APOLLODORUS en PAUSANIAS zijne voornaamste gidsen zijn, naar derzelver oorsprong, in drie klassen: *natuurlijke voorwerpen*, *zedelijke begrippen*, en *persoonlijke wezens*. De eersten zijn de *Aarde*, de *Hemel* en derzelver veelvuldige kinderen, in zoo verre die zigtbare voorwerpen zijn, de *Oceaan*, de *Rivieren*, (deze, niet de *Bergen*, werden vereerd) *Zon* en *Maan*, (de *Starren* weinig of niet) de *Dageraad* (AURORA) en de *Regenboog* (IRIS), twee bekoorlijke persoonsverbeeldingen, vooral de eerste. Ook de *Winden* genoten goddelijke eer; en onder dezen behoorden vooral ook TYPHON en de *Harpijen*; deze waren, ook volgens onzen Schrijver, *Stormwinden*. Zelfs in TYPHON wil de Schrijver geenen *Egyptischen* oorsprong erkennen! (Het *Vuur* werd door de *Grieken* niet aangebeden.) Reeds vroeg verhieven zij zedelijke eigenschappen tot personen, niet het Geluk; dit was hun een te afgetrokken denkbeeld; maar den *Rijkdom*, de *Wet*, de *Orde*, het *Regt*, den *Vrede* en de *Tweedragt*. De Schrijver spreekt met regt zoo dikwijls van de geheele kinderlijkheid en onbeschaafdheid der oudste *Grieken*; maar hoe kwamen zij dan aan *zulke* afgetrokkene denkbeelden? Dit heeft hij niet genoegzaam opgelost. Het komt ons voor, dat wij hier stellig aan uitheemschen, vooral *Egyptischen* of *Phenicischen* oorsprong te denken hebben; te meer, daar CHAMPOLLION in *Egypte* eene Godin van regt en waarheid, TAMEÏ (THEMIS), eene dochter der Zon, heeft gevonden. De *Uren* van den dag, of *Saizoenen* van het jaar, waren eensdeels zedelijke, anderdeels natuurlijke persoonsverbeeldingen; zij werden *Orde*, *Regt* en *Vrede* genaamd. Deze bijeenvoeging vatte men dus op, dat deze laatste eigenschappen onderstellen, dat alles geregeld en op zijn' tijd geschiedt. De *Tweedragt* daarentegen was de dochter van den *Nacht*. De *Faam* is eene dochter van JUPITER, en de *Liefde* bij HESIODUS een der oudste Goden. (Het dartele VENUS-kind is van lateren oorsprong.) Bevallig was het denkbeeld der drie *Gratiën*. Ook de *Verontwaardi-*

ging, de *Schande*, de *Schrik*, de *Vrees*, het *Medelijden*, het *Verstand*, het *Geheugen* (MNEMOSYNE, de moeder der *Muzen*), de *Verblinding* (ATÉ), de *Gebeden*, de *Overreding*, de *Overwinning* werden vergood. Alle deze Goden werden niet als *zedelijke* wezens, maar slechts als *magtiger dan de menschen* beschouwd, en konden dus ook geenen gunstigen invloed op de zedelijkheid hunner aanbidders hebben. Ditzelfde was in nog grootere mate het geval met de persoonlijke Goden der *Grieken*. Deze waren van drie tijdperken; de Hemel met de Aarde, SATURNUS, RHEA en de *Titans*, en JUPITER met zijne broeders en de jongere Goden. De Schrijver heeft zich hier vooral vele moeite gegeven, om de begrippen en de eerdienst der Heldeneeuwen van die der latere tijden, welke hij nog hoopt te behandelen, af te scheiden. Wij kunnen hem hier onmogelijk volgen, en zullen ons slechts tot eenige, onzes inziens vooral belangrijke, punten bepalen.

De dienst van RHEA en VENUS is, volgens den Schrijver, toch blijkbaar uit het Oosten, en wel van de algemeene Godin, in *Syrië*, *Phenicië*, *Babylonië*, *Perzië* en *Arabië* onder de namen van ASTAROTH, ASTARTE, DERCETO, MYLITTA, MITHRA en ALITATH vereerd; — dus heeft ook de dienst van MOLOCH, BEL, BAÄL, die met het offeren van kinderen gepaard ging, aanleiding gegeven tot de vereering van den kinderetenden SATURNUS, en de dienst van ADONIS in *Syrië* is eene navolging van de OSIRIS-dienst in *Egypte*. VENUS is door de *Pheniciërs* uit *Cyprus* over zee (de Godin uit pekelschuim geboren), RHEA over *Klein-Azië* naar *Griekenland* gekomen. Het verwondert ons, dat de geleerde Schrijver, die *hier* toch eene Oostersche afkomst erkennen moet, niet nog een' stap verder gegaan is, door, even als HAMAKER, (wien hij, ten aanzien der *Karthaagsche* Goden THOLETH en THOLAD, aanhaalt) het doorgaande denkbeeld in de oude Godsdiensten te erkennen van een *werkend* of *mannelijk*, en een *lijdend* of *vrouwelijk* begin-

fel, wier vereenigde werking alles heeft voortgebragt, en die, onder de namen van BAÄL en BAÄLTIS of ASTARTE, van BEL en MYLITTA, van MITHRAS en MITHRA (in de *Perzifche* leer vóór ZOROASTER), van DAGON en DERCETO, van OSIRIS en ISIS, van ATYS en CYBELE, van SATURNUS en RHEA, van ADONIS en VENUS, in de onderfcheidene landen, hetzij afzonderlijk, hetzij bij fommigen (wanneer men hen vereenigd befchouwde) als *manwijf* of *Hermaphrodiet*, voorgefteld werd. De gemeenfchap der fekfen en de vruchtbaarheid werden door het zinnebeeld van duiven en visfchen uitgedrukt, en de fchandelijke buitenfporigheden in de tempels hadden mede daartoe betrekking. De aard der werking deed dan ook nu eens *Hemel* en *Aarde*, dan weder *Zon* en *Maan* als de mannelijke en vrouwelijke Godheden befchouwen, misfchien zelfs in *Egypte* wel den *Nijl* en zijne oevers, en vandaar, dat ISIS nu eens als de *Maan*, dan weder als het *Aardrijk* voorkomt. In lateren tijd vereenigde men die werking, door, gelijk te *Hiërapolis*, een beeld der *Natuur* te vertoonen. Als zoodanig kon dan ook wel de latere DIANA van *Ephefus* dienen, die (wij erkennen zulks gaarne met onzen Schrijver) veel van de oude *Griekfche* Jagtgodin verfchilde.

(*Het vervolg en flot in het andere No.*)

Verzameling van fterre- en zeevaartkundige Tafelen, benevens eene uitvoerige verklaring en aanwijzing van derzelver gebruik in de werkdadige Sterre- en Zeevaartkunde, ten dienfte der Zeelieden, door JACOB SWART. *Derde verbeterde en veel vermeerderde druk. Te Amfterdam, bij* de Wed. G. Hulst van Keulen. 1835. *f* 7-50.

Deze belangrijke verzameling, die in eene zoo gewigtige behoefte onzer Zeelieden voorziet, en in een wetenfchappelijk opzigt mede merkwaardig is, verdiende gewis wel eene aankondiging, wel eene aanbeveling bij het Pu-

bliek, en mogt die evenwel niet genieten, sinds dezelve, bij het verschijnen van den eersten druk, door een wetenschappelijk tijdschrift, wegens het menschelijke, in enkele gedeelten, in rangschikking enz. te vinden, met groote gestrengheid werd beoordeeld. De tijd heeft echter een kenmerk van goedkeuring op dezelve gedrukt; en de groote aftrek, dien dezelve door de voorkeuze onzer Zeelieden ondervinden mogt, deed welhaast eenen herdruk en thans zelfs een' derden druk te voorschijn komen, bij elk van welke de verzamelaar zich beijverde, om niet slechts van elken wenk ter verbetering en beschaving zijner verzameling gebruik te maken, maar ook om, door raadpleging der verbeteringen, die andere zeevarende natiën in hare verzamelingen allengs invoeren, voor geene andere vereeniging van Zeemanstafelen in naauwkeurigheid en volledigheid onder te doen. Het is toch met de wetenschappen, bij uitnemendheid met de *sciences exactes*, bovenal met de toegepaste wiskundige wetenschappen, zóó gelegen, dat dezelve gestadig voortgaan; welke voortgang wel niet altijd even snel, maar echter onmiskenbaar aanwezig is; een kenmerk, dat te regt voor ieder welgesteld hoofd derzelver hooge voortreffelijkheid moet voldingen. Wij zeiden, dat de verzameling van den Heer SWART gewis meer dan gewigtig genoeg was, om eene aankondiging te verdienen. Immers dat dezelve niet voor het Publiek in den eigenlijken zin bestemd is, heeft zij met vele andere werken gemeen, die men daarom ongaarne, als eener nadere aandacht onwaardig, achteloos voorbijgegaan zou zien.

Het werk is noch als eene loutere compilatie van tafelen, noch als een leerboek der Stuurmanskunst aan te zien. Het is veeleer een handboek, dat hem, die met de noodige kennis der Zeevaartkunde voorzien is, en zich behoorlijk in eenig leerboek dezer afdeeling der Wis- en Sterrekunde geoefend heeft, in staat moet stellen, om al de hem noodige vraagstukken, nadat hij de vereischte waarnemingen verrigt heeft, op te lossen. Het bevat dus, behalve de tafelen, ook de aanwijzing van derzelver oorsprong, en inzonderheid van derzelver gebruik, met vele en gepaste voorbeelden opgehelderd. Het moet, vereenigd met den sextant en den tijdmeter, den kundigen Zeeman in staat stellen, om ten allen tijde het plekje van den aardbodem, waarop hij zich bevindt, en alle andere bijzonderheden ten aanzien van zijne

vaart, die van sterrekundige waarnemingen afhangen, te leeren kennen. Ziedaar het nuttige en tamelijk uitgebreide doel dezer verzameling.

Laat ons thans den inhoud van dezelve kortelijk doorloopen. Na een' uitvoerigen *algemeenen Inhoud* en de *alphabetische opgave* der formulen, regels, namen, zaken enz., met opgave der bladzijden, volgen eerst de verklaring der tafels en daarna de tafels zelve, de eersten 192 bladzijden, in gr. 8vo. vrij digt gedrukt, de laatsten 370 bl. innemende.

Tafel 1. *logarithmen der getallen*. Deze bevat, in 45 bladzijden, de logarithmen der getallen tot 10,000 toe, benevens van getal 992 af derzelver verschillen. Dat de verschillen dus voor de eerste 1000 ontbreken, is gewis beknoptheidshalve, omdat de logarithmen der getallen van 1000 — 10000 tevens die van derzelver 10de, 100ste en 1000ste deelen, en dus ook van gemengde getallen met breuken, doen kennen. De karakters hadden, even als in de tafelen van CALLET, achterwege kunnen gelaten worden. Of *zes* decimalen voor de naauwkeurigheid, die zeevaartkundige bewerkingen toelaten, voldoende zijn, durft Recensent niet beslissen; maar hij meent, dat de Heer SWART niet ten onregte *zeven* behouden heeft, al ware het slechts, dat deze logarithmustafelen daardoor vóor velerlei ander gebruik en zelfs ter afzonderlijke uitgave geschikt zijn gebleven; terwijl het hem, die van het zevende getalmerk geen gebruik wil maken, vrijstaat, hetzelve niet over te nemen. De verklaring derzelven is met doelmatige voorbeelden voorzien. Tafel 3, *de logarithmen der sinussen, tangenten en secanten* bevattende, vertoont, met dezelfde tafel der eerste uitgave vergeleken, eene aanmerkelijke wijziging. Dezelve bevat eene zeer nuttige uitbreiding, 1°. door de bijvoeging eener kolom voor de minuten en seconden tijds naast de kolom voor de minuten der bogen, 2°. door eene afzonderlijke kolom voor de verschillen *a*. der sinussen en cosecanten, *b*. der tangenten en cotangenten, *c*. der secanten en cosinussen, welke tevens eene andere plaatsing der kolommen heeft noodzakelijk gemaakt. Deze verschillen stellen den Zeeman in staat, om met weinig moeite de logarithmen der goniometrische lijnen voor seconden, en niet slechts voor minuten te bepalen, en door dezelven is in een wezenlijk gebrek voorzien. Behalve deze wijziging verdient nog opmerking de onderscheiding der minuten en seconden, naarmate dezelve een gedeelte van den

tijd of van eenen boog zijn, door de letters *M* en *S* in het eerste en door de bekende accenten (3′ 10″) in het tweede geval, welke Recensent niet weet, of vroeger in gebruik of althans eenigzins algemeen gebruik geweest is, maar ter vermijding van onzekerheid zeker in algemeen gebruik komen zal. Voorts verdient opmerking, dat bij deze tafel nog een klein tafeltje (Tafel 2) als toevoegsel behoort, bevattende de vermenigvuldigers van de tweede verschillen der logarithmen, welke produkten bij de logarithmen moeten gevoegd worden, bijaldien die tweede verschillen eene zekere waarde te boven gaan. Dit tafeltje stelt dus bij die bogen, die snel en ongelijkmatig aangroeijende goniometrische lijnen hebben, den berekenaar tot eene meerdere naauwkeurigheid in staat; terwijl de formule, waarnaar hetzelve berekend is, opgegeven, en later, bl. 88, ook gedemonstreerd wordt. Eindelijk voor die bogen, wier goniometrische lijnen zeer snel en onregelmatig aanwassen, d. i. die zeer weinig van 0° of 90° verschillen, vinden wij nog eene andere methode aangewezen, waardoor van 0° tot 2° en van 90°—88° eene afzonderlijke kolom, die der gewone verschillen vervangende, voor sinus en cosec., tang. en cot., cos. en sec. is ingeruimd. De laatste berust op de meerdere bestendigheid van de rede der sinussen van een' zeer kleinen boog en den boog zelven boven die van de sinussen van twee zeer kleine maar verschillende bogen. Tafel 4, eenige algemeene opgaven bevattende, levert geene stof tot bijzondere aanmerkingen. Tafel 5 verschilt zeer veel van de overeenkomstige der eerste uitgave door het geheel weglaten van de natuurlijke tangenten en secanten, wier gebruik in de zeevaart trouwens zeer gering is. Tafel 6, *de vergrootende breedte* bevattende, is dezelfde gebleven. Tafel 7, *de veranderde breedte en afwijking* bevattende, is in de verklaring met vele doelmatige voorbeelden op de schuinsche koersrekening toegepast. Daar dezelve echter de oplossing van een groot getal regthoekige driehoeken met de tophoeken van minuut tot minuut bevat, is dezelve van veel algemeener gebruik. Tafel 8 is in zekeren zin een vervolg op de vorige, daar dezelve de *afwijking* in *lengte* overbrengt. De Schrijver heeft in de verklaring, als doorgaans, de formule aangegeven, volgens welke dezelve berekend is. Tafel 9, de beroemde tafel van DOUWES, *om den waren tijd en de breedte door twee hoogten te vinden*, heeft insgelijks eene aanmerkelijke verbetering ondergaan door de bijvoeging van twee kolommen, be-

vattende de evenredige deelen, eene voor de kunstgetallen, door DOUWES met de namen van *log.* ½ *verloopen tijd*, en *log. middeltijd*, en de tweede voor de kunstgetallen, *log. rijzingtijd* genoemd, bestemd; alsmede door de bijvoeging van de verbeteringstafelen van BRINKLEY. Tafel 10 bevat de *amplituden*, en heeft eene verbeteringstafel voor de refractie. Uitsluitend bestemd zijnde voor de bepaling der miswijzing van het kompas, daar namelijk de plaats, voor de opkomst der zon uit de tafel gevonden, met de aanwijzing van het kompas vergeleken wordt, had dezelve, wegens de onregelmatigheid der refractie nabij den horizon, wel kunnen achterblijven, en hadden wij liever verwezen gezien op het azimuth alleen. Trouwens wij vinden achter de verklaring van de volgende tafel, bevattende *de halve dag- en nachtbogen, om den tijd van opkomst en ondergang van een hemelligchaam te vinden*, eene aanmerking van den Schrijver, die ons toont, dat hij meer uit toegevendheid voor Zeelieden, die aan de methode der amplituden enz. gewoon zijn, dan wel uit eene bepaalde voorkeuze, deze tafels geplaatst heeft. Tafel 12, *om gedeelten van den aequator tot tijd te brengen*, Tafel 13, het omgekeerde van de vorige, Tafel 14, *evenredige gedeelten van veranderingen in 24 uren voorgevallen*, Tafel 15, *evenredige gedeelten van veranderingen in 12 uren voorgevallen*, hoewel zeer nuttig, leveren geene aanleiding tot bijzondere aanmerkingen. Tafel 16, *verbetering, dienende om de zons onderrands geschotene hoogte tot de ware en schijnbare hoogte te herleiden*, is ongetwijfeld eene der nuttigste, en bevat op eene enkele bladzijde opgaven, die in de praktische Zeevaartkunde onophoudelijk vereischt worden. Tafel 17, *kimduiking*, Tafel 18, *duiking der zee op onderscheidene afstanden*, Tafel 19, *zons schijnbare middellijn*, leveren mede geene bijzondere stof tot opmerkingen. Tafel 20 der *middelbare straalbuiging bij een' gemiddelden barometer- en thermometerstand*, is uit de *Connaissance des Temps* overgenomen, en naar de formule van LA PLACE door BOUVARD en ARAGO berekend. Dezelve is dus door het gezag der beroemdste namen als de beste geijkt. Bij dezelve behoort eene hulptafel, bestemd voor de correctiën, die een andere barometerstand of warmtegraad te weeg brengt; eene correctie, die niet altijd mag verwaarloosd worden, gelijk uit het tweede voorbeeld blijkt, hetwelk ons aanwijst, dat dezelve onder zekere omstandigheden tot ½ minuut en nog

hooger klimmen kan. Het verwonderde ons eenigzins, in het voorbeeld Engelsche duimen (op den barometer) vermeld te zien, terwijl de tafel alleen voor Nederlandsche ellen, Parijsche en Rijnlandsche duimen ingerigt is. Bij de verklaring der 21ste Tafel, *zons verschilzigt in hoogte*, vinden wij eene korte herinnering ten aanzien van al de correctiën, die aan de zons waargenomene hoogte toegebragt moeten worden, welke des te leerzamer is, daar sommige derzelven voor alle hemelligchamen toepasselijk zijn. Achter dezelve volgt een klein tafeltje voor de *parallaxis* eener planeet, wier *hoogte* en *horizontale parallaxis* gegeven is. Tafel 22, *vermeerdering van de maans halve middellijn.* Wij vinden in de verklaring, bl. 72, reg. 17: *gebruikt men de halve middellijn van het oppervlak der aarde, of de middelpunts halve middellijn.* Dit is waarschijnlijk onder de onnaauwkeurigheden van den stijl te rekenen. Immers de maans middellijn, van het oppervlak der aarde en uit het middelpunt gezien, is niet alleen onderscheiden; maar de tafel wijst juist het verschil aan. Recensent zou meenen, dat de eerste helft des opgenoemden volzins of achtergelaten of veranderd moet worden, b. v. dus: *gebruikt men de halve middellijn, uit het middelpunt der aarde gezien*, enz. De volgende voorbeelden nemen, wel is waar, den twijfel weg, welke de ware bedoeling zij; maar dezelve had niet behooren te ontstaan.

(*Het vervolg en slot in het andere No.*)

Nieuwe Reizen van een beschaafd Roomsch-Katholijk, ter opsporing van eene ware Godsdienst. Naar de Hoogduitsche vertaling van J. W. C. AUGUSTI, *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Bonn, enz. In II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo. X en 454 bl. f* 4-80.

De vorm en de inkleeding van dit werk zijn hunnen oorsprong verschuldigd aan het in 't licht komen van eenen Roman van den vermaarden *Ierschen* Dichter T. MOORE, onder den titel van: *Travels of an Irish Gentleman in search of a Religion* (*), waarin met scherpte tallooze beschuldi-

(*) *Reizen van een Iersch Edelman, ter opsporing van eene Godsdienst.*

gingen tegen het Protestantismus worden bijgebragt. Offchoon vol drogredenen en fpitsvindigheden, is dezelve echter, door deszelfs wegflependen ftijl, gefchikt, om minkundigen in hun geloof te doen wankelen, en in den afgrond der twijfeling te ftorten. In ftede nu van eene beoordeeling dezer ongerijmdheden, verdraaijingen en fophisterijen te geven, en daardoor een twistfchrift te leveren, heeft de ongenoemde Schrijver dezes werks eenen anderen en beteren weg ingeflagen. Onder bijkans denzelfden titel als het werk van MOORE, heeft hij den Roman van MOORE zeer geestig en met zielkundige waarheid en fijnheid voortgezet, en tot een' lijnregt ftrijdigen uitflag gevoerd. „ Het is (om de woorden van den Nederduitfchen Vertaler te bezigen) ftreelend, te zien, hoe de ijdele, baatzuchtige, hartstogtelijke verdediger der Roomfche Kerk, door liefde en vriendfchap, tot zelfkennis en ootmoed gebragt, en in *Rome* zelf in een' belijder van het *zuivere* Christendom herfchapen wordt." Daar de Vertaler onderrigt meende te zijn, dat ons land weldra met eene vertaling van MOORE's werk zal befchonken worden, oordeelde hij het niet ongepast, van deze *Nieuwe Reizen*, naar de Hoogduitfche uitgave van AUGUSTI, eene vertaling onzen landgenooten aan te bieden. Het noodige, om eenige kleine toefpelingen op het werk van MOORE te kunnen verftaan, is door den Vertaler in het Voorberigt aangemerkt.

Het vermelde zal, vertrouwen wij, genoeg zijn, om onze lezers met het doel van dit werk bekend te maken. Wij gelooven, dat ook de wijze, waarop de Schrijver getracht heeft dit doel, namelijk de krachtige ontzenuwing van de bewijsredenen der Roomschgezinden tegen het Protestantismus, te bereiken, bij de lezing van het werk zelf de goedkeuring zal wegdragen van elk, die een redelijk onderzoek van de heilrijke leer des Evangelies befchouwt als een pligt, zoo wel als een regt, van ieder denkend mensch.

Offchoon de *Ierfche* Edelman nu juist niet naar *Rome* had behoeven te reizen, om overtuigd te worden, dat men aldaar de paarden zegent en op gewijde haver vergast, en gezegend komijnzaad gereedmaakt voor de zieken (waarfchijnlijk voor perfonen, die met winden behebt zijn), zoo is geheel deze Reis, en het verhaal, waarin dezelve voorkomt, niet ongefchikt, om zoodanige lezers, die zich door velerlei inkleedingen der Roomschkatholijken welligt had-

den laten verlokken, te bewegen, om ook deze verdediging van het Protestantismus hunne aandacht waardig te keuren.

Tot eene proef van de voor het gezond verstand overtuigende wijze, op welke de aanmatigingen der Roomsche Kerk bestreden worden, kiezen wij het volgende, waar de Schrijver spreekt over de voorgewende *onfeilbaarheid* van de uitspraken dezer Kerk in geloofszaken: „Zoo PETRUS, deze vooronderstelde bezitter van de Pauselijke voorregten, het een of ander van deze eerste grondstelling gekend had — dezen grond der regtzinnigheid — deze bron van bestendigen vrede en van bestendige eenheid onder de Christenen; dan moest hij toch zoo iets ten sterkste aanbevolen, en zijn Goddelijk gezag, zoo wel voor zijn' eigen leeftijd, als voor alle toekomstige eeuwen, bekend gemaakt hebben, in het bijzonder, toen hij hun, die zich door hem tot de ware Godsdienst bekeerd hadden, zeide: „*Gelijk ook onder u valsche leeraars zijn zullen, die verderfelijke ketterijen bedektelijk invoeren zullen, ook den Heere, die hen gekocht heeft, verloochenende, en een haastig verderf over zichzelf brengende. En velen zullen hunne verderfenissen navolgen, door welke de weg der waarheid zal gelasterd worden.*" (2 PETR. II: 1, 2.) Kan eenig opregt mensch twijfelen, of deze plaats (om van verscheidene andere dergelijke plaatsen geen gewag te maken) niet eene zeer geschikte gelegenheid zou aangeboden hebben, om een zoo krachtig middel, als een Goddelijk *privilegie* zou geweest zijn, aan te bevelen; om door hetzelve de Christelijke waarheid tegen naderende onheilen altijd te vinden en te verklaren? Was het niet voor het bestaan van dat verhevene centraal-gezag, voor hetwelk de Roomschgezinden te veld trekken, een noodzakelijk gevolg, dat de Apostelen, wanneer zij van verkeerde begrippen en ketterijen gewag maakten, er moesten bijgevoegd hebben: „*Derhalve, broeders, verwaarloost den zegen niet, waardoor u de Heer voor de verderfelijke dwalingen zijner Kerk behoed heeft. Rigt u tot het levendige* (*levende*) *orakel der Christelijke waarheid. Vraagt* (dus had PETRUS kunnen zeggen) *mijzelven gedurende mijn leven, en vraagt na mijnen dood mijne opvolgers, de Bisschoppen van Rome, welke* (op zekere wijze) *voor de uitlegging en instandhouding der waarheid Goddelijke ingeving zullen ontvangen.*"

Ook zoodanige Protestanten, die alleen hunne eigene bijzondere begrippen voor regtzinnige waarheid willen doen

doorgaan, ontvangen in dit werk veel, hetwelk te wenschen ware, dat door hen behartigd wierd. „ Zij (namelijk de zoodanigen onder de Protestanten) hebben ondergeschikte of figuurlijke verklaringen onder de wezenlijke Godsdienst-artikelen gerangschikt; en daar zij dit uit geen hooger grond dan *hunne eigene meening* deden, doch in deze meening dikwijls niet met andere Protestanten overeenstemden, die een even goed regt bezaten, om deze ondergeschikte verklaringen zoo wel als zij aan te nemen; en daar allen van gevoelen waren, dat zulke verklaringen de ware wezenlijkheid des Christendoms uitmaakten, en dat zonder deze geen zaligheid te verwerven was; wat kon daar de meerderheid der Christenen doen, dan voortdurend onder de leiding eener Kerk blijven, die, met eenige schijnbare gronden, aanspraak op eene Goddelijke gaaf maakte, welke haar in staat stelde, deze vooronderstelde wezenlijke punten te bepalen?"

„ Aan hunne vruchten zult gij ze kennen," is alles, wat gij met zekerheid over menschelijke voorstellingen van zulke onzigtbare zaken zeggen kunt. Twijfel niet, dat, wat men ook van ondergeschikte begrippen of beelden aannemen of verwerpen moge, wanneer de uitkomst zoodanig is, dat ieder bijzonder persoon zichzelven meer en meer *door den geest geleid* toont, *die in* CHRISTUS *was;* eene daadzaak, welke door de gemoedsgesteldheid en door den aard en de wijze van zijn geheele gedrag bevestigd worden moet; twijfel dan niet, ik herhaal het, dat zulk een persoon tot de kudde van CHRISTUS behoort, en dat niemand hem uit zijne hand zal rukken."

Wij gelooven, dat dit werk, daar het dengenen, die niet enkel smaak heeft in het avontuurlijke van den Roman, maar gaarne het nuttige met het aangename gepaard ziet, op eene onderhoudende wijze zal bezig houden, geschikt is, om godsdienstige waarheid te verbreiden, en bevelen het, als zoodanig, gaarne onzen beschaafden landgenooten aan.

Een woord ter aankweeking van rust en vrede in de Christelijke Kerk van Nederland; naar de behoefte van onzen tijd. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1834. *In gr. 8vo.* 61 *bl.* *f* : - 50.

Vereeniging der onderscheidene Kerkgenootschappen is sedert geruimen tijd een geliefkoosd denkbeeld bij velen. Men begrijpt wel, dat Roomsch en Onroomsch van te strijdige beginselen uitgaan, om ooit weder in Kerkgemeenschap te kunnen treden; maar de verschillende Afdeelingen der Protestanten konden en behoorden, meende men, te vereenigen. Te onregt en geheel tegen het doel des Sprekers werd meermalen JOAN. X: 16 aangevoerd. Dat verlangen naar vereeniging had buiten twijfel verschillende oorzaken. Velen hoopten van daar aanmerkelijke voordeelen voor de belangen der Christenheid in het algemeen; minder zuiver waren echter misschien de bedoelingen van anderen. Die vereenigingszucht komt bijzonder wel overeen met monarchale beginselen en met de overdrevene *centralisatie* van onzen tijd. In *Pruissen* werd eene gedwongene Kerkgemeenschap tusschen Lutherschen en Hervormden daargesteld. Ook in ons Vaderland scheen men huishoudelijke vereeniging der Protestantsche Genootschappen in het verschiet te beoogen, en wel in dier voege, dat de kleineren door de grooteren opgenomen moesten worden. Veel heil, meende men, zou daaruit voortvloeijen. Doch, hoe nietig zijn menschelijke berekeningen! Men wil vereenigen, en in het Kerkgenootschap, dat verreweg de meeste leden telt, ontstaat nieuwe verdeeldheid en dreigt scheuring, zoo niet het Staatsbestuur zulks verhoedt. De *Godsdienstvriend* van LE SAGE TEN BROEK (Jan. 1835) meent reeds de *afscheiding der Dordsch-Gereformeerden van de hedendaagsche Hervormden met zekerheid te mogen voorspellen.*

De Schrijver van het boven aangeduide stukje zegt: „Wij waanden steeds (reeds?) het heerlijke gebouw voor ons te zien, op welks gevel geschreven stond: *tempel des algemeenen Christendoms*; maar wij hebben ons bedrogen." Teleurgesteld in die streelende hoop, schreef hij dit *woord ter aankweeking (bevordering) van rust en vrede.* De titel luidt algemeen; doch uit den inhoud des geschrifts blijkt, dat de *Christelijke Kerk van Nederland* hier bepaaldelijk de *Hervormde*, of, gelijk anderen dezelve liever noemen, de *Gereformeerde Kerk* in ons Vaderland is. Offchoon wij niet alles uit hetzelfde oogpunt beschouwen, hebben wij echter met veel genoegen dit werkje van eenen ongenoemden gelezen, en wij gevoelen ons verpligt, hetzelve allezins aan te prij-

zen. Met loffelijke onpartijdigheid en gematigdheid behandelt de Schrijver de volgende punten: I. *Treurig is de toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk.* II. *Verschillende, verwijderde en meer nabij liggende redenen hebben dien toestand veroorzaakt en bevorderen denzelven.* III. *Bedroevende zullen de gevolgen van een' zoo blijvenden staat van zaken worden.* IV. *De tot hiertoe ingeslagen weg van herstel is, in allen opzigte, niet de gelukkigste.* V. *Er kan en moet veel gedaan worden, om den treurigen staat van zaken te herstellen.* Omtrent de oorzaken der beweging stemmen wij niet in allen opzigte overeen met den Schrijver. Ook verontrusten wij ons minder over de gevolgen. — Wij prijzen het zeer, dat hier geene namen genoemd worden. De vreedzame strekking van het stukje kan daardoor te beter doel treffen. Wij meenen echter te moeten twijfelen, of woorden des vredes wel overal ingang zullen vinden. De gemoederen van sommigen althans zijn nog te zeer opgewonden. Wat bl. 49 en 50 van de Formulieren wordt gezegd, zal misschien aan beide partijen niet voldoen. Zijn ze verbindend, of niet verbindend? en in hoe verre? dit blijft nog altijd de vraag. De Schrijver schijnt *geen' knellenden, onfeilbaren band*, ook *geene afschaffing van alles*, maar *vrijmoedige aanwijzing van het nu niet meer pasfende, wijziging naar omstandigheden en behoeften des tijds* te willen. Doch juist hierover verschillen de meeningen.

Aardrijks- en geschiedkundig Woordenregister, ten dienste van aankomende beoefenaars der schriften van CORNELIUS NEPOS. *Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. *In* 8*vo.* *IV*, 60 *bl.* *f* :-40.

De vervaardiger van dit Woordenregister meent, dat hij door dezen arbeid den Latijn leerenden jongelingen eene niet onbelangrijke dienst heeft bewezen. Recensent ziet er het belang volstrekt niet van in. Hij gelooft, dat het veel beter is, indien de onderwijzer aan zijne leerlingen mondeling en schriftelijk zoodanige ophelderingen geve, als hij tot verstand van den schrijver nuttig en noodig acht. Ten andere heeft dit Woordenregister nog al eenige gebreken. Overtollig mag men noemen alle namen der mannen, wier levens

Nepos befchrijft. Wat nut heeft het b. v., wanneer men leest: *Conon, een beroemd Atheensch veldheer, welks (wiens) leven C. Nepos befchrijft?* Ook zijn in dit werkje onnaauwkeurigheden, welke men vooral in een leerboek moest vermijden. *Acharnanus* is op zijn minst zeer twijfelachtig. Bij *Aegos Potamos* werd geen eigenlijke *zeeflag* geleverd. *Aemylianus* is de naam niet van *Scipio*. *Arcidamus* was de vader niet van *Agefilaus*, maar *Archidamus*. *Agis, Koning van Sparta, broeder van Agefilaus. Hij werd door zijne onderdanen in de gevangenis geworgd, omdat hij de wetten van Lycurgus met alle geftrengheid weder wilde achtervolgd hebben.* Vooreerst geeft het een verkeerd denkbeeld, wanneer men de *medeburgers* van *Agis* zijne *onderdanen* noemt. Ten tweede is het eene grove dwaling van den Schrijver, dat hij *Agis*, den broeder van *Agefilaus*, die te *Sparta* aan eene ziekte overleden is, verwart met *Agis den III*, met wien vele jaren na dien tijd dat koninklijk geflacht uitftierf; deze is geworgd.

Wij zullen dit lijstje van gebreken niet vervolgen; want, het boekje verder doorloopende, hebben wij nog eene menigte van onnaauwkeurigheden, ook druk- en fchrijffouten, ontdekt. Het is goed, dat de fchrijver zijnen naam niet voor zulk werk geplaatst heeft.

M. TULLII CICERONIS *Cato Major, five de Senectute cet.* D. i. CICERO, *over den Ouderdom, naar de uitgave van* ORELL (1) *verbeterd, met aanteekeningen opgehelderd en ten dienfte der Scholen uitgegeven door* J. J. DE GELDER. *Te Leyden, bij* J. C. Cijfveer. 8*vo.* *XII*, 79 *bl.* *f* 1-:

Het boekje van CICERO over den Ouderdom is, wat ftijl en zaken betreft, altijd voor een echt meesterftuk gehouden, en boeit de aandacht van jong en oud. Het vindt met regt zijne plaats onder de klasfieke werken, welke men den leerlingen op de hoogere klasfen in handen geeft. Offchoon Recenfent het beter vindt, dat op de fcholen correcte uitgaven zonder aanteekeningen, enkele gevallen uitgezonderd, gebruikt worden, moet hij toch verklaren, dat deze aanteekeningen, offchoon voor het grootfte gedeelte bekende za-

ken bevattende, wederom blijken dragen van het gezonde oordeel, de geleerdheid en den goeden smaak van DE GELDER, die ook hier en daar zijnen eigen' weg gaat en een nieuw gevoelen voor den dag brengt. Wij hebben dezen arbeid met genoegen doorbladerd, doch met leedwezen eenige onaardige drukfouten, zoo wij ons niet bedriegen, opgemerkt. Zoo staat in de Voorrede: *imitaverint, utrum functus sim, meum non est judicium*, pag. 74, eene zeer gebrekkige plaats uit VIRGILIUS, en in de Corrigenda *nobis effugerint.*

Levensberigt van J. TER PELKWIJK, *A. L. M., J. U. et Phil. Dr., Ridder enz. Uitgegeven van wege de Commissie, door den E. A. Raad der stad Zwolle benoemd, ter uitvoering van deszelfs besluit van* 22 *Nov.* 1834, *waarbij de oprigting van een Gedenkteeken ter eere van* TER PELKWIJK *is vastgesteld. Te Zwolle, bij* J. J. Tijl. 1835. *In gr.* 8*vo.* 89 *bl. f* 1 - :

In dit welgesteld Levensberigt vindt men den verdienstelijken, helaas! der maatschappije, naar ons menschelijk inzien, te vroeg ontrukten TER PELKWIJK naar waarde geschetst. Men leert hem kennen, niet slechts als beoefenaar van onderscheidene vakken van wetenschap, maar vooral als werkzaam voorstander en bevorderaar van het openbare, inzonderheid het lagere onderwijs, waaraan hij zijne krachten en veelzijdige kennis onvermoeid en gaarne dienstbaar maakte. Zijn aandenken blijve in zegening, en het in 't licht gegeven Levensberigt doe zijn voorbeeld nuttig zijn, ter opwekking van anderen, om hetzelve, voor zoo ver hunne bijzondere pligten en omstandigheden zulks toelaten, in meerdere of mindere mate na te volgen!

Het staatkundige Leven van den Maarschalk SOULT, *door* ALEXANDER SALLÉ. *Vrij uit het Fransch vertaald door* J. M. A. E. VAN SWIETEN. *Met het Portret van* SOULT. *Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1835. *In gr.* 8*vo.* *XVI en* 208 *bl. f* 2 - 40.

Behoefte aan de vertaling van dit voor *Nederlanders* niet

bijzonder belangrijk werk bestond er niet: want allen, voor wie het dan zou vertaald zijn, kunnen, des verkiezende, het oorspronkelijke met even veel gemak, als de vertaling, lezen. Blijkbaar is het een vijand des Maarschalks, die hier deszelfs staatkundig leven geschetst heeft; en de gevoelens des Schrijvers zijn van dien aard, dat zij gelukkig hier te lande wel op weinig bijval kunnen rekenen. Veel van hetgeen hij nopens de gedragingen van SOULT zegt, wordt intusschen behoorlijk gestaafd; en wij zien er uit, hoe SOULT, even als zoo vele Staatslieden en Veldheeren in *Frankrijk*, gedurig van partij verwisseld heeft, om steeds zoo veel mogelijk aan het hoofd of ten minste van gewigt en invloed te blijven. Eene groote mate van dapperheid en krijgskundige verdiensten zal niemand den Maarschalk ontzeggen; maar, wij herhalen het, het boek behoort in ons Land niet te huis.

Mengelingen en Fragmenten, nagelaten door Mr. W. BILDERDIJK. *Te Amsterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1834. *In gr. 8vo.* 188 *bl. f* 3-:

In dezen bundel vindt men wederom eenige nagelatene *Opstellen* van BILDERDIJK over allerlei, meest letter- of ook enkele staatkundige onderwerpen, benevens eenige uittreksels uit brieven, medegedeeld door de Heeren WISELIUS, DA COSTA en IMMERZEEL, een' brief aan des Schrijvers Broeder, en eindelijk „ een' brief in beeldspraak, behelzende de aankondiging eener geboorte, waarvan de verdere ontcijfering den schranderen lezer blijve overgelaten": (zoo leest men, op het einde van den inhoud, omtrent de logogriphische figuurtjes, die men achteraan vindt, en die geschikte stof zijn voor ulevellenpapiertjes.)

Over de uitgave van deze *Opstellen* oordeelt Rec. over het algemeen op dezelfde wijze, als over die *van godgeleerden en zedekundigen inhoud*, in dit Tijdschrift voor 1835, No. IV, bl. 141, geoordeeld is; en dat zoo veel te meer, daar de hier voorkomende „ veelal onafgewerkt", sommige zelfs naauwelijks ten halve gebragte Fragmenten zijn, b. v. No. 1, BILDERDIJK's *Levensbeschrijving*, loopende slechts tot zijne ballingschap, en de twee volgende politieke stukken, of No. 6

„zijne *ellendige* (*) *Aanmerkingen*; hoedanige dus hoogst waarschijnlijk niet voor de uitgave bestemd waren. Alzoo zou Rec. voor zichzelven ook zwarigheid maken, om iets uit de briefwisseling met eenen overleden' Vriend aan het Publiek mede te deelen, zonder daartoe vergunning bij deszelfs leven verkregen te hebben. Waren het hoogst belangrijke ontdekkingen of opmerkingen, die den Schrijver tot groote eer en der wereld tot groot nut konden verstrekken, men zou nog eenige verontschuldiging voor de genomene vrijheid kunnen aanvoeren; maar of men de zoodanige hier doorgaans aantreft, mag men met reden betwijfelen: men vindt er zekerlijk wel goede dingen, die van het vernuft of de geleerdheid des Schrijvers getuigen, en waaruit men eenig nut of genoegen zal kunnen trekken: wie kan dit van eenen Man, als BILDERDIJK, anders verwachten? maar de geheele verzameling schijnt niet van die groote en duurzame waarde, dat het gemis van dezelve groot zou geweest zijn. Sommige, vooral politieke stukken waren belangrijker in den tijd, toen zij geschreven werden, dan thans; b. v. No. 2, (*Ironische*) *aanbeveling eener publicatie uit de eerste dagen der Bataafsche Republiek*; No. 3, *oprecht verhaal van de ongelukkige reis van het schip Europa*; Nó. 7, de anders welgeschrevene *Memorie*, *behelzende een ontwerp van colonisatie voor de Nederlandsche uitgewekenen*, *na de omwenteling van* 1795. Sommige andere zijn meer of min duister, omdat zij op bijzondere omstandigheden van tijden of personen zien, die niet algemeen bekend of belangrijk zijn, zoo als de brieven No. 12, 14 en andere.

De meening des Uitgevers is intusschen niet ongerijmd, „dat er in dergelijke stukjes hier en daar niet weinig mogt „zijn, dat over het oorspronkelijke en buitengewone van „BILDERDIJK's karakter, denkwijze en genie meer licht „zoude kunnen verspreiden, dan menige levensbeschrijving „van groote Mannen vaak in staat was te doen"; en mogt het hier medegedeelde dan nu in staat zijn, om daarop een gunstiger licht te werpen, dan wel eens anders het geval

(*) *Ellendig* beteekent hier *buitenlandsch*, zegt de Uitgever. Nog meer bepaald beteekende het oudtijds *balling*; welk laatste hier ook de bedoeling van BILDERDIJK schijnt geweest te zijn: in dezen zin echter is het thans verouderd, en schijnt dus niet wel gebruikt te kunnen worden.

was, men zou zich mogen verblijden, en het ten minste daarom ten goede houden, dat men deze ſtukken aan het licht gebragt had. Nu vindt men, ja, wel wederom blijken van 's Mans uitgebreide geleerdheid en zelfdenkend en alles aangrijpend genie; maar ook, helaas! van eenen gedurigen geest van tegenſpraak, betweterij en overdrijving, van een aangematigd en door magtſpreuken alles verpletterend *universalismus* in het Rijk der Wetenſchappen. Zoo vindt men ook, ja, hier en daar zekere vrome uitboezemingen en godsdienſtige opmerkingen, waarmede men zich over 't geheel wel vereenigen kan; maar ook, helaas! wederom gansch onvrome uitboezemingen, die van eigenwaan, haat, bitterheid en andere gebreken treurig getuigen.

Wilde men er bewijzen voor hebben, waarom Rec. dus minder gunſtig meent te moeten oordeelen, het zou hem aan geen ſtof ontbreken. Het is b. v. gemakkelijk, met eene magtſpreuk te zeggen, bl. 67: „Het ſystema der Oosterſche Talen, door ALB. SCHULTENS ingevoerd, die alles „tot wortels van drie letteren brengt, is valsch. Alle wor„tel beſtaat uit eene letter"; maar dit te bewijzen! — of omtrent de Oosterſche conjugatie, wanneer men den wortel in den 3den perſoon van het *praeteritum* ſtelt, bl. 68: „Dit „alles is valsch. De wortel van alle werkwoorden is de „*imperativus*, en de 1ſte perſoon is de oorſpronklijke in „ieder tijd. Het *praeteritum* is afgeleid en zelfs vermeer„derd met de toezetting van de tandletter *d* of *t*, maar „welke in de andere perſonen verloren gaat, en alleen in de „1ſte zichtbaar is"; alsof men niet reeds overlang in de eenvoudigſte form van den *infinitivus* den wortel geſteld, en den *imperativus* in zijn' oorſprong niet anders dan als een' *infinitivus* beſchouwd hadde; alsof de 3 *perſ. ſing. m. g.* (פָּקַד) niet eenvoudiger ware, dan de 1 *perſ.* met de *afformans* (פָּקַדְתִּי) enz.; alsof de *t* (waar wordt hiertoe de *d* aldaar gebruikt?) ook geen plaats hadde in den 2 *perſ. ſing. et plur.* (פָּקַדְתָּ, פְּקַדְתֶּם, en zoo ook in het *fem.*) en zelfs in het Arabisch en Syrisch, in het *fem. ſing.* van den 3den perſoon, hetwelk ook in het Hebreeuwsch niet geheel onbekend is. Het zou wel geen ſchande zijn, dat BILDERDIJK, in andere opzigten reeds groot en beroemd genoeg, geene of althans geen grondige kennis van de Oosterſche

Talen bezat; maar wanneer hij meent hierover niet alleen te kunnen medespreken, maar zich ook vermeet, om zich hierin boven Mannen, die hun gansche leven aan de Oostersche Taalstudie besteed hebben, als meester en regter te verheffen, en nogtans zulke dingen zegt, hoe moet men dit noemen? — Wat de hedendaagsche Talen aangaat, wil Rec. nu niet stilstaan bij de naar zijn inzien ongegronde meening, die men bl. 100 vindt, dat het Hoogduitsch niet anders is, dan „*une corruption manifeste du Hollandais*": maar moest men zich niet bedroeven, dat een Man, als BILDERDIJK, in die *Mémoire*, in den tijd der inlijving van Nederland in Frankrijk, aan zekeren Franschen *Monseigneur* of *Altesse* geadresseerd, hoewel hij de beoefening der Nederlandsche Taal voor de algemeene Taalstudie nog aanprijst, en hieromtrent eenige goede opmerkingen in het midden brengt, nogtans toen schrijven kon, bl. 92: „*L'intérêt commun paraît exiger avec l'introduction de la Langue Française la suppression du langage Hollandais*"; en bl. 93: „*Le monde ne sera pas plus malheureux de classer les beaux vers de Vondel et de Poot parmi les antiquités, que d'y ranger les chants Gallics ou Erses des contemporains d'Ossian ou de Fingal*"; en dat hij, na van de toenmalige Nederlandsche Taal- en Letterkunde met veel minachting gesproken te hebben, van de eene zoo wel als van de andere zeggen kon: „*Peu il importe pour le bien politique ou national de la conserver*"? Men zie daarentegen eens, in welk eenen geheel anderen geest de Hoogleeraar KEMPER dit onderwerp aangeroerd heeft, in zijne twee *Redevoeringen*, in 1814 uitgekomen, welker eene zelfs in dat ongelukkige tijdperk (1812) door hem uitgesproken was; en men zal niet twijfelen, waar de ronde taal der waarheid en der vaderlandsliefde, die geenen vreemdeling vleide, maar zelfs in den tijd der verdrukking zich stout liet hooren, het meest te vinden is. Doch wat moet men niet verwachten van eenen Man, die alles zoo zonderling tegenspreekt, en omkeert, en door elkander werpt, dat hij, bl. 76, SOCRATES en PLATO *Sofisten* noemt, en SOCRATES bijzonder „*een' trotschen welmeenenden dweeper, even sofistiek als de rest*", en wien hij reeds in een ander stukje, bl. 49, bij een' „drulloor van een' hond, die aan de deur ligt," vergeleken had!

Rec. wil niet voortgaan met dergelijke proeven aan te voeren, of zoodanige beweringen, als hem geheel of gedeel-

telijk verkeerd of ongegrond voorkomen, te wederleggen. Nog minder wil hij de genoemde hatelijke uitboezemingen uitschrijven, die hier op meer dan ééne plaats te vinden zijn, en tot welker openbaarmaking althans hij geen de minste reden weet. Ach! waarom moet men toch alles van BILDERDIJK — waarom althans alles, wat zijne hypochondrische klaagzucht, zijn gemelijk humeur, zijne kwade luim hem ingegeven heeft, nu nog uitgeven? Het gelijk of ongelijk, dat hij daarin moge gehad hebben, zij zelfs nu eens voor een oogenblik daargelaten; maar heeft hij er bij zijn leven niet genoeg blijken van aan den dag gelegd, zoodat men waarlijk niets meer van dien aard verlangt? Gaarne gelooven wij, dat zijne hoogschatters en vrienden het wèl met zijne nagedachtenis meenen; maar inderdaad, op zulk eene wijze komt het ons voor, dat zij voor de eer derzelve niet zeer gelukkig zorgen. Mogen zij dus het Publiek van zulke *Mengelingen en Fragmenten* verder goedgunstig verschoonen, en den naam huns Helds ten minste hierdoor niet willen vereeuwigen! *Molliter ossa cubent!*

Die freie Maurerei in drei Gesängen. Haag, bei *Doorman.* 1834. gr. 8vo. VI und 66 Seiten. *f* :-80.

Het Baskische Meisje in den Burgeroorlog van 1834—1835. *Romance, door Mr.* L. PH. C. VAN DEN BERGH. *Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1835. *In gr. 8vo.* 7 *bl.* *f* :-20.

Vrij algemeen en met lof is het dichtwerk van onzen SCHOUTEN, *De Vrijmetselarij* genaamd, in ons Vaderland bekend. Maar ook in andere landen is het niet onbekend gebleven. Een Duitsch broeder Vrijmetselaar heeft hetzelve ten grondslag gelegd van zijn gedicht *Die freie Maurerei*, insgelijks in drie Zangen, en heeft dat alzoo gedaan, dat hij in den eersten Zang SCHOUTEN op den voet volgt, doch in de twee volgende meer zijnen eigenen weg bewandelt. Ook dit dichtwerk zal wel de algemeene goedkeuring, vooral van de broederschaar, wegdragen: en wie kan zonder bijval en aandoening lezen, b. v., de beide episoden bl. 37 tot 47 ingesloten? En echter, hoe gaarne wij de moeije-

lijkheid erkennen, om zich anders duidelijk uit te drukken, ons hinderen in die zelfde epifoden de bastaard- en vreemde woorden, gelijk bl. 37:

Ein frânk'fcher Officier, *allein*, *entfernt vom Heer'*;
Bl. 43. DE JONGH, *ein* Officier *im flüchtend Franken-Heer'*.
Bl. 44. *Macht diefer als* Gen'ral VON ROSEN *fich bekannt.*
Bl. 46. *Ein rusfisch* Corps, *an desfen Spitz' ein* ROSEN *ftand*,
Und diefer Namen wird genannt kaum in dem Saale
Von Gronings Werkftatt : L'UNION PROVINCIALE.

Juist om het fraaije dier beide epifoden ftuiten ons die vreemde woorden in dichtmaat des te meer; terwijl ook de laatst aangehaalde regels wat prozaïsch zijn. Doch, in plaats van verder naar vlekjes en leemten te zoeken, willen wij liever in het algemeen onze goedkeuring over dezen dichtarbeid betuigen.

Minder kunnen wij dit doen over het dichtftukje *Het Baskifche Meisje* van den Heer Mr. VAN DEN BERGH. Wij willen den Opfteller zijne vrijheid niet betwisten in de keus van zijn onderwerp. Wil hij de Spaanfche Carlisten toejuichen, het zij zoo! Maar verdiende zulk een onbeduidend ftukje *afzonderlijk* te worden uitgegeven? Ware het eene vaderlandfche opwekking in een' tijd van gevaar, dan, al ware het de helft korter, en al bezat het zelfs, gelijk dit, weinig of geen dichterlijke waarde, zou die toon eener vaderlandfche lier het Nederlandfche harte welkom zijn. Maar hier betreft het een onderwerp, dat ons als Nederlanders niet bijzonder aangaat. *Kunstwaarde* alleen moet het doen gelden. Schoon het Romancetje nog al los gedicht is, verdiende het waarlijk niet, te worden uitgegeven. Voor het Mengelwerk in een' Almanak ware het niet geheel ongefchikt. Alleen zouden wij altijd nog gewenscht hebben, dat de verfificatie wat minder wild ware; dat onder de zeer onregelmatige trippelverzen geene jambifche regels waren ingefchoven, gelijk coupl. 1, vs. 2, en de laatfte regel van het laatfte couplet, dat buitendien geen gelukkig gekozen flotvers is. Het *zoete Jezus* op bl. 6 bevalt ons almede niet, noch ook het wilde laatfte couplet op die bladz., en evenmin de woordherhaling, bij gebrek van een' rijmklank, in het eerfte coupl. van bl. 7. Maar genoeg over dit nietig ftukje!

PETER IWANOWITSCH. *Een Tafereel van Russische Karakters en Zeden, en Vervolg van de Lotgevallen en Aventuren van den Russischen* GILBLAS, *door den Graaf* TADDEO BULGARIN. *III Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1834. *In gr. 8vo.* 485 *bl. f* 5-80.

De Ballingen, of de Leerschool des Ongeluks; door A. H. PETISCUS, *Hoogleeraar te Berlijn. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1834. *In gr. 8vo.* 257 *bl. f* 2-40.

De Gunsteling, of drie dagen uit de Regering van MARIA, *Koningin van Engeland. Historisch Romantisch Tafereel uit den jare* 1555, *door* H. ZEEMAN. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1834. *In gr. 8vo.* 192 *bl. f* 1-90.

Als Roman beschouwd, zal de PETER IWANOWITSCH van de drie hier aangekondigde werken wel verre de voorkeur verdienen: of wie zou niet met belangstelling eene zoo ingewikkelde geschiedenis met zulk eene heugelijke ontknooping lezen, waarin de karakters van *Russen* van verschillenden stand en onderscheiden denkwijs ons zoo naar het leven worden afgemaald? Terwijl de voornaamste gebeurtenissen uit den veldtogt der *Franschen* in *Rusland*, met al de rampen van NAPOLEON's Groote Armee, en de wijze van verdedigend krijgvoeren der *Russische* legerhoofden, tevens naar waarheid worden geschilderd, en in de lotgevallen der hoofdpersonen zijn ingevlochten. — Wenschelijk ware het, dat men zich gewacht had voor zulke hinderlijke fouten, als b. v. D. I, bl. 28, *drieduizend*, in plaats van *dertigduizend roebels*; bl. 127, *schoone dochter* voor *schoondochter*; D. II, bl. 71, *mijne bruid* voor *mijn bruidegom*.

Welligt zullen niet alle lezers, en vooral niet alle lezeressen, even veel behagen scheppen in *de Ballingen*, door den Hoogleeraar PETISCUS. De Schrijver is met lof bekend, en het is weder een Roman in de door hem geliefkoosde soort. Eene zedelijk-godsdienstige strekking is de heerschende, maar niet zóó, of hetgeen in een Roman onmisbaar is, wordt er niet door verdrongen. Het is wel geen gewone Roman, geene enkele intrigue met eenige episoden doorvloch-

ten, en met eene gelukkige of ongelukkige ontknooping eindigende. Die soort van *epische* eenheid ontbreekt er aan. Maar het is eene onderhoudend geschrevene, vrij avontuurlijke familiegeschiedenis, die niet geheel ongelukkig afloopt; en het boek is wel waardig gekocht en doorlezen te worden. Ook de achteraangevoegde losse bladen uit ADOLF's nalatenschap en uit ERIK's nagelatene papieren verdienen wel gelezen, overdacht, en grootendeels in beoefening gebragt te worden. Wij vreezen alleen, dat de meeste Romanlezers, na vlugtig gezien te hebben, wat er zoo al te vinden is, geenen zin zullen hebben aan die lectuur; gelijk zij veel van de in ERIK's en RÜRIK's verhaal voorkomende bespiegelingen eenvoudig zullen overslaan. Het is wel jammer; maar wie zal de menschen anders maken, dan zij werkelijk zijn? Gelukkig, dat de voorgedragene lotwisselingen, al waren er geene lessen en overdenkingen tusschengevoegd, en al worden deze bij de lezing voorbijgegaan, van zelve ieder gevoelig hart tot ernst en godsdienstigen zin zullen stemmen. — Bl. 25 is in de uitdrukking, *zijnen* REDELIJKEN *vriend*, het Hoogduitsche *redlich* ten onregte aldus vertolkt; het beteekent *braaf:* dien *Germanismus* ontmoet men in de meeste vertalingen uit het Hoogduitsch.

Wat den Heer ZEEMAN toch bewogen hebbe, om VICTOR HUGO's *Marie Tudor* van een Drama in een' Roman te vervormen, begrijpen wij niet. Het oorspronkelijke is, ja, een beroemd Tooneelstuk; in vele opzigten moet men het talent van den Schrijver huldigen; maar het zedelijk gevoel vindt in dergelijke Tooneelstukken weinig bevrediging. Had de Heer ZEEMAN nu slechts *vertaald*, dan zou men het nog hebben kunnen beschouwen als eene overtollige proeve, om ons publiek met den tegenwoordigen gedrogtelijken staat van het *Fransche* Tooneel bekend te maken. Doch, daar de vervormer het stuk in een' Roman heeft overgegoten, schijnt hij op meer dan ééne wijze den inhoud van hetzelve in ieders hoofd te willen prenten; en zoo heeft hij dan zijnen tijd verbeuzeld met het *compileren* van een' Roman, waarin de niet bespottelijke karakters hoogst onzedelijk, en de zedelijke hoogst bespottelijk zijn. Wij zien het wenschelijke — wat zeggen wij? het geoorloofde der in het licht verschijning van soortgelijke boeken niet in, en hopen, dat de opsteller van dezen Roman zijnen tijd voortaan edeler en nuttiger zal besteden.

Helena, of Waarheid en Logen. Eene fchets der hedendaagfche groote wereld. Naar het Engelsch van MARIA EDGEWORTH, *door* J. J. ABBINK. *III Deelen. Te Amfterdam, bij* M. H. Schonekat. 1835. *In gr. 8vo.* 820 *bl. f* 7 - 50.

Weinige Romans vereenigen zoo zeer het nuttige met het aangename, als deze. Van het begin tot het einde wordt de aandacht des lezers gefpannen en geboeid. De gelukkige uitkomst is bevredigend voor het gevoel. De karakters zijn uitmuntend volgehouden en behoorlijk van elkander onderfcheiden. Eene vervelende opeenftapeling van zedelesfen ontmoet men nergens; maar het verhaal zelve heeft de heilzaamfte ftrekking, daar men er overtuigend uit ziet, hoe men, door ééne onwaarheid te fpreken, zichzelven en anderen verftrikt, ja tot eene voortdurende veinzerij verlokt wordt, die de fchromelijkfte gevolgen heeft; terwijl de openhartige belijdenis der waarheid eindelijk nog alles te regt brengt, fchoon die belijdenis ook te laat had kunnen gefchieden. Wij bevelen dus dit welontworpene, welgefchrevene en goed vertaalde werk onzen lezeren aan.

Odo en Amanda. Een Gefchenk voor Verloofden en Echtgenooten. Door F. JACOBS. *Vrij gevolgd naar de tweede Hoogduitfche Uitgave. Ifte Deel. Te Amfterdam, bij* J. H. van Heteren. 1834. *In gr. 8vo.* 180 *bl. f* 2 - :

Met ruimte durven wij dit werk, waarvan tot heden flechts het eerfte deel is uitgegeven, ter gezette en aandachtige lezing, niet flechts aan verloofden en echtgenooten, maar ook aan ouders en tot jaren van onderfcheid gekomene kinderen, aanbevelen, wegens de heilzame ftrekking en de onderhoudende wijze, waarop de veelvuldige lesfen en vermaningen worden medegedeeld. De romantifche inkleeding zal niet weinig medewerken, om het nuttige tevens behagelijk te maken. Wij verlangen naar het tweede deel. De naam des oorfpronkelijken Schrijvers is ons borg, dat het vervolg des werks even aangenaam en leerzaam, als het begin, zal wezen. Iets van den verdicht-gefchiedkundigen inhoud te zeggen, zou verkeerd zijn, daar velen dan minder nieuwsgierig

naar het geheel zouden worden, en dus al die wenken en opmerkingen voor hen verloren zouden gaan, die hun ongevoelig, bij de doorbladering van het boek zelve, worden gegeven.

De adellijke Bruid; of de Fransche Republikeinen in Italië. II Deelen. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1834. *In gr. 8vo.* 828 *bl. f* 7 - 20.

Bij den verbazenden vloed van vertaalde *Historische Romans*, met welken wij uit *Duitschland* en *Frankrijk*, uit *Engeland* en *Amerika* overstroomd worden, is het niet te vergen, dat de boekbeoordeelaar van die alle een breedvoerig verslag of opzettelijke Recensie levere. De Vertaler van dezen Roman, H. VAN DER SPRONG, deelt in eene korte Voorrede het volgende mede uit eene Recensie van het oorspronkelijke, voorkomende in de *Zeitung für die elegante Welt*: „De inkleeding van dezen Roman noopt mij, denzelven, boven vele anderen, die als zoodanig het licht „zien, eenen historischen Roman te noemen. In KÖNIG's „*adellijke Bruid* vereenigen zich geschiedenis, plaatsen, karakter, omstandigheden zoo innig, dat het eene van het „andere niet is af te scheiden; in het kort, alles is voortreffelijk, alles is schoon." Dit gunstige oordeel spoorde hem aan tot de lezing, en deze weder tot de vertaling. Ofschoon wij nu op dit oordeel van onzen Duitschen Collega Recensent nog al het een en ander zouden afdingen, hebben wij er niets tegen, dat deze twee lijvige boekdeelen het Vagevuur der tallooze stedelijke en dorpelijke Leesgezelschappen, even als vroeger de WALTER SCOTTS, en tegenwoordig de SPINDLERS, COOPERS, BULWERS enz. enz., rustig passeren.

Macneil, of de Schotsche Weezen, door W. WARDLAW, *naar den tweeden Druk uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1835. *In gr. 8vo. f* 2 - 25.

Een werkje, even bevallig van vorm als onderhoudend en

leerrijk van inhoud, dat in *Engeland* en *Schotland* grooten opgang maakte, en zulks ongetwijfeld ook onder ons zal doen, gelijk het verdient door lezers van onderscheiden stand op prijs gesteld te worden. Het heeft ten hoofddoel, om, in de lotgevallen van ALLAN en JEANIE MACNEIL, de ouderlooze kleinkinderen van eenen braven bediende, die door den gegoeden zoon van diens voormaligen meester opgevoed en tot nuttige leden der maatschappij gevormd worden, de voorbeelden van echt-Christelijke deugd en braafheid te schetsen, en tevens aan te toonen, hoe die beloond worden door kalme tevredenheid, de achting van alle weldenkenden, de zelfvoldoening van voor anderen nuttig te zijn, en het genot van tijdelijke welvaart; terwijl daarentegen het voorbeeld van KAREL GORDON, den zoon des genoemden braven landedelmans, ons leert, hoe zwakheid van karakter, te groot zelfvertrouwen in het trotseren van zedelijke gevaren, en het verwaarloozen der raadgevingen van ouders en welmeenende vrienden, zelfverwijt, te laat berouw en huiselijke verdrietelijkheden naar zich slepen.

Deze en velerlei andere gewigtige lessen, allen uitloopende in de aanprijzing van hartelijke en werkdadige godsdienstigheid, als hoofdbron van zielevrede en waar geluk, zijn ingevlochten in een geleidelijk en tevens afwisselend verhaal, dat zich niet het minst onderscheidt door de schets eener reize naar de belangrijkste punten van *Europa* en het *Heilige Land*, door den jongen GORDON, onder het geleide van ALLAN MACNEIL, ondernomen, het verslag waarvan den Schrijver gelegenheid geeft tot het invlechten van dikwijls belangrijke aanmerkingen, omtrent den toestand, vooral met betrekking tot het godsdienstige en zedelijke, der verschillende landen en steden, welke de reizigers bezoeken.

De waarde der Nederduitsche vertolking wordt verhoogd door enkele juiste teregtwijzingen van den Vertaler; terwijl ook de *motto's*, aan de werken van Engelsche Dichters ontleend, goed zijn overgebragt, en het geheel versierd wordt door een ongemeen bevallig titelvignet.

Indien aan dit werkje ook in het Nederduitsch eene tweede uitgave te beurt valt, zal de Vertaler welligt met Rec. goedkeuren (bl. 70) het in onze taal vreemde woord *Romanisme* met iets anders, b. v. de leer of het stelsel der Roomsche Kerk, te verwisselen, en (bl. 224) niet meer van

het volk van eenen Leeraar, maar liever van zijne *Gemeente*, of de hem toevertrouwde *kudde*, te spreken.

De Joden dezer Eeuw, of de Booswicht zoo als er weinige zijn. Naar het Hoogduitsch van F. TH. WANGENHEIM. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 491 *bl. f* 4-80.

Herinnert gij u, lieve Lezer! uit de dagen uwer jeugd, de eerste vertooning van *Aballino* te hebben bijgewoond? Hebt gij VEIT WEBER's *Schetsen uit de Middeleeuwen* gelezen, aan *Rinaldo Rinaldini* uw' tijd verbeuzeld, of SCHILLER's *Geestenziener* verslonden? Wel nu, dan kunt gij u een denkbeeld vormen van den indruk, dien deze Roman op u zal maken! Eenmaal begonnen, stuit gij op onwaarschijnlijkheden, die wel voor onmogelijkheden mogen doorgaan; dikwerf roept gij bij uzelven uit: Wat is dat zot, gewrongen, tegen alle gezond verstand in! En toch weet de Schrijver u, door levendigheid van stijl, afwisselende voorvallen, verrassende uitkomsten, fraaije schilderingen, zoodanig bezig te houden, dat gij, ondanks uzelven, het boek met weêrzien nederlegt, het met gretigheid bij de eerste gelegenheid weder opvat, om uwe nieuwsgierigheid te bevredigen en uwe zenuwen zelfs in spanning te brengen: en wanneer gij het ten einde toe gelezen hebt, zijt gij onvoldaan over uzelven, onvoldaan over den in vele opzigten bekwamen Schrijver, en over den kostelijken tijd, dien gij verbeuzeld hebt. Mogen wij eene gissing wagen, dan zouden wij den Vervaardiger van dezen Roman voor eenen overbeschaafden *Jood*, of *Jodengenoot*, houden, die zijne jeugd onder de zonen *Israëls* in *Amsterdam* heeft doorgebragt, met *Londen*, *Berlijn*, *Parijs* en sommige badplaatsen vrij goed bekend, maar wiens verwilderde verbeelding door de nieuwste Fransche Romans gevormd en gevoed is, waar het einde afgrijselijk en afschuwelijk moet wezen, om indruk te verwekken en achter te laten. Liever had hij zijn werk moeten noemen: *De Duivel in Jodengedaante, of het gevaar, om, ook in scherts, zelfs in A°. D^i^.* 1834, *zijne ziel aan den Booze te verpanden.*

De Vertaler heeft zijne keuze niet zeer gelukkig bepaald,

maar zijne taak zeer goed volvoerd. Om de pil te vergulden, is het laatfte hoofdftuk van zijn eigen maakfel. Waarom dat? Hoe aardig gevonden, is het model daardoor toch altijd gefchonden, en de elpenbeenen fchouder van PELOPS vergoedt nimmer den echten, al had JUPITER zelf dien vervaardigd. Wij zouden den Heere J. DE Q.... raden, zijnen tijd en bekwaamheid liever aan minder zedelooze fchriften te wijden, zoo hij zelf niet iets oorfpronkelijks wil leveren, waartoe wij hem wel bekwaam keuren. Wij zijn het niet met hem eens, dat het zedelijke doel van den oorfpronkelijken Schrijver zou geweest zijn, het gevaar van eene toegeeflijke opvoeding en losbandig levensgedrag ter waarfchuwing te fchetfen. Neen! dergelijke Romans hebben geene zedelijke ftrekking in 't geheel; en het onmenfchelijke, verfchrikkelijke, tegen alle gezond verftand aandruifchende, dat niet alleen in het originele laatfte hoofdftuk, maar in het geheele werk te vinden is, is misfchien nog het beste tegenwigt, om den indruk te verzwakken van den geheelen Roman, dien wij oneindig liever onvertaald hadden gelaten. — De *Joden* dezer Eeuw zullen den Schrijver ook voor zijnen malfchen Titel weinig dank weten!

De Uitgever heeft voor eene goede correctie, netten druk en keurig vignet gezorgd, en zal, ondanks onze waarfchuwing, helaas! wel een goed debiet hebben aan de menigvuldige Leesgezelfchappen en openbare Bibliotheken, voor welke het eene maar al te begeerde lectuur is. Indien wij echter aan ouders eenigen raad fchuldig mogten wezen, zou het die zijn, van het werk niet op den fchoorfteenmantel in de huiskamer ter inzage van hunne aankomelingen te laten liggen.

In de jongfte *Boekzaal* vinden wij eene foort van teregtwijzing van ons Tijdfchrift, welke wij mits dezen de vrijheid nemen, op de Redactie van den *Friefchen Volksalmanak* over te dragen, als op wier gezag wij een door ons overgenomen gedichtje van wijlen Prof. BORGER *onuitgegeven* noemden, hetwelk de *Boekzaal* ons nu verkondigt, dat reeds bij haar is te lezen geweest.

BOEKBESCHOUWING.

Twaalf Leerredenen van MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XVI en 332 bl. f* 3-:

De achtingwaardige Hoogleeraar SIEGENBEEK is door zijnen vroeger uitgegeven kanfelarbeid, zoo wel als door zijne andere letterkundige verdienften, te zeer en te gunftig bekend, dan dat wij dezen nieuwen uitvoerig zouden behoeven te kenfchetfen en in deszelfs lof uit te weiden; maar wij zullen ons met eene korte aankondiging kunnen vergenoegen, ons verzekerd houdende, dat de genen, die 's Mans vorige Leerredenen bezitten, zich ook deze gaarne zullen aanfchaffen en met welgevallen lezen.

De bundel wordt voorafgegaan door eene *Opdragt* (in plaats van Voorberigt) aan SIEGENBEEK's oudften Vriend, A. DE VRIES, Predikant bij de Doopsgezinden te *Haarlem*, en gevolgd door eene *Aanfpraak* en een *Gebed, bij de inzegening van het huwelijk van* zijnen Zoon, *Mr.* D. TIEBOEL SIEGENBEEK *en* E. VAN HEUKELOM, *op den* 7 *Nov.* 1833. In beide ftukken herkent men, hoewel in verfchillende opzigten, denzelfden hartelijken en Christelijken Vriend zijner geliefde betrekkingen, die zijn gevoel voor dezelve met de grootfte welwillendheid aan den dag legt; gelijk dit ook blijkt uit hetgene, dat hij in het eerfte omtrent zijnen overleden Vriend, den Hoogleeraar KEMPER, mededeelt.

Men ontvangt in dezen bundel (wat vreemd is) meer Leerredenen, dan de titel en de lijst beloven, namelijk ten getale van *dertien*. Zij zijn de volgende: I. *Over den gelukkigen toeftand der aarde, wanneer het Christendom daarop algemeen beleden en beleefd zal worden.* OPENB. XXI: 1—4. II. *Gods, beftuur over de natuurlijke en zedelijke wereld.* PS. XCVII. III. *Chris-*

telijke heilbede van een' Leeraar aan zijne Gemeente, bij de nederlegging der gewone predikdienst en den aanvang van het nieuwe jaar. I THESS. V: 23—25. IV. *Overbrenging der schildering van den Vredevorst door* JESAIA *op onzen Heer* JEZUS CHRISTUS. JES. XI: 1—9. V, VI, VII. Drie Leerredenen over *de geschiedenis der Sunamitische vrouw.* 2 KON. IV: 8—37. VIII. *Aanhoudende en loffelijke werkzaamheid, de voornaamste pligt van den Christen.* JOAN. IX: 4. (niet XI: 4, zoo als hier overal staat.) IX. *Regelmaat bij het onderzoek der godsdienstige waarheden, en ter besturing van ons Christelijk gedrag.* DEUT. XXIX: 29. X. MELCHIZEDEK, *als voorbeeld van een' Christelijk' Huisvader.* HEBR. VII: 1ª. (XI. op de lijst niet vermeld. *Nieuwejaars-leerrede.* LUC. XXII: 35ᵐ. XI. (XII.) *Over de dwaasheid en verkeerdheid der bewerkers van eigen leed.* ESTH. V: 13. XII. (XIII.) *Dank- en Bededags-preek.* MICH. V: 1—8. — Men vindt in allen dezelfde welbekende, nette, bedaarde, doorgaans als eene effene beek zachtkens heenvloeijende welsprekendheid van den Heer SIEGENBEEK, maar ook dezelfde ernstige en liefderijke zucht, om, met het oog op de behoeften des tegenwoordigen tijds, het geloof aan de heiligende en vertroostende hoofdwaarheden des Goddelijken Christendoms, en de werkzame beoefening van deszelfs reine Zedeleer, in alle standen en omstandigheden, te bevorderen; een nieuw en aangenaam bewijs tevens, dat de verlichtste en bekwaamste Hoogleeraars en Leeraars van alle Protestantsche Kerkgenootschappen, in ons Vaderland, (*) in de groote hoofdzaken en eenen

(*) Met reden en blijdschap zeggen wij „*alle* Protestantsche Kerkgenootschappen;" want, nevens deze Leerredenen van SIEGENBEEK uit dat der Doopsgezinden, mogen onder anderen die van VAN DER PALM en DERMOUT uit dat der Hervormden, die van DES AMORIE VAN DER HOEVEN uit dat der Remonstranten, en die van STATIUS MULLER uit dat der Evangelisch-Luthersehen het hier gestelde bewijzen.

echt Christelijken geest overeenstemmen, en dat er dus geen reden tot meerdere affcheuring, maar wel tot naauwere aansluiting bestaat, om de waarheid te betrachten in liefde.

Elke van deze Leerredenen naauwkeurig te ontleden en te beoordeelen, acht Rec. om bovengemelde reden volstrekt onnoodig; bij drie van dezelve, namelijk die over *de geschiedenis der Sunamitische vrouw*, welke hij onder de voortreffelijkste van dezen bundel rekent, wil hij dan toch een oogenblik stilstaan. — In de eerste stelt SIEGENBEEK, na opheldering van het verhaal, 2 KON. IV: 8—17, die vrouw voor, als een voorbeeld van godsdienstigheid en daaruit gesprotene blijmoedige tevredenheid met haar lot, ook bij het gemis van een der dierbaarste voorregten; en wel zoo, dat hij dienvolgens aantoont, dat echte godsdienstigheid *vooreerst* de vruchtbaarste bronnen der onvergenoegdheid toestopt, en *ten andere* de ware vergenoegdheid regtstreeks en ten krachtigste bevordert; welk een en ander in eenige bijzonderheden gepast ontwikkeld wordt, en één schoon geheel uitmaakt. — In de tweede wordt die vrouw uit het wèl voorgestelde verhaal, volgens vs. 18—30, aangeprezen, als een voorbeeld van stille godsdienstige grootheid van ziel onder den grievendsten tegenspoed, en hierdoor de Christen opgewekt, om haar voorbeeld te volgen, en onder allerlei bedroevende rampen vooral in de Godsdienst van JEZUS den waren troost te zoeken. Ook deze is zeer gepast uitgewerkt; offchoon het practische gedeelte misschien nog meer eenheid kon hebben, indien het zich, overeenkomstig het geval in den tekst, meer bepaald hadde bij de noodige zielsgesteldheid onder het verlies van een eerst hoog dierbaar geworden voorregt. — De tekst der laatste van deze drie Leerredenen heeft oppervlakkig minder stof voor het toepasselijke; en dit verwijdert zich dan ook in deze verder, dan in de vorige, van het onderwerp: SIEGENBEEK vult het echter gepast aan door opmerkingen over de meerderheid van JEZUS boven ELIZA bij het doen van

zulk een wonderwerk, en over de meerderheid der troostgronden van het Evangelie bij zoodanige verliezen, bijzonder ook door de hoop des wederziens, als eene vrucht van hetzelve; welk een en ander tot eene ernstige aanprijzing dient, om het te waarderen en te behartigen.

Voor het overige zou Rec. op de behandeling van sommige onderwerpen nog wel eenige bedenking te opperen, of eenige vraag te doen hebben; maar zij zijn welligt niet van dat aanbelang, om er lang bij stil te staan, en elk heeft zijne wijze van zien en zijn oogpunt van beschouwen. — In de *eerste* Leerrede b. v. vindt hij, na verklaring van den tekst, betoogd, dat het Christendom tegen de drie hoofdbronnen der menschelijke rampen, verkeerdheden van onszelve, die van anderen, en meer onmiddellijke bestellingen der Voorzienigheid, in zijne drie bestanddeelen, geloof, liefde en hoop, even zoo vele geneesmiddelen aanbiedt. Op zichzelf is dit betoog zeer goed en nuttig; maar het is, meent Rec., een geheel ander thema, dan de titel belooft, doch hetwelk een zeer moeijelijk onderwerp is, niet alleen zeer speculatief, maar ook grootendeels afhangende van de wijze, waarop men zich die algemeenheid van het beleden en beleefd worden des Christendoms op aarde voorstelt. — Dat de Prediker, in de *negende* Leerrede, den moeijelijken tekst, 5 B. van MOZES, XXIX: 29, in een' ruimer' en algemeener' zin, dan dezelve daar in den zamenhang waarschijnlijk heeft, tot Christelijk nut aanwendt, wil Rec. hier niet onbepaald afkeuren; maar vergelijkt hij den titel met de Leerrede zelve, dan schijnt hem het thema niet juist uitgedrukt, want dan is het eigenlijk *hetgene, dat er in de Goddelijke Openbaring verborgen blijft*; maar hoe kan het verborgen blijvende gezegd worden de regelmaat van onderzoek en wandel te zijn? Voor het overige vinden wij hier veel gezegd, dat zeer behartigenswaardig is, en dit stuk tot eene nuttige Leerrede maakt: alleen zouden wij op de redenering, bl. 219, 220, die er uit het meerdere practische nut, ten voordeele van deze of gene wijze van voorstelling eeniger

historische geloofswaarheid, afgeleid wordt, als op een *argumentum ab utili*, hoe dikwijls ook door anderen met een goed oogmerk gebruikt, niet onbepaald durven bouwen. — Ten aanzien der *tiende* Leerrede zou Rec. wel in bedenking willen geven, of de overbrenging van MELCHIZEDEK's voorbeeld, als Koning en Priester, (gelijk hij eerst geschetst wordt) op een' Christelijk' huisvader niet wat al te ver gezocht en gedrongen is: maar over het aanvoeren van vaderlandsche voorbeelden van zulke huisvaders behoeft de Prediker, naar Rec^s. oordeel, die zelfverdediging niet, welke hij, in de Opdragt aan zijnen Vriend, met zoo veel zorgvuldigheid en bescheidenheid geeft: bij wijze en spaarzame aanwending, zou er van voorbeelden uit de dusgenoemde ongewijde Geschiedenis door Kanselredenaars welligt nog meer partij te trekken zijn, dan er doorgaans gedaan wordt.

Het gezegde moge genoeg zijn, om Rec^s. belangstelling in deze Leerredenen te bewijzen, den geëerden Schrijver daarvoor dank te betuigen, en dezelve ook als nuttige godsdienstige lectuur aan te prijzen.

Tweetal Leerredenen ter gelegenheid der Gedachtenisviering van het eerste Eeuwgetijde der Doopsgezinde Kweekschool, den 6 *December* 1835 *uitgesproken door* A^m. DOIJER *en* J. BOEKE, *Leeraren bij de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* J. Müller en C°. 1836. *In gr.* 8*vo. VIII en* 56 *Bl. f* :- 80.

Het honderdjarig bestaan van de Kweekschool der Doopsgezinden, ter opleiding van bekwame Leeraren, was eene gebeurtenis van te veel gewigts, om niet dankbaar herdacht te worden door al de Gemeenten van die geloofsbelijdenis, welke aan dezelve ondersteuning, kennis, bloei en welvaart te danken hebben, en trof juist te zamen met het derde Eeuwgetijde van MENNO's uit-

gang uit de Roomſche Kerk en het bijkans vijfentwintigjarig beſtaan van die School, als Seminarium der geheele Doopsgezinde Societeit. Beſtuurderen van dezelve kwamen op het voor die Gemeente, welke op eenvoud en nederigheid nog altijd boven andere ſchijnt prijs te ſtellen, hoogstgelukkige en volkomen gepaste denkbeeld, om de viering dier gewigtige gebeurtenis niet als een Akademisch Feest te behandelen, maar, de inrigting ter vorming van Evangeliedienaren op den voorgrond ſtellende, dezelve te maken tot eene godsdienſtige en Gemeentelijke Feestviering, waaraan door al de afzonderlijke Gemeenten op den 6 December des afgeloopen jaars voldaan werd, en ook het tweetal Leerredenen, dat wij aankondigen, zijn beſtaan te danken heeft.

Na eene korte inleiding, werd het geſchiedkundige gedeelte door den oudſten der Leeraren behandeld, naar aanleiding van 2 *Timoth.* II: 2, waaruit hij betoogde: 1°. dat de behoefte van het Leeraarsambt in de Christelijke Kerk van de vroegſte tijden af is erkend; 2. op welk eene wijze aan die behoefte te allen tijde is voldaan; 3. hoe de Doopsgezinden in ons Vaderland in die behoefte hebben voorzien; ſluitende 4. met opwekkingen en wenſchen ter gelegenheid dienende. Het geheele vrij uitvoerige ſtuk draagt blijken van bedaarde degelijkheid en ernst, die den waardigen man tot eere verſtrekt. Bij het eigenaardig drooge eener historiſche behandeling, vonden wij, in weerwil van den zuiveren ſtijl, er echter niet dien gloed en die verheffing, niet dat toepasſelijke voor leven en wandel in, dat wij vóór alles in elke Leerrede als vereischte vorderen, waardoor wij deze Redevoering in gemoede niet anders dan eene Kerkelijke Feestrede kunnen noemen, die het verſtand bevredigt, maar waarbij het hart alleen door het gebed wordt opgewekt; welk gebed wij om die reden wel gewenscht hadden hier aan te treffen.

Hoe verſchillend zijn de gaven verdeeld! dachten wij na de lezing van het tweede ſtuk, hetwelk, na eene doeltreffende voorafſpraak, 2 *Timoth.* I: 3ᵃ., 5—7 tot tekst heeft, en, na eene keurige kritiſche toelichting, zich

in drie deelen splitst: 1. dat de Doopsgezinden voor het behoud van het Christelijk geloof hunner voorvaderen God kunnen en moeten danken; 2. opwekking, om de voorregten, in en met dat geloof verkregen, te waarderen en te handhaven, en 3. nadere opwekking en aandrang, door heenwijzing op den aard en de strekking van den geest, met dat geloof verbonden. Nooit vond wel de spreuk, dat Leerredenen gehoord en niet gelezen moeten worden, bij ons krachtiger wederspraak, dan door de lectuur van dit stuk, dat in fiksche en voorzigtige behandeling uitmunt, stout gesteld is, waar het pas geeft, en, in den warmsten toon volgehouden, tot stichting, opwekking en vermaning van den Christelijken toehoorder onmisbaar moet bijdragen. De ruimte verbiedt ons, zulks door aanhalingen te staven; liever geven wij een gedeelte van het slot der voortreffelijke Leerrede: „ Doch ook in het ijveren voor de waarheid, en het voorstaan onzer overtuiging, bestuure ons die wijze en zachte gematigdheid, die de vrucht en de gezellin der ware liefde is, en de werking van Gods Geest kenmerkt. Die gematigdheid (waarom zouden wij de waarheid ontveinzen?) kenmerkte niet evenzeer, noch altijd, onze Voorvaderen; getuigen de droevige oneenigheden en scheuringen, welke hunne anders zoo schoone geschiedenis droevig ontsieren. Dat zij dan hierin niet tot navolging, maar tot ernstige waarschuwing ons strekken! Daartoe mag ik ook met groot vertrouwen U vermanen; want, Gode zij dank! de dwaling der Vaderen was het nageslacht ten waarschuwend baken, dat het gevaar hun deed ontwijken. Gode zij dank! alle breuken, door een' driftigen en onberaden ijver veroorzaakt, zijn in den loop der tijden, door voorzigtige wijsheid en liefderijke toegevendheid en verdraagzaamheid, geheeld geworden; de partijnamen zijn verdwenen, of hebben hunne beteekenis verloren, en de Nederlandsche Doopsgezinden staan daar, in den schoonen bloei van inwendigen vrede, aan elkander verbonden, niet door uitwendige banden, maar door eenheid des geestes, in broe-

derlijke liefde. Blijven wij dan dien geest der kracht, maar ook der liefde en der gematigdheid, bewaren, zoeken en aankweeken, Br. en Z.! Dat de treurige uitwerkfelen, die wij elders ontwaren van eenen ijver zonder verftand en zonder liefde, ons mede dringend daartoe aanfporen; want, bloeit en werkt die geest in ons en onze broederen, dan moge het afzonderlijk beftaan van ons Genootfchap, naar het welbehagen Gods, korter of langer zijn van duur: het zal dan, zoolang het beftaat, krachtig medewerken tot uitbreiding van het Rijk en tot verheerlijking van den Naam desgenen, die der zondige wereld van God gegeven is tot wijsheid, regtvaardigheid, heiligmaking en verlosfing. Amen!"

Kon de geachte Schrijver van zich verkrijgen, zijnen anders voortreffelijken ftijl van eene overmaat van werkwoorden en participia te zuiveren, en de zinfneden te verkorten, dan zou dezelve, onzes inziens, in gloed en kernachtigheid nog winnen.

Het Doopsgezind Kerkgenootfchap, gekenmerkt door het ftreven naar Christelijke vrijheid. Gelegenheidsrede, uitgefproken te Rotterdam, den 6 *Dec.* 1835, *door* A. J. VAN PESCH, *Leeraar der Doopsgezinden aldaar. Te Rotterdam, bij* C. Dijferinck Cupérus. 1836. *In gr. 8vo. IV*, 32 *bl. f* :-40.

Om de gelijkheid van het onderwerp laat Recenfent deze preek op de twee bovenftaande volgen. Het Voorberigt geeft reden van de uitgave. Dit welgefteld woord getuigt evenzeer van befcheidene vrijmoedigheid, als van Christelijke verdraagzaamheid. Naar aanleiding, niet naar inhoud, van *Galaten* V: 1, bepaalt de Eerw. VAN PESCH, I. wat wij door Christelijke vrijheid te verftaan hebben; hij wijst II. aan, hoe het Doopsgezinde Kerkgenootfchap zich kenmerkt door het ftreven naar deze Christelijke vrijheid, en wekt III. op, om den geest, welke die Gemeenfchap kenfchetst, te handhaven. Deze loop van gedachten mag op zichzelf allezins geleidelijk genoemd

worden, en wij hebben er niets op aan te merken. Minder bevalt ons de ontwikkeling, vooral van het eerste deel, waarin de aanwijzing, ontvouwing en voorstelling van de vrijheid, die in den tekst door PAULUS bedoeld wordt, ontbreekt. Wij ontvangen, in plaats daarvan, een betoog over „vrijheid van wil, ook wel (zegt VAN PESCH) zedelijke vrijheid genoemd," (1) en eene beschrijving van Christelijke vrijheid, die échter meer het negatieve, dan het positieve omvat. Dit gebrek is, naar ons oordeel, daaraan toe te schrijven, dat men hier alle tekstverklaring mist, waardoor de gelegenheid afgesneden is, om in den diepen zin van den tekst behoorlijk in te dringen. In het tweede deel, dat zeer veel goeds bevat, en bewijst, dat VAN PESCH zijne Kerkgemeente kent, heeft hij, naar ons inzien, zich al te zeer laten vervoeren door de zucht, om het denkbeeld van vrijheid vast te houden en overal te doen uitkomen. Die vrijheid vertoont zich, volgens den Schrijver, 1) in het onderling verband der Gemeenten, 2) in de Voorgangers in leer en wandel, 3) in de afzonderlijke Leden, en 4) in de Aankomelingen bij het Genootschap. Het derde deel heeft ons het meest voldaan. Hetzelve strekt, om de Gemeente op te wekken, de belangstelling in haar Kerkgenootschap bij voortduring te openbaren, en de vrijheid binnen de grenzen, door JEZUS aangewezen, te beperken. Het geheele stuk is met keurigheid en warmte gesteld. Tot eene proef van geest en stijl, kiezen wij eene plaats uit de inleiding en het slot van de preek:

„Meent niet, dat ik in eene vergelijking der verschillende Kerkgenootschappen wensch te treden. Al scheen het ons ontegenzeggelijk waar, dat de Christelijke vrijheid zich in ons midden op de volkomenste wijze heeft ontwikkeld, ook dan behoorden wij te bedenken, dat het *onze* overtuiging is. Ik zoude bovendien vreezen, een partijdig oordeel te vellen over andere eerwaardige Inrigtingen. En wat mij hier van het grootste gewigt schijnt, is de waarheid, dat elk Christelijk Ge-

nootſchap nimmer door de gebreken van gelijkſoortige Inſtellingen, maar door voortreffelijkheid van eigene werking moet uitmunten. Het kan iemand wel tot eer gerekend worden, wanneer hij de onvolkomenheid, die anderen aankleeft, weet te vermijden; maar bezit hij inderdaad waarde, dan is geene vergelijking met meer of minder gebrekkigen noodzakelijk, om de uitnemendheid zijner hoedanigheden aan het licht te brengen. Op dezelfde wijze is het met onze Kerkgemeenſchap gelegen. Verdient zij onze belangſtelling, dan mag het haar aan geene eigene waarde ontbreken. Doch moet deze haar toegeſchreven worden, en mag men beweren, dat zij aan het oogmerk van den gezegenden Verloſſer beantwoordt, dan zal zij met regt onze volledige vreugde uitmaken. Het is daarom, dat ik zelfs niet gewagen zal van de gevoelens, in andere Afdeelingen van JEZUS' Kerk op aarde gekoesterd. Het moet ons genoeg zijn, dat in ons midden de vrijheid van CHRISTUS gevonden wordt. Willen wij daarenboven het oog naar elders rigten, zoo moet dit geſchieden met het doel, om ons te verheugen, dat onder de met ons verbroederde Christenbelijders zoo velen, ſchoon op hunne wijze, naar de vrijheid trachten, waartoe allen door JEZUS CHRISTUS geroepen zijn." Bl. 7 en 8. — „Men heeft in den laatſten tijd op bitteren toon durven vragen, of de Doop der Bejaarden, en derhalve geheel het Doopsgezind Kerkgenootſchap, als hetwelk voor een groot deel door dien Doop vertegenwoordigd wordt, zoo veel voortreffelijker Christenen te voorſchijn brengt? .... Indien op deze vraag een ontkennend antwoord volgt, zoo is er eene zware beſchuldiging ingebragt tegen u, Doopsgezinden! Aan uwe Vaderen kon dergelijk een gezegde niet voorgeworpen worden. Het woord in hunnen mond was waarheid, en hun wandel was onberispelijk, ten minſte voor de menſchen, en, gelijk wij hopen, ook voor God. Daarom waren zij boven anderen geacht wegens hunne vroomheid, en genoten alom een onbeperkt vertrouwen. Op hen moet ik u wijzen in deze ure; op hen, die, ter behoudenis der

godsvrucht, zich banden konden aanleggen, die hun in alle andere betrekkingen hatelijk waren. Volgt hen na, en maakt geen misbruik van de u verleende zegeningen, opdat om uwenwille geene fmaadredenen worden uitgefproken tegen het Genootfchap, hetwelk gij liefhebt!" Bl. 30 en 31.

Het Leven van JEZUS. *Een Nederlandsch Handfchrift uit de dertiende Eeuw. Met taalkundige Aanteekeningen, voor het eerst, uitgegeven door* G. J. MEIJER, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo. XXIV*, 431 *bl. f* 4-80.

Het Handfchrift van bovenftaand werk, afkomftig uit de oude Abdij van *Sint Truijen*, en ontwijfelbaar een opftel uit de dertiende eeuw, werd den Hoogleeraar MEIJER, ten jare 1828, toen hij nog aan de Hoogefchool te *Leuven* onderwijs gaf, overhandigd. Het werk is, behalve eene voorafgaande Inleiding des Schrijvers, in korte Kapittelen verdeeld, en loopt tot bl. 246. Dan volgt de inhoudsopgaaf tot bl. 271. Daarna vindt men de Aanteekeningen des Uitgevers, waarin, van de Inleiding af en voorts alle Kapittelen door, naar volgorde dier Hoofdftukken, de minst verftaanbare uitdrukkingen worden opgehelderd; terwijl een Register van woorden en fpreekwijzen, van bl. 399 tot het einde des boeks, naar alphabetifche orde, de verouderde woorden en fpreekwijzen aanduidt en verklaart, met verwijzing naar de plaatfen in het werk, waar zij voorkomen. Zeer veel vlijt, oordeel en kunde heeft de Hoogleeraar aan zijnen arbeid befteed. Gaarne willen wij erkennen, dat hier en daar, gelijk in den *Kunst- en Letterbode* wordt aangetoond, iets nog beter kon zijn toegelicht, en dat b. v. *overhoer* blijkbaar *overfpel*, *kefsdom* daarentegen *ontucht* in het algemeen bij onzen Schrijver beteekent, fchoon Prof. MEIJER doorgaans het tegenovergeftelde zegt; maar wij

ſtemmen denzelfden kundigen beoordeelaar in dat geachte blad ook toe, dat over het geheel de hooggeleerde Uitgever zijne taak voortreffelijk volbragt, en onze Taalkunde zoo wel, als de Geſchiedenis der Godgeleerde wetenſchappen, ja zelfs die van den gang der beſchaving en verlichting in deze ſtreken, met een' wezenlijken ſchat, door de mededeeling van dit Handſchrift, verrijkt heeft. In de boekerijen van Godsdienstleeraars is dit werk dus gansch niet overtollig, en in die van beoefenaars der Nederlandſche Taal- en Letterkunde mag het niet ontbreken.

Bijdrage tot de ontleedkundige Ziektekennis van F. S. ALEXANDER, *Med. Doct. en Profesſor, Eerſten Officier van Gezondheid bij het groot Rijks-Hospitaal voor het Onderwijs, te Utrecht. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1835. *In gr. 8vo.* 38 *bl.*

In dit kleine werkje vindt men negen onderſcheidene lijkopeningen, welke tot verſchillende belangrijke gevallen behooren. De voorafgaande *historiae morbi* zijn veelal kort, omdat de lijders niet van den beginne af door den Heer ALEXANDER verpleegd werden. Gelijke gevallen, door vroegere Schrijvers vermeld, worden met beknoptheid aangehaald; en deze bijdragen zullen ongetwijfeld door de Geneeskundigen met dankbaarheid aangenomen worden. Het is echter veelligt jammer, dat zij niet in een Geneeskundig Tijdſchrift geplaatst zijn, gelijk vroegere waarnemingen van den Schrijver in de, zoo het ſchijnt, thans geheel geſtaakt zijnde *Geneeskundige Bijdragen.* Dergelijke kleine ſtukjes toch gaan in 't vervolg van tijd langzamerhand verloren en worden alzoo vergeten.

De drie eerſte waarnemingen hebben betrekking op krankzinnigen. ALEXANDER vond bij allen eene ongewone vasthechting der *pia mater* aan de oppervlakte der herſenen; iets, hetgeen hij ook in het lijk eens krankzinnigen had opgemerkt, waarvan de opening beſchreven is in de bovengemelde *Geneeskundige Bijdragen.* De

vierde waarneming toonde, bij eenen aan longongesteldheid overledenen man, eene met de ziekte wel in geen verband staande afwijking, die in het gemis van de regter nier met de bijnier en den pisleider van die zijde bestond, waarbij de linker nier grooter was dan gewoonlijk. De vijfde waarneming betreft eene verouderde leverontsteking, met beslotene verettering in de zelfstandigheid der lever; eene ziekte, die in *Nieuw-Guinee* (hetwelk hier zekerlijk onder den naam van *Guinee* bedoeld wordt) reeds schijnt begonnen te zijn. (Het jaar, waarin de zieke in behandeling te *Utrecht* kwam, staat niet vermeld, en het is dus slechts bij gissing, dat men het tijdsverloop tusschen de ongesteldheid in September 1828 en het overlijden te *Utrecht* in Augustus op 11 maanden kan bepalen.) De zesde waarneming betreft een' grooten etterzak in de linker kwab der lever; de zevende eene vergrooting van milt en lever, als waarschijnlijk hebbende bijgedragen tot den doodelijken uitgang eener longontsteking (de milt woog in dit lijk twee Nederl. ponden en drie oncen). De achtste toonde in de ophooping van vet in de borst- en buikholte de waarschijnlijke oorzaak van eenen onverwachten en spoedigen dood. De negende, eindelijk, betreft eenen uit de darmbuis in de buikholte geraakten worm, (*Ascaris lumbricoides*) die nog voor een klein gedeelte uit de opening van het *jejunium* hing, waarin hij volkomen paste. Het moet worden opgemerkt, dat daar ter plaatse het slijmvlies in een' grooteren omtrek vernietigd was, en dat er ook bij het *coecum* eene darmverzwering werd waargenomen. De geachte Schrijver schijnt geneigd, de doorboring der darmbuis aan den worm toe te schrijven, waarover veelligt sommigen anders zullen denken.

Allereerste Beginselen der Scheikunde. Eene Handleiding voor allen, die eene oppervlakkige kennis dezer wetenschap wenschen te verkrijgen. Door B. MEYLINK, *Phil. nat. Doctor, Apotheker en Chemist te*

Deventer. Iste Stuk. Te Deventer, bij A. J. van den Sigtenhorst. 1835. *In kl. 8vo.* 170 *bl. f* : - 60.

Wanneer men den bloei eener wetenſchap in ons vaderland moet afmeten naar het aantal der daarover uitgegevene vertaalde en oorſpronkelijke Handboeken van grooteren en kleineren omvang, dan bloeit thans hier te lande geene meer en algemeener, dan de Scheikunde. Verbazend is het aantal van werken over dit deel der natuurkundige wetenſchappen, welke in de laatſte twaalf jaren bij ons het licht zagen. Als een *vademecum* voor hen, die met eene oppervlakkige kennis tevreden zijn, geeft Dr. MEYLINK dit werkje bij den grooten hoop toe. Dit ſtukje ſtaat door een tweede gevolgd te worden, en daarmede zal het werk, blijkens het Voorberigt, voltooid zijn. Wij verwachten echter, dat het dan eenigzins lijviger zal zijn dan het eerſte, hetwelk ſlechts een klein gedeelte van het chemiſche leerſtelſel bevat. Het is in veertien Lesſen verdeeld, waarvan deze de opſchriften zijn: I. Inleiding; II. over de natuurkundige eigenſchappen der ligchamen; III. over de benamingen in de Scheikunde, of de ſcheikundige nomenclatuur; IV. over de ſcheikundige verwantſchap; V. wetten, volgens welke de ligchamen zich onderling verbinden — Aequivalenten — Atomistiſche theorie; VI. over de ſcheikundige bewerkingen; VII. over de herkenmiddelen; VIII. over de warmteſtof; IX. over de lichtſtof; X. over de electrieke ſtof, galvaniſche ſtof en magnetiſche ſtof; XI. over de dampkringslucht, de zuurſtof en de ſtikſtof; XII. over de verbranding en de ademhaling; XIII. over de waterſtof; XIV. over het water. Achter elke les zijn korte vragen gevoegd, welke de hoofdzaken in het geheugen terugroepen en tot oefening van den leerling kunnen dienen.

Een oordeel over het geheel kan eerst na voltooijing van het werkje geveld worden. Over het geheel bevat het veel bruikbaars, hoezeer er op enkele zaken aanmerkingen te maken zijn. Het is zeker eene vergisſing, wanneer wij op bl. 30 *Cinnaber zwavel-tweede-kwikoxyde* zien

noemen. Dat er, zoo lang de levenskracht bestaat, nimmer eene scheikundige verwantschap plaats kan hebben, bl. 36, is een te algemeen gezegde. De beroemde natuurkundige EULER wordt op bl. 102 tweemalen UILER genoemd, zoodat wij hier bijkans aan geene drukfout kunnen denken. Ook zijn de bepalingen, in dit boekje voorkomende, veelal gebrekkig. Van de galvanische stof spreekt de Schrijver bl. 119 zoo, dat de lezer nu niet weet, of zij van electriciteit al dan niet onderscheiden is. Hetgeen over de warmte bij de verbranding gezegd wordt, is geheel onvoldoende; ook kan men de zon, als men haar niet als een vuurbol beschouwt, toch niet wel voor eene bewoonbare *planeet* aanzien (bl. 91). Nog andere zaken, die wij bij het doorlezen opmerkten, zouden wij kunnen vermelden, zoo wij niet verzuimd hadden dezelve op te teekenen.

Het Boek der Zoogdieren. Klasse Mammalia (Dieren, die hunne jongen zogen). Met Afbeeldingen. Te Amsterdam, bij Gebr. Diederichs. 1835. *In kl.* 8*vo.* 210 *bl. f* 1-40.

Dit boekje is voor kinderen geschreven, en bevat vele verhalen over de daarin vermelde Zoogdieren. De houtsneeplaten zijn middelmatig; sommige figuren zijn geheel onbruikbaar, zoo als die van den luiaard. Bij de beschrijving der magen van de herkaauwende dieren hadden wij de gebruikelijke Nederduitsche namen verwacht, en eene meerdere uitvoerigheid werd hier tot duidelijkheid wel vereischt. Over het geheel zal de jeugd dit boekje lezen, zonder er denkelijk veel blijvend nut van te trekken; maar tot vermakelijke uitspanning, en om al spelende ten minste met de namen der Zoogdieren bekend te worden, kan het worden aanbevolen. Het Voorberigt meldt ons, dat het vertaald is, zonder op te geven, uit welke taal; de inhoud intusschen doet ons den Engelschen oorsprong van het boekje kennen. Weldra zal het gevolgd

worden door dergelijke werkjes over de Vogelen, Visschen en Insekten, die, blijkens een achteraan geplaatst berigt, bij de Uitgevers ter perse zijn.

Etat de la Civilisation morale et religieuse des Grecs dans les siècles heroïques, par P. VAN LIMBURG BROUWER. Tome II.

(*Vervolg en slot van bl.* 159.)

De oude Goden, althans vele der *Titans*, de *Centimanen*, *Cyklopen*, Schikgodinnen, *Furiën*, SCYLLA, PAN enz., waren doorgaans afzigtig. Zou het ongerijmd zijn te onderstellen, dat hiermede de wanorde van den *Chaos*, die onder de jongere Goden met eene *schoone wereld* (*κόσμος*) werd afgewisseld, bedoeld wordt? Maar, hoezeer *die* Goden zelve doorgaans Modellen van schoonheid aan de schilders en beeldhouwers opleverden, beantwoordden hunne zedelijke hoedanigheden daaraan in geenen deele. Men kent de wijze, hoe JUPITER door het verdringen van zijnen vader aan het hemelgebied kwam. Men kent ook de buitensporigheden van dezen JUPITER, die echter, in een ander opzigt, weder het Model van een' *Griekschen* Koning was. Maar *sterkte* was toch het voornaamste, waardoor hij boven de andere Goden uitmuntte. Dat *alle* Volken zulk eenen Oppergod hebben, zou dit niet een zwak overblijfsel der aloude overlevering zijn? Maar de *zedelijke natuur* van dien Oppergod maakt het schadelijke der Afgoderij uit. Het komt ons voor, dat de overeenkomst met den *Egyptischen* AMMON (die daarom ook immers dikwerf JUPITER AMMON genoemd werd) onmiskenbaar is. Het Orakel van *Dodona* wordt door BROUWER hiertegen aangevoerd; maar was dit Orakel zelve, volgens HERODOTUS, niet *Egyptisch?* Het is onzen Schrijver dan ook ten slotte niet mogelijk, alle overeenkomst dezer twee Goden, AMMON en JUPITER, te loochenen.

De andere Goden en Godinnen waren even min voortreffelijke zedelijke naturen als hun Gemaal en Vader. JUNO was alles behalve beminnelijk: wraakzucht was haar hoofdkarakter. Zelfs onder de betere en menschlievende Godheden was APOLLO gansch niet vrij van vreeselijke en verwoestende drift. Zijne zuster DIANA was kuisch, maar onverbiddelijk en onverzoenlijk, gelijk menige oude Maagd onder de menschen. MERCURIUS was een doortrapte, listige, diefachtige guit, maar daarom ook inschikkelijk voor de gebreken van anderen, en tevens vlug en schrander; in 't kort, een volmaakte knecht op het tooneel, dien hij dan ook bij AMPHITRYO's gade heerlijk wist voor te stellen. Onze Schrijver, die APOLLO als het beeld van een' ouden *Griekschen* wijze beschouwt, ziet in MERCURIUS het Model van *een welopgevoeden en volkomenen Griek* (*un jeune Grec bien élevé et accompli en tout point*). Veel eer voor de *Grieken!* VENUS, — nu ja! wie kent VENUS niet? MARS was een volkomen woestaard, een bloeddorstig krijgsman, die daarom ook door de Goden als een helsche Geest gehaat en door de menschen weinig geëerd werd; en wij zijn het met den Schrijver eens, dat deze verachting van den Oorlogsgod een bewijs is voor het zachtaardige en gevoelige karakter der *Grieken*, daar zij den oorlog als *kunst*, als middel ter verdediging, onder het zinnebeeld van MINERVA, vereerden. Deze laatste, benevens CERES, VESTA en VULCANUS, behoorden tot de geheel weldadige Goden. Wij begrijpen niet, waarom de Schrijver CERES niet uit *Egypte* wil afleiden. Schoon de Oudheid toch vrij algemeen den oorsprong van de dienst dier Godin uit *Egypte* vermeldt, en ook hij zulks in zekere mate erkennen moet, zoo wil hij echter de regtstreeksche komst derzelve uit *Egypte* niet erkennen, maar dezelve door de *Pheniciërs* laten invoeren. Omtrent VULCANUS denkt de Schrijver, dat zijne dienst die van den ouden schenker des vuurs en weldoenér des menschdoms, die daarvoor ten

Hove van JUPITER in ongenade vervallen was, van PROMETHEUS, had vervangen. Hij houdt hem dus voor den *Geest des Vuurs;* maar, terwijl hij op bl. 301 DIODORUS berispt, omdat hij VULCANUS in een' *mensch* verandert, fpreekt hij op bl. 306 van de *fuppofition abfurde, que le chaudronnier d'*HOMÈRE *n'était pas un homme, mais le feu.* Wat was hij dan? De gemeenfchap tusfchen den *Egyptifchen* God PHTHA, die toch overal bij HERODOTUS VULCANUS heet, en den *Griekfchen* Vuurgod wordt door BROUWER erkend; en, daar de beelden dier *Egyptifche* Godheid misvormd waren, zou vandaar ook de kreupele gang van VULKAAN te verklaren zijn. Daarentegen twijfelt hij zeer aan de overeenkomst van MINERVA met de *Egyptifche* Godin NEITH, volgens CHAMPOLLION. Maar, fchoon wij hierin van den geleerden Schrijver durven verfchillen, vinden wij deze twijfeling nog veel redelijker dan het denkbeeld van CREUZER, die de MINERVA der *Grieken* met de bloeddorftige DOURGA der *Indianen* voor eenzelvig houdt (*). Deze laatfte vinden wij veeleer in de wreede DIANA TAURIA weder, en gelooven, dat deze eerdienst over den *Kaukafus* en de *Krim* naar *Griekenland* is gekomen. Omtrent VENUS wordt de gewone onderfcheiding tusfchen de *aardfche* en *hemelfche* VENUS geenszins erkend, en de dienst der laatfte integendeel voor Oostersch zinnelijk, dus althans niet voor beter dan die der eerfte, verklaard. Ten aanzien van de BACCHUS-dienst moeten wij geheel van onzen Schrijver verfchillen. Het is thans bekend, dat er in *Indië* een *Diwa* (God) NISCHI, naar de ftad *Nifcha* of *Nifchadabara* (Nachtftad) genoemd, een der vele namen van SCHIWA, beftaat. De befpottelijke fabel, dat BACCHUS uit de dij (*mêros*) van JUPITER tot rijpheid gekomen zou wezen, is eene verbastering van zijne opvoeding op den heiligen berg *Merou*, en de geheele

(*) Zie CREUZER's *Symbolik im Auszuge von* MOSER, *S.* 445.

dienst der Godheid komt met de huidruchtige en buitenſporige SCHIWA-dienst overeen (*). Men weet, hoe buitenſporig de *Yogies* in de optogten van het Godenbeeld zichzelven kwellen, even als de *Menaden* op de bergen de grootſte buitenſporigheden bedreven: de dienst van den *Lingam* komt met die van den *Phallus* en de andere ſchandelijkheden overeen, die de BACCHUS-dienst in *Griekenland* lang tegenhielden, en dezelve in *Rome* ten ſtrengſte deden verbieden.

Deze aanmerkingen, die wij op de beſchrijving en afleiding der jongere Goden in het onderhavige werk meenen te moeten maken, en die grootendeels zamenhangen met het onzes inziens verkeerde denkbeeld des Schrijvers, om de Godsdienstbegrippen der *Grieken* zoo veel mogelijk van anderen te *iſoleren*, ontnemen niets aan de voortreffelijke voorſtelling van derzelver karakter, en den invloed daarvan op de beſchaving der *Grieken*. Dit geſchiedt, met inſluiting der vergode Helden, (waaronder ook HERKULES en eenige anderen behooren (†)) van het vijfde tot het achtſte Hoofdſtuk van dit Deel. Daarop volgt eene ſchets van de *verſtandelijke* en *zedelijke* eigenſchappen dier Godheden in 't algemeen, en der voorſtellingen der *Grieken* van de Voorzienigheid, die ook uitmuntend genoemd mag worden. Het *Noodlot* houdt onze Schrijver voor hetzelfde als de *Schikgodinnen*, die echter niet als geheel onafhankelijk van de Goden konden beſchouwd worden. Eene hiertegen ſtrijdige plaats der *Odyſſée* komt hem voor ondergeſchoven te zijn. Over de ontdekking der toekomst door de kunst der wigchelaren, en de zorg der Goden voor de handhaving van het regt, wordt vervolgens gehandeld. Dit, zoo wel als de ſchildering van de verſtandelijke en zedelijke eigenſchappen der Goden, geſchiedt zeer onpartijdig;

(*) CREUZER *van* MOSER, S. 582.

(†) Bij de vermelding van den *Pheniciſchen* HERKULES of MELKARTH herinneren wij ſlechts de vrouw van ATHAMAS, INO of MELICERTE, waarin deze naam ook duidelijk ligt.

men toont daarin zoo wel de kinderachtige en dwaze, als de verhevene voorſtellingen aan, die de *Grieken* zich van hunne Godheden maakten. Somtijds ontdekt men daarin het karakter van groote kinderen; ſomtijds de kiemen van het ſchoonheidsgevoel. De zedeloosheid der Goden wordt niet verbloemd, maar de mindere nadeelen, die daaruit voor het volk moesten voortſpruiten, aangetoond, doordien men zich deze Goden wel ſomtijds, maar niet doorgaans, ter navolging voorſtelde. Ook gevoelden de *Grieken* zeer wel, dat hunne Goden zonder die trouweloosheden en ongeregtigheden volmaakter zouden geweest zijn. (Wij kunnen hier niet voorbij eene plaats op te merken, waar de Schrijver eene tegenſtelling vindt, die wij er niet in opmerken; bl. 438: *Quelle est la nation, où le Dieu du ciel et de la terre ne redevient ſouvent le Dieu* D'ABRAHAM, D'ISAAC *et de* JACOB? Indien de *God van Hemel en Aarde* het noodig keurde, zich een' tijdlang aan die vrome Aartsvaders en hun kroost *in 't bijzonder* te openbaren, opdat niet *alles op Aarde God werd, buiten Hemzelven*, is dan deze neêrbuigende Vader, die met zijne kinderen ſtamelt, daarom de God van Hemel en Aarde niet meer?) Het doodenrijk was een vreugdelooze toeſtand in het ſchimmenrijk, zonder denkbeeld van belooning of ſtraf, dan alleen de laatſte voor de meineedigen en groote zondaars, die zich aan de Goden *zelve* vergrepen hadden. De denkbeelden over dat ſchimmenrijk en de ſchimmen worden zeer goed ontwikkeld. Nogtans komt hèt ons te ſterk voor, wanneer de Schrijver in Noot 29 op bl. 488 zegt: *Il aurait fallu prouver que les anciens Grecs ſavaient ce que c'était que l'âme.* Zulke grove *Materialisten* waren de *Grieken* niet. Hunne ψόχη, hoezeer dan ook niet zoo zuiver geestelijk opgevat als onze *ziel*, bevatte toch ſtellig het denkbeeld van *perſoonlijke voortduring na den dood* beter, dan zulks in de hoogverlichte Natuurphiloſophie der tegenwoordige *Duitſchers* plaats heeft, waar hare *vereeniging met het Abſolute*

de vernietiging aller eigene bewustheid en perſoonlijkheid inſluit.

De twee laatſte Hoofdſtukken bevatten de denkbeelden der menſchen omtrent de Goden, van hunne onvoordeelige en voordeelige, althans onſchadelijke zijde beſchouwd, en den invloed daarvan op de zedelijkheid. Het hoofddoel van de eerdienst der oude *Grieken* was het verwerven van gunſten, dankbaarheid voor reeds verkregene weldaden, en het verlangen om den toorn der Godheid af te wenden. Daartoe dienden dan zuiveringen, offers, en zelfs menſchenoffers. Op bl. 531 vinden wij eene waarachtige ſchets van het treurige en hopelooze der *Griekſche* Godenleer, die hemelsbreed verſchilt van het lagchende tafereel, dat SCHILLÉR ons, in zijne bijna godslasterlijke *Götter Griechenlands*, daarvan aanbiedt. Maar de menſchenoffers waren toch in *Griekenland* zeldzamer en duurden er korter dan elders; reeds HERKULES zou die tot in *Italië* toe hebben afgeſchaft. (Naderhand vindt men wel IPHIGENIA's offer; doch dit was eene zeldzaamheid, eene uitzondering, even als dat van JEPHTHA.) Even onzijdig worden in het laatſte Hoofdſtuk licht en ſchaduw van de *Griekſche* Godenleer, in verband met de zedelijkheid, tegen elkander over geſteld. Men verzwijgt geheel de noodlottige gevolgen van het voorbeeld zulker losbandige Godheden niet; maar — de *Griek* had gelukkig eene andere zedeleer voor menſchen, dan voor zijne Goden. De eed werd door de Goden geſtaafd; JUPITER, THEMIS, NEMESIS handhaafden het regt; de *Furiën* ſtraften den moordenaar, vooral den vader- of moedermoorder; onverdraagzaamheid kon geene plaats hebben, en de ligchamelijke volmaaktheid der Goden, zoo als zich de *Grieken* die voorſtelden, had op ſchilder- en beeldhouwkunst den voordeeligſten invloed.

De *Franſche* ſtijl van dit werk is wel niet ſierlijk, (iets, hetwelk hier ook minder vereischt werd) maar verſtaanbaar en goed. Of echter *crainte de l'homme.... pour le pouvoir inviſible de la divinité*, op bl. 462,

goed zij, durven wij niet beweren. Beter ware het, zouden wij denken: *la crainte du pouvoir invisible de la divinité, qui anime l'homme ignorant et superstitieux.*

Met dit Deel heeft de Schrijver de *Heldeneeuwen* ten einde gebragt. Dat wij de voortzetting van dit echt degelijke, zaakrijke werk, waarin de vlijt der oude *Hollandsche* Geleerden zoo zigtbaar doorstraalt, hartelijk wenschen, zal na het gezegde wel noodeloos zijn te herinneren.

NAPOLEON, *in zijn leven, zijne bedrijven en lotwisselingen, beschouwd als een werktuig in de hand der Goddelijke Voorzienigheid, volgens echte en sommige weinig bekende bronnen zamengesteld door* G. ENGELBERTS GERRITS. *II Deelen. Te Amsterdam*, *bij* G. Portielje. 1835. *In gr. 8vo.* 597 *bl. f* 5-90.

Over NAPOLEON is reeds veel, zeer veel geschreven. Zekerlijk was veel daarvan het gewrocht van vleijerij of haat; doch in lateren tijd, nadat de hartstogten reeds aanmerkelijk waren bekoeld, heeft de beroemde WALTER SCOTT ons een Leven medegedeeld, hetwelk, onzes inziens, door onpartijdigheid, gelijk door belangwekkende levendigheid, uitmunt. Eene nieuwe levensbeschrijving scheen dus overtollig te zijn. Maar in alle die Levens werd NAPOLEON meer als *Regent*, *krijgsman* en *veroveraar*, dan als *mensch* voorgesteld. De Heer ENGELBERTS GERRITS heeft, in zijne naar evenredigheid kortere levensschets, zich meer bepaald tot dit laatste oogpunt. Dus beslaan ook de kindschheid en de jongelingsjaren van zijnen held, gelijk deszelfs leven in zijne ballingschap, hier betrekkelijk meer plaats, dan in de gewone levensbeschrijvingen; terwijl de veldslagen en andere krijgsbedrijven slechts kort vermeld worden, en ENGELBERTS GERRITS in alle openbare verrigtingen slechts voornamelijk het oog op NAPOLEON als mensch heeft. Nogtans is het hem, naar ons oordeel, niet gelukt, dit zeer ingewikkelde, raadselachtige karakter menschkundig te ontleden. Weinig ook deelt hij ons mede van 's mans gewoon huisselijk leven, gedurende zijne grootheid. Hij heeft zich voornamelijk tot daadzaken, redenen en gedrukte aanspraken

van NAPOLEON bepaald, en laat meestal den lezer zelf de slotsom opmaken. Het komt ons voor, dat hij het karakter van zijnen held te gunstig beschouwt, doordien hij meer zijne *genegden* (die natuurlijk 's mans verrigtingen op de voordeeligste wijze voordoen) dan zijne *daden* zelve in oogenschouw neeme. Ook laat ons de Schrijver geheel onkundig, welke de *echte en weinig bekende bronnen* zijn, die hem tot de zamenstelling van dit werk, behalve de algemeen toegankelijke legerberigten, artikelen van dagbladen, en zoogenaamde gedenkschriften van NAPOLEON en zijne vertrouwelingen of ambtenaren, hebben gediend. Dit is een wezenlijk gebrek, en men weet nu niet, of de berigten, wier oorsprong men niet kent, al of niet den toets der waarheid kunnen doorstaan.

Het geheel vervalt in twee, wat den tijd betreft zeer ongelijke, deelen; het eerste de jeugd, opvoeding en de *dagen des voorspoeds* van den *man des noodlots*, gelijk NAPOLEON zich zoo gaarne liet noemen; het andere zijnen *tegenspoed*, te beginnen met den veldtogt naar *Rusland* in 1812, en eindigende met 's mans dood in 1821. Men ziet dus, dat althans het vroegere gedeelte van zijne loopbaan zeer kort behandeld is; te meer, wanneer men bedenkt, dat zijne opleiding en jeugd, tot zijne aanstelling en eerste krijgsverrigtingen bij *Toulon* in 1793, 59 bladzijden beslaan. Dat nogtans NAPOLEON's verblijf op de krijgsscholen te *Briënne* en te *Parijs* zoo uitvoerig beschreven is, keuren wij zeer goed, omdat dit ons toch eenige blikken in 's mans karakter doet werpen. Altijd somber en in zichzelf gekeerd, nam de jonge NAPOLEON geen deel in de spelen zijner jeugdige makkers, maar altijd met gretigheid aan hunne complotten tegen de Meesters. Men noemde hem *den Spartaan*. Hooren wij, wat hij zelf daarvan zegt, Iste D. bl. 17: „Naarmate ik „ouder werd, gevoelde ik in mij zelv' eene ongemeene ver„andering. Van alle mijne studiën beviel mij slechts dat ge„deelte, hetwelk mij de kunst leerde om het menschdom „te verwoesten, en van alle onze spelen slechts die, welke „mij het afbeeldsel des krijgs voorspiegelden. Het luidruch„tig vreugdegejuich mijner makkers hinderde mij, en ik „zocht de schuilplaatsen op, waar ik voor hunne uitbundige „vermaken beveiligd was. Op zekeren dag op deze jonge „lieden verbitterd, die mij mijn norsch karakter verweten, „en dreigden mij uit mijnen schuilhoek te verdrijven, waarin „ik mij als in eene vesting verschanst had, greep ik eenen

„ verroesten degen, om mij daarmede te verdedigen. Toen „ ik dit wapen in de hand had, gevoelde ik eene onbekende „ woede in mij woelen; voor mijne verduisterde oogen scheen „ hetzelve reeds met bloed geverwd te zijn, en in eene soort „ van uitzinnigheid verbeeldde ik mij, dat ik het herhaalde „ malen in de borst mijner aanvallers stiet. Weldra hoorde „ ik het gerucht dezer vrolijke en onstuimige jeugd, en, zon- „ der af te wachten dat men mijne wijkplaats kwame schen- „ den, wierp ik mij als een onzinnige op de aanrukkende „ bende. Ik werd spoedig ontwapend, en men liet mij in „ eene soort van gevoelloosheid alleen op den grond liggen." Zulk een karakter moge zich door zuivere zeden en door gelukkige vlijt onderscheiden, (gelijk met den jongen NAPOLEON het geval was) beminnelijk was het toch zekerlijk niet, en men zag daarin reeds in de kiem den norschen krijgsman en veroveraar, die, zonder op de middelen te zien, oorlog op oorlog stapelde, ten einde *Europa* aan zich te onderwerpen, al moest hij daartoe door een' bloedstroom waden en duizendmaal duizenden bittere tranen doen schreijen.

Wanneer wij nu de loopbaan en de ongemeen snelle vorderingen van den jongen NAPOLEON gadeslaan, doet ENGELBERTS GERRITS ons daarin een werktuig der Voorzienigheid zien, tot kastijding en verbetering van Vorsten en volken, ten einde zij zich eendragtig en ter goeder trouw onderling zouden verbinden, gelijk zijn val, een gevolg der herstelde eendragt, niet minder een Vorstenspiegel was. Dit oogpunt is gewis een der belangrijkste in de Geschiedenis, en uit hetzelve wordt zij toch te weinig beschouwd. Nogtans is de Bijbelsche Geschiedenis ons als 't ware tot eenen leiddraad gegeven, waarin wij de gangen van God met het menschdom, die Hij zelf ons daar aanwijst, kunnen leeren kennen, als in een *voorbeeld*. Maar zeer zeker levert ook de ongewijde Geschiedenis genoeg sporen van het Godsbestuur op. De Geschiedenis van NAPOLEON vooral is gelijk een groot Treurspel, waar wij niet het *Noodlot*, hetwelk niet bestaat, maar de *Voorzienigheid* klaarblijkelijk in 's mans opkomst, bewaring in duizende gevaren, verheffing en val zien werken, gelijk hij dat, volgens ENGELBERTS GERRITS, wat den laatsten betreft, zelf erkent, IIde D. bl. 299: „ Het „ is opmerkelijk, dat de hinderpalen, welke ik ontmoet heb, „ niet door menschen zijn ontstaan, maar alleen door de Ele- „ menten. In het Zuiden heeft de zee mij de grootste na-

„ deelen toegebragt; (*) in het Noorden de brand van *Moskou* en de fneeuw- en ijsvelden, (†) en dus niets anders „ dan het water, de lucht en het vuur; de gaaf der natuur, „ en niets anders dan de natuur. Zietdaar de vijanden eener „ algemeene wedergeboorte, welke de loop der zaken zelve „ voorfchreef. De raadsbefluiten der Voorzienigheid zijn on- „ oplosbaar." Onze Schrijver merkt dezen gang des Wereldbeftuurders menigmaal op, doch flechts in korte aanduidingen, gelijk dit ook voor den fterveling, wien het niet gegeven is het plan des Eeuwigen te doorzien, meest gepast is.

De Lezer zal geenszins van ons verwachten, dat wij het boek, waarvan de hoofdinhoud zoo bekend is, hier ontleden. Wij zeiden boven, dat het ons voorkwam, dat de Schrijver het karakter van NAPOLEON te gunftig befchouwd had. Immers hij vertoeft (met uitzondering van den moord van D'ENGHIEN) flechts kort bij zijne zwartfte daden, zoo als den moord der ingezetenen van *Pavia* in 1796, die flechts voor hun Vaderland in oorlogstijd de wapenen opgevat hadden, dien van tallooze Negers op *St. Domingo*, op zijn bevel geflagt, van TOUSSAINT L'OUVERTURE, in het Fort *Joux* waarfchijnlijk geworgd, gelijk PICHEGRU, naar veler berigten, in zijne gevangenis, hetwelk men als zelfmoord deed voorkomen, van den doodgepijnigden *Engelfchen* Kaptein WRIGHT, van den Boekhandelaar PALM, de plundertraktaten met *Parma* en andere kleine Staten, waarbij men die Vorften met het mes op de keel van hunne beste fchilderijen beroofde, het fchandelijk gedrag te *Venetië*, hetwelk hij eerst deed omwentelen en daarna ter prooije gaf aan *Oostenrijk*, het innemen van *Malta* zelfs zonder *voorwendfel*, de uitputting van *Frankrijk* ten gevolge der herhaalde krijgsopfchrijvingen, zijn gruwelijk gezegde te *Lutzen* van de jonge *Confcrits*, die hij voor het eerst in het vuur bragt: *Ce n'est que de la pâture à canon!* enz. Daarentegen wordt alles, wat hij loffelijks verrigt heeft, zoo veel het beftek des werks gedoogt, opgehaald. Wij erkennen wel, dat zulk

(*) Hij bedoelde zekerlijk *Aboukir* en *Trafalgar*.

(†) Hij had er de gezwollen *Katzbach*, die in Augustus 1813 de volkomene nederlaag van MACDONALD door BLUCHER bewerkte, en de regenvlagen daags vóór den flag van *Waterloo*, die hem in de vervolging van WELLINGTON verhinderden, wel mogen bijvoegen.

eene handelwijze loffelijker is dan het tegendeel, zoo als b. v. GIFFORD gedaan heeft, die eene menigte onwaarheden van NAPOLEON verhaalt; maar het is toch geene onpartijdigheid. Over 't algemeen gelooft de Schrijver ook te ligt de *Fransche* Bulletins, wier logentaal in der tijd tot een fpreekwoord werd, en zelfs de fprookjes, door *Fransche* nieuwsfchrijvers blijkbaar verzonnen ter eere van hunnen held, gelijk Iste D. bl. 130, 131 in de Noot. Waar is de brief, dien het *Directoire* aan BUONAPARTE gezonden zou hebben, om hem tot de terugkomst te nopen, en die de verlating van zijn leger zou wettigen, — waar is die te vinden? Het geval van de vergiftiging der pestzieken te *Jaffa* wordt op de gunftigfte wijze voor NAPOLEON voorgefteld; het verhaal van WILSON luidt geheel anders. Het is thans bekend, en ook in tijdfchriften medegedeeld, dat BERTHIER niet flechts *meende* ingevolge Keizerlijke bevelfchriften te handelen, toen hij den Boekhandelaar PALM liet doodfchieten, maar dat *het geheele vonnis door* BUONAPARTE *was voorgefchreven*, en dat vuige, lafhartige *Fransche* krijgsbevelhebbers, eenen zoogenaamden *krijgsraad* uitmakende, het alleronderdanigst lieten voltrekken. Dat hij den Vorst VAN HATZFELDT, om briefwisfeling met zijnen wettigen Souverein, niet deed doodfchieten, was waarlijk geene groote edelmoedigheid; zulk eene gruwelijke fchending van het Volkenregt zou hem in geheel *Europa* hebben doen verwenfchen. Nu fchonk hij door eene tooneelvertooning genade, om den *naam* van grootmoedig te winnen; zie bl. 218.

Wij gaan thans over tot het aanftippen van eenige onnaauwkeurigheden. Bl. 75 wordt de *linkeroever* der *Adda* genoemd; het was de *regteroever*, want de rivier loopt van het Noorden naar het Zuiden. — Bl. 89. „ Een Aartshertog." Het was de dappere en krijgskundige KAREL. Deze had toch wel mogen genoemd worden. „ Hij werd naar *Tagliamento* „ gezonden." Lees, naar *de Tagliamento*: het is geene plaats, maar eene rivier. — Bl. 94. Na het gevecht aan de *Tagliamento* vrij uitvoerig verhaald te hebben, fpreekt men dadelijk van het teekenen der preliminairen te *Leoben*. De weg van die rivier tot *Stiermarken* is toch wat te ver, om dien zoo over te fpringen. — Bl. 110. BUONAPARTE zou in *Egypte* op zijn' verjaardag den naam van ALI en de waardigheid van *Sultan* hebben aangenomen. Waar vindt men dat? — Bl. 120. *St. Jan van Acre*. Deze naam

wordt immers nook verhollandscht. — Bl. 127. „Het Kabinet „ van *St. Petersburg*, zich voor de eerstemaal met de ge- „ schillen van het zuidelijk *Europa* bemoeijende, had SU- „ WAROW de onafhankelijkheid der Republiek ernstig be- „ dreigd." Dit is eene *Fransche* constructie, die men ook elders aantreft. — Bl. 157, *Aosta* is geen dorp, maar eene stad, de hoofdstad zelfs van een Graafschap. — Bl. 180, *wapens* (b. v. familiewapens) voor *wapenen*. — Bl. 181, het misselijke *ultra-Siegenbeekiaansche kwaliteit*, boven welk misbruik een ENGELBERTS GERRITS behoorde verheven te zijn. — Bl. 213, *Brunau*, lees *Braunau*. Wat hier omtrent den vrede met *Rusland* gezegd wordt, is onnaauwkeurig: D'OUBRIL sloot wel dien vrede met *Frankrijk*, maar dezelve werd niet door Keizer ALEXANDER bekrachtigd, en FRANS II leide wel de Keizerlijke waardigheid neder, maar stond die *niet* af aan *den Beschermer van het Rhijnverbond*. — Bl. 214. *Aufstädt* lees *Auerstädt*; *Schlietz*, *Schleitz*.

In het tweede Deel zijn de berigten nopens de sterkte en de verliezen der *groote Armee* tegenstrijdig. Op bl. 55 staat, dat den 20 November *de geheele groote Armee* naauwelijks uit 12,000 strijders bestond, die nog den naam van *krijgslieden* verdienden; en elders, dat den 13 December (na het verlies *van nog* 36,000 *man in de Berezina*, volgens bl. 61) het groote leger 15,000 man telde, die nog wapenen hadden, en misschien 20,000 ongelukkigen in volslagene wanorde. Hoe is dit overeen te brengen, zoo het niet eene of meer drukfouten zijn? — Bl. 95. *Hartzgebergte* van *Bohemen*, lees *Ertsgebergte*. — Bl. 97. De geheele slag aan de *Katzbach*, die van *Grosbeeren* en *Dennewitz*, even als BLUCHER's overtogt over de *Elve*, werden niet eens genoemd. Het is waar, NAPOLEON was daarbij niet in persoon tegenwoordig; maar zij hadden toch eenen hoogstbelangrijken invloed op zijn besluit tot den aftogt van *Dresden*, zijne geliefkoosde en zoo lang gehandhaafde stelling. — Bl. 102. „ Onder alle deze rampspoeden (na den slag van *Leipzig*) „ toonde NAPOLEON een' onbezweken moed." Waarin? Dat hij, na den aftogt over den *Rhijn*, zijn leger weder verliet? — Het *aandoenlijke tooneel* (bl. 111) met de Keizerin en haar' zoon op de *Tuileriën*, voor de Nationale Garde, was bij TALMA bestudeerd. — Bl. 112. *Brienne* is geen dorp, maar een stadje. — De anekdote, dat NAPOLEON, vóór den veldtogt van 1814, er een oogenblik aan dacht, om de kroon

aan de BOURBONS af te ſtaan, een denkbeeld, hetwelk hij echter ſpoedig weder liet varen, en dat (bl. 133) NAPOLEON, tijdens zijnen eerſten afſtand, vruchteloos vergif zou hebben ingenomen; deze bijzonderheden zijn belangrijk. Van waar heeft de Schrijver dezelve? — Dát (bl. 138) de reis van den onttroonden BUONAPARTE naar de kust ter inſcheping naar *Elba* een *zegetogt* zou geweest zijn, trekken wij zeer in twijfel. *Daarvoor* was althans niet de minſte reden. — Bl. 231. „Ik wil mij hier (in *Engeland*) laten „*neutraliſeren*,” lees *nationaliſeren*. — Met loffelijke onzijdigheid wordt het zoo dikwerf miskende en gelasterde gedrag van den aan *inſtructiën* gebonden' en door zijnen Staatsgevangenen gekwelden Sir HUDSON LOWE beſchouwd. Ten ſlotte worden vele treffende en kenſchetſende gezegden van NAPOLEON nopens ſtaatkundige en godsdienſtige onderwerpen, waarbij zijn afkeer van den menſchenkenner en tirannenvijand TACITUS merkwaardig is, opgenoemd.

Wij hebben dit werk, waarin, met beknoptheid en in een' goeden, duidelijken, hoewel niet ſchitterenden ſtijl, het onderwerp over het geheel naar waarde behandeld wordt, meestal met genoegen gelezen.

Verzameling van ſterre- en zeevaartkundige Tafelen, enz. door JACOB SWART.

(Vervolg en ſlot van bl. 164.)

Tafel 23, *vermindering van de maans horizontale aequatoriale parallaxis*, neemt de afplatting der aarde gelijk $\frac{1}{310}$ aan. Tafel 24, *zamentrekking der hellende middellijnen wegens de ſtraalbuiging*, levert weder een voorbeeld op van de naauwkeurigheid, die men in zeevaartkundige berekeningen kan en tracht te bereiken. Tafel 25, *maans parallaxis in hoogte min refractie.* Deze in de praktiſche zeevaartkunde buiten twijfel uiterst gewigtige tafelen zijn door den Heer SWART op nieuw naar de formule van LA PLACE voor de refractie berekend, en hebben daardoor voorzeker in naauwkeurigheid gewonnen. Tafel 26, *verbeteringen voor de vereffeningen der tweede verſchillen* bevattende, is inzonderheid van gebruik bij zeer naauwkeurige berekeningen van de declinatie en regte opklimming der maan, welke ſomtijds zeer

onregelmatig veranderen, en in sommige Zeemansalmanakken slechts van 12 tot 12 uren worden opgegeven. Wij vinden tevens in de verklaring de ontwikkeling der formule, op welke de berekening en het gebruik dezer tweede verschillen berust. Tafel 27, *verbeteringen, die aan de ware hoogte der Poolster gedaan moeten worden, ten einde de breedte eener plaats door dezelve te bepalen, berekend voor* 1832. Tafel 27 A. *zons regte opklimming voor den meridiaan van Greenwich,* Tafel 27 B. *verbeteringen, toe te brengen aan de breedte door Tafel* 27, behooren bij elkander, en worden allen vereischt tot de bepaling der breedte eener plaats. Dezelve behooren dus tot de oplossing van een algemeen, zoo wel geographisch en sterrekundig, als strikt zeevaartkundig, vraagstuk. Tafel 28, *regte opklimming en declinatie van eenigen der voornaamste vaste sterren voor Januarij* 1830, Tafel 29, *ware tijd van doorgang door den meridiaan van de voornaamste vaste sterren,* Tafel 30, *uurhoek eener ster, benevens hare hoogte, als zij door den eersten topboog of het ware oosten of westen gaat,* zijn mede van onderscheiden en algemeen gebruik. Tafel 31 en 31 A, *rijzing of daling der zon in de eerste minuut vóór of na den middag,* heeft betrekking tot het vinden der ware hoogte van de zon in den meridiaan, volgens den bekenden regel, dat voor zeer kleine afstanden van den meridiaan de rijzing aan het vierkant van den afstand en dus van den tijd evenredig is. Achter de verklaring dezer Tafel vindt men wederom een zeer nuttig overzigt van de wijze, waarop de breedte op zee gevonden wordt, met uitgewerkte voorbeelden opgehelderd. Tafel 32, *verbetering voor de afwijking van het vlak, waarin men de aanraking der hemelligchamen in den octant of sextant waarneemt,* en Tafel 33, *verbetering, als de oppervlakten van den grooten spiegel onderling een' hoek van* 1′ *maken,* behooren uitsluitend tot de noodzakelijke correctiën, door de onvolmaaktheid van alle werktuigen te weeg gebragt. Tafel 34, *afstanden, op welke een voorwerp kan gezien worden,* is wederom van algemeen gebruik. — Wij vinden in de verklaringen vervolgens een artikel over het bepalen van den gang eens tijdmeters en deszelfs gebruik op zee, dat regt op zijne plaats is. De Heer SWART behandelt de twee vragen: 1°. hoe vindt men den tijd aan boord? 2°. hoe vindt men den tijd voor eene andere plaats op datzelfde oogenblik? Hij geeft 1°. de onderscheidene formulen op, om den

tijdhoek of uurhoek van een hemelligchaam te berekenen, benevens een voorbeeld van eene waarneming der zon, dat volgens elk der drie opgegevene formulen wordt uitgewerkt. Wij vinden ook een voorbeeld uitgewerkt van eene tijdsbepaling door den uurhoek eener vaste ster of de maan; 2o. behandelt SWART de methode der corresponderende hoogten te gelijk met de verklaring van Tafel 35, A. en B., *de verbetering voor de overeenstemmende hoogten* bevattende. Hier wordt mede een voorbeeld ontwikkeld van het vinden van den tijd door deze methode, de formule aangetoond en den invloed der refractie aangewezen. SWART gaat vervolgens over tot de wijze, om den gang eens tijdmeters te bepalen, en daarna tot de tweede vraag, namelijk om de lengte door middel van den tijdmeter te vinden, hetgeen na het voorafgaande natuurlijk slechts de nadere bepaling door een voorbeeld vordert, waarvan er verscheidene worden ontwikkeld. Er volgen verder eenige praktische aanwijzingen van de zorg, die men voor deze kostbare en schatbare uurwerken moet dragen. Tafel 36 heeft insgelijks betrekking tot *den gang der tijdmeters*. Tafel 37, *logarithmen, om den waren afstand van de maan tot de zon of eene ster te vinden, volgens de manier van* DUNTHORNE, BORDA *en anderen*, met eenige hulptafeltjes, volgen in eene natuurlijke orde, als behoorende bij het vraagstuk van het vinden der lengte. Tafel 38 wijst de waarde aan van den hulpboog P, welke tot de oplossing van hetzelfde vraagstuk volgens de methode van KRAFFT behoort. Tafel 39, *natuurlijke sinus versus*, Tafel 40, *proportionaal-logarithmen*, behooren nog tot de voorafgaande Tafelen. Achter deze volgt eene zeer noodzakelijke opheldering aangaande de methoden om de lengte te vinden door de afstanden van de hemelligchamen. — De formulen van DE BORDA, van KRAFFT, van DE HARTOG en DUNTHORNE worden opgegeven, en een voorbeeld op elk der drie formulen toegepast, eerst door eenen zon- en maans-afstand, vervolgens door eenen vaste ster- en maans-afstand, eindelijk door den afstand van eene planeet en de maan. Daarna ontwikkelt SWART, hoe men bij het meten der afstanden, indien de hoogten of niet hebben kunnen gemeten worden, of niet met genoegzame naauwkeurigheid, door middel van de breedte en den tijd, die aan boord plaats heeft, de hoogte kan vinden, en, deze tot schijnbare hoogte herleid hebbende, vervolgens tot het oplossen van het vraagstuk der lengte kan overgaan. Ook dit gedeelte is met uitgewerkte voorbeelden opgehelderd. Een

klein toevoegsel, onder den titel van *lengte door een' waarnemer*, wijst aan, hoe men met een' medehelper, door achtereenvolgend waargenomene hoogten en afstanden, een' gemiddelden' afstand, aan de gemiddelde hoogten en tijd beantwoordende, kan vinden. Dit gedeelte over de lengte wordt besloten met eenige aanmerkingen, om dezelve door de verduisteringen van de satellieten van Jupiter te vinden. — Met de 41ste tafel vangt SWART een ander onderwerp, de berekening der watergetijden, aan. De genoemde Tafel bevat de *verbeteringen, toe te brengen aan den tijd van den doorgang der maan, ten einde den tijd van hoog water voor eene plaats te bepalen.* De verklaring der Tafel vangt aan met eene natuurkundige beschouwing van de oorzaak van ebbe en vloed. Na de aantrekkingskracht van de zon en vóoral van de maan als de oorzaak te hebben doen kennen van den afwisselenden waterstand, doet de Heer SWART de zonderlinge omstandigheid opmerken van de eerst 36 uren later volgende uitwerking op de getijden, en vooral ook de onregelmatigheden, door de plaatselijke gesteldheid der onderscheidene zeehavens in den *haventijd* te weeg gebragt, en eindigt met de aanwijzing van het gebruik der genoemde 41ste Tafel. De 42ste Tafel bevat de *haventijden van vele plaatsen der aarde*, d. i. de tijd van hoog water op de dagen der nieuwe of volle maan, als ook hoe veel het water bij springtijen boven het laag water verheven is. Dezelve wordt door den Schrijver verklaard naar de nieuwste en beste hydrographische werken zamengesteld te zijn, hetgeen natuurlijk de voornaamste waarde van eene dergelijke als 't ware historische of liever geographische Tafel uitmaakt. Hetzelfde geldt omtrent de volgende Tafel, die de *breedte en lengte van een groot getal der voor den zeeman merkwaardigste plaatsen, havens, banken, punten van den aardbol enz.* bevat, met aanwijzing tevens van eenige miswijzingen der magneetnaald, wier waarde voor den zeeman insgelijks zeer groot kan zijn, en welke te regt in dergelijke verzameling wordt gevonden, doch welker inhoud zuiver geographisch is. Eenige algemeene sterre- en aardrijkskundige opgaven (Tafel 44) sluiten dit gedeelte. — Wij vinden vervolgens een ander onderwerp door den Heer SWART behandeld, namelijk de tijd. In de verklaring van Tafel 45, welke bestemd is *om sterrentijd in middelbaren tijd over te brengen en omgekeerd*, verklaart hij het onderscheid tusschen den sterren-, den waren en den middelbaren zonstijd; vervolgens de beteekenis van de *vereffening* van den tijd, enz.

Eindelijk befluiten eenige opgaven, betrekkelijk *de maten en gewigten van onderfcheidene natiën*, het geheele werk.

Zoo het ons voorkomt, mag deze verzameling aanfpraak maken op eene gepaste orde, aanvangende met de tafels, die van meer algemeen gebruik, en voortgaande met die, welke meer tot de oplosfing van een bijzonder vraagftuk behooren; eindelijk door dat die, welke tot hetzelfde voorftel behooren, bijeengeplaatst zijn. Dezelve mag tevens roemen op naauwkeurigheid en gemakkelijkheid, waartoe zoo wel de verfchillende verbeteringstafelen, als de uitbreiding der overige, en de zorgvuldige aanwijzing der verfchillen enz. ftrekken. Deze vereischten, alsmede de gewenschte volledigheid der tafelen, hebben echter het werk zelve weder aanmerkelijk uitgebreid; weshalve ons niets overblijft, dan, terwijl wij den Schrijver aanfporen, om, bij eene nieuwe uitgave, zoo die over eenige jaren mogt vereischt worden, zich fteeds, zoo veel de eerfte voorwaarde der volledigheid toelaat, op beknoptheid te bevlijtigen, deze nieuwe uitgave aan onze vaderlandfche Zeelieden als eene nieuwe aanwinst voor hunne veiligheid en als een rigtfnoer voor hunne zeevaartkundige berekeningen voor te ftellen, wien zij te meer welkom moet zijn wegens de uitvoerige verklaring en voorbeelden, die de tafels voorafgaan. Wij moedigen tevens den Schrijver aan, om onafgebroken voort te gaan, met zijne verzameling, zoo mogelijk, der volkomenheid nog nader te brengen; welke volmaaktheid in alle wetenfchappen flechts de vrucht van den tijd en geftadige verbeteringen kan zijn. Mogten onze Zeelieden insgelijks meer en meer doordrongen worden van hunne dure verpligting, ook voor hunzelven, om de middelen, die de vlijt en nafporing van zoo vele beroemde mannen tot beveiliging en verzekering der fcheepvaart heeft bijeengebragt, met den meesten ijver en naauwgezetheid te bezigen, zich met dezelve in al hunne bijzonderheden en in de meeste volmaaktheid gemeenzaam te maken, en, terwijl zij daardoor voor hunne eigene veiligheid zorg dragen, tevens hun reeds zoo gewigtig beroep door wetenfchappelijke kundigheden te veredelen! Tot deze middelen behoort voorzeker in de eerfte plaats ook deze verzameling, die, zoo als wij uit de Voorrede meenen te befpeuren, bovendien het voorregt fchijnt te zullen hebben van met de veranderingen, in den Zeemansalmanak te verwachten, in verband te ftaan.

Herinneringen uit mijne tienjarige militaire loopbaan, *door* S. A. *Te Amsterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8*vo.* 140 *bl.* *f* 1 - 50.

De Schrijver van deze *Herinneringen* woonde, als soldaat, bij een der bataljons militie, den slag van *Waterloo* bij, en diende voorts, in dezelfde hoedanigheid, bij het bezetten van *Frankrijk* door de Geallieerden, in dat land en in *België*. Naderhand trad hij in dienst bij het corps *Marechaussée* te *Brugge* en te *Kortrijk*, en keerde, na voor de tweede maal gehuwd te zijn, naar *Amsterdam* en tot eenen burgerlijken werkkring terug. Wij kunnen niet beslissen, of deze *Herinneringen* verdicht, en uit de bekende berigten van den geduchten strijd in het jaar 1815 zamengesteld zijn, dan of wij hier de ontmoetingen van eenen vaderlandschen krijgsman ontvangen. Wat de groote gebeurtenissen betreft, hebben wij wel geene nieuwe berigten in het boekje aangetroffen; maar de Schrijver *vertelt* vrij onderhoudend; eene en andere episode, onder anderen het verhaal van den gewezen *sans-culotte* REUBRECHT, zijn geschikt om eens te doen lagchen. Weshalve wij, indien al niet als *Obsonium*, dan toch als *secunda mensa*, het boekje ons lezend publiek aanbevelen.

Gedichten van J. VAN HARDERWIJK, R. Z^{N}. *Te Rotterdam*, *bij* H. W. van Harderwijk. 1835. *In gr.* 8*vo.* 211 *bl.* *f* 3 - 60.

Met belangstelling en goedkeuring hebben wij dezen bundel, die der uitgaaf volkomen waardig is, gelezen. Niet, dat wij daarin stukken gevonden hebben, die zouden getuigen van die hoogste vlugt des geestes, die waarlijk scheppende verbeeldingskracht, die onuitputtelijke en tooverende levendigheid van vernuft, of die innerlijke diepte en fijnheid van gevoel, die alleen eigen zijn aan Geniën van den eersten rang: neen! Maar men vindt hier doorgaans dien gloed en takt, en die mate van vinding naar den aard der onderscheidene bezongene onderwerpen, gelijk men dezelve in elke verzameling van gedichten vorderen en verwachten mag. En waarom zouden alleen Dichters, die kunnen geacht worden

voor de eeuwigheid te fchrijven, de vruchten van hunnen arbeid in het licht mogen zenden? Het middelmatige, dat is hetgene flechts in een' ontkennenden zin, dewijl het van hinderlijke feilen bevrijd is, verdienften bezit; *dat* middelmatige moge in de kunften niet kunnen worden geduld: doch al heeft men den hoogften top van den Zangberg niet bereikt, zoo kan men echter meer, dan halfweg, zijn opgeklommen; en de Heer VAN HARDERWIJK heeft zich verre boven het billijk afgekeurd wordende middelmatige verheven. Somwijlen ftijgt hij zelfs aanmerkelijk hooger; nimmer echter zóó hoog, dat hij, gelijk fommigen, die hunne krachten niet raadplegen, zou duizelig worden, en te dieper vallen, naar mate hij hooger geftegen was.

Schoon wij dus in het algemeen dezen bundel, uit een aesthetisch oogpunt, toereikend gunftig kunnen beoordeelen, en denzelven, van een godsdienftig en zedelijk ftandpunt befchouwd, allezins mogen aanbevelen, zij het ons vergund, het eene en andere aan te wijzen, dat ons voorkomt gebrekkig of minder goed geflaagd te zijn.

Bl. 1 lezen wij: *onbaatzuchte* vrinden. Die inkorting van *onbaatzuchtige* fchijnt ons te vrij.

Bl. 7 ontbreekt iets in den zamenhang bij de fchildering van den *dwingeland:* want zulk een Monarch wordt er blijkbaar bedoeld. Naar ons gevoel zou de meening duidelijker zijn uitgedrukt, indien op bl. 6 en 7, in plaats van:

Maar, hoe ook 't hermelijn den Rijksmonarch moog' kleeden,
Hoe 't vorstlijk kroonfieraad van goud ook fchitt'ren moog',

dit of iets foortgelijks gefchreven ware, dat beter met het dan volgende zou zamenftemmen:

Maar wee den dwingeland, die fpot met pligt en eeden!
Hoe zijn geroofde kroon van goud ook fchitt'ren moog', enz.

Bl. 9 vonden wij liever, in plaats van:

Door angst gefchokt, beeft hij, als 't ligtbewogen riet.

Hij beeft, door angst gefchokt, als enz.

Bl. 11. *Maar paradijsgenot fchenkt om 't gerust geweten!*

Deze en dergelijke *inverſiën* maken de bedoeling wel eens duister. Waarom niet liever, b. v.:

Maar hemelvreugd beloont het onbeſmet geweten.

Bl. 13. — *ſterf maar mensch!* dan zult gij 't heerlijk zien!

Dat *ſterf maar; mensch!* zal wel, met ons, niemand fraai vinden.

Bl. 15. Is het wel waar, dat BEILING en HAMBROEK de woede hunner vijanden *ontwapenden* door hunne heldengrootheid? De uitkomst zegt het tegendeel.

Bl. 18. *Geen rimpeltje krult langs het ſpiegelvlak der vloeden.*

Beter ware: Geen rimpel krult er langs, enz.

Is het overigens wel juist, dat JEZUS in den ſtorm zoo gerust was, omdat Hij een goed geweten had? Of was Hij in ſluimer gevallen, toen het ſtil weder was, ſliep voorts gerust, omdat Hij in den ſlaap den ſtorm niet hoorde, en bleef kalm, toen Hij gewekt werd, omdat Hij, nevens zijn onwankelbaar vertrouwen op God, zichzelven bewust was, door zijn wondervermogen de baren te kunnen ſtillen? Het geruste geweten, ſchoon voorzeker aan JEZUS bij uitnemendheid eigen, kan niet wel als reden zijner bedaardheid worden opgegeven: of hadden de beängſte discipelen een kwaad geweten? Immers neen!

Hiermede van het Leerdicht *Pligtbetrachting* afſtappende, gaan wij over tot deszelfs *Lyrisch ſlot*, dat zoo ſtout en krachtig is. Daar vinden wij, bl. 20:

Ze is aan geen pij of kroon verbonden;
Maar zetelt in der braven borst.

Die *pij* bevalt ons zelden in een vers, vooral in een Lierdicht. Liever lazen wij van de bedoelde *vreugde*:

Aan needrig kleed noch kroon verbonden,
Bewoont zij ſteeds der braven borst.

Al de gedichten in dezen bundel zullen wij alzoo niet doorgaan. Alleenlijk nog het volgende:

De Lierzang: *God regeert*, is verheven en ſchoon. Bl.

Zij hindert ons echter *openvouwen*, voor *zich openvouwen* of opengevouwd *worden*.

Ouderlijke Vreugd is wel een fchoon, maar tevens ondankbaar onderwerp. Na TOLLENS kan men, in *zijne* manier, die hier blijkbaar door den Heer VAN HARDERWIJK is nagebootst, bezwaarlijk iets algemeen boeijends er over zeggen. Stuitend is dat gedurig *En*, *En*, *En* enz. dat hier tot afmattens herhaald wordt.

Bl 48. *Zich tusfchen wand en* TOOG, zal zeker moeten zijn: Zich tusfchen wand en *boog*. Het gefchiedkundige Leerdicht *Polycarpus*, waar deze drukfeil in voorkomt, munt uit door waarheid en levendigheid van befchrijving. *Voert* op *vervoerd*, als rijmwoord, op bl. 50, is evenwel niet verkieslijk.

De *Toonkunst* (bl. 63 en verv.) is een voortreffelijke Lierzang. Ook *de Schim van Willem den Eerften* is gelukkig volgehouden. *Geëerbiedigd*, als drie lettergrepen, *g'eerbiedigd*, op bl. 74, verdient geene navolging.

Bl. 89, in *Neêrlands Vertrouwen op God*, ftaat er:

> *Hij zal, op Hem den blik geflagen,*
> *De hoop van 't biddend Neêrland fchragen.*

Liever:

> Hij zal de hoop van Neêrland fchragen:
> Het houdt op Hem den blik geflagen.

Dan is de woordfchikking goed, en ook de uitdrukking, indien men genoegen neemt met het *fchragen*, dat is *op fchragen zetten*, van de *hoop*. Maar aan die *ethérifche fchragen* is men reeds gewoon. Men zie er echter over *de Moderne Helicon* van FOKKE.

Doch wij willen een einde maken aan onze aanmerkingen, die flechts kleinigheden kunnen betreffen, dewijl er geene wezenlijke gebreken zijn te vinden, en befluiten met de verzekering, dat geheel de bundel uit *goede* dichtftukken, waaronder eenige welgeflaagde vertalingen, beftaat. De Heer VAN HARDERWIJK oogfte welverdienden lof en aanmoediging!

Taalwenken voor Nederlanders bij het Onderwijs, door P. MOERSMAN, *Rector der Latijnfche School te Bergen op Zoom. Te Utrecht, bij* J. G. Andriesfen. 1835. *In gr. 8vo.* X *en* 115 *bl.* *f* 1-50.

Bouwstoffen voor de Nederlandsche Letterkunde en hare Geschiedenis, *enz. door Mr.* J. C. W. LE JEUNE. *IIIde Stukje. Te 's Gravenhage*, *bij* G. Vervloet. 1835. *In gr. 8vo.* 82 *bl. f* :-75.

Handleiding tot de kennis van onze vaderlandsche Spreekwoorden en spreekwoordelijke Zegswijzen, *bijzonder van de scheepvaart en het scheepsleven ontleend*, *door* J. P. SPRENGER VAN EYK, *Predikant te Rotterdam. Te Rotterdam*, *bij* Menfing en van Westreenen. 1835. *In gr. 8vo.* 213 *bl. f* 2-60.

Onderzoek naar de vereischten van den waren Volksdichter, *met aanwijzing van die der afgestorvene Nederlandsche Dichters*, *welke op dezen eernaam de meeste aanspraak verworven hebben*; *door* J. A. VERNÉE, *S. S. Th. St. Te Delft*, *bij* de Erven A. Sterck. 1835. *In gr. 8vo.* 219 *bl. f* 1-80.

Feestviering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen; *te Amsterdam*, *den* 12, 13 *en* 14 *Aug.* 1834. *Te Amsterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 52 *bl. f* :-60.

Nederlandsch bouwkunstig Magazijn. Vde Stuk. Te Amsterdam, *bij* M. Schooneveld en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 64 *bl. f* 1-25.

Der Geist JOHANN GENSFLEISCH'S, genannt GUTENBERG, an Dr. C. A. SCHAAB. Und den Ausschuss zur Errichtung des Denkmals zu seiner Ehre zu Mainz. Utrecht, bei *R. Natan*. 1835. gr. 8vo. 66 S.

Supplement op het algemeen aardrijkskundig Woordenboek, *van en door* J. VAN WIJK, ROELANDSZ. *Aflevering No. III. Te Amsterdam*, *bij* C. L. Schleijer. 1835. *In gr. 8vo.* 96 *bl. f* 1-5.

Van de hier aangekondigde Verhandelingen, Tijdschriften enz. enz. behelst No. I zeer veel geleerdheid bij weinig zamenhang, gelijk in den aard van het opstel ligt, als hetwelk

flechts losse wenken bevat over allerlei onderwerpen van de Nederlandsche taalleer. Dat gemis van zamenhang willen en mogen wij derhalve niet berispen, voor zoo ver het plan des Schrijvers zulks noodwendig medebragt; maar jammer is het, dat de Heer MOESMAN buitendien in zoo veel uitweidingen, hartstogtelijke spraakwendingen tot de Franschen enz. vervalt. Men kan zien, dat hij zich soms driftig maakte onder het schrijven, even gelijk BILDERDIJK dikwerf gebeurde, en dan drukt men zich wel eens overdreven uit, wijkt af van de te behandelen stof, en draaft er op door.

Van No. 2 schijnt ons de 2de afdeeling (over het woordenboek der Ned. taal) de belangrijkste. Het geleverde in de 6de afdeeling of rubriek behaagt ons minder.

No. 3 is met even veel smaak als kennis van zaken geschreven. De dorre stof is zoo veel mogelijk veraangenaamd.

No. 4 is ons veel te sopperig en opgesmukt, beantwoordt weinig aan het door den Schrijver zich voorgestelde doel, en had zeer wel ongedrukt kunnen blijven. Niet, dat er niet zeer veel voorkomt, hetwelk goed en juist is; doch dit is niet genoeg. Bijna elk, die slechts eenigermate met onze Letterkunde bekend is, zou dat eveneens hebben kunnen aanvoeren; maar het eigenlijke punt van onderzoek is niet gelukkig behandeld. Niet weinig wordt hier als *volkspoëzij* voorgedragen, dat, hoe schoon op zichzelve, zulks echter niet is. VAN ALPHEN is b.v. als *Kinderdichter* een Dichter voor het *volk:* want die lieve gedichtjes zijn op aller tong; maar zijne heerlijke Cantate: *De Starrenhemel*, inzonderheid het voortreffelijke recitatief: *Daar rijst het tint'lend starrenheir*, is geene poëzij voor het *volk.* Doch te regt, dit erkennen wij, wordt HELMERS, als Dichter van *de Hollandsche Natie*, een Volksdichter genoemd: want dit zijn dichtwerk is een nationaal huisboek geworden. De Schrijver eindigt met de kenspreuk: *In magnis voluisse sat est;* maar dit gaat niet door. Als men eene prijsvraag wil beantwoorden, is die *wil* niet genoeg, om het antwoord als welgeslaagd te kunnen aanmerken. Hier had men kort en krachtig moeten betoogen, dat een Volksdichter, d. i. een Dichter, die de lieveling zijner natie is, geheel in den geest des volks moet vallen, voor hetzelve verstaanbaar en welgevallig moet zijn. Zoo is b. v. BÉRANGER, gedeeltelijk ook om zijne ligtzinnige spotternij, een Volksdichter bij de ligtzinnige en spotzieke *Franschen*. Zedelijkheid, godsdienstigheid enz.

zijn dus geene bijzondere kenmerken van den Volksdichter *in het algemeen*. Maar *onze* natie is zedelijker en ernstiger dan de Fransche. Bij *ons* dus zijn die goede hoedanigheden kenmerken en tevens vereischten van een' Volksdichter. Dit blijkt daaruit, dat CATS onze Volksdichter bij uitnemendheid was, en het nog verdiende te zijn. Zoo had de Schrijver den smaak en de zeden onzer natie eenigzins kunnen uiteenzetten, en daaruit afleiden, wie al onder de Nederlandsche Volksdichters, en in welk opzigt zij daaronder mogen gerangschikt worden; terwijl het feit zelve der algemeene bekendheid dier Dichters het bewijs *a posteriori* voor de juistheid zijner opgaaf had moeten zijn. Gelijk de Schrijver thans is te werk gegaan, kon hij onmogelijk bekroond worden.

No. 5. is een regt aangenaam Gedenkstuk voor al de Leden der loffelijke Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*. Wij houden het er voor, dat het alom naar waarde bekend is.

No. 6 bewijst weder, hoe gelukkig het *bouwkundig Magazijn* wordt voortgezet. Het geleverde over de *papieren daken*, en de *wegen bij Utrecht*, verdient bijzondere aandacht.

No. 7 is een allergeestigst hekelschrift, waarbij de geest van GUTENBERG de hulde afwijst, welke men te *Mentz* hem brengen wil. Alles draagt blijk van vernuft, oordeel en kunde.

No. 8 doet bij vernieuwing zien, met welk eenen ijver de geleerde VAN WIJK zijn aardrijkskundig Woordenboek loutert en voltooit.

Biographie der tegenwoordige Staatsmannen van België, naar het Fransch van A. ROYER, *Julij* 1835. *Te 's Gravenhage, bij* G. Vervloet. 1835. *In gr. 8vo.* 88 *bl.* *f* 1 - :

Voor den welgezinden *Noordnederlander* is het moeijelijk, zich op het standpunt te plaatsen, waaruit de Schrijver van dit stukje den *Belgischen* opstand beschouwt. Hij vangt, wel is waar, aan met de zoogenaamde *glorieuse revolutie* een gedrogt te noemen, maar zwaait soms, bij voorbeeld, aan eenen CHARLES DE BROUCKERE eenen lof toe, die, wanneer wij konden toestemmen, dat hij denzelven verdiende, ook ons, gelijk den Schrijver, medelijdend zou doen vragen: *qu'allait il faire dans cette maudite galère?* Offchoon dus den *Belgischen* Staatsmannen voor het minst geen onregt

wordt aangedaan, is echter dit boekje alleen genoegzaam, om de belhamels van den opstand onzer voormalige landgenooten te leeren kennen als waardige bestuurders van eene *maudite galère*. En, daar gaauwdieven en galeiboeven doorgaans het best te regeren zijn door de behendige en vereelte vuisten van hen, die zelve met het spinnen en den roeispaan niet onbekend zijn, zoo kunnen de *Belgen* gevoegelijkst aan zichzelv' en voorts aan *Fransche* en *Engelsche* tuchtmeesters worden overgelaten. — Wij gelooven, dat deze *Biographie* geschikt is, om onzen landgenooten, bij al hetgene ook bij ons nog te wenschen overblijft, hun deel te doen zegenen.

Het Ridderwoord, eene oorspronkelijke Nederlandsche Geschiedenis. Te Zaltbommel, bij J. Noman en Zoon. 1834. *In gr.* 8*vo.* 94 *bl. f* 1-25.

Geene raadselachtige intrigue vermoeit hier den Lezer. GUIDO, Graaf van *Beerenkamp*, is verloofd aan Freule FLAVINA van den *Hartenkamp*. GUIDO wordt verliefd op een boerenmeisje, en FLAVINA insgelijks op eenen anderen jongeling. Nu, zou men zeggen, is de zaak gemakkelijk gevonden. Maar de voogd van FLAVINA wil de beide verloofden noodzaken, met elkander te huwen. Hij reist met haar naar een klooster, om haar daar in verzekering te houden, tot dat zij aan zijn bevel gehoorzaamd hebbe. Onder weg echter, in eene herberg, wendt zij voor, genoodzaakt te zijn, *eens naar achteren te gaan*, gelijk de schoolkinderen gewoon zijn zich fatsoenlijk uit te drukken, wanneer zij de vergunning daartoe vragen, en naar *zekere plaats* kon hij haar toch met welvoegelijkheid niet vergezellen. Om kort te gaan, zij ontsnapt, en vlugt naar haren verloofde; en, in spijt van den barschen voogd, huwt nu GUIDO met zijne herderin en FLAVINA met haren minnaar.

In eene geschiedenis, die voorondersteld wordt voorgevallen te zijn in den tijd der Kruistogten naar *Palestina*, klinkt het zonderling, eenen Ridderlijken ijzervreter zich te hooren beroepen op het *contrat social*, en FLAVINA geplaatst te zien in een *Dames-instituut*, onder de directie van eene *institutrice* en *secondantes*, en waar de *élèves* de vrijheid hebben, alle fatsoenlijke partijen, concerten en schouwburgen te bezoeken. In één woord, het boekje gelijkt even zoo

min naar eene oorspronkelijke Nederlandsche geschiedenis uit de Middeleeuwen, als de afbeelding van eene Arkadische herderin met keurslijf en hoepelrok en van eenen Kerkvader met eene alongepruik en driekanten hoed. Met al het medelijden van den Regter, die, wanneer hij zijnen *delinquent* aankondigt, dat hij veroordeeld is om met de koord te worden gestraft, dat er de dood na volgt, er bijvoegt: „de Hemel zij uwe ziel genadig!" mogen wij toch niet nalaten, den vervaardiger van deze zoogenaamde oorspronkelijke Nederlandsche geschiedenis, op pœne van publieke ongenade, wel ernstig te vermanen, niet andermaal zoo ongeschoeid de schrijversbaan te betreden.

Tafereelen uit den ouden tijd. Naar het Hoogduitsch van C. SPINDLER. *Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1834. *In gr.* 8*vo.* 280 *bl. f* 2-90.

De bekwame Schrijver van dit tweetal verhalen is bij ons romanlezend publiek genoegzaam bekend, en wij konden dus volstaan met te verzekeren, dat dit voortbrengsel zijner pen ons welkom was. Het eerste verhaal, uit den tijd van 1650—1660, getiteld: *het Heidenvolk in Zwaben*, is avontuurlijk genoeg, maar laat door de gelukkige ontknooping geen wensch onbevredigd, even weinig als het andere, dat, naar aanleiding eener oude kronijk, *den H. Sacramentsdag te Munchen in* 1590 schetst, en dus het genre van den historischen Roman nadert. In dat levendige tafereel zien wij den optogt der Gilden, met hunne voorstellingen van reuzen, voorvallen uit het Oude en Nieuwe Verbond, mythologische figuren en wat niet al, kunstig verbonden aan het lot van eenen Tyroler bergjager, dat onze belangstelling wekt, en, na menige harde beproeving, eindelijk in een gelukkig huwelijk eindigt. Dat laatste verhaal beviel ons het meest, en wenschten wij hartelijk, dat de nieuwere Franschen dat spoor volgden, liever dan hunne helden en heldinnen op eene akelige wijze te doen omkomen, 't geen nu eenmaal bij hen mode is geworden, maar op ons gevoel juist de tegengestelde werking doet, die de Schrijvers er mede beoogen, daar ons al dat slagten en moorden walgt, en de held bij zijne verschijning den indruk van eenen ter dood veroordeelden *Gladiator* maakt.

Wij kunnen alzoo gerust deze Tafereelen hun aanprijzen, die in foortgelijke lectuur fmaak vinden, en het aantal derzulken zal de Uitgevers voor hunne goede uitvoering zeker wel fchadeloos ftellen.

Studenten-Almanak voor 1836. *Te Leyden, bij* L. Herdingh en Zoon. *f* 1-50.

Almanak ter bevordering van kennis en goeden fmaak, voor 1836. *9de Jaargang. Te Groningen, bij* J. Oomkens. *f* :-35.

Zeeuwfche Volks-Almanak voor 1836. *Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. *f* :-75.

Met het boven vermelde drietal befluiten wij voor dit jaar de aankondiging der menigvuldige Jaarboekjes, die ons ter hand kwamen, en het wordt ook tijd om die rubriek te fluiten, opdat het niet mosterd na den maaltijd worde. Daar wij echter nog aan het eerfte geregt zijn, en de foep nog niet is afgenomen, waarbij die kruiderij niet te pas komt, durven wij dezelve nu nog op onzen voorproeversdisch plaatfen.

No. 1 vervult op eene uitnemende wijze de behoefte, die de ftuderende jeugd aan onze grootfte Akademie door eenen Almanak mogt willen bevredigen. Het humoristifche verhaal van de lotgevallen der Hoogefchool deed ons nu en dan glimlagchen. De fteller kan een meester worden in het genre. Wij zouden wel aanmerkingen kunnen maken; *mais nous avons ri!* Het Mengelwerk, dat geheel uit poëzij beftaat, beviel ons doorgaande wel, bijzonder de Franfche *Couplets*, die fraai zijn; ook de Engelfche ftukjes zijn niet kwaad, en op de Latijnfche willen wij geene reflexiën maken; zij getuigen althans van oefening in dat voor den waren Student onmisbare kunstvak. Het Griekfche *Io vivat!* lazen wij met genoegen. Wij befluiten met te verzekeren, dat, moge dit werkje een kind der fmarte zijn, het jongsken toch met elk jaar in wasdom, kennis en verftand toeneemt, en op zijn twintigfte jaar als een befchaafd, vrolijk en welopgevoed jong mensch kan te voorfchijn komen. Wij onthouden ons van wijdloopiger beoordeeling, omdat de ruimte daartoe ons ontbreekt.

No. 2 bewijst de loffelijke pogingen, die het Departement

van *Leens* ten negenden jare tot nut van 't Algemeen aangewendt. De sterrekunde vervult daarbij eene aanzienlijke plaats; maar de grootste, bijkans zeiden wij te groote, het verhaal van een reisje van Winschoten naar omliggende, voor oudheid en geschiedenis belangrijke, plaatsen, waarin eene niet onvernuftige gissing omtrent de brug door de Valter Veenen naar het klooster ter Apel. Een minder uitvoerig stukje over den Watergeus BART. ENTENS, eenige Versjes, Anecdoten, Spreuken en Gedachten besluiten dit werkje, dat wij gaarne aanprijzen.

No. 3, eindelijk, levert, voor 75 centen, twee steendrukplaatjes, een muzijkstukje en 178 bladzijden druks. Niemand kan dus door den aankoop billijkerwijze zijn geld beklagen, te minder, daar de Redactie in goede handen gevallen is. Blijkens het uitvoerige Voorberigt, is ook dit boeksken *dès la mammelle un enfant de douleur*, en is als eene proeve aan te merken, welke gelukken kan, indien het den bekwamen Redacteuren niet aan bijdragen ontbreekt. Wij wenschen hun dezelve in ruime mate toe, en van belangrijker inhoud dan het stukje *over Naamsoorsprong* op bl. 156, dat, naar men wil, nog wel tot verdrietelijkheden aanleiding gaf, en daaraan de plaatsing te danken (of te wijten?) heeft. — Zoo als het werkje thans is, voldoet het ons als Volksboekje minder; maar dat kan door bekwame medewerking, ijver en vlijt in 't vervolg verbeterd worden. De Kalender is met merkwaardige gebeurtenissen, Zeeland en de Zeeuwen betreffende, eigenaardig voorzien; de dagtafel der watergetijden is voor Zeeland onmisbaar; een steden-afstandswijzer vervult niet volkomen het gemis van het provinciale, dat de redactie in 't vervolg belooft en het Zeeuwsche publiek mag verlangen. De prozastukjes zijn wat lang en voor het volk te zeer in den vorm van *verhandelingen*, waarover men, op dat woord, de plaatsvulling van No. 1 kan nazien. Het afbeeldsel van ADRIAAN HOFFER doet de steendrukpers van BACKER eere aan, en de versjes laten zich wèl lezen, maar zullen op hooge poëtische waarde wel geene aanspraak maken. De lijst der drukfouten kon nog wel met enkele vermeerderd worden. Overigens verwijzen wij, bij gebrek aan ruimte, onze Lezers naar de Voorrede der Redactie, en wenschen den nieuwgeborenen gunstige opname in, en ook buiten, zijne belangrijke provincie.

Fabelen en Gedichten voor Kinderen. Met Platen. Te Groningen, *bij* W. van Boekeren. *In kl. 8vo. f* :-90.

Onder de menigvuldige kinderboekjes van allerlei aard, die er bijna dagelijks uitkomen, verdient dit lieve boekje voor jonge kinderen eene eervolle plaats. Het is eene vertaling uit het Duitsch, maar met veel smaak bewerkt, en gekenmerkt door eene naïveteit, die den regten kindertoon heeft gevat. Gedichtjes voor kinderen behooren zeker onder de moeijelijkste pogingen, om voor de jeugd te schrijven, en de in vergelijking geringe voorraad van *goede* stukjes levert daarvan het bewijs op. Naast dezen voorraad mag ook dit lieve, met bevallige plaatjes voorziene boekje gesteld worden, en zal zeker aan vele kleinen aangename en nuttige oogenblikken bezorgen. De kleine fabelen (offchoon misschien deze naam niet geheel juist is) geven aan ouders en opvoeders gelegenheid tot menige nuttige les, die voor den kinderlijken leeftijd berekend is; terwijl de godsdienstige gedichtjes, die wij aan het slot vinden, eenen regt goeden, eenvoudigen geest ademen.

Wij durven den Vertaler gerustelijk aanmoedigen, om ook het overige gedeelte van het Duitsche werkje aldus over te brengen. Hij doet daarmede een nuttig werk, en is blijkbaar voor deze taak uitmuntend geschikt. Eene enkele aanmerking kunnen wij niet terughouden: hier en daar vonden wij wel eens een' regel, waarin de klemtoon der woorden niet goed valt en de lezing daardoor moeijelijk wordt. Zoo ergens, dan moet dit in dergelijke stukjes voor kinderen, stukjes, die door hen zullen worden van buiten geleerd, worden vermeden. Ook in het werktuigelijke der kunst vereischen dezelve de hoogste zorgvuldigheid, en ook daarom is de taak van Kinderdichter alles behalve gemakkelijk. Dat de Vertaler van dit boekje daarvoor berekend is, mogen deze weinige regels bewijzen, hier als eene kleine proeve gegeven, uit een gedichtje, getiteld: *Wat heb ik al!*

Dit handje is één, dat handje is twee;
Daar krijg en doe ik alles meê.
Vijf vingers hier, vijf vingers daar,
Dat zijn tien vingers met elkaar:
Nu speel ik nog; maar ben ik groot,
Dan win ik met mijn handen 't brood.

Een hartje tikt hier in mijn zij',
Dat klopt zoo vergenoegd en blij;
't Mint vaderlief en moeder zeer,
Maar bovenal den Lieven Heer;
Want, o, Die doet mij zoo veel goed,
Dat ik Hem wel beminnen moet.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van den Apostel JOANNES, *door* P. J. LAAN, *rustend Predikant bij de Herv. Gem. te Amersfoort. IIde Deel. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1834. *In gr. 8vo. XIV en* 622 *bl. f* 5 - :

Resultaat van veeljarig onderzoek naar het onderwerp der Openbaring van JOANNES. *Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1835. *In gr. 8vo. IX en* 110 *bl. f* 1 - 25.

Wij voegen deze beide werken bij elkander, omdat zij over hetzelfde onderwerp handelen, en het tweede, zonder zamenvoeging met het werk van den Heer LAAN, te klein van omvang is, om meer dan eene eenvoudige aankondiging in dit Tijdschrift te kunnen erlangen.

In het *elfde* Hoofdstuk handelt LAAN, en hiermede vangt dit Deel aan, *over de zaken, die aangeduid worden door de zes zegelen, vervat in het zesde Hoofdstuk van* JOANNES' *Openbaring*, en wel in twee Afdeelingen, bevattende de eerste eene verklaring der vier eerste zegelen, zijnde de vier zinnebeeldige ruiters, en de tweede het vijfde en zesde zegel. Uit het *eerste* Deel, Hoofdst. 6, weten wij reeds, dat LAAN daardoor afgebeeld acht de vervolgingen der Kerk, gedurende het tijdvak, dat met Keizer CONSTANTINUS in het begin der vierde eeuw eindigt. Door den eersten ruiter in vs. 2 verstaat hij een algemeen tafereel van de overwinningen der Christelijke Godsdienst gedurende dit tijdperk, zoo in uiterlijken voorspoed, als snelle uitbreiding en zedelijken invloed. De tweede ruiter, vs. 4, is bij hem de bloedige vervolgingen der Christenen gedurende de eerste anderhalve eeuw. De derde, vs. 6, de honger en het gebrek,

dat de Christenen omstreeks het jaar 250 zouden moeten lijden; terwijl hij de laatste, hevige vervolgingen, die de Christenen in het einde der derde en het begin der vierde eeuw onder DECIUS en vervolgens te verduren hadden, door den vierden ruiter, vs. 8, aangeduid acht. Het vijfde en zesde zegel rekent LAAN toepasselijk op de martelaren, die den wreedsten dood voor het Evangelie hadden willen sterven; op de wroegingen en onheilen hunner laatste verdrukkers, en op de omwenteling, ten gevolge van welke Keizer KONSTANTIJN den troon beklom, en, door zijne aanneming en openlijke erkenning van het Christendom, hetzelve tot Godsdienst van den Staat verhief.

Aanmerkelijk loopt dit gevoelen uiteen met dat van den Schrijver van het *Resultaat*, die een algemeen overzigt van de lotgevallen des Christendoms meent te vinden tot op het keerpunt van den ondergang der Roomsche Priesterregering, die in het laatste gedeelte des Boeks uitvoeriger beschreven wordt. „ Het eerste beeld, vertoonen- „ de een' krijgsheld, op *een wit paard* gezeten, met „ een' boog gewapend, en aan wien eene kroon gegeven „ wordt, is het zinnebeeld der overwinning, die het „ Christendom op het heidendom behalen zou. De twee- „ de, *een vuurrood paard*, aan welks ruiter magt ge- „ geven werd, om den vrede *op aarde* te verstoren, zoo- „ dat de een den anderen dooden zou, vertoont ons zin- „ nebeeldig de verdeeldheden en scheuringen in de Chris- „ tenkerk, waardoor de verbittering zoo hoog zou stij- „ gen, dat Christenen de een den anderen niet alleen „ verdrukken en vervolgen, maar ook elkanders bloed „ vergieten zouden. Bloedige oorlogen zelfs zouden om „ de Godsdienstleer gevoerd worden. Het derde zinne- „ beeld, vertoonende een' man met eene weegschaal, zit- „ tende op *een zwart paard*, schijnt mij toe het beste „ verklaard te kunnen worden van de onthouding der „ *zielenspijs* (de kennis van de Evangelieleer), die in „ zeker tijdvak der Kerk aan de menschen als voor geld „ toegewogen zou worden, enz. Het vierde zinnebeeld,

„ *een vaal paard*, waarop de *dood* gezeten was, ver-
„ gezeld van *een heer van schimmen*, de magt hebbende
„ om allerlei onheilen over het menschdom te brengen,
„ vertoont ons blijkbaar de plagen, die de bedorven
„ Christenwereld zouden treffen, en die Hoofdstuk 8 en 9
„ in bijzonderheden voorgesteld worden. Na de opening
„ van het *vijfde zegel* ziet JOANNES in het tafereel,
„ dat hem daar vertoond werd, *de zielen* dergenen,
„ die om het woord van God en het getuigenis, dat
„ hun was toevertrouwd geweest, gedood waren." De Schrijver meent, dat dit overzigt, offchoon algemeen, echter bijzonder van toepassing is op de Latijnsche of Westersche Kerk onder de opperheerschappij des Bisschops van *Rome*.

Offchoon de Eerw. LAAN, met wien wij ons vooral zullen bezig houden, poogt, zijn gevoelen door vele bewijsgronden te staven, en het spreekt wel van zelf, dat wij nu beter, dan door het in het *eerste* Deel voorloopig gezegde, in staat gesteld zijn, om hetzelve te beoordeelen, kunnen wij niet zeggen, door 's mans redeneringen overtuigd te zijn. Eene opzettelijke vergelijking met het andere hoofdgevoelen, door VAN DER PALM voorgestaan, heeft, wij moeten het openhartig erkennen, de schaal ten voordeele van het laatste doen overslaan; en wij zijn, behoudens alle achting voor onzen geleerden en vernuftigen Schrijver, van gedachte, dat het natuurlijker is, aan de verwoesting van den Joodschen Staat door de *Romeinen* te denken.

Rec. zegt met opzet: *natuurlijker*; want het is niet te ontkennen, dat de loop der gebeurtenissen in het gevoelen van LAAN veel meer *gezocht* moet worden, dan in het andere. Wij moeten daarvan een enkel woord zeggen. Denkt men met den Schrijver aan de vervolgingen der Christenen, dan is het duidelijk, dat de eerste ruiter niet zonder gedwongenheid verklaard kan worden van den uit- en inwendigen voorspoed der Christelijke Kerk in dit tijdvak, daar deze dan door het geheele tijdperk heen moet verstaan worden, en het niet zeer een-

voudig is, het eerste zegel over de volle drie eeuwen heen uit te breiden, en de overige van afzonderlijke, opvolgende gebeurtenissen te verstaan. Ook is het onderscheid tusschen de verschillende vervolgingen der Christenen niet zoo in het oog loopend groot, om aan eene afbeelding derzelven in verschillende zegelen of tafereelen te denken, vooral indien de voorspoed der Christelijke Kerk onder dat alles door ééne enkele vertooning was afgebeeld. Ook moet men niet uit het oog verliezen, dat volgens LAAN de zegelen betrekking hebben op de lotgevallen der *Kerk*, en wij kunnen geenszins inzien, dat de rampen van honger en pest juist de Christenen *als zoodanig* troffen. Immers, ook naar de redenering van den Schrijver, waren het zware bezoekingen, in welke ook hunne heidensche tijdgenooten overvloedig deelden, en die dus in waarheid meer te beschouwen zijn als rampen, aan de omstandigheden der tijden toe te schrijven, dan bepaaldelijk aan het geloof, hetwelk de Christenen aankleefden. Hier komt bij, dat hetgeen door het *zesde* zegel dan zou worden aangeduid, in geenen deele op de Christenen betrekking heeft, maar op hunne vervolgers; want het is wel waar, dat het verduisteren der zon en dergelijke zaken in den Bijbel meermalen omwentelingen voorstellen, maar nimmer, zoover wij weten, luisterrijke overwinningen, hoedanige de schokken van den Romeinschen Staat, gedurende het begin van KONSTANTIJN's leeftijd, toch *in betrekking tot de Christenen* zouden moeten wezen. En, hetgeen bij ons boven alles geldt, er is eene te treffende overeenkomst tusschen hetgeen door JEZUS zelven, *Matth.* XXIV: 6—8 en elders, *ook in dezelfde orde van opvolging* wordt voorspeld, en duidelijk en boven alle bedenking op de vreeselijke omkeering van den Joodschen Staat betrekking heeft, en hetgeen door de zes eerste zegelen wordt aangeduid, om *daar* en *hier* niet aan hetzelfde te denken. Men kan dit in de bijzonderheden bij VAN DER PALM nazien; het bestek van onze beoordeeling gedoogt niet het te herhalen, of bij vergelijking met de

geschiedenis aan te wijzen. En dit is dan ook het voorname, dat wij tegen de uitlegging van het *Resultaat* hebben, hetwelk ook hier en overal meer stelt, dan bewijst. Bij ons althans kunnen uitdrukkingen, als: *het is kennelijk, duidelijk blijkt* enz. in geenen deele voor bewijzen gelden. LAAN zal ons misschien tegenvoeren, dat in dit geval door deze zegelen gebeurtenissen zouden worden aangeduid, die, naar zijne onderstelling van den tijd der vervaardiging van dit Boek, (D. I. Hoofdst. 2) reeds hadden plaats gehad; maar wij zien op onze beurt niet in, waarom voorvallen, van eenen zoo grooten en gewigtigen invloed op de Christelijke Kerk, niet zouden kunnen zijn afgebeeld in tafereelen, die, hoe men ze ook verklare, altijd als eene inleiding tot de volgende zijn aan te merken. Waarlijk, wij herhalen het, omdat het een der voornaamste gronden onzer overtuiging is, de overeenkomst met de voorspelling van JEZUS is al te treffend, om die zoo geheel voorbij te zien, als onze Schrijver doet, die het meeste, daartoe dienende, stilzwijgend voorbijgaat. Behoudens alle achting — *Rec.* voelt zich gedrongen het te herhalen — voor den geleerden Schrijver, vreest hij toch, dat ingenomenheid met zijne uitlegging hem te ver heeft doen gaan met bl. 127 te zeggen, dat de aard der drie eerste eeuwen des Christendoms en de voorstelling der zegelen, als twee droppelen waters, aan elkander gelijk zijn.

Het *zevende* Hoofdstuk houden beiden voor een tafereel van de verheerlijking der bloedgetuigen in den hemel. Maar hetgeen LAAN van andere Schriftverklaarders onderscheidt, is, dat hij aan twee verschillende gezigten denkt, van welke het eene, vs. 1—8, tot de aarde, het tweede, vs. 9—17, tot den hemel behoort. Bij de 144000 verzegelden uit alle geslachten *Israëls* denken beiden niet zoo zeer bij uitsluiting aan Christenen uit de Joden, maar aan belijders van het Evangelie in het algemeen, omdat „ volgens de leer van het N. V. „ degenen, die in CHRISTUS gelooven, als het ware „ *zaad* van ABRAHAM, als het echte nakroost van

„ *Israël* worden aangemerkt" (LAAN). „ Gelijk de „ *Christelijke* Godsdienstinrigting in de plaats der oude „ *Mozaïsche*, onder *Israël*, gekomen is, zoo moet men „ ook de Gemeente der belijders van J. C., of de *Christenkerk* in 't algemeen, als de plaats van *het oude Israël* in de wereld bekleedende, aanmerken" (*Resultaat*). De eerste meent in de beelden en uitdrukkingen in dit Hoofdstuk toespelingen te vinden op den Israëlitischen Priesterstand. Dit is dan ook niet te ontkennen; maar vreemd dunkt het ons, dat hij het *overschaduwen*, vs. 15, houdt voor een zinnebeeld, ontleend uit den Tempel, toen, bij deszelfs inwijding, eene wolk van Gods heerlijkheid uit het binnenste Heiligdom het geheele gebouw vervulde. Σκηνώσει ἐπ' αὐτούς staat er in het Grieksch; dus eigenlijk: *bedekt als met eene tent*. Wij denken hier en bij de andere toespelingen in dit gezigt, met VAN DER PALM, liever aan het Loofhuttenfeest.

In het *dertiende* Hoofdstuk handelt LAAN, weder in twee Afdeelingen, over *de beteekenis der zes Bazuinen, vervat in het VIII en IX Hoofdstuk der Openbaring*. Uit 's mans *eerste* Deel (bladz. 165 volg.) weet men reeds, en wij hebben het in onze Recensie van dat Deel (*) reeds met een enkel woord gezegd, dat, naar zijne meening, door deze *Bazuinen* worden voorgesteld de voornaamste lotgevallen van JEZUS' Kerk over het algemeen, in de zoogenoemde middeleeuwen. De letterlijke zin der eerste wordt alzoo door hem uitgelegd, dat „ JEZUS' Kerk, die alleen door vrede en liefde „ bloeijen kan, ter prooije der verdeeldheid en twist, „ dermate gesteld zou worden, dat het vele menschenlevens zou kosten." De vervulling dier voorspelling zoekt hij in de twisten met de *Donatisten*, *Arianen*, *Apollinaristen*, *Nestorianen*, *Eutychianen*, *Pelagianen* enz. De tweede Bazuin verklaart hij „ van de instorting van een der magtigste Rijken, van de verbranding en ondergang van deszelfs Hoofdstad, en van de

(*) *Letteroef.* 1832. *Boekbesch.* bladz. 610.

„ ijsselijke bloedstortingen, die daarmede gepaard gingen, „ of die daarvan het gevolg waren," en hij acht zoodanig eene gebeurtenis der vermelding in JOANNES' profetische gezigten waardig, daar deze ramp ook duizende Christenen heeft doen sneven, en van de gewigtigste gevolgen geweest is voor derzelven kerkelijk bestaan en lotgevallen gedurende vele eeuwen. Het zijn dan de verwoestingen van *Rome* door ALARIK, GENSERIK en ODOACER, de ondergang alzoo van het Westersche Keizerrijk, welke de Schrijver hier voorspeld acht. De derde Bazuin verbeeldt weder de twisten en verdeeldheden in de Christelijke Kerk. „ Wanneer wij deze *derde* „ Bazuin met de *eerste* vergelijken, zoo zien wij wel, „ dat beide in zekeren zin ons dezelfde zaken voorstel„ len, doch wij ontdekken ook tusschen beiden een groot „ onderscheid. De *eerste* beschrijft ons meer de bitterhe„ den der verschillen onder de Christenen en derzelver „ bloedige gevolgen. De *derde* de vergiftiging van hunne „ leer door de dwalingen, die voornamelijk zoo veel ver„ schil en onrust te weeg bragten. Ja de *derde* Bazuin „ voert ons nog dieper in de middeleeuwen, dan de „ eerste had gedaan, en stelt ons den staat der leer voor, „ tot de tijden der *Kerkhervorming* toe." De vierde heeft betrekking op de diepe onwetendheid der middeleeuwen. De vijfde voorspelt de verschijning van MAHOMED en de oorlogen des *Sarracenen*. Eene soortgelijke beduidenis heeft de zesde, in welke LAAN de vier Engelen toepasselijk maakt op de *Sarracenen*, *Perzen*, *Mogollen* en *Turken*, inzonderheid wegens derzelver afkomst van den omtrek des *Euphraats*. Zie *Openb.* IX: 14; eene verklaring, die, onzes inziens, van vergezochtheid naauwelijks is vrij te pleiten.

Men kan aan deze gansche ontwikkeling noch vernuft, noch diepe geschiedkennis ontzeggen; maar of daarom de verklaring van den kundigen man nog wel boven alle bedenking zij, zal menigeen betwijfelen. De Schrijver van het *Resultaat* wijkt *over het algemeen* hier van LAAN niet verre af. Dat VAN DER PALM van geheel andere

gedachten is, en ook dit gedeelte der *Openbaring* verklaart van de rampen en ijselijkheden, die de verwoesting van *Jeruzalem* en de omkeering van den Joodschen Staat voórafgingen en vergezelden, kan men in 's mans *Bijbelvertaling* nazien. De gedachten van SEILER, HESS, DE HAAS, HERINGA, KLINKENBERG en anderen worden door LAAN, zoo hier, als in het *eerste* Deel, opgegeven. *Rec.* wil gaarne erkennen, hierover met mindere zekerheid te durven spreken, dan over de *zegelen*, maar merkt ten aanzien van dit gedeelte des arbeids van den Eerw. LAAN in het algemeen het volgende aan:

Vooreerst hebben wij in dit Hoofdstuk bevestigd gevonden eene opmerking, door eenen onzer medebeoordeelaars van het *eerste* Deel dezes werks gemaakt, en met welke wij volkomen instemmen, dat LAAN te veel uit het oog heeft verloren den regel: *a posse ad esse non datur conclusio.* Het is niet genoeg, met de geschiedenis in de hand aan te wijzen, dat het eene of andere tafereel der *Openbaring* met geschiedkundige daadzaken zoo vele overeenkomst hebbe, dat het laatste door het eerste *kan* voorspeld zijn; maar men dient ook te bewijzen, dat het zinnebeeldige tafereel niet voegelijk op iets anders *kan* worden toegepast; en onze Schrijver zelf zal toch de gevoltrekking niet laten gelden: „ De vier Engelen *kunnen* de *Sarracenen* enz. beteekenen; derhalve „ *moeten* wij daaraan denken." Hetgeen LAAN in zijn *eerste* Deel in het algemeen gezegd heeft, schijnt ons niet genoegzaam, om daarop hoofdzakelijk en *ohne rücksicht* (zouden de *Duitschers* zeggen) op anderer gevoelen zijn betoog te bouwen.

Vervolgens merken wij aan, dat de geheele houding (wij weten geen beter woord te kiezen) van de gezigten, *Openb.* VIII en IX verhaald, ons voorkomt, meer te leiden tot de gedachte aan rampen en onheilen, welke aan de vijanden van het Christendom zouden overkomen; eene gedachte, die door IX: 20, 21 zeer schijnt bevestigd te worden; terwijl LAAN, blijkens de opgave

van zijne verklaring, meer aan rampen wil gedacht hebben, die den Christenen zouden zijn overgekomen.

Eindelijk kunnen wij niet ontveinzen, dat de opgave van den *zin* van sommige der aan JOANNES na het verklaren der Bazuinen vertoonde gezigten ons minder natuurlijk voorkomt, en, vreezen wij, een gevolg is van vooraf opgevatte denkbeelden aangaande de *beteekenis* bij den Schrijver, gelijk dan ook op den zin, waarin vele der hier voorkomende beelden bij de oude Profeten gebruikt worden, misschien te weinig acht wordt gegeven; hoezeer LAAN het later, b. v. *Openb.* X met *Ezech.* II en XI: 11 met *Ezech.* XXXVII: 1—10 vergelijkende, teregt doet. Bij de tweede Bazuin is het niet onnatuurlijk, te denken aan de verwoesting eener magtige heerschappij; maar wij vinden het gepaster, b. v. bij de eerste Bazuin, te denken aan natuur- en oorlogsrampen, dan aan inwendige verdeeldheden in de Christelijke Kerk, in aanmerking genomen de beelden, ook elders in de H. S. voorhanden, van hagel, vuur en bloedregen. Zoo is het ook hoogst merkwaardig, dat de dichterlijke beschrijving van een heirleger van sprinkhanen bij JOËL leidt tot de bekende voorspelling, door den Apostel PETRUS op den Pinksterdag aangehaald, en die toch meer dan waarschijnlijk op de verwoesting van den Joodschen Staat betrekking heeft; terwijl ook na de eerste Bazuin de oorlogsverwoestingen onder datzelfde beeld van sprinkhanen voorkomen. Wij, die eerst door het werk van den Heer LAAN aanleiding verkregen hebben, om ons meer opzettelijk met het Openbaringsboek bezig te houden, wagen het niet, beslissend te spreken tegen eenen man, als de Eerw. LAAN, in jaren en kundigheden verre boven ons, en die, blijkens de Voorrede voor zijn *eerste* Deel, meer dan twintig jaren aan het laatste Bijbelboek gewerkt heeft, evenmin als tegen iemand, die het resultaat van zijn *veeljarig* onderzoek aanbiedt; maar meenen toch de algemeene opmerkingen, die wij onder het lezen en bestuderen maakten, te mogen, en als *Re-*

confent te *moeten* in het midden brengen. De Lezer kieze tusfchen de vele gevoelens!

(*Het vervolg en flot hierna.*)

De Oorbiecht der Roomsch Katholijken befchouwd, door C. H. HELSEN, *Abt te Brusfel. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1835. *In kl.* 8*vo.* 212 *bl. f* 1-50.

Men leert uit dit werkje den Abt HELSEN, ftichter der Belgisch-Katholijke Kerk, als een onderzoeklievend en vrijmoedig Godgeleerde kennen. Openlijk heeft hij met de zijnen zich van de Roomschgezinden afgezonderd; en alzoo is de Belgisch-Katholijke Kerk, even als in Frankrijk, onder een ander Opperhoofd, de Fransch-Katholijke Kerk, die wel van de Gallikaanfche Kerk moet onderfcheiden worden, ontftaan. Die zich affcheurende Katholijken benoemen zich echter met dien titel, omdat zij, fchoon zich vrij verklarende van het Paufelijk Oppergezag, en fchoon zelfs de befluiten der Kerkvergaderingen niet beflisfend latende gelden, ja fchoon zij inzonderheid de Trentfche geloofsregelen in vele opzigten tegenfpreken, desniettegenftaande, behalve den Bijbel, ook de Overlevering aannemen, en dus in zoo ver Katholijk zijn, zonder evenwel den Bijbel en de Overleveringen alzoo op te vatten als de Roomschgezinden, of al de Overleveringen, die door dezen worden erkend, voor echt aan te nemen. De zucht, om zoo veel mogelijk het zoogenaamde Catholicisme getrouw te blijven, en de natuurlijke gehechtheid aan geloofsbegrippen en vormen van eerdienst, die zij van de vroegfte jeugd hebben leeren eerbiedigen, oefenen echter onmiskenbare blijken van invloed uit op hunne wijze van befchouwing der vereischten van eer- en leerdienst; en dus zijn de Fransch- en de Belgisch-Katholijken in dat alles nog aanmerkelijk van de Protestanten onderfcheiden. Dit is ook uit dit

werkje van den Abt HELSEN te bespeuren. Hij erkent b. v. het onbijbelsche en het bij de eerste Christenen onbekende van het woord *sakrament*; echter behoudt hij dit, even gelijk de Lutherschen en Hervormden in hunne formulieren van eenigheid en liturgische schriften. Hij neemt de Oorbiecht, en de Inzegening des Huwelijks, of zoogenaamde kerkelijke trouw, niet onder het getal der sakramenten op; en desniettegenstaande heeft hij zijne *zeven* sakramenten. In plaats der Oorbiecht stelt hij de bekeering of verbetering des harten met boetvaardigheid en berouw; in plaats van het sakrament des Huwelijks, waardoor de Roomschgezinden de kerkelijke plegtigheid verstaan, noemt hij het Huwelijk zelve een sakrament. Naar ons inzien is dit een spelen met het woord: want door sakramenten heeft men altijd *plegtigheden* aangeduid tot zinnelijke afbeelding eener bovenzinnelijke of heilige zaak. Rekent men nu sommige dier plegtigheden overtollig, gelijk de Protestanten vijf van de zeven afschrappen, dan is het oneigenaardig, aan hetgeen geene plegtigheid is, b. v. boetvaardigheid des harten, den naam van sakrament te geven. Intusschen wenschen wij dit boeksken in veler handen, vooral in die onzer Roomsehgezinde Medechristenen, die er menigvuldige leering uit trekken kunnen, al ware het slechts het bewijs der feilbaarheid niet alleen van Paussen, maar zelfs van geheele Kerkvergaderingen.

Handboek der bijzondere Pathologie en Therapie van Dr. J. W. H. CONRADI, *Hoogleeraar te Göttingen, enz. Isten Deels 3de Stuk. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. 270 bl. f 2-70.*

Met dit derde stuk is het eerste deel volledig geworden. Deze derde afdeeling behandelt het leerstuk der Uitslagziekten, in 28 hoofdstukken; een belangrijk onderwerp, aan hetwelk sedert eenigen tijd veel moeite en tijd is besteed geworden, getuige de opgaaf der geschriften

over de uitslagziekten in het algemeen, vermeld bij den aanvang van dit hoofdstuk, waar wij echter al aanstonds het werk van RAIJER missen, om van eenige minder belangrijke niet te spreken. De verschillende vormen schijnen iets uitvoeriger opgegeven te worden, dan JOSEPH FRANK zulks gedaan heeft, wiens verdeeling eene der eenvoudigste kan genoemd worden; anderen gaan ook hier te verre. Te regt zegt de Schrijver, bl. 543*: „De „beoefening der huidziekten is door de nieuwere ziekte„kundigen nog moeijelijker geworden, daar zij verschillen„de afwijkingen en spelingen tot soorten gemaakt heeft," enz. Welligt mogen wij ook hier belangrijke aanwinsten door den tijd verwachten van de werkzaamheden van BRESCHET, ROUSSEL DE VAUZÉME, (*) WENDT, (†) GURLT (‡) en anderen, welke door derzelver ontleed- en natuurkundige nasporingen een nieuw licht over dit weefsel zullen doen opgaan. Bij dit algemeene overzigt tevens eene algemeene geneeswijze te voegen, is overtollig, daar elke huidziekte haar te zeer wijzigt. Wij gaan derhalve terstond tot de afzonderlijke beschouwing over, welke in het tweede hoofdstuk zich met de Pokken bezig houdt. Het moge eenigen tijd gesteld zijn geweest, of de arbeid van SYDENHAM, HUXHAM en STOLL voor ons overtollig geworden was, de laatste tijden hebben al wederom getoond, dat het nog verre af is, dat deze afschuwelijke ziekte ten onder gebragt zoude zijn. De *vaccine* heeft haar gebreideld, maar niet verbannen. De geschillen over den oorsprong der pokken zullen ook door alle geschiedkundige nasporingen (§ 534) niet beslist worden. Ongaarne mist men hier volstrekt alles, wat tot het ontleedkundige onderzoek dezer ziekte betrekking heeft. Wel is waar deze nasporingen werden eerst sedert eenigen tijd met nadruk voortgezet; maar den Schrijver kon het door GEN-

(*) *Annales des Sciences naturelles*, 1834.

(†) *De Epidermide humana. Vratislav.* 1833.

(‡) J. MÜLLER, *Archiv für Anat. Phys. etc. Jahrg.* 1835. IV. *S.* 399.

DRIN verrigte bekend geworden zijn. Wie in ons vaderland in dit onderwerp belang mogten ftellen, wijzen wij naar de Verhandelingen van den Hoogleeraar SEBASTIAN (*) en Doctor DE JONGE (†). Dat andere mannen in ons vaderland, ijverig met dit onderwerp bezig, hetwelk wij zeker meenen te weten, ons niet te lang naar de vruchten van hun onderzoek mogten laten wachten! — In § 552 wordt met een woord van de wijze van *inenting*, *inoculatie* genoemd, gefproken. (Er is hier eene drukfeil, *inocalatie*, ingeflopen.) Het was Lady MONTAGUE en niet MORGAN, zoo als men in een onzer vaderlandfche heelkundige werken las, welke aan haar kind te *Konftantinopel* deze kunstbewerking liet verrigten. — In § 553 en volg. wordt over de *koepokken* gehandeld, en derzelver beveiligende kracht tegen de kinderziekte gehandhaafd. Deze kan haar ook niet ontzegd worden; maar de uitzonderingen, dat zij niet *ten eenemale* tegen de kinderziekte beveiligen, komen in onzen tijd wat veel voor. Mogten de koepokken evenwel flechts gedeeltelijk beveiligen, zij zouden fteeds een onwaardeerbaar gefchenk blijven. Door dit alles wordt echter de bepaling der valfche pokken, gelijk de Schrijver bl. 597 opmerkt, zeer onzeker, en de diagnostiek zal zich nog geruimen tijd moeten oefenen, om ftelliger uitkomften te verkrijgen. Uit den aard der likteekens tot dien der pokken te befluiten, heeft mede zijne zwarigheden: want hoe vele likteekens komen met elkander overeen; hoe vele wijzigingen ondergaan zij niet bij de vorming! De nafporingen van HEIM verdienen echter de aandacht. — Bij de behandeling der mazelen, van het roodvonk enz. ziet men, dat zelfs ten opzigte der naamgeving onzekerheid heerscht. Wij maken hier alleen de aanmerking, dat zuren bij den rotachtigen vorm, waarbij zich zoo ligt bloeduitftortingen voegen, meer aangewezen fchijnen, dan fpiesglans of kwikmiddelen. — Onder *fcharlaken-*

(*) *Nat. Tijdfchr.* 1. 2. pl. V.
(†) *Disf. med. de Variolis quas dicunt cruentas.*

koorts wordt in het 5de H. de ziektevorm, meer onder den naam van roodvonk bekend, terwijl onder het *roodvonk*, H. 6, eene ziekte wordt beſchreven, welke doorgaans voor eene wijziging van het roodvonk gehouden wordt. Wat den eigenaardigen reuk betreft, door HEIM aangenomen, door den Schrijver ontkend, het is moeijelijk hierover iets beſlisſends te zeggen; bij hevig roodvonk kan echter de uitwaſeming zoo ſcherp worden, dat zij mond en keelholte, de oppervlakte der ſlijmvliezen tot ontſteking toe prikkelen kan. Of het begieten met koud water in ons land aanprijzing verdiene, is mede een moeijelijk vraagſtuk; de vlugge ſmetſtof dezer ziekte ſchijnt meer eene gematigde warmte te vereiſchen; bij afſtervende huid zullen laauwe baden ſtellig gunſtiger, met *chlorine* gemengd opwekkender werken. Niet zelden gaat het roodvonk met den in het 7de H. beſchrevenen *gierstuitſlag* gepaard; iets, hetwelk reeds door STOLL werd waargenomen. Met verwondering zal men in het hoofdſtuk der *blutsvlekken* geen gewag gemaakt vinden van de naar WERLHOF genoemde ziekte. Na de roos en ſpruw behandeld te hebben, gaat de Schrijver tot de ſchurft en andere vormen van meer langdurigen aard over. Onder de werken over de *ſpruw* had de arbeid uit de laatſte dagen van THUESSINK door den Vertaler kunnen vermeld worden. — Wij zullen omtrent alle deze huidziekten van H. 13 tot het einde in geene bijzonderheden treden. Gelukkig zijn vele dezer gebreken hier te lande ſlechts bij naam bekend. Het ſchijnt, dat de Schrijver ze mede alle niet bij ondervinding kent. Omtrent deze, gelijk in het algemeen, ſchijnt hij de beste bronnen geraadpleegd te hebben. Ondanks allen arbeid van zoo vele verdienſtelijke mannen, heerscht in dit gedeelte der ziektekunde nog veel onzekerheid en ook duisterheid. Soms ſchijnt het, of de naſporingen omtrent de huidziekten meer ſtrekken om de verwarring grooter te maken, dan die te beperken. Niets kan echter wisſelvalliger geacht worden, dan de vorm van vele huidziekten, voor zoo vele wijzigingen vatbaar. Men denke maar eens aan de gewijzigde kinderziekte!

Dit gedeelte is vooral niet minder aanbevelenswaardig dan de voorgaande. Wij twijfelen niet, of Vertaler en Uitgever ondervinden toereikende aanmoediging tot voortzetting van dezen arbeid.

De eer van WAGENAAR, *als Historieschrijver, en die van* JACOBA VAN BEIJEREN, *tegen Mr.* W. BILDERDIJK, *in zijne Geschiedenis des Vaderlands, verdedigd door* MATTHIJS SIEGENBEEK. *Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1835. *In gr. 8vo. IV en* 173 *bl. f* 1-60.

Gedurende eene halve Eeuw werd WAGENAAR als de wisse vraagbaak der Geschiedenis en tevens als het voorbeeld van den geschiedkundigen stijl beschouwd. Eene in ons klein land voorbeeldelooze deelneming maakte verscheidene uitgaven zijner *Vaderlandsche Historie* noodzakelijk, en zoo wel de massa onzer Landgenooten, als bijzonder de schranderste en geleerdste mannen vereenigden zich in zijnen hoogen lof. KLUIT, voorzeker de diepste kenner onzer Geschiedenis, verklaarde, dat WAGENAAR, door zijn sierlijk doorloopend verhaal daarvan, zich de goedkeuring aller geleerden en eenen onsterfelijken naam verworven had (*); en VAN WIJN, die met regt naast KLUIT mag gesteld worden, noemde hem „den treflijken Historieschrijver, een man van „diepe kunde, helder begrip en juist oordeel." (†)

Niet zoo gunstig dacht wijlen de Heer BILDERDIJK over WAGENAAR, wien hij, op onderschei-

(*) Hist. Crit. in Praef.: *Perpetuo eleganti que Commentario, universam Patriae historiam contexuit et ita scripsit ut omnium doctorum suffragium, et immortale inde nomen abstulerit.*

(†) *Over de Keur van* GUI. Verhand. IIde klasse Inst. I. bl. 112.

dene plaatsen zijner *Geschiedenis*, betitelt als *een domkop*, *een ezel*, *een zot*, *een kwaadaartigen rekel*, *een Amsterdamschen bulhond*, *een kasiers of Commissionairs ziel*, *een kantoorjongen*, *een Godslasteraar*, *een vervalscher der Geschiedenis*, *zoo onzer Vorsten*, *als van den gezegenden Heiland*, enz. enz.

In het algemeen behoefde noch het gezond verstand noch het godsdienstig karakter van WAGENAAR eenige verdediging tegen zulke kinderachtige, en alleen voor hem, die dezelve uitstootte, vernederende, scheldwoorden. Beide zijn door tijdgenoot en nakomeling erkend, door de meest bevoegde beoordeelaars gehuldigd, en door niemand aangevallen, behalve alleen door eenen BILDERDIJK, die zoo velen onzer beroemde mannen, sieraden onzer Natie, de kroon van het hoofd tracht te rukken, en die zelfs, in het VIIde Deel zijner *Geschiedenis*, bl. 79 en 80, het niet zoo geheel ongerijmd vindt, om de regering van *Amsterdam* (in 1584) verdacht te houden van MEDEPLIGTIGHEID AAN DEN MOORD VAN WILLEM DEN I DOOR BALTHAZAR GERARDS!! offchoon hij, na vele gronden voor het niet zoo ongerijmde dier verdenking te hebben bijgebragt, er zelf achter voegt: *Maar dit alles bewijst niets!*

Doch in de bijzonderheden was eene verdediging van WAGENAAR niet overtollig. WAGENAAR toch kan, en zal ook wel, als feilbaar mensch, hier en daar mis gehad hebben, evenzeer als alle zijne voorgangers, van HERODOTUS af, en zijne navolgers, tot BILDERDIJK toe. Eene reeks van vermeende misslagen wordt dan ook in BILDERDIJK's *Geschiedenis* ten breedste uitgemeten; en het gezag van dit uitmuntend sieraad des Nederlandschen Zangbergs is *ook in het geschiedkundige* bij velen nog zoo groot, dat ligtelijk deze en gene alle de beschuldigingen, tegen WAGENAAR ingebragt, voor goede munt zoude kunnen opnemen, en ongevoelig in het denkbeeld komen, dat WAGENAAR wezenlijk een armhartig Geschiedschrijver is, die op elke bladzijde van zijn werk jammerlijk heeft misgetast.

Te regt dus heeft de Hoogleeraar SIEGENBEEK het der moeite waardig geacht, om eens stukswijze na te gaan, waarin dan toch die schromelijke *bévues*, die kwaadaardige streken, die godslasterlijke aanmerkingen van WAGENAAR bestaan konden, en vooral om eens gezet te onderzoeken, of WAGENAAR overal wel datgene geschreven heeft, wat BILDERDIJK hem in den mond legt. Het aangekondigde werkje bevat de slotsom van dit onderzoek, voor zoo veel de zes eerste deelen van BILDERDIJK's *Geschiedenis* betreft. Deze slotsom komt ongeveer op het volgende neder. Hier en daar heeft WAGENAAR gedwaald, of zich ten minste onnaauwkeurig uitgedrukt. Zijne dwalingen betreffen echter meestal punten van ondergeschikt belang. Soms kan men hem die misslagen niet of naauwelijks tot verwijt aanrekenen. Hij toch miste eene reeks van belangrijke stukken, welke eerst later in het licht verschenen zijn. In alles, 't welk de regten onzer vroegere Graven en onze toenmalige Regeringswijze betreft, miste hij dat helder licht, 't welk, eerst vele jaren na zijnen dood, door KLUIT, in zijne *Historia Critica*, en in zijne *Geschiedenis der Hollandsche Staatsregering*, ontstoken is. Nooit verdienen echter zijne misslagen dien verbazenden ophef, dien BILDERDIJK er telkens van gemaakt heeft. De beschuldiging, dat WAGENAAR, als eerste Klerk ter Secretarij, zijne Geschiedenis onder den invloed der Amsterdamsche Burgemeesters schreef, wordt daardoor wederlegd, dat in 1759 *de twee laatste Deelen* zijner Vaderlandsche Geschiedenis in het licht verschenen, terwijl hij *eerst in* 1760 den post van eersten Klerk ter Secretarij verkreeg. (Zie zijn *Leven*, door HUISINGA BAKKER, bl. 62, 66). In de meeste gevallen mag men het zeer twijfelachtig stellen, of wel WAGENAAR, en of niet veeleer BILDERDIJK in dwaling verkeert. In sommige gevallen is BILDERDIJK blijkbaar op het dwaalspoor geweest; en meer dan eens heeft WAGENAAR *niet* gezegd datgene, wat BILDERDIJK goedvindt hem in den mond te leggen. (Zie b. v. bl. 77 en 113.)

De Hoogleeraar SIEGENBEEK heeft niet hier en daar eenen enkelen uitval van BILDERDIJK, die het gemakkelijkst te wederleggen was, uitgekipt; hij heeft *alle* de berispingen van BILDERDIJK, zonder uitzondering, met bedaarden ernst onderzocht, getoetst aan hetgene WAGENAAR gezegd heeft, toegegeven, waar hij vermeende, dat BILDERDIJK in den grond der zaak gelijk had, en WAGENAAR's eer krachtig gehandhaafd, waar hij hem onverdiend achtte aangevallen.

Niet minder lezenswaardig is het tweede gedeelte van dit werkje, zijnde eene Voorlezing, waarin de eer van JACOBA VAN BEIJEREN tegen de aantijgingen van BILDERDIJK verdedigd wordt. Men weet, dat BILDERDIJK, in het IVde Deel zijner *Geschiedenis*, deze ongelukkige Vorstin, die tot nog toe een voorwerp van medelijden en beklag bij de nakomelingschap geweest is, voorstelt als *eene wulpsche vrouw*, *van eene overmatige hitte van gestel*, met één woord (om de vuilste en gemeenste bijnamen niet op te halen) als *eene lichtekooi*, en daarbij (zoo als BILDERDIJK zich almede uitdrukt) als *eene slimme en doortrapte feeks*. De Hoogleeraar SIEGENBEEK toont in zijne Voorlezing zeer goed aan, dat deze Vorstin *in de Geschiedenis* inderdaad zóó niet voorkomt; en dat geen enkel Geschiedschrijver heeft opgeteekend, dat zij immer van eenige ongeoorloofde verstandhouding met een' ander', buiten haren Echtgenoot, is *verdacht* gehouden. Het eenige, zegt hij, dat men van haar vermeld vindt, is, dat zij *vrolijk* van aard was: maar vrolijkheid en wulpschheid zijn toch verre van elkander onderscheiden. Hij noemt daarom de beschuldiging van wulpschheid van aard ronduit *lastertaal*, daar zij op geenen enkelen historischen grond gevestigd is.

Ziet daar den hoofdinhoud van dit geschrift, 't welk wij echter alleen diegenen aanbevelen, die prijs stellen op een bedaard en waarheidlievend onderzoek uit de *algemeen erkende* en *zuiverste* bronnen der Geschiedenis. De liefhebbers van smaad- en scheldwoorden, wonder-

fpreuken, ftoute en gewaagde gisfingen, en onbeftemde overleveringen van *oude familiën*, zullen hier niets van hunne gading aantreffen.

Disquifitio de DEMOSTHENEÆ Eloquentiæ Charactere, fcripfit J. H. SCHOLTEN, *Theol. Cand.*, *Phil. Theor. Mag.*, *Litt. Hum. Doct.* Traj. ad Rhen. apud *R. Natan.* 1835. 8vo. maj. 181 pp.

Onder de groote handhavers der *Griekfche* letterkunde in ons Vaderland behoort zekerlijk de Hoogleeraar VAN HEUSDE, wiens uitnemende werken over de *Sokratisch-Platonifche* Wijsbegeerte zoo in- als buitenslands den verdienden roem genieten. Hij heeft echter niet enkel door gefchriften, maar ook, en wel voornamelijk, door het vormen van uitftekende leerlingen, omtrent de letteren duurzame verdienften verworven. Van eenen derzelven is de voor ons liggende lettervrucht, van welke wij moeten bekennen, reeds door *Duitfche* letterkundige tijdfchriften, die dezelve met hoogen lof hebben vermeld, te zijn voorgekomen. Het onderwerp is eene befchouwing van het eigenlijke karakter der welfprekendheid van DEMOSTHENES, een uitvloeifel der *Sokratisch-Platonifche* Wijsbegeerte. Men weet, dat de Hoogleeraar dit punt reeds in zijne *Initia* en in zijne *Sokratifche School* had aangeraakt, en de bekwame leerling heeft daaruit zekerlijk aanleiding genomen, hetzelve nader te ontwikkelen. Dit is met groote kennis der taal en der zaak, met fmaak en oordeel gefchied. De Heer SCHOLTEN doet zijnen leermeester wezenlijk eer aan. Wij zullen den loop der denkbeelden in deze Verhandeling, welke zich boven de masfa der *inaugurële Disfertatiën* verre verheft, en als een geleerd gefchrift mag gelden, kortelijk uiteenzetten, en van eenige aanmerkingen doen verzeld gaan.

Na eene hartelijke opdragt aan den Vader des Schrijvers, Predikant te *Delft*, handelt de *inleiding* over de

oordeelvellingen der oude Schrijvers, ten aanzien van de eigenlijke *geäardheid* der welsprekendheid van DEMOSTHENES. Vooral heeft men de wegslepende kracht bewonderd, waarin deze Redenaar alle anderen overtrof. De getuigenisfen van DIONYSIUS, QUINCTILIANUS, PLUTARCHUS, de door dénzelven aangehaalde PANÆTIUS en THEOPOMPUS, en eindelijk CICERO, verklaren zich hieromtrent stellig. Uit laatstgemelden blijkt het nu, dat DEMOSTHENES een hoorder van PLATO geweest is: dit brengt den Heer SCHOLTEN op den weg, om den grond der echte, overredende welsprekendheid van DEMOSTHENES op te zoeken. Hij doet dit, door eenige kenschetsende eigenschappen van den Redenaar te vermelden, waarvan de voorschriften en voorbeelden bij den Wijsgeer worden gevonden. 1. *Ongemeene eenvoudigheid.* De redevoeringen des *Atheenschen* redenaars bieden hiervan zeer vele voorbeelden aan, waarvan wij niet zeggen kunnen, dat SCHOLTEN juist *hier* de gelukkigsten heeft gekozen. Zoo vinden wij er niet de minste eenvoudigheid, maar wel de uitdrukking der verlegenheid in, wanneer DEMOSTHENES (zie hier, p. 21) in het regtsgeding *over het Gezantschap,* waarin ÆSCHINES beschuldigd was, niet dulden wil, dat deze hem op zijne beurt beschuldige, maar hem den vorm der verdediging voorschrijft; iets, hetwelk hij toch in de redevoering *voor de Kroon* in dienzelfden ÆSCHINES, die het te zijnen aanzien wil bewerkstelligen, hoogelijk afkeurt. Wij zullen kortelijk de eenvoudigheid van DEMOSTHENES met de, op p. 172 aangehaalde, woorden van REINHARD vermelden: „ Hoe groot was mijne verbazing, in den „ meestberoemden Redenaar der Oudheid eenen man te „ vinden, die, om zijn doel te bereiken en de grootste „ werkingen voort te brengen, nooit eene bloem der re- „ dekunst, nooit een gezocht woord, nooit eene gemaakte „ treffende spreekwijze, allerminst poëtisch proza noodig „ heeft, die veeleer alles, wat hij heeft voor te dragen, „ met de natuurlijkste uitdrukking zegt, die de zaak op de

„ meest juiste wijze aanduidt en haar op het treffendst „ voorstelt." (Welk eene les voor vele Redenaars en Schrijvers in onze dagen!) Het is dus ook niet te verwonderen, dat DEMOSTHENES, de grootste redenaar van allen, bijkans het minst figuren en beelden heeft. Hij heeft er zeer weinige; maar *die* hij heeft, zijn voortreffelijk, en grootendeels vergelijkingen, die door onzen Schrijver worden bijgebragt, en met gelijksoortige beelden en uitdrukkingen uit PLATO vergeleken, welke gelijkvormigheid zekerlijk somtijds treffend is. Doch wanneer men de vraagswijze voordragt en de herhaling van de krachtigste woorden ook tot de redekunstige figuren rekent, dan heeft DEMOSTHENES zich daarvan zeer dikwijls bediend. Dit brengt ons tot eene andere eigenaardigheid des Redenaars, 2. *den vorm der zamenspraak*, welke hij als 't ware met zijne hoorders houdt, en waarin hij het voorbeeld van PLATO blijkbaar heeft voor oogen gehad, die op deze wijze het schrift, meer dan gewoonlijk geschiedt, tot een afdruksel der spraak heeft gemaakt. De Schrijver heeft dit uitmuntend in voorbeelden aangetoond.

Hiermede loopt de eerste Afdeeling, over den *uitwendigen vorm* der redevoeringen van DEMOSTHENES, af, en de Schrijver gaat tot derzelver *inwendige voortreffelijkheid* over. Het *oogmerk*, het *doel* van den Redenaar was altijd goed; het was *om zijner medeburgeren heil te bevorderen, en vloeide voort uit de reinste vaderlandsliefde*. Deze toonde zich vooral in de standvastige, onophoudelijke tegenwerking tegen PHILIPPUS en de latere *Macedonische* Vorsten. Wij erkennen gaarne, dat DEMOSTHENES innig van de goedheid zijner bedoelingen overtuigd was, en in zoo verre is alles, wat hier verder wordt voorgedragen, waarachtig en juist; maar de Schrijver komt ons voor te stellig te spreken, wanneer hij ook de staatkunde van DEMOSTHENES voor de eenig *ware* en *goede* houdt. Immers men weet, dat er toen twee partijen in *Athene* waren, de *oorlogs-* en *vredespartij*, en allen, die tot de laatste behoorden,

waren gewis geene verraders noch omgekochten. Wij zullen flechts twee mannen noemen, die als menfchen even zoo veel achting verdienen als DEMOSTHENES, en hem als redenaars nabij kwamen: ISOKRATES en PHOCION. De laatfte, van wien DEMOSTHENES zelf zeide: *Daar komt de bijl mijner redenen!* achtte het *Atheenfche* volk niet meer gefchikt voor eene worfteling zoo als die tegen PHILIPPUS, en heeft de ondervinding hem niet geregtvaardigd? de eerfte wilde het onweder afwenden, door PHILIPPUS elders bezig te houden, en hem eenen oorlog aan het hoofd der *vereenigde Grieken*, als Generaal van het Bondgenootfchap, tegen *Griekenlands* erfvijand, den Koning van *Perzië*, opdragen; iets, waarop hij, als afftammeling van HERCULES, zoo goed als de Koning van *Lacedemon*, zonder eenige fchade voor de *Grieken*, aanfpraak kon maken. Hoe geheel anders zou misfchien de *Griekfche* Gefchiedenis luiden, wanneer men dit had ingewilligd! Maar wij moeten erkennen, dat PHILIPPUS zelf dien raadflag van ISOKRATES niet ernftig behartigde. Hoe het zij, voor de ftaatkunde van DEMOSTHENES, van openbaren tegenftand tegen PHILIPPUS, was ook veel te zeggen, en zij was misfchien de rondborftigfte en edelfte weg, dien de Staat kon inflaan, al waren dan ook onder de andersdenkenden niet zoo vele verraders, als hij (gelijk zoo vele driftige volksvrienden ook in lateren tijd) daarvoor hield. Deze aanmerkingen hielden wij bij het volgende voor noodzakelijk.

De Schrijver befchouwt nu namelijk achtervolgens de wijze, waarop DEMOSTHENES zijne landgenooten van verkeerde denkbeelden zocht te genezen. Deze waren van driederlei aard. Sommigen namelijk dachten, dat men PHILIPPUS geenen tegenftand kon bieden, en zulk een' magtigen vijand niet kon beftrijden; anderen, dat hij het nadeel van *Athene* niet zocht; van den anderen kant waren er ook zulken, die door ontijdige drift niet minder, dan de anderen door hunne lafhartigheid, het welzijn der Republiek in gevaar ftelden. Tegen alle de-

zen waren de redenen van DEMOSTHENES gerigt: tegen de *eersten* onder anderen die beroemde plaats in de tweede (of veeleer *eerste*) *Olynthische* Redevoering, die zekerlijk in kracht en welsprekendheid naauwelijks haars gelijken heeft, en waarin hij inderdaad eenen lateren veroveraar schijnt af te malen; tegen de *tweeden* de Redevoering *over den Chersonnesus*, of veeleer *over* DIOPEITHES; (iets, waarin, wat ook onze Schrijver zeggen moge, het gedrag van den laatsten volgens alle denkbeelden van het regt der volken niet te verdedigen was; terwijl de vrees van DEMOSTHENES, dat PHILIPPUS niet alleen den ondergang der Demokratie, maar zelfs dien der stad begeerde, door 's mans gedrag na den slag bij *Chaeronea* wel gelogenstraft is; en nogtans heeft de welsprekendheid van DEMOSTHENES iets wegslepends, dat echter hier minder onderrigt, dan op de hartstogten werkt.) Tegen de *derde* verkeerdheid, die der al te driftige oorlogsvrienden, was de Redevoering *voor den Vrede* bestemd, waarin de Redenaar, tegen zijne doorgaande gewoonte, de handhaving van den pasgeslotenen vrede aanprees. In dit alles, in deze *zuivering der ooren*, gelijk DEMOSTHENES zich uitdrukte, volgde hij PLATO of veeleer SOKRATES na, die ook de gemoederen zijner hoorders eerst van valsche denkbeelden trachtte te ontslaan, om hun daarna de *waarheid* te kunnen bijbrengen; en daarin overtrof ook, volgens onzen Schrijver, DEMOSTHENES den anders zoo welsprekenden PERIKLES, die meer dadelijk op de hartstogten, gelijk DEMOSTHENES op het verstand, werkte. (Wij merken echter aan, dat, wanneer dit *doorgaans* het geval geweest ware, DEMOSTHENES *dien* indruk niet op een zinnelijk volk zou hebben gemaakt, waarvan alle Schrijvers getuigen.) ÆSCHINES tracht zelfs door het opwekken van verkeerde hartstogten, door scherts en spot de hoorders te winnen; dit laatste — het zij tot zijne eere gezegd — het aanwenden der wapenen van het belagchelijke, viel genoegzaam nooit in den ernstigen Redenaar, waarover

wij handelen. Daarentegen was hij bij uitstek vrijmoedig in het berispen zijner hoorders, niet alleen der redenaars van de andere partij, die veel invloeds hadden en die hij als *verraders* ten toon stelde, gelijk SOKRATES en PLATO de *Sophisten* als verleiders, maar ook der alvermogende volksvergadering, wier traagheid, wuftheid, zorgeloosheid en zucht voor vermaak hij onbewimpeld aanviel, daar zij het oorlogsfonds voor den Schouwburg besteedde. (Dit laatste verwijt was te verdienstelijker, daar het op doodstraf verboden was, die gelden tot derzelver oorspronkelijke bestemming terug te brengen.) Ook hierin volgde DEMOSTHENES de manier van PLATO, wiens *Apologie van* SOKRATES ook de grootste vrijmoedigheid voor zijne regters ademt. Maar hoe kon nu het kitteloorige *Atheensche* volk dit verdragen? Omdat het door daden overtuigd was van de hartelijke welwillendheid en liefde des Redenaars voor zijn volk en zijne geboortestad, die in alwat hij deed en sprak haar welzijn bedoelde, schoon zij niet altijd zijnen raad volgde. Zoo was ook ALCIBIADES, blijkens het *Gastmaal* van PLATO, zoodanig met SOKRATES ingenomen, dat hij niet zonder hem leven kon, schoon verre van in alles zijne wijze lessen te volgen.

Tot hiertoe zagen wij, hoe DEMOSTHENES de *waarheid* zonder menschenvrees ten aanzien zijner hoorderen steeds op het oog had. Maar hij stelde zich ook het *eervolle*, het *zedelijk goede*, boven het enkel voordeelige, ten doel zijner raadgevingen; men ziet dit uit de Redevoering tegen LEPTINES, waarin hij de afschaffing der wettige *Privilegiën* met alle kracht als onregtvaardig, hoezeer *financiëel* nuttig, bestrijdt. (DEMOSTHENES was niet op de hoogte van onzen tijd. *Privilegiën!* Dit strijdt immers tegen de gelijkheid! Hij was dus, in de lieve hedendaagsche beteekenis, een *Aristokraat*, hoezeer hij vreemd zou hebben opgezien, wanneer men hem dat verwijt had gedaan. Het voorstel van ARISTOKRATES, om eenen vreemden gelukzoeker voor *onschendbaar* te verklaren, en hem en zijnen gebieder

daardoor vrijheid tot alle misdaden te geven, bestreed hij met gelijken nadruk. De vrijheid der *Rhodiërs*, die, hoezeer tegen de *Atheners* opgestaan, thans door de Barbaren verdrukt werden, raadde hij, hun weder te verschaffen, geen kwaad met kwaad te vergelden, en omtrent verdrukte volken zóó te denken en te handelen, als zij zulks in een gelijk geval van anderen zouden wenschen. Een verheven staatkundig beginsel, mits het niet in de handen van *Revolutionairen* valle, want dan zou het een tweesnijdend zwaard worden! De Schrijver vindt hier het beginsel van PLATO weder, dat *Grieken* omtrent *Grieken* onderling den oorlog met menschelijkheid en verzoenlijkheid moeten voeren. Eindelijk verklaart DEMOSTHENES, in zijn meesterstuk, de Redevoering *voor de Kroon*, ronduit, dat, zelfs in gevalle *Athene* de nederlaag bij *Chæronea* had vooruitgezien, het, voor de eer van den Staat en de gedachtenis der Vaderen, niet zonder strijd voor PHILIPPUS had *kunnen* bukken, en hij niet anders had *mogen* raden. Overal plaatst hij dus zedelijke beginselen, ook in de staatkunde, op den voorgrond. Wij erkennen, dat de genoemde voorbeelden allergelukkigst gekozen zijn. Als tegenbeeld ter vergelijking wordt de bekende heerlijke plaats uit de *Apologie van* SOKRATES medegedeeld, waarin deze tot de *Heliëa*, even als PETRUS tot het *Sanhedrin*, zeide: *Men moet God meer gehoorzamen dan de menschen, en dus zal ik, al wildet gij mij het leven schenken op voorwaarde dat ik zou ophouden te leeren, mij daaraan niet onderwerpen!* — De *Atheensche* Redenaar zocht wijders het gevoel voor eer en schaamte bij het volk op te wekken door voorbeelden van hunne *tijdgenooten*, b. v. de *Olynthiërs*, van hunne *vijanden*, gelijk PHILIPPUS, in die beroemde plaats uit de *Kroon*, waarin hij door zucht van dien Koning naar roem *hun* eergevoel zoekt te wekken; en eindelijk van hunne *voorvaderen*, onder anderen in die onvergelijkelijke plaats uit hetzelfde meesterstuk, waarin hij de schimmen der weleer gesneuvelde helden tot getuigen roept van de noodzakelijkheid en regtvaardigheid van hunnen tegenstand te *Chæronea*, hoezeer die dan ook mislukt was: hier vond QUINCTILIANUS ook eene treffende overeenkomst met PLATO; de Heer SCHOLTEN ziet die in de *lijkrede* of den *Menexenus* van laatstgenoemden. De meesterlijke opwekking van dat eergevoel door PERIKLES in een ander geval wordt hier tegenovergesteld, en minder edel ge-

vonden, dan in het geval van DEMOSTHENES. Doch de gevallen dulden, naar het ons voorkomt, geene vergelijking.

Eindelijk doet de Schrijver opmerken, hoe DEMOSTHENES wel niet zeer dikwijls, maar toch steeds met waardigheid, hoogen ernst en in betrekking tot de zedelijkheid, van de Godheid gewaagt. Men heeft van hem die heerlijke spreuk in de (wel is waar door sommigen voor onecht gehoudene) eerste Redevoering tegen ARISTOGITON: „De schoonste, de „heiligste altaren der Geregtigheid, der Wettigheid en der „Schaamte, die de mensch bezit, vindt hij in zijne eigene „ziel en natuur." Elders spreekt hij van de Goden, als handhavers en verdedigers der regtvaardige zaak. Ook hierin zoekt onze Schrijver eene overeenkomst met die beroemde plaats van PLATO in het tiende Boek der *Wetten*, waarin de Wijsgeer zegt, „dat de deugdzame noch in armoede, „noch in ziekte, noch eenig ander kwaad, door God ver„laten is, maar dat hem of in leven of in sterven alle din„gen ten goede moeten uitloopen." Wij vinden hier veel meer gelijkvormigheids met die plaats van PAULUS, waarin hij zegt, dat *dengenen, die God liefhebben, alle dingen moeten medewerken ten goede*, dan met eenen Redenaar, die, om zijne burgers aan te moedigen, hunne zaak als regtvaardig en dus Gode gevallig, en den vijand als eenen eedbreker voorstelt; want dat kan iedereen doen, ook al is zijne zaak in den grond minder goed. Voorts wordt het godsdienstig gevoel van DEMOSTHENES als *Redenaar* ook met dat van een ander sieraad der *Sokratische* school, met XENOPHON als *Veldheer*, vergeleken, en eindelijk nog de uitwendige getuigenissen bijeengebragt, die voor de kennis van DEMOSTHENES aan PLATO en het van denzelven genoten onderwijs pleiten; waarop alles met eene korte *Narede* wordt besloten.

Wij hebben dit werk met uitstekend genoegen gelezen, niet alleen om de geleerdheid, maar ook om het warme gevoel voor waarheid en deugd des jeugdigen Schrijvers, daarin doorstralende. Naar ons denkbeeld is hier meer een *Ideaal* dan een *portret* voorgesteld; maar dat *Ideaal* zelve getuigt van eene schoone ziel, die het heeft kunnen ontwerpen. Mogt een DEMOSTHENES, zoo als hij hier voorgesteld wordt, en ook grootendeels was, het voorbeeld worden voor onze Redenaars, Staatslieden en Volksvertegenwoordigers, en mogten zij vrijmoedig, zonder menschenvrees, zonder op-

zigt op gunst, gemak, ambten of ridderorden, steeds het welzijn des volks, waarheid, deugd en billijkheid voor oogen houden!

Reis rondom de Wereld door de Zeeën van Indië en China, uitgevoerd met Z. M. Korvet van Oorlog la Favorite, gedurende de jaren 1830, 1831 *en* 1832, *onder bevel van den Fregatskapitein* C. P. T. LAPLACE, *uitgegeven op last van den Vice-Admiraal Graaf* DE RIGNY, *Minister van Marine en Koloniën. Uit het Fransch vertaald. Deel I—IV. Met Titels, Vignetten, Kaart en Platen in steendruk. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1834, 1835. *In gr. 8vo. Te zamen XXXVI en* 1199 *bl. f* 15 - 30.

Het oogmerk, waarmede de Fransche Oorlogskorvet *la Favorite*, onder bevel van den Kapitein-Luitenant LAPLACE, door het Gouvernement van KAREL X in het laatst van 1829 werd uitgezonden, om eene reis rondom de wereld te doen, is het best te kennen uit de *instructie*, aan den bevelhebber van dien bodem gegeven, bestaande in eenen brief van den Minister van Marine, *Baron* D'HAUSSEZ, (een' der met het vorige bewind gevallene staatslieden) en eene *Memorie van voorschriften*, beide aan het hoofd dezes werks geplaatst. Het hoofddoel der zending was, om den koophandel uit te breiden en door eene menigte van inlichtingen te dienen, zoo als b. v. het bepalen der *geographische* ligging van eenige punten, ten dienste der zeevaart; het inwinnen van inlichtingen omtrent alles, wat den handel aangaat, gelijk aangaande de plaatselijke bepalingen nopens het loodswezen; de voorwaarden van verschillenden aard, waarop men schepen en koopwaren, die uit *Frankrijk* of andere gedeelten van *Europa* komen, toelaat; welke handelsartikelen het gemakkelijkst en voordeeligst in iedere plaats kunnen worden binnengevoerd, en welke men wederkeerig kan uitvoeren; wanneer het het gunstigste jaargetijde is, om dezen ruilhandel te drijven, en alle dergelijke bijzonderheden.

Uit deze korte opgave ziet de lezer, dat Kapitein LAPLACE aan zijnen uitgestrekten last geheellijk voldoen kon; dat het verslag van zijne reis in allen deele kon beantwoorden aan het doel van zijn Gouvernement, en hij voor allen,

die bij de onderwerpen van zijn onderzoek een onmiddellijk belang hebben, een hoogst verdienstelijk werk doen met het uitgeven zijner reisbeschrijving, — en echter een boek schrijven, voor den duizendsten lezer niet belangrijk, en althans in geen opzigt der vertolking in eenige andere taal waardig. Maar de kundige Zeeman heeft meer gedaan. Hij kan eenigermate met ULYSSES gezegd worden, vele volken te hebben bezocht en hunne zeden nagespoord. Hij heeft het onderscheid gevoeld, dat er zijn moest tusschen een *Rapport* zijner verrigtingen aan zijne lastgevers, en een verhaal zijner reizen en ontmoetingen aan het publiek, waarin wel het eerste niet geheel werd voorbijgegaan, in zooverre het voor zijne landgenooten in het algemeen belangrijk kon geacht worden, maar dat toch over de door hem bezochte streken meer inhield, dan waartoe hij, krachtens zijnen last, gehouden was. Uit dit oogpunt hebben wij dan ook de thans voor ons liggende reisbeschrijving te beschouwen; en uit dit oogpunt hebben wij er vrede mede, dat eene reis, door eenen *Franschen* Zeekapitein, *op last van zijn Gouvernement, met die oogmerken, gedaan*, in een Nederduitsch gewaad verschijnt; offchoon wij toch den Vertaler zouden hebben aangeraden, liéver een uittreksel, bevattende het algemeen, ook voor onze landgenooten, belangrijke uit LA PLACE's reis, te vervaardigen, waardoor het werk — en dit ware ook voor den Uitgever misschien beter geweest — minder omslagtig en kostbaar, maar daardoor tevens meer gelezen en gekocht zou zijn, dáar het debiet, tot schade des laatsten, zich nu veelal tot Leesgezelschappen, waartoe het dan ook niet ongeschikt is, zal moeten bepalen. Doch dit laatste is in zooverre buiten ons.

Met de beoordeeling van dit werk is *Rec.* eenigzins verlegen. Hij had een breedvoerig verslag van het *eerste* Deel opgesteld, toen hem het *tweede* en *derde* te gelijk werden toegezonden; en pas was hij deze, met de pen in de hand, gaan lezen, of hij ontving het *vierde* Deel. Op dezelfde wijze nu voort te gaan, als hij begonnen was, gevoelde hij, dat ondoenlijk was, daar de *Redacteur* van dit Tijdschrift er reeds meermalen bij hem op heeft aangedrongen, kort te zijn, en zijne beoordeeling, zoo als hij aangevangen had ze ten papiere te brengen, over het viertal geene bladzijden, maar vellen druks zou beslaan.

Van den *inhoud* zal hij dus alleen zeggen, hetgeen in de

opſchriften der Hoofdſtukken, vrij onvolledig echter, gevonden wordt, en ten aanzien van *zaken*, *vertaling*, *taal* en *ſtijl* ſlechts uit de twee eerſte Deelen het een en ander aanvoeren, waarin zoo ongeveer tot het geheel kan worden beſloten. Misſchien maken wij het noch Redacteur, noch Vertaler, noch Uitgever naar den zin. Wij kunnen het niet helpen. Effen is kwaad pasſen.

De *vijftien* Hoofdſtukken hebben deze opſchriften: I. *Vertrek uit Frankrijk. Aankomst en verblijf te Gorée.* II. *Vertrek van Gorée. Overtogt naar Bourbon.* III. *Aankomst op Bourbon. Orkaan. Verblijf op Ile-de-France. Tegenwoordige ſtaat van deze kolonie.* IV. *Terugkomst op Bourbon. Beſchrijving dezer kolonie.* V. *Vertrek van Bourbon. Ile-de-Sable. De Archipel der Scychellen. Aankomst op de kust van Indië.* VI. *Aankomst te Pondichery. Beſchrijving van dit etablisſement. Vertrek. VII. Aankomst te Madras. Beſchrijving van deze Engelſche bezitting. Aanmerkingen over de magt der Engelſchen in Indië. VIII. Vertrek van Madras. De korvet ſtrandt. Mazulipatnam. IX. Vertrek van de kusten van Indië. De korvet zeilt de zeeëngten door. Malacca. Sincapore. Aankomst op de Philippijnſche eilanden. X. Manilla. Beſchrijving van Leiçon. Eenige bijzonderheden nopens [de geſchiedenis], den regeringsvorm, de zeden en de kunstvlijt van de bewoners dezer plaats. XI. Algemeene opmerkingen omtrent China, deszelfs beſtuur en betrekkingen met de Europeanen. XII. Beſchrijving van Canton. Zeden en gebruiken van de inwoners dezer plaats. XIII. Macao. Beſchrijving van dit Portugeſche etablisſement. Vertrek naar Cochinchina. Aankomst in de baai van Turani.* XIV. *Beſchrijving van Cochinchina. Zeden en gewoonten der bewoners van dit land. Algemeene opmerkingen over den handel van Frankrijk in deze gewesten.* XV. *Vertrek van Cochinchina en ontdekkingsreis in de golf van Tonkin. Terugreis naar Turon. Hydrographiſche waarnemingen in de zee van China. Beſchrijving van de Archipels Natunas en Anambas. Aankomst op Java.*

Ten aanzien der *zaken*, in deze reis beſchreven, merken wij in het algemeen aan, dat, bij het vele belangrijke en opmerkenswaardige, een zekere toeleg niet te miskennen is, om het werk van eene aanmerkelijke uitgebreidheid te doen worden, waartoe dan ook niet zelden uitweidingen moeten dienen over min belangrijke bijzonderheden, onder welke wij

gedurig stootten op de zoodanige, die wel met het doel der reis in een onmiddellijk verband stonden, maar juist daardoor voor den *Nederlandschen* lezer min belangrijk zijn. Zoo zijn b. v. de geschiedkundige bijzonderheden over *Manilla*, offchoon niet onbelangrijk, echter al zeer langdradig. Zoo is ook aan politieke redeneringen, de liefhebberij der *Franschen*, geen gebrek. Men leze slechts D. I, bladz. 66 volg. Aangenaam is echter deze breedvoerigheid weder op andere plaatsen, gelijk het in het *derde* Deel over *China* en de *Chinezen* gezegde; ook wanneer LA PLACE veel belangrijks, waars en ook voor onze natie behartigenswaardigs zegt van den overwegenden invloed der *Engelschen* in de *Indische* zeeën; zoo is mede zeer lezenswaardig, vooral om de beoordeeling, wat hij in het *tweede* Deel verhaalt van de verbranding eener *Indiaansche* weduwe, en elders zegt van de ongelukkige *Paria's*; en inzonderheid hebben wij met genoegen gelezen de oordeelkundige aanmerkingen, D. I, bl. 214 volg., over de *casten*. Zelfs zouden wij, bij al de wijdloopigheid, die een algemeen gebrek is van het gansche werk, op sommige andere plaatsen nog wel wat meerder wenschen, waarvan wij alleen, D. II, bl. 220, de vervaardiging der beroemde *Manilla-cigaren* noemen, waarvan LA PLACE zich met weinige regelen afmaakt. Gaarne zouden wij voor dergelijke merkwaardige bijzonderheden eene menigte van zinsneden missen, al ware het alleen dat — zeker overdreven — klagen over de knevelarij der *Hollanders*, (waarom niet liever *Nederlanders* vertaald?) D. II, bl. 134. Trouwens aan het bittere schrijven over onze natie, bij onze naburen zoo algemeen, ontbreekt het hier vooral niet; en het weinige, dat tot onzen lof gezegd wordt, D. I, bl. 166, kan toch niet opwegen tegen die veelvuldige schimpredenen, welke het ons onbegrijpelijk is, niet door den Vertaler, vol verontwaardiging, te zien overgeslagen, of ten minste wederlegd. De *Franschen! Bone Deus!* Zij mogen wel zwijgen! Men leze eens, D. I, bl. 142: „Rondom zagen wij „eenige overblijfselen van woningen en putten, zonder twij„fel door de equipage van het fluitschip *l'Utile* gemaakt, „die in 1767 *Ile-de-Sable* ontdekte en des nachts verdwaal„de. Dit vaartuig had tachtig zwarte slaven aan boord: „zij werden aan hun noodlot (lot) overgelaten door de „blanken, die met kano's de kust van *Madagascar* wisten „te bereiken, naar welke een goede wind hen gelukkig deed

„ heendrijven. Deze bank, welker bestaan niets te kennen „ geeft, en waarvan de ligging, om zoo te spreken, nog „ onbekend was, joeg den zeelieden zulk een schrik aan, „ dat gedurende vijftien jaren geen zeeman dezelve dorst op- „ sporen, om de ongelukkige zwarten ter hulp te snellen: „ eindelijk gelukte het den onverschrokken Kapitein FRO- „ MELIN, die over de koninklijke korvet *la Diligente* het „ bevel voerde, na vele gevaren te hebben doorgestaan, de „ bank te ontdekken. Zij was bijna verlaten: vijf vrouwen „ slechts waren, niettegenstaande de verschrikkelijke ellende „ en gebrek, welke hare ongelukkige medgezellen had weg- „ gemaaid, gespaard gebleven. Zij hadden, op dit verlaten „ oord, zich met schelpdieren gevoed, die de golven aan- „ spoelden, en met schildpadden, die een gelukkig toeval op „ den oever bragt: gaten, in het zand gegraven, verschaften „ een brak water. Deze ongelukkige menschen waren ge- „ heel en al in eenen staat van dierlijkheid vervallen." Zóó zou toch geen *Nederlander*, al waren er nog zoo vele gevaren mede gemoeid, menschen aan hun lot hebben overgelaten. En dan noemt men zich nog de beschaafdste natie der wereld! Wat kan de nationale hoogmoed niet doen! Nu, die komt hier dan ook zoo tamelijk doorkijken. — Hetgeen de reiziger, D. II, bl. 30, zegt aangaande den gezelligen omgang te *Madras*, inzonderheid voor vrouwen, zal door den luchtigen *Franschman* denkelijk wel wat overdreven zijn. Trouwens, wanneer hij over de vrouwen praat, en inzonderheid over haar „ verleidelijk schoon," — eene bij hem zeer geliefkoosde uitdrukking, — dan is hij regt op zijn stokpaardje. Een staaltje van de onbaatzuchtigheid der *Engelschen* vonden wij D. I, bl. 97, waar LAPLACE verhaalt, dat een Hollandsch fregat, hetwelk zijne masten verloren had, voor één' enkelen mast — maar men maakte van den nood gebruik — moest betalen fr. 150,000; zegge: *honderdvijftigduizend franken!*

Veel van hetgeen wij aanmerkten had door den Vertaler kunnen en moeten verholpen zijn. Bovendien heeft hij zich schuldig gemaakt aan verscheidene fouten, van welke wij enkele moeten aanwijzen. Bekend is het, dat de *Franschen*, zoo in spreken, als in schrijven, alles overdrijven. Waar wij spreken van grooten honger, doen zij het van *mourir de faim;* waar ons iets spijt, zijn zij *en désespoir*. Maar een oordeelkundig Vertaler moet dit niet *letterlijk* overzetten; hij

moet den aard der talen, *uit* en *in* welke hij vertaalt, in het oog houden. De onze heeft dit niet overal gedaan; b. v. D. I, bl. 77: „ Mijne ziel, door zorg verbrijzeld." D. I, bl. 90, lezen wij van „ een gevoel van afgrijzen (!) op „ het gezigt van den waterval op *Ile-de-France*." Hiertoe behoort ook eenigzins de snelle afwisseling tusschen den verleden' en tegenwoordigen tijd in het verhalen, b. v. D. II, bl. 162, 163 en elders. Ook wordt de vertaling ontsierd door verscheidene *Gallicismen*. Zoo staat D. I, bl. 151: „ deze reis is eene mijl lang en *onderworpen aan eb en vloed*" (zeker *soumis à flux et reflux*, hetgeen beteekent: *afhankelijk van eb en vloed*). Zoo leest men D. II, bl. 68: „ toen „ eene bijzondere soort van weefgetouwen, om het katoen „ te bereiden, in *Engeland* werd uitgevonden, en den koop- „ lieden van deze natie *toestond* (*permit*, *gelegenheid gaf*, „ *in staat stelde*), om met de *Tanaonzeka* in het strijdperk „ te treden," (liever *te wedijveren*.) Zoo vindt men *Mr.* (*Monsieur*) voor *de Heer*; *vrouwtje* van een' buffel, (*femelle*, *wijfje*.) D. II, bl. 59; heerlijkste *gezigtspunten*, (*points de vue*, *gezigten*) D. II, bl. 236; *zich*, voor *elkander*, komt ook dikwijls voor, even als *masten* voor *stengen*, zeker door verkeerde vertaling. Onnaauwkeurig, of gesteld, of overgezet, is het volgende: „ Het heeft mij toegeschenen, dat de *Tagaalsche* gezinnen uit niet zeer vele leden „ bestonden, en men er weinig kinderen vond: men moet dit „ zeker toeschrijven aan de kinderziekte, en andere kwalen, „ die er velen naar het graf slepen; want de vrouwen op „ *Leiçon* worden door de mannen zeer goed behandeld, en „ oefenen zelfs, zoo men zegt, in de lagere klassen, eenen „ grooten invloed op dezelve uit." D. II, bl. 204.

Ook de *taal* had hier en daar nog wel eenige beschaving noodig gehad. *Zelfs* wordt meermalen verward met *zelf* en *zelve*, zoo als D. II, bl. 232; *spijt* wordt, D. I, bl. 72, mannelijk gebruikt; *inname* staat, D. II, bl. 175, voor *inneming*; *hem* voor *zich*, D. II, bl. 105 r. 2; *physieke*, D. I, bl. 92; *buitenlands* voor *buitenlandsch*, D. I, bl. 96; wij zouden *ons* wederzien, voor *elkander*, (eigenlijk een *Gallicismus: nous nous*) D. I, bl. 149; *vergiftigd*, voor *vergiftig*, D. I. bl. 153; en *zij*, die niets bezitten, voor: en *hen*, D. I, bl. 116; *zijlen* voor *zeilen*, D. I, bl. 180, enz. enz.

De uitvoering is goed. Drukfouten hebben wij weinige

aangetroffen. De hinderlijkste zijn: 34°, 8' *Noorderbreedte*; moet zijn *Zuiderbreedte*, D. I, bl. 43; ten *westen* van *de Kaap de Goede Hoop*, moet zijn ten *oosten*, D. II, bl. 22. De Kaart- en Platen zijn uitmuntend, en doen der steendrukkerije van den Heer BACKER eere aan.

Van ongevalligen *stijl* zouden wij nog onderscheidene proeven kunnen mededeelen; doch wij zijn reeds al te breed geworden.

Den Uitgever van dit kostbaar werk wenschen wij een goed vertier; want niettegenstaande de leemten, die wij ons verpligt achtten er in aan te wijzen, is het inderdaad in vele opzigten een zeer belangrijk werk, en het zou ons spijten, indien een degelijk werk minder aanmoediging vond, dan de menigte der pakhuizen van oppervlakkigheid, die — voor weinige centen onder allerlei vorm uitgestald — ook hoe langer zoo meer in ons vaderland voortgaan den *soliden* boekhandel te ondermijnen. En dit zal dàn geschieden, wanneer geen Uitgever het meer zal kunnen wagen, een werk van grooteren omvang, en daardoor van meerdere kosten, inzonderheid met zulke heerlijke steendrukplaten, als deze zijn, in het licht te zenden.

Diatribe in GUILIELMI LUDOVICI NASSAVII vitam, ingenium, merita. Scripsit J. A. C. VAN HEUSDE, Litt. Hum. Cand. et Jur. Stud. Traj. ad Rhen. apud *J. Altheer*. 1835. oct. maj. XVI et 288 pag. *f* 3-75.

Deze Verhandeling is de beantwoording van eene Prijsvraag, door de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte te *Leiden* uitgeschreven, waarin gevraagd werd eene beschrijving van *het leven en de daden van* WILLEM LODEWIJK, *den eersten Stadhouder of Gouverneur van Friesland en Groningen uit het Huis van Nassau, benevens eene beoordeeling van deszelfs karakter en verdiensten bij den Nederlandschen Staat.* Hierop was, in den jare 1834, geen gouden eerpenning toegewezen, maar een loffelijk getuigschrift gegeven aan den *Utrechtschen* Student in de Regten, J. A. C. VAN HEUSDE, wiens Verhandeling nu het licht ziet. — Vooraf gaat een Brief van zijnen Vader, den beroemden Hoogleeraar VAN HEUSDE, die hem daarin niet slechts met de behaalde eer gelukwenscht,

maar hem ook aanſpoort, om dit zijn werk, met gebruik van de daarop gemaakte aanmerkingen, verder te volmaken, te beſchaven, en dan uit te geven; (*) niet om daarmede nog zekeren meerderen roem te bejagen, maar om misſchien andere jonge lieden tot vlijtige beoefening der Vaderlandſche Geſchiedenis aan te ſporen, en zelfs om Mannen, die in dit vak zeer bedreven zijn, tot mededeeling van de vruchten huns arbeids op te wekken; waartoe vooral aanmoedigen moet, dat de tegenwoordige tijd tot zulk eene bearbeiding der Geſchiedenis onzes Vaderlands uitnemend geſchikt is, door het wijken van de vorige partijzucht, door de wijsgeerige beoefening der Geſchiedenis in het algemeen, en door de herleving van Vaderland en Vaderlandsliefde, waarvan de jongſte tijden zoo heerlijke bewijzen hebben opgeleverd, dat jonge lieden zich door dit een en ander ten ſterkſte moeten opgewekt gevoelen, om het heil en den roem van hun Vaderland met al hunne magt te bevorderen. Dat dit alles in eenen ſchoonen ſtijl geſchreven is, behoeft Referent voor de kenners der werken van Prof. VAN HEUSDE wel niet te verzekeren; maar hij werd onder het lezen weggeſleept, om den hoofdzakelijken inhoud van dezen Brief wat breeder mede te deelen, opdat hij daardoor anderen, en bijzonder jonge lieden, tot deszelfs lezing mogt uitlokken, en hun denzelfden vaderlandſchen zin inboezemen.

Wat nu de Verhandeling van den jongen VAN HEUSDE aangaat, nadat zij niet alleen de loffelijke getuigenis van de Akademiſche Beoordeelaars verkregen heeft, maar ook, na herziening, onder het oog van den ter beoordeeling niet minder wel bevoegden Vader in het licht gekomen is, zou het wel bijna overtollig kunnen ſchijnen, iets tot haren lof te zeggen: wij mogen er nogtans gerust bijvoegen, dat zij die eer bijzonder waardig is, en zoo naar ſtijl, als naar behandeling van zaken, met genoegen zal gelezen worden, mits men in aanmerking neme, dat men het werk niet van den Hoogleeraar, maar van den Student VAN HEUSDE voor zich heeft.

(*) Men zou misſchien kunnen vragen, of het beleefd en nederig is, dat een Student hetgene, dat zijne Akademiſche Beoordeelaars voor de volle bekrooning niet voldoende geacht hebben, zelf uitgeeft; maar er ſchijnt in dit geval eenig medeweten en medewerken van dezelve plaats gehad te hebben.

Na, in eene toespraak aan de Faculteit, de voornaamste bronnen, waaruit hij zijne beschrijving geput heeft, opgegeven, en in eene inleiding den lof der Voorvaderen, bijzonder van WILLEM I en MAURITS, (*) kortelijk vermeld te hebben, splitst VAN HEUSDE zijne Verhandeling, naar de vraag, natuurlijk in drie deelen: I. het leven en de daden, II. het karakter, III. de verdiensten van WILLEM LODEWIJK van Nassau, ten opzigte van den Staat der vereenigde Nederlanden. — Het eerste en verre het grootste deel heeft hij wederom gepast in drie tijdvakken verdeeld: 1. 's Mans kindschheid en jongelingsjaren, van 1560—1585; 2. deszelfs bedrijven, als Stadhouder van Friesland, van 1585—1594; 3. deszelfs bedrijven, nadat hij tevens tot Stadhouder van Groningen en Drenthe aangesteld was, tot aan zijnen dood, van 1594—1620. In opgave van verdere bijzonderheden kunnen wij hem hier niet volgen. — Over het geheel is dit gedeelte der Verhandeling Rec. wèl bewerkt en vrij volledig voorgekomen. Misschien had „de bijzondere „waakzaamheid en gematigdheid van WILLEM LODEWIJK, „waardoor de oneenigheden in Friesland gelukkig bijgelegd „zijn," zoo als p. 114 met een enkel woord gezegd wordt, wat breedere vermelding verdiend; zoo ook het verrigte in de zaak der Leeuwardensche onlusten, p. 137, en nog een of twee andere punten, waarover straks nader.

Ter goede voorstelling van het karakter en de zeden van WILLEM LODEWIJK, in het tweede deel, geeft VAN HEUSDE deze orde op, dat hij vooreerst deszelfs vaderlandsliefde uit de uitvoering van oorlogszaken, en ten andere deszelfs regtvaardigheid uit de besturing der hem toevertrouwde Provinciën zal aantoonen; waarna ten derde nog volgt een overzigt van deszelfs godsvrucht en overige deugden. Daar de twee eerstgenoemde toch ook onder de deugden zullen moeten gerangschikt worden, had de manier van behandeling hier eenigzins anders kunnen zijn; doch dit nu

(*) In den lof van MAURITS, p. 6: „Talem profecto „MAURITIUS se probavit, qui Patri GUILIELMO cete- „ris virtutibus par, supere, vit eum fortitudinis laude men- „tisque alacritate", zou Rec. hem het eerste gedeelte niet onbepaald toegeven, maar, het suum cuique eerbiedigende, de deugden van MAURITS niet zoo hoog aanslaan, als die van WILLEM I.

daargelaten: ten opzigte van het *eerste* punt merkt hij wel te regt aan, dat, om deszelfs krijgsbedrijven wèl te beoordeelen, krijgskunde zou noodig zijn, hetwelk hier niet gevorderd kan worden; maar hij had nogtans uit het te voren verhaalde het eén en ander kunnen aanvoeren, waaruit des Graven vaderlandsliefde bijzonder gebleken is: wat hij nu aanvoert, een paar ftalen uit deszelfs redevoeringen tot de Staten, fchijnt meer tot deszelfs wijs beleid en fcherpzinnigheid (*ingenii acumen*, zoo als VAN HEUSDE zelf het noemt, p. 145) te behooren. — Voor het *tweede* punt brengt hij eenige proeven van deszelfs regtvaardig beftuur en ftaatsbeleid bij, waartoe men echter de gefchiedenis van deszelfs oneenigheid met ROORDA liever niet betrekken zou, die nu vrij breed verhaald wordt, zonder nogtans de gebreken van zijnen Held hierin geheel te verontfchuldigen, hetwelk ook naar billijkheid waarlijk niet gefchieden kan. — Bij het *derde* punt handelt hij onder anderen over de gematigdheid van Graaf WILLEM in zijne vriendfchappelijke betrekking met Prins MAURITS, bijzonder in de zaak van OLDENBARNEVELD, waarin de Schrijver met regt de handelwijze van den Graaf prijst, die zijnen Neef tot zachte maatregelen, hoewel vruchteloos, trachtte te raden; raad echter, die, blijkens den brief van WILLEM aan MAURITS, achteraan medegedeeld, meer uit politiek, dan uit toegenegenheid voor de zaak van OLDENBARNEVELD, ons fchijnt voortgekomen te zijn.

In het *derde* deel der Verhandeling houdt VAN HEUSDE deze goede orde, dat hij des Graven verdienften voorftelt ten opzigte 1. der politieke en kerkelijke, 2. der krijgskundige zaken, en 3. der kunften en wetenfchappen. — Moeijelijk was het voorzeker, hier niet in herhalingen te vallen van hetgene, dat reeds te voren verhaald was; maar nogtans eene daaruit opgemaakte recapitulatie en flotfom, waaruit 's Mans verdienften duidelijk blijken konden, ware niet onmogelijk geweest. — Ten aanzien der politieke zaken vinden wij hier weinig, behalve het verhaal van eene nog niet vermelde daadzaak uit WILLEM's beftuur der Provincie *Friesland*. Was er hier misfchien ook iets meer te zeggen geweest over de hulp, die hij aan MAURITS bewezen heeft in het beleid van ftaatszaken, en bijzonder gedurende die tien maanden, dat hij zich bij hem in *Holland* opgehouden heeft, waarvan te voren, p. 138, flechts met een enkel woord gerept was, en dat hier, p. 200, ook maar even aangeroerd wordt? 's Mans be-

moeijingen daarentegen met de kerkelijke zaken, bijzonder ter gunste van de Contraremonstranten, en in den geest van BOGERMAN, die alles bij hem gold, waarvan te voren, p. 135, 136, slechts even gesproken was, worden hier een weinig breeder, hoewel misschien niet volledig genoeg ontwikkeld, waarin de Schrijver de zwakke zijde van zijnen Held, offchoon hem zoo veel mogelijk sparende, niet geheel wil verbergen. — Over deszelfs krijgskundige verdiensten, op grond van het vorige, wordt hier insgelijks niets gevonden; maar wat hij gedaan heeft tot het bestuderen en in praktijk brengen der Taktiek, inzonderheid volgens de schriften der Ouden, wordt hier kort, maar goed in het licht gesteld. — Van deszelfs zucht voor kunsten en wetenschappen wordt ook het een en ander, vooral de omgang, welken hij met Geleerden zocht, ten bewijze aangevoerd, en voornamelijk melding gemaakt van zijne oprigting eener Hoogeschool te *Franeker:* van die te *Groningen* schijnt de Schrijver hem ook voor den Medestichter te houden; doch waarvoor de aangevoerde bewijzen Rec. vrij zwak en twijfelachtig schijnen, daar zij meest in algemeene en onbepaalde bewoordingen van lofredenaars vervat zijn. — Met eenige loffelijke getuigenissen van buitenlanders omtrent hem, (die van land- en tijdgenooten na deszelfs dood leveren weinig op) en met eene korte vergelijking van hem, die naast MAURITS, met deszelfs Oom LODEWIJK, die naast WILLEM I stond, eindigt het geheele stuk: en gelijk de Schrijver hetzelve, in de noten, steeds met aanwijzing van zijne bronnen vergezeld heeft, zoo laat hij er achter nog eenige, mede van elders overgenomene, (behalve twee onuitgegevene) brieven en andere stukken ter opheldering volgen.

Rec. meent genoeg gezegd te hebben, om te bewijzen, dat hij gaarne zijn zegel hecht aan het loffelijk Akademisch getuigschrift, den Student VAN HEUSDE verleend; en dat, al is dan ook alles in dit stuk niet even volledig en grondig behandeld, hetzelve der uitgave, die ook typographisch wèl uitgevoerd en met een afbeeldsel en *fac-simile* van den Held versierd is, geenszins onwaardig geacht mag worden, en alzoo strekken moge ter aanmoediging des Schrijvers, en ter opwekking ook van anderen, om onze Vaderlandsche Geschiedenis grondig en onpartijdig te beoefenen en voor het Publiek te bearbeiden.

Inleiding tot de Wetenschap van het Europesche Volkenregt. Een nagelaten Werk van Prof. G. DE WAL; *uitgegeven door* C. STAR NUMAN, *Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid aan de Groninger Hoogeschool, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 304 *bl.* f 2-:80.

Verhaal van eene met list overlegde, en toch, gelijk gebleken is, zeer ligt uitvoerbare ontduiking van den duidelijken geest eens artikels van het Burgerlijk Wetboek, onder den schijn zelven van aan de letter der wet te voldoen; op zijne verantwoordelijkheid voor de waarheid der daadzaken, ter kennisse van het publiek gebragt door G. RAMAKERS. *Te Breda, bij* Broese en Comp. 1835. *In gr. 8vo.* 69 *bl.* f :-60.

Het nagelaten werk van Prof. GABINUS DE WAL, behelzende eene *Inleiding tot de Wetenschap van het Europesche Volkenregt*, verdiende wel volkomen de uitgaaf, waartoe de Hoogleeraar NUMAN besloten heeft. Ook dáár, waar men eenigzins anders over deze of gene onderwerpen, ja zelfs over de grondbeginselen, waarvan uitgegaan wordt, denken mogt, hetgeen in zulk eene grootendeels wijsgeerige wetenschap al ligt kan geschieden; ook dáár moet men de kracht van redekaveling, de helderheid van inzigt en het veelomvattende der kennis van wijlen den hooggeleerden Schrijver bewonderen. Men zal dus altijd, deels tot stellige leering, deels tot opscherping van eigen oordeel en nadere toetsing van eigene begrippen, dit werk met vrucht bestuderen. Wij wenschen het derhalve eene plaats in alle regtsgeleerde boekverzamelingen.

Meer betrekkelijk tot de dagelijksche beoefening van het Regt, en wel tot die van het Burgerlijke Regt in het bijzonder, doch der aandacht van regtsgeleerden en vooral van wetgevende vergaderingen niet onwaardig, is het *Verhaal* van den Heer G. RAMAKERS. Zeker heeft men, zoo de medegedeelde daadzaken waarheid zijn, (iets, waaraan bijna niet kan worden getwijfeld) de bepalingen van Art. 895 van het Burg. Wetboek, door gehoorzaamheid aan de letter der wet, listig weten te ontduiken; doch die gehoorzaamheid is

flechts *schijnbaar*. Er is in waarheid aan het voorgeschrevene bij dat artikel *niet* voldaan. Het verwondert ons wel, dat de Heer RAMAKERS geen gelukkiger gevolg op zijne pogingen gehad heeft; doch dit ligt grootendeels buiten de schuld der zoodanigen, waar hij zich toe gewend had. De Minister van Justitie, b. v., kan op eigen gezag niet verklaren, dat deze of gene vergadering, onder voorzitting van eenig Vrederegter en onder den titel van familieraad, met uiterlijke inachtneming der formen gehouden, geen ware familieraad is; noch ook, dat de Vrederegter, omdat het wettig domicilie van eene minderjarige elders te zoeken was, als *incompetent* moet worden beschouwd. Het is dus te bejammeren, dat de Schrijver van het Verhaal niet begonnen is met datgene, waar hij thans meê zal eindigen, namelijk met het doen houden van den *competenten* familieraad; terwijl wij hopen, dat *die* familieraad de hertrouwde moeder alsdan in de voogdij *niet* zal handhaven, uit hoofde van opzettelijk pligtverzuim, ten nadeele der wees, en onder schijn van getrouwe naleving der wet. Doch waarom liet de toeziende voogd, de Schrijver van dit werkje, *in den beginne* de moeder handelen, gelijk bl. 10 vermeld staat? Alle loskomende gelden had men dadelijk op het Grootboek moeten brengen.

Grondbeginselen der Natuurkundige Wetenschappen. (*In één Boekdeel, met* 33 *Platen.*) *IIIde Aflevering. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1835. *In gr.* 8*vo.* 48 *bl. f* :-81.

De Mensch, zoo als hij voorkomt op den bekenden Aardbol, beschreven door M. STUART, *afgebeeld door* J. KUYPER. *Iste Deel. Tweede verbeterde Druk. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1835. *In gr.* 8*vo.* 161 *bl. f* 3-:

De derde aflevering van bovenstaande *Grondbeginselen* is niet alleen weder belangrijk en leerzaam van inhoud, maar men heeft aan de vertaling van dat oorspronkelijk Fransche werk van den Hoogleeraar DUMÉRIL ook meerdere oplettendheid en naauwkeurigheid besteed, en zich op meerdere zuiverheid van taal bevlijtigd. In die opzigten worden de beide vorige afleveringen door deze derde verre overtroffen, en op den omslag wordt beloofd, dat zulks in het vervolg zoo blijven

zal, doch dat nu de uitgaaf minder spoedig zal worden voortgezet. Daar de inhoud te belangrijk is, dan dat overhaasting de waarde van zulk een voortreffelijk boek zou mogen verminderen, berusten wij gaarne in die onmisbare vertraging.

Met uitnemend genoegen en niet zonder nut heeft Referent ook het eerste deel, naar den tweeden verbeterden druk, van het andere hier aangekondigde werk gelezen. Op sommige platen zou welligt het eene en andere kunnen worden aangemerkt; maar wie zal den tekst niet ten uiterste voldaan uit de hand leggen, al ware het, dat hij hier of daar van den Schrijver in meening mogt verschillen? Niet ongelukkig is onder anderen het betoog van de volstrekte eenheid des menschengeslachts, niettegenstaande de verscheidenheid der soorten, die tegenwoordig worden waargenomen; en de Schrijver bewijst voor ieder' onpartijdige, op natuurkundige gronden, de mogelijkheid; op die natuurkundige gronden, met geschiedkundige berigten vergeleken, de waarschijnlijkheid; en voor zoodanigen, die het gezag des Bijbels in dezen erkennen; de zekerheid der afstamming aller menschen van een enkel paar. Het werk begint, gelijk men weet, met de *Zuidzee-Eilanders*. In volgende deelen zullen voorkomen de *Australiërs*, de *Amerikanen*, de *Afrikanen*, de *Aziaten*, en eindelijk de *Europeërs*, ten einde alzoo bij opklimming over te gaan van den mensch, zoo als hij door zijnen oorspronkelijken aanleg is; tot den mensch, zoo als hij door beschaving worden kan. Wij verlangen naar de voortzetting van de tweede uitgave van dit oorspronkelijk Nederlandsche werk, hopende, dat men zich meer en meer zal benijtigen op naarstig gebruik van latere berigten, dan die bij de eerste konden worden geraadpleegd, en dat men verder steeds streven zal, om die hoogte te bereiken, waartoe thans de natuurkundige wetenschappen gevorderd zijn.

Vrouwelijk Schoon. Door Mr. H. A. SPANDAW. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo. 27 bl. f* :-40.

Het schenkt verademing voor den geest, wanneer men de niet altijd zuivere toonen van den jeugdigen kunstenaar hoort vervangen door het keurig snarenspel van den geoefen-

den meester in de kunst. Die meester was voor ons de voortreffelijke SPANDAW, wiens dichtstukje wij ter hand namen, na zeker dichtbundeltje doorlezen te hebben, waarvan wij in een volgend No. hopen verslag te doen. Na eene proza-inleiding tot verdediging van het voordragen zijns onderwerps in het Genootschap ter bevordering der Natuurkundige Wetenschappen te *Groningen*, grijpt de Dichter de lier, en zijn eerste greep is die van eenen door kunst en jaren volmaakten Zanger. Men hoore:

Wie dartelt ginds in feestgewaad.
Den heuvel op en neder,
Zoo frisch gelijk de dageraad,
Als Cynthia zoo teeder,
En schoon als Paphos rijksvorstin?
Zij heeft een groefjen in de kin,
En, lacht ze, kuiltjes in de wangen;
Een' blanken hals, met golvend haar:
Zij leeft reeds in der dichtren zangen,
En telt maar even achttien jaar.

Haar tooi is landelijke trant:
De kleur als 't groen boschaadje;
Van koralijn de halskarkant;
Het hoedjen met pluimaadje,
En strikjes naar den smaak er bij;
Haar keurs, van glinstrend-witte zij',
Met roode snoeren toegeregen,
Bedekt wel veel voor 't glurend oog;
Maar somtijds bloost ze en raakt verlegen, enz.

Dit is keurig schilderen met de taal, weelderigheid met kieschheid vereenigd; en, na dat beeld uitgewerkt en daarvoor onze levendigste belangstelling gewekt te hebben, stelt hij tegen het zinnelijke schoon het zedelijke schoon der vrouw over:

Dat hooger schoon, van heilgen gloed,
Waar Plato reeds van droomde.....
Dat naauw verwant is met den hemel,
En uit den hemel neêrgedaald;......
Welks beeld voltooid aanwezig was
In de edle borst van Phidias,

Als hij den dooden fteen bezielde,
  Waaruit een God te voorfchijn trad,
Voor wien de ftervling nederknielde,
  En in den God het fchoone aanbad.

En het gevolg is en kan niet anders zijn, dan dat wij de reinheid van ziel verre boven allen fchijn der zinnen ftellen, en dat geene gevoelige vrouw niet met geheel haar hart de toepasfing van den keurigen Dichter toejuicht en daarmede volkomen inftemt. Dit heet beheerfchen van het gemoed door de taal, zich den geest der Ouden ten nutte maken, en dien geest verheffen, veredelen, door Christelijke zedekunde en hemelfche liefde! Dit voert den Dichter op vleugelen der poëzij tot de onfterfelijkheid; want zijne zangen worden genoten, het geheugen, onwillekeurig zelfs, ingeprent, bij gepaste gelegenheid herhaald, omdat ze treffen, roeren, en hoorder of lezer tot medegevoel opvoeren, ja onwederftandelijk wegflepen! Ook wij, Lezers! leggen getroffen de pen neder, en raden u aan, voor weinig geld veel genot te koopen, door u dit dichtftuk eigen te maken, waarvan wij al de fchoonheden bij lange na niet hebben vermeld.

Licht en bruin in het huifelijk Leven der Schotten. Uit het Engelsch. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo.* 360 *bl. f* 3 - 30.

In negentien korte Verhalen worden ons, in dit leerzaam en onderhoudend boek, doorgaans edele, of zwakke maar niet bedorvene menfchen, in onderfcheidene ftanden en betrekkingen des levens, afgefchilderd. Een echt liefderijke, zuiver Evangelifche toon ligt over het geheel verfpreid; de wijze van voorftelling bezit eene treffende natuurlijkheid en eenvoudigheid; fommige dezer tafereelen, vooral het veertiende, *de Familiedag* getiteld, herinneren aan GOLDSMITH's naïven verhaaltrant; terwijl bijna alle ons doen denken aan de beste van STILLING's zoo geliefde Verhalen, daar zij, even als deze, het vertrouwen op de zorg der Voorzienigheid verfterken, maar zonder, gelijk daar foms het geval is, tot dweeperij over te hellen. Wel fpelen ziekte en dood in dit boek bij herhaling eene rol; maar de fombere gewaarwordingen, daardoor bij den lezer opgewekt, worden bijna al-

tijd verzacht, door hem op den troost te wijzen, die den Christen in lijden en sterven schraagt. Alleen het vijfde Verhaal, *het ondergaan en opgaan der Zon*, is wel aandoenlijk, maar zonder veel leering. *De Hutbewoners van Moss-side*, *de Predikants-weduwe*, *de Tweelingbroeders* en andere zullen, ook om het schilderachtige der voorstelling, met genoegen gelezen worden; terwijl *het ondergeschoven Testament* en *Simon Gray* menschkundige en waarschuwende lessen opleveren, daar het eerste ons de vreeselijke gevolgen der hebzucht, het andere die van het toegeven aan dronkenschap, als verdoovend middel tegen de smart aangewend, in siksche trekken doet kennen. In één woord, de geheele verzameling verdient gekocht, gelezen en herlezen te worden.

De namen van Schrijver noch Vertaler zijn genoemd; uit inhoud en bewerking blijkt genoeg, dat beide niet van den alledaagschen stempel zijn. Het Titelvignet is keurig; maar uit een' zoo rijken voorraad van treffende en bevallige tooneelen had de keuze meer onderscheidend kunnen zijn.

De Echtscheiding en de Violist van Genua. Twee Verhalen. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr. 8vo.* 287 *bl. f* 2-75.

Twee Verhalen, die waarschijnlijk niet van dezelfde hand, althans zeker niet van gelijk alooi zijn. Het eerste, *de Echtscheiding* betiteld, (waarvoor echter een anders gewijzigde naam, b. v. *de Scheiding* of *de Verwijdering*, gepaster zou geweest zijn) is een leerzaam en onderhoudend tafereel van de gevaren eener huwelijksvereeniging tusschen jongelieden, wier hoofddoel en streven het vroeger was, in de groote wereld te schitteren, zonder zich die bezigheden en gevoelens te hebben eigen gemaakt, welke de eenige bestendige bronnen van huiselijke welvaart, rust en tevredenheid opleveren. „ Arbeid, nuttige bezigheid," dus wordt hier naar waarheid geleerd, „ is de Engel, die ons langs gapende afgronden en over bloemrijke velden veilig geleidt, ons tot borstwering strekt bij naderende rampen, en ons in kommerlooze dagen voor de zoo gevaarlijke verveling bewaart." Het jonge paar, dat ons hier geschetst wordt, miste de overtuiging dezer waarheid; de eene dwaling volgde de andere op; „ het eene misverstand ontstond uit het andere;

het oordeel was niet meer vrij; de vervreemde gemoederen verwijderden zich meer en meer, en daar hun noch ondervinding noch ſtandvastigheid op het pad der deugd ter zijde ſtond, verloor het zich op bijwegen, van welke het altijd moeijelijk, dikwijls onmogelijk is, terug te keeren." De verſtandige oom des jeugdigen echtgenoots, die deze uitkomst voorſpeld had, was van oordeel, dat „ hetgeen overmaat van wereldſche goederen en onbeperkte vrijheid bedorven hadden, alleen door bittere ervaring, ongeluk, ontbering en afhankelijkheid weder goedgemaakt kon worden;" — zulks werd beproefd, door eene tijdelijke ſcheiding der echtelingen, door hen beide, in eene ondergeſchikte betrekking, aan werkzaamheid te gewennen, en hun het huiſelijk geluk van anderen van nabij te doen kennen. De proef viel boven verwachting goed uit, en na een verrasſend wederzien worden zij regt gelukkig. Het Verhaal is belangwekkend, onderhoudend afgewisſeld, doormengd met leerzame en menschkundige opmerkingen en wenken, en, indien al niet uit de pen van den geachten zedekundigen Schrijver F. JACOBS gevloeid, dan toch in zijne manier bewerkt.

De Violist van Genua heeft geene ſchadelijke ſtrekking, maar bevat toch weinig leerzaams. Wie zich gaarne met het verhaal van Napolitaanſche zamenzweringen, wraaknemingen en ſluipmoorden bezig houdt, moge er genoegen in vinden.

De Vertaling laat zich goed lezen. In een oorſpronkelijk werk zou men mogelijk geen *blond lokkenhoofd*, geene palen der *welſtaanlijkheid*, geene Dames, die *opgebroken* (voor *uiteengegaan*) waren, en dergelijke, vinden. Rec. ſtemt toe, dat dit, althans in een boek van dezen aard, kleinigheden zijn; maar de bastaardwoorden en verkeerde woordſchikkingen ſluipen, dus doende, onze taal in, en zijn er ſoms moeijelijk weder uit te krijgen. Daarom, *avis aux Traducteurs.*

MAGDALENA MOONS, *of het Beleg van Leyden, een oorſpronkelijk Historisch-Romantisch Tafereel uit den tachtigjarigen Oorlog; door* A. D. VAN BUREN SCHELE. *Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1835. *In gr. 8vo.* 283 *bl.* *f* 2-70.

Offchoon welligt van al de *epiſoden* uit den onvergetelijken

vrijheidsoorlog onzer Voorvaderen geene meer algemeen bekend is, dan het beleg en ontzet van *Leyden*, zoo is zulks echter veel minder het geval met die bijzonderheden dezer geschiedenis, welke tot Jonkvrouwe MAGDALENA MOONS betrekking hebben, op wier bede de Bevelhebber over het *Spaansche* krijgsvolk, dat het beleg voor die stad sloeg, haar minnaar, de Veldoverste VALDEZ, besloten had geen storm te zullen loopen, zich overtuigd houdende, dat de fel benarde plaats hem buitendien van zelf wel in handen zou vallen. Zoo wel het minder omstandig bekende der aanleiding tot dit oponthoud, dat in de gevolgen middellijk zooveel tot de uitredding toebragt, en zelfs door WAGENAAR en anderen onzer meest gelezene Geschiedschrijvers met stilzwijgen wordt voorbijgegaan, als het belangrijke der hoofdgebeurtenis, die voor een Geschiedkundig Tafereel zoo talrijke treffende partijen oplevert, billijkt het besluit des Schrijvers van het voor ons liggende boek, om het Nederlandsch Publiek een tafereel onder dezen titel te leveren.

Daar reeds deze keuze vaderlandlievende gevoelens aan den dag legt, en het overigens blijkt, dat de Schrijver ten doel gehad heeft, de echte godsvrucht, onbezweken heldenmoed, zucht voor huiselijkheid, en andere deugden onzer Voorzaten, in een beminnelijk daglicht te stellen en ter navolging aan te prijzen, zou het Recensent niet voegen, hem over de uitvoering zijner taak hard te vallen, of zijnen arbeid eenige aanprijzing en hem eenige aanmoediging te onthouden. Gaarne wil hij liever erkennen, dat dit boek zich even zoo goed in een uur van verpoozing lezen laat, als vele andere soortgelijke tafereelen van vreemden oorsprong; dat het tót aankweeking van vaderlandsliefde en vertrouwen op de Voorzienigheid kan strekken, en dat de Schrijver zich welligt in dit vak ééns gunstig zal onderscheiden.

Dan, juist de wensch, dat dit het geval moge worden, verpligt Rec. tevens, hetgene hem als de zwakke zijde van dezen letterarbeid toeschijnt, niet onopgemerkt te laten voorbijgaan. In soortgelijke historische tafereelen mag de geschiedkundige waarheid niet verder worden opgeofferd, dan de dichterlijke inkleeding zulks vereischt; zij moeten de kleur dragen van het tijdvak, waarin ze ons willen verplaatsen, en zich, behoudens de bevalligheid, door eene zekere deftigheid en waardigheid van stijl en uitdrukkingen onderscheiden.

Hier nu is een- en andermaal tegen den eersten dezer rege-

ten gezondigd. Om iets te noemen: de heldin der geschiedenis wordt als een jeugdig meisje voorgesteld; terwijl de Historieschrijvers ons leeren, dat zij, tijdens het aanknoopen harer verkeering met VALDEZ, ongeveer dertig jaren telde. En die Veldoverste heeft, na de eerste van voor de ontzette stad gevlugt te wezen, nog tot den 29 November, offchoon door zijn muitend krijgsvolk naauw bewaakt, in *den Haag* doorgebragt; terwijl de Schrijver hem, kort na het ontzet, na van plaats tot plaats vervoerd te zijn, te *Utrecht* doet *belanden* (bl. 230) en van daar aan MARGARETHA schrijven, die hij vermoedelijk in eerstgemelde plaats meermalen zal gezien en gesproken hebben.

Minder nog is de tweede der genoemde regelen op het oog gehouden. Te vergeefs toch, naar het ons voorkomt, tracht de Schrijver de sentimentele liefde, als die de romanhelden uit het derde vierde der achttiende, niet de historische personen uit dat der zestiende eeuw kenmerkte, en welke in al de daden, gesprekken en brieven van VALDEZ en MAGDALENA doorstraalt, in zijne Voorrede met het vurige *Spaansche* karakter van den eersten en de hevigheid der liefde van de laatste te verontschuldigen; daar wij niet inzien, waarom de hartelijke taal eener brave *Hollandsche* maagd eenen deftigen *Spanjaard* geene plegtige belofte, ten voordeele van hare benaauwde landgenooten en betrekkingen, zou kunnen afpersen, zonder dat beide, van den aanvang hunner verkeering af, tot na de sluiting van hun huwelijk, zoo zoetvoerig spreken en schrijven, als hier het geval is. Ook in de voorstelling van de handelingen der *Leydsche* Regenten en Bevelhebbers, gelijk in die van den Prins, bij diens komst in de bevrijde vest, missen wij veeltijds die oud-vaderlandsche ernsthaftigheid, welke de Geschiedrollen ons als kenmerkende trekken dier tijden, en van personen van dien rang, schetsen. 't Is waar, wij hebben geen treurspel in den klassieken vorm, maar een tafereel voor ons; doch, om dit natuurlijk te maken, behoefde de toevlugt niet genomen te zijn tot zulke waterachtige verhalen, als wij hier telkens, maar in niet één historisch boek uit die dagen aantreffen. Wij kunnen bezwaarlijk gelooven, dat in zulke bange stonden, als *Leydens* burgers toen doorleefden, zoo wijdloopige redeneringen zullen gehouden zijn, als hier staan opgeteekend. De gedurige uitstapjes van VALDEZ, om zijne beminde in 's *Hage* te bezoeken, terwijl zijne

tegenwoordigheid onder de belegeraars zoozeer vereischt werd, en de bijzonderheden van het prachtige feest, door hem ter harer eere aldaar aangelegd, komen ook geenszins *gefatsonneerd* voor. Kleine *anachronismen*, zoo als het dansen van eenen *huppelwals*, (bl. 118) het gluren van BOYSOT door eenen verrekijker (bl. 187) en soortgelijke, waren ook, bij wat beter herinnering of onderzoek, ligtelijk te vermijden geweest.

Wij vinden ons verder verpligt, het een en ander van den stijl te zeggen, die ons al te afwisselend, te veel met overtollige spraakwendingen, en nu eens te zwellend, dan weder te plat is voorgekomen. *Hymens* rozenketenen; het meesterstuk der vrouwelijke sekse, uit zeeschuim geboren (bl. 41); de zon, die door den rook belet wordt den wedstrijd tusschen vaderlandsliefde en dwingelandij te aanschouwen (bl. 137); de ziel van Mevrouw VAN DER WERFF, door de stem van haren echtgenoot als uit de Elysesche velden teruggeroepen (bl. 156), en wat van dezen aard meer zou zijn aan te stippen, bevielen ons, in het verband, evenmin, als het *beetje* voedsel (bl. 195), de arme *wurmen*, in het gebed op bl. 211, het er zich *doorhaspelen* der verlegene weduwe (bl. 221) enz. Van meer gewigt echter, omdat het geene woorden maar zaken betreft, is ons oordeel over Mevrouw AMALIA VAN BRONKENHORST, de vooronderstelde vriendin van MAGDALENA. Deze Dame, door den Schrijver gedurig met de bijnaampjes van het vrouwtje, het dartelende (denkelijk voor dartele) vrouwtje, de jollende (?) AMALIA enz. bestempeld, speelt, bij het aanknoopen van den liefdehandel tusschen VALDEZ en MAGDALENA, eene rol, die, op het zachtst gesproken, zeer onberaden is; en hare bemoediging der laatste, (bl. 50) waar zij verklaart, dat de openbaring van hare liefde aan den man, dien zij reeds lang in stilte (maar tegen den zin harer naaste betrekkingen) beminde, geene zwakheid is, maar alleen het bewijs, dat zij een aandoenlijk en voor de liefde vatbaar hart bezit, behoort tot die soort van *moraal*, welke wij vooral in een oorspronkelijk Nederlandsch boek liever niet zouden aantreffen, want:

„Alwat van zelve wast, behoeft men niet te zaaijen."

en ook de hoofdpersone der Geschiedenis, zoo als zij hier althans voorkomt, zou meer behoefte gehad hebben aan eene

vriendin, die haar wat meer terughouding leerde, dan aan eene, die hare vurige verliefdheid vergoelijkte en aanwakkerde.

Nog eens, de Auteur (die welligt nog jong is) worde door deze openhartige aanmerkingen niet ontmoedigd. Een volgend Tafereel van zijne hand zal dan welligt het tegenwoordige in kracht en waardigheid overtreffen; terwijl de ongenoemde beroemde Schrijver, wiens raad, blijkens de Voorrede, ditmaal de keuze des onderwerps bepaald heeft, zich dan mogelijk wel zal willen verledigen tot het ophoogen der zwakke tinten, welke zijn geoefend oog nog hier en daar mogt aantreffen.

Vergeet mij niet. Belangrijke Verhalen van A. VON TROMLITZ. *Uit het Hoogduitsch, door N. v. B. B. Te Kampen, bij* W. J. Tibout. *In gr. 8vo.* 347 *bl. f* 3-75.

HOMERUS maakte van den Trojaanschen krijg een' strijd van Goden en menschen, en TROMLITZ, indien het geoorloofd is kleine zaken met groote te vergelijken, nam de bekende legende van den wilden Jager te baat, om daartusschen de gruwelen te vlechten, die de bloedgierige bevelhebbers van LODEWIJK XIV in den *Palts* bedreven, en knoopte daaraan tevens een romantisch verhaal vast, dat hij *het Meisje van Esslingen* noemde. De Vader der poëzij wandelde bedaard, koel, kinderlijk, maar niet minder stout zijnen weg, alles in goud herscheppende, wat hij aanroert; terwijl TROMLITZ ons schreeuwend en gierend en loeijend in het gebied van het fantastische, romantische en akelige omvoert, om ons eindelijk getroffen, offschoon niet volkomen voldaan, los te laten. Zijne verbeelding staat, wel is waar, tot die van zijnen voorganger in dezelfde verhouding, als de spoken der Middeleeuwen tot den rijken Griekschen Godenhemel, maar toch stellen wij in die spooksels belang, en de gewone romanlezers zijn ook minder vatbaar, om de fijnheden van het Grieksche schoon te vatten of te genieten. Vraagt men, wat er dan na het lezen van soortgelijke romans voor hart en verstand overblijft, dan kan men doorgaans met de wedervraag volstaan: Wie zegt u, dat hart en verstand er iets in gezocht hebben? Men leest om zich te verstrooijen, maar dient dan ook wel tot die lezing getrokken te worden, en dat doet dit verhaal evenzeer als het kleinere, hetwelk dezen bundel opent, en den naam van *de schuilplaats op den Kijnast* voert. Alles is daarin even zoo wild en avontuurlijk, donker en droevig, maar toch zóó gruwzaam niet, dat het den lezer zal walgen; het zoete vergif is ook daar in behagelijken vorm toegediend, en dewijl niets lijnregt tegen kieschheid of goede zeden aandruischt, zullen deze verhalen voorzeker eene welkome bijdrage zijn voor onze menigvuldige romanlezende gezelschappen. Nut zullen ze wel niet stichten, en wij wenschen, dat zij niemand het hoofd warm maken of de verbeelding verwilderen mogen.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Leerredenen, door W. A. VAN HENGEL. *IIIde of laatste Deel. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1834. *In gr. 8vo. VIII en 326 bl. f* 3 - 60.

Met dezen bundel, voor welks late aankondiging, aan verschillende omstandigheden te wijten, Recensent verschooning vraagt, wordt de reeks der *Nieuwe Leerredenen* van den waardigen en ijverig werkzamen VAN HENGEL besloten. 's Mans prediktrant is te algemeen bekend, dan dat het thans nog noodig kan geacht worden daaromtrent in bijzonderheden te treden. Wij vergenoegen ons met de opmerking, dat dit deel niet slechts in geen opzigt bij de twee vorigen achterstaat, maar dat zelfs de bescheidene aanmerkingen, welke wij ons bij de aankondiging der beide eerste bundels hebben veroorloofd, hier grootendeels wegvallen.

Ten gevalle van hen, die met dezen bundel nog niet bekend zijn, laten wij een kort verslag van den belangrijken inhoud volgen.

I. *De keuze van Salomo als 's menschen beste keuze*, naar I Kon. III: 5—14. *Eerst* wordt onderzocht, waarin, naar Salomo's voorbeeld, 's menschen beste keuze besta; *daarna*, waarom wij die voor 's menschen beste keuze te houden hebben. Het laatste wordt dus ontwikkeld: *a.* die keuze is Gode welgevallig; *b.* zij wordt werkelijk verkregen; *c.* zij levert allerlei zegen op. — Zoo wij ééne aanmerking moesten maken, het zou op den eersten volzin zijn na den gelezen tekst, bl. 5: „ Het verhaal, hetwelk ik u, M. H.! daar heb voorgelezen, en hetwelk ons ook hoofdzakelijk in het „ *tweede boek der Kronijken* beschreven staat, zult gij „ mij buiten twijfel eenparig toestemmen, dat eene groote

„ waarde bezit." Is deze woordvoeging — wij vragen niet keurig, maar — goed?

II. *De belofte van storelooze rust, welke den Christen in de toekomende wereld wacht*, naar Hebr. IV: 9. De Hoogleeraar schetst hier 1. den inhoud, 2. de heerlijkheid, 3. de zekerheid, en 4. het doel dier belofte. Belangrijk, onderhoudend en treffend!

III. *Gods aanbiddelijk bestuur over de zonde*, naar Gen. L: 15—21. Hier wordt *eerst* nagegaan, hoe de tekst ons Gods aanbiddelijk bestuur over de zonde aanschouwelijk maakt; *dan*, wat wij daaruit nopens dit bestuur te onzen nutte behooren af te leiden.

IV. *De kloekmoedige optogt van Jezus naar Jeruzalem*, naar Marc X: 32—34. Vonden wij ons gedrongen, bij de aankondiging van den eersten bundel dezer *Nieuwe Leerredenen*, te verklaren, dat, hetgeen de Hoogleeraar over zijnen tekst en deszelfs zamenhang zegt, gewoonlijk wat al te kort is, ja hier en daar schraal mag genoemd worden; ten aanzien der meeste preken, in dit deel voorkomende, geldt deze aanmerking niet. Hier inzonderheid is de tekstverklaring in het *eerste* deel, naar VAN DER PALM's les en voorbeeld, *recta*, *simplex*, *concinna*, *dives*, *elegans atque ornata*. (*Cf.* J. H. VAN DER PALM, *Orat. Inaug. de Oratore Sacro*, *Literarum Divinarum interprete.*) Het *tweede* deel bevat eenige gevolgtrekkingen, welke wij te onzen nutte uit dit verhaal moeten afleiden. Zij betreffen de Goddelijkheid van het Evangelie, de waarde van 's Heilands lijden en sterven, en de heerlijkheid van *deszelfs* (zijn) voorbeeld.

V. *De nabijheid aan God*, naar Psalm LXXIII: 28a. Belangrijk en schoon is de behandeling van dit onderwerp, waarbij *eerst* wordt nagegaan, wat wij door de nabijheid aan God te verstaan hebben; *ten tweede*, aangetoond, waarom dezelve goed zij (de nabijheid aan God geeft ons rust des gewetens, verwekt ons een' schat van zegeningen, en maakt ons zeker van de toekomst);

en *eindelijk*, het voorregt derzulken geschetst, die haar goed voor zichzelven mogen noemen.

VI. *De hemelsche zin als het vereischte tot het geloof aan de Goddelijkheid van het Evangelie*, naar Joann. VII: 16, 17. Munt VAN HENGEL dikwerf uit in zijne vooraffpraken, doorgaans uit de tijdsgelegenheid ontleend, waarvan de *tweede*, *achtste* en *negende* preek in dezen bundel, om geene anderen te noemen, nieuwe bewijzen leveren, het komt ons voor, dat de vooraffpraak, waarmeê deze Leerrede geopend wordt, in dien lof geenszins deelen kan. Men oordeele: „De zomer „is dan voorbijgegaan, M. H.! De herfst is aange„komen. De vroege avondschemering, welke wij rond„om ons ontwaren, voorspelt ons de nadering van den „winter. Geen treffender beeld van de vergankelijkheid „aller dingen geeft de natuur ons immer, dan in dit „saizoen. Doch niet min aanschouwelijk maakt zij ons „de vergankelijkheid van ons eigen leven. Te regt heeft „men van ouden tijd af de menschengeslachten vergele„ken met boombladeren, die weldra verwelken en af„vallen, om weêr door andere vervangen te worden. „Te regt noemt de Bijbel alle heerlijkheid des menschen „eene veldbloem, die des morgens bloeit en des avonds „afgesneden en verdord ligt. Gelukkig, dat hij ons „ook zegt, en wij hem tot onze bemoediging mogen „nazeggen: *Het woord van God blijft in eeuwigheid!* „En dit is het woord des Evangelies, tot welks ver„kondiging ik op nieuw onder u verschenen ben. Maar „hoe komt het nu toch, dat hier op de wereld de ge„voelens omtrent dit Evangelie zoo hemelsbreed ver„schillen? Van waar, dat de een er zich aan vast„houdt, als aan eene onbedriegelijke Godspraak, en de „ander zich jegens hetzelve gedraagt, alsof het een „verdichtsel van menschen ware? Ziet daar eene be„langrijke vrage, met welker beantwoording gij het niet „misbillijken zult, dat ik u heden avond voorga." Niemand zal ligt deze vooraffpraak ongezocht, noch den overgang zacht en geleidelijk noemen. — Voorts duidt

reeds het opgegeven onderwerp aan, in welken zin de Hoogleeraar dit belangrijk gezegde des Heilands opvat. Het wordt doorgaans verkeerd verstaan en toegepast. Er staat niet: *zoo iemand Gods wil doet*, maar: *zoo iemand* WIL *deszelfs wil doen.* „ Dit is (zegt VAN HENGEL, bl. 124) eene veelomvattende uitdruk- „ king. Zij teekent ons eene vurige geneigdheid voor al „ wat Goddelijk is. Geloof en vertrouwen liggen er „ zoowel in opgesloten, als lust tot de beoefening van „ godvrucht en deugd. Wil men dezelve met korte „ woorden verklaren; men kan het niet beter doen, dan „ door van *een' hemelschen zin* te spreken." *Eerst* wordt nagegaan, wat Jezus nopens den hemelschen zin als een vereischte tot het geloof aan de Goddelijkheid van het Evangelie gezegd heeft; *ten tweede*, aangewezen, dat zulk een hemelsche zin, ook te dezer dagen, daartoe inderdaad een vereischte is; *eindelijk*, op de gevolgtrekkingen gelet, welke wij daaruit te onzen nutte maken moeten.

VII. *De waarde van eene vroegtijdige Godvrucht*, naar Pred. XII: 1. Naar aanleiding van den tekst wordt aangetoond, 1. hoe gezegend eene vroegtijdige godsvrucht in zichzelve is; 2. welk een heil zij den mensch in den ouderdom aanbrengt; 3. wat de beschouwing van derzelver begeerlijkheid bij ons in het bijzonder moet uitwerken.

VIII. *Gods hooge doel bij de toezending van de rampen dezes levens*, naar Hebr. XII: 10[b]. Naar Recensents gevoelen eene der schoonste preken in dezen bundel. De leer van den tekst wordt *eerst* in het regte licht gesteld, *daarna* hare heilzaamheid aangewezen: *a.* zij neemt vele bedenkingen omtrent de Voorzienigheid weg, *b.* maakt de rampen dezes levens dragelijk, *c.* verzekert ons van het doel onzer bestemming.

IX. *'s Heilands zedelijke volkomenheid bij deszelfs deelgenootschap aan de verzoekingen der menschen*, naar Hebr. IV: 15[b]. *Eerst* wordt Jezus in deze zijne volkomenheid voorgesteld; *dan* aangewezen, wat Hij dien

ten gevolge voor ons menschen zij: het voorwerp van onzen eerbied, van ons geloof en van onze navolging.

X. *De keuze tusschen Jezus en Bar-abbas*, naar Matth. XXVII: 15—23. „ Letten wij op deze keuze, „ zoo als die *eerst* ligtvaardig voorgelegd, *daarna* ge- „ wetenloos bestuurd, *eindelijk* blindelings gedaan wordt! „ Verregaande zwakheid, booze verleiding, zinnelooze „ woede wisselen hier elkander af. Slechts op den ach- „ tergrond zien wij Jezus, het slagtoffer van drift en „ hartstogt. En God verschijne al eens voor een oogen- „ blik, om het kwaad te stuiten; Hij verbergt zich „ echter weldra weêr achter den digten sluijer, waar- „ door Hij zijne wegen aan het oog van stervelingen „ onttrekt."

XI. *De plegtige herstelling van Petrus in zijne waardigheid als Apostel van Jezus*, naar Joann. XXI: 15—17. Deze preek, waarin het geschiedverhaal eenvoudig wordt *verklaard* en *toegepast*, heeft ons het minst bevallen, misschien wel om de uitlegging van 's Heilands vraag aan Petrus: *hebt gij mij liever, dan deze?* die door VAN HENGEL, met anderen, dus wordt opgevat: *hebt gij mij liever dan hetgeen hier voorhanden is: vischtuig en visscherswerk?* Wij gunnen aan elk zijne overtuiging; maar voor ons gevoel gaat al het treffende en aandoenlijke van dit verhaal bij deze uitlegging verloren, die dan ook in het laatst uitgekomen stuk der *Godgeleerde Bijdragen*, en reeds vroeger door VAN WILLES in het Mengelwerk dezer *Vaderlandsche Letteroefeningen* voor 1835. No. XIV, bl. 653 env., zoo wij meenen zegevierend is weêrlegd.

XII. *De onverzoenlijke strijd tusschen goed en kwaad hier op aarde*, naar Gen. III: 15. *Eerst* wordt de aankondiging van den strijd tusschen goed en kwaad overwogen; *vervolgens* onderzocht, hoe deze strijd zich werkelijk hebbe toegedragen; en *eindelijk* nagegaan, op welk eene wijze wij in dien strijd verkeeren moeten. De Hoogleeraar merkt te regt aan, dat het woord, in den tekst door *vermorzelen* vertaald, beter door *verwonden* wordt

overgezet. „ Er wordt dan van tweederlei verwonding „ gesproken: de eene aan den kop der slange; de eenige „ plaats, waar men dit dier met gelukkig gevolg treffen kan; de andere aan dat deel van het menschelijk „ ligchaam, hetwelk zich gemakkelijk en spoedig heelen „ laat. Deze taal teekent ons dus den strijd, dien het „ slangengeslacht en het menschengeslacht steeds onderling voeren zullen. Van weêrszijde zullen zij op elkanders verderf uitgaan. Van weêrszijde zullen zij dan „ ook wonden toebrengen. Doch de wonden van Eva „ met haar kroost zullen slechts ligte kwetsuren zijn; „ maar doodelijke slagen zullen hare tegenpartij treffen.” (Bl. 263, 264).

XIII. *Gods wereldbestuur als eene stof van algemeene blijdschap*, naar Psalm XCVII: 1. „ Volgen „ wij den Dichter, door het licht van het Evangelie „ geleid! Wij zullen ons *vooreerst* Gods wereldbestuur „ duidelijk trachten voôr te stellen; *ten tweede* nagaan, „ welk eene stof van blijdschap hetzelve werkelijk oplevere; *ten derde* onderzoeken, waarom die blijdschap „ niet algemeener hier op aarde zij; en *eindelijk* leeren inzien, hoe wij bijzonder in deze blijdschap moeten deelen.”

XIV. *Christus als de Vredestichter op aarde*, naar Eph. II. 14ª. Vier bijzonderheden worden hier ontwikkeld: 1. wat het inhebbe, als wij Christus den Vredestichter op aarde noemen; 2. op welke gronden het ruste, dat wij Hem dezen eernaam toekennen: hier wordt gelet *a.* op de strekking van zijn Koningrijk, *b.* op de leer van het Evangelie, *c.* op de getuigenis der ervaring; 3. van welk eene waarde Hij in die betrekking voor ons menschen zij: dit valt in het oog, als wij *a.* op den staat der maatschappij, *b.* op de verkeerdheid van ons hart, en *c.* op den loop der gebeurtenissen de aandacht vestigen; 4. waartoe wij door Hem als den zoodanige geroepen worden: namelijk, om ons aan Hem alleen te houden, ons geheel aan Hem te verbinden, en steeds in zijnen Geest te wandelen. „ Kan men wel

„ eene schrede van Christus afwijken, of die leidt tevens van den weg des vredes af? Waarlijk! om op dien weg te blijven, moeten wij *ons alleen aan Hem houden*. En dit doen wij, als wij niets meer en niets minder gelooven, dan Hij ons in het Evangelie zegt. Dit doen wij, als wij alle menschelijke meeningen en uitspraken aan dat Evangelie, als den toetssteen der waarheid, onderwerpen. Welaan dan, gij allen, leden van verschillende huisgezinnen, burgers van denzelfden staat, broeders en zusters van dezelfde gemeente! wilt gij vrede voor uzelven hebben, en vrede onder anderen stichten; houdt u alleen aan Christus! Houdt u alleen aan Hem, wie er ook herwaarts of derwaarts van Hem afwijke! Blijft ook dan daarin volharden, als deze of gene u aan Hem poogt te onttrekken! En maakt er vastelijk staat op, tot uwen dood toe zal dit u niet berouwen!" — *Wie ooren heeft om te hooren, die hoore!* Wie nog een oor heeft, dat voor de waarheid openstaat, die denke hierover na!

Broederlijke Brief aan de Gemeente des Heeren, na de in het licht verschijning eener Herderlijke Brief der Leeraren in de Gereformeerde Gemeente te Amsterdam. Door Z. H. VAN DER FEEN, *Med. Doct.* Alle en vatten dit Woord niet, maar dien het gegeven is. Die [dit] vatten kan, vatte [het]. MATTH. XIX: 11, 12. *Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1836. *In gr. 8vo.* 16 *bl. f* : - 10.

Adres ingediend aan Z. M. den Koning, en Opwekking der Gemeente tot de heiliging van eenen algemeenen Dank- Vast- en Bededag, door de Synode der Christelijke Gereformeerde Kerk onder het kruis in Nederland. Te Amsterdam, bij H. Höveker, *enz.* 1836. *In gr. 8vo.* 46 *bl. f* : - 40.

I. Of de Heer Z. H. VAN DER FEEN een bekwaam

Geneesheer is, waartoe echter eene goede mate van gezond verſtand noodig is, weet Rec. niet, hoewel hij het tot heil der lijders wenscht; maar dat hij een zeer ellendig Exegeet en Theologant is, wordt hem uit dit ſtuksken, dat van Bijbelteksten wemelt, op nieuw ten overvloedigſte blijkbaar. Een enkel ſtaaltje ſlechts, bl. 7 en 8: „Het „ zij u genoeg en tot blijdſchap voor u, ſchoon met „ medelijden over de 27 Leeraars, wanneer zij uwe voor „ hun duistere en geheimzinnige uitdrukkingen niet ver- „ ſtaan, het zij u genoeg, (zeg ik) *dat het u gege-* „ *ven is de verborgenheden des Koningrijks der hemelen* „ *te weten, maar dien en is het niet gegeven.* (MATTH. „ XIII: 11.)" — „ Schoon gij in de Herderlijke Brief mis- „ kend wordt, zij het u genoeg uit den mond uwes lie- „ ven Zaligmakers, dien BESTEN Herder, te hooren: „ *Ik danke u Vader, Heere des Hemels en der aerde,* „ *dat gij deze dingen voor den wijzen en verſtandigen* „ *verborgen hebt, ende hebt dezelve den kinderkens ge-* „ *openbaerd. Ja Vader, want alzoo is geweest het wel-* „ *behagen voor u* (MATTH. XI: 25, 26), en dat Hij „ tot u zegt: *Gij en zijt niet die ſpreket, maer het* „ *is de Geest des Vaders, die in u ſpreekt.* (MATTH. „ X: 20.)" Alsof het in die plaatſen gezegde, waarvan de gezonde uitlegging zelfs den ongeleerden, maar onbevooroordeelden en verſtandig lezenden Bijbelvriend overtuigen kan, dat het op de Apostelen als zoodanig ziet, op gewone Christenen, en wel die zich als de boven anderen bijzonder regtgeloovigen en uitverkorenen en godzaligen aanzien, toepasſelijk ware! En zoo is het ook met de volgende aanhaling van 1 *Cor.* II: 12—15. „ Dit zij," zegt hierop de Schrijver tot zijne vrienden, „ de ware Sioniten," (zie bl. 4) „ dit zij uwe troost en „ uwe ſterkte, wanneer gij het werk des Geestes in u „ hoort lasteren en uitkrijten voor een vrucht der *ver-* „ *beelding* en *opgewonden gevoel.* Zingt, naar den raad „ van uwen zaligen VIERVANT, de ooren uwer ziels- „ vijanden doof," (hoe ſierlijk en bevallig gezegd!) „ met dat zalige (!?) versje uit Ps. XXV,

„ Gods *verborgen* omgang vinden
„ Zielen, däar zijn vrees in woont;
„ 't *Heil*-GEHEIM wordt aan zijn vrinden,
„ Naar zijn vreêverbond, getoond."

De ftrekking van dit ftukje fchijnt te zijn, om „de kin-„ deren Sions" aan te fporen, dat zij „ zich van nu af „ aan het gehoor, al is het daarom niet aan het kerke-„ lijk beftuur" (dit laatfte zij ten minfte nog als iets betrekkelijks goeds ter eere van den *Doctor* opgemerkt!) van alle de 27 Amfterdamfche Leeraars, die zulk eenen *Herderlijken Brief*, als bekend is, hebben kunnen uitgeven, „ onttrekken," (vergelijk bl. 6) en om hen tot getrouwheid in hun oud Gereformeerd geloof (zoo als de Schrijver dit begrijpt) op te wekken. — Rec. wil, naar den aard der liefde, gelooven, dat de *Doctor* het wèl meent; maar naar het gezond verftand, en naar den eisch der op goede Bijbeluitlegging rustende Godgeleerdheid, roept hij hem toe: *Ne futor ultra crepidam!* (*fchoenmaker! houd u bij uwe leest!*)

II. Bij het lezen van de woorden, „ de Synode der Chris-„ telijke Gereformeerde Kerk onder het kruis in Neder-„ land"; van de onderteekeningen onder de *Voorrede*, H. P. SCHOLTE, *V. D. M. Synodi Praefes*, H. DE COCK, *V. D. M. Synodi Scriba*, en van die onder het *Adres*, zijnde dezelfde twee genoemde en nog drie andere min of meer beruchte afgezette jonge Predikanten (BRUMMELKAMP, S. VAN VELZEN en GEZELLE MEERBURG) en elf opgeraapte Ouderlingen van hun maakfel uit verfchillende Provinciën, benevens een tot het Candidaatfchap van de H. Dienst niet toegelaten jong mensch (VAN RAALTE), die zich thans „ Bedienaar des Goddelijken Woords" noemt, „ beroe-„ pen te Genemuiden en Mastenbroek in Overijsfel"; hierbij dan kon Rec. zich van geen fpottenden glimlach onthouden, en zeide bij zichzelven: „ Wat fpelen die „ jonge luidjes toch zoet Synodetje!" maar onwillekeurig fchoot hem ook eene vraag uit een oud leerboekje te binnen: „ Waarom bouwden de menfchen den toren

„ van Babel?" en het antwoord: „ Om zich eenen „ naam te maken." Men ziet hier toch twee jonge lieden, en in hunnen aanhang drie anderen van denzelfden leeftijd, die naauwelijks twee, drie jaren in de dienst der Kerk geweest zijn, zich niet alleen tegen het Kerkbestuur, dat hen aangenomen en in dienst gesteld heeft, verzetten, maar ook zich een gezag aanmatigen, hetwelk hun, al hadden zij ook in hunne zaak het grootste gelijk van de wereld, op hunne jaren, zoo wel naar menschelijke beleefdheid en ondergeschiktheid, als naar Christelijke nederigheid en ootmoed, zeer kwalijk staan zou, en dat hen nu in de oogen des verstandigen en weldenkenden bespottelijk en verachtelijk maakt.

Het langwijlige en Z. M[s]. geduld tergende *Adres*, dat Rec. geen lust heeft nader te ontleden, schijnt de strekking te hebben, om, ten gevolge der bekende Ministeriéle aanschrijving van 11 Dec. 1835, Z. M. te beduiden, dat de genen, die zich thans van het Hervormde Kerkgenootschap in Nederland willen afscheiden, geen nieuwe Gezindte, maar de oude Hervormde Kerk zijn, en dat zij (zie bl. 27) aan Z. M. geene nieuwe Reglementen of Statuten kunnen voorleggen, maar hiertoe wijzen op de Formulieren van Eenigheid en op die van Liturgie der Hervormde Kerk. Of Z. M. hierdoor van hun beweerde overtuigd zal worden, meenen wij wel zeer te mogen betwijfelen. Wat het eerste betreft, hierover heeft Rec. zijne gedachten reeds genoegzaam gezegd in No. II van dit Tijdschrift dezes jaars bl. 60, 61, waarheen hij dus kortheidshalve verwijst. En wat het laatste aangaat, godsdienstige Geloofsbelijdenissen en Voorschriften van Eerdienst, welke laatste niet van dezelfde verpligtende kracht waren als de eerste, Reglementen en Statuten van een Kerkelijk Genootschap te noemen, dit is te ongerijmd, om wederlegd te worden. Had men zich nog op zekere oude *Kerkeördeningen*, die evenwel niet overal, even min als de *Canones Synodi Dordracenae* tot Formulier van Eenigheid, aangenomen zijn, beroepen, dan had het nog eenige houding gehad;

nu is het geen verdere wederlegging waardig. In gewone gevallen zou men in jonge Geestelijken zulke onbedrevenheid in kerkelijke zaken gaarne verschoonen; maar nu deze zich als Leeraars en Leidslieden van en boven anderen opwerpen, nu kan en mag men niet zwijgen, maar moet men hen in hunne onkunde en onbevoegdheid, bij hunne verwaandheid en onbeschaamde aanmatiging, ten toon stellen.

De hierop volgende *Opwekking* is van hetzelfde alooi, een zamenraapsel van vele, bij zekere lieden als bijzonder regtzinnig en vroom geijkte en geliefkoosde uitdrukkingen, en van ongepast aangehaalde Bijbelteksten, vooral uit het Oude Verbond, waarvan wij geen nuttigheid zien staaltjes aan te halen, daar zij al van ouds genoeg bekend zijn. Even min heeft Rec. lust, om met die gansch onbevoegde jonge lieden, SCHOLTE en DE COCK, welke de onderteekenaars van dit stuk zijn, al noemen zij zich *Synodi Praeses* en *Scriba*, te redetwisten over eenige daarin voorkomende zaken; zoo als b. v. over het wenschelijke en noodzakelijke van eenen Dank- en Bededag, op den voet van die vóór 40, 50 jaren. Indien zij met de regte kennis van dat vorige ook de ondervinding vereenigden van hetgene er na dien tijd, en bijzonder sedert de herstelling van ons Vaderland, gebeurd, en te dezen aanzien, na rijp beraad, zoo van Gouvernementswege, als door het Kerkelijk Bestuur, besloten en gedaan is, of indien zij zich dit door deskundigen lieten mededeelen, dan zouden zij, indien zij verstandig en nederig waren, en door geen dwaze eer- en heerschzucht gedreven werden om zonderling te zijn, geheel anders oordeelen. — Nog ééne bijzonderheid mag onze kritiek, hoezeer wij anders al dit geschrijf beneden dezelve achten, niet ontgaan, omdat zij eene openbare onwaarheid behelst; namelijk waar er, bl. 36, 37, gezegd wordt, „ dat er zoo vele duizenden in ons land, „ onder de berooving van hun tijdelijk bestaan, onder „ beboeting, trekking voor regtbanken en gevangenis- „ straf, -- zich van dat Genootschap" (der Nederland-

ſche Hervormden) „hebben afgeſcheiden." Waar zijn toch die *duizenden*, die te dezer zake van hun tijdelijk beſtaan beroofd, beboet, voor regtbanken getrokken, met gevangenis geſtraft zijn? Dat eene wettige vervolging en veroordeeling door Kerkelijke en Burgerlijke Regtbanken deze verdwaasde jonge lieden en ettelijken hunner medeſtanders getroffen heeft, moet dit zóó voorgeſteld worden, alsof dit het lot van duizenden ware geweest? Is dit eerlijk en naar waarheid? Of is het een ſophistisch huismiddeltje, om der onkundige menigte zand in de oogen te werpen?... *Tantum.*

Na het bovenſtaande geſchreven te hebben, komt Rec. ter hand een ſtukje, getiteld:

Handelingen van de Opzieners der Gemeente Jeſu Christi, vergaderd te Amſterdam, den 2den Maart en volgende dagen, Ao. 1836. *Te Amſterdam, bij* H. Höveker, *enz.* 1836. *In gr.* 8vo. *X en* 48 *bl. f* : - 40.

Hieruit ziet men dan, wat die zich noemende Synode, waarvan bovengemelde *Adres* en *Opwekking* uitvloeiſels zijn, op hare Vergadering uitgevoerd heeft. Rec. meent daarvan geen breed verſlag of uitvoerige beoordeeling te geven, zoo min als op eenige punten terug te komen, waaromtrent hij reeds een- en andermaal het noodige gezegd heeft. Men kan uit dit ſtukje zien, hoe vele belangrijke zaken die bekwame en vlugge jonge menſchen, die de leidslieden dier Vergadering waren, in den tijd van *tien* dagen hebben afgedaan; ja zien, hoe veel beter dit is, dan het beſtuur der Kerk aan eene Vergadering van Mannen toe te betrouwen, die, hoewel natuurlijk van verſchillende jaren, nogtans, door vereeniging van kunde en ondervinding, tot zulk veelomvattend werk allezins bevoegd gerekend worden!! — Onder de gewigtige dingen, welke daar in zoo korten tijd afgedaan zijn, behoort ook al een *Reglement op het Examen en*

de toelating tot het Herder- en Leeraarambt, waarin onder anderen Rec^t. aandacht trok, dat daarin van den Examinandus, ja, „ ervarenheid in de Hebreeuwsche en „ Grieksche talen" gevorderd wordt, maar er nogtans op volgt: „ De Kerk behoudt echter de vrijheid, om, „ bijaldien de nood der Kerke dit vordert, en andere (?) „ buitengewone gaven des geestes (!) dit wettigen, het „ examen in de talen achterwege te laten." Overheerlijk middel, om de grondige Bijbelstudie, op goede kennis van den oorspronkelijken tekst gevestigd, en alzoo tevens het verkrijgen van degelijke en klassieke geleerdheid te doen verwaarloozen! — Uit een volgend artikel van dat Reglement moet blijken, waarom een Examinandus als onbekwaam kan worden afgewezen, namelijk „ het zij dat hij geene bewijzen heeft gegeven, dat de „ waarheid aan zijn harte is geheiligd, het zij door on- „ kunde in de Godgeleerdheid, of door het koesteren „ van dwalingen." Het eerste is niet naar den ouden stelregel: *De internis non judicet Ecclesia*, d. i. *Over het inwendige oordeelt de Kerk niet:* en hoe zal dit *criterium* van bekwaamheid bij elk, die het examen ondergaat, onderkend worden? Maar die vlugge jonge lieden vermogen veel!! Uit het tweede blijkt, dat alleen onkunde in de eigenlijk gezegde Godgeleerdheid (hier tevoren *beschouwende* en *dadelijke* genoemd) iemand kan doen afwijzen: het overige is dus, gelijk de Talen, van minder belang!! — Verder vindt men hier eene kerkelijke *Censura librorum* vastgesteld, waarbij een geschrift, om door deze hoogwijze Mannen kerkelijk geapprobeerd te worden, niet alleen kerkelijk regtzinnig moet zijn, maar ook des Schrijvers stichtelijk doel, vrijmoedigheid, rondborstigheid en bescheidenheid, ja zelfs juistheid van uitdrukkingen, duidelijke voorstelling van zaken en goede stijl blijken moet. Nu zal men eerst keur van godgeleerde puikschriften zien uitkomen, wanneer zij door het zegel der goedkeuring van zulke veel vorderende en zoo zeer bevoegde Censoren bekrachtigd zijn: streeft, streeft er toch naar, Schrijvers! om

u die eer waardig te maken! de ſtrijd is nieuw en moeijelijk; maar de palmtak der overwinning is ook ſchoon en heerlijk! — Opmerkelijk is een artikel van deze *Handelingen*, bl. 31, waaruit blijkt, dat die wijze „Opzieners der Gemeente JESU CHRISTI" met geringſchatting ſpreken over het vieren van de Christelijke Feestdagen, en hieromtrent althans aan ieder vrijheid willen laten. Het lust Rec. niet, hierover in het breede uit te weiden: wie met de Kerkelijke Geſchiedenis, ook van ons Vaderland, bekend is, zal hierop het gezegde toepasſen: „Er is niets nieuws onder de zon;" en wie de viering van den Christelijken Zondag en van de algemeene Christelijke Feestdagen niet Israëlitisch, maar helder Evangelisch beſchouwt, zal hier geen nadere teregtwijzing behoeven. — Eindelijk zij nog met een woord melding gemaakt van eene daad van kerkelijke tucht, reeds door deze *achtbare* Vergadering uitgeoefend tegen den gewezen Predikant VAN RHEE, te *Veen*, die, wegens kerkelijke wederſpannigheid, door het Provinciaal Kerkbeſtuur van *Noordbraband* van zijne dienst ontzet was, en die nu door de hoofden der ſcheurmakers, waarbij hij zich gevoegd had, om zekere erge daad van zedelijk wangedrag, insgelijks afgezet is. Een heerlijk begin!! Rec. acht het zijne taak niet, en vindt het ook niet noodig, over de manier van behandeling dezer zaak bij die zoogenaamde Synode zijne gedachten te zeggen, hoewel hij anders daartoe wel ſtof zou vinden; maar hij laat haar liever voor rekening van die wijze Opzieners, en wil zichzelven en de Lezers van dit Tijdſchrift met deze verdrietige zaken niet langer vervelen. — *Punctum!*

K. S. KUNTH's *Handboek der Botanie, en aanleiding tot de kennis der natuurlijke familiën des plantenrijks. Uit het Hoogduitsch vertaald door* N. B. MILLARD. *Met eene Voorrede van* W. H. DE VRIESE, *Math. Mag. Ph. Nat. et Med. Doct., buitengewoon*

Hoogleeraar in de Botanie te Amsterdam. II Deelen. Te Amsterdam, bij C. G. Sulpke. 1838. *In gr. 8vo. 748 bl. f* 6-:

Van een Handboek, uit de pen van den beroemden Berlijnschen Hoogleeraar der Botanie gevloeid, kon men wel niet dan goeds verwachten; en wanneer men eenige waarde blijft hechten aan het oordeel, in Tijdschriften uitgesproken, dan kan men in de voornaamste Duitsche en andere wetenschappelijke het oordeel vinden, dat dit Handboek tot de besten behoort, en in alle opzigten voldoet aan het doel, hetwelk de Schrijver zich bij deszelfs bewerking voorstelde. ALPHONSE DECANDOLLE stelt het naast het soortgelijke werk van den beroemden Engelschen Plantenkundige J. LINDLEY (*Introduction to Botany*, Lond. 1832), en raadpleegde hetzelve bij de zamenstelling van zijne *Introduction à l'étude de la Botanique, Paris* 1835. — KUNTH bewerkte zijn Handboek na eene vijfentwintigjarige ondervinding, en raadpleegde onpartijdig de beste Handboeken dezer wetenschap. „Bij mijnen arbeid," zegt hij, „heb ik dikwijls en veel gebruik gemaakt van DECANDOLLE's *Théorie élémentaire* en zijne *Organographie végétale*, LINK's *Elementa philosophiae Botanicae*, MIRBEL's *Eléments de Botanique*, WILLDENOW's *Kräuterkunde*, RICHARD's *Esquisse d'un vocabulaire méthodique de Botanique en seize tableaux* (in BULLIARD's *Dictionnaire de Botanique*), van zijns zoons *Nouveaux élémens de Botanique*, en van vele andere werken, maar voornamelijk van LINDLEY's geestrijk en klein werkje: *An outline of the first principles of Botany*."

Eene andere vraag echter, wier beantwoording misschien velen van ons verlangen zullen, is, of het Handboek van KUNTH, hoezeer geschikt voor het onderwijs der Plantenkunde aan Duitsche Hoogescholen, in die betrekking ook doelmatig voor onze geleerde inrigtingen zijn kan. Misschien zullen velen de breedvoerige behandeling der natuurlijke familiën in een boek voor eerstbe-

ginnenden ondoelmatig en zelfs nadeelig oordeelen, en zouden liever gezien hebben, dat, met verkorting van dit gedeelte, het physiologische deel van het boek wat meer ruimte gewonnen had. Door de voorbeelden van DECANDOLLE's *Théorie élémentaire*, LINDLEY's *Introduction*, ALPH. DECANDOLLE's *Introduction* enz. willen wij hunne vraag niet beantwoorden, maar alleen opmerken, dat eene wetenschap niet dan in haar geheel kan aangeleerd en begrepen worden, en dat de studie der natuurlijke familiën, althans eene schets daarvan, in den tegenwoordigen stand der wetenschap even noodzakelijk is, als de leer der kunstwoorden en de ontleed- en natuurkunde der planten. Zij is het voornaamste gedeelte der wetenschap geworden, sedert zij niet meer op losse grondslagen gevestigd, maar als 't ware ontstaan is uit de vergelijkende ontleedkunde der planten. Het is hierin even zoo als met de rangschikking der dieren door den onsterfelijken CUVIER, die het gevolg was van de vergelijkende ontleding der dieren. Wie de gestadige verandering dier stelsels voor nadeelig en een bewijs hunner onvolledigheid houdt, die vergeet, dat dit een noodzakelijk gevolg is van de dagelijks zich vermeerderende ontdekkingen en daaruit voortvloeijende nieuwe vergelijkingen en analogiën der deelen. Even als ieder bewerktuigd ligchaam, moet eene rangschikking derzelven bepaalde tijdperken van ontwikkeling doorloopen, en kan eerst dàn heilbrengende vruchten dragen, wanneer het geheele ligchaam zich in alle zijne deelen ontplooid en aan het oog van den opmerkzamen onderzoeker blootgelegd heeft. Te regt zeide dus de onsterfelijke LINNÆUS: „*Methodus naturalis ultimus finis Botanices est et erit.*”

Wij meenen derhalve ons met het grootste regt te mogen verheugen, dat de Hoogleeraar DE VRIESE de vertaling van het voor ons liggende Handboek door zijnen leerling N. B. MILLARD niet alleen goedkeurde, maar daartoe zelfs de behulpzame hand wilde leenen, hetwelk ons voor de goede uitvoering van het plan in

alle opzigten kan gerust ſtellen. In eene welgeſchrevene Voorrede ontwikkelt zijn Hoogg. den tegenwoordigen ſtand der wetenſchap, en geeft omtrent de ſtudie derzelve, vooral in ons land, belangrijke wenken, die ieder beoefenaar dezer wetenſchap met genoegen zal lezen.

Eene korte ſchets van den inhoud zal hier niet overbodig zijn. — Na eene Inleiding, waarin algemeene bepalingen en de verdeeling der Plantenkunde opgegeven worden, volgt de Iſte Afdeeling, die over de organen der planten en derzelver verrigtingen handelt. In de eerſte plaats worden hier de eenvoudige plantenwerktuigen behandeld, als het celweefſel, de ſpiraalvaten en de eigene vaten. Misſchien geeft het eenige ongemakkelijkheid, met dit moeijelijkſte gedeelte der wetenſchap te beginnen; weshalve dan ook in vele Handboeken, b. v. de *Elementa* van Prof. VAN HALL, vooraf eene algemeene phytographiſche beſchouwing der zamengeſtelde organen gegeven wordt. De wijze, door KUNTH gevolgd, is ſtellig de meest wetenſchappelijke, en kan in dat opzigt gezegd worden de voorkeur te verdienen. — In de tweede plaats worden de zamengeſtelde plantenwerktuigen afgehandeld; en wij houden dit, om de duidelijke beſchouwing der ontwikkeling der deelen en de doelmatige vereeniging der kunstwoorden met de Organographie en Phyſiologie, voor het voortreffelijkſte Hoofdſtuk. De hier gevolgde orde is de gewone, van den wortel beginnende, en vervolgens de deelen naar hunne ontwikkeling beſchouwende. De IIde Afd. handelt over de verdeeling der planten, begint met eene algemeene beſchouwing der Taxonomie, behandelt vervolgens het ſtelſel van TOURNEFORT, daarna het *Linneaanſche* of geſlachtsſtelſel, en gaat (bl. 173 van het eerſte deel) tot de beſchouwing van het natuurlijke ſtelſel over. Hierop volgt, bl. 222, de IIIde Afd., de verſchillende plantenfamiliën, hare kenmerken, verwantſchappen, nuttige en ſchadelijke eigenſchappen en aardrijkskundige grenzen bevattende. Dit gedeelte vult het overige van het eerſte en het geheele tweede deel,

dat met drie zeer doelmatige Registers eindigt. Deze uiteenzetting der natuurlijke familiën zal niet alleen door den leerling, maar ook door den reeds geoefenden Botanist met veel nut kunnen gelezen worden. KUNTH stelde zich, bij de bewerking derzelve, JUSSIEU, DECANDOLLE en LINDLEY tot voorbeelden, en, geleid door zijne groote kunde in dat vak van wetenschap, kon hij hierover een oordeelkundig stuk leveren.

Ziedaar ons verslag! Nu nog eenige woorden over de uitvoering der vertaling. Overtuigd, dat de verdienstelijke Vertaler liever ons geheel onpartijdig oordeel, dan zoete lofspraak verlangt, willen wij dit kort en rond geven. De tekst is naauwkeurig en duidelijk overgebragt, de stijl vloeijend, en de keuze der Nederduitsche woorden voor de kunstwoorden gelukkig. Hier en daar heeft de Vertaler aanmerkingen bij den tekst gevoegd, waartegen wij op zichzelve niets in te brengen hebben, maar meenen, dat men hiertoe alleen bij hooge noodzakelijkheid mag overgaan. Hetgeen b. v. op bl. 16, Iste deel, over de opperhuid aangemerkt wordt, zoude doen gelooven, dat KUNTH de onderzoekingen van TREVIRANUS, MIRBEL en BRONGNIAAT had voorbijgezien; wij gelooven integendeel, dat deze juist aan den Schrijver het regt gaven, de opperhuid als buitenste, hoewel veranderde, cellenlaag te beschouwen. Het niet vermelden van onderscheidene daadzaken in een Handboek ligt in het plan van den Schrijver. Eene vertaling moet het boek, zoo als het is, wedergeven, wanneer zij niet den naam van eene verklarende vertaling dragen wil. — Even zoo is het oorspronkelijk plan des Schrijvers door de bijvoeging van eene breedvoerige verhandeling over het natuurlijke stelsel, door den Vertaler uitgewerkt, veranderd. Met genoegen hebben wij dit goed geschrevene stuk gelezen, maar ontveinzen niet, dat ons deze verandering van het oorspronkelijke werk, dat door eenen in het natuurlijke stelsel hoogst bedrevenen Botanist en met eene vijfentwintigjarige ondervinding geschreven is, eenigzins gewaagd voorkomt. — Wij

schreven deze weinige aanmerkingen niet, om in eenig opzigt de waarde der vertaling te verminderen; zij is te goed geslaagd, dan dat zij hierdoor iets zoude kunnen verliezen. Het Nederlandsche Publiek is den Heere MILLARD dank verschuldigd. Mogt hij de edelste voldoening voor zijne moeijelijke taak in de meerdere eigene uitbreiding van botanische kennis en ook van die onzer landgenooten vinden, en alzoo de wensch, in de Voorrede geuit, vervuld worden, „dat ook deze arbeid onder ons een nieuw middel worde tot de bevordering der kennis van een der schoonste deelen der geschiedenis van het levend natuurrijk!"

Disputatio Juridica inauguralis, *de universali bonorum inter conjuges communione in plerisque patriae nostrae tractibus olim vigente, nunc lege d. d.* 16 *Junii* 1832, *in Codice civili futuro denuo restituta*; quam — pro gradu doctoris — in academia Groningana — publico examini offert LUCAS OLDENHUIS GRATAMA, *Assena-Drenthinus*, ad d. 7 Nov. 1835. Gron. apud *J. Oomkens*. In oct. maj. VII et III pagg.

De voor ons liggende verhandeling behoort tot eene soort van letterkunde, welke in ons vaderland meer dan elders bloeit en vruchten oplevert. Zoo wij toch het aantal goede en bruikbare Inwijdingsverhandelingen nagaan, welke in ons vaderland op verschillende tijden zijn uitgekomen, dan moeten wij erkennen, dat deze instelling reeds veel nut heeft aangebragt. Wel is waar, de jeugdige leeftijd der schrijvers van dusdanige verhandelingen doet onze verwachting niet hoog gespannen zijn; het gebeurt echter niet zelden, dat jeugdige verstanden, door eene goede opleiding voorbereid en door eene bekwame hand gestuurd, iets voortbrengen, hetgeen der aandacht overwaardig is, hoewel het dan ook meestal *compilatie* zij; doch men moet ook niet te veel vorderen, en, in

allen gevalle, er moet een begin zijn, gelijk reeds QUINCTILIANUS aanmerkte: *Non differendum est tirocinium in senectutem.*

De stof, welke de Heer OLDENHUIS GRATAMA zich ter behandeling heeft gekozen, is belangrijk en uitlokkend: in het geheele burgerlijke privaatregt toch is geene stof, die zich zoozeer over alle deelen van dat regt uitstrekt, met alle verbonden is en op alle een' noodwendigen invloed uitoefent, als de gevolgen des huwelijks met betrekking tot de goederen der aanstaande echtgenooten. Des te meer is derhalve der opmerking waardig, wat de verschillende wetgevers omtrent dit punt hebben vastgesteld. In ons vaderland gold oudtijds in de meeste gewesten algeheele gemeenschap van goederen. De Hollandsche *Napoleon*, de eerste algemeene wet voor alle deelen onzes vaderlands, voerde dezelve overal in, en bepaalde ze naauwkeuriger, dan ooit te voren in eenige land- en stadregten, oudtijds in ons vaderland zoo talrijk. De daarop volgende Fransche wetten stelden eene huwelijksgemeenschap, of liever ongemeenschap, daar, welke met onze denkbeelden en zeden, en daarenboven met het zedelijk en redelijk beginsel des huwelijks zoozeer in strijd was, dat vele vaderlandsche regtsgeleerden onbewimpeld het Fransche huwelijkscontract voor ongepast verklaarden. Velen vleiden zich met de hoop, dat de aanstaande herziening dit gewrocht van vreemden bodem, ons door vreemden opgedrongen, uit onze nationale wetgeving, die anders door de Fransche revolutie zulke reuzenschreden voorwaarts had gedaan, zoude verdringen; doch helaas te vergeefs: de voor ons ook in andere opzigten zoo noodlottige vereeniging met België verhinderde de vervulling van den wensch der Noord-Nederlanders, en het Fransche huwelijkscontract werd wederom als *wettelijk* aangenomen. Eerst nadat de afscheiding van België eene nieuwe herziening vorderde, was het mogelijk, op dit punt, gelijk op zoo vele andere, wezenlijke en noodwendige verbeteringen daar te

ſtellen, en dit is, wat het onderhavige onderwerp betreft, geſchied door de wet van den 16 Junij 1832.

Doch laat ons kortelijk met orde nagaan, wat de Heer OLDENHUIS GRATAMA in zijn proefſchrift heeft behandeld.

In het *eerſte Hoofddeel* gaat hij na, welk regt te dezen opzigte oudtijds in ons vaderland heeft gegolden: hij bevindt, dat, op weinige uitzonderingen na, in ons vaderland algeheele gemeenſchap van goederen tusſchen echtgenooten was aangenomen. De eerſte oorſprong van deze gemeenſchap kan niet gezocht worden in het beſchreven regt; immers vóór dat men begon de gewoonteregten te beſchrijven, hetgeen de ſchrijver op het voetſpoor van den geleerden H. J. ARNTZENIUS, *Fil.* ſtelt, dat ten tijde van KAREL V meestal gebeurd is, was dezelve reeds door het gewoonteregt zoodanig vastgeſteld, dat zij in de oudſte beſchrevene landregten ſteeds onder den naam van *eene oude gewoonte*, *eene conſuetudinaire gemeenſchap* voorkomt. Moet derzelver oorſprong dus gezocht worden in de zeden, den aard en de gewoonten der oude Germanen? De Heer OLDENHUIS GRATAMA ontkent zulks ten ſterkſte; ja hij beweert, dat eene zoodanige gemeenſchap volſtrekt in ſtrijd is met die zeden der oude Germanen: hij gaat verder; hij toont aan, dat dezelve in die allervroegſte tijden volſtrekt geene plaats kon hebben; hij bewijst, dat men zich, tot verdediging van het tegengeſteld gevoelen, te vergeefs beroept op eene plaats uit TACITUS, *de M. G. c. XVIII;* hij verklaart die plaatſen uit de Ripuariſche, Saliſche en Saxoniſche wetten, welke het tegenovergeſtelde ſchijnen aan te duiden, tot zijn voordeel. — Des te meer is het van belang, den oorſprong van deze gemeenſchap na te gaan, welke, naar des ſchrijvers oordeel, dus in die alleroudſte tijden niet kan gegrond zijn, en tien à twaalf eeuwen later toch als algemeen geldend en overal aangenomen voorkomt. Er moet dus wel eene gewigtige gebeurtenis in dien tusſchentijd hebben plaats gehad, welke in zoodanige be-

langrijke zaak eene zoodanige verandering kon te weeg brengen. De schrijver meent de eerste aanleidende oorzaak van die verandering in het meer en meer doordringen der Christelijke Godsdienst gevonden te hebben. Wij willen den Heer OLDENHUIS GRATAMA in dit zijn onderzoek niet volgen, als welk ons te ver zoude afleiden, maar gelooven met hem, dat de Christelijke Godsdienst het huwelijk van een middel, om aan de zinnelijkheid te voldoen, herschiep in eene zedelijke zamenwoning van man en vrouw, het edel doel der schepping, in welke, behalve de zinnelijkheid, welke steeds wel doel, maar niet alléén doel bleef, de beoefening van meer huiselijke, meer zedelijke, meer stille deugden werd beoogd; dat de Christelijke Godsdienst dus alle genegenheden, uit het huwelijk voortspruitende, daarstelde en versterkte; dat dezelve eindelijk de regten der vrouwen handhaafde, en haar van dienaressen des mans verhief tot gezellinnen van zijn leven, en als zoodanig de eerste aanleiding heeft kunnen geven tot de verandering van zaken in dit opzigt; dat meerdere oorzaken hier vervolgens zijn bijgekomen, welke de schrijver opnoemt op bl. 18 en volgg.

Hierna onderzoekt de schrijver, van welken aard de gemeenschap was, die oudtijds in de verschillende gewesten van ons vaderland gold, en geeft een kort en beknopt overzigt van de verschillende, niet zelden geheel en al tegen elkander inloopende bepalingen, te dezen opzigte in de oude land-, stad- en costumiere regten voorkomende. Bij deze gelegenheid staat de schrijver eenige oogenblikken stil bij het regt, dat in zijn geboorteland bestond, hetgeen wezenlijk bijzonder was. Het voormalige landschap Drenthe toch schijnt meer aan het oude Germaansche gehecht te zijn geweest, dan eenig ander gewest van ons vaderland: hiervan schijnen en in de manier van procederen, zoo civiel als crimineel, en in het oude privaatregt van dat gewest voor den historischen regtsgeleerde de belangrijkste sporen over te zijn, en als zoodanig schijnt de studie van dat regt

voor ieder, die prijs stelt op de historische ontwikkeling, oorsprong en voortgang van het regt, hoogst gewigtig te zijn.

In het *tweede Hoofddeel* vergelijkt de schrijver de voor- en nadeelen, welke aan de verschillende huwelijkscontracten verbonden zijn, die ten tijde van de beraadslagingen over de wet van 16 Junij 1832 in aanmerking konden komen, en ook in aanmerking kwamen, namelijk: de *Fransche gemeenschap*, de *gemeenschap van winst en verlies*, en de *algeheele gemeenschap*. Hij onderzoekt eerst de Fransche gemeenschap, en toont de verschillende gebreken aan, welke met dezelve verbonden zijn; de duisterheden en ingewikkeldheden, waartoe dit moeijelijke en bijna onverstaanbare huwelijkscontract aanleiding geeft; hij somt de gevallen op, in welke de wet zelve aan de aanstaande echtgenooten als 't ware de gelegenheid aanbiedt, om elkander te benadeelen; hij wijst aan, dat het Fransche systeem eigenlijk niets zekers bepaalt, maar alles bijna aan het blinde toeval overlaat, en dat als zoodanig het Fransche systeem als *wettelijk regt* minder goed te keuren, en in allen gevalle voor onzen leeftijd minder geschikt is, en staaft eindelijk zijn gevoelen met auctoriteiten der bekwaamste regtsgeleerden. Daarna gaat hij over, om de gemeenschap van winst en verlies te beschouwen, en zoekt eerst de argumenten van de voorstanders van dit huwelijkscontract te wederleggen, wijst vervolgens aan, dat ook de gemeenschap van winst en verlies groote gebreken bevat; en ten laatste gaat hij tot de *algeheele gemeenschap* over, nu door de wet van 16 Junij 1832 weder in ons aanstaand Burg. Wetb. hersteld: hij bevindt, dat de algeheele gemeenschap niet die gebreken bevat, waarom de vorige huwelijkscontracten waren af te keuren; dat iedere scheiding van goederen tusschen echtgenooten met het zedelijk en redelijk beginsel des huwelijks strijdt; dat, zoo gemeenschap van winst en verlies in dit opzigt met den aard des huwelijks kon gezegd worden te strooken, algeheele gemeenschap zoo veel te meer met den aard des huwe-

lijks overeenkwam; dat algeheele gemeenschap daarom ook zeer te regt als *wettelijk* door de wet van 16 Junij 1832 was aangenomen, omdat dezelve gedurende zoo vele eeuwen in ons vaderland, eerst als *gewoonteregt*, daarna als *statutair regt*, had gegolden. Ten laatste zoekt hij de argumenten te wederleggen, die op verschillende tijden tegen de algeheele gemeenschap zijn ingebragt. Hoewel Rec. het met den Heer OLDENHUIS GRATAMA volkomen eens is, met hem oordeelt, dat onze wetgeving op dit punt oneindig is verbeterd, en dankbaar de verpligting erkent, welke ons vaderland ook in dit opzigt aan de Commissie van Wetgeving heeft, zoo kan hij zich echter niet ontveinzen, dat de bezwaren, welke tegen de algeheele gemeenschap worden ingebragt, niet van allen grond zijn ontbloot. Dit gedeelte der verhandeling van den Heer OLDENHUIS GRATAMA zou wel verdienen door een' onzer vaderlandsche regtsgeleerden breeder te worden behandeld.

In het *derde* en laatste *Hoofddeel* geeft de schrijver eenige aanmerkingen over de wet van 16 Junij 1832. In de *eerste* plaats onderzoekt hij, in hoeverre de gronden van beslissing, bij het oude regt gebruikt geweest, nog bij het nieuwe regt kunnen en mogen gebruikt worden. In de *tweede* werpt hij eene allerbelangrijkste regtsquaestie op: of namelijk de geldboeten ook door den onschuldigen echtgenoot voor de helft moeten gedragen worden, welke quaestie bij onze aanstaande wetgeving is onbeslist gelaten. De Heer OLDENHUIS GRATAMA geeft naauwkeurig de gevoelens op, welke van beide kanten kunnen aangevoerd worden, maar durft, zoo het schijnt, in deze belangrijke zaak geene uitspraak doen: aan Rec. is het gevoelen, ter laatste plaatse voorgesteld, het waarschijnlijkst voorgekomen. Vervolgens geeft de schrijver, in de *derde*, *vierde* en *vijfde* plaats, nog verschillende aanmerkingen, als onder anderen over huwelijkscontracten, welke volgens het aanstaand regt kunnen gemaakt worden; over de gecontinueerde gemeenschap, welke in de wet van 16 Junij naauwkeuriger en beter is, dan de

zoogenaamde *gecontinueerde boelhouderschap* van het oude regt; over gemeenschap bij tweede en verdere huwelijken enz. enz., welke aanmerkingen der lezing overwaardig zijn, en de aandacht onzer vaderlandsche regtsgeleerden verdienen.

Bij deze korte inhoudsopgave wil Rec. dit nog voegen, dat hij deze verhandeling over het algemeen met genoegen heeft gelezen, en niet schroomt, dezelve te rangschikken onder de beste lettervoortbrengselen van deze soort. — Een keurig zesentwintigtal Theses of stellingen over alle deelen der regtsgeleerdheid besluit deze verhandeling, welke zich overigens door eene nette typographische uitvoering aanbeveelt.

Vindiciæ Horatianæ, adversus nuperam censuram a cl. viro P. HOFMAN PEERLKAMP editam. Scripsit PETRUS BOSSCHA, Ph. Th. Mag. Lit. St. Jurisque D. et in ill. Daventr. Athenæo Professor. Daventriæ, apud *J. de Lange.* 1836. 8vo. XXII, 170 p. *f* 2-25.

De Heer BOSSCHA heeft, met zooveel anderen, gezien, dat Prof. PEERLKAMP eenen HORATIUS uitgegeven heeft, die er geheel anders uitziet, dan al de vorigen; waarop die fijne kenner der Latijnsche Poëzij twintig jaren, en misschien langer, gearbeid heeft: terwijl hij, (waarschijnlijk met de *Ars Poetica* gedurig in de hand) zich een helder denkbeeld vormende van de lyrische poëzij, zoo als zij uit de pen van HORATIUS komen *moest*, de tooverwoorden en duivelsbezweringen van MITSCHERLICH en anderen, *docte*, *apte*, *pulcre*, *exquisite*, *suavis imago*, uit zijn geheugen verbande, en zich afvragende, wat zijn *gezonde* verstand voldeed en wat niet, uitmonsterde, wat de proef niet doorstaan kon; doch niet met enkele raadpleging van eigen smaak en vernuft, maar tegelijk met bijgebragte redenen uit diepe taal- en zaakkennis.

Het is lastig (wij bekennen het), wanneer men, van zijne jeugd af, den ganschen HORATIUS van buiten geleerd en honderdmalen opgedreund heeft, somtijds met genot, somtijds zonder te denken aan hetgeen men declameerde of het

regt duidelijk te begrijpen, of wanneer men jaren lang, aan zijne leerlingen den Lierdichter uitleggende, zoo ongemerkt de gemakkelijke gewoonte verkregen heeft om van alles alles te maken: het is lastig, zeggen wij, dat men dan zoo laat eerst leeren of hooren moet, dat het toch niet alles goud is, wat er blinkt. Deze gedachte ten naastenbij schijnt opgesloten te liggen in de troebele eerste bladzijde der Voorrede van den Heer BOSSCHA; trouwens Latijnschrijven is moeijelijk en vereischt veel oefening. BOSSCHA vindt het verder onverdragelijk, dat er nog geen kruistogt tegen PEERLKAMP in de weer is, en dat niemand tot hiertoe die uitgaaf beoordeeld heeft, dan MOSER, wiens *doctæ sane, sed non satis absolutæ animadversiones* de zaak niet afdoen. BOSSCHA had er bij kunnen voegen, dat MOSER het meeste aan PEERLKAMP toegeeft, en eigenlijk, met een' grooten omhaal, toont, dat hij bang is voor het boek: geen wonder! BOSSCHA zou er nu ook BERNHARDY bij kunnen voegen, die, *more suo*, een weinig uit de hoogte schermutselt en hakt op andere dingen, maar om het boek heen loopt, als de kat om de heete brij. — Het is onverdragelijk! riep de Heer BOSSCHA; maar hij zocht de reden van dien schrik en doodelijke stilte, slechts nu en dan door een' zucht afgebroken, in de laauwheid der echte Horatianen, en niet in de groote moeijelijkheid van het onderwerp, niet in den twijfel en de wankeling, die het meesterstuk van PEERLKAMP bij de verstandigsten en geleerdsten mag hebben doen ontstaan, niet in het bezadigd en onpartijdig onderzoek, dat welligt in dit oogenblik de *eerste* Literatoren aan het groote vraagstuk wijden. Daarom werd de geest van BOSSCHA vaardig, en hij schreef zijne *Vindiciæ*, meestal, zegt hij, zonder de vroegere Uitleggers te raadplegen: dit wil zoo veel zeggen als: „ Ik heb mijne bewijzen voor de echtheid „ van *alles*, wat door PEERLKAMP verworpen wordt, uit „ eigen geleerdheid en smaak en takt geput: en zie, hoe ste- „ vig mijne *Vindiciæ* daar staan, en HORATIUS aan zich- „ zelven teruggeven"! Ach, was het waar! dan zouden wij PEERLKAMP dubbelen dank weten, wiens aanval *zulk eene hulp en zulk eenen verdediger* uitgelokt had; maar de kracht van gewoonte, vooroordeel en alledaagschen slenter blijkt ook hier wederom. Wij gelooven den Heer BOSSCHA, als een eerlijk man, dat hij de vroegere Uitleggers heeft laten rusten; maar zij zaten hem door bloed en merg: hij kon

hunne boekdeelen in zijne kast laten staan; maar wat zij hem geleerd hadden, daarvan kon hij zich, zelfs voor één oogenblik, niet ontdoen. Eene zware beschuldiging; maar zij kan rijkelijk gestaafd worden, zoo het noodig is en de Heer BOSSCHA het wenscht. Voor dit oogenblik is het nuttig, de lezers der *Vindiciæ* hierop aandachtig te maken.

De Heer BOSSCHA moet zich zeer sterk gevoelen; vanwaar anders die somtijds vrij bitse toon? b. v. p. 108. *illa metri necessitas ad nauseam usque inculcatur:* die walging heeft welligt veroorzaakt, dat BOSSCHA eindelijk van het metrum niet meer hooren mogt, en op p. 117 eene correctie voorsloeg, die hij in de *Corrigenda* terug moest nemen: het metrum blijft een vies ding, als men over oude Poëten spreekt; maakt men zelf een vers, dan is het iets anders. — Vanwaar hier en daar eene halve poging om PEERLKAMP uit te lagchen? b. v. p. 19. *sed, inquies pro acumine tuo.* — Vanwaar anders, in de *Corrigenda*, die aanmerking op de latiniteit van PEERLKAMP, terwijl die van BOSSCHA doorgaande *slecht* is, hoegenaamd geene kleur noch stempel heeft, en verre blijft beneden hetgeen men verwacht van iemand, die zich met vraagstukken van zoo kieschen aard bemoeit? — Alweder eene zware beschuldiging; maar zij kan rijkelijk gestaafd worden.

De *Praefatio* van den Heer BOSSCHA, die vrij lang is, schermt tegen het geleerde stuk van PEERLKAMP, waarin deze den waarschijnlijken oorsprong der inschuiffels en ondergestoken Oden opspoort. Dat stuk is te kras voor BOSSCHA; hij kan het niet aan, noch met zaken, noch met redenering. Hoe hij met argumentatie en dilemmata omgaat, blijke uit dit voorbeeld, p. X: *ante omnia mihi pauca dicenda sunt de ista opinione, qua inprimis nititur omnis illa libertas, qua usus est vir cl. in reiiciendis tot carminibus aut carminum partibus, quae opinio eiusmodi est, ut, nisi admittatur, vix commoda inveniri ratio potuerit eiiciendi, quae huc usque pro Horatianis habita sunt. Tum enim nihil aliud restat, quam aut fateri, mediocrem poëtam fuisse Horatium, aut argumenta, quibus singula oppugnantur, infirmo vel plane nullo nisi argumento.* — In het voorbijgaan zij dit eene proeve van den stijl en de syntaxis van den Heer BOSSCHA.

De slotsom van het gansche boek is, dat Prof. BOSSCHA, op zeer weinig na, *alles* schoon en verrukkelijk vindt, wat door PEERLKAMP uitgemonsterd is. Ieder zijn

ſmaak! Men meene echter niet, dat de kracht der gezonde rede hem niet een' enkelen keer heeft doen wankelen, b. v. L. II. Od. 15. „ Eene Ode," zegt PEERLKAMP, „ die met alle haar vijf ſtrofen aan HORATIUS toegedicht is, maar nooit door dien ſmaakvollen Dichter gemaakt heeft kunnen worden." — „ Neen," zegt BOSSCHA, „ het is een *Carmen egregium*"; maar er zijn evenwel een paar dingen in, die hem hinderen, en had PEERLKAMP ſlechts, even als BOSSCHA, gezien, hoe men corrigeren moet, dan zou hij met de geheele Ode vrede gehad hebben. Vs. 6. ſtaat *copia narium*. „ Neuzen-voeder", of „ eene groote verzameling van neuzen", vindt BOSSCHA natuurlijk wat al te erg; daarom herſtelt hij de echte lezing: *copia narduûm*; men moet hierbij op den pluralis en vooral op die 4de declinatie zoo naauw niet toezien. Vs. 9 ſtaat:

Tum ſpiſſa ramis laurea fervidos
Excludet ictus.

„ Wat is dat *fervidos ictus* heerlijk!" zei MITSCHERLICH. Maar BOSSCHA ſchijnt, met PEERLKAMP, eenigzins getwijfeld te hebben, of ooit een Dichter, die er iets van wist, *ictus* zoo blootweg in dien zin gebruikt heeft. Hij herſtelt dus in de woorden van HORATIUS eene *pulcra imago*, namelijk:

Tum ſpiſſa ramis laurea debitos
Excludet actus.

Met *actus* bedoelt hij *gemeene weiden.* Eene kleine zwarigheid blijft er in *excludet* over, dat de Dichter vrij goed op de ſtralen der zon kon doen ſlaan, maar moeijelijk op weiden. Met *actus* gaat het aan: het was oudtijds eene *certa agri menſura*, en waarom dus ook niet eene *gemeene weide?* De verdediging der echtheid van deze Ode zou den Heer BOSSCHA nog gemakkelijker gevallen zijn, zoo hij gezien had, wat HORATIUS eigenlijk geſchreven heeft. Er wordt bijna niets veranderd, wanneer men leest:

Tum ſpiſſa ranis laurea fervidos
Excludet Ictos.

„ Het digte laurierbosch (want die waren er in zeer oude

„ tijden ook) verjaagt de ijverige Regtsgeleerden, die over „ het pleidooi, al wandelende onder de fchaduw, komen „ nadenken, door het gekwaak der kikkers in de vijvers, „ die de weelde gegraven heeft." De visfchen hangen wel bij HORATIUS in de boomen, en men denke overigens aan de *Abderiten* van WIELAND: daar was een' gekwaak, dat DEMOCRITUS, en misfchien nog een paar anderen, hooren en zien verging. Misfchien echter zaten de kikkers in de laurierboomen: dit punt is moeijelijk uit te maken.

Poëzij van Mr. B. W. A. E. SLOET VAN OLDHUIS. *Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1834. *In gr. 8vo. IV,* 80 *bl. f* 1-80.

In een bevallig gewaad levert ons de Uitgever THIEME een bundeltje dichtftukken, met wier beoordeeling wij eenigzins verlegen zijn, omdat wij dezelve, wel is waar, geenszins afkeuren, maar ook grootendeels daaraan geen onbepaalden lof kunnen geven. Uit de fchool van wijlen ADAM SIMONS kennelijk voortgekomen, meenen wij in het werk van den Dichter veel gelijkenis te befpeuren met dat van den Meester, hetgeen veel goeds bij veel gebrekkigs opleverde. Met de poëzij der Ouden bekend, maar te zeer met die der nieuwe Duitfchers ingenomen, verachtende het laag zinnelijke bij VICTOR HUGO en zijnen aanhang, maar minder geoefend in de onvergelijkelijke kracht onzer Hollandfche taal, nu en dan zelfs een provincialisme wagende, ftaat de Dichter van dit bundeltje, naar ons inzien, op een zonderling ftandpunt, van waar wij liever gewenscht hadden, dat hij ons geene verzen had toegezongen. Dit is nu echter het geval, en, daar de Uitgever verzuimd heeft een' Inhoud te geven, zullen wij dat gebrek vervullen, en tevens, met een enkel woord, ons oordeel over ieder ftukje kenbaar maken, of het ons mogt gelukken den Dichter toe te lichten, voor wiens hart, bij zijne goede bedoelingen en gepaste roemzucht, wij gaarne betuigen alle achting te koesteren, offchoon ons zijn perfoon en betrekkingen volftrekt onbekend zijn. Eene *Toewijding aan Seline* opent de afdeeling der *Erotifche Poëzij*, waarin de Dichter van het *magisch* fchoone fpreekt, en waarvan de geest *Duitsch-Platonisch* is, maar de verfificatie ons wel beviel. In *Het beeld van Memnon* heerscht ook iets van dat

Duitsche donkere, dat wij ongaarne in jeugdige Dichters opmerken; men hoore slechts den aanhef:

In een wereld van gezangen,
Drijvend boven aardsch verlangen,
Staart gij met een heldren traan,
Waar uw oogjes vol van staan,
En met hooggekleurde wangen,
Uw verrukten zanger aan.

Wanneer wij dat denkbeeld in gewoon proza overzetteden, zouden wij in den toon van persiflage vervallen, te meer, daar ons juist het: *Dronken zijn wij, beide dronken*, van den Meester, in het geheugen schiet (*). De strekking van het stukje is ook niet helder, en wordt slechts met moeite gevat: wij althans zouden het beeld van MEMNON anders gebruikt wenschen, offchoon in het denkbeeld eene goede dichterlijke intentie schuilt. — *Winter-avondschemering*. Vrij goede versificatie; alleen hinderde ons in het vierde couplet het opensplijten van den hemel, in het vijfde het driemaal herhaalde *die*, het rood, wit en blaauw van het achtste, en het *die* van het negende, waardoor niet de hand, maar de citer beurtelings daalt en rijst. *Aan Lesbia* is eene vrij goede navolging. *Aan Seline*, een minder goed origineel. *De Vestale*, daarentegen, houden wij voor het beste der *Erotiques*. *De Verschijning* zou beter zijn, indien de taal en de beelden zuiverder waren. Wij wenschten, dat het: *Weest meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed*, van BILDERDIJK, iederen jeugdigen Dichter in het geheugen gegrift ware. *Mijne Roemzucht* is een bevallig minnedichtje, dat wij gaarne overnamen, als ons de ruimte vergund ware. *Het Grieksche Meisje* (de verkeerde klemtoon in *Thermopyle* onopgemerkt blijvende) is ook wèl; en bij regels als de volgende:

Gij plukt het smaaklijk ooft, bewazemd van den morgen,
En vlijt de mandjes vol met kostelijke vracht:
U biedt de rank haar druif, in 't dorrend blad verborgen,
Die afhangt van de(n) muur door al te zware dragt.

kunnen wij *de arm verkleumde mensch* en de *bloote kniën*,

(*) *Gedichten van* ADAM SIMONS, bij J. TEN BRINK, G Z. 1805. bl. 122.

met andere gebreken, in *Onze Toekomst*, vergeven. *De Kunstenaar*, naar PROPERTIUS, houden wij voor eene goede navolging, offchoon wij het oorfpronkelijke ter vergelijking niet bij de hand hebben. En hiermede wordt de eerfte afdeeling befloten. De *Mengelpoëzij* wordt door twee verzen *Aan den Hertog van Saxen-Weimar* waardiglijk geopend, waarvan het tweede ons buitengemeen heeft bevallen, offchoon het flot krachtiger had kunnen zijn, en *het koor, dat ons doet leven*, wel door beteren regel verdiende vervangen te worden. Het lofvers *Aan den Hoogleeraar* A. SIMONS, waarvan het denkbeeld en de eerfte regels aan zijn Hooggeleerde ontleend zijn (*), kan de vergelijking met den Meester niet doorftaan; en men beklaagt zich, dat verzen als deze:

Geeft Neerland me ooit een lauwerkrans,
En fchept het roem uit mijn gezangen,
o! Dichter, aan mijn hart zoo waard!
Ik zal, in vrome bedevaart,
Dien krans om uwe tombe hangen.

onmiddellijk gevolgd worden door de volgende plat-prozaïfche regels:

Wat heb ik, boven druk en kruis,
Al menigwerf aan 's Leeraars huis
Een vreugdevollen tijd gefleten!
Hier vond ik immer Attisch zout,
En werd, bij boert en zoeten kout,
Al vele zorg en leed vergeten!

Ook het flot valt merkelijk af bij het fraaije en puntige: *En nog naar u wil vragen*, van SIMONS.

Wij behooren onder dezulken, wie *de Jagt* minder bevalt, niet om het vreemde van behandeling of metrum, maar omdat de onnavolgbare *Duinzang* van den Hoogleeraar VAN LENNEP ons onuitwischbaar in het geheugen ligt en het metrum daarmede eenige overeenkomst heeft. Indien echter de Dichter had kunnen goedvinden, de zwakke regels te verbeteren, de burlesque vergelijkingen weg te laten, als die van den haas en de gans en de gastvrijheid van het braadende lood, en de al te weelige loten zonder

(*) *Gedichten van* ADAM SIMONS, bl. 62.

genade af te snoeijen, dan zouden wij veelligt gezegd hebben:

Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier.

maar zoo als het stuk thans is, komt BOILEAU ons geheugen al weder plagen met zijn: *mais dans l'art dangereux*, en wat er verder volgt en den Dichter niet onbekend kan zijn. — *Vaarwelzang aan mijnen Vriend*, *Aan mijnen Broeder en Vriend*, *Onze Droomen* zijn drie stukjes, waarin veel goeds voorkomt, dat 's Dichters hart van eene gunstige zijde doet kennen. *Van Speyks Toren* is eene dichterlijke gedachte, die men niet al te zeer ontleden mag, en waarin *laatst* gedenkzuil, omdat de maat geèn *laatste* gedoogde, ons hinderde. *Burgerdeugd* is een lief stukje; de *Toast aan den Majoor* SCHIMMELPENNINCK VAN DER OOYE fiksch gedicht, en besluit dit bundeltje niet onwaardiglijk. — Ziet daar ons oordeel! Het Publiek doe er zijn voordeel, en de Dichter insgelijks zijn profijt mede.

La Nation Hollandaise, Poëme en VI Chants, traduit de HELMERS, par AUG. CLAVAREAU, Chevalier de l'Ordre du Lion des Pays-bas. Deuxième Edition. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre*. 1835. petit in-8vo. 284 pag. *f* 1-25.

Petits Poëmes, à l'usage de l'Enfance, traduits de FRANÇOISE DE BOER, par AUG. CLAVAREAU, Memb. de la Société de Litt. de Leyde, Corresp. de l'Institut des Pays-bas. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre*. 1835. petit in-8vo. 106 pag. *f* :-50.

Petites Etrennes Morales, offertes à la Jeunesse Neêrlandaise, par F. C. ROUD, Auteur des Nouveaux exercices de Langue Française en thèmes Hollandais. A Rotterdam, chez *Mensing et van Westreenen*. 1835. petit in-8vo. 118 pag. *f* :-60.

In de twee eerste der bovenstaande werkjes geeft de Heer CLAVAREAU wederom welgeslaagde proeven van zijn gelukkig vermogen, om Hollandsche verzen in Fransche over te brengen; en het is aangenaam en lofwaardig, dat hij na twaalf jaren aanleiding en lust gevonden heeft, om eene nieu-

we uitgave van het eerstgemelde te bezorgen. Intusschen, hoe veel genoegen het ons ook doet, dat de lof onzer Natie aldus meer tot kennis van vreemdelingen, en bijzonder ook van de Franschen, gebragt kan worden; zoo komt het ons echter eene zeer moeijelijke, wij hadden haast gezegd, ongelijksoortige zaak voor, dien lof, zoo als een Nederlandsch Dichter dien vermeld heeft, in de taal van eene andere Natie te hooren bezingen: neen! die klinkt alleen in onze vaderlandsche taal het schoonst; daarin alleen, en hoe veel te meer dan in krachtige poëzij! is alles regt in maat en harmonie; daarin alleen is die zuivere melodie, welke het onbedorven Nederlandsche oor streelen kan: en wij hopen dus, dat deze dichterlijke Fransche vertaling, hoe goed ook over 't geheel, het oorspronkelijke Dichtstuk van onzen HELMERS bij onze Landgenooten niet zal verdringen en in vergetelheid brengen. — Dit moeijelijke der overbrenging of navolging van het eigenaardige onzer taal, onzes volkskarakters en onzer geschiedenis in aanmerking nemende, zal Rec. dan ook niet angstig nasporen en zorgvuldig aanwijzen, (hetwelk ook bij een reeds lang bekend werk niet noodig schijnt) waar het origineel gelukkig gevolgd is, of waar de kopij zich daarvan te veel verwijderd heeft. Over dit laatste denkt de Heer CLAVAREAU, blijkens de *Voorrède*, misschien wat ruimer dan Rec.; maar deze mag nogtans genen over het algemeen eene gunstige getuigenis in dezen geven, en de vrucht van deszelfs loffelijke poging, als voor onze Natie vereerend, aanprijzen.

Achteraan zijn eenige *Notes* geplaatst, waarin CLAVAREAU voor de Fransche Lezers, die hij zich voorstelt, eenige opheldering omtrent sommige zaken of personen mededeelt, of eenige schoonheden der verzen, of de vaderlandsliefde van HELMERS, welke beide hij toont te gevoelen, doet waarderen. Men zie b. v., wat schoone plaatsen aangaat, de aanteekening p. 254, over de episode van ADEKA in den 4den Zang, reeds geprezen in de *Préf.* p. 5; of die op p. 263, over de aanspraak aan de Dichtkunst, waarmede de 5de Zang aanheft: en wat de vaderlandsliefde des Dichters betreft, zie men p. 233, 4, en 248, 9, waar CLAVAREAU aan de Hollandsche Natie, zoo wel in hare rampen onder de Fransche overheersching, als in hare jongste pogingen, tot handhaving van hare onafhankelijkheid, alle regt doet. — Ook geeft hij in deze *Notes* rekenschap van eenige

vrijheden, die hij zich bij de overbrenging veroorloofd heeft. Wat deze betreft, spijt het ons, dat hij meermalen geoordeeld heeft, dat verscheidene namen van beroemde Nederlandsche Mannen in zijne Fransche verzen niet wel konden ingevoegd worden: dit spijt ons, omdat hierdoor niet zelden het kenmerkende, dat HELMERS van elk hunner met weinige woorden gezegd heeft, te veel in algemeene bewoordingen en lofspraken verloren gaat. — Zonderlinge verwarring is er in de noot, p. 270, op die plaats van HELMERS:

„ Hoe ruischen in mijn oor hier de Idumesche palmen!
„ 'k Hoor, SCHULTENSEN! uw' lof door 't loof der cedren galmen." enz.

bedoelende de verdiensten der drie Hoogleeraars SCHULTENS'S voor de Oostersche Letterkunde, die door hen, en wel het eerst door ALBERT SCHULTENS, in ons Vaderland grootelijks bevorderd is. CLAVAREAU nu, die in den tekst dezen eigen naam met den algemeenen van *Patrie adorée* verwisseld had, zegt hierbij in de noot: „ SCHULTENSEN, *cité par* HELMERS, *voyagea, avec d'autres savans* „ *Bataves, dans cette partie du globe, pour la prospérité* „ *des sciences. Il fut aussi le restaurateur de la Littérature* „ *Hollandaise au* 18*e siècle*", en maakt dus van de drie in het meervoud uitgedrukte Mannen één' persoon, en wel een' reiziger in het Oosten, en, in plaats van eenen hersteller der Oostersche, een' der Hollandsche Letterkunde! Aan deze laatste heeft niet A. SCHULTENS, maar wel zijn tijdgenoot TEN KATE veel toegebragt. — Ook op andere plaatsen schijnt CLAVAREAU het meervoud van eigene namen in onze taal niet te vatten. Dus noemt hij, p. 276, zelfs met verbasterde spelling, MORNENS en SWELS, als die tegen VONDEL zouden geschreven hebben; maar HELMERS spreekt van „ *de* MOONENS, *de* SEWELS," dat is van Taalkundigen, als MOONEN en SEWEL, die de Dichtkunst, naar zijn inzien, door hunne wetten te naauw beperkten. Zoo zegt CLAVAREAU, p. 281, 2: „ *Voici les* „ *noms des savans cités par* HELMERS *dans ce passage:* „ *De* „ DOUSAAS, VALCKENAREN, *de* BURMANS, HEINSIUS, *de* BOSCH *en* HEMSTERHUIS," *tous Poëtes et Philosophes, qui ont écrit en Grec et en Latin*"! en noemt verder nog tweemaal DOUSAAS, in plaats van DOUZA, als één' persoon. — Nog ééne plaats zij het ons vergund aan te

voeren, waar CLAVAREAU zijnen Dichter niet begrepen, en in de aanteekening daarop eene vergissing in de personen begaan heeft. HELMERS, na den lof van PIETER CORNELISZ. HOOFT vermeld te hebben, zegt:

„ Hij, telg des bestevaêrs, brengt ons dien grijsaard nader:
„ In hem herkennen wij den grooten Burgervader!” enz.

CLAVAREAU brengt deze regels dus over:

„ *Ah! laissez approcher cet auguste vieillard,*
„ *Qui de la foule émue attache le regard;*
„ *Mes yeux ont reconnu ce héros tutélaire,*
„ *De ses concitoyens le soutien et le père.*” etc.

en past dit in de noot, p. 277, op OLDENBARNEVELD toe, en het volgende op eenen minder waardigen, hoewel hem onbekenden, afstammeling van dezen. HELMERS daarentegen bedoelt duidelijk CORNELIS PIETERSZ. HOOFT, den vader van den eerstgenoemden, en ziet met het laatste op het staatkundig gedrag van iemand uit deszelfs geslacht in later' tijd, waarover het thans niet noodig is uit te weiden. — Doch wij willen zulke verzinningen in eenen Man, die zich voor de verbreiding van den roem der Nederlanders onder andere Volken verdienstelijk maakt, gaarne verschoonen, en eindigen met de nieuwe uitgave van zijn werk bij vernieuwing aan te prijzen.

Ditzelfde kunnen wij in het algemeen zeggen van CLAVAREAU's overbrenging der *Gedichtjes voor Kinderen* van F. DE BOER. Met genoegen zien wij uit de *Préface*, dat zijne vertaling van de *Gedichtjes* van VAN ALPHEN in Frankrijk met belangstelling ontvangen en aangeprezen, en hij daardoor te meer aangespoord is, om ook die van de zoo even genoemde Kindervriendin onder handen te nemen. In die zelfde Voorrede vindt men ook eene korte levensbeschrijving van haar, door den Heer ROBIDÉ VAN DER AA verschaft, en door den Heer CLAVAREAU vertaald, die niet zonder eenige belangstelling zal gelezen worden. Hoewel de versjes van F. DE BOER, naar Rec⁸. oordeel, met die van VAN ALPHEN geenszins op ééne lijn kunnen gesteld worden, hebben zij echter ook hunne verdiensten, en zijn der overbrenging niet onwaardig, waarin CLAVAREAU zijn origineel al vrij gelukkig gevolgd is. Tot verdere beoordeeling

van de oorspronkelijke, reeds lang bekende; *Gedichtjes* vindt Rec. zich hier niet geroepen; en daar er alreede in het *Mengelwerk* voor 1835 van dit Tijdschrift, No. V, eene vergelijkende proeve van deze vertaling gegeven is, zal het niet noodig zijn, hierbij, of bij enkele kleine aanmerkingen, die hij hebben zou, langer stil te staan.

De Schrijver van het derde boven gemelde boekje was ons nog geheel onbekend; want, offschoon hij zich op den titel aanmeldt, als *Auteur des Nouveaux exercices de Langue Française en thèmes Hollandais*, was deze zijne vermaardheid ons nog niet ter ooren gekomen. In een *Avant-propos* zegt hij tot zijn boekje:

„ *Sans défense je te livre*
„ *Aux Censeurs:*
„ *Implore leur indulgence!*"

maar het is toch waarlijk geen vleijend compliment, geschikt om de toegevendheid der Recensenten in te roepen, dat hij er op volgen laat, wat dus ook de jeugd lezen kan:

„ *Parmi la maligne engeance*
„ *Cherche quelques défenseurs!*"

Nu zou iemand van dat *booze ras* hem dit wel kunnen teruggeven, door te zeggen, dat hij tot *l'engeance irritable des Poëtes* (*genus irritabile vatum*, HOR.) schijnt te behooren; maar steller dezes verslags wil geen schelden met wederschelden beantwoorden, en hoopt daarom niet minder die *indulgence* te gebruiken, die de Dichter voor zijne *premiers chants*, zoo als hij ze p. 6 noemt, inroept.

In het algemeen blijkt uit deze Gedichtjes, dat het den Heer ROUD niet aan de gaaf ontbreekt, om voor de jeugd gemakkelijk en vloeijend in het Fransch te dichten, en nuttige Christelijke zedelessen aangenaam voor te dragen. Welke jeugd echter, dat is van welken leeftijd, hij zich voorgesteld heeft, blijkt er zoo duidelijk niet uit: er zijn wel verscheidene stukjes, die voor dezelfde lezertjes en lezeresjes zijn, als doorgaans die van VAN ALPHEN; maar er zijn ook vele, en misschien wel de meeste, die voor deze te hoog, en meer voor eene verder gevorderde jeugd geschikt zijn: dit geeft aan het werkje eene tweeslachtigheid, die mo-

gelijk voor het gebruik niet zoo gelukkig is, als men wel wenschen zou, omdat men het nu den kinderen niet onbepaald in handen kan geven: dit neemt echter niet weg, dat ook die, welke een' wat hooger en deftiger toon aanslaan, op zichzelve hunne verdiensten, en bij verstandig gebruik hunne nuttigheid hebben. — Wat de vinding der hier voorkomende stukjes betreft, sommige schijnen geheel van eigen maaksel te zijn; andere, het zij met of zonder aanwijzing, van anderen overgenomen en nagevolgd. Dit laatste is b. v. het geval met het 40ste, *les Saisons, ou les voeux de Prosper*, waar de grondaanleg uit het stukje, *de vier Jaargetijden*, bij DE PERPONCHER, (uit CAMPE) *Onderwijs voor Kinderen*, D. III, bl. 23 en volgg., genomen is, maar de gelukkige bewerking den Heere ROUD eigen schijnt te zijn: alleen komt het Rec. voor, dat deze het tooneel te zeer geheel in Frankrijk verplaatst, hetwelk, offchoon het er misschien meer levendigheid aan bijzet, nogtans voor de Nederlandsche jeugd, aan welke de Schrijver zijne *Etrennes* aangeboden heeft, minder gepast is. — Deze 43 Gedichtjes nu nader in bijzonderheden te beoordeelen, en over het meer of minder gelukkige der bewerking en uitdrukking zijne gedachten te zeggen, kan Rec. zonder te groote uitvoerigheid niet doen. — Enkele verouderde of zeldzaam gebruikte woorden, zoo als *émoi* voor *inquiétude*, *nef* voor *navire*, zou hij in gedichtjes voor kinderen vermijden, en uitdrukkingen als deze, *s'endormir sous l'ombre des ailes de l'Agneau*, liever in het geheel niet gebruiken; maar zij zijn hier gelukkig niet talrijk. — De correctie der zinscheidingsteekens zou hier en daar naauwkeuriger kunnen zijn, waarop men vooral in werkjes voor kinderen niet genoeg kan letten.

Belangrijke verschijnselen van het zieleleven medegedeeld en beoordeeld. Der Aberglaube ist ein Schatten, Das Wahrheit auf das Leben warf. Te Deventer, bij J. de Lange. 1836. *In gr. 8vo. f* 1-90.

„Belangrijke verschijnselen van het zieleleven medegedeeld en beoordeeld." Dit laatste woord, *beoordeeld*, deed *Rec.* vooral dit werkje gretig in handen nemen en deszelfs inhoud als verslinden. Sedert langen tijd toch was het zieleleven

ook voor hem een onderwerp van ernstige overpeinzing geweest, en, uitgaande van het gevoelen zoo veler groote geleerden, dat *zieleleven en ligchamelijk leven geheel ongelijksoortig zijn*, vond hij in deze stelling een gewigtig middel, om vele raadselen op te losfen. Maar bij dit alles bleven hem tot nog toe zoo vele raadselen nog over — zoo veel duisters, dat hij zoo gaarne in een helder licht geplaatst zag! Geen wonder derhalve, dat hij, op grond van gezegden titel, in dit werkje de bevrediging zijner wenschen hoopte te vinden. Doch, hij heeft zich hierin bedrogen! Neen, geene uitvoerige beoordeeling der medegedeelde verschijnselen, ten minste geene zóó uitvoerige, als *Rec.* zich had voorgesteld, troffen wij in dit werkje aan. Doch bij eenig ernstig nadenken moesten wij het ook voor onszelven bekennen, onze verwachting te sterk gespannen te hebben, en prijzen wij de omzigtigheid van den Schrijver, die niet meer zegt, dan hij verantwoorden kan, het rijk der hypothesen niet te diep indringt, en dikwerf zelfs de mogelijkheid eener toereikende verklaring op de gewone wijze toegeeft. Veel, zeer veel wonderbaars toch is er op te merken, ten aanzien van: *a.* helderzien in den droom, *b.* helderzien in den wakenden toestand, en *c.* helderzien in het somnambulisme, (de drie hoofdonderwerpen, in dit werkje behandeld) en de grootste wijsgeer en diepstdenkende zielkundige zal op honderde vragen, betrekkelijk deze onderwerpen, zijne onkunde moeten belijden en antwoorden: *ik weet het niet.*

Met dat al zijn de onderhavige verschijnselen — aan welker historische geloofwaardigheid *Rec.*, ten minste van vele, niet twijfelt, voor zoover zij namelijk geput zijn uit bronnen, welker waarde ook bij hem op hoogen prijs staat — overwaardig, om er opmerkzaam op gemaakt te worden; en de resultaten, door den Schrijver uit dezelve afgeleid, bezitten, onzes inziens, een zoodanig gewigt, dat wij dit werkje in veler handen wenschen, daar het den Materialist op zijnen doolweg moet doen stilstaan, den vereerder van der zielen onsterfelijkheid in zijn geloof bevestigt, en den onbevooroordeelden beoefenaar der zielkunde gewigtige wenken aanbiedt, welke hem, op den weg zijner onderzoekingen, der waarheid nader kunnen voeren.

Rec. besluit deze aankondiging met de woorden des Schrijvers, aan het einde van zijne Voorrede: „Men herkenne „in deze proeve eene bescheidene poging, om tot eenige

„ zekerheid te geraken, ten aanzien van eene zaak, omtrent
„ welke niemand onverſchillig kan zijn: de kennis van dat
„ voorwerp der Natuur, dat ons het allernaaste is. Weet
„ men eene betere verklaring: men geve ze ook met beſchei-
„ denheid. Komt deze bij alle onderzoekingen op het groot
„ gebied van het menſchelijk weten te pas: zij mag vooral
„ hier niet gemist worden. Wie echter alleen van mechani-
„ ſche en organiſche krachten uitgaat, door welke alles,
„ wat er is en werkt, bepaald wordt, dien moet de gege-
„ vene verklaring bijgeloof en dwaasheid zijn, gegrond op
„ onbewezene vertelſels van zwakke herſenen. — En mee-
„ nen wij al, door het opmerken van de werkzaamheden
„ dezer kracht van de menſchelijke ziel, een ſtapje nader
„ aan de waarheid te doen: wij zijn daarmede ook aan de
„ grenzen van een gebied gekomen, dat met nieuwe gehei-
„ meniſſen omſluijerd is. En vinden wij al de ſporen van
„ eenen vorm van leven, die van den gewonen afwijkt: wij
„ zullen toch niet ſchrikken voor het denkbeeld, dat wij
„ ons zelve een raadſel zijn. Integendeel, in dit denkbeeld
„ ligt eene wereld vol hoop."

Verhandeling over de middelen, welke aangewend kunnen worden, om in de behoefte aan werk, bij de geringere volksklaſſe te Groningen beſtaande, te voorzien. Door T. HOFKAMP, *Onderwijzer aan het Inſtituut voor Doofſtommen. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek, Jun. 1825. *In gr. 8vo.* 80 *bl. f* :-80.

De bekrooning, den achtingwaardigen Schrijver dezer Verhandeling, bij het Departement *Groningen* van de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, te beurt gevallen, is reeds eene gunſtige beoordeeling door bevoegde regters. Gaarne vereenigen wij ons met hunne uitſpraak: want niet alleen heeft de Heer HOFKAMP het *beſtaan* en de *oorzaken* der behoefte bij de geringere volksklaſſe te *Groningen* duidelijk aangewezen; maar de middelen, die hij tot *beſtrijding* van dat kwaad aanprijst, zijn allezins geſchikt tot het oogmerk; terwijl zij tevens, deels gemakkelijk, deels met eenige inſpanning, opoffering en medewerking, kunnen worden ten uitvoer gelegd. Hartelijk wenſchen wij, dat men dit ook

alles beproeven zal, wat het loffelijk doel in de hand kan werken, en zoo doende onze landgenooten door vreemde gelukzoekers niet langer zullen worden benadeeld, maar onze eigene kunstvlijt daarentegen zal worden ondersteund en opgebeurd, niet alleen te *Groningen*, maar ook elders. Zonder *dit* toch is alle geschrijf ijdel, elke bekrooning eene schrale belooning: dit laatste echter kan der lofwaardige Maatschappije niet geweten worden.

De kracht der Christelijke Godsdienst, in Karakterschetsen uit de Nederlandsche Geschiedenis. II Deelen. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck. *In gr. 8vo.* 590 *bl. f* 7-20.

Dit werk bevat in 29 afdeelingen even zoo vele levenstafereelen uit de vaderlandsche geschiedenis, ten bewijze, dat het vaste geloof aan, en de hartelijke zucht voor de betrachting van het reine Christendom den mensch in staat stelt tot de vervulling der moeijelijkste pligten van lijdzaamheid, menschlievendheid, weldadigheid, moedig strijden voor waarheid en regt, vaderlandsliefde en derg. De Schrijfster, die zich A. G. L. teekent, heeft dit, volgens hare betuiging, met lust — zij heeft het ook met oordeel en *con amore* gedaan. Wordt haar wensch vervuld, dan zullen hare lezers „zich, na de lezing van dit werk, in godsdienstige, en „dus ook in zedelijke kracht alzoo versterkt gevoelen, dat „zij het zichzelven blijmoedig mogen toeroepen: ook ik „zoude, door God ondersteund, in dergelijke gelegenheden, „als deze, hebben geleefd, gehandeld, geleden en gestreden."

Wij prijzen dan ook deze vaderlandsche tafereelen, in welke eene dorre levensbeschrijving doorgaans gelukkig vermeden wordt, van harte aan, en vergenoegen ons met eene eenvoudige aankondiging, te meer, daar het eerste Deel in eenen Brief van, nu wijlen, den schranderen STOLKER (*Letteroef.* 1835. Boekbesch. bl. 138) zeer juist is beoordeeld, inzonderheid met aanwijzing van eenen geschiedkundigen misslag der Schrijfster ten aanzien van MAGDALENA MOONS, Deel I, bl. 105, waaromtrent wij volkomen met den Eerw. Briefschrijver instemmen.

De uitvoering is fraai; maar, kan het er nu nooit meer op overschieten, voor elk Deel een *afzonderlijk* vignet te plaatsen? Waarlijk, alles, wat daarover zoo vaak in Re-

eenſiën is geklaagd, ſchijnt wel bijkans eene *vox clamantis in deserto* te wezen. Dat toch de Heeren Uitgevers zich deze kleine opoffering eens lieten welgevallen!

Christelijke Tafereelen voor het hart, aan de Geſchiedenis ontleend. Naar het Engelsch van C. B. TAYLER, *A. M., Predikant, door* G. VAN REYN. *Te Rotterdam, bij* Wed. van der Meer en Verbruggen. *In gr. 8vo.* 263 *bl. f* 2-70.

De algemeene geest van dezen bundel beantwoordt ten volle aan het motto, op den titel geplaatst:

„ Zóó, als in 't vreemd tapijt, in kleuren bont,
„ Hier hard, daar zacht, een zuivre gouden draad
„ Door 't ganſche weefſel ſpeelt, zoo ſchittert hier,
„ In elk verhaal, 't zij zwart of licht gekleurd,
„ De zuivre gloed der beste Godsdienst uit."

Deze Tafereelen toonen, om het ongeveer met de woorden van den kundigen Vertaler te zeggen, hoe de Christelijke Godsdienst waren troost verleent in leven en in ſterven. Het *eerſte*, FULGENTIUS *en* META getiteld, wijst aan, „ dat „ zelfs de uitſtekendſte gaven van geleerdheid den man in „ verlegenheid laten, die ambtshalve geroepen is, om zijne „ Medechristenen te ſtichten en in de ure der verſlagenheid „ en des doods te troosten, wanneer hem het ware inzigt in „ den troostrijken geest van het Christendom ontbreekt." Het *tweede*, JOANNA VAN KENT, ſchetst „ de treurige „ afwijkingen van het echte beginſel des Christendoms, in „ onberedeneerde dweepzucht aan den eenen en vervolgzieke „ ſtelſelzucht aan den anderen kant." Het *derde*, ANNA CARR, levert een waarſchuwend voorbeeld op, „ tot hoe „ diepen val hofgunst en ſpoedige verheffing den mensch kan „ brengen, wanneer hij die niet tot anderer welzijn, maar „ tot inwilliging van eigen hartstogt ſtrekken doet." Het *vierde* herinnert aan den edelen GUYON, wiens edelmoedige zelfopoffering ter ontdekking van den eigenlijken aard der in zijnen tijd te *Marſeille* heerſchende pestziekte bekend is. Het *vijfde* verhaal draagt den naam van *Lady* LISLE, „ de „ vrome, en aan de belangen van Vorst en vaderland ge„ hechte gade, (uit den tijd der onthoofding van KAREL I)

„ welke aan beiden getrouw bleef, zonder de liefde tot „ eenen afgedwaalden echtgenoot te verzaken, benevens de „ Christelijke moed van de grijze, om, als het onschuldige „ slagtoffer eener wraakgierige hofkabaal, het leven op een „ moordschavot te verliezen." In het *zesde* huwt een aanzienlijk Edelman met een eenvoudig landmeisje, zonder dat deze vooraf deszelfs rang kent; en deze *Lady van nederige geboorte* schittert door hare eenvoudige vroomheid. In het *zevende* Tafereel is ANNA VAN CLEEF, de verstootene gemalin van HENDRIK VIII, de hoofdpersoon; terwijl het *achtste* de wroegingen schetst van eenen vader, die in drift zijnen *zoon en erfgenaam* eenen slag toebrengt, welke dezen van het gebruik zijns verstands berooft, en het *negende* nog vreeselijker gewetensangsten van eenen losbandigen en aan manslag schuldigen *Italiaan* teekent. No. 2, 3, 4, 5 en 7 zijn geschiedkundig; de overigen *schijnen* meer in de klasse der leerzame verdichtingen te vallen, offschoon de titel van het boek doet denken, dat hier toch ook *historische* waarheid ten grondslag zal liggen; maar alles, wat een op waarheid gegrond verhaal is, kan daarom nog niet gezegd worden tot de eigenlijke *geschiedenis* te behooren. Alle deze Tafereelen intusschen zijn hoogst lezenswaardig; terwijl de, meest geschiedkundige, aanteekeningen van den Vertaler de waarde van het boek verhoogen, en ook tegen het misbruik waarschuwen, dat van hetgeen hier en daar hoofdleer is zou kunnen gemaakt worden. Vertaling en stijl zijn overigens, zoo als dit van den Overzetter van MUSTON'S *wederzien en herkennen* en den geschiedkundigen Beschrijver van *Rotterdam* te verwachten was. — Met volle ruimte prijzen wij deze uitheemsche lettervrucht aan.

De Pelgrimaadje van een' Kloosterbroeder. *Door* C. SPINDLER. *Naar het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij de* Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 244 *bl.* f 2-50.

Herfstavonden. Een viertal Verhalen. Door denzelfden en bij dezelfde. 1835. *In gr. 8vo.* 251 *bl.* f 2-50.

Wij voegen deze werken van den bekenden Schrijver bijeen, omdat het eerstgenoemde bijna het geheele eerste deel beslaat van het werk, onder den titel van het tweede in het

oorſpronkelijke uitgegeven. Die pelgrimaadje bevat eene allegorie, hoe verleiding, zonde en dood den mensch tot het einde zijns levens vervolgen. De inkleeding is niet onvernuftig, maar hier en daar nog al duiſter met betrekking tot de bedoelde wezens, wier aard en eigendommelijke werking wij niet overal herkennen, behalve den dood, die het beſt zijn karakter ſtaande houdt, en op het einde van den togt ook den pelgrim treft, zoo als hij menig ander in den loop des verhaals met koude ongevoeligheid den genadeſlag toebrengt. Onafhankelijk van het zinnebeeldige, laat zich het verhaal, hoe avontuurlijk en onwaarſchijnlijk het ſoms ook is, zonder verveling, ja met genoegen ten einde lezen, en kan derhalve tot verpoozing van ernſtiger bezigheden ſtrekken.

Ook de vier verhalen van het andere werkje hebben dezelfde ſtrekking. *Een avond van* NINON ſchetst ons vrij losjes de jeugd van BOURSAULT en RACINE, en hunne betrekkingen tot de perſonen van het tijdperk, waarin zij optraden. Het heeft meer den ſchijn van eene Franſche vertaling, dan dat men er SPINDLER in herkent. Het tweede is eene ſoort van *complainte* van een' Romeinſchen (bij abuis ſtaat er *Roomſchen* in den tekst) liedjeszanger, die niet veel om 't lijf heeft. Het verhaal, *Maruzza* genoemd, is het uitvoerigſte en ook het beste, en ſchildert met gelijkende trekken het leven van de Wallachijſche boeren, eene liefdesgeſchiedenis, doormengd met roof en moord; terwijl het vierde verhaal een voorval van eenen gekwetſten Luitenant behelst, die van zijne ongemakken en wonden in Neuſtad ten huize eener familie van Piëtisten uitrust. (Wij meenen dat verhaal vroeger reeds in het mengelwerk van eenig periodiek werk te hebben gelezen.) Wij herkennen in deze ſtukjes niet overal de hand van den meester, wiens *Jezuit*, *Jood* en andere uitvoerige werken met regt hooggeſchat en met graagte gelezen worden.

De Wraakgodin, of Tafereelen van menſchelijke ellende; in echte Verhalen van vorige dagen. Naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij J. C. van Kesteren. *In gr. 8vo.* 342 *bl. f* 2-90.

Men heeft ons wel eens voorproevers van den publieken ſmaak genoemd, en als zoodanig is onze taak nu en dan niet van de aangenaamſte. Maar wanneer een boek het in 't

hoofd krijgt, om gootwater voor soep, boombladeren voor groenten en katten voor wildbraad op te disschen, dat alles, aangebrand of niet gaar, onordelijk opdragende, dan walgen wij van de lucht alleen, en proeven liever nog vergiften in kristallen vazen, sierlijk als geneesmiddelen met gouden etiquetten voorzien! Dit boek (om de leenspreuk te laten varen) bevat een elftal verhalen, meest van onbeduidenden aard, en waar de zedekundige strekking in bedolven ligt als eene naald in een voêr hooi, door den Vertaler op zijne wijze omgewerkt en in een gewaad gestoken, dat Nederlandsch heeten moet, maar eene bonte lappendeken van Nederduitsche woorden is, zoodanig aaneengezet, dat een kind zich zulk werk zoude schamen. De lezer oordeele:

„ Het schip dat *Gervasio* aan boord had, nam zijne rigting „ over *Maltha* naar *Sicilië*, van welk eiland hij, gelijk hij „ zoo hoopte, met weinig ongemak, zijn *Tirol* bereiken zou- „ de kunnen," bl. 51.

„ Verre daarvan daan, dat ik staan zoude mogen naar uw „ leven, aan u nu, hoe *wel* bij mij verdiend, mij zoude „ willen vergrijpen! Het staat aan u, het is u onvermijde- „ lijke pligt, — zoo gij nog iets van pligten kent, — ge- „ worden, mij nu dood te slaan," enz. bl. 175.

„ Deze man was reeds bejaard, en niet heel fraai ook, „ geloofde nu het gevonden te hebben, waarin het toch ei- „ genlijk lag, dat hij vergeten en versmaad bleef," enz. bl. 315.

Ziet daar, zoo als het boek openvalt, een staaltje uit het begin, midden en einde; en wilt ge nu nog eene proeve van poëzij? leest dan het zielroerende onderschrift van bl. 33:

„ Vervloekte zucht naar goud,
„ Waarheen brengt gij de harten!
„ En, o verdoemde harten!
„ Waarheen brengt gij het goud!?"

Waarlijk, wij beklagen Lezer, Uitgever en Schrijver! Den eersten waarschuwen wij, zoo het nog bij tijds is, het boek niet te koopen, al is er ook een weluitgevoerd, ja zelfs fraai vignet voor; den tweeden, zeker zijns ondanks verschalkt, voorspellen wij een debiet, geëvenredigd aan de waarde van het werk; den laatsten raden wij welmeenend, met BOILEAU: *soyez plutôt maçon, si c'est votre métier!* hij kieze eene goede kostwinning, als hij nog jong is, en gebruike zijne pen niet anders, dan tot het schrijven van rekeningen en facturen; zoo zal hij voor zich en anderen nog een nuttig lid der zamenleving kunnen worden, en minder walging verwekken, al wierd hij ook.... nachtwerker, schreven wij bijna, maar willen er liever schoorsteenveger voor zetten. — Het boek beantwoordt overigens aan den titel: 't is een tafereel van ellende, — van ellendigen inhoud, ellendige taal en correctie en nog ellendiger stijl, ja ellende van het begin tot het einde!

BOEKBESCHOUWING.

Institutiones Historiae Ecclesiae Christianae, in Scholarum suarum usum breviter delineatae a P. HOFSTEDE DE GROOT, Theol. Doct. et in Universitate Groningana Prof. Groningae, apud *J. Oomkens*. 1835. In oct. maj. XVI et 195 pag. *f* 1-80.

Bij gebrek aan een geschikt *Compendium* over de Kerkelijke Geschiedenis, dat de Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT met genoegen volgen kon, heeft hij deze schets, die hij eerst aan zijne leerlingen plagt te dicteren, nu in druk uitgegeven. Hij heeft zich daarin bovenal toegelegd op duidelijke orde, gemakkelijken zamenhang en kortheid van uitdrukking: hij heeft niet vele kleinigheden, maar liefst de grootste zaken willen verhalen, om een algemeen en verheven denkbeeld van deze Geschiedenis in te boezemen; ook niet vele Schrijvers ter raadpleging aangehaald, maar meest de zoodanigen, die bij GIESELER, HASE en anderen niet, of niet duidelijk genoeg, aangewezen zijn. Dit een en ander wordt ons in de *Voorrede* berigt.

Het plan des Schrijvers is, door dit geschiedverhaal te doen blijken, „in hoe verre de Christelijke Kerk, „naar het oogmerk van JEZUS CHRISTUS, aan het „heil der menschen meer en meer dienstbaar geworden „is," en dus hierin te geven „eene Geschiedenis van „het Menschdom, door de Goddelijke kracht van de „Christelijke Godsdienst allengs meer herschapen, om „reeds op aarde een hemelsch leven te leiden." — Hiertoe dient dan ook, na korte *Prolegomena* over de behandeling der Kerkelijke Geschiedenis, eene beschouwing van de *voorbereidende Periode*, (waarin het woord *periode* in eene ruimere beteekenis genomen wordt, dan vervolgens) dat is, van de Goddelijke onderwijzing des Menschdoms, die de Christelijke Kerk voorafgegaan is,

waarin een kort overzigt gegeven wordt van den ſtaat van Godsdienst en beſchaving bij de *Azianen*, *Grieken* en *Romeinen* vóór CHRISTUS, en zoo wel het opleidende, als het gebrekkige in dezelve, tot op den tijd van CHRISTUS, kortelijk aangewezen wordt. — Men kan niet ontkennen, dat zulks voor het oogpunt, waaruit de Schrijver de Kerkelijke Geſchiedenis beſchouwen wil, niet ongepast is; doch tevens, dat het eigenlijk hier niet behoort, maar, gelijk meer andere dingen, hier als bekend had kunnen vooronderſteld, óf bij gelegenheid met een woord aangevoerd worden: anders kon men toch wel met hetzelfde, en in zeker opzigt met nog meer regt, even als voorheen, hier behandelen de Kerkelijke Geſchiedenis van het Oude Verbond.

De geheele Kerkelijke Geſchiedenis verdeelt de Hoogleeraar in zes Perioden: de vier eerſte zijn dezelfde, als bij SPITTLER; en de *vijfde* (na de Hervorming) wordt in tweeën geſplitst, namelijk van LUTHER tot op FREDERIK *den Grooten*, en van dezen tot op onze tijden. — Het is misſchien moeijelijk, beſlisſend te zeggen, wat hierin het beste is, omdat men verſchillende ſtandpunten kiezen kan, die tot verſchillende verdeelingen of rustpunten ſchijnen te leiden. Rec. geeft echter in bedenking, of de verſchijning van MOHAMMED op het tooneel der wereld, offchoon naderhand invloed hebbende op het beſtaan en den toeſtand van vele Christengemeenten, nogtans voor de geheele Christenheid wel zoo veel gevolg had, dat zij gezegd kon worden in hare Geſchiedenis epoque te maken voor eene derde Periode. Was vervolgens de hoogte, waartoe GREGORIUS VII ſteeg, niet ſlechts het hoogſte punt, waarnaar de vorige Pausſen reeds geſtreefd hadden? en kan men dus van daar voor het geheel een nieuw Tijdvak beginnen? Was verder „de heilzame kracht der Kerkhervorming, „die zich, van 1740—1835, op nieuw door de geheele „Kerk begon uit te breiden," aan den invloed van FREDERIK *den Grooten*, die zich daarenboven met het Christendom weinig bemoeide, zoo bijzonder en voor-

namelijk toe te schrijven, dat de regering van dezen, als in de Kerkelijke Geschiedenis epoque makende, kan aangemerkt worden? Zou b. v. de invloed des arbeids van THOMASIUS, en verder die der pogingen van SPENER aan de eene, en der wijsbegeerte van LEIBNITS en WOLFF aan de andere zijde, niet al vroeger eene belangrijke wijziging aan den kerkelijken geest gegeven hebben, die zich naderhand, onder begunstiging van andere omstandigheden, meer ontwikkelde? Zou ook hetgene, dat de Schrijver als het kenmerkende van elk Tijdvak bovenaan stelt, het laatste alleen uitgezonderd, niet wat al te zeer, zelfs tegen het algemeene boven gemelde hoofddoel, genomen zijn van den uitwendigen toestand der Kerk, en zelfs somtijds het kenmerkende slechts gedeeltelijk uitdrukken; b. v. de Kerk uitwendig verdrukt; het publiek gezag der Kerk in het *Romeinsche* Rijk; de hoofdzetel der Kerk, van het Oosten naar het Westen, vooral naar *Rome* overgebragt; de Roomsche Paus het Hoofd der Kerk, enz.? Zou zelfs de gewone verdeeling van SCHROECKH in vier Tijdvakken geen geschikte onderscheidende kenmerken aanbieden, die zoo wel van den in- als uitwendigen toestand der Kerk ontleend zijn? Rec. meent voor zichzelven reden te hebben, om dit laatste toestemmend te beantwoorden, maar kan dit hier nu niet breeder uiteenzetten.

In de behandeling der voorkomende zaken heeft de Hoogleeraar, bij elke Periode, over het geheel eene andere orde gevolgd. Rec. wil niet ontkennen, dat ook alzoo vele zaken zeer goed en geleidelijk ontwikkeld zijn, en het een met het ander eene aangename verscheidenheid oplevert; en hij wil ook niet beweren, dat hij de orde van MOSHEIM of SCHROECKH onbepaald voor de beste houdt: hij zou echter in bedenking geven, of het, vooral in een boek, dat voor de studerende jonge lieden tot eene Handleiding dienen moet, om deze wetenschap aan te leeren, niet beter ware, zoo veel de loop der gebeurtenissen toelaat, eene zekere vaste en ge-

leidelijke orde te houden, waartoe men gedurig hoofdzakelijk terugkeert, en waardoor men geregelder overzigt van het geheel verkrijgt. Doch, hoewel niet alle methoden even goed zijn, is het nogtans misſchien ook hier waar: *variis modis bene fit.*

Over verſcheidene zaken vindt men hier heldere denkbeelden, belangrijke opmerkingen, echt Christelijke gevoelens, b. v. in het 2de Tijdvak, over de uitbreiding en den eerſten invloed van het Christendom onder de Germaanſche Volken; over de voor- en nadeelen van den politieken invloed op de Kerk; over de verouderde form der Latijnſche Kerk, op het einde van het 4de Tijdvak, enz. enz. — Over ſommige andere, die de Hoogleeraar in zijne lesſen zeker wel nader uitbreiden zal, zou men wel eens iets meer verlangen; b. v. over de, p. 65, met een enkel woord gemelde verbeteringspogingen van AËRIUS, JOVINIANUS, VIGILANTIUS, gelijk p. 78, 79 de vrij merkwaardige ſekte der *Paulicianen* met reden wat breeder beſchreven is; zoo ook over de eerſte invoering van het Christendom in ons Vaderland, p. 82 maar even aangeroerd; over de Kruistogten, p. 99, 100; over het grondbeginſel van Kerkhervorming en Protestantisme, en over het nut, dat de Roomschkatholijke Kerk uit de Hervorming getrokken heeft, p. 136, 137, enz.: doch het is moeijelijk, in een kort beſtek eener Geſchiedenis, die zoo vele zaken oplevert, al het belangrijke naar eisch op te nemen. — Zeer goed zijn doorgaans de overzigten, die de Schrijver aan het einde van elke Periode geeft, om den Lezer het reſultaat van het behandelde voor oogen te ſtellen. — Allezins belangrijk is vooral de inhoud en behandeling der 6de Periode, waar de Schrijver de gewigtige veranderingen, die zoo wel in de burgerlijke wereld, als in de Roomschkatholijke en in de Protestantſche Kerk voorgevallen zijn, en derzelver onderlingen invloed, tot op de jongſte tijden, zeer ontwikkeld voorſtelt. ERNESTI en SEMLER zou Rec. aldaar liever op eene vereerender en gelukkiger plaats willen

gesteld hebben, dan op p. 184, waar zij beide in dien zamenhang wat te onbepaald voorkomen, alsof zij voorloopers van de zoogenaamde Neologie geweest waren, hetwelk toch zeker, althans van den eersten, des Hoogleeraars bedoeling niet zal geweest zijn: zoo schijnt dezelve ook, p. 181, wat al te gunstig te spreken over de meening van die lateren, welke de *gramatisch-historische* uitlegging nog te gering en ongenoegzaam schatten, en daarbij van eene *vrome* uitlegging spreken. Zoo rekent Rec. ook de zegswijze, p. 192: „*Hi*" (*nempe* „*quibus ipsa Ecclesiae idea innotuit sublimior*,") „*Laïcorum et Clericorum discrimen prorsus tollunt*, „*seque sentiunt omnes Reges et Sacerdotes*, *Dei ipsius et Jesu Christi administros*," vergeleken met die van p. 136: „*Omnium Christianorum Sacerdotium* „*est restitutum*," meer figuurlijk, dan naauwkeurig, en nog al voor misvatting en verkeerde gevolgtrekking vatbaar, doch die de Hoogleeraar door eene goede uitlegging zijner eigene woorden wel zal voorkomen.

In een werk van dezen aard, waarbij men zoo dikwijls in aanraking komt, aan de eene zijde met het middeleeuwsche Kerklatijn, en aan de andere met zoo vele schriften, die in later' tijd over deze wetenschap in het Hoog- en Nederduitsch geschreven zijn, gevoelt Rec., hoe moeijelijk het is, de Latiniteit altijd zuiver te houden. Hij zou anders wel twijfeling kunnen opwerpen, of sommige woorden en spreekwijzen, in de beteekenis, waarin zij hier voorkomen, met die zuiverheid wel overeen te brengen zijn. Doch de Hoogleeraar zal hiertoe Rec^s. aanwijzing wel niet noodig hebben, en deze wil zich dus hierbij niet langer ophouden, maar liever dit *Compendium*, dat in meer dan één opzigt zijne verdiensten heeft, aanbevelen, ter bevordering der belangrijke kennis van de Geschiedenis der Christelijke Kerk, als gedenkteeken der Goddelijke kracht van de Christelijke Godsdienst op het Menschdom.

De Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking volgens de Geschiedenis. *Door* W. BROES, *Leeraar bij de Gemeente der Hervormden te Amsterdam. IVde of laatste Deel. Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 726 *bl. f* 7 - 50.

Dit boek behoort geenszins tot dezulken, die tot motto kunnen voeren: *sat bene, si sat cito* (*), en, om iets te zijn voor Lezers van profesfie, eene spoedige aankondiging minder verdienen, dan noodig hebben. De eerste Deelen van dit werk zijn reeds vroeger ook door ons vermeld, en wel, zoo als van zelve sprak, met grooten lof. Wanneer toch het gebruik, door Prof. ROYAARDS van dit werk gemaakt bij een zijner opstellen in het *Archief*, den *Göttingschen* Hoogleeraar GIESELER, in de *Theolog. Studiën und Kritiken von* ULLMANN *und* UMBREIT, 1833. S. 1128, hartelijk naar het werk zelve deed verlangen, dan is die lof ook bij onzen landaard volkomen geregtvaardigd. Met dit Deel is het voortreffelijk begonnen werk even voortreffelijk voltooid. De bezitters van de vroegere Deelen hebben zich het voor ons liggend gedeelte van dit werk spoediger aangeschaft, dan zelfs de vroegste aankondiging van hetzelve mogelijk was. Hun kan het alzoo geene onaangename herinnering zijn, wat wij, voor haastigen wat laat, maar voor niemand hopen wij ontijdig, uit hetzelve hier zullen mededeelen. Hetgeen bij de lezing altijd goed is, kan, op onderscheidene tijden aanbevolen, nog meer nut stichten.

Dit Deel kan men ook als een op zichzelf staand werk beschouwen, naar den tweeden titel, onder welken BROES hetzelve aanbiedt: *De Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking, bijzonder in de Nederlanden en*

(*) *Goed genoeg, indien maar vroeg genoeg.* Vlugschriften rijmen zich niet met het voor hen looden *motto: Vroeg genoeg, indien maar goed genoeg.*

in Noord-Amerika, *het eene land met het andere vergeleken; Iste en IIde Stuk.* Voor hen, die van tijd tot tijd, ook door de *Allgemeine Kirchenzeitung*, iets van het ook in dit opzigt zoo hoog geroemde *Noord-Amerika* vernemen, moet ook dit gedeelte dezes werks hoogst welkom zijn. Daar tiert, ziet men, nog meer dan in ons land, de veldprediking, met al hare aanstootelijkheden en verdere schromelijke gevolgen.

Bij ons verslag bepalen wij ons vooral bij het eerste Stuk. Het tweede behelst meestal *Bijlagen* tot den inhoud van het vorige. Deze zijn uit haren aard weinig geschikt, om beknoptelijk te worden medegedeeld. Dit weinige zij er van gezegd. Zij behelzen veel belangrijks, dat met het vorige in juist verband staat, en geven nu en dan ophelderingen, welke men hier niet zoekt, en nergens zoo duidelijk en volledig bijeenvindt. Vooral stippen wij aan: 1°. *Eenige aanmerkingen over de groote verslapping der kerkelijke tucht in de Nederlandsche Hervormde Kerk*, bl. 473—484. 2°. —— *omtrent het verloopen tijdvak tusschen de vooruitgegane regering van* NAPOLEON *en de opgevolgde van* WILLEM *I over België*, bl. 515—521. 3°. —— *omtrent het bedachtzaam ingevoerd bestuur over het lager en middelbaar onderwijs in de zuidelijke Provinciën*, bl. 566—571. 4°. De acht uitweidingen of *excursen*, bl. 624—698.

Het eerste Stuk dezes Deels is door den Schrijver gesplitst in vier Hoofdstukken. I. *De vorm van betrekking tusschen de Kerk en den Staat, welke in de Republiek der Vereenigde Nederlanden, tot aan de Fransche Omwenteling in het jaar* 1795 *toe, was ingesteld, van vele zijden lofwaardig;* bl. 5—78. II. *De wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat, welke in het nieuw gevestigde Koningrijk der Nederlanden plaats heeft, beschreven, en, in vergelijking met de voorvaderlijke inrigting, een' hoogeren lof waardig gekeurd*, bl. 79—194. III. *De wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat, welke in het nieuw gevestigde Koningrijk der Nederlanden plaats heeft, aan die van Noord-Amerika*

op verre na niet achter te stellen, bl. 195—351. IV. *Of de Nederlandsche Kerk- en Staatsbetrekking, verdiene zij ook de voorkeur boven de Noord-Amerikaansche, niet nog wel iets te wenschen overlate*, bl. 352—358.

Deze algemeene opgaaf moge volstaan, om den hoofdinhoud van dit werk aan te wijzen. Wij nemen nog eenige ruimte, en deelen, zooveel mogelijk met de woorden des Schrijvers, iets van het geheele beloop des werks mede.

Omdat het kinderen voegt, bij hetgeen de wijsheid der Voorvaderen heeft ingesteld, gaarne te prijzen en noode te berispen, „zoo hebbe dan mijn *berigt aangaande de wederzijdsche betrekking tusschen de Kerk en den Staat*, gelijk die bij het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* plaats had, liefst den toon eener lofrede, hoezeer het ook, de waarheid boven alles liefhebbende, niet zal verzwijgen, dat, aan de zijde van het welingerigte, velerlei gebrekkigs is, en dat het goede doorgaans bepaaldelijk is te roemen uit aanmerking van den stand der vroegere eeuw, en in vergelijking met het nog minder volkomene, hetwelk bij de andere Staten van *Europa* werd aangetroffen." — *Vooreerst* dan is te prijzen, dat de heerschende Kerk geenszins eene uitsluitende was, maar integendeel merkelijke verdraagzaamheid toeliet jegens andere Godsdienstgezindten. Dit wordt algemeen aangewezen. Enkele geloofsbelijdenissen, die der Unitariërs of Socinianen, waren van alle toelating uitgesloten. Die scherpheid is waarschijnlijk, hetzij om gegrond of los vermoeden, van invloed geweest, bij de hevigheid der Remonstrantsche geschillen. Ruim genot van verdraagzaamheid werd reeds van vroeg af toegekend aan de voornaamste onder de Protestantsche Dissenters. Aan Roomschgezinden werd nu en dan eenig burgerlijk regt ingekort of onthouden, veelal om den indringenden geest dier Kerk, zoo niet te temperen, ten minste te bedwingen. Daaraan is ook toe te schrijven, dat die Kerk *bij oogluiking* is toegelaten; maar de vrijvergunning klom van lieverlede tot hoogen

trap. *Ten tweede* is te prijzen, dat, ten aanzien van wederzijdsche Kerk- en Staatsbetrekking, de Kerk en Staat in groote mate waren afgescheiden. Dat Kerk en Staat *verbonden* waren, volgt reeds uit het denkbeeld van *heersche nde* Kerk. Maar er had nog vele afscheiding plaats. De Kerk was noch in den Staat noch de Staat in de Kerk diep ingedrongen. In dit opzigt overtreft die Kerk de Bisschoppelijke in *Engeland*; de Consistoriale in *Duitschland*.

Hierop wordt de nieuwe vorm van Kerk- en Staatsbetrekking doorgaans geroemd, als eene aanmerkelijke verbetering van het oude, en aangewezen, dat, hetgeen in de nieuwe inrigting onvolkomen mogt zijn, gedeeltelijk op rekening mag gesteld worden van het omwentelingstijdperk, hetwelk haar naast was vooruitgegaan. Er bestaat geene heerschende Kerk meer. Alle gezindten hebben, volgens de Grondwet, gelijk regt. De ontwikkeling hiervan gaan wij voorbij. Volgens het oordeel van BROES, is deze nieuwe vorm boven den ouden te prijzen, van wege onbepaalde Godsdienstvrijheid, welke evenwel eenigzins beperkt schijnt te zijn. Hier heeft BROES het oog op Art. 194 der Grondwet. Van hetgeen berispelijk zou kunnen schijnen, stipt BROES met kieschheid het een en ander aan, dat wij in ons verslag voorbijgaan. Hij beoordeelt het gezag van den Staat over de Hoogescholen, en wel over de theologische faculteit, van welke de aankomende Kerkleeraar door de wet gehouden is al zijne theologische vorming te ontvangen. Bescheiden valt hier het oordeel uit, maar toch wordt erkend „een indringen van het Staatsgezag in het „innerlijkst wezen van de Kerk, hetwelk immers den „Staat, hoe heilzaam ook zijn doel, hoe welgeleid „zijne bemoeijing wezen moge, niet toekomt." Dit oordeel wordt met redenen bekleed en gestaafd. Het Staatsbestuur over de Kerk bezit thans meer eenvoudigheid en gemakkelijkheid. Het moge zich minder vertoonen, evenwel laat het meerdere vrijheid toe. Bij het beoordeelen van dit Kerkbestuur behoort men te letten

op de gesteldheid van zaken vóór en tijdens de regeling van hetzelve. Aan dezen eisch wordt door BROES stipt voldaan.

Vervolgens worden *Nederland* en *Noord-Amerika* onderling vergeleken ten opzigte van wederzijdsche betrekking van Kerk en Staat. In *Noord-Amerika* heeft geheele scheiding tusschen Kerk en Staat plaats. Deze verdient den hoogen lof niet, welken zij ontmoet. Dit toont BROES aan, door te letten op het beginsel, waaruit zij voortspruit, — vrijlating van Godsdienst, zonder iets meer; in werking gebragt, geeft het geen steun. De vruchten hiervan prijzen ook die inrigting niet aan. In hoe verre nu het *Nederlandsche* Kerkbestuur de voorkeur verdient, vindt men uitvoerig aangewezen. In dezen tijd van aanvallen op dit Kerkbestuur levert de lezing van dit altijd hooggewigtig werk voor velen stof op tot nadenken en lessen van wijsheid.

Voor herinnering, om dit boek nog eens in handen te nemen, moge deze eenigzins late aankondiging dienen. *Decies repetita placebunt.*

De Levensgeschiedenis van den Apostel des Heeren, SIMON PETRUS. *Eene Bijdrage tot de kennis der Evangeliegeschiedenis. Door* C. N. DE GRAAFF, *Theol. Doct. S. S. Min. Cand. (thans Predikant in 't Woud.) Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo. VIII en 200 bl. f* 1-80.

De jeugdige Schrijver van dit stuk vond in de voor hem ongunstige omstandigheden, den grooten overvloed van Kandidaten tot de heilige dienst, aanleiding tot deszelfs zamenstelling en uitgaaf. Zijne doctorale Verhandeling *over den tweeden Brief van Petrus* bepaalde zijne keus, om de korte aanteekeningen, die hij vroeger voor zichzelven vervaardigd en bestemd had, uit te breiden, en uit dezelve een, zoo veel mogelijk, geheel te vormen. „Ik heb (schrijft hij, Voorrede, bl. V) tevens

„ gemeend, door het bijvoegen van eenige aanmerkingen, „ tot Uitlegkunde, Tijdrekenkunde, Landbeſchrijving of „ andere wetenſchappen betrekkelijk, aan dit werkje „ eenige verſcheidenheid, en misſchien eene meerdere be„ langrijkheid bij te kunnen zetten. — Daar ik mij als „ Lezers van dit werkje, inzonderheid eenvoudige en „ waarheidlievende Christenen heb voorgeſteld, is het „ mij het meest doelmatig voorgekomen, om de geſchie„ denis van JEZUS openbaar leven ten leiddraad te kie„ zen mijner beſchouwing en ontwikkeling van dat tijd„ perk in het leven van onzen Apostel, toen hij, door „ den band der teederſte vriendſchap met JEZUS ver„ bonden, zich ſteeds in de onmiddellijke nabijheid van „ den Verlosſer bevond." Ook de Redevoeringen des Apostels worden medegedeeld. Bij deze mededeeling heeft de Schrijver zich zoo veel mogelijk op verſcheidenheid toegelegd, maar is eenigzins ſpaarzaam hierin te werk gegaan, „ omdat ik (ſchrijft hij, bl. VII) iets „ beſparen wilde tot eene afzonderlijke bewerking der „ *Redevoeringen van den Apostel* PETRUS, wanneer „ ik deze taal- en uitlegkundig behandeld in het licht „ geven mogt." Het laatſte gedeelte van 's Apostels leven wordt beknopt medegedeeld. Voor den eenvoudigen Lezer kwam het hem ongepast voor, in de Overleveringen der Oudheid dieper in te dringen. Voor Geleerden dit te willen beproeven, achtte hij voor zich vermetelheid.

Het kwam ons het geſchiktſte voor, den Schrijver eerst te hooren over hetgeen hij heeft willen leveren; en als men dan naar waarheid, zoo als met dit geſchrift het geval is, kan en moet zeggen, dat het geleverde met het aangeboden monſter overeenkomt, dan heeft men reeds iets gezegd tot aanbeveling van hetzelve. Het geſchiedkundige wordt doorloopend medegedeeld. Wat uit de levensgeſchiedenis des Heeren is opgenomen, treft men aan bl. 1—79. 's Apostels lotgevallen worden vermeld tot op zijn verblijf te *Antiochië*, waar men den draad der geſchiedenis geheel uit het oog verliest, en

door de menigvuldige, met elkander meermalen ſtrijdende, berigten der Kerkvaders als in eenen doolhof van onzekerheid wordt rondgevoerd, bl. 79—137. Het overige, bl. 138—146, behelst de eene en andere aanmerking over dit duistere gedeelte van 's Apostels leven, bij welke men voorzeker voldoen zal aan het verzoek: „ De goedgunſtige Lezer houde hierbij ook vooral ſteeds „ op het oog, dat hetgeen hier medegedeeld wordt, de „ vruchten zijn van de onderzoekingen eens jeugdigen „ letteroefenaars, aan wien voorzeker menige goede bron „ geheel onbekend was, terwijl hem het gebruik van „ andere door bijzondere omſtandigheden ontzegd werd." Dit wordt hier niet afgeſchreven, om daarmede te kennen te geven, dat dit werk zulk eene oogluiking telkens behoeft, maar om iets te doen zien van de beſcheidenheid des Schrijvers, die bij wezenlijke verdienſten toch nederig blijft. Ook dit is aanbeveling in eenen tijd, dat jeugdige roervinken, ledig van hoofd, maar vol van wind, zoo als natuurlijk van dusdanigen te wachten is, allerlei wind van leering winderig voorſtaan. Ook de aanteekeningen, (bl. 147—200) ten getale van 129, getuigen van de degelijke kennis des Schrijvers. Wij hebben geene reden, om meer dan deze aankondiging te doen.

JEZUS *in Gethſemané en aan het Kruis. Door* H. POLMAN, AZ., *Onderwijzer in de Godsdienst en Krankbezoeker te Haarlem. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In gr. 8vo. XVI*, 132 *bl. f* 1-30.

Over dit onderwerp was in 1829 eene prijsvraag uitgeſchreven door het Genootſchap: *Tot verdediging van de Christelijke Godsdienst tegen derzelver hedendaagſche beſtrijders.* Twee van de zesentwintig ingekomene Verhandelingen, die der Weleerw. Heeren RIEHM en VAN DER WILLIGEN, werden bekroond. Het hier aangekondigde werk van den Heer POLMAN had mede naar den prijs gedongen, en was door Beoordeelaren *niet*

geheel en al onbelangrijk gekeurd. Met veel bescheidenheid geeft de Schrijver te kennen, wat hem heeft doen besluiten tot de uitgave. Hij *verklaart in den gemoede, geen de minste ontevredenheid te hebben*, dat zijne Verhandeling niet bekroond is; maar hij bevond, *dat, bij al de gelijkheid der denkbeelden over deze en gene bijzonderheden*, zijne gedachten *aangaande de eigenlijke oorzaak van 's Heilands angst in Gethsemané zoo geheel onderscheiden waren van die der genoemde Heeren, dat er slechts weinige punten van aanraking bestonden.*

De Schrijver meende dus voldoende redenen te hebben, om dit niet bekroonde stuk te laten drukken. Hetzelve verschilt inderdaad aanmerkelijk van de beide door het Genootschap uitgegevene Verhandelingen. Rec. wil echter in geene vergelijkingen treden. POLMAN gaat zijn' eigen weg met vrijmoedigheid, maar tevens met behoedzaamheid. Men vindt hier menige belangrijke aanmerking, welke getuigt van 's Mans heldere denkbeelden; terwijl overal de diepste eerbied voor de Heilige Schrift en voor JEZUS CHRISTUS doorstraalt. Eene geleidelijke orde is gevolgd, en eene doorgaans vrij bondige redenering geeft klem aan het betoog. Rec. meent wel hier en daar te moeten verschillen van den Heer POLMAN, maar acht de Verhandeling evenwel de uitgave zeer wel waardig, en durft dezelve met ruimte ter lezing aanprijzen.

Drukfouten zijn bl. 5. *legt* (ligt) en bl. 114. *noch* (nog). In plaats van *zijne* (des Heilands) *ervaringen in Gethsemané*, bl. 4, zou men misschien beter zeggen *aandoeningen* of *gewaarwordingen.* Van den *avond* zegt men niet, dat dezelve *aanbreekt.* — Deze en enkele kleinigheden meer ontnemen echter niets aan de wezenlijke waarde des boeks.

De Oosterling, Tijdschrift, verzameld door J. OLIVIER, JZ. *Iste Deel, No. 4, en IIde Deel, No. 1.*

Te Kampen, *bij* K. van Hulst. 1835. *In gr. 8vo.* *f* 1-65.

Bijdrage ter beoordeeling van het werk: Over den voortgang en tegenwoordigen ſtaat van Nederlandsch Indië, *door* N. VAN ELTEN, *uitgegeven door de Redactie van den Oosterling. Te Kampen*, *bij* K. van Hulst. 1835. *In gr. 8vo. f* :-60.

Wij voegen deze twee werkjes, als dezelfde ſtrekking hebbende, in denzelfden geest geſteld en door dezelfde Redactie in het licht gegeven, te zamen.

I. Wij zien met genoegen, dat dit nuttige Tijdſchrift, met een bepaald doel geſchreven, zich te midden van den zwerm der nieuwe Tijdſchriften ſtaande houdt, en ons eenigermate het gemis van den *Hermes*, waaraan wij zoo vele voortreffelijke ſtukken omtrent onze *Oost-indiſche* Bezittingen te danken hebben, vergoedt. Het vierde Stuk is vooral geen der minſten. Het bevat het vervolg en ſlot van dat opſtel over de *Preanger Regentſchappen*, blijkbaar met kennis van zaken geſchreven, en waarvan wij in eene vroegere beoordeeling melding hebben gemaakt. Het loopt over alle betrekkingen, zoo wel natuurkundig, plaatsbeſchrijvend als *ſtatistiek*, dier Regentſchappen, beantwoordt dus aan het doel, om daarvan eene naauwkeurige kennis te geven, en ſluit met eenige *aanmerkingen over den toeſtand der inlandſche bevolking*. — Hierop volgen eenige *aanteekeningen betreffende Benkoelen*, *gehouden op eene reis van Sourabaya naar Nederland*, door den Heer Reſident van *Sourabaya*, DOMIS. Dit geeft ons een allezins ongunſtig denkbeeld van deze voor zoo vele opofferingen verkregene volkplanting op *Sumatra's* Westkust, waarvoor wij *Malacca* en alle onze Kantoren op den vasten wal hebben moeten afſtaan. De *Engelſchen*, bewoners van *Benkoelen*, zijn meest allen naar *Bengale* vertrokken. De kerk is klein, geſcheurd, vervallen, en ſtaat onder opzigt van een inlandsch kind! De wegen zijn met gras bedekt. De pepercultuur is

vervallen. Toen de Adfistent Refident KNOERLE de koffijteelt wilde invoeren, werd hij door de inlandfche hoofden en het volk vermoord. Dit zelfde lot had vroeger een *Engelsch* ambtenaar, PARR, ondergaan. De muskaatnoten- en kruidnagel-tuinen zijn in verval door het vertrek der eigenaars. Er beftaan voor onze Regering *nog volftrekt geene inkomften*, behalve eenige pachten, fpecerijen, zoutverkoop en uit- en ingaande regten, welke, bij gebrek van handel, zeer gering zijn. Het *Chinefche* kamp was vol water, en bijna niet te passéren; de huizen zijn er flecht, en alles toont gebrek aan welvaart; ook is dit volk niet zoo nijver als op *Java*. *Welk eene verandering in tien jaren!* roept de Schrijver uit. Ziedaar hetgeen de *Engelfchen* ons dus hebben achtergelaten; maar ziedaar ook gebrek aan veerkracht bij ons! Daarenboven is het klimaat ongezond, en de inwoners verzetten geen' voet, om aan de *Hollanders* levensmiddelen te brengen; als zij die hebben willen, kunnen zij die zelve in den omtrek gaan halen. — Van denzelfden Schrijver, die ons deze ontmoedigende berigten van onze jongfte Kolonie op *Sumatra* mededeelt, hebben wij *aanteekeningen betreffende het eiland St. Helena*, die ons echter minder belangrijk voorkwamen, daar *St. Helena*, federt het de verblijfplaats van NAPOLEON was, reeds zoo dikwerf befchreven is. Ook zijn de medegedeelde bijzonderheden van den overleden balling niet zeer merkwaardig.

In het eerfte No. des tweeden Deels vindt men een hoogstmerkwaardig verflag van het nog zoo weinig bekende eiland *Timor*, waarvan wij het zuidwestelijk, gelijk de *Portugezen* het noordoostelijk gedeelte bezetten. De inwoners zijn geene *Mohammedanen*, gelijk op de meer westelijke eilanden, maar heidenfche *Alfoeren*. Een dier inlandfche Vorften, de *Radja* van *Amanoebang*, is met de *Nederlanders* in oorlog. Met de *Portugezen* beftaan geene vijandelijke, maar ook geene vriendfchapsbetrekkingen. De handel wordt met *Java*, *Macasfar* en *Amboina*, en federt eenige jaren met *Isle de France* of

Mauritius gedreven, van waar zich een *Fransch* koopman op de hoofdplaats *Koepang* heeft nedergezet; de paarden en buffels van het eiland *Rotti* geven eene winst van elf tot honderdvijftig, en van vijf à zes tot tachtig *Spaansche* matten aan die nieuwe markt. Anders heeft *Timor* voornamelijk was en sandelhout; het eerste wordt van bijen verzameld, die op hooge boomen nestelen. Voorts wordt er goud en koper gegraven; doch dit is geen belangrijke tak van nijverheid, en heeft ook nimmer veel voordeel aangebragt, ten minste niet dan vóór ruim veertig jaren. De bewoners der omliggende eilanden moesten vroeger, op aanvrage aan hunne Opperhoofden door onze O. I. Maatschappij, aan die goudmijnen werken. (Volkomen het stelsel der *Spaansche repartimiëntos!*) De *Radja's*, die onder het *Nederlandsche* Gouvernement staan, wonen in of omtrent *Koepang*, maar hunne Rijksbestuurders of *Fetters* in de binnenlanden, en hebben zich daardoor bijna onafhankelijk gemaakt. De *Timorezen* gelooven aan eenen Opperheer in den *Hemel* (in de Zon), eene *onderaardsche* Godheid, en eene andere, die zij eigenlijk als Voorzienigheid, en in het Vuur, als derzelver zinnebeeld, eerbiedigen. Dit eeuwige vuur wordt altijd door eene oude vrouw aangehouden. Een Zendeling, LE BRUN, doet veel tot verbetering van het schoolwezen, zoowel op *Timor*, als op de naburige, van hetzelve meer of min afhankelijke eilanden; er bestaan reeds vijf scholen op *Timor*, en vijf andere op *Rotti*. Dit laatstgenoemde eiland, het zuidelijkste van den *Indischen Archipel*, is voornamelijk om de veeteelt merkwaardig; de boven genoemde paarden en buffels worden van daar naar *Mauritius* uitgevoerd. Het moet nog *tweeduizend* menschen aan *Timor* leveren en ter beschikking van den Resident stellen. Digt daarbij is een onvruchtbaar eilandje, *Daauw*, welks bewoners ook de voordeeligste aanbiedingen, om zich naar *Timor* te verplaatsen, hebben van de hand gewezen. Zoo groot is de vaderlandsliefde, vooral in ongunstige streken! Nog heeft men de eilan-

den *Savou*, *Solor*, *Odonaro* en *Ombay*, die door de *Nederlanders* aan *Timor* worden afhankelijk gerekend; het eiland *Samba*, of *Sandelhout*-eiland, is thans geheel onafhankelijk.

Het *Fragment van een ongedrukt Reisverhaal* is in een' zwellenden, bloemrijken ſtijl geſchreven. Het bevat eene weidſche lofrede op de baai van *Rio Janeiro*, en op *Neêrlandsch Indië* in het algemeen, die echter wel eens uit zeer onnaauwkeurige daadzaken beſtaat. Dus ſchat men de bevolking van *Neêrlandsch Indië* dáár op *twintig* millioenen menſchen; dit is ruim de helft te veel gerekend. Immers, ſchat men die van *Java*, zoo als doorgaans geſchiedt, op *vijf* millioenen zielen, dan zal het zeer bezwaarlijk vallen, in de overige *Indiſche* Bezittingen, die *Neêrlands* gezag *dadelijk* eerbiedigen, nog andere vijf millioenen te vinden. — Onder den titel van *Gastvriendſchap van Z. K. H. den Sultan van Madura*, zien wij een allerluisterrijkst onthaal van Oosterſche pracht, met Westerſchen ſmaak vereenigd, door dien Vorst gegeven aan den Chirurgijn-Majoor JANSSEN, die twee van diens Zonen als Geneesheer gedurende den *Javaanſchen* veldtogt behandeld en herſteld had. Deze Vorst ſchijnt zeer bemiddeld te zijn; hij bezit een *Javaansch* muzijkinſtrument, (den *gambolang*) hetwelk 70,000 *Spaanſche* matten (*f* 190,000) gekost had. (!)

Eindelijk vindt men hier twee *ſtaaltjes van uitheemſche oordeelkunde nopens Nederlandsch Indië.* Het eerſte is van den dommen, oppervlakkigen Schrijver van het *Literatuurblad* in het zoo beroemde *Morgenblad*, (WOLFGANG MENZEL, met welken Schrijver ſommigen onzer *Hollanders* nog al wegloopen!) Deze knaap, die ergens gezegd heeft: *Holländiſche Poëſie — eine contradictio in adjecto*, verwart hier onzen ouden, eerlijken VALENTIJN, welken toch elk, die eenige aanſpraak op *geographiſche* kunde maakt, dient te kennen, met Lord VALENTIA, een' nieuweren *Engelſchen* reiziger. Dit is echter niet alleen, zoo als hier

te regt wordt aangemerkt, een blijk van diepe onkunde omtrent het bestaan van VALENTIJN, maar ook van de reis van Lord VALENTIA zelv', die nimmer de *Molukken*, maar slechts *Ceylon*, *Indostan*, *Arabië* en *Abyssinië* bereisd en beschreven heeft. Een ander Tijdschrift, de beroemde *Geographische Ephemeriden*, noemt VALENTIJN een' *Duitscher*, en toont daardoor die reis nimmer gelezen of zelfs gezien te hebben, daar op het portret van den Schrijver staat, dat hij uit *Dordrecht* was. En zulke menschen beweren, dat de *Hollanders niets* voor de kennis van *Indië* hebben gedaan! Zij hebben dus ook STAVORINUS en zoo vele andere *Nederlandsche* Schrijvers over *Indië* niet gelezen; want zij beschouwen het werk van den Heer VAN DEN BOSCH als het eerste, dat door eenen inlander het Publiek voorgelegd wordt. Waarlijk, onze oostelijke naburen maken zich omtrent ons, hunne goede stamgenooten, wier taal hun zoo ligt moest vallen, bijna even zoo bespottelijk als in hunne bovenzinnelijke droomerijen!

De *Bijdrage ter beoordeeling van het werk over Nederlandsch Indië van* VAN ELTEN is in een' zeer gematigden stijl tegen hetzelve geschreven, doch verwijt hem niet min een' hevigen toon tegen de vroegere (door ons beoordeelde) stukken, die het bestuur van den Gouverneur-Generaal VAN DEN BOSCH in een ongunstig daglicht stellen; en, schoon deze laatste beoordeelaar den *schijn* van onzijdigheid aanneemt, en ook wezenlijk vele belangrijke daadzaken, door den Heer VAN ELTEN vermeld, toestemt, zoo als de aanplanting door dien Landvoogd van *vijftig millioenen* koffijboomen, de geldverzendingen naar *Nederland* van meer dan *zestien millioenen* tusschen 1830 en 1834, telkens toenemende, zoodat in 1834 alleen voor ruim *zeven millioenen* zijn overgezonden, enz. zoo is toch de slotsom, dat *de verwachting* van dit werk *bitter te leur gesteld is*; dat *men meer argumenten tegen het systema van* VAN DEN BOSCH, *dan wel in het voordeel van hetzelve daardoor verkrijgt;* terwijl men toch van de vijf hoofdpunten

tegen het thans in zwang zijnde stelsel van bestuur der O. I. Bezittingen erkent, dat het *eerste*, *derde* en *vierde* door den Heer VAN ELTEN opgelost zijn. Of hebben, wat het derde betreft, de toegenomene inkomsten ten minste geen bewijs opgeleverd, dat de algemeene welvaart onder het stelsel van *cultuur* vooruitgegaan is, al zijn die inkomsten dan ook niet onmiddellijk aan de reeds gedane aanplantingen te danken? En is het zoo, gelijk de beoordeelaar niet zonder grond doet zien, hoe moet die welvaart dan wel zijn, wanneer eens die vijftig millioenen koffijboomen en andere cultuur, als van suiker, indigo, cochenille en thee, de gewenschte vrucht zullen dragen? Wij kunnen niet ontkennen, dat wij liever op *sprekende daadzaken*, (ook nu weder door den inhoud der Koninklijke boodschap omtrent de geldmiddelen bevestigd) dan op *theoriën* afgaan, en dus het systema des Heeren VAN DEN BOSCH als zeer heilzaam voor de Kolonie beschouwen.

De voormalige Kloosters in Drenthe, geschiedkundig beschouwd door J. S. MAGNIN, *Archivist bij het Provinciaal Gouvernement van Drenthe. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In gr. 8vo.* 227 *bl. f* 1-80.

De Heer MAGNIN, bij het rangschikken en in bruikbaren staat brengen der oude Archiven van het Landschap *Drenthe*, een aantal belangrijke en grootendeels onbekende stukken ontmoet hebbende, welke tot de voormalige geestelijke Gestichten dier Provincie betrekking hadden, zag zich daardoor in staat gesteld, om over dit onderwerp een nieuw licht te doen opgaan. Het weinige toch, 't welk men omtrent de voormalige Abdijen, Conventen of Kloosters in *Drenthe* geboekt vindt in de *Oudheden en Gestichten van Groningen en Drenthe* (door VAN HEUSSEN en VAN RIJN), in den *Tegenwoordigen Staat van Drenthe*, bij J. PICARDT en elders, is zeer onvolledig, duister en verward. Indien men daar-

mede vergelijkt, wat in het aangekondigde werk geleverd is, zal men gereedelijk erkennen, dat de Heer MAGNIN geene compilatie uit oudere boeken, maar inderdaad een geheel nieuw werk geleverd heeft.

Na eene beknopte Inleiding over de verwonderlijke eenparigheid, waarmede de ingezetenen van *Drenthe* tot de Hervorming overgegaan en daarbij gebleven zijn, waaraan de Schrijver het toekent, dat weldra de geheugenis van alwat naar het Pausdom zweemde bijna geheel verloren geraakte, (bl. 1—13) gaat hij over tot de geschiedkundige behandeling der *Kloosters*, *Conventen* of *Abdijen*, wier voormalig aanwezen ſtellig bewijsbaar is; als daar zijn:

I. Het Klooster of de Abdij te *Ruinen* (bl. 13—23). Deze Abdij is vermoedelijk het oudſte geſticht van dien aard in *Drenthe*. Zij wordt reeds vermeld in een Charter van het jaar 1036, van hetwelk de Heer MAGNIN den korten inhoud mededeelt. Wij hadden liever gehad, dat hij ons dit gedenkſtuk der grijze oudheid in deszelfs geheel naauwkeurig had medegedeeld. Er zijn zoo weinige echte ſtukken van vóór het jaar 1200 hier te lande overig, dat elk nieuw ontdekt Charter inderdaad in meer dan één opzigt eene aanwinst en op zichzelf belangrijk is.

II. Het Klooster of de Abdij te *Dikninge*, (bl. 23—105) waarſchijnlijk in 1325 geſticht. Van deze beide is niets meer overig.

III. Het Klooster of de Abdij te *Asſen*, vroeger tusſchen *Coevorden* en *Schoonebeek* hebbende geſtaan, (bl. 106—197) en waarſchijnlijk geſticht tusſchen 1254 en 1257. Van dit Klooster beſtaan zeer aanmerkelijke overblijfſelen, die tot zeer onderſcheidene einden ingerigt zijn, en ook zeer verſchillende bewoners hebben. Hooren wij den Heer MAGNIN op bl. 196: „Naar de „overblijfſelen te oordeelen, was het Kloostergebouw „een langwerpig vierkant, in welks midden zich eene „ruime binnenplaats bevond. De Abdijkerk, het te„genwoordig Kerkgebouw der Hervormden, dat echter

„ eenige jaren geleden aanzienlijk is vergroot geworden, „ maakte den noordelijken vleugel uit: de oostelijke „ vleugel is later ingerigt tot woningen voor den Predikant en den bewaarder der gevangenen: het Landshuis (vroeger een optrek voor den Drost, thans het „ Hotel van den Gouverneur der Provincie), de Gevangenis, en een vertrek voor den Regter ter Instructie, „ hebben de plaats van den zuidelijken vleugel ingenomen; en de westelijke is herschapen in de Gehoorzaal der Regtbank, in lokalen voor de Ambtenaren „ bij dezelve, en in de Bureaux van het gewestelijk „ bestuur."

IV. Het Klooster of de Abdij te *Blijdenstein* (bl. 198—209). De juiste tijd der stichting is onbekend; maar zeker bestond het reeds in de eerste helft der XIIde Eeuw. De Kerk van *Blijdenstein* is bewijsbaar eene der oudste Kerken van *Drenthe*, en reeds vermeld in stukken van den jare 1152. Van de Abdij is geen spoor meer overig.

V. Het Klooster, naderhand Kommanderij van de *Duitsche* Ridderorde, te *Bunne* (bl. 209—221). Dit gesticht is waarschijnlijk van het laatst der XIIIde Eeuw, en van hetzelve is zeer weinig overgebleven, als zijnde veranderd in eene bouwmanswoning.

Ten slotte vergelijkt de Heer MAGNIN het goede, 't welk *Drenthe* aan deze Kloosters verschuldigd is, met de daaraan verknochte nadeelen, en met den zegen, dien de Hervorming (ook *materieel*) over dat Landschap heeft verspreid. In korte, maar krachtige en overtuigende trekken, bewijst hij, (bl. 224 en volg.) „ dat „ in de laatste tweehonderd jaren, onder de belijdenis „ der Hervormde Christelijke leer en onder een gematigd „ bestuur, tot bloei der Provincie en tot welzijn harer „ inwoners, oneindig meer is verrigt en tot stand gebragt, dan in de vele Eeuwen, gedurende welke de „ Geestelijkheid over de Katholijke ingezetenen van dat „ gewest den herderlijken staf en den wereldlijken schepter heeft gezwaaid."

Wij hebben dit werk met genoegen en nut gelezen, offchoon het grootendeels meer van plaatfelijk belang voor *Drenthe* is, dan als eene uitlokkende lektuur voor alle onze Landgenooten kan befchouwd worden. Doch de Schrijver heeft zoo veel mogelijk getracht, het dorre, 't welk de minutieuze vermelding van de bezittingen, Contracten, Regten enz. dier Kloosters in zich heeft, af te wisfelen met meer algemeen belangrijke uitweidingen. Van dien aard is hetgeen hij op bl. 19 en 37 en volg. vermeldt omtrent de Kloosters, die te gelijk voor mannen en vrouwen dienden; (zeker om de gelofte van kuischheid moeijelijker of althans de overwinning meer onzeker te maken!) — op bl. 91—104, omtrent den oorfprong en de vroegfte beginfelen van *Meppel* (zeer lezenswaardig;) — op bl. 209, over de *Duitfche* Orde en de in deze landen gevestigde Balijën en Kommanderijen, en omtrent meer andere bijzonderheden, tot welker opteekening hem zijne ftof eenige aanleiding gaf.

JOHAN DE WITT *en zijn Tijd, door Mr.* P. SIMONS. *In drie Deelen. IIde Deel. Te Amfterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 291 *bl. f* 2-90.

Van het eerfte Deel van dit belangrijk werk des Heeren SIMONS hebben wij in de *Letteroef.* voor 1833, bl. 210 en volg. onzen Lezeren een overzigt gegeven. In het Voorberigt van dit tweede Deel geeft de Schrijver de, voor hem zeer gewigtige, redenen op, waarom hetzelve eerst na een tijdsverloop van ongeveer drie jaren in het licht verfchijnt. In dien tusfchentijd is aan het eerfte Deel een gunftig onthaal te beurt gevallen, en verwierf het zelfs de eer eener vertaling in het *Hoogduitsch;* eene onderfcheiding, waarmede onze naburen anders ongemeen fpaarzaam zijn, en welke de Heer SIMONS dus wel als eene erkentenis der verdienften van zijnen arbeid mag opvatten.

In dit Deel worden de belangrijke jaren van 1664 tot 1666 behandeld. Een tijdvak, waarin het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden*, onder het fchrander en onvermoeid beleid van JOHAN DE WITT, ter zee aan het magtig *Brittanje*

en te land aan den Bisfchop van *Munster* het hoofd bood, en niet minder door het ontwikkelen eener reuzenmagt op den Oceaan, dan door fchrandere onderhandelingen met de Kabinetten van *Europa*, zich eindelijk eenen eervollen Vrede wist vóór te bereiden. De Schrijver heeft dit tijdvak met veel omzigtigheid en naauwkeurigheid behandeld. Zijn hoofddoel is, blijkens de Voorrede van het eerfte Deel, om de Gefchiedenis van JOHAN DE WITT voor te ftellen in verband met de ftaatkundige Historie van het overige van *Europa*, en geenszins, om onze *Nederlandfche* Historie in kleine bijzonderheden uiteen te zetten. Ook in dit Deel ftaat dus de Diplomatie op den voorgrond; zoodat alles, wat tot de onderhandelingen van onzen VAN GOGH, VAN BEUNINGEN, BEVERNINCK en anderen betrekking heeft, met uitvoerigheid is te boek gefteld, en daardoor menige minbekende bijzonderheid is aan het licht gebragt. De onfterfelijke daden der TROMPEN, DE RUITERS, EVERTSENS worden daarentegen beknopt, ja, zoo wij meenen, te beknopt voorgefteld voor de gefchiedenis van jaren, die van hen dan toch derzelver grootften luister ontleenen. De binnenlandfche gebeurtenisfen, eindelijk, worden flechts aangeftipt, om niet geheel voorbijgegaan te worden. Het is zoo, de Schrijver zelf heeft zich dit beftek gemaakt; maar wij vragen gerustelijk, of het werk geene aangenamer en onderhoudender lectuur zoude opgeleverd hebben, indien hetzelve op eene iets ruimer fchaal wäre aangevangen. Het is nu reeds zeer beknopt: want, zoo men de Bijlagen en de Aanteekeningen er afrekent, blijven er voor dit IIde Deel nog geene 160 bladzijden tekst over; en bij deze beknoptheid komt nu het fchoonfte en roemrijkfte nog op den achtergrond, terwijl het dorfte, hoe eervol en wezenlijk belangrijk op zichzelve, als de hoofdzaak vooruitkomt. Wij zeggen dit niet om iets op de werkelijke verdienften van dit werk af te dingen, maar alleen om den wensch te uiten, dat de Schrijver zich in het volgende Deel niet al te getrouw aan zijn ontwerp houde, en veeleer datgene, wat, vooral in dat tijdvak, *Nederlands* roem onfterfelijk heeft gemaakt, ook in een glansrijk daglicht doe uitkomen, ten einde dit werk niet alleen als historisch belangrijk door onze naburen geprezen worde, maar nog meer ftrekken moge, om de zoo vaak miskende en nooit genoeg er-

kende eer van ons Voorgeslacht bij landgenoot en vreemdeling te handhaven.

Herinneringsoffer, *door Mr.* J. H. BURLAGE. *Te Utrecht*, *bij* J. Altheer. 1836. *In gr. 8vo. XV*, 163 *bl. Bij Inteek. f* 2-:

„Nieten, Nieten! nichts als kahle Nieten —
Nun, so niete dich denn satt und matt!"

alzoo zong de welbekende BURGER, toen hij *Fortuna* aan de kaak stelde, en wij mogen zijne uitboezeming wel alzoo parodiéren:

Reimen, Reimen! nichts als kahle Reimen —
Nun, so reime dich denn satt und matt!

Een blik, op onzen rijkbevolkten Zangberg (of, wil men, Zandberg) geworpen, is genoegzaam, om ons met weemoed en schrik te vervullen. Alle plaatsen, van den top tot den voet, zijn daar bezet, éven als een mierenhoop, of als de Toren te *Babel*. Vandaar dan ook de hedendaagsche spraak-, gedachten- en rijm-verwarring. Het is uit dien hoofde voor eenen onpartijdigen Recensent hoogst verkwikkend, wanneer hij onder deze legioenen „Zangbergstichters" eenigen aantreft, die met het ridderkruis van het Genie voorzien zijn, en in de heldhaftige gelederen van APOLLO, niet, als de *Belgen*, voor ieder salvo (uit het dichterlijk brein) terugtreden, maar moedig voorwaarts gaan. De Heer BURLAGE is reeds eenigzins op ons *Babel* bekend; hij heeft reeds nu en dan een steentje en een wagentje cement (beter dan die van zijnen stadgenoot CAZIUS) aangedragen, en hij treedt thans meer „*en grand*," onder het poëtisch werkvolkje, te voorschijn, met eenen keurig uitgevoerden bundel. Zijn *Herinneringsoffer* is, blijkens de inleidende aanspraak aan zijne Akademiebroeders, een weêrklank, een nagalm, van het gelukkig Akademieleven. Deze Opdragt is met warmte en gevoel geschreven, en zal door de *Utrechtsche* Hoogeschool, even als door ieder, die tot MINERVA's zonen behoort, of behoorde, met waar genoegen gelezen worden. De Voorrede is, *tant soit peu*, eene *captatio benevolentiae*, eene buiging voor de kantoorschaar der kritiek. Wij willen den Aka-

demieburger op zijn woord van *eer* (hij was ook Krijgsman) gelooven, als hij verklaart: „Hoedanig mijn arbeid dan ook worde opgenomen, lauweren, alleen den Dichter waardig, beoog ik er niet mede." Maar wij zouden toch kunnen vragen: welke andere lauweren dan?

De bundel is niet, zoo als alle goede dingen, in drieën, maar in vieren verdeeld. Daarom is dezelve echter niet minder waardig. De *quartet* klonk ons niet onbehagelijk in de ooren. Wij zullen zoo vrij zijn, er iets meer over te zeggen.

Het eerste gedeelte bevat „meerendeels de taal van het hart tot het hart." — Te regt! Hoe zoude een jeugdig Dichter (wij willen er maar bij vooronderstellen, dat hij verliefd is) het *hart* kunnen voorbijgaan?

Eene doeltreffende Lithographie is de vaandeldrager voor deze eerste afdeeling. Er staat echter te veel op, om dezelve te kunnen beschrijven. Dergelijke geestige vignetten maken wel eens eene harde tegenstelling met de daarop volgende gedichten: zoo veel zinnebeelden op het plaatje, zoo weinig gedachten in de rijmen! maar dit is geenszins hier het geval. De stukjes „voor het hart" zijn gedeeltelijk vertaald, gedeeltelijk taal van het eigen hart. *Aan mijne Moeder, bij het verlies van een' Zoon*, is roerend, diep gevoeld, de echte uitboezeming van eene weenende ziel. Het moge velen, die slechts het donderende, klaterende, snorrende en brommende beminnen, te eenvoudig zijn, het greep ons *in* het hart, want het kwam *uit* hetzelve. — De *Moedervreugde* draagt denzelfden stempel. Jammer, dat wij daar lezen: „Geen parel *schittert* ooit zoo schoon." Wel de diamant, maar niet de parel, schittert. De Heer BURLAGE heeft eene bijzondere liefde voor *dit* werkwoord; hij zij er wat omzigtig mede, en late niet schitteren, wat niet schitteren kan en niet schitteren mag: want ook bl. 23: „voor dat de parel schittren zal," kan niet door den beugel; even zoo min, om van eenen „*Opperzaaijer*" te spreken, bl. 24; dit is geen *epitheton ornans*, veeleer een *epitheton rusticorum*. — De heilwenschen aan zijne Akademiebroeders, SUERMAN, VERNEDE, PEPPENHAUSER, BAKKER, ademen den waren geest der vriendschap, soms met dichterlijke verheffing, b. v.:

„Hij (de jongeling) vreest de zwarte wolken niet,
Die 't spieglend hemelsblaauw verschiet,

Dat droombeeld van de jeugd, in duisternis hervormen;
Hij volgt zijn ingeslagen spoor;
Ginds breekt een heldre hemel door,
Offchoon de schepping beeft, bij 't jagen van de stormen."

Ook met weinige, maar gevoelvolle, woorden wordt de Hoogleeraar SIMONS bezongen. — De twee uitvoerigste stukjes in deze eerste afdeeling zijn betiteld: *Herman en Elize*, proeve eener Romance, en derzelver Parodie: *Herman en Choke*. Wij willen de waarde der Romance niet streng beoordeelen. Vloeijende en krachtige verzen mogen voor het minder dichterlijke en treffende slot pleiten; er is gang in het stukje; en wij kennen in dit genre meer proeven, die minder gelukt zijn. De Parodie beviel ons beter. Onze Dichter schijnt daar op zijn eigenlijk grondgebied. Wij vinden er meesterlijke trekken van het echt komische in. Hoeveel moet de eigenliefde opofferen, als men zichzelven parodieert, en zijne ernstige Muze het momaangezigt van MOMUS voorbindt!

De tweede afdeeling kenmerkt de Dichter zelf, als

„ . . . . een deel versierde quacken,
Uyt praetjens opgeraept, gevischt uyt Almanacken."

Het keurig vignet is hier een zinnebeeldige *Index*, bij den eersten oogopslag *abrakadabra*. — *De blaauwe Scheen*, eene vertelling, is hoogst luimig, en treft volkomen het doel. Wij gelooven niet, dat dit sprookje beter had kunnen uitgewerkt worden. Of „ Amstels lieve schoonen" er zoo geheel mede tevreden geweest zijn, moge de Dichter zelf weten; er zullen zeker onder haar geene *Grietjes* gevonden zijn!

De meeste der overige luimige stukjes, waaronder *Held Kobus* en *Het Kasteel van Antwerpen veroverd*, als proeven in het komische, wezenlijke waarde bezittende, zijn reeds, „ uyt de Almanacken" bekend, en strekken ten bewijze, dat de Dichter bijzondere begaafdheid bezit, om in dit moeijelijk genre wèl te slagen.

De derde afdeeling bevat „ voor velen niet onbelangrijke herinneringen aan dagen, welke ik hoop dat wij nimmermeer zullen beleven," zegt de Dichter. Zie slechts het vignet voor dit gedeelte! Vaan en lans (onze Dichter was Lansier), zwaard en schild, helm, en de krijgshandschoen. Het zijn herinneringen uit het jaar des bloeds en der overwinning,

uit dat jaar, toen het kogels en.... gedichten regende, — 1831! Het zijn uitboezemingen van een vaderlandsch hart, op de plaats zelve gedicht, niet berijmd in de muffe studeercel; en daarvan dragen deze, meestal korte, stukjes het ontwijfelbaar kenmerk. Des nachts op de wacht te *Brecht*, op den oliemolen te *Chaam*, tusschen *Kempt* en *Hasselt*, op het bivouac bij *Leuven*, — dáár greep hij de lier, ja zong beter dan zoo velen, die te huis ook mede opdreunden, met den bril op den neus, de courant in de hand, en het Rijmlexicon van WITSEN GEYSBEEK op den lessenaar. Gloed, kracht, leven, verontwaardiging en krijgslust bezielen deze zangen, waaronder eenige van voortreffelijke waarde, zoo als: *Oranje aan 't hoofd; God met ons; Bij eenen uitgeplunderden Gesneuvelden*, en: *Aan de keur van Neêrlands Helden, na derzelver krijgsgevangenschap*, enz. Menig strijder uit die dagen, die aan de zijde van den Dichter vocht, zal zijne krijgszangen met diep gevoel lezen, en de bijna uitgedoofde geestdrift zal weder ontgloeijen. Telkens denken wij, bij de inzage dezer stukken, aan KÖRNER. BURLAGE streeft hem, onzes inziens, dikwijls op zijde. Dat hij wel eens aan KÖRNER's *Leyer und Schwerdt* gedacht hebbe, zonder hem te willen navolgen, ergere niemand. Zoo bezong *onze* KÖRNER de *Antwerpensche* helden:

„ Neen, getrouwen! 't is geen schand,
Als aan d'afgestreden hand,
Met vernieuwde kracht besprongen,
't Heldenstaal wordt afgewrongen,
Rookend van des vijands bloed; —
Helden! zijt gegroet.

„ Als de tijger, na den strijd,
't Leeuwenrif aan stukken rijt,
Heet op trillende ingewanden,
't Bloed, dat afdruipt van zijn tanden,
Blijft toch zuiver leeuwenbloed; —
Helden! zijt gegroet."

Dergelijke coupletten bewijzen meer voor den waren Dichter, dan een geheele bundel vol vaderlandsche zangen, waar wij, zoo als Vader VAN DER PALM zegt, „ tusschen de geschilderde vlammen huiveren."

Eindelijk worden deze zangen met een zeer vloeijend ge-

dichtje, *Het Zwaard*, besloten. Eene apologie voor het zwaard! Wij laten dit voor rekening van den Dichter. Zijn Ed. is echter, zoo als wij vermeenen, geen *Jood*, en ons dunkt, dat het echt Joodsche motto, uit *Exodus* genomen, niet sterk pleit voor het zwaard. Hij zoeke eens, als een braaf Christenmensch, naar een motto in het Nieuwe Verbond, en zie, hoe hij dáár te regt kome!

De laatste afdeeling (men vergelijke toch het geestig vignet) bevat navolgingen naar HUYGHENS en MELIS STOKE. Ook hier, waar luim en satyre elkander de hand bieden, is onze Dichter meermalen voortreffelijk geslaagd, en wij gelooven niet, dat velen hem hierin zullen overtreffen; het is ongemeen moeijelijk, *eigene* gedachten in dien *ouden* vorm te gieten. Wie kent de mislukte *Catsiana* niet van onzen tijd?

Wij kunnen dit *Herinneringsoffer*, als eene eerste proeve van eenen niet onbegaafden Dichter, aanprijzen. Wij laten het onzen Mede-recensenten over, om over de feilen en gebreken, hier en daar aanwezig, het hunne te zeggen. Oorspronkelijkheid en vernuft, somtijds dichterlijke verheffing, is in zijne proeve niet te miskennen. Hij ga langzaam en bedachtzaam, op den goeden weg, voort; toetse en beproeve vooral, en beware dien akademischen, dien echt liberalen geest; terwijl

„elk in dicht vivat, triomft, hoeraat, hoezeet,
Ïoot, helaast, och-armt, o-jerumt of o-weet;
En bundels poëzij bij grossen en dozijnen,
Als kikkers in de lente, in elk formaat verschijnen."

Het Leven en de Lotgevallen van JACOBUS MARTINUS BALJÉE, *in leven Raad van Nederlands(ch) Indië, weleer Voedsterling en later Weldoener en Behouder van het Nieuwe Stadsweeshuis te Leeuwarden. Uit echte Bescheiden en Overleveringen opgemaakt, door* W. EEKHOFF. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1835. *In gr. 8vo. XVI en* 160 *bl. f* 1-80.

Wandelingen van een' Landschapschilder, langs de Ruhr en een gedeelte van den Rijn. Met Platen. Te Gorinchem, bij W. van der Wal. 1835. *In gr. 8vo.* 194 *bl. f* 1-40.

Reistogtje langs en in eenige Havens aan de Spaansche, Fransche, Italiaansche en Barbarijsche Kusten, met de Neêrlandsche Korvet Dolfijn, door P. A. TALMA, *Luitenant ter Zee. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 112 *bl. f* 1-25.

Indien ooit een *Nederlander* van geringe afkomst, die in onze volkplantingen of overzeesche bezittingen zijne fortuin maakte, eene lofrede en eene eerzuil verdiende, dan was het voorzeker de schrandere, nijvere, nederige, dankbare en edelmoedige BALJÉE; een weesjongen, opgevoed in het Nieuwe Stadsweeshuis te *Leeuwarden*, maar die, alleen langs den weg van eer en deugd, onder welverdiende begunstiging van brave mannen, tot de aanzienlijkste Ambten in *Indië* geraakte. Eene regtmatige, en door aanhaling van verschillende bescheiden gestaafde, hulde wordt door zijnen Levensbeschrijver, wiens taal en stijl wel wat zuiverder mogten zijn, dien achtingwaardigen overledene toegebragt.

Dezelfde aanmerking nopens gebrek aan zuiverheid van taal en stijl is echter in grootere mate op de twee volgende werkjes toepasselijk, welke wij overigens met genoegen en belangstelling hebben gelezen. Men ontwaart in de *Wandelingen van den Landschapschilder* steeds, dat een *schilder* ons omleidt, en met het oog eens schilders alles aanwijst en beoordeelt: en wie wil niet gaarne de hier geschetste streken uit zulk een oogpunt eens bij voorkeur beschouwen?

Leest men daarentegen het *Reistogtje langs en in eenige havens aan de Spaansche, Fransche, Italiaansche en Barbarijsche kusten*, dan hoort men in den Heer TALMA den beschaafden en kundigen Zeeöfficier, den kenner van menschen en volken, den waarnemer van zeden en gebruiken spreken. Treffend is, hetgeen hij ons mededeelt als staaltje van der *Franschen* veranderlijkheid, die, (volgens bl. 88) toen de tijding der verovering van *Algiers* te *Port Mahon* aankwam, dronken waren van vreugde, en om strijd riepen: *Vive* CHARLES X! in wiens eere men niet moede werd uit te weiden; maar acht weken naderhand plaatsten diezelfde *Franschen* de driekleurige kokarde op de chakots, en roemden LODEWIJK PHILIPS als den besten der Koningen! Op dat laatste punt zullen de meesten thans welligt weder anders denken.

Gil Blas van Santillane. Uit het Fransch van LE SAGE. *III Deelen, met Platen. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1835. *In kl. 8vo. Te zamen* 742 *bl. f* 4-50.

Deze Roman is reeds sedert lang in bijna alle talen van *Europa* overgezet, en ook in derzelver oorspronkelijke taal te zeer bekend, om eene breedvoerige aankondiging te behoeven. Zelfs NAPOLEON had, te midden der afwisselende tooneelen van zijn woelig leven, zijnen *Gil Blas* niet vergeten. *Sangrado* is tot een spreekwoord geworden, en zelfs tot in *Rusland* toe heeft men tafereelen naar het voorbeeld van *Gil Blas* gemaakt. De held van deze geschiedenis geraakt, door de menigvuldige avonturen van zijnen levensloop, in betrekking tot personen van alle standen. Hij komt onder roovers, bedriegers, monniken, geneesheeren. Hij wordt bediende, hofmeester, geheimschrijver bij spelers van beroep, bij edellieden, prelaten, kooplieden, tooneelspelers; ten laatste zelfs wordt hij de vertrouweling en gunsteling van Vorsten en staatsdienaren, ingewikkeld in minnarijen en in de listen der hovelingen, en ten laatste nog tot den adelstand verheven. Deugdzame en zedelooze vrouwen, losbandige en wijze mannen en jongelingen vervullen bij afwisseling hunne rol op het tooneel, hetwelk in dit werk voorgesteld wordt. Daar nu door den Schrijver de zaken niet opgesierd, maar naar het leven worden afgeschetst, is dit werk eene rijke bron tot verkrijging van menschenkennis. Vooral kunnen wij den *Gil Blas*, offchoon verdicht zijnde, als zoodanig aanprijzen, „omdat," gelijk LE SAGE in de Voorrede voor zijn werk aanmerkt, (welke Voorrede echter hier in deze overzetting gemist wordt) „dezelfde gebreken en dezelfde oorspronkelijke karakters, niet alleen in geheel *Frankrijk* en in geheel *Spanje*, het tooneel des verhaals, maar overal gevonden worden."

Reeds bijna eene eeuw geleden werd eene Nederduitsche vertaling van den *Gil Blas* in het licht gegeven, welke meer letterlijk en dus, even als het oorspronkelijke werk, breedvoeriger was. Maar, offchoon de *Esfecutori contro la Bestemmia* van het werk, zoo als het toen was, getuigden, *non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente, per Attestato del Segretario nostro, niente contro*

Principi e Buoni Costumi (*), heeft echter, naar ons oordeel, de overzetter aan ons lezend publiek eene dienst bewezen met de bezorging van deze uitgave, welke, indien al niet uit het oorspronkelijke Fransch, dan toch verbeterd is in stijl en naar de hedendaagsche spelling van onze taal. Ook zijn eenige overtolligheden, te weelderige beschrijvingen van minnarijen enz. achterwege gelaten. Overal, waar wij het oorspronkelijke met de thans aangekondigde vertaling hebben vergeleken, is deze verkorting met oordeel geschied, en met behoud van hetgeen in het leven van *Gil Blas* wezenlijk geestig en karakteristiek voorkomt. Zoo is dan het werk ook niet ongeschikt, om het aan jonge lieden, die vroeg aan hun eigen bestuur zijn overgelaten, ter lezing te geven, om hun eenigermate de wereld en de hen omringende gevaren en verzoekingen te leeren kennen, en hen opmerkzaam te maken op zoodanige dwaasheden, door welke de menschen zich belagchelijk maken. — De Platen hadden wij gaarne beter gehad; zóó ontsieren zij de uitgave, hetgeen te meer te bejammeren is, omdat zoowel het tooneel der geschiedenis, als de in dezelve voorkomende personen, van zelve geschikt zijn, om eenen teekenaar, die eenigen smaak bezit, uit te lokken tot het leveren van fraaije tafereelen.

(*) Zie *Gil Blas di Santillano, tratta nell' Italiano dal Dottor* D. G. MONTI. *In Venezia.* 1779.

De Weezen, een Verhaal van Selma. Uitgegeven door J. C. APPENZELLER. *Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo.* 220 *bl. f* 2-30.

Wij hebben met genoegen dezen Roman gelezen, en vonden daarin eene niet alledaagsche intrigue, op eene bekwame wijze uitgewerkt en door eene gelukkige uitkomst bekroond, waardoor fijngesponnen list en boosheid verijdeld en ten toon gesteld worden. Voor de menigvuldige Leesgezelschappen kan dit boek dus eene aangename lecture opleveren, en tot verpoozing van ernstiger bezigheden verstrekken. Het zou der verrassing nadeel toebrengen, indien wij den inhoud en loop der gebeurtenis wilden opgeven; wij verwijzen alzoo naar het boek zelf, dat wel lezers zal vinden, en waarvan wij ten slotte zeggen: *La mère en permettra la lecture à sa*

fille, wel te verstaan als dochter niets noodigers te doen heeft. Het gesteendrukte titelprentje doet zijne meesters weinig eer aan.

Belangrijke Tafereelen uit het Lijfstraffelijk Regt en oorspronkelijke Nederlandsche Verhalen, *door* H. C. D'RESSELHUYS. *Te Tiel*, *bij* C. Campagne. 1835. *In gr. 8vo.* 200 *bl.* *f* 1 - 80.

Al wederom een viertal verhalen, die zich ter verpoozing niet onaangenaam laten lezen, maar die wel geene aanspraak zullen maken op bijzondere belangrijkheid van stijl of inhoud. Het kostuum der inkleeding is ook op verre na niet overal in acht genomen, met name in het eerste, waarin de Schrijver weinig met den gang der Fransche regtspleging, die hoofdzakelijk ook bij ons nog gevolgd wordt, toont bekend te zijn. De Procureur Crimineel kan toch geen' gevangene *schuldig* verklaren, 't geen het werk der gezworenen is, die geen *regters* zijn, en dus niet veroordeelen, 't welk al wederom alleen het gevolg van de toepassing der wet is. Op bl. 51 spreekt één doortrapte booswicht van eenen warmen rug, waarmede hij wel de geeselstraf zal bedoelen, maar die in Frankrijk geene plaats heeft, even weinig als de doodstraf door middel van den strop, waarop bl. 63 gedoeld wordt. Het is edelmoedigheid van het Gouvernement, welke den valsch betigten en ter dood veroordeelden eene aanzienlijke schadeloosstelling toekent; maar helaas! de wet kent hem die *niet* toe, en wij twijfelen dus aan de waarheid, vooral daar de geschiedenis tijdens NAPOLÉON's rampen in Rusland gezegd wordt voorgevallen te zijn. Wij zouden op de overige verhalen een groot aantal even gegronde aanmerkingen kunnen maken; maar de ruimte ontbreekt ons daartoe. Wij eindigen alzoo met den wensch, dat de jeugdige Schrijver in het vervolg soortgelijk werk beter nazie, en meer in den trant van eenen CHRISTEMEIJER verhale; bij welk een en ander zijne stukjes winnen zullen, en waarvoor het lezend publiek hem voorzeker dank zal weten.

De Schilder. Oorspronkelijk Hollandsche Roman, *door* J. VAN ASSUM. *II Deelen. Te Amsterdam*, *bij* C. L. Schleijer. 1835. *In gr* 8*vo*. 468 *bl*. *f* 4:80.

In hoe ver des Schrijvers vroegere letterarbeid verdiend hebbe, in de *meest geachte* vaderlandsche tijdschriften gunstig beoordeeld te worden, willen wij niet beslissen. Indien het zelfs eenen Autheur, die eenen gevestigden roem bezit, niet fraai staat, van het verkregen vertrouwen misbruik te maken, dan stelt een eerst sedert kort bekend Schrijver zeer zeker het weinigje lof, door hem verkregen, nog veel meer in de waagschaal, wanneer hij zich, door de hem misschien tot zijne aanmoediging slechts geschonkene goedkeuring, laat verleiden, om het publiek minbeduidende voortbrengsels aan te bieden. Hoe gaarne wij ook de menigte van vertaalde Romans vervangen zagen door oorspronkelijke Hollandsche werken, mogen wij toch het zamenstellen van middelmatige werken niet aanmoedigen; en, wanneer wij het thans aangekondigde verhaal middelmatig noemen, gelooven wij ons althans aan geene onregtvaardigheid tegen den Schrijver schuldig te maken. In dit verhaal wordt een schilder verliefd op eene aanzienlijke jonkvrouw. Hij gewint ook hare liefde. Maar de moeder der jonge dame en haar broeder, een hooghartig Officier, verzetten zich met alle magt tegen de vervulling van de wenschen der gelieven. Het middel, 't welk door den Schrijver gebezigd wordt, om deze zwarigheid uit den weg te ruimen, is, wel is waar, dood afgesleten, evenwel het moet hier nog eens dienen. Als een *Deus ex machina* komt een schatrijke oom uit Oost- of Westindië, en verklaart den schilder voor zijnen erfgenaam. Nu is de zaak geklonken, en de gelieven huwen. Dat onze vaderlandsche schilders gelukkig zijn in de liefde, en deelen in de gunst van onze vaderlandsche schoonen, mogen wij, ook uit achting voor hunne kunst, gaarne lijden. Alleen willen wij onze jonge lezeressen verzoeken, er op bedacht te zijn, dat zulke rijke Oostindische erfooms sedert de vernietiging onzer voormalige Oostindische Compagnie vrij zeldzaam geworden zijn, en dat het dus bedachtzame moeders niet ten kwade kan geduid worden, indien zij hare dochters bij de lezing

van dit boek waarschuwen, zich niet ligtvaardig te laten verlokken, om het voorbeeld van des schilders minnares na te volgen.

De erfdeugd der Arabieren, of de moordenaar door het regt der gastvrijheid gered. Tooneelspel, in vijf Bedrijven. Door B. C. CARILLON. *Te Amsterdam, bij* Carillon. 1834. *In* 8*vo.* 134 *bl. f* : - 50.

Hulde aan de nagedachtenis van Mr. J. D. MEIJER, *door* A. C. CARILLON; *gevolgd van eenige Dichtregelen op hetzelfde onderwerp, door* B. C. CARILLON. *Te Amsterdam, bij* Carillon, *enz.* 1835. *In* 8*vo.* 16 *bl. f* : - 25.

Dichtregelen, uitgesproken in het Departement Breda, der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, bij de feestviering van het vijftigjarig bestaan derzelve Maatschappij: door G. RAMAKERS. *Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1835. *In* 8*vo.* 20 *bl. f* : - 30.

De *erfdeugd der Arabieren* is een, wat de *intrigue* betreft, vrij wel geweven, en, wat de karakterschildering aangaat, in 't algemeen goed volgehouden Tooneelspel; waaromtrent wij echter het karakter van Henda moeten uitzonderen. Oostersche kleur, veel minder gloed, zal men er vruchteloos in zoeken; ten zij men dit door eenige aanhalingen en spreuken uit den Koran enz. mogt vergoed achten. Over het geheel ligt veeleer een *Fransch* waas en *Fransche* geest verspreid, alsof het een vertaald *Fransch* produkt ware. De waarschijnlijkheid is geenszins in het oog gehouden, vooral in het vijfde Bedrijf, daar Estavajel onmogelijk dat alles verrigten en de stad veroveren kon, terwijl de roovers in het huis van Aly Barba drongen, of hij zou veel te laat tot het noodige ontzet verschenen zijn. Ook kan men zich niet voorstellen, dat zulk eene reeks van omstandigheden in den korten tijd van dat enkele Bedrijf kon afloopen, welks duur door den tijd, waarin het wordt afgespeeld, van zelve bepaald is. Want, ja, men kan de vrijheid nemen, een tooneelstuk dagen, al ware het jaren lang te doen duren, in dien zin, dat men een tijdsverloop stelt tusschen het eene

Bedrijf en het andere; maar elk afzonderlijk Bedrijf, en wel vooral indien er geene tooneelverandering te midden van hetzelve geschiedt, en men dus, bij de vertooning, op ééne plaats alles achtereenvolgende volvoeren ziet, mag en kan geen langer tijdsverloop voorstellen, dan de spelers tot de uitvoering behoeven. Dat de ontknooping vrij zeldzaam is, zal ieder erkennen; doch dat zij eens zoo! ware slechts de wijze, waarop men tot die ontknooping komt, meer waarschijnlijk! Nu laat zich de toedragt der zaak in zoo korten tijd onmogelijk begrijpen. — Ziehier nog eenige bijzondere aanmerkingen, welke ons bij het lezen voorkwamen. Henda, de dochter van Aly Barba, wordt hier geroemd van wege „ hare mannelijke schoonheid"! — *Ver*wekt vermoedens op. — „ Zijt gij *onpasselijk?*" vraagt Osman aan Henda; en zij antwoordt: „ Ik ben zoo *vervelend.*" — Een geheim er *uitploffen*, en een geheim *stilhouden*. — Soraka, de moeder van Henda, zegt haar, dat hare èigene zwaarmoedigheid uit *dik bloed* ontstaat; waarop het verliefde meisje regt naïf antwoordt: „ Nu, dan kan het bij mij immers ook wegens het *dik bloed* zijn." Waarop Mama weder zegt, dat zij daar „ goed' raad voor weet: eenige aderlatingen, lauwe baden, het vel eenigzins prikkelen," enz. — „ Geen moederlijke traan zal *mij* meer bevochtigen, geen vaderlijke *zege* meer op mijn hoofd dalen." — De redenering van Henry over de slavernij op bl. 68, 69 staat in een stuitend contrast met die hem in den mond gelegd wordt op bl. 78, 79. — Dat vrijen van Henda, op bl. 88—90, waar zij tot haren minnaar ook van hare *huwbaarheid* spreekt, is toch wat heel kras, en bewijst wel het eerste, maar geenszins het laatste gedeelte van hetgeen zij tot hem zegt: „ Ik ben geen kind meer, maar was het in de liefde." — „ Hoe bevindt gij u?" vraagt Osman aan Estavajel. „ Merkelijk beter." „ Geen wonder; *gij hebt goed gegeten.*" — Het duël beschouwd als „ de uitspraak van de regtvaardigheid des Hemels," en wel in den mond eens Christens, is ergerlijk. — Iemand, die, door een' knodsslag op het hoofd, bewusteloos nedervalt, en zich terstond daarna „ geheel hersteld" voelt, heeft wel eene ijzeren hersenpan! — Dat de *Franschen* hier een volk genoemd worden, „ tot de grootste der natiën verheven," klinkt „ den regtschapen *Nederlander*" niet zeer nationaal in de ooren, en doet ons wederom gedenken aan het *Fran-*

ſche waas en den *Franſchen* geest, waarvan wij boven gewaagden. — Doch genoeg! Niettegenſtaande deze en andere groote gebreken in dit Tooneelſpel, welks alleenſpraken doorgaans even gerekt als onnatuurlijk zijn, toont de Heer B. C. CARILLON echter voor dat kunstvak eenigen aanleg.

En, wat zullen wij zeggen van de berijmde *Hulde* aan de nagedachtenis van den ook door ons bewonderden MEIJER; en van *de Dichtregelen*, die er op volgen? De hulde door den Eerw. A. C. CARILLON verraadt de volſtrektſte onbekendheid met den Nederlandſchen of liever met allen dichtſtijl, althans het onvermogen om zich dichterlijk uit te drukken, en mist dus natuurlijk, bij allen Westerſchen ſmaak, tevens allen Oosterſchen gloed. Hoe kan iemand dergelijke regels ſchrijven:

Verlicht, wijs Inſtituut, bron vol vernuftsgedachten!
Waarom uw tweede klas ſtaart zij met harteleed
Naar 's Preſidenten ſtoel, ach! eensklaps onbekleed?

't Is overtolligheid gedingen aan te halen.

Getuige een vreemd geval, een netelig proces,
Waar Meijer moedvol zich dorst ſtellen in de bres.

Onnoodig nogmaals is 't, het verdre gansch te ontleden;
Oorkondig is 't geval, ook diens bijzonderheden.

In 't heetst van woeligheên en van doldriftige tijden,
Zag men hem Paines leer op 't meesterlijkst beſtrijden.
Naauw was zijn Theſis ſlechts als manuſcript vertaald, enz.

Iets beter, of wel iets minder vol gebreken, zijn de dichtregelen van B. C. CARILLON, achter die hulde, op rijm. *De man, door wien het regt op aarde werd handhaafd*, (voor *gehandhaafd*, gemakshalve) wordt er eenigermate in bezongen. Er zijn goede regels, maar toch ook beſpottelijke, b. v.:

De wondren dezes tijds, wat is dit denkbeeld ſchoon! (?)
Zijn Meijer maximus en heilige Mendelsſohn.

Wat is het ongelukkig, dat een groot Man zulke mislukte Lijkzangers heeft!

Indien de Heeren CARILLON Dichters zijn, dan is de Heer G. RAMAKERS een *voortreffelijk* Dichter: want in het land der blinden is éénoog Koning. Zijne dichtregelen bij

de feestviering van het Nut hebben ons wel verveeld, door dat het vers alledaagsch van inhoud en vreeselijk gerekt is, maar er is dan toch nog gang en ſtijl in; het geheel is middelmatig, maar toch niet beneden het middelmatige. Het gedicht had wel ongedrukt kunnen blijven, even als negen tiende van de tegenwoordig in het licht verſchijnende bundels en afzonderlijke verzen; maar het kan op den hoop medeloopen, en in zoo ver hebben wij vrede met de uitgaaf. Regels, als: *Om 't heil, dat zij ontluiken deê. U die het edelſte ontwerp ſchiept. Door het tot kennis, deugd te leiden. Wat zal diens enklings (!) poging baten?* enz. ontſieren zelfs een middelmatig vers, gelijk het onderhavige. En hiermede voor het tegenwoordige genoeg!

Deugdenſpiegel, of Pligten der Kinderen jegens hunne Ouders, met Voorbeelden uit de Geſchiedenis opgehelderd, door Dr. J. N. MULLER. *Naar het Hoogduitsch door* M. MARTENS. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In kl. 8vo.* 192 *bl. f* :- 80.

In de inleiding toont de Schrijver aan de jeugd de naauwe betrekking, in welke kinderen ſtaan tot hunne ouders, en de verpligting tot liefde en dankbaarheid der kinderen jegens de ouders. Vervolgens verhaalt hij ſchoone trekken van kinderlijke liefde, verdeeld in de volgende rubrieken: I. *Gehoorzaamheid.* II. *Hoogachting.* III. *Liefde en Deelneming.* IV. *Dankbaarheid.* V. *Vertrouwen.* VI. *Dankbare Achting voor ſtervende en overledene Ouders.* Wij hebben veel goeds in het boekje gevonden. Maar wij hadden liever gezien, dat de Schrijver minder voorbeelden opgenomen had, of zich althans gewacht had voor de plaatſing van zoodanige, die iets onnatuurlijks of overdrevens bevatten. Onder anderen verhaalt hij van eenen Chineſchen knaap van acht jaren, die, ten einde zijne ouders tegen het ſteken der muggen te beveiligen, zich naakt uitkleedde, en zijn zacht vleesch aan de beten van dit ongedierte blootſtelde, zonder die diertjes te verjagen! De versjes, die hier voorkomen, en die reeds, wat den inhoud betreft, niet zeer belangrijk zijn, zijn ook, wat derzelver uitwendigen vorm betreft, niet gelukkig overgezet, zoo als onder anderen uit het volgende blijken kan:

„ Moederliefde, Vadertrouwe
Heeft mij zoo gesterkt, verkwikt,
Dat 'k opgroeijend immer blijd,
God! door hunne zorg en vlijt
En hun liefderijk besturen,
Mij tot deugd steeds aan zie vuren!"

Om den goeden geest, die in het werkje heerscht, zou het zeer geschikt zijn geweest voor eene meer vrije omwerking in onze taal, waarbij dan ook voorbeelden van liefde jegens ouders uit onze eigene Nederlandsche geschiedenis eene plaats hadden kunnen vinden, en het werk daardoor voor onze jeugdige lezers belangrijker zou geweest zijn.

Handboek voor jonge lieden, bij hunne intrede in de wereld. Bevattende de regelen der wellevendheid en der kunst om met menschen om te gaan, in alle betrekkingen der Maatschappij. II Deeltjes. Door Prof. J. G. WENZEL. *Uit het Hoogduitsch naar de negende uitgave. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1835. *In kl. 8vo. Te zamen* 411 *bl. f* 3 : :

Gelijk alle werk van 's menschen hand, zoo heeft ook schier elke vrucht van zijnen geest hare sterke en zwakke, hare goede en min voordeelige zijde. Deze algemeene stelling mogen wij dus ook op de onderhavige boekjes toepassen. Er is veel goeds in dezelve; maar voor jonge lieden vreezen wij, dat het niet onderhoudend genoeg geschreven zij. Het tweede Deeltje wint het, in belangrijkheid en degelijkheid, ver van het eerste. Ziet hier de verdeeling van het geheel: I. *Inleiding.* 1. *Uiterlijke eigenschappen, die den mensch in elke betrekking des levens versieren.* 2. —— *in bijzondere betrekkingen van het gezellige leven.* — II. 1. *Van de gezelligheid over het algemeen.* 2. *Omgangskunst. a. Van den omgang over het algemeen. b.* —— *met zichzelven. c.* —— *met anderen. d. Bijzondere omgangskunst met gansche standen. e.* —— *met bijzondere karakters.* In de bijzondere ontleding dezer afdeelingen kunnen wij niet treden. Het tweede Deeltje, van meer algemeenen aard, beviel ons het beste, en bevat een aantal allezins behartigenswaardige opmerkingen,

waarfchuwingen en regelen. Omtrent het eerfte is ons oordeel niet zoo gunftig. Er is hier, behoudens het goede, dat wij ook hier aantroffen, veel te veel onder bepaalde regelmaat gebragt, wat het natuurlijk gevoel van welvoegelijkheid, bij eene befchaafde opvoeding, van zelve aan de hand geeft, en, aldus tot in de kleinfte bijzonderheden werktuigelijk aangeleerd, de jongelieden als tot *automaten* zoude vormen. De Lezer oordeele!

Komplimenten, in *gaande*, *ftaande* en *zittende* onderfcheiden. „Voor eenen aanzienlijken buige men zich diep en nog op eenen zekeren afftand van hem; minder diep en op minderen afftand voor eenen, die minder aanzienlijk is." — „Al te diep mag nooit eene buiging gedaan worden, en nooit mag men lang in gebogene houding blijven." — „Men buige zich niet plotfeling, en rigte zich insgelijks niet fnel weder op." — „De voeten worden een weinig op den grond voortgetrokken, de fchreden iets langzamer gemaakt, en dit voorttrekken moet even zoo langzaam toenemen en afnemen, als de buiging en opbeuring van het ligchaam plaats heeft." — „Het hoofd moet eerder beginnen te bukken, dan de rug; doch de rug moet eerder beginnen zich in de hoogte te rigten, dan het hoofd." Dit een en ander wordt nog veel naauwer uitgeplozen.

Bij het ontbijt. „Het kopje mag nooit op de gedekte tafel, of op eene daartoe niet beftemde plaats gezet worden. Men houde kopje en fchoteltje zoo lang in de handen, tot men uitgedronken heeft. Het best is, wanneer men het kopje op het fchoteltje ftaan laat, dit met de linkerhand vasthoudt, terwijl de regterhand het kopje aanvat en van tijd tot tijd aan den mond brengt." — „Men flurpe niet alles tot den laatften druppel uit, of gebruike zelfs nog het lepeltje, om de randen af te fchaven." — „Er is voorzigtigheid noodig, om met de kopjes geen geraas te maken, of het lepeltje, misfchien zelfs het kopje, te laten vallen."

Bij de tafel. „Het fervet legt men, ter helft opgeflagen, nalatig op de knie, doch zoo, dat het niet ligt onder de tafel kan vallen." — „Onvoegzaam zou het zijn, het eerst te eten. Men moet wachten, tot eenigen onzer naburen begonnen zijn." [En als nu allen aan tafel even welopgevoed zijn, loopen de gasten gevaar, nietmetal te krijgen!] — „De befchaafde mensch fluit bij het kaauwen den mond. Hij flurpt even zoo min de foep, zoo dat men het hooren

kan. Ook spreekt en drinkt hij niet, zoo lang hij nog spijze in den mond heeft." — „ Steenen van pruimen, van kersen, en kleine beentjes mogen nooit op het tafellaken gelegd worden. Men legt ze op den rand van het tafelbord. Er is veel opmerkzaamheid noodig, om deze dingen met welvoegelijkheid uit den mond op het tafelbord te brengen."

Gedrag in gezelschappen. „ Men kome niemand, het zij in het staan of in het zitten, te nabij met zijnen adem, en dringe zich dus niet tegen de menschen aan." — „ Het is in den hoogsten graad onwelvoegelijk, luid of ook eensklaps luid te lagchen. De beschaafde man heeft zich enkel aan een glimlagchen gewend, bijzonder aan het glimlagchen der welwillendheid, der toestemming of der deelneming." — „ Men zitte niet met te wijd geopende, niet met te ver uitgestrekte, of met over elkander geslagene beenen; men leune niet tegen iets, het zij staande of zittende; men slepe den stoel niet, wanneer deze bij de tafel moet gebragt worden, met het been bij, en vermijde over het algemeen elke onvoegzame plaatsing en houding der handen, elke zigtbare gezetheid op gemak." — „ Bij kus en bij omhelzing zij men niet overhaastend, niet onvoorzigtig. De kus mag nooit met geopende of met vochtige lippen gegeven worden; hij wordt over het algemeen slechts iets naast de lippen van de dame gegeven." — „ Bij aanzienlijken moet men met eenen zindelijken neus verschijnen, en zelfs het zuiveren van denzelven met den zakdoek moet, zoo zelden als mogelijk is, geheel zacht en met zijdelings gewend gelaat gedaan worden. Men zuivert den neus, eer men binnentreedt, en gebruikt in voorname gezelschappen geenen tabak. Ook hoede men zich voor de walgelijke gewoonte, van in den zakdoek te zien."

Doch genoeg ter aanduiding van hetgeen wij wilden te kennen geven. In dit alles, gelijk in al het overige, is nu eigenlijk wel niets, dat wij afkeuren; maar het *ongedwongene* in het gezellig verkeer, dat er als 't ware de saus van uitmaakt, ging bij de angstvallige inachtneming van al deze en nog zoo vele andere naauwgezetheden, gewis verloren. Ook hier zij het *juste milieu*, door het gezond verstand voorgeschreven, onze gids; hetgeen ons dan ook wel voor in het oog loopende onvoegzaamheden zal vrijwaren.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis der Kerk van Christus, *door* JOSEPH MILNER, *M. A. in leven Leeraar bij de Episcopalen te Hull. Uit het Engelsch vertaald door* M. J. CHEVALLIER. *Iste Deel. Te Amsterdam*, *bij* J. H. den Ouden, *enz.* 1835. *In gr. 8vo. XII en* 408 *bl. f* 4-:

Indien iemand meenen mogt, in dit boek een nieuw werk te vinden, zou hij zich zeer bedriegen, want reeds vóór dertig jaren is ditzelfde eerste Deel, door den Heer M. VAN WERKHOVEN vertaald, uitgekomen, maar, zoo veel wij weten, door geen verdere Deelen gevolgd. Zonder hiervan melding te maken, begint nu de Heer CHEVALLIER eene nieuwe vertaling uit te geven. Nu, hetzij oud of nieuw, indien het werk maar goed is, dan zal dit deszelfs innerlijke waarde niet verminderen; hoewel men het toch altijd zou mogen bejammeren, dat daarin van den arbeid der dertig laatste jaren, in een vak, als dat der Kerkelijke Geschiedenis, geen gebruik heeft kunnen gemaakt worden. Doch laat ons zien, wat hier geleverd wordt.

De Schrijver belooft „eene Kerkelijke Geschiedenis „naar een nieuw plan;" en dit is eene „Geschiedenis „van menschen, wier gezindheid en wandel naar de „voorschriften van het Nieuwe Testament geregeld wa„ren, die ware en niet slechts naam-Christenen bleken „te zijn." En wat vinden wij hiervan in dit eerste Deel? Uit de eerste Eeuw, de Geschiedenis der Gemeenten van *Jeruzalem*, *Judea* en *Galilea*, *Samarië*, *Ethiopië*, enz. enz.; in korte woorden, een uittreksel (met uitweidingen over de godsdienstige gesteldheid, naar des Schrijvers voorstelling) uit het tweede Boek van LUCAS, vergeleken met de Apostolische Brieven, en *Openb.* I—III. Uit de tweede Eeuw, de Christenen

onder de regering van TRAJANUS, tot aan die van JULIANUS; en daarbij bijzonder de Martelaars JUSTINUS, POLYCARPUS, en die te *Lyon* en *Vienne*; de Christenfchrijvers; de ketterijen en gefchillen; en iets over den ftaat en voortgang des Christendoms: onder dit alles lange uitweidingen en beoordeelingen over de Keizers en andere niet-Christenen; lange uittrekfels uit of geheele mededeelingen van brieven, zoo als die van IGNATIUS; van de Gemeente te *Smyrna*, over den dood van POLYCARPUS; van die te *Vienne* en *Lyon* enz.

Wilde nu Rec. alles in bijzonderheden mededeelen, wat hij op dit boekdeel zou aan te merken hebben, dan zou het hem aan geen ftof ontbreken, en ligt zou hij dus eene onmatig lange beoordeeling kunnen leveren: veel nieuws zou hij intusfchen ook al niet kunnen zeggen; en waartoe zou het dan eindelijk nog dienen bij een werk, waarvan hij, naar zijn inzien, in allen ernst verklaren moet, dat er de beoefening der Kerkelijke Gefchiedenis niets bij winnen zal? Hij wil zich dus liever kortelijk tot eenige algemeene aanmerkingen bepalen. — 1. Het is eene groote overdrijving en partijdigheid van Schrijver en Vertaler beide, in hunne *Voorredenen* te beweren, dat de vorige Kerkelijke Gefchiedenisfen genoegzaam niets anders geweest zijn, dan Gefchiedenisfen der ketterijen en boosheden. Laat het waar zijn, dat fommigen eenige minder belangrijke dingen wat te fijn uitgeplozen hebben; maar daarom vergaten zij geenszins de overige gewigtige ftukken, zonder welke eene Kerkelijke Gefchiedenis niet volledig kan zijn: wie met de werken van MOSHEIM, VENEMA, SCHROECKH (om nu van geen latere te fpreken) bekend is, zal hun dit niet met grond kunnen aantijgen. Gelijk het WALCH vrijftond, in zijn *Entwurf einer vollständigen Historie der Ketzereyen u. f. w.*, een bijzonder gedeelte der Kerkgefchiedenis zoo van den grond op en uitvoerig te behandelen, dat hij het met elf Deelen nog op verre na niet voltooid heeft; zoo ftond het ook natuurlijk MILNER vrij, een ander gedeelte of

een nieuw oogpunt te kiezen; en wij willen gaarne geloeven, dat hij hiermede, en zoo ook CHEVALLIER met zijne vertaling, een nuttig doel beoogd heeft; maar dat zij daarom toch niet met minachting nederzien op den arbeid van Mannen, die voor hetzelfde vak zeer verdienstelijk waren, ja in welker schaduw zij niet kunnen staan! — 2. Wat de Schrijver zich als bepaald doel voorstelt, en een nieuw plan noemt, is niet zoo nieuw, dat het ook niet in eene gewone Kerkelijke Geschiedenis zou gevonden worden: immers daarin wordt ook aangewezen, welke voorspoedige vorderingen het Goddelijk Evangelie gemaakt, welke uitmuntende menschen het gevormd, welken invloed het op harten en zeden gehad hebbe. Maar hoe veel beter wordt dit nog geleerd door die pragmatische behandeling, waarin men in de latere jaren zoo grootelijks gevorderd is; waardoor niet slechts, van eeuw tot eeuw, een dor verhaal van de gebeurde zaken gegeven, maar alles meer in verband met elkander, in den zamenhang van oorzaken en uitwerksels beschouwd, en alzoo ook dit gedeelte van de algemeene Geschiedenis der Menschheid des te meer een leerrijke spiegel der Goddelijke Voorzienigheid, maar tevens een sprekende getuige wordt, wat heerlijke weldaden er uit het Christendom voor het Menschdom zijn voortgevloeid! — 3. Aan eene critische en pragmatische behandeling der Kerkelijke Geschiedenis ontbreekt het hier grootelijks. Op het onbepaald als echt aannemen der brieven van IGNATIUS, of van het zoogenaamde Edict van ANTONINUS PIUS, en dergelijke, zou nog al iets af te dingen vallen. Allerlei vertelseltjes neemt de Schrijver, indien zij hem maar tot zijn oogmerk dienen, ligtgeloovig genoeg op, b. v. het zeer betwistbare verblijf van PETRUS te *Rome*, met den aankleve van dien, ten opzigte van zijnen marteldood; de legende omtrent JOANNES, bij zijne ontmoeting van CERINTHUS, toen hij naar het bad ging: „Laat „ons vlugten, uit vrees, dat het bad instorte, terwijl „CERINTHUS, de vijand der waarheid, er in is!"

en zijn onbeschadigd uitkomen uit kokende olie; (aan dezelve te twijfelen, schijnt, volgens MILNER, bl. 186, „ zijnen oorsprong in eenen geest van ketterij te „ hebben, aan den invloed van een verfijnd Deïsmus „ toe te schrijven.") de vertelling van de *legio fulminatrix;* den reeds genoemden brief over den dood van POLYCARPUS, met alle de fabelachtige verschijnsels, daarbij verteld, enz. — 4. MILNER wilde eene Geschiedenis schrijven van de genen, die hij ware Christenen noemde: doch waartoe dan, bij de tweede Eeuw, die lange uitweidingen over het karakter en de handelwijze der Romeinsche Keizers, onder welke zij geleefd hebben, en over anderen, die het Christendom niet kenden of niet aannamen, en welke allen hij doorgaans ongunstig beoordeelt, of op welke, al prijst hij iemand der zoodanigen hoog, hij nogtans een kwaad vermoeden werpt? Men zie b. v. bl. 284: „ Indien men even „ zoo naauwkeurig het karakter van den Keizer" [ANTONINUS PIUS] „ beschouwen kon," [als dat van SOCRATES en CICERO] „ zou men waarschijnlijk „ bij hem den verwaanden hoogmoed van den Griek, „ of de bespottelijke en ijdele roemzucht van den Ro„ meinschen patriot ontdekken." Is dit Christelijke wijsheid en liefde? of is het, om lucht te kunnen geven aan zijnen, overal blijkbaren, onverstandigen afkeer van alle Wijsgeerte en derzelver beoefenaars, welke hij overal onbepaald en lijnregt overstelt tegen de geopenbaarde Godsdienst? Waarlijk! men verhoogt de waarde van het eene Godsgeschenk niet, door het andere te verachten: waarlijk! *non tali auxilio nec defensoribus istis Christus eget.* — 5. Nog eens, MILNER wilde eene Geschiedenis schrijven van die genen, welke hij ware Christenen noemde: doch waren dit dan alleen de zoodanigen, die *hij* daarvoor canoniseert? waren er zulken niet onder de zoogenaamde ketters? Wij zouden liefst niet denken, dat hij van deze gedachte kon zijn; en in het Hoofdstuk over de ketterijen en verschillen in de tweede Eeuw, dat hier vreemd inkomt, zegt hij wel,

(bl. 391) dat, wanneer hij hiervan een voorbeeld vindt, hij het niet ongemerkt hoopt te laten voorbijgaan; maar wat moet men dan denken van hetgene, dat men bl. 271, 272, en elders in denzelfden geest, vindt: „Er waren „ zekerlijk vele ketters, doch opregte Christenen ont- „ vingen hen niet in hun midden; de lijn van affchei- „ ding bleef al zeer naauwkeurig getrokken. De eersten „ ontdekten zich al spoedig door hunnen weêrzin van „ den persoon en de zending van CHRISTUS, als ook „ door hunnen afkeer van de echt Christelijke heilig- „ heid, terwijl de laatsten, door zich van hen verwij- „ derd te houden, het sterkste bewijs gaven van liefde „ voor derzelver zielen," (?! *Gal.* VI: 1. JAC. V: 19, 20) „ en zij zelven tevens daardoor bij het geloof „ en de liefde zuiver bewaard bleven"? Indien MILNER, in plaats van zijn *dogmatismus* en *methodismus* overal en bij alles te willen in- en opdringen, liever de gebreken der eerste Christengemeenten, waarvan hij nu en dan ter loops spreekt, even aandachtig en onpartijdig, als hunne deugden, beschouwd en behandeld, en hiertoe de Apostolische Brieven, die kostelijke oorkonden der onbewimpelde waarheid, grondig, mensch- en zedekundig bestudeerd hadde, dan zou zijn tafereel der eerste Christelijke Kerk er hier en daar anders uitzien, en had, met eene fiksche hand geteekend, een zeer nuttig werk kunnen worden: dan zou men aan de eene zijde zien, dat de Christenen der eerste Eeuwen ook menschen waren, gelijk zij thans nog zijn; menschen, die, bij al hun hoogstloffelijk goed, ook hunne gebreken en verkeerdheden hadden, en die niet op eenmaal dien gewaanden hoogeren trap van heiligheid bereikten, waarop men hen wel eens onbedachtzaam plaatst; en nogtans zou men aan de andere zijde overvloedige stof hebben tot eerbiedige bewondering en hooge dankzegging, wegens de Goddelijke genade, wijsheid en kracht, waardoor het Evangelie toen zoo onberekenbaar veel goeds en schoons gesticht heeft.

De Vertaler heeft bij dit werk eenige aanteekeningen

gevoegd, waarvan het beste is de aanhalingen uit NEANDER, *Alg. Geschichte der Christl. Religion und Kirche.* Voor het overige schijnt hij wel hier en daar wat helderder en gematigder te denken, dan MILNER; maar zijne noten zijn nogtans te veel in deszelfs geest, dan dat zij het veelvuldig gebrekkige en verkeerde, dat hier heerscht, grondig zouden kunnen verbeteren, en zijn ook niet van dat belang, dat zij veel gewigtigs tot het werk toevoegen. Van beoordeeling derzelven in bijzonderheden wil Rec. zich dan ook liefst onthouden. Na alles, wat hij van dit eerste Deel gelezen en gezegd heeft, spijt het hem, er te moeten bijvoegen, dat hij eene voortzetting der vertaling van dit werk nu nog minder, dan vóór dertig jaren, kan verlangen.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van JOANNES, *door* P. J. LAAN, *enz. IIde Deel.*

Resultaat van veeljarig onderzoek naar het onderwerp der Openbaring van JOANNES, *enz.*

(*Vervolg van bl.* 238.)

Hoofdstuk XIV is gewijd aan de *ontvouwing van het gezigt, voorkomende Openb. X en XI:* 1—14. Het bevat *drie* Afdeelingen. De *eerste* verklaart Hoofdst. X; de *tweede* XI: 1—14; de *derde* handelt afzonderlijk over de tijdsbepalingen, (42 maanden, 1260 dagen, enz.) hier en vervolgens voorkomende. Vroeger (Deel I, bl. 166 verv.) dacht LAAN aan twee afzonderlijke gezigten; nu aan één enkel, „dat met den persoon van JOANNES begint, maar met den treurigen toestand van „JEZUS kerk in de middeleeuwen eindigt, en van hetwelk men het *tiende* Hoofddeel eene inleiding tot het „volgende noemen kan." De Schrijver van het *Resultaat* is van een geheel ander gevoelen. Hij houdt het niet alleen voor twee verschillende gezigten, maar zelfs Hoofdst. X voor het besluit der eerste, Hoofdst. XI:

1—13 voor de inleiding tot de tweede Afdeeling van het Openbaringsboek (bl. 15). Ten aanzien van het boekje, dat door den Apostel moest worden opgegeten, zegt LAAN (bl. 218): „Hij zoude nog verder akelige „dingen moeten voorzeggen, welke aan JEZUS kerk „zouden overkomen, eer de *verborgenheid Gods, die „de Heer aan zijne dienstknechten, de Profeten, verkondigd had*, vervulling ontvangen zoude, gelijk wij „in het *elfde, twaalfde* en *dertiende* Hoofddeel der „*Openbaring* nader zullen zien. Het is waar, wij le„zen niet, wat er in het boekje stond, maar wij kun„nen uit den zamenhang wel opmaken, dat door deze „*boekrol* droevige gebeurtenissen worden aangeduid. „Echter moest de Apostel dat opeten, dat is: met het „Bestuur van God, hoe donker en tegen zijne verwach„ting inloopende, tevreden zijn, en zich daarmede ver„eenigen. Hij deed zulks door Gods genade, en *het „smaakte hem zoet*, zijn wil werd vereenigd met dien „van zijnen Heer, en hij konde deszelfs wijsheid als „ondoorgrondelijk prijzen; maar verder doordenkende, „kwam zijn menschelijk gevoel boven, en werd hij be„droefd wegens de rampen, die de Gemeente van JE„ZUS zouden treffen, en welke den Satan eene schijn„bare overwinning voor langen tijd zouden doen beha„len." Het *Resultaat* (bl. 14): „Ik vermoed, dat „de boekrol eene zinnebeeldige voorstelling is van het „*nader en bijzonder onderrigt*, dat JOANNES van „den Engel zal ontvangen hebben, nopens hetgeen de „donderstemmen gesproken hadden, welks verklaring te „vernemen voor hem wel aangenaam was, maar de in„houd daarentegen smartelijk, als bevattende die vreese„lijke gebeurtenis, die de luisterrijke vestiging van het „Christusrijk op aarde nog moest voorafgaan, en waar„van de voorstelling zijn liefderijk hart grieven moest." (*) Meer verschil is er tusschen de beide Schriftuitleggers

(*) Hier en overal schijnt eene Latijnsche kleur door den stijl van dit werkje. *Rec.*

over Hoofdst. XI: 1—13. Volgens LAAN, is door den *tempel*, het *altaar* en *degenen, die bij hetzelve bidden*, vs. 1, te verstaan de kerk van JEZUS, die door Heidenen zou worden vertreden, d. i. een heidensch aanzien verkrijgen; door de twee *getuigen*, vs. 3, niet meer, zoo als bij de uitgave van het eerste Deel, (bl. 168) de Kerkhervormers, maar de *Moravische Broeders* en *Waldenzen*; door het *Beest*, vs. 7, het Roomsche bewind, eigenlijk de Pauselijke *Hierarchie*; door de *groote stad*, vs. 8, *Rome*; door de *aardbeving*, vs. 13, „de verbazende omwenteling, die de Kerkhervorming „in de staten der volken, en ook met betrekking tot „*Romes* wereldlijke en geestelijke heerschappij heeft te „weeg gebragt." Naar de meening van het *Resultaat*, behelzen vs. 1—13 „in twee *allegoriën* eene teekening „van de verduistering der Christelijke kerk in het Pausdom, en de aanvankelijke hervorming in een gedeelte „der kerk." De verklaring der eerste *allegorie*, vs. 1, 2, schijnt zeer aannemelijk, en is niet onvernuftig. Wij moeten haar met de eigene woorden van den Schrijver opgeven: „*De heilige stad* is, mijns inziens, de Christenwereld of de *Christenkerk* in 't algemeen; de *tempel* het zinnebeeld der *volkomene kennis van de zuivere Evangelieleer*, en de *buitenste voorhof* dat *eener gebrekkige kennis van die leer*, welke door menschenvonden misvormd en verdonkerd zou worden; en zoo „zal dan de zin en bedoeling der geheele leenspreuk „deze zijn: Gelijk het den volken, die geene *Israëlieten* waren, oudtijds vergund was, *de heilige stad* „*Jeruzalem en den buitensten voorhof des tempels te* „*betreden*, om daar aan *Jehova* hunne hulde te bewijzen, zonder dat zij verder, b. v. *in den voorhof Israëls*, mogten komen; even zoo zullen vele volken „wel tot de *Christelijke gemeenschap* komen, door zich „te laten doopen, den Christennaam aan te nemen en „den Gekruisigden hunnen eerbied te betoonen; maar „zij zullen niet tot *het heiligdom der volkomene kennis* „van de reine Evangelieleer geraken. *Tweeënveertig*

„ *maanden* lang zal men hen daaruit weren, en hen als „ in *den buitenſten voorhof* doen blijven. Men zal hun „ den Bijbel onthouden, en verhinderen, om, door eigen „ onderzoek, de waarheid te leeren kennen." Bij de twee *getuigen* denkt hij aan de twee bundels des Bijbels, het O. en N. T., die „ de beide Openbaringen Gods „ in zich bevatten, en met alle regt beſchouwd kunnen „ worden als twee *Predikers*, beſtemd om de leer des „ heils aan de menſchen te verkondigen, en hun zoo den „ toegang tot het heiligdom der waarheid te openen"; bij de *aardbeving* ſchijnt ook hij aan de Kerkhervorming te denken, met enkele voorbeelden uit de Geſchiedenis aantoonende, dat de twee getuigen nog altijd *in treurgewaad* prediken (de *Bartholomeusnacht* enz.). Want door de 1260 dagen verſtaat hij, naar het ſchijnt, den ganſchen tijd der during van *Romes* nog niet geëindigde Priesterheerſchappij; terwijl LAAN door de 3½ dag, gedurende welke de lijken der twee getuigen onbegraven zouden liggen, den kortſtondigen doodſtaat der getuigen, den tijd alzoo van het bloedige bedwingen der *Moraviſche Broeders* en *Waldenzen* tot op de Kerkhervorming, verſtaat; en bij de 3½ jaar denkt aan „ de eeuwen, ge- „ durende welke de ware leer in de kerk van JEZUS „ door bijgeloof en dwaling, bijkans algemeen, zou „ zijn verdonkerd geworden."

Moeijelijk komt het — om van *refereren* tot *recenſeren* te komen — aan *Rec* voor, eene keuze te doen tusſchen de verſchillende uitleggingen, die hij, zoo bij deze twee Schrijvers, als elders, heeft aangetroffen. Hoe meer toch de denkbeelden der verſchillende Bijbeluitleggers hier uiteenloopen, des te bezwaarlijker wordt die keuze. Welk een verſchil b. v. ten aanzien der *twee getuigen* bij onze beide Schrijvers en GROTIUS en VAN DER PALM, om geene meerderen te noemen! Terwijl de eerſte der beide genoemden er door verſtaat de Christenen uit de Joden, en die uit de Heidenen, denkt de laatſte aan „ allen, die voor het getuigenis van „ JEZUS te *Jeruzalem* den marteldood ondergingen;

„ en zoo men bepaalde perſonen in het oog wil hou-„ den, dan de beide JACOBUSSEN"; terwijl men uit de *aant.* 2 op vs. 9 bijna zou beſluiten, dat de Hoogleeraar er niet afkeerig van is, aan de beide Hoogepriesters ANANUS en JOSUA te denken. Ja, wat misſchien nog vreemder is, uit *ééne en dezelfde uitdrukking* leiden VAN DER PALM en LAAN juist *tegenſtrijdige* gevolgtrekking af. De eerſte toch houdt het daarvoor, dat door het *meten van den Tempel*, vs. 1, „ waarſchijnlijk wordt aangeduid, dat de tegenwoordige „ Jeruzalemſche tempel niet lang meer ſtaan zou, en het „ nu alleen nog de tijd was, om deszelfs afmetingen en „ evenredigheden op te nemen" (*aant.* 2 op vs. 1) LAAN, zegt: „ Wij zien duidelijk, dat de zinnebeel-„ dige meting des Tempels ons het plan des Allerhoog-„ ſten voorſtelt, om denzelven bij de aangekondigde „ rampen voor allen overlast te bewaren" (bl. 222). Hoe zigtbaar is hier de invloed van *vooraf* opgevatte meening op de verklaring der beide geleerde Mannen!

Mag *Rec.* ten aanzien van LAAN's verklaring van dit gedeelte der *Openbaring* vrijmoedig zijne gedachten zeggen, dan komt het hem voor, dat dezelve op vele plaatſen van gezochtheid niet is vrij te ſpreken. Reeds van de uitlegging der twee getuigen zal de lezer van dit verſlag zulks gedacht hebben; nog enkele voorbeelden mogen voor den onpartijdigen volſtaan. Op XI: 2 zegt hij: „ Het Christendom zou *door de Heidenen vertre-„ den worden*, het zoude een heidensch aanzien, hei-„ denſche gebruiken en inſtellingen verkrijgen; maar met „ dat al zoude God weten te zorgen, dat het innerlijke „ Christendom, het mogte zich minder openlijk vertoo-„ nen wegens de Heidenen, die het Voorhof vervulden, „ toch bewaard werd, en niet verloren ging. Ja, er „ zouden ook nog eenige *Christelijke* gebruiken en ze-„ den uitwendig overblijven. Niet het geheele Voor-„ hof, maar het grootſte deel deszelven zoude vertre-„ den worden; dat gedeelte van hetzelve, waar het „ brandofferaltaar ſtond, zoude met de ware aanbidders

„ des Heeren bewaard worden. Vergelijken wij nu hier-
„ mede den toeſtand der Christelijke kerk, zoowel in het
„ Oosten, als in het Westen, in en na de *tiende* eeuw,
„ tot de Kerkhervorming toe, dan zien wij deze beeld-
„ ſpraak duidelijk vervuld. Wij zien de Opperpriesters
„ en Patriarchen, derzelver kleeding, derzelver wijze
„ van handelen, derzelver leeringen naar heidenſche wijze
„ ingerigt, den Bijbel verwaarloosd, de Heiligen aange-
„ beden, de beelden vereerd . . . . Evenwel ontbrak
„ het in die akelige tijden nog niet aan goede Christe-
„ lijke leeringen, die, hier en daar, meer of min zuiver,
„ gegeven werden," enz. Is dit de overbrenging der beeldſpraak niet te ver gedreven? Kan van de *Moraviſche Broeders* en *Waldenzen*, met betrekking tot vs. 6, zonder gezochtheid gezegd worden, dat zij „ het ver-
„ dorvene Christendom met Gods bezoekingen in geval
„ van onbekeerlijkheid zouden bedreigen, maar ook dat
„ God, om de vervolgingen hun aangedaan, vele alge-
„ meene rampen zenden zou; en dat hun gebed voor de
„ verdorvene Christenwereld, ter matiging en afwending
„ dezer onheilen, door Hem verhoord zoude worden.
„ En waarlijk! het ontbrak in de middeleeuwen zoo min
„ aan onvruchtbaarheid, pest, verwoestende oorlo-
„ gen, bij welke wij de wreedheid en voorſpoed der
„ *Turken* en *Mogollen*, te voren vermeld, niet verge-
„ ten moeten, als aan matiging dezer oordeelen." Doch geſteld al, dat de beide genoemde „ Kerkgenootſchappen" (?) daar ter plaatſe bedoeld zijn, dan komt het *Rec.* nog zeer gedwongen voor, het *pijnigen*, vs. 10, aldus van hen te verklaren: „ Het is niet te ontken-
„ nen, dat velen der vervolgers, in hunne verblinding,
„ meenden Gode eene zonderlinge (?) dienst te doen, door
„ die zoogenaamde ketters uit te roeijen; doch het kan
„ niet minder bewezen worden, dat het bijgeloof zich
„ gaarne met den menſchelijken hoogmoed en met een
„ zorgeloos leven in de zonde verdraagt, en dat het
„ uit dien hoofde, ondanks de ſtem, die zich tegen
„ hetzelve in het geweten verheft, vast wordt aange-

„ kleefd. Het was, waarlijk! niet alleen verschil van gevoe-
„ lens, dat de *Waldenzen* en *Moraviërs* bij hunne tegen-
„ partijders zoo gehaat maakte; maar ook hunne zuivere
„ zeden, hunne stille godsvrucht, hun afkeer van vuil ge-
„ win en dartelheid, hunne vermaningen daartegen staken
„ de anderen, die, tot zelfs in de kloosters, zich aan
„ onmatigheid, losbandigheid en gewinzucht overgaven,
„ zoozeer in het geweten, dat men verheugd was, hen
„ te hebben uitgeroeid." De reeds opgegevene verklaring van 3½ dag is almede zeer gezocht, vooral de tegenstelling met 3½ jaar. Maar genoeg reeds ten bewijze, dat dit oordeel van *Rec.* niet uit de lucht is gegrepen; en het verwondert hem zeer, dat een Man van zulke diepe geleerdheid en fijne scherpzinnigheid zelf niet gevoeld heeft, dat men inderdaad vaak zijne uitleggingen in het Openbaringsboek moet *willen* vinden, om ze goed te keuren. Het geschrift van den Apostel was kennelijk ook voor LAAN, om met WERENFELS te spreken, een

liber, in quo quaerit sua dogmata quisque;
Invenit et pariter dogmata quisque sua.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Viertal Leerredenen. Door E. WILDEBOER, *Catechizeermeester en Oefeninghouder te Oude Pekel A. Aldaar, bij* E. G. Wildeboer, Ez. *In gr. 8vo.* 114 *bl. f* :-75.

Welligt vraagt iemand: Waarom moest een persoon, die toch geen predikant is, het reeds overgroote getal van gedrukte leerredenen nog vermeerderen? Rec. meent het hier aangebodene te moeten beschouwen als eene proeve, waaruit kan blijken, in hoedanigen geest WILDEBOER zijne *oefeningen* houdt. Hij verblijdt zich te mogen verzekeren, dat deze opstellen eene zeer nuttige strekking hebben. De teksten zijn: Matth. VII: 24-27, Jac. IV: 7ª, Job. XXII: 21, en Ps. CXIX: 136. In

een kort Voorberigt spreekt WILDEBOER op zeer bescheidene wijze over zijn werk. Men verwachte hier geenszins datgene, wat rijkbegaafde kanselredenaars onderscheidt en aanbeveelt. WILDEBOER weet belangrijke onderwerpen te behandelen met eenvoudigheid en duidelijkheid, waardoor ook het lezen van deze oefeningen nuttig voor menigeen kan worden. Mogten toch alle *oefeninghouders* in zoodanigen geest spreken!

Rec. onthoudt zich van aanmerkingen, die wel te maken zouden zijn. Alleen wil hij waarschuwen tegen zekere gezwollenheid van stijl, waartoe hij op eene en andere plaats min of meer overhelling meende te bemerken. Het woord *Godenspijs* (bl. 72) is ongepast in eene Christelijke leerrede, en wordt ook niet verstaan door de hoorders. Rec. zou verder wel eens van WILDEBOER willen weten, wat hij eigenlijk bedoelt, wanneer hij bl. 83 van *ongeschapen licht* spreekt. Eene drukfout is ingeslopen op bl. 38, waar men moet lezen: *De vernederende beschouwing*, enz.

Jaarboeken voor de Israëliten in Nederland. Eerste Jaargang, 1835. *No. I—VI.* *'s Gravenhage, bij* J. Belinfante. 1835. *In gr. 8vo. Te zamen XII en* 390 *bl. f* 3-60.

Eene nuttige onderneming, welke wij wenschen dat goeden voortgang moge hebben en aan haar loffelijk doel beantwoorden! Het is een Tijdschrift, bijzonder voor de Israëliten in Nederland geschikt, om daardoor (gelijk de Redactie in de *Inleiding* meldt) „ de voortbrengselen van hunnen geest wereldkundig te maken; hunne belangen in het ware daglicht te plaatsen; hun boekwerken, door of over hen geschreven, te doen kennen; hun een middel ter opwekking tot het schoone en goede, en tot verbindtenis aan hunnen geboortegrond te zijn." Met regt roemt de Redactie het geluk, dat zij het niet behoeft te besteden, gelijk b. v. in Hoogduitsche Tijdschriften voor de Israëliten geschiedt, tot verkrijging

van gelijkſtelling in burgerlijke regten, daar zij deze hier te lande reeds lang mogten genieten. Tot verbetering intusſchen van hunne inrigtingen wil zij gaarne de hand leenen, en anderen tot medewerking uitnoodigen; maar zij verlangt hierbij billijk, dat beleediging der Overheid, Godsdiensttwist en aanleiding tot oneenigheid zorgvuldig vermeden worden.

In vier Afdeelingen is dit Tijdſchrift verdeeld. Afd. I geeft, onder den titel van *Kerkelijke en Ambtsberigten*, *a.* opgaven en uittrekſels van deciſiën, verordeningen enz. van het kerkelijk Hoofdbeſtuur; *b.* kerkelijke benoemingen; *c.* berigten nopens Israëlitiſche Genootſchappen van godsvrucht, liefdadigheid enz. Dit laatſte zou misſchien beter gepast hebben onder Afd. II, die *bijzondere Berigten* heeft nopens de Israëliten in Nederland en in andere landen. Afd. III geeft *Verſlagen van Boeken* nopens de Israëliten, zoo binnen- als buitenslands uitkomende, en van algemeene zedekundige en wetenſchappelijke werken; tot hiertoe meest aankondigingen van de titels der uitgekomene ſchriften, zeldzaam beoordeelingen. Afd. IV bevat *Mengelingen*, het zij oorſpronkelijke ſtukken, [d. i. door de Redactie zelve gegeven] het zij ingezondene bijdragen, het zij vertalingen, en genomen vooral uit de Geſchiedenis der Israëliten.

Volgens deze afdeelingen zijn de zes nommers van den eerſten jaargang ingerigt, en bevatten inderdaad verſcheidene belangrijke ſtukken. Het ſpreekt van zelf, dat wij dezelve allen, zonder veel te groote uitvoerigheid, hier niet kunnen opgeven, veel min beoordeelen. Genoeg zij het, eenige van de voornaamſte even aan te wijzen, die de ſteller van dit verſlag met het meeste genoegen gelezen heeft. Hiertoe rekent hij, in No. 2, de *Levensſchets van Mr.* J. D. MEIJER, wiens beeldtenis, met een Hebreeuwsch lofſchrift, voor hetzelve prijkt. Hierachter is een Hebreeuwsch gedicht op deszelfs nagedachtenis gevoegd, dat van eene Nederduitſche vertaling vergezeld gaat, die voorzeker meer vrij dan getrouw

genoemd mag worden: het gedicht zelf is niet onaardig, al kan het ook de schoonheid der oude Hebreeuwsche Poëzij niet evenaren, waarvan het wel den parallelismus eenigzins nabootst, maar zich door het gebruik van het rijm, in navolging der latere Westersche Poëzij, maar juist niet tot zijn voordeel, onderscheidt. Dit laatste vindt men ook in de Gezangen bij een Schoolëxamen der Portugesche Israëliten te Amsterdam, waarvan in No. 6 verslag gedaan wordt. — In No. 3 verdient opmerking de opgave van *het Israëlitisch godsdienstig Schoolwezen in Nederland*, gelijk in No. 4 omtrent *het Nederlandsch-Israëlitisch Seminarium te Amsterdam*; en in het eerstgenoemde een ingezonden stuk over *de Israëliten in betrekking tot de Krijgsdienst*, waarin historisch bewezen wordt, dat zij ook daarvan niet behoeven uitgesloten te worden. — Wèl geschreven is in No. 4 het stuk, getiteld: *De maand Ab, de belegering en verwoesting van Jeruzalem*; en zoo is ook nuttig het korte overzigt, dat in No. 6 gegeven wordt, van het in de Israëlitische Geschiedenis hoogstbelangrijke tijdvak der Maccabeërs, welk stuk den titel draagt van *de maand Chislew, het Inwijdingsfeest.* — Belangwekkend en bevallig opgesteld is het waarschijnlijk verdichte, althans zeker opgesierde, uit het Hoogduitsch overgenomene verhaal, in No. 5 en 6, van BENONI *en* LEÏLA, *of Voorbeeld van Joodsche Huwelijkstrouw, tijdens de vernietiging der Janitsaren in* 1826: maar ook onder de eenvoudig historische berigten van den dag, omtrent de Israëliten in andere landen, vindt men eenige merkwaardige stukken.

Het aangevoerde zal, hoopt Referent, voldoende zijn, om den inhoud en de bedoeling van dit Israëlitische Tijdschrift te leeren kennen. Moge de Redactie zich in staat bevinden, om hetzelve staande te houden, en vele goede en belangrijke bijdragen te leveren! Moge het onder hare geloofsgenooten dienen tot bevordering van kennis, deugd en geluk, vooral tot aankweeking van waren godsdienstigen zin, gegrond op een redelijk en eerbiedig geloof aan het zuivere Mozaïsmus, als eene stellige

Openbaring van God, die eene nog verhevener en algemeener inrigting deed verwachten! Hiertoe worde het onder de Israëliten in Nederland met welwillendheid ontvangen en met nut gelezen! En gelijk de Redactie ook „ de belijders van andere Gezindheden, dan de Israëlitische, vriendelijk uitnoodigt, om de rubriek *Mengelingen* met hunne mededeelingen te verrijken," zoo twijfelen wij ook niet, of de Nederlandsche Christenen zullen deze onderneming gaarne ondersteunen, en in deze *Jaarboeken* geen onbelangrijke stof tot lectuur vinden.

Eerste Beginselen der Plantkunde, *door* H. C. VAN HALL, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr. 8vo. VIII en* 120 *bl. f* 1-25.

Dit zeer beknopte werkje dient tot handleiding bij lessen, die de Hoogl. VAN HALL aan toehoorders geeft, die geene leden der Groningsche Hoogeschool zijn (Voorberigt, bl. III). Welke die toehoorders zijn, wordt niet nader opgegeven. Hoe het zij, het werkje begint met eene inleiding, bl. 1—6, waarin het onderwerp der plantkunde bepaald en eene opgave van eenige *boeken* medegedeeld wordt. De inhoud van het werkje zelve is voorts in vier deelen gesplitst. Het eerste deel handelt over de plant in het algemeen, en maakt den lezer met de eerste beginselen van de physiologie en ontleedkunde der planten bekend. Het tweede deel behelst eene beschouwing der verschillende werktuigen of organen, welke de plant zamenstellen, voeden en vermenigvuldigen. Het derde deel handelt over de rangschikking der gewassen. Het vierde, eindelijk, bevat de kunstspraak, voor zoo ver dezelve niet reeds in het tweede, te gelijk met de *Organographie*, behandeld was. Dat dit werkje, bij zoo beperkten omvang, slechts de eerste beginselen behelzen kan, is duidelijk, en niets dan deze belooft ook de titel. Het moge tot handleiding bij het onder-

wijs, ook bij de Geneeskundige Scholen in ons Vaderland, veelvuldig gebruikt worden! Gaarne hadden wij echter de natuurlijke methode wat meer aanbevolen gezien. De bezwaren, daartegen op bl. 89 aangevoerd, komen ons niet gewigtig genoeg voor. Dat de natuurlijke rangschikking jaarlijks gestadige veranderingen ondergaat, en dat zij nooit volmaakt kan worden, geldt toch immers evenzeer van elke wetenschap? Het *stationaire* in het wetenschappelijke is dood; waar leven is, daar is ook beweging en verandering, en het volmaakte zal men toch wel nimmer bereiken. Op dezelfde gronden zou men de studie der *physiologie* voor den Medicus als bezwaarlijk kunnen aanmerken, en voor haar eene *anatome subtilior* in plaats stellen. Het sexuale stelsel van LINNAEUS behoeft daarom ook niets van deszelfs waarde te verliezen; maar het is mede niet vrij van bezwaren, en daarbij is het slechts een stelsel. Eene natuurlijke methode leert ons toch in allen gevalle meer van het plantenrijk, hoezeer zij ook nog altijd onvolkomenheden en leemten heeft.

Beknopte Beschrijving van den Veldtogt op Java in 1811, *door* BERNHARD, *Hertog van Saksen-Weimar-Eisenach, Lt. Generaal in dienst van Z. M. den Koning der Nederlanden. Uit het Fransch vertaald door* J. C. VAN RIJNEVELD, 1*ste Luitenant bij de Rijdende Artillerie, enz. Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jr. 1835. *In gr.* 8*vo.* *XX*, 186 *bl. f* 3-60.

Verzameling van officiële Rapporten, betreffende den Oorlog op Java in 1825—1830, *voorafgegaan door eenige aanmerkingen en mededeelingen omtrent denzelven, benevens eene Memorie over de uitgifte van landerijen aan Europeanen, door den Kolonel* NAHUYS, *Ridder, enz. Oud-Resident en Commissaris aan de Hoven van Soerakarta en Djocjokarta.*

II Deelen. Te Deventer, bij M. Ballot. 1835. *In gr. 8vo.* VIII, 866 *bl. f* 4-80.

Wij voegen hier twee werken over twee onderscheidene oorlogen op onze kostbare bezitting *Java* bijeen. De eerste was kort, maar beslissend; hij stelde het eiland in bezit der *Engelschen*. De tweede was veel langer; hij duurde *vijf jaren*, en eindigde met de volkomene onderwerping des eilands aan de *Nederlandsche* magt. De eerstgenoemde is wel door geenen ooggetuige, maar door eenen der zake volkomen kundigen man, die de beste bronnen en vele berigten van deelnemers in de gebeurtenissen gebruikt heeft, te boek gesteld; de tweede door eenen man, die zelf ambtenaar op *Java* en deelgenoot in de vroegere handelingen gelijk in den oorlog met de Vorsten geweest is, en die in dit werk de officiële Rapporten en mededeelingen uit de *Bataviasche Courant* heeft gebezigd. Beginnen wij met het eerste.

De Schrijver is een dier Edelen, welke van de pen gelijk van de kling zich kunnen bedienen, en welke die kling nooit anders dan voor regt en deugd, tegen het gedrogt der *Fransche* militaire wereldheerschappij, en van het *Belgische* leugenstelsel en volksdespotismus, hebben gevoerd. Hij beschrijft hier den veldtogt der *Engelschen* ter inneming van *Java* in 1811, gebruik makende van eene *Engelsche* Geschiedenis van dezelve door THORN, en van de aanmerkingen en ophelderingen van den Generaal-Majoor KNOTZER, den Kolonel NAHUYS en andere *Nederlandsche* Officieren.

In de inleiding wordt een schitterende lof gegeven aan DAENDELS. Wij betuigen ronduit, dien niet van den menschlievenden Hertog van *Saxen-Weimar* te hebben verwacht. DAENDELS is een *groot man*, wanneer het doel de middelen heiligt, en een *krijgsman* den *mensch* mag uitschudden. Ook buitendien vinden wij het ongepast, eenen man te prijzen, die gewapenderhand, aan het hoofd van hongerige vreemdelingen, den ouden en wettigen Regeringsvorm van zijn land komt overhoop

weepen, hetzelve met eene zee van ellenden overstroomen, en die, eerst een overdreven voorstander der onbepaaldste Volksregering, naderhand de voeten van eenen Despoot likt. Wij rekenen dan nog niet eens alle de doodvonnissen, alle de opgeofferde inlanders op *Java*.

DAENDELS werd door JANSSENS opgevolgd. Dertien jaren vóór DAENDELS had *Java* zich, te midden der *Engelsche* veroveringen, staande gehouden. Een half jaar na zijn vertrek viel het in handen der *Engelschen*. Wij willen dit echter liefst niet aan eerstgemelden Gouverneur-Generaal toeschrijven, hoewel zijn ijzeren schepter de harten der *Javanen* geheel van ons vervreemd, en althans niet tot hartelijke verdedigers onzer belangen gestemd had. Wij merken alleen aan, dat het te veel van de *Javanen* en zelfs van de *Nederlanders* op *Java* gevergd was, dat zij zich lijdelijk zouden onderwerpen niet alleen aan, maar zelfs strijden voor eenen Roover, die, niet tevreden met onze Republiek te hebben vernietigd, ook zijnen eigen' Broeder, dien hij tot Koning had aangesteld, tot den afstand dwingt, en *Holland* als een veroverd gewest behandelt, hetwelk hij aan duizend wonden doet bloeden. Welke verpligting hadden de bewoners van *Java*, om dezen overweldiger te dienen? Het was voor de *Nederlanders* te *Batavia*, even als elders, eene diepe vernedering, den naam van *Franschman* te moeten dragen! Desniettegenstaande hielden zich verscheidene onzer krijgslieden op *Java* — onder welke wij slechts den lateren veroveraar van *Palembang* en bevrediger van *Java's* binnenlanden, DE KOCK, en den verdienstelijken KNOTZER zullen noemen, die zich ook in den tiendaagschen veldtogt zoo zeer onderscheiden heeft, — standvastig en getrouw aan de Regering, die het gebied over hun Vaderland zwaaide, zekerlijk in de hoop, dat, tegen het geval eener toekomstige herstelling, de Kolonie voor het Moederland zou kunnen bewaard blijven. Maar dat de *Javaansche* troepen voor geenen vreemden — Keizer, die *Holland* overheerscht had, wilden strijden, was zeer natuurlijk; en daar de *Europesche*

troepen op *Java* — eenige *Hollanders*, die NAPOLEON van de reeds toebereide flagtbank in *Rusland* verfchoond had, om hen in *Indië* op te offeren — een niet noemenswaardig getal uitmaakten; daar de *Franfche* Generaal JUMÈL, dien BUONAPARTE met JANSSENS had medegezonden, om *het bevel over het leger te voeren*, tevens ongefchikt, onbekwaam en lafhartig was, zoo was de uitflag vooraf te berekenen. Vergeefs waren dan ook alle de pogingen van den Generaal JANSSENS, om de *Engelfche* magt tegen te houden, die, na de inneming van *Amboïna*, *Ternate* en in 't algemeen der *Molukken*, (nog ten tijde van DAENDELS) nu eene onderneming tegen *Java* uitrustte. Derzelver Opperhoofd was Lord MINTO; maar de ondernemingen werden beftuurd door den voortreffelijken krijgsman Sir SAMUEL AUCHMUTY, die den dapperen en bekwamen GILLESPIE en GIBBS onder zich had. DAENDELS had eene verfchanfte legerplaats te *Meester Cornelis*, tusfchen *Batavia* en *Buitenzorg*, doen gereed maken, volgens onzen Schrijver te nabij de hoofdftad; het ware beter geweest, die te *Samarang*, of liever een aantal verfchanfte legerplaatfen op het gebergte te plaatfen, die, met elkander in gemeenfchap gebragt, den vijand hadden kunnen terughouden en gezamenlijk aanvallen, of door ruiterij hem van de kust affnijden. Nu landden de *Engelfchen* te *Tjiletjing*, rukten over de *Anjole* naar *Batavia*, namen die half vernielde (althans geheel als vesting geflechte) ftad zonder flag of ftoot in, floegen de *Franfchen* (het bloed kookte ons bij deze gedurig herhaalde benaming in de aderen!) bij *Weltevreden*, (alwaar de *Franschman* JUMÈL zelf de bewerker der nederlaag was) en beftormden, op den 26 Augustus, met een' goeden uitflag, onder de leiding van eenen overlooper, *Meester Cornelis*. Bijna het geheele leger (6000 man) werd op eene wilde vlugt gedreven, of door de *Engelfchen* gevangen genomen. De Heer JANSSENS bereikte bijkans alleen *Buitenzorg*, alwaar hij de vlugtelingen herzamelde. Hij riep vervolgens de troepen der inlandfche Vorften — nog 8000

man — naar *Samarang* op, alwaar hij ook de vlugtelingen, zoo veel doenlijk, en in zoo ver het overgaan van *Cheribon* hen niet in 's vijands hand had doen vallen, hereenigde. Terwijl de zeemagt onder den Schout-bij-nacht STOPFORD naar *Sourabaya* zeilde, om het door DAENDELS gebouwde *Lodewijks-Fort* te belegeren, deed zich AUCHMUTY aan land zetten, verdreef JANSSENS uit *Samarang*, en, door volslagen gebrek aan tegenstand der *Javanen*, ook uit de versterkte stelling van *Oonarang*. Te *Saretigo* had JANSSENS geene soldaten meer, maar slechts Officieren. Hij moest zich dus ter bescheidenheid van Sir SAMUEL stellen, die, de verlegenheid des Generaals ziende, en tijdverlies vreezende, weigerde, de onderhandeling aan Lord MINTO mede te deelen, maar terstond eene Capitulatie verlangde, die de Heer JANSSENS dan ook, op de voorgeschrevene bedingen, moest sluiten. Ondertusschen had de Schout-bij-nacht STOPFORD zijne vaart naar *Sourabaya* en *Fort Lodewijk* voortgezet, en deze sterkte scheen geduchten tegenstand te zullen bieden, toen zij zich, ten gevolge der Capitulatie, die geheel *Java* omvatte, moest overgeven. De behandeling der gevangene bezetting van *Java*, althans der *Hollanders*, door de *Engelschen*, was voorbeeldig, en wij hebben daaromtrent van Kolonel NAHUYS, (in het boven aangekondigde werk, waarvan wij straks zullen spreken) die zelf een der gevangenen was, het schitterende getuigenis, *dat het lot der krijgsgevangenen in Bengale, wat het financiële betreft, veel gelukkiger was, dan dat op Java;* zij bekwamen maandelijks 600 gulden, en konden van 50 leven! (Zie NAHUIJS 1ste D. bl. 99.)

Op deze wijze viel het eiland *Java*, welks bezit den *Nederlanderen* weleer zoo veel bloed, zweet en schatten gekost had, nadat die *Nederlanders Franschen* geworden waren, of althans dien naam moesten dragen, *in zes weken* geheel in handen der *Engelschen!* Het werd er echter niet te ongelukkiger door. Het stelsel van vrijen handel en landbouw der ingezetenen was, hoezeer

overdreven, het beginsel dier welvaart van het eiland, dat, op verschillende wijzen, door de Commissarissen ELOUT en VAN DER CAPELLEN, door den laatsten en den Heer VAN DEN BOSCH als Gouverneurs-Generaal gewijzigd, *Java* tot zulk eene voordeelige bezitting voor *Nederland* heeft gemaakt.

Ten slotte worden nog korte berigten der verovering van *Palembang* en *Djocjokarta* in drie dagen (van 17—20 Junij 1812) door de *Engelschen* medegedeeld. Men vindt er ook eene goede Kaart van *Java*, alsmede een aantal Plans, uit het werk van den *Engelschman* THORN. De Schrijver heeft met kennis van zaken, als krijgsman, en met loffelijke onzijdigheid de voorvallen beschouwd en verhaald. Hij zwaait aan AUCHMUTY en GILLESPIE even zoo wel, als aan JANSSENS en DE KOCK, lof toe, en onthoudt zich daarentegen van een scherp oordeel over den armhartigen JUMÈL; hij laat slechts de daadzaken spreken. Tegen het einde volgen eenige krijgskundige opmerkingen over versterkte legerplaatsen ter verdediging van een land; de Schrijver (een beproefd krijgsman) houdt dezelve voor nuttig, en geeft zeer belangrijke wenken nopens de verdediging van *Java*. Met veel genoegen hebben wij dus dit stuk van den verdienstelijken Hertog gelezen; het vlecht eene nieuwe loover aan zijne eerkroon. Ook de vertaling is vrij goed.

De tweede oorlog, over welken het werk van den Heer NAHUYS handelt, was van eenen geheel anderen aard. Duurde de eerste, die geheel *Java* aan het *verfranschte Nederland* ontrukte, slechts *eenige maanden*; de tweede, die slechts in eenen opstand van een gedeelte der inlanders tegen het *Nederlandsche* gezag bestond, was van volle *vijf jaren*. De Heer NAHUYS, met regt door zijne werkzaamheden op *Java*, als Resident in de Vorstenlanden, en op *Sumatra* bekend, levert hier geen aaneengeschakeld verhaal van dezen oorlog, maar eerst een Deel bijzonderheden, meerendeels daartoe, maar toch ook gedeeltelijk tot de verhuring van landerijen in de

Vorstenlanden betrekkelijk, en vooral aanmerkingen bevattende op het werk van den Heer Kolonel DE STUERS, Schoonzoon van den Generaal DE KOCK. Wij zouden nogtans wel een weinig meer orde in deze stukken gewenscht hebben. Het daarin voorkomende, en gedeeltelijk den Schrijver in persoon, gedeeltelijk de algemeene zaken en de Geschiedenis der *Javaansche* Vorsten, ja zelfs der *Engelschen* in *Hindostan* betreffende, is somtijds van veel belang; maar deze berigten zijn zoodanig verspreid, dat het moeijelijk is, zich een juist geheel daaruit te vormen; ook wordt daarin door geen *Register* of *opgave van inhoud* te gemoet gekomen. Misschien zal dit gemis in het laatste Deel worden verholpen, en wij noodigen den Schrijver daartoe dringend uit (liefst tot beide); dit zou de waarde van zijn boek aanmerkelijk verhoogen. Het is ons dus volstrekt ondoenlijk, een uittreksel uit dit werk te geven. Het tweede Deel bevat de officiële Rapporten, zoo als die achtervolgens in de *Bataviasche* Couranten geplaatst zijn, maar slechts van het begin des opstands in Julij 1825 tot het einde van 1827, en dus, wat den tijd betreft, omtrent de helft van den oorlog; wij hebben derhalve vermoedelijk nog een Deel daarvan te wachten. Wij zullen dus, naar aanleiding van het hier medegedeelde, en van het in de *Fransche* taal uitgekomene werk van den Heer DE STUERS, (hetwelk door onzen Schrijver zwaar gegispt wordt, en waarvan hij de kennis vooronderstelt) trachten, den lezer eenig denkbeeld van dezen oorlog te geven.

Men zal het misschien zonderling vinden, dat, gelijk wij boven zagen, *Djocjokarta* door de *Engelschen* in een' zoo korten tijd (drie dagen) (*) door een *coup de main* werd veroverd; terwijl een oorlog, ons niet eens door den Sultan uit het middelpunt zijner magt, maar door twee gevlugte voogden des jongen Sultans aange-

(*) Volgens NAHUYS (Iste D. bl. 131) in *veertien* dagen, maar ook slechts met minder dan *vijftienhonderd* man.

daan, zoo lang duurde, en zich zoo ver (in het begin zelfs tot bij *Samarang*) uitbreidde, van waar achttien dappere vrijwilligers uittrokken, en twaalf daarvan als offers voor het Vaderland vielen. Maar wij moeten ook niet vergeten, dat, in het eerste geval, RAFFLES, verzeld door den uitnemend vluggen en bekwamen GILLESPIE, den Sultan bij verrasfing *voorkwam*, eer hij alles nog tot den opftand gereed had, en daaraan onmiddellijk door de beftorming van het paleis en de gevangenneming des Sultans een einde maakte; terwijl daarentegen DIPO NEGORO, in 1825, door naar de onbereikbare wildernisfen der binnenlanden te vlugten, aan eene verrasfing ontfnapte, en door gedurige verandering van plaats (terwijl, volgens het *Javaanfche* karakter, in *hem*, in het Opperhoofd, de geheele oorlog zich als in een middelpunt vereenigde) den opftand zoo lang dreigde te doen worden als zijn leven. Het werd een volmaakte *Guerillas*-oorlog: want de bergen, kloven en bosfchen van *Java* zijn daartoe vooral niet minder gefchikt dan *Spanje*, de *Vendée* of *Calabrië*; en wie, die de moeijelijkheid kent, waarmede tegenwoordig de groote meerderheid der *Spanjaarden* tegen de bewoners van vier der kleinfte Provinciën, maar door het terrein en kunde in den bergöorlog begunftigd, moet worftelen, zal het zoo geheel vreemd vinden, dat de *Nederlanders* vijf jaren lang de bewoners der Provinciën *Djocjokarta*, onderfteund door de Rebellen in *Rembang* en op andere punten van *Java*, moesten beftrijden? DIPO NEGORO was voor die opftandelingen niet minder heilig en dierbaar, dan Don CARLOS voor de *Biscaijers* en *Navarrezen*, en veel meer dan CATHELINAU of CHARETTE weleer voor de *Vendéërs*. Had een ARTOIS, een CONDÉ of eenig ander Prins van den bloede zich toen in de *Vendée* aan het hoofd gefteld, de opftand had er misfchien zoo lang geduurd als op *Java*: want DIPO NEGORO was van vorftelijk bloed. Nogtans is zekerlijk het uitftekende beleid en de fnelheid, waarmede de *Engelfchen* *Java* innamen,

en de opstanden te *Palembang* en *Djocjokarta*, die ons naderhand zoo veel inspanning, bloed en schatten gekost hebben, als in de geboorte smoorden, onze bewondering en, in een dergelijk geval, onze navolging waardig. Onze kundige Schrijver, hoezeer dikwerf van den Heer DE STUERS verschillende, zwaait echter den hoogsten lof aan deszelfs Schoonvader, den Generaal DE KOCK, en diens maatregelen toe. (Men zie vooral Iste D. bl. 154.) Daartoe behooren voornamelijk twee door hem gekozene stelsels, — om namelijk den grond, die anders bijkans even zoo snel verloren als gewonnen werd, te verzekeren door *bentings* of sterkten, hetzij van hout, hetzij van bamboesriet, op de inlandsche wijze opgeworpen, en die de aanslagen des vijands goed afweerden, terwijl zij aan de vreedzame ingezetenen tegen de muiters evenzeer bescherming verleenden, als zij het bezit van het aangewonnen terrein verzekerden, — en tevens niet minder op de gemoederen der opstandelingen te werken, door hunne hoofden met zachtheid te winnen, en zelfs, als zij tot onderwerping kwamen, belooningen uit te reiken. Dit deed men vooral, nadat de herstelling van den ouden, vroeger door de *Engelschen* afgezetten Sultan van *Djocjokarta*, ten gevolge van den moord des voogds van den jongen Sultan, niets had gebaat tot bevrediging des lands. Men zou misschien kunnen zeggen, dat de belooningen der Hoofden, die zich onderwierpen, te ruim zijn geweest; maar de *Engelschen* hebben zelfs niet geschroomd, aan de *Pindaries*, een ras van roovers, moordenaars en brandstichters, in zoo verre zij tot onderwerping kwamen, geld, land en bescherming te verleenen. (NAHUYS, Iste D. bl. 136.) Dus mag men de onderwerping van den *Javaan*, wanneer men hoop mag voeden dat die duurzaam zal zijn, ook wel rijkelijk beloonen, vooral wanneer zij zoo bekwaam, zoo ondernemend en zoo aanzienlijk van afkomst zijn als de jonge SENTOT, op wiens werkzaamheid en vlugheid de zaak van DIPO NEGORO grootelijks steunde.

Nadat op die wijze, deels door krijgsgeweld en afsluiting der opstandelingen van alle bewoonbare streken, deels door het aftroonen hunner hoofden van DIPO NEGORO, deze zoo goed als verlaten was, (hoe zeer hij meermalen met leeuwenmoed door den kring, dien men om hem heen beschreef, was doorgebroken, en dus nog menigmaal den *Nederlanderen* groote schade had toegebragt) zoo wenschte hij

eindelijk, bijkans alleen gelaten en als een wild dier gejaagd, tot onderwerping te komen, althans met de *Nederlandsche* Regering te onderhandelen, en daardoor tijd te winnen. Dit was meermalen geschied; maar telkens toonden de opstandelingen zich daarbij trouweloos, gelijk toen zij den Kapitein ROOPS vasthielden, dien de Heer NAHUYS met list bevrijdde, of wanneer zij, eenigzins tot verademing gekomen zijnde, buitensporige eischen deden, die het werk deden afbreken. De laatste onderhandeling, die in 1830 plaats had, is hier nog niet geboekt; maar wij weten uit het werk van den Heer DE STUERS, (hetwelk op dit punt door den Heer NAHUYS niet schijnt te worden tegengesproken) dat DIPONEGORO, met vrijgeleide van den Overste CLEERENS, op het *Nederlandsche* gebied kwam, om de zaak in een mondgesprek af te doen. Men kon het niet eens worden; de eischen van den opstandeling waren te hoog, ja belagchelijk; maar men kon de verzoeking niet wederstaan, den bewerker aller rampen van *Java*, dien men nu eenmaal in zijne magt had, daarin te houden, en, onder voorwendsel, dat hij, tegen de overeenkomst, zijn gevolg vermeerderd had, (hetwelk toch ontwapend geworden was) hem gevankelijk naar *Batavia* en van daar verder te zenden. Wij twijfelen echter zeer, of deze stap, die zekerlijk voor de welvaart en rust van *Java* allerheilzaamst was en de rijkste vruchten gedragen heeft, voor de regtbank der goede trouw en der zedelijkheid wel zou kunnen verdedigd worden.

Na het einde des oorlogs werden de beste maatregelen genomen, om de rust te verzekeren. Hiervan hebben wij ruime berigten in het eerste Deel van den Heer NAHUYS. Voor de geweldige kosten, en het groote verlies aan manschappen, die in deze vijf jaren, deels in gevechten, deels in de hospitalen, (*met lijders en stervenden opgepropt*, volgens NAHUYS, bl. 183) bezweken waren, had onze Regering regt, eene behoorlijke schavergoeding te eischen. Dus werden de Provinciën *Bagaleen*, *Banjoemaas*, *Kadirie* en *Madioen* bij verdrag aan de *Nederlandsche* Regering afgestaan, met eene bevolking van meer dan een millioen inwoners; maar het Hof van *Soerakarta*, hetwelk niet dadelijk aan den opstand had deel genomen, bleef slechts van het *bestuur* over de afgestane Provinciën verstoken, doch behield de inkomsten. (Iets dergelijks lezen wij niet van *Djocjokarta*.) Hierdoor is de magt des Keizers en des Sultans van *Java*, om

ons te benadeelen, voor altijd gebroken, en vele duizende *Javanen* zijn uit een hard en grillig *despotismus* onder het Rijk van orde en wetten gesteld. Doch daar de verdeeling dier beide Rijken zoo allerzonderlingst was, dat de wederzijdsche Provinciën in en door elkander lagen, *even als zwarte en witte boonen uit een geschudden zak, die men op den grond werpt*, (NAHUYS, Iste D. bl. 205.) zoo was het een tweede, hoogst nuttig werk van den Heer VAN DEN BOSCH, hierin eene vaste grensscheiding te bepalen, die aan de talloozo onvermijdelijke botsingen der beide Hoven, uit die ongeregelde grensbepaling geboren, een einde moest maken. Te *Klatten* werd dit werk, door bemiddeling der *Nederlandsche* Regering, (die daardoor nieuwen invloed op de Vorsten bekwam) tot stand gebragt. In beide die belangrijke maatregelen was de Schrijver, Kolonel NAHUYS, een der *Nederlandsche* Afgevaardigden, en deelt alle de daartoe behoorende stukken in derzelver geheel mede. Eene derde groote weldaad van den nieuwen Gouverneur-Generaal was de afschaffing der zoogenaamde *tolpoorten*, of plaatsen voor accijnsen, binnenslands, waardoor de inlanders onbedenkelijk gekneveld werden, zoodat de *Chinesche* tollenaars niet minder gehaat waren, dan weleer dat volk bij de *Joden*, of de *Douaniers* bij ons ten tijde der *Fransche* overheersching. Er waren van die tolpoorten niet minder dan *driehonderdvijftig*. Men kan denken, hoe landbouw en handel daardoor belemmerd werden! Zoo was ook, nog slechts weinige jaren geleden, *Duitschland*, dat groote land, ter prooije aan de *tolpoorten* van een onnoemelijk getal groote en kleine Vorsten. Wat nu hier de met zoo vele moeite tot stand gebragte *Duitsche* Tolvereeniging heeft gedaan, dat heeft *Java* te danken aan één besluit van den edelen VAN DEN BOSCH: *Alle tolpoorten in de gezamenlijke Vorstenlanden zijn en blijven zonder uitzondering afgeschaft.* Op deze wijze heeft die uitmuntende Bewindhebber den bloei en de welvaart van *Java* voorbereid, waarin hij zich nog gedurende zijn Bestuur mogt verheugen, en die thans zulke schoone en rijke vruchten voor het Vaderland draagt!

Nog één punt is er in de *Gedenkschriften* van den Heer NAHUYS, (tot deze klasse van geschriften behoort althans het eerste Deel) dat, als behandeling van een geschilstuk, voor onze Oostersche huishouding van belang is. Het is de vraag wegens de nuttigheid of schadelijkheid der uitgifte van

landerijen in de *Javaansche* Vorstenlanden, in huur, aan *Europesche* volkplanters. Wij hebben in ons Tijdschrift meermalen gelegenheid gehad, dit verschil te behandelen. Men weet, dat de Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN deze uitgiften verboden, en de reeds gedane vernietigd heeft. De Heer NAHUYS staat geheel op de zijde van de voorstanders der verhuring; en wij ontkennen niet, dat zijne gronden ons onwederlegbaar voorkomen. Onder anderen is het van belang, dat, door zulk eene verhuring, er eene klasse van gevestigde *Europeanen* op *Java* ontstaat, die met gehuurde *Javaansche* werklieden de verbeteringen in den landbouw kunnen in werking brengen, geprikkeld door de krachtige drangreden van het eigenbelang; van den anderen kant echter zou het gevaarlijk kunnen worden, indien vele vreemdelingen, b. v. *Engelschen*, door zware kapitalen, landeigenaars op *Java* wierden, in het geval van eenen oorlog met die Mogendheid, welke wij vrij wat meer, dan de thans onschadelijke Vorsten van *Java*, hebben te vreezen. Doch dit is een verwijderd gevaar, waartegen, wij bekennen het, de Schrijver van dit werk zoo vele voordeelen in de schaal heeft gelegd, dat wij de intrekking van het verbod in 1827 voor zeer staatkundig en heilzaam houden. — Druk en papier, ook van dit werk, zijn zeer goed.

Neêrlands Heldendaden te Land, van de vroegste tijden af, door J. BOSSCHA, *Hoogleeraar aan de Militaire Akademie te Breda. VIIde tot XIIIde Aflevering. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1833—1835. *In gr. 8vo. Bij Inteek. f* 3 - 55.

Met deze Afleveringen voltooide de Hoogleeraar BOSSCHA het eerste Deel van zijn belangrijk werk, hetwelk wij reeds vroeger (1832. bl. 634. en 1833. bl. 355.) onzen Lezeren hebben aangeprezen. Het aangekondigde gedeelte betreft de jaren 1572 tot 1648, en bevat dus bijna het geheele tijdperk van den zoogenoemden tachtigjarigen oorlog; eene rijke, misschien te rijke, stof, om in zulk een, betrekkelijk klein, bestek van 300 bladzijden (196—496) behandeld te worden. Echter heeft de Schrijver zich, naar het oordeel van Rec., in de meeste opzigten op eene waarlijk uitmuntende wijze van zijne taak gekweten. Zoo is b. v. in de VIIde en VIIIste

Afleveringen het beleg van *Haarlem* ('t welk dan ook eene wezenlijke belegering, naar alle de regels der toenmalige kunst van aanvallen, was) uitvoerig en fraai voorgesteld, en toegelicht met vele belangrijke opmerkingen betrekkelijk de vroegere krijgskunde. — Zeer kort, en te regt, is daarentegen het beleg van *Leyden* behandeld. Dit toch was meer eene blokkade; en hoezeer de onbezweken moed, waarmede de Burgerij hongersnood en pest trotseerde, lof en dankbaarheid verdient, is echter, met uitzondering van het ontzet door de Zeelieden, dit beleg, als oorlogsfeit, minder belangrijk. — Breeder is dan ook de Schrijver over de roemrijke verdediging van *Steenwijk* door VAN DEN CORNPUT, (bl. 263 en volg.) alwaar ook eene zeer belangrijke aanteekening over den Telegraaf, en de vroegste sporen daarvan hier te lande, voorkomt. — De IXde, Xde en XIde Afleveringen zijn geheel aan de wapenfeiten ten tijde van Prins MAURITS gewijd. Hier is alles, hoe beknopt dan ook, op eene voortreffelijke en leerrijke wijze bearbeid. Wij beroepen ons op de voorstelling van het beleg van *Geertruidenberg* (1593), 't welk, om de reuzenwerken, door den belegeraar voor die stad aangelegd, den naam verkreeg van *het Romeinsche beleg*; op de zeer uitvoerige beschrijving van den slag bij *Nieuwpoort* (bl. 340 en volg.), en bijzonder op het, zoo hoogst merkwaardig, driejarig beleg van *Ostende*. — De krijgsbedrijven ten tijde van FREDERIK HENDRIK vinden hunne plaats in de XIIde en XIIIde Afleveringen. Zeer breedvoerig en volledig behandelt de Schrijver de niet minder merkwaardige belegering van *'s Hertogenbosch* in 1629, 't welk wij mede onder de fraaiste gedeelten van dit werk rangschikken. Daarentegen verwonderde het ons, dat het overige gedeelte der krijgskundige loopbaan van dezen Vorst zoo buitengewoon beknopt, of liever, om der waarheid hulde te doen, zoo onvolledig, is behandeld. Vijftien of zestien veldtogten van FREDERIK HENDRIK, waaronder de merkwaardige belegeringen en veroveringen van *Maastricht*, *Rijnberk*, *Schenkenschans*, *Breda*, het Huis te *Gennep*, *Sas van Gend* en *Hulst*, konden toch op een twintig bladzijden (bl. 475—496), die er aan toegewijd zijn, met geene mogelijkheid eenigermate naar waarde opgegeven worden. Wij erkennen, dat de Schrijver (bl. 477) zich deze beknoptheid, uit hoofde zijner vroegere uitvoerigheid, als tot eenen pligt rekent, en laten dit ook gaarne tot zekere mate gelden;

maar dit neemt niet weg, dat de middelweg ware te bewandelen geweest, en dat aan een zoo ſchitterend tijdvak van onzen Heldenroem te Lande toch wel een paar vellen druks meer uitmuntend waren beſteed geweest.

Met de XIIIde Aflevering ontvangt men eenen welgegraveerden Titel met Vignet voor het eerſte Deel, de Opdragt aan den Prins van *Oranje*, en het Voorberigt van den Schrijver. Uit dit laatſte vernemen wij, dat de Hoogleeraar op het denkbeeld tot dit werk gekomen is door dat, hetwelk in den jare 1788, onder den titel van *Neêrlands Heldendaden ter Zee*, bij wekelijks uitkomende bladen, verſchenen is. Hij wil echter tevens dit werk dienstbaar maken tot het aanbrengen van bouwſtoffen ter opheldering van het (te lang verwaarloosde) krijgskundige gedeelte onzer Vaderlandſche Historie, zonder zich echter voor te ſtellen, om bepaaldelijk eene volledige Krijgsgeſchiedenis van ons Vaderland te leveren. Dit eerſte boekdeel zal door een tweede, mede bij Afleveringen in het licht te geven, en de oorlogen tegen *Frankrijk* gevoerd behelzende, worden gevolgd; terwijl een derde de gebeurtenisſen van onzen leeftijd en de krijgsbedrijven der *Nederlanderen* in andere werelddeelen bevatten zal, en het werk met verbeteringen, bijvoegſels en een bladwijzer zal beſloten worden.

Wij wenſchen den kundigen Schrijver aanhoudenden luſt toe, om dit zoo uitmuntend begonnen werk, waardoor voorzeker eene belangrijke gaping in het geheel onzer Vaderlandſche Geſchiedenis zal aangevuld worden, op eene even lofſelijke wijze te voltooijen.

Zeemans-leven, of Reizen en Lotgevallen van den Luitenant der Marine W. BOWERS. *Uit het Engelsch, door* S. H. NAGEL. *Te Amſterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1835. *In gr. 8vo.* 378 *Bl. f* 3-60.

De Vertaler heeft met de overbrenging van dit product der Engelſche pers het Nederlandſche publiek geen ondienst gedaan, in zoo verre daardoor de kennis van den handel op de nieuwe Gemeenebesten van Zuid-Amerika bevorderd wordt. De zeden, leefwijze en gedragingen dier jonge Republikeinen verſchijnen daar in het ware licht, zoo men voor dat woord niet liever duisternis wil lezen. Indien wij door den koop-

handel ons bestaan moesten vinden, zouden wij het althans bij die ruwe en door bijgeloof verbasterde Vrijheidszonen niet zoeken, en de menigvuldige teleurstellingen van den Schrijver ons een waarschuwend baken zijn. Zoo ook, dan bevestigt het leven van dezen Engelschman de bekende spreuk, dat de mensch zijn eigen lot maakt: de meeste zijner rampen heeft hij aan zichzelven te wijten. Hij is een avonturier, wien de fortuin zeldzaam begunstigt, en die van hare gaven geen gepast gebruik weet te maken. Zijne lotgevallen en omzwervingen, die zonderling genoeg zijn, kunnen den aankomenden zeeman leeren, hoe hij zijn geluk *niet* moet beproeven; en het verwondert ons geenszins, dat de Schrijver op zijne gevorderde jaren, (hij zal thans ruim vijftig zijn) even als Sisyphus, aan den voet van den berg zijns geluks staat, met den teruggerolden last nevens zich, welken hij gedurende zijn geheele leven naar boven wentelde. 't Zij zoo, dat de fortuin den stoutmoedigen begunstigt; maar den roekeloozen bedriegt zij, en hare lachjes lokken hem in den afgrond. Wij onderschrijven dus, in zeker opzigt, het eerste deel van de spreuk, waarmede de Schrijver zijn werk besluit, dat het stervelingen niet gegeven is, het geluk te gebieden; maar ontkennen, dat *hij* het zou verdiend hebben. Er is niet dat al uit dit boek veel te leeren, offchoon de stijl niet uitlokkend is, en alzoo kunnen wij er de behoedzame lezing wel van aanbevelen. — Een bevallig vignet strekt het werk tot sieraad.

Vruchten, ingezameld door de aloude Rederijkkamer de Wijngaardranken, onder de zinspreuk: Liefde boven al, te Haarlem. IIde Deel. Te Haarlem, bij V. Loosjes. 1828. *In gr. 8vo. 220 bl. f* 2-75.

Wij hebben over den aard, de strekking en de verdiensten van het eerste deel dezer *Vruchten* ons oordeel gezegd. De verschijning van een tweede deel toont, dat de verschillende ons onbekende Schrijvers genoegzame aanmoediging gevonden hebben, om hun werk voort te zetten. De inhoud van dit stuk bestaat uit twee gedeelten, Proza en Poëzij. Eene Redevoering over de verdiensten van PHILIPS VAN MARNIX VAN ST. ALDEGONDE, Levensschets van Mr. GERARD WILLEM VAN OOSTEN DE BRUYN, Iets over het Leven

en de Werken van BYRON, Iets over FAMIANUS STRADA, Iets over den invloed der Natuur, welke OSSIAN omringde, op zijne beelden en vergelijkingen, — maken het Proza-gedeelte uit. Onder de rubriek van Poëzij vindt men De Dichter, Aan PIETER LEONARD VAN DE KASTEELE, Aan de Nagedachtenis van den Kunstschilder WIJBRAND HENDRIKS, Hassan, of de zegen komt van boven, Het Droomen.

Naar ons oordeel zal ook dit werk van de Haarlemmer Rederijkers aan menigen lezer een nuttig en aangenaam uur van verpoozing kunnen verschaffen. Iets geheel nieuws is de Levensschets van VAN OOSTEN DE BRUYN: de voortreffelijke hoedanigheden van den Haarlemschen Geschiedschrijver worden in een helder daglicht gesteld, en menig onuitgegeven stuk medegedeeld; zoodat wij dit opstel eene belangrijke bijdrage tot onze Letterkundige Historie mogen noemen. Men heeft vergeten eene drukfout, *margina* in *margines*, te veranderen. Mindere aanspraak op nieuwheid maken de overige opstellen. Men zal ze echter niet zonder genoegen lezen. Wij zouden gemakkelijk eenige aanmerkingen, zoo wel op de prozaïsche als op de poëtische voortbrengselen der Rederijkkamer, kunnen maken, gelijk het eenen Recensent, zelfs bij de voortreffelijkste lettervruchten, nooit aan aanmerkingen kan ontbreken, indien hij dezelve zoeken wil. Voor het tegenwoordige vergenoegen wij ons met dit eenvoudige verslag, en moedigen de Schrijvers aan, om onbekende bijzonderheden over beroemde Haarlemmers op te sporen. Het kan in eene stad, welke altijd door de beoefening van kunsten en wetenschappen zoo zeer heeft uitgeblonken, noch aan voorwerpen noch aan hulpmiddelen te dien einde ontbreken.

De Rijn, in Afbeeldingen en Tafereelen geschetst. 1ste en 2de Aflevering. f 7 - :

Zwitserland en de Alpen van Savoije, in Afbeeldingen en Tafereelen geschetst. Beschreven door N. G. VAN KAMPEN. *1ste Aflevering. f 1 - 60.*

Bijbelsche Landschappen, in Afbeeldingen, enz. Met bij-

gevoegde Tafereelen door ABM DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *1ste Aflevering.* *f* 1 - 60.

Allen te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck.

De prachtwerken, welke wij hier aankondigen, behooren slechts voor een gedeelte aan ons Vaderland. Nederlandsch vernuft, Nederlandsche kunst en arbeid hebben aan het voornaamste, aan de prenten zelve, geen deel; het zijn voortbrengselen der teekenpen, graveernaald en drukpers van vreemdelingen; zelfs de Nederlandsche titels zijn, zoo wij wèl zien, buitenslands gegraveerd. Wat ons hier aangeboden wordt, bestaat in afdrukken van zeer fraaije, door Engelsche kunstenaars vervaardigde, staalplaten, die reeds aan Engeland en het geheele Vasteland duizende exemplaren hebben geleverd. Al bragt nu het doel van ons Tijdschrift ook mede, om de kunstwaarde van zulke prentwerken te beoordeelen, waartoe wij anders wel lust zouden gevoelen, zoo zouden wij toch aarzelen, in dit onderzoek te treden, omdat het hier alleen de verdienste van vreemden geldt. Intusschen kunnen wij niet nalaten ons leedwezen te betuigen, dat, vooral bij den zeer verachterden, doch thans weder eenigzins vooruitgaanden staat der vaderlandsche graveerkunst, die nog gedurig zoo zeer aanmoediging behoeft, voortbrengselen der graveerstift van buitenlanders langs allerlei wegen, door de bekende Magazijnen, en ook door de bovenstaande werken, onder ons worden ingevoerd en verspreid, waaraan geen vaderlandsche kunstenaar of werkman deel heeft, en waarvan niemand in ons land eenig voordeel trekt, dan de, enkel hun gewin beoogende, uitgevers alleen. Ook deze ondernemingen schijnen ons tot die veelvuldige speculatiën van onze dagen te behooren, waarbij men met niets anders te rade gaat, dan met eigen voordeel. De redenen althans, waarmede dezelve in de prospectussen omkleed zijn, hebben ons ten eenemale onbevredigd gelaten.

De uitgever heeft, ter bevordering van den goeden uitslag zijner ondernemingen, de hulp ingeroepen van twee vaderlandsche Geleerden van naam, van de Hoogleeraren VAN KAMPEN en VAN DER HOEVEN, alsmede van een' derden ongenoemden, naar het gerucht wil, niet onbekenden vaderlandschen Schrijver; en hij is zoo gelukkig geweest, dezelve te verkrijgen. Deze drie Schrijvers hebben de hun opgedra-

gene taak, de befchrijving der afgebeelde landfchappen, gelijk te verwachten was, uitnemend volvoerd. In hoe verre deze befchrijvingen met den oorfpronkelijken tekst overeenkomen, kunnen wij niet beoordeelen, daar wij niet in de gelegenheid zijn, denzelven te raadplegen. Het komt ons voor, dat Prof. VAN KAMPEN zich het loffelijk doel voorftelt, om van de geheele prentverzameling over Zwitferland een op zichzelf ftaand geheel te maken; weshalve hij ook de volgreeks der afzonderlijke befchrijvingen opent met eene fraaije Inleiding over het merkwaardige van dat land in onderfcheidene opzigten. Wij hebben die befchrijvingen, zoo als ook die van den Hoogleeraar VAN DER HOEVEN en van den ongenoemde, doorgaans met genoegen gelezen. Ten aanzien van Zwitferland hebben de hier en daar zich voordoende blijken, dat eigene aanfchouwing geen deel mogt hebben aan de befchrijving der grootfche en bevallige natuurtooneelen, ons het gemis daarvan doen betreuren: het beroep op de reizigers toch, die verzekeren, dat alles inderdaad zoo grootsch en fchoon is, kan, naar ons gevoel, daartegen geenszins opwegen. Hetzelfde geldt ook omtrent de befchrijvingen van het Heilige Land, door Prof. VAN DER HOEVEN vervaardigd. Dit gemis wordt hier vervangen, fchoon niet vergoed, door eenige uitweidingen over de belangrijke gebeurtenisfen, die, naar luid der gewijde gefchiedenis, in de afgebeelde oorden zijn voorgevallen, zoo als van de verwoesting van Sodom, van den gang van Jezus over de beke Kedron naar Gethfemané, enz.

Hoe wij over deze ondernemingen, vooral in betrekking tot vaderlandfche kunst, denken, behoeven wij, na het bovenftaande, niet te verklaren.

Bijbelfche Tafereelen in houtfneê Platen. In 12 *Afleveringen, op velin papier. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1835. 8*vo. f* 9-:

Hoezeer het boven door ons gezegde ook op deze onderneming van toepasfing is en blijft, zoo heeft dezelve echter een bijzonder doel, ftraks, met de woorden des Uitgevers, nader te vermelden. Om dit doel zoo wel, als omdat de Houtfneêkunst bij ons thans zoo goed als niet beoefend wordt, en wij daarin niet, als in de Graveerkunst, eenigermate met den vreemdeling mogen wedijveren, ja zelfs,

met enkele vereerende uitzonderingen, geene dragelijke proeven kunnen leveren, hechten wij ons zegel aan het navolgende berigt des Uitgevers, hetwelk wij nagenoeg naar waarheid hebben gevonden; hartelijk intusschen wenschende, dat de beschouwing dezer Plaatjes den weinigen beoefenaars van dit kunstvak tot prikkel verstrekke, om zich te beijveren, den *Engelschman* ook hierin op zijde te streven, opdat wij eenmaal vaderlandsche boekwerken met vaderlandsche teeken- en prentkunst mogen zien prijken! En nu voere, ten besluite dezer aankondiging, de Uitgever het woord: „ De behoefte (zoo spreekt hij) aan eenen Prentbijbel [voor „ de Jeugd], voldoende aan de tegenwoordige vorderingen „ van Teeken- en Graveerkunst [in hout], werd sedert lang „ algemeen erkend, en bragt den Uitgever op het denkbeeld, „ om de onderhavige Bijbelsche Tafereelen *Nederland* aan te „ bieden, als bevattende meesterstukken in zoogenaamde „ Houtsneê, die, wat vinding en uitvoering betreft, niets „ [weinig] te wenschen overlaten. — De Jeugd zal in de- „ zen Prentbijbel [meerendeels] geene onbevattelijke zinne- „ beeldige voorstellingen behandeld, maar de geschiedkun- „ dige daadzaken, naar Oostersche leefwijze, kleederdragt „ en bouwkunst geschetst, zigtbaar verklaard zien. — Deze „ Prentbijbel moet vooral den bezitters van den *Bijbel voor* „ *de Jeugd* door Prof. VAN DER PALM, of van dien door „ SCHMID, hoogst welkom zijn, doch is tevens zoodanig „ ingerigt, dat hij bij elken Bijbel in 8vo, of ook kleiner „ formaat, kan worden gebonden." Met deze XII Afleveringen, ieder van 8 Plaatjes, is het *Oude Verbond* compleet. Die voor het *Nieuwe* worden door den Uitgever beloofd, van welker verschijning wij desgelijks, met een kort woord, onze Lezers hopen te verwittigen.

De laatste dagen van eenen Wijsgeer, door Sir HUMPHRY DAVY, *Baronet. Naar de derde Engelsche uitgaaf. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringer. 1836. *In gr. 8vo.* 335 *bl. f* 3 - 60.

Waarschijnlijk zal een deel onzer landgenooten met het oorspronkelijke werk, welks vertaling wij hier aankondigen, reeds bekend zijn. Het laatste geschrift van den beroemden Scheikundige, door hem in *Italië* opgesteld, van meer gods-

dienstig-wijsgeerigen dan streng wetenschappelijken aard, trok de opmerkzaamheid van het beschaafd en letterkundig *Europa*, en verdiende ook in een Nederlandsch kleed te verschijnen. De werkzame ALEXANDER, te *Utrecht*, heeft deze taak op zich genomen, en zijne landgenooten door eene keurige vertaling en bijgevoegde aanteekeningen op nieuw verpligt. Te regt zegt hij in het Voorberigt: „De personen, in het werk voorkomende, hebben het doel, om belangrijke waarheden op eene nuttige en bevallige wijze mede te deelen; de gevoelens, door hen aan den dag gelegd, de medegedeelde leeringen zijn de aandacht waardig van elk, die naar het schoone, het goede, het ware streeft." Wij onderschrijven gaarne deze getuigenis, en zullen, ten dienste onzer lezeren, die het oorspronkelijke niet kennen, met de noodige beknoptheid, den geest, welke in dit hoogstbelangrijk werk heerscht, doen kennen.

In zes Afdeelingen, die echter in dadelijk verband tot elkander staan, zijn deze laatste gedachten van den verdienstelijken *Brit* gesplitst. De eerste draagt ten opschrift: *Het Gezigt* (*the Vision*). *Ambrosio* en *Onuphrio* zijn daar de sprekers. Het reusachtige *Colosseum* geeft hun eene ongezochte aanleiding, om over de vergankelijkheid, over den invloed des Christendoms op de beschaving hunne verschillende gevoelens bloot te leggen; terwijl de derde aanwezige, (de Schrijver zelf) als zwijgend, in krachtige en beeldrijke taal, hunne gesprekken mededeelt. Weldra verlaten hem de twee vrienden; hij blijft alleen, te midden der eerwaardige bouwvallen, en wordt aldaar met een Gezigt verwaardigd, waarin de ontwikkeling des menschelijken geslachts, op eene geheel dichterlijke, stoute en verhevene wijze, wordt voorgesteld. Tooneelen aan tooneelen ontplooijen zich voor zijn oog; met poëtischen gloed als bezield, biedt hij ons de rijkste wijsgeerige denkbeelden aan, tot dat des Schrijvers Genius hem boven de zigtbare stoffelijke wereld verheft; hij bewandelt de ruimten der schepping: wereld- en kometenstelsels, met derzelver bewoners, staan voor zijnen geest. Het was ons hier, alsof wij eenen *Britschen* JEAN PAUL hoorden, die zelfs de hoogste vlugt van zijn genie door wetenschappelijken ernst beteugelt. Men leze en oordeele!

Het tweede Hoofdstuk draagt ten opschrift: *Onderzoek aangaande het Gezigt in het Colosseum*. Het zijn wederom *Ambrosio* en *Onuphrio*, die op den top van den *Vesuvius* el-

kander ontmoeten; maar nu wordt ook de anders zwijgende Schrijver, *Philalethes*, in het gesprek gewikkeld. De dichterlijk-wijsgeerige denkbeelden, in het voorgaande Hoofddeel, onder den vorm van het Gezigt, voorgesteld, worden hier veelzijdig beschouwd, ontwikkeld, getoetst. *Ambrosio*, de bedachtzame, streng godsdienstige, — *Onuphrio*, de ongeloovige wijsgeer, — *Philalethes*, de gevoelige en geloovige, (door *Onuphrio* den „droomen-droomer" genoemd) laten zich over de gewigtigste belangen der menschheid onbewimpeld uit. De Godsdienst van JEZUS, het Bij- en Ongeloof der Heidenen worden in dadelijke tegenstelling gebragt; en wij weten inderdaad niet, wat hier meer aan te bevelen is: de echt Christelijke geest van den Schrijver, de grondigheid zijner wetenschappelijke onderzoekingen, of de zeldzame kunst, waarmede de drie sprekers hunne gedachten zamenvlechten, waardoor al het gedwongene eener wijsgeerige zamenspraak geheel wordt weggenomen.

In het derde Hoofddeel, *De Onbekende* getiteld, neemt het gesprek eene meer natuurkundige wending. De voorgaande sprekers ontmoeten eenen belangwekkenden onbekende in het binnenste van den Tempel van NEPTUNUS, die, op eene even duidelijke als bevallige wijze, zijn geologisch stelsel ontwikkelt. De beschaafde *Nederlander*, al is hij ook slechts met eene oppervlakkige kennis der Geologie uitgerust, zal hier eenen rijken schat vinden, bovenal wanneer hij bedenkt, dat een der beroemdste Scheikundigen onzer eeuw aldaar de slotsom zijner navorschingen blootlegt.

De vierde Afdeeling is genoemd: *De Proteus, of Onsterfelijkheid.* Wij ontmoeten den geheimzinnigen vreemdeling weder. Een noodlottig toeval, waardoor de Schrijver bijkans was omgekomen, brengt hem in naauwere aanraking met den onbekende; en hunne natuurkundige navorschingen over zekere merkwaardige dierensoort, de *Proteus anguinus*, leidt tot een hoogst leerzaam gesprek, waarin over het levensbeginsel en deszelfs wijziging en voortduring, met scheikundige toelichting en wijsgeerige naauwkeurigheid, wordt gehandeld; terwijl het einde van dit gesprek, in den toon der warme godsvrucht gesteld, ons voor den Christen-wijze, aan den rand zijns grafs staande, de diepste achting inboezemt.

In eenen meer zuiver wetenschappelijken geest is het vijfde Hoofddeel, *De Scheikundige*, vervaardigd. Het is eene doorgaande, met gloed en kracht geschrevene, apologie der

Scheikunde, waarin dezelve, naar hare waarde, tot de wetenſchap der wetenſchappen wordt verheven, en haar alzijdige invloed op eene overtuigende wijze voorgeſteld, zonder echter van de kennis des lezers meer te vorderen, dan men billijk verwachten kan. Wij gelooven niet, dat de Scheikunde ooit zoo krachtig en welſprekend verdedigd is, als hier door haren voedſterzoon, die der moeder zelve zoo veel luister bijzette.

De laatſte Afdeeling voert ten opſchrift: *Pola, of de Tijd.* Wij moeten ook hier zeggen: het einde kroont het werk; het is daar, dat de onbekende den Tijd uit een natuurkundig oogpunt beſchouwt. Verandering, ontwikkeling, vereeniging, oploſsing der ſtoffen worden ons in derzelver wijzigingen voorgeſteld, de wetten der ſchepping en die der verwoesting in verband gebragt, en alles beſloten met een' vromen blik op de Sterrekunde, deze tolk van Gods grootheid.

Houdt men nu in het oog, dat, buiten dezen rijkdom van wetenſchap en natuurkennis, in dit uitmuntend werk kwistig ten toon geſpreid, buiten den Christelijken zin, die daar heerscht, hetzelve doorvlochten is met treffende, ſchilderachtige natuurbeſchrijvingen, eenen THOMPSON waardig, dan is het wel niet te verwonderen, dat deze *laatſte dagen van eenen Wijsgeer* door ons beſchaafd wereIddeel met vreugde en dankbaarheid zijn aangenomen, en tevens te verwachten, dat dezelve ook in ons Vaderland, te midden van zoo vele weinig beduidende geſchriften, in derzelver waarde zullen erkend worden. Wij kunnen ons niet bedwingen, ten bewijze van des *Schrijvers* en ook van des *Vertalers* bekwaamheid, eene kleine proeve hier mede te deelen; — de beſchrijving van 's menſchen toeſtand in den ſtaat der beſchaving, in tegenſtelling van dien der wildheid, (bl. 270:)
„ Hoe verſchillend hiervan (van den ſtaat der onbeſchaafd-„ heid) is de mensch in zijnen hoogſten ſtaat van beſcha-„ ving! Elk gedeelte van zijn ligchaam is bedekt met de „ voortbrengſels van ſchei- en werktuigkundige kunſten, die „ niet ſlechts nuttig zijn, om hem voor de gure jaargetijden „ te beſchermen, maar die ook in hunne vormen ſchoon-„ heid en afwisſeling vereenigen; — hij ſchept uit het ſtof „ der aarde onder zijne voeten werktuigen tot nut en ver-„ ſiering; — hij haalt metalen uit het ruwe oer, en geeft „ aan dezelve honderd verſchillende gedaanten tot duizende „ verſchillende einden; — hij kiest en veredelt de voort-

„ brengfels uit het plantenrijk, met welke hij de aarde be-
„ dekt; — hij bedwingt niet alleen de wildfte, vlugfte en
„ fterkfte bewoners der bosfchen, der bergen en der lucht,
„ maar temt dezelve tot makke huisdieren; — hij gebiedt
„ den wind, hem naar elk gedeelte van den onmetelijken
„ Oceaan te voeren; — hij dwingt de elementen, de lucht
„ en het water, ja zelfs het vuur, om voor hem, als 't wa-
„ re, te werken; — hij weet ftoffen zoodanig te vereeni-
„ gen, in eene beperkte ruimte, dat zij als de blikfem wer-
„ ken, en hare krachten zoo te rigten, dat zij op aanmer-
„ kelijke afftanden vernielend treffen; — hij fplijt rotfen,
„ verzet bergen, en leidt het water uit de dalen naar de
„ hoogten; — hij geeft duurzaamheid aan de gedachten,
„ door onvergankelijke letters, en onfterfelijkheid aan de ver-
„ rigtingen van het genie, dezelve aanbiedende als het alge-
„ meene eigendom van alle ontwakende geesten; — in één
„ woord, hij wordt een getrouw beeld der Goddelijke wijs-
„ heid, daar hij, door den invloed der befchaving, den adem
„ des levens ontvangt en weder anderen inblaast."

Tijdkorting van een oud man, gedurende zijn verblijf in het Hertogdom Nasfau. Naar den derden Druk uit het Engelsch. Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo.* 264 *bl.* *f* 2-50.

Toen wij dit boek eerst openfloegen, dachten wij aan CLAUDIUS; waarfchijnlijk door den man op den titel, die, in zijnen mantel, met den ftaf in de hand en het korte pijpje in den mond, op den aardbol, te midden van eene menigte manen en maantjes, rustig voortftapt; maar het werkje is geen *Wandsbecker Bothen.* Eene reisbefchrijving is het ook niet; want de reis uit *Londen* naar het *Nasfaufche* neemt flechts weinige bladzijden in, en befchrijving van dit Hertogdom zoeke men hier niet. Het is evenmin eene natuurkundige befchrijving der *Selters-* en andere gezondheidsbronnen; want er komt in het gansche boeksken geen woord van *ijzer-oxyde*, van *koolftofgas* en derg. Nog veel minder is het een fcheepje, dat zich op de zee der *politiek* waagt (anders nog al eene liefhebberij der *Engelfchen*); want dan moest het in dezen tijd immers vol zijn van *Biberich*, van *Agnaten* van het Huis van *Nasfau*, enz.; doch ook daarvan geen

enkel woord. Het is eenvoudig, wat de titel belooft, *tijdkorting van een oud man, gedurende zijn verblijf in het Hertogdom Nassau.* „ De bejaarde *Engelschman* — een gepen-„ sioneerd Officier, zoo als wij ons herinneren ergens ge-„ lezen te hebben — heeft het *Nassausche* bezocht, om uit „ deszelfs bronnen en baden nieuwe levenskracht te putten, „ en bij die gelegenheid tot tijdkorting de opmerkingen ten „ papiere gebragt, die den inhoud dezer bladeren (bladen) „ uitmaken. Terwijl sommigen [*Rec.* niet] hem met STER-„ NE, anderen met den Schrijver der *Brieven van eenen* „ *Afgestorvenen* [*Rec.* almede niet] vergelijken, komt men „ daarin overeen, dat een ongekunstelde, natuurlijke toon „ den ouden man bij uitnemendheid eigen is, terwijl niemand „ hem ook de gaaf van opmerking, luim en goedhartigheid „ ontzeggen zal." Zoo zegt het Voorberigt, en wij zeggen het laatste de Uitgevers na. De *Redacteur* van ons Tijdschrift vergunne een klein plaatsje, om het volgende mede te deelen tot eene proeve, waaruit men den aard van dit werkje goed kan leeren kennen. Wij kiezen *deze* plaats, omdat er misschien wel meer landen zijn, op welke de aanmerking van toepassing is, dan *Engeland* alleen:

„ In *Engeland* zouden fatsoenlijke lieden het een zeer stuitend denkbeeld vinden, om zich zoo gemeenzaam met hunne bedienden te maken, of hen in hun gezelschap toe te laten, en zulks zou ook niet aangaan, wanneer men de manieren onzer bedienden in het oog houdt. Doch indien wij nu één wetboek van manieren hadden, in plaats van honderdvijftigduizend, dan zou dit het geval niet zijn, en de Engelsche bedienden zouden zich even goed als de Duitsche in het gezelschap (liever, in de tegenwoordigheid) hunner heeren en vrouwen weten te gedragen, zonder hen door vrijpostigheid te beleedigen. En welk een voordeel is het voor de laatsten, en voor het dorp, waarheen zij, als zij eens trouwen, waarschijnlijk terugkeeren, dat zij gelegenheid hebben gehad, om getuigen te zijn van de levenswijze en gesprekken van bedaarde, verstandige, brave menschen, die het voorregt eener goede opvoeding genoten hebben! Het spreekt van zelf, dat, zoo deze jonge meisjes hooge loonen trokken, zich met den afgelegden tooi harer meesteressen sierden, en, uit het gezelschap (de tegenwoordigheid) harer meerderen zonder genade verbannen, geene andere toevlugt hadden, dan in de dienstbodenkamer, waar knechts en mei-

den onder elkander hokken, — het fpreekt van zelf, zeg ik, dat zij dan fpoedig dezelfde manieren en dezelfde kleeding zouden aannemen, om welke eene Engelfche kamenier, zelfs in haar eigen land, zoo berucht is. Maar in *Duitschland* hebben het gezond verftand en de armoede ftellig en geftrengelijk voorgefchreven, dat de bedienden niet alleen in kleedij moeten onderdoen voor hunne meesters, maar dat ook hun voedfel, fchoon beter dan hetgeen zij te huis gewoon waren, echter eenigzins naar het overige gewijzigd zij. Bedienden, die op deze wijze onderhouden worden, kosten zeer weinig; en evenwel, als zij geen flecht karakter hebben, hebben zij fteeds aanmoediging tot het goede, en weinig verzoeking tot het kwade. Zij worden wel niet, even als de onzen, in fatijn, fijn lijnwaad en fcharlaken gekleed, zij fmullen ook niet dagelijks, maar zijn er, geloof ik, des te beter aan toe, en veel meer op hun gemak, nu zij binnen hunnen kring gehouden worden, dan wanneer zij manieren wilden nabootfen, die met hunne opvoeding niet ftrooken, of wanneer zij met gevoelens pronkten, die zij zelve niet begrijpen. Maar de blaam rust niet op onze bedienden; zij hebben gelijk, dat zij eene hooge huur aannemen, *voiles*, *glacé*-handfchoenen en fijn laken dragen; dat zij de manieren hunner meesters naäpen, en zoo doende in de vestibule eene *burlesque* vertooning teruggeven van 't geen zij boven gezien hebben; in één woord, dat zij zooveel verteren en zoo weinig werken als zij kunnen. Geen onpartijdige kan de blaam op de dienstboden leggen; maar ik vrees, dat alle hunne dwaasheden op *onze* hoofden te huis komen. Waarlijk, wij hebben zulks alleen aan onszelven te wijten, en het ware te wenfchen voor de eer van *Engeland* [en, naar *Rec*. meening, ook voor die van *Nederland*, inzonderheid in de groote fteden], dat eenige aanzienlijke familiën het met elkander eens werden, om met kracht en geweld hunne bedienden te noodzaken, hunne levenswijze en kleeding op eene nederiger fchaal in te rigten." (Bl. 72 volg.)

Rec. mag dit werkje gerust aanbevelen. Dat de zeezieken benedendeks naar eene plaats gingen, waar weening en knerfing der tanden gehoord werd, is het eenige, dat hij zich herinnert met afkeuring te hebben gelezen.

De Verovering van Bacharach en Alexius en Irène. Historisch-Romantische Verhalen, door F. W. LIPS. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam*, *bij* C. L. Schleijer. 1834. *In gr.* 8*vo.* 256 *bl.* *f* 2-90.

Het tweetal verhalen, dat wij bij dezen aankondigen, zal veelligt reeds genoegzaam verspreid zijn, zoodat wij niet noodig hebben hetzelve thans nog aan te bevelen. Het eerste verhaal is uit den dertigjarigen Oorlog ontleend, en het andere uit de tijden der Kruistogten. In beiden is het eigenaardige van den tijd vrij goed behouden, en het eerste vooral lazen wij met genoegen; ook het andere heeft verdienste. Gelukkig is de vertaling in goede handen gevallen, en een bevallig vignet versiert den titel. Meer is redelijkerwijze van zulke werkjes niet te vergen. Het is nu eenmaal de geest der Duitschers, om smaak te vinden in het avontuurlijke en middeleeuwsche, en in dat *genre* moeten thans de verhalen zijn, om te behagen. Wij hebben er vrede mede, zeggen al wederom: *tous les genres sont bons, hors le genre ennuyeux*, en stemmen in met het welgestelde Voorberigt van den Vertaler, dat het werkje zijn eigen lot zal maken, en ook de negative deugd heeft, dat het niets kwaads of zedebedervends in zich bevat. Het drijve dus op den breeden stroom der romanwereld mede, tot dat het door anderen verdrongen, en door den vloed der Lethe met zijne lotgenooten verzwolgen wordt!

Vader en Dochter, of de Gevolgen van één enkelen Misstap. Naar het Engelsch van Mistress OPIE. *Tweede Druk. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8*vo.* 202 *bl.* *f* 2-:

Het goed vertier van de eerste uitgave der Nederduitsche vertaling van dezen beroemden Roman heeft eene tweede noodig gemaakt, die wij niet twijfelen of zal insgelijks aftrek vinden. Hoe somber toch, ja dikwijls akelig, de inhoud zijn moge, men legt dit boek niet spoedig uit de hand, na met lezen te zijn aangevangen; want steeds klimmend is de

belangſtelling in de ongelukkige *Betty*, die, na in de ſtrikken van eenen listigen verleider gevallen te zijn, met de vrucht harer ſchuldige liefde terugkeerende, om de vergiffenis van haren vader te erlangen, dezen, ten gevolge harer misdaad, als een krankzinnige wedervindt, en het overige harer dagen opoffert, om hem onderhoud te verſchaffen, en tevens, ware het mogelijk, het gebruik zijner redelijke vermogens te hergeven, welke hij echter niet dan in zijn ſterfuur herkrijgt, hetgene zoo ſpoedig door dat zijner dochter wordt opgevolgd, dat de dag van beider begrafenis dezelfde is. Treurig is deze afloop; maar de ſtrekking des verhaals was ook, om meisjes, die, in weerwil van een deugdzaam hart en goede opvoeding, te veel ijdelheid met te veel zelfvertrouwen paren, voor de gedachte te doen ſidderen, hoe een enkele misſtap een geheel leven, aan reine vreugde en kalme tevredenheid gewijd, met eindeloozen jammer en ellende, zoo voor haar, welke dien begaat, als voor anderen, kan vergiftigen. — Deze les worde bij de lezing behartigd, en niemand denke: „zoo vreeſelijk zijn toch de gevolgen eener dwaling zeldzaam!" — wie kent de oorzaken van al het lijden en verdriet, dat, ſoms voor het oog der menſchen, meer nog in het verborgen, geleden en verduurd wordt? *Wie meent te ſtaan, zie toe niet te vallen!*

Arkona, of de zegepraal des Christendoms over het Heidendom. II Deelen. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1835. *In gr. 8vo.* 579 *bl. f* 5-60.

Sedert mannen als W. SCOTT de kracht van hun genie, den rijkdom hunner menſchenkennis en den ſchat hunner historiſche kundigheden vereenigd aanwendden tot daarſtelling van Geſchiedkundige Romans, zijn hier en elders een aantal Schrijvers opgeſtaan, die dezen ſchrijfſtrant hebben willen nabootſen, en bij voorkeur in de Middeleeuwen het tooneel hunner historisch-romantiſche tafereelen hebben gekozen, welke daartoe dan ook bij uitſtek geſchikt zijn, bijaldien het genoeg is, van den aanvang tot het einde, bloedige gevechten te laten leveren, kasteelen en burgen te doen beſtormen en in brand ſteken, grijsaards en jonkvrouwen in muffe kerkerholen te doen opſluiten of de laatſten te doen verkrach-

ten, zijne ridders en knapen te laten vechten, dreigen, vloeken en drinken, dat er iemand de haren van te berge rijzen, waarzeggers en tooverkollen hunne bezweringen te doen uitprevelen, en wat dies meer zij; — de Meesters in het vak hebben echter nog-al iets meer geleverd, dat evenwel niet zoo gemakkelijk is na te volgen.

Het voor ons liggende boek, blijkens de Voorrede, door den *Duitscher* F. G. CHRISTEN geschreven, en door onzen Landgenoot J. ANDRIESSEN in het Nederduitsch overgebragt, behoort almede tot de aangeduide soort, en verplaatst ons, hoofdzakelijk, op het toen nog heidensche eiland *Rugen*, tijdens het, in de tweede helft der XIIde eeuw, door de *Deenen* en hunne bondgenooten veroverd, en op de toen gebruikelijke wijze, d. i. te vuur en te zwaard, tot het Christendom bekeerd werd. Voorts is het rijkelijk gestoffeerd met heidensche Vorsten, krijgsoversten, priesters, heksen, enz. doorgaans van vrij ondeugenden stempel, en met dolende ridders en geroofde maagden, die iederen oogenblik, als door een wonder, uit levensgevaar gered worden, tot dat alles zoo goed afloopt als men het maar eenigzins kan verlangen, daar de boosaardige en zelfs de iets betere heidensche hoofdpersonen allen, de een voor, de ander na, doorstoken worden, zich van boven neder te pletter storten, of *den nek breken* (*sic*); terwijl de Christen-ridders, edel- en jonkvrouwen, na jaren lange scheiding en veel sukkelens, ten laatste allen regt gelukkig worden, en de voornaamsten hunner, eenmaal 's jaars, en wel in de maand Augustus, onder een lekker glas wijn, deze zegepraal des Christendoms over het Heidendom gedenken; al hetwelk wij niet twijfelen, of zal aan vele lezers, met name aan dezulken, die gewoon zijn zich uit de ordinaire Leesbibliotheken van zielespijs te voorzien, niet weinig genoegen geven, zonder hun groot nadeel toe te brengen, daar wij niet hopen, dat zij de leelijke vloeken van den *Rugischen* hoofdman WERNO, die o. a. gewoon is „bij den d....r en bij zijn' neus" te zweren, zullen overnemen.

De overbrenging is doorgaans vrij goed, en men moet den Vertaler het regt laten wedervaren, dat hij, door historische en zedekundige noten, getracht heeft, de waarde des boeks, zooveel in hem was, te verhoogen.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van JOANNES, *door* P. J. LAAN, *enz. IIde Deel.*

Resultaat van veeljarig onderzoek naar het onderwerp der Openbaring van JOANNES, *enz.*

(Vervolg en slot van bl. 372.)

Het XVde Hoofdstuk handelt over *de zevende bazuin*, naar *Openb.* XI: 15—19. De Schrijver van het *Resultaat* denkt hier aan eene algemeene voorstelling van den val des Pausdoms. LAAN beschouwt het als eene inleiding tot de zeven drinkschalen, in welke de zevende bazuin wordt opgelost, gelijk in het zevende zegel de zeven bazuinen waren begrepen. Hij meent dus, dat „ hier geene bijzondere gebeurtenis wordt opgegeven; „ maar dat er, bij het blazen der zevende bazuin, een „ gejuich der hemellingen plaats had, dewijl zij van die „ bazuin alles goeds voor de kerk verwachtten. Het „ voorstel van de zevende bazuin staat dan in zooverre „ gelijk met de voordragt des zevenden zegels, dat er „ van beiden geene bijzondere gebeurtenis vermeld wordt, „ en dat de hemellingen bij beiden hunne belangstelling „ betoonen." Dit gansche tijdperk der zevende bazuin acht hij te beginnen met de Kerkhervorming, en in zich te bevatten alle de volgende eeuwen, die vandaar verloopen moeten tot op CHRISTUS' toekomst, om de levenden en dooden te oordeelen. Met het *Resultaat*, verstaat hij door κριθῆναι, vs. 18, *gewroken worden*, zoo ook GROTIUS en VAN DER PALM, hoewel het naar de gansche uitlegging van LAAN van zelf spreekt, dat zijne geschiedkundige toepassing geheel anders uitvalt, b. v.: „ En in de daad, als wij letten op hetgene, dat er sedert eene halve eeuw gebeurd is in „ *Frankrijk*, *Spanje*, *Portugal*, *Amerika*, *Duitsch-*

„ *land* en elders, om van vroegere gebeurtenisſen te „ zwijgen, zien wij eene regtvaardige Voorzienigheid, „ die het, *voor* en *na* de *Kerkhervorming* vergoten, „ bloed der *Protestanten*" (Protestanten vóór de Kerkhervorming?) „ nog niet vergeten heeft te ſtraffen, en „ daardoor zich verheerlijkt op de aarde; terwijl wij niet „ weten, wat er daartoe nog meer geſchieden zal." De eigenlijke voortgang der voorſpelling wordt hier afgebroken door de inſchietende gezigten van *Openb.* XII, XIII, XIV. Hieraan worden de drie overige Hoofdſtukken van dit boekdeel beſteed (behalve nog twee *Leerredenen*); terwijl LAAN met het derde Deel de verklaring van *Openb.* XV aanvangt.

Het eerſte dier gezigten is door JOANNES Hoofdſt. XII geboekt en door LAAN Hoofdſt. XVI behandeld. Hij doet zulks in *twee* Afdeelingen, waarvan de *eerſte* loopt over het Profetiſche in dit gezigt, en de *tweede* eene ontwikkeling behelst der leer aangaande het Geestenrijk volgens hetzelve. De *vrouw* — om het voornaamſte weder van den inhoud op te geven — is bij LAAN de Kerk van JEZUS CHRISTUS; de *zon* de Christelijke Godsdienst; de *ſtarren* de twaalf Apostelen; de *maan* alle andere wijsheid, die niet uit het Evangelie haren oorſprong heeft. (Alzoo de menſchelijke rede? want *alle* menſchelijke *wijsheid* zal toch wel niet uit het Evangelie te halen zijn.) De Schrijver van het *Reſultaat* houdt de vrouw voor „ het genadig wel- „ behagen Gods, geopenbaard door de zending van zij- „ nen Zoon in de wereld," en dezen voor het *kind*, dat geboren wordt, om eens alle volken te hoeden met eenen ijzeren ſtaf, het zinnebeeld van geſtrenge regtvaardigheid. Zonder tusſchen deze gevoelens te willen kiezen, moet *Rec.* echter den laatstgenoemden Schrijver doen opmerken, dat het niet zeer ten voordeele van zijne meening ſchijnt te pleiten, wanneer hij in de volgende verzen de *allegorie* der vrouw eenige verandering doet ondergaan; te weten, zij blijft bij hem niet het beeld des Goddelijken welbehagens, maar wordt de verkondi-

ging van dat welbehagen, de prediking der Evangelieleer. Door den *barensnood* der vrouw acht LAAN gedoeld op „ de bittere vervolgingen, die de Christelijke „ kerk, na JOANNES dood, eeuwen lang, tot de da„ gen van den eersten Christenkeizer CONSTANTI„ NUS toe, heeft moeten ondervinden, bijzonder op de „ laatste vervolging onder den Keizer DIOCLETIA„ NUS." Het kind is JEZUS CHRISTUS, „ zoo „ als hij, naar de belofte des Vaders, de heerschappij „ over alle Heidenen en volken ontvangen zoude, en „ zoo als alle natiën en tongen hem eeren zouden;" schoon men uit bladz. 302 zou besluiten, dat LAAN door het kind het *reine Christendom* verstaat. De *draak* is de Duivel, voor zoo ver hij zich van het *Romeinsche* rijk bediende, om zijn doel te bereiken. Het vervolgen der vrouw door den draak is eene voorspelling der bloedige twisten in de Christelijke Kerk; der verhindering van de meerdere uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen; van de opkomst der *Mahomedaansche* Godsdienstleer en derg. De Schrijver van het *Resultaat* vindt hier eene voorzegging van de overwinning des Christendoms na langen en heeten strijd. Bij het *water spuwen* der slang wil LAAN gedacht hebben aan zoo vele bezoekingen en gebeurtenissen, die de Middeleeuwen hebben opgeleverd, en die de geheele Christelijke Kerk, en in het bijzonder hare vrome leden, dreigden uit te roeijen, gelijk de heirlegers der *Sarracenen* enz., de ketterjagt, de maatregelen tegen de *Waldenzen* enz., en eindelijk den aflaathandel. Het *Resultaat* verstaat er, vrij wat eenvoudiger, de dwaalbegrippen door in de Christelijke Kerk.

Het is niet te ontkennen, dat, inzonderheid in dit Hoofdstuk, de zucht van den Eerw. LAAN niet weinig doorblinkt, om *te veel* van de door JOANNES gebezigde beeldspraak over te brengen, en die dan ook, meer dan eens, in de geschiedenis te *zoeken*. Hij doet dat, niettegenstaande zijne eigene waarschuwing, bladz. 311, om in deze schilderij „ niet alles te vergeestelij-

„ ken, maar bij het derde der vergelijking te blijven.”
Ook vroeger konden wij den geleerden Schrijver van dit zwak — waarschijnlijk een gevolg van zijne vaste overtuiging der waarheid van zijne verklaring — niet vrijpleiten; maar in dit gedeelte is het ons bijzonder sterk in het oog gevallen. Om niet te schijnen magtspreuken neder te schrijven, halen wij slechts één enkel voorbeeld aan. Op vs. 14 zegt hij, bladz. 311: „ Ondertusschen werd de kerk in die woestijn *door God gevoed* „ *en onderhouden*, *buiten het gezigt*, *of het bereik der* „ *slang*. Wij behoeven hier niet weder op te halen de „ wonderbare zorg des Heeren voor de *Waldenzen* en „ *Moraviërs*, offchoon wij die hier vooral niet moeten „ vergeten, maar het komt ons meer dan waarschijnlijk, „ en zelfs geschiedkundig zeker voor, dat het in die „ duistere tijden niet ontbroken hebbe aan *duizenden*, „ die, hoewel in vele opzigten met hunnen tijd mede „ dwalende en aan de toenmalige inrigting, plegtigheden „ en gebruiken zeer gehecht, echter eerlijke en vrome „ lieden waren, die den Heer JEZUS teederlijk beminden en dienden, al was het ook een crucifix of „ beeld, dat hen aan Denzelven deed denken.”

Voorts kunnen wij, daar de tweede Afdeeling van dit Hoofdstuk voor ons openligt, de aanmerking niet voorbijgaan, dat LAAN zich in het algemeen, en hier vooral, te veel heeft toegegeven in breedvoerigheid. Zijne geheele voorstelling van de leer aangaande de Engelen en Duivelen is eene uitweiding, vermits, hetgeen hij ter eigenlijke *verklaring* van *Openb.* XII aanvoert, gemakkelijk op zeer weinige der daaraan bestede 34 bladzijden had kunnen gezegd zijn. Ook de uitweidingen over sommige punten in de Kerkelijke Geschiedenis, b. v. over MAHOMED, over de *Waldenzen*, den val van het Westersche Keizerrijk enz., zijn, offchoon op zichzelve hoogst belangrijk en leerzaam, echter te lang; en LAAN zou, onzes inziens, wèl gedaan hebben, met in zijne lezers kennis, althans van de hoofdzaken der Kerkelijke Geschiedenis, te onderstellen, te meer, daar, ook na

zijne breedvoerige voorstelling van vele bijzonderheden, eene algemeene kennis dezer wetenschap voor het regt verstand en nuttig gebruik van zijn werk onontbeerlijk is. Zoo ook is alles, wat LAAN zegt over de verschillende regeringsvormen van *Rome*, waar en goed, maar toch, voor eene uitlegging van JOANNES' *Openbaring*, al te breedvoerig. Waarheidsliefde gebiedt ons echter, aan den anderen kant, op te merken, dat ginds en elders dit breedvoerig uit den grond ophalen der zaken (gelijk inzonderheid Hoofdst. XVII, Afd. 1, daarvan een aangenaam bewijs oplevert) ten blijke verstrekt, dat dit werk geschreven is met die grondige geleerdheid en dien geest van bezadigd onderzoek, op welke onze naburen wel eens laag vallen, maar die toch in ons oog zoo gunstig afsteekt bij hunne oppervlakkigheid, dat wij er den naam van *Hollandsche degelijkheid* gaarne op toepassen. De Schrijver van het andere werkje, slechts, naar den titel, de *resultaten* van onderzoek mededeelende, kon natuurlijk naar zijn bestek korter zijn, en de *gronden* niet opgeven, die hem tot zijne wijze van beschouwing leidden.

Maar het staat zekerlijk *ons* niet fraai, van wijdloopigheid te spreken, daar wij zelve nog pas ter helfte van dit boekdeel zijn gekomen, en met elken regel, dien wij meerder schrijven, de grenzen eener boekbeoordeeling, althans in een niet opzettelijk Godgeleerd Tijdschrift, al verder en verder overschrijden! Inderdaad, *Rec.* bemerkt, dat hij op deze wijze niet kan voortgaan, zonder van dit zijn geschrijf bijkans een afzonderlijk nommer der *Letteroefeningen* te maken, en hij ziet zich dus genoodzaakt, over het vervolg luchtigjes henen te stappen. Tot den *algemeenen* geest van LAAN's verklaring der *Openbaring* en van het *Resultaat* kan men uit het gezegde toch wel reeds een besluit trekken. Ofschoon beide Schrijvers, althans omtrent het meeste, voor zichzelven tot zekerheid schijnen gekomen te zijn, drukken zij zich met bescheidenheid uit, en LAAN gaat ook het *praktikale* niet voorbij. Hoe gaarne volgden

wij hem op den voet, wanneer hij in het XVIIde Hoofdstuk spreekt over *het Beest met zeven hoofden en tien hoornen*, en zich zet, om *vooraf* te handelen over de overeenkomst, die wij hier vinden, met de Godspraak van DANIËL; *daarna* over de uitlegging, die een Engel aan JOANNES geeft van het monsterdier, *Openb.* XVII; *ten derde* over hetgeen *Openb.* XIII van hetzelve gezegd wordt; en *eindelijk*, inzonderheid voor zijne Roomschgezinde lezers, de bezwaren oplost, die tegen zijne wijze van verklaren mogten overblijven. Maar wij kunnen ons met dit alles evenmin bezig houden, als met het XVIIIde Hoofdstuk, waarin LAAN de *vijf* vertooningen toelicht, die in *Openb.* XIV voorkomen, en aan de hand der Geschiedenis voorstelt, hetgeen hij de vervulling dier gezigten acht. Met twee *Leerredenen*, eene over *Openb.* XIV: 4^b^., eene onuitgesprokene Avondmaalspreek, maar voor die gelegenheid veel te lang, en eene over *Openb.* XIV: 13, eene uiterst verstandige, gemoedelijke en opwekkende Redevoering, wordt dit Deel besloten.

Rec. had vele bijzonderheden opgeteekend, van welke hij voornemens was iets te zeggen. Het verslag is echter te lang, om meer, dan eene keuze uit eenigen, te doen.

Bladz. 65 verstaat LAAN door *steenen*, MATTH. III: 9, heidensche krijgslieden en tollenaren, op welke *de Dooper* zal gewezen hebben. Wij zouden ons niet kunnen begrijpen, hoe onze geleerde Bijbeluitlegger aan eene zoo zonderlinge en harde verklaring komt, ware het niet, dat de stelling, welke hij daar ter plaatse verdedigt, hem denkelijk daartoe aanleiding gegeven hadde. Is dit zoo, dan zal de Heer LAAN het met ons afkeuren, de verklaring eener Bijbelplaats op *dogmatische* gronden te bouwen. Wij hebben in de beoordeeling van het eerste Deel op iets dergelijks opmerkzaam gemaakt; en offchoon wij het met zijn Eerw. in het daar beredeneerde hoofzakelijk eens zijn, zoo zouden wij ook nog meerdere plaatsen, tot bewijs bijgebragt, uitzonderen,

b. v. 1 PETR. IV: 3. Zie VAN DER PALM; bij welken Uitlegger men ook eene zeer gemakkelijke en voldoende oplossing kan vinden, waarom *Openb.* VII: 6 MANASSE gelezen wordt, waar wij DAN zouden verwachten, offchoon de gissing van LAAN, die het laatste wil gelezen hebben, nog meer voor zich hebben zou, als zij maar door eenig uitwendig gezag ondersteund werd; doch reeds ten tijde van ORIGENES luidde de tekst even als thans. Zie de *noot* van GRIESBACH, *ad h. l.*

Bladz. 212. Dat ABRAHAM ook door de langdurige onvruchtbaarheid van REBEKKA in verzoeking werd gebragt, om aan zijnen God niet te gelooven, is *mogelijk*, offchoon wij daarvan in de Heilige Schrift geen blijk vinden, en het, ook om andere redenen, ons althans niet waarschijnlijk voorkomt.

Bladz. 231 wordt van de *Waldenzen* gezegd, dat hunne geaardheid als bergbewoners hen wederhield van ligtelijk verandering in Godsdienst te gedoogen. Dat dit juist aan *bergbewoners* eigen zou wezen, daarvan weet *Rec.* noch grond, noch blijk.

Bladz. 389 verklaart LAAN de moeijelijke en schijnbaar ongerijmde uitdrukking, *Openb.* XVII: 8, aangaande het gedrogt: „het was en is niet, hoewel het is." Hij zou, maar op eene veel eenvoudiger wijze, tot dezelfde uitlegging — die nu hij hem hard is — gekomen zijn, door het aannemen der ook volgens de *Codd.* zoo waarschijnlijke lezing και παρεσται, voor καιπερ εστι.

Bladz. 449 verstaat de Schrijver door het getal van het beest 666 het woord ΛΑΤΕΙΝΟΣ; die van het *Resultaat* denkt aan VICarIVs fILII DeI. *Rec.* heeft over dit geheimzinnige getal nergens meer vermenging van geleerdheid en valsch vernuft, van bedrevenheid in de Kerkelijke Geschiedenis en bijkans *kabbalistische* berekeningen — offchoon dan toch het laatste bovendrijft — aangetroffen, dan in een opzettelijk werkje, in het *Engelsch* geschreven door F. POTTER, en in het *Ne-*

derduitsch vertaald door C. VAN BERCKEL, *Leyden* 1659, kl. 8vo; een werkje, dat zeer zeldzaam schijnt te zijn, althans weinig bekend is, en op *aucties* nagenoeg nooit voorkomt. Aan welke dwaasheden heeft de menschelijke geest zich niet afgesloofd! En dan staat er nog een *oordeel* van Mr. JOSÉPH MEDÉ voor, dat aldus begint: „ Dit Tractaat van het ghetal des „ Beestes is het gheluckigste, dat noch oyt in de wee„ reldt quam.”!

Moesten wij ons niet bekrimpen, dan voegden wij hier nog het een en ander bij over de redenering, die op bladz. 209 over *tijd* en *eeuwigheid* gevoerd wordt; over het gezegde, bladz. 318, „ dat niet de daad als „ daad, zij moge voordeelig of schadelijk zijn, eenige „ zedelijke goedheid of slechtheid heeft; maar dat die „ zedelijke goedheid of slechtheid vooral in onze inzig„ ten met dezelve, en in het vrijwillige van onzen re„ delijken geest moet gezocht worden.” Gaarne zouden wij, bij gelegenheid der ontwikkeling van des Schrijvers denkbeelden over het *Geestenrijk*, het een en ander zeggen uit en over de *Betooverde Wereld* van BALTHAZAR BEKKER, en, bij gelegenheid der verklaring van een gedeelte der Profetiën van DANIËL, over de *uitlegging* van dien Profeet door denzelfden Geleerde, en alzoo deze beide, elk in zijne soort voortreffelijke, maar thans misschien te veel vergetene werken van eenen grooten, maar te weinig in zijne waarde gekenden, ja vaak miskenden landgenoot; maar het is meer dan tijd, dat wij dit verslag eindigen.

In dit Deel troffen wij mindere taalfouten aan, dan in het vorige. *Ontvongen; wijdsche pracht; zondelijkheid; aardsvaders; snel vliegendste* voor *snelst vliegende;* SACHARIAS en ZACHARIAS op ééne bladzijde (238) zullen den Schrijver bij vergissing uit de pen gevallen zijn; en als zinstorende drukfouten moeten wij aanteekenen: bl. 84 *not.* 1 *Cor.* IV: 10, lees 2 *Cor.* IV: 10; *Phil.* II: 10, lees *Phil.* III: 10; bl. 175, r. 7. *vijfde*, lees *zesde;* bl. 180. *Schijten*, lees *Sey-*

then, en bl. 296, de laatste regel van den tekst, *tot dat de denkbeeld*, lees *tot dat denkbeeld*.

Van den lof, aan LAAN's geleerdheid, bezadigdheid en ijver voor het Christendom vroeger gegeven, nemen wij bij dit Deel niets terug. Het derde of laatste Deel van dit werk wenschen wij eerlang aan te kondigen.

Geschiedenis der Christelijke Kerk en Godsdienst in de Nederlanden, vóór het vestigen der Hervorming. Door B. GLASIUS, *Predikant te Slijk-Ewijk. IIde Deel. Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans. *In gr. 8vo. 464 bl. f* 4-20.

Het doel en den geheelen aanleg dezes werks, en de wijze, waarop de Schrijver zijn onderwerp behandelt, hebben wij in dit Tijdschrift voor 1834, No. XIV, bl. 577 env., genoegzaam en, zoo wij meenen, naar waarde doen kennen: wij zullen dus het aldaar gezegde niet met andere woorden behoeven te herhalen; maar het zal genoeg zijn in het algemeen te zeggen, dat de Heer GLASIUS op denzelfden voet loffelijk blijft voortgaan, gelijk uit eene hoofdzakelijke opgave van den niet minder belangrijken inhoud van dit gedeelte blijken zal, welke wij hier of daar met eene aanmerking willen vergezellen.

Dit tweede Deel vangt aan met het *tweede* Boek des *tweeden* Tijdperks, of den toestand der Godsdienst in de *Nederlanden*, tot het jaar 1288. — Hier beschouwt GLASIUS, in H. I, de verschillende inrigting en werking van de onderscheidene standen der Geestelijkheid; welk een en ander welligt voegzamer tot het eerste Deel, bl. 177 env., had kunnen gebragt worden, waar over de toeneming en het gezag der Geestelijkheid in dit Tijdperk gehandeld is. Verder doet hij de leer en den toestand der heerschende Godsdienst, en derzelver zoo voor- als nadeeligen invloed op zedelijkheid en beschaving, in H. II en III kennen, waarvan vooral het laat-

ſte belangrijk is. — H. IV wijdt hij breedvoerig aan TANCHELIN en diens aanhang, en H. V aan de nieuwe leeringen, buitendien hier bekend geworden en ingevoerd, bijzonder door de gevlugte *Waldenzen* en *Stadingers*, offchoon hiervan weinig zekers te zeggen is. Het oordeel over TANCHELIN valt vrij ongunſtig uit; ongunſtiger zelfs, dan hij te voren (D. I, bl. 268) over hem geoordeeld heeft. Het zal intusſchen wel altijd betwistbaar blijven, omdat de bronnen van 's Mans geſchiedenis onzeker en van partij afkomſtig zijn. Herinnert men zich echter hierbij, hoe de *Waldenzen*, *Albigenzen*, *Stadingers*, ja de eerſte Christenen gelasterd en beſchuldigd zijn geworden; bedenkt men verder, wat het voorname punt van aanklagt tegen TANCHELIN was, namelijk dat hij tegen het belang der Geestelijkheid werkte, (geen wonder dus, dat „ zij op onderſcheidene „ plaatſen in de hoofdzaken met overeenſtemming han„ delden," bl. 62) bijzonder dat hij eenige landen aan den Bisſchop van *Utrecht* wilde onttrekken; let men eindelijk hierop, dat „ onder alle de vijanden van den „ vermaarden Man volſtrekt geene wereldlijke perſonen „ geteld werden," (bl. 61); en neemt men dit alles zamen, dan zal men eer gunſtig dan ongunſtig over hem denken. Men vergelijke ook de hier geprezene *Verhandeling* van Prof. H. W. TYDEMAN, in de *Bijdragen tot de beoef. en geſchied. der Godgel. Wetenſchappen*, (niet *Godgeleerde Bijdragen*) II, 1, 72 env.

Het *derde* Tijdperk, dat naar dezelfde orde, als het vorige, behandeld wordt, bevat den *aanvankelijken ſtrijd tusſchen licht en duisternis*, *of pogingen ter hervorming van Geestelijkheid en Godsdienst*; en wel *tot het eerſte vervolgingsbeſluit tegen* LUTHER *en deszelfs aanhangers in de Nederlanden*, *van* 1288 *tot* 1521. Indien men den invloed der leer, zoo al niet van TANCHELIN, althans van de *Waldenzen* en *Stadingers*, als poging tot verbetering, in aanmerking neemt, zou men den aanvang van dit Tijdperk wel meer dan eene eeuw vroeger kunnen ſtellen; te meer, daar het niet

blijkt, dat er juist omstreeks 1288 zoo veel bijzonders in dit opzigt gebeurd is. — De Inleiding geeft een overzigt van den toenmaligen burgerlijken toestand onzes Vaderlands; en hiertoe zou men ook met bekorting den inhoud van H. I. des *eersten* Boeks kunnen brengen, dat over den uitwendigen toestand der Christelijke Kerk handelt; want veel van het aldaar vermelde gaat ons Vaderland niet aan. — De drie volgende Hoofdstukken, (voor *vijfde* l. *vierde*) bl. 103—270, worden besteed aan de geschiedenis der *Utrechtsche* Bisschoppen, van JAN VAN ZIERIK (1288) tot aan den dood van FREDERIK VAN BADEN (1517). De Schrijver zelf erkent eenigzins in zijn *Berigt*, bl. X, XI, de groote breedvoerigheid van dit gedeelte zijns werks, maar meent, dat zij tot de volledigheid noodig was. Rec. erkent ook gaarne de belangrijkheid van vele medegedeelde zaken, en de moeite, door den Schrijver daaraan besteed; maar zou echter eenige meerdere beknoptheid, naar evenredigheid van het overige, vooral in het verhaal van de staats- en krijgszaken, en daarentegen iets over de eigenlijke uitgebreidheid des gebieds der *Utrechtsche* Bisschoppen, nogmaals wenschelijk geacht hebben. Intusschen wordt, bl. 263—270, een goed kort overzigt gegeven van de in- en uitwendige oorzaken van het verval des *Utrechtschen* Bisdoms, dat zich vooral deed zien sedert den invloed van het *Bourgondische* Huis. Tot de eerste behoorde de hoogmoed en heerschzucht der Bisschoppen, de rijkdom en het aanzien des Stichts, bron van veel begeerte en strijd, de regeringsvorm tusschen het Monarchale en het Constitutionele; tot de laatste, de veranderde toestand der omringende Vorstendommen, de vermindering van het gezag der beschermers, de meer en meer doorbrekende verlichting.

H. V geeft de geschiedenis der vaderlandsche Geestelijkheid, tot op de komst van den Kardinaal DE CUSA (1288—1450), en betreft vooral derzelver zedelijke gesteldheid in het algemeen; waarbij in aanmerking komt de voortdurende zucht, om kerken en kloosters te stich-

ten, als voor de Geestelijken een middel, om hunnen invloed uit te breiden; de tegenstand, dien zij van de Bisschoppen en de burgerlijke Regering ondervonden; de ondeugden, die er onder hen heerschten. Bij al het slechte waren er ook gunstige uitzonderingen, ook geleerde Mannen en lofwaardige Geschiedschrijvers. Korte melding wordt hier onder anderen gemaakt van de instellingen van GEERT GROETE; al te kort, zou Rec. haast gezegd hebben, zoo hij niet gezien had, dat GLASIUS er B. II, H. II, op terugkomt. — H. VI loopt van DE CUSA tot op het einde van dit Tijdperk, en wijst den strijd aan tusschen den vromen zin des *Nederlandschen* Volks en de verbastering der Geestelijkheid. Over den eersten vindt men hier (bl. 307—309) zeer goede opmerkingen, om dien, hoe gebrekkig en bijgeloovig ook, wèl te waarderen; maar hoe die toen tegen de laatste gediend heeft, hiervan worden niet vele voldingende proeven gegeven. De zending van DE CUSA (omtrent wien men ook nog iets vindt in het *Berigt*, bl. V—X) was wel eenigzins nuttig, maar kwam uit eene, hier aangewezene, andere oorzaak voort. — Verder weidt GLASIUS wederom uit (bl. 316 env.) over de verbastering der Geestelijkheid, maar is zeer kort over de tegenstrevende pogingen ten goede; voorts op nieuw over derzelver onkunde (bl. 328 env.), maar ook met een woord over eenige meer verlichten, op welke hij in B. II terugkomt; eindelijk nog over eenige hulpmiddelen ter beschaving en hervorming, onder anderen ook over het tooneelspel, waarin men Bijbelsche tafereelen vertoonde, waarom hij het beschouwt als uitvloeisel der toenmalige vroomheid. Eene wat meerdere beknoptheid in de behandeling van dit alles zou Rec. verkieslijker voorgekomen zijn. Zou ook het laatst aangevoerde omtrent het tooneelspel wel zoo volkomen waar zijn? Zou de zucht naar vermaak niet veeleer de oorzaak geweest zijn, maar tot welker voldoening men zich van den godsdienstigen zin als hulpmiddel bediende? — H. VII eindelijk, in dit *eerste* Boek, bevat algemeene op-

merkingen over den toeſtand der *Nederlandſche* Kerk en Geestelijkheid gedurende dit Tijdperk, en is eigenlijk eene korte recapitulatie van al het vorige, en als zoodanig niet ongepast.

Het *tweede* Boek dezes Tijdperks beſchrijft den toeſtand der Godsdienst, en de voorbereiding van derzelver hervorming in de *Nederlanden.* — H. I. ſchetst de leer en den toeſtand der heerſchende Godsdienst in betrekking tot ons Vaderland, en handelt over het goede en het verkeerde in den eerbied voor God en CHRISTUS; verder over aflaten, ſakramenten, heiligendienst en andere bijgeloovigheden, onder welk alles toch hier en daar betere denkbeelden en blijken van prijsſtelling op ware godsvrucht en deugd gevonden werden. Bl. 368 zegt de Schrijver, dat deze ſchets „ reeds voorloopig „ zal doen zien, wat later bijzonder zal aangetoond „ worden, dat in ons Vaderland reeds van oudsher meer „ vrijgevig, (*) verlicht en vroom, dan in andere gewesten, gedacht werd." Zou het hier de regte plaats niet geweest zijn, om dit punt te behandelen? Het komt Rec. voor, dat, indien de Schrijver ſommige bij elkander behoorende zaken meer zamengenomen en afgehandeld had, hij ze minder dikwijls herhaald zou hebben, dan ook in dit Hoofdſtuk, in vergelijking met het vroeger vermelde, wel eens het geval is. — H. II wijst het goede en het kwade of gebrekkige van het toenmalige godsdienſtig onderwijs alhier over het geheel goed aan, en handelt bijzonder over het nut der inrigtingen van GEERT GROETE, gelijk ook vrij uitvoerig en belangrijk over de Leerredenen, waarin hij en zijne navolgers met regt geprezen, en verder de verdienſten van THOMAS à KEMPIS geroemd, en de uitgegevene ſchriften van dien tijd kort vermeld worden. — De in-

(*) Zou dit woord *vrijgevig*, dat GLASIUS hier en elders, en misſchien ook *daarſtellen*, dat hij zeer dikwijls gebruikt, niet een Germanismus zijn? Over 't geheel zij den Schrijver naauwkeurigheid in ſtijl, taal en correctie zijns werks minzaam aanbevolen!

vloed dezer Godsdienstleer en Eerdienst op de zedelijkheid en beschaving des *Nederlandschen* Volks was, volgens H. III, tweeledig, deszelfs deugd bevorderende, maar ook tegenwerkende. Door de Evangelieprediking werd bij velen vroomheid verwekt en onderhouden: de invloed echter op huwelijk en kuischheid, op rust en goede orde was nog niet zeer gunstig, zoo door de Staatkunde, als door het slechte voorbeeld veler Geestelijken, hetwelk mede in het geheel nadeelig werkte op het zedelijk gevoel des Volks. Verder vindt men hier nogmaals verschillende dingen gemeld, die het bijgeloof bevorderden. Jammer is het inderdaad, dat de Schrijver zoo dikwijls in herhalingen valt; maar echter toont hij hier en elders goed aan, dat deze en dergelijke dingen in de hand der Voorzienigheid eindelijk tot de goede zaak der verlichting en Kerkhervorming medewerkten, of dezelve hielpen voorbereiden. Voorts wijst hij nog den meerderen of minderen invloed der Kerk aan op kunsten en wetenschappen, waarbij ook over de Rhetorijkers; op wetten en regtspleging, hoewel in verminderende mate; en eindelijk, in sommige opzigten ten minste, op handel en nijverheid.

De pogingen tot verbetering van de Godsdienst, en de voorbereidselen der Hervorming, in de *Nederlanden*, worden in H. IV ontwikkeld. Vermoeden wordt geopperd, maar weinig zekers bijgebragt van den invloed, dien de leer der *Waldenzen*, van WICLEF en der *Husiten* hier zal gehad hebben; en verder wordt van de pogingen eeniger *Utrechtsche* Bisschoppen melding gemaakt. Voorts komt de Schrijver op nieuw terug op de verdiensten van GEERT GROOTE en zijne op- en navolgers, bijzonder ook weder van THOMAS à KEMPIS; zoo ook nogmaals over de Rederijkers, en over DE CUSA; maar nu vooral ook over WESSEL GANSFORT, JOANNES VAN AMSTERDAM en RUDOLF AGRICOLA. — Aan de verdiensten van ERASMUS heeft hij niet ten onregte H. V opzettelijk gewijd, en daarin aangetoond, wat deze vóór LUTHER ten

goede der zaak van Godsdienst en Kerk gedaan heeft; en zoo zal hij, bij het volgende Tijdperk, deszelfs verrigtingen, na den aanvang der Hervorming, vermelden. — Eindelijk in H. VII (l. VI) worden onderscheidene oorzaken aangewezen, die, ter voorbereiding der Kerkhervorming, in den zedelijken en staatkundigen toestand des *Nederlandschen* Volks, gedurende dit Tijdperk, te vinden waren. In den zedelijken toestand vindt GLASIUS bedaarde beredeneerdheid, voorouderlijke vroomheid en onbedwingbare vrijheidszucht hiertoe dienende trekken. De tweede echter, meent Rec., kon zoo wel ongunstig als gunstig werken, en werkte ook inderdaad zoo, want zij kon genegen maken, om aan het oude gehecht te blijven; en vereenigde zij zich met traagheid, of met zekere voordeelen, dan kon zij zelfs zeer bedaard beredeneren, dat het maar het best was te blijven bij hetgene, waarbij de voorvaders zich al zoo lang wèl bevonden hadden. Tot den staatkundigen toestand brengt GLASIUS met regt den koophandel, en hierdoor de verheffing van den burgerstand; eenige meerdere toenadering van den Adel tot dezen laatsten; den aanwas der Vorstelijke magt, en de meerdere vereeniging aller Gewesten onder één Bestuur; allen als zoo vele meer of minder aanleidende of althans bevorderende middelen, om eenen beteren toestand van Godsdienst en Kerk voor te bereiden.

Men ziet dus, dat hier wederom eene menigte van wetenswaardige en belangrijke zaken doelmatig bijeengebragt is, waarvoor men den Schrijver dank verschuldigd is, en die eene duurzame waarde aan zijn werk geven. Hadde hij zijn onderwerp met wat minder herhaling en uitvoerigheid en wat meer geconcentreerd kunnen behandelen, het zou er gewis nog bij gewonnen hebben. Met genoegen zal men het derde of laatste Deel te gemoet zien, waarin hij de Geschiedenis der Hervorming zal behandelen, tot aan derzelver geheele zegepraal en vestiging in ons Vaderland.

Beschrijving der in de Kolonie Suriname voorkomende Elephantiasis en Lepra (Melaatschheid). Door A. VAN HASSELAAR, *voormalig Stads-Vroedmeester enz. en Visitateur der Lepreuzen te Paramaribo, thans Heel- en Vroedmeester te Lisse. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. 78 bl.* *f* 1-20.

In een kort Voorberigt meldt de Schrijver, hoe hij tot het opstellen dezer Verhandeling gekomen is, en waarom hij daarmede zoo lang gewacht heeft; (iets, waardoor de arbeid zelden benadeeld wordt.) Het doel van dit werkje schijnt tweeledig: eensdeels eene naauwkeurige beschrijving dezer gebreken te geven; anderdeels gebreken te gispen, welke de ontwikkeling dezer ziekten in de Kolonie zeer schijnen te begunstigen, terwijl ook de aangewende pogingen ter beteugeling te flaauw schijnen of niet behoorlijk gehandhaafd worden. Het schijnt echter, over het algemeen, geenen gunstigen toestand van zaken aan te duiden, wanneer men bij *vrijheid der drukpers* niet vrij durft schrijven, noch de waarheid zeggen, ten zij men noch pensioen, noch protectie te verliezen heeft, — of anders door protectie en pensioen als aan banden gelegd wordt.

De Schrijver verhaalt, door eene twaalfjarige praktijk en verblijf in de Kolonie en veelvuldigen omgang met Lepreuzen, in de gelegenheid geweest te zijn, vele waarnemingen betrekkelijk deze ziektevormen, thans in *Europa* zeer zeldzaam voorkomende, te hebben kunnen doen. Hij kon dan ook vele misbruiken gadeslaan, welke niet gering schijnen (verg. bl. 6, 7 en 8, verder bl. 49, 76 env.) Bij gebrek aan naauwkeurige bescheiden valt het echter moeijelijk, het door den Heer HASSELAAR opgegevene juist te beoordeelen.

Sommige Schrijvers, die in het algemeen over de ziekten te *Suriname* geschreven hebben, en onder ande-

ren Dr. PHILIPPE FERMIN, (*Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, *Amst.* 1765) zijn over de huidziekten zeer kort. FERMIN handelt de door hem genoemde *Boisi* op twee bladzijden af. Hij noemt deze kwaal epidemisch, en zegt van hare geneeswijze: *on a tant fait d'efforts inutiles, qu'elle est regardée comme impossible*, pag. 128.

Men schijnt in de Kolonie *Elephantiasis* en *Lepra* voor verschillende ziekten te houden. Offchoon de Schrijver ze beschouwt als met elkander in naauwe verwantschap te staan, zal hij derzelver kenteekenen en loop afzonderlijk beschrijven. Het zoude te verre heen leiden, indien wij hier op de verschillende deswege geuite gevoelens wilden terugkomen, waarover men onder anderen bij WILLAN veel opgeteekend vindt; wij keeren liever tot het onderhavige werk terug. Hij beschrijft eerst de *Elephantiasis*, die hij bl. 12 zegt, naar zijn inzien, zeer weinig van de *Lepra* te verschillen; alleen in kwaadaardigheid en mindere geschiktheid tot besmetting (verg. bl. 16). Dan, hoezeer niet zoo besmettelijk als de *Lepra*, is zij echter even ongeneeslijk, wanneer zij in hevigheid is toegenomen. Verwaarloozing schijnt veel ter uitbreiding en ongeneeslijkheid van deze ziekte bij te dragen, die in den beginne voor eene geregelde behandeling vatbaar en geneeslijk voorkomt. Men schijnt echter hieromtrent zeer zorgeloos te zijn. Met bl. 22 begint de uitvoeriger beschrijving der *Lepra*, wier voortgangen door *vier* tijdperken nagegaan en beschreven worden, bl. 27—40. Vanhier tot bl. 63 verhaalt de Schrijver den togt eener tot onderzoek van grieven benoemde Commissie, omtrent op den *Boasie*-grond wonende Negers ingediend, zijnde dit het etablissement tot afzondering der Lepreuzen; welk verhaal in deszelfs geheel dient gelezen te worden. De Schrijver zegt zelf, bl. 63: „Hoewel de lotgevallen dezer reis, als ware het, „niet tot de waarnemingen der *Lepra*, in dit werkje „door mij behandeld, behooren, heb ik dezelve er echter in laten voorkomen, om de redenen op te geven,

„ die mij noopten de Kolonie te verlaten, en mijne verdere waarnemingen dezer ziekte te ſtaken." Uit des Schrijvers tot dusverre gedane waarnemingen, echter, geeft hij, van bl. 63 af, een kort overzigt der geneesmiddelen, welke in de Kolonie *Suriname* beproefd zijn, om de genezing der *Lepra* te bevorderen, de reſultaten daarvan opſommende. Zwavelbaden, houtdranken, duivenkervel, jeneverbesſenhout, wilde rozemarijn, ſarſaparille, kwikbereidingen, het vleesch der hagedis, onder den naam van *Jacopare* bekend, werden te vergeefs beproefd; zelfs de mirakelen der Homöopathie, door zekeren Dr. HERRING aangekondigd, bleven onvervuld! Van de *Cortex Peruvianus fuscus* met de *Cortex Sassafras* ſchijnt de Schrijver eenig beter gevolg te verwachten, uit hoofde eener genezing, daardoor in *Europa* bewerkt. Uit de op bladz. 74 en 75 voorgeſtelde middelen, ter voorkoming van de beſmetting, zoude men echter vooronderſtellen, dat de Schrijver tot nog toe meer verwacht van maatregelen ter voorkoming dezer gebreken, dan van middelen te hunner genezing aangeprezen. Het ſtaat nu te bezien, of een ſedert aangeprezen middel beter aan de verwachting zal voldoen. De aandacht ſchijnt eerst ſedert het vertrek van den Schrijver bij hetzelve bepaald te zijn geworden; anders zoude hij wel eenig gewag er van gemaakt hebben. Wij bedoelen de dusgenoemde *Cuychunchullo*. Bij andere geneeskundige eigenſchappen zoude deze plant, welke te *Cuenca Quito* en *Bogota* wordt gevonden, vooral ter beſtrijding van de *Elephantiasis* dienſtig bevonden worden. Zij wordt, onder het houden van zekeren bepaalden leefregel, in een aftrekſel voorgeſchreven. Al het medegedeelde omtrent deze plant, en vooral omtrent hare werking, zal nadere en naauwkeuriger uiteenzetting behoeven. Groot zoude de aanwinst door zulk een geneesmiddel tegen deze bedenkelijke ziekten wezen, indien deszelfs geneeskundige krachten beproefd mogten bevonden worden.

Handboek van de Geschiedenis der Letterkunde, bij de voornaamste Europische Volkeren in nieuwere tijden; *door* N. G. VAN KAMPEN. *IIde en IIIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XXX en* 995 *bl. f* 9-:

Met verrasfenden fpoed is het Ifte Deel van dit belangrijk werk, waarvan wij vóór korten tijd verflag gaven (*), door het IIde en IIIde opgevolgd, tevens met de belofte, dat het IVde en laatfte weldra zal volgen, waardoor dan den beminnaars en beoefenaars der nieuwere Letterkunde een genoegzaam volledig en geregeld overzigt derzelve zal gefchonken wezen.

Het IIde Deel wordt geopend met een verflag nopens de *Italiaanfche* Prozafchrijvers van het tweede Tijdvak, in hetwelk des geleerden Schrijvers gevoelens omtrent MACHIAVEL, tot wiens lofredenaars of verdedigers hij geenszins behoort, der lezing en overweging dubbel waardig zijn. Daarna fchetst hij ons de gouden eeuw der *Spaanfche* en *Portugefche* Letterkunde, tot wier onfterfelijken roem inzonderheid CAMOËNS en CERVANTES DE SAAVEDRA hielpen medewerken, doch die ook andere Vernuften heeft opgeleverd, welker namen en fchriften verdienen aan de vergetelheid ontrukt te worden. Vervolgens wordt een overzigt der *Franfche* Letterkunde onder FRANS I gegeven, naar den toon van wiens dartel Hof, gelijk de Schrijver wil, zich het karakter der *Franfchen* federt gevormd heeft, en daarna de lotgevallen dier Letterkunde onder de naaste opvolgers diens Vorften befchouwd. CLEMENT MAROT wordt te regt een der bevalligfte *Franfche* Dichters uit dit Tijdvak genoemd. *Rec.* gelooft zelfs, dat, had hij in eenen anderen kring geleefd, die fmaakvolle berijmer der Pfalmen, die zich, in weerwil zijner gehechtheid aan *Frankrijk* en het vermaak, eene vervolging

(*) *Letteroef.* voor 1835, No. XVI.

om zijne godsdienstige gevoelens getroostte, en pogingen aanwendde, om den Koning het vervolgen van andersdenkenden te doen staken, een beter mensch en uitstekend Dichter had kunnen worden. Wat (bl. 203) van BRANTÔME's Gedenkschriften gezegd wordt, is volkomen juist; en de lof van den echt wijsgeerigen MONTAIGNE moet elken hoogschatter van zuivere zedeleer, schrandere levenswijsheid en ware verdraagzaamheid aangenaam wezen.

Nu steken wij naar *Engeland* en *Schotland* over, en bewonderen daar den schitterenden bloei eener geheel oorspronkelijke Letterkunde; welken bloei de Heer VAN KAMPEN inzonderheid toeschrijft aan het genot van binnenlandsche rust en onafhankelijkheid, ook in het godsdienstige; aan het ontluiken der klassieke Letterkunde, en aan den krachtig doorwerkenden invloed van de Volkspoëzij der Balladen. Met des Hoogleeraars oordeel over SHAKESPEARE en zijne werken zal men zich doorgaans kunnen vereenigen. Hij bedient zich van deze gelegenheid, tot wijziging zijner, vroeger elders opgegevene, verdeeling der stukken van dezen Dichter, in Treur-, Historie- en Blijspelen; daar nadere overweging hem geleerd heeft, dat het *romantisch tooneelspel* het eenige is, 't welk door hem is beoefend geworden.

Na den invloed van LUTHER op de *Duitsche* Letterkunde in dit Tijdvak te hebben aangetoond, de weinige goede *Nederlandsche* Dichters in hetzelve opgesomd, en den Rederijkeren — wier gebrekkig werk toch voor 't minst de verdienste had, dat de zucht tot dichtoefening er door werd aangewakkerd, om nu van hunnen invloed op den zin des Volks, o. a. door bevordering van menschlievendheid, niets meer te zeggen, — hun bescheiden deel van afkeuring gegeven te hebben, opent de Schrijver met de gouden eeuw der *Fransche* Letterkunde de beschouwing van het derde Tijdvak (1620—1720). Zeer lezenswaardig is zijn oordeel, zoo over de vijf Hoofddichters dezer schoone eeuw: COR-

NEILLE, RACINE, MOLIÈRE, BOILEAU en LA FONTAINE, als over de Dichters en Prozaschrijvers van minderen rang; en te regt gispt hij de partijdige behandeling, aan de *Fransche* tooneelpoëzij dier dagen later en nog in de onze te beurt gevallen. Wat hij (bl. 416) van regeringloosheid, als de ergste der rampen in de Letteren gelijk in den Staat, zegt, was *Rec.*, vooral na bl. 369 gelezen, en toegestemd te hebben, dat in het Gemeenebest der Letteren de meestmogelijke vrijheid moet heerschen, zoo lang zij niet in losbandigheid ontaardt, niet volkomen duidelijk. Het slot van dit Deel doet der godsdienstige verdraagzaamheid des Schrijvers hooge eer aan.

In het eerste gedeelte van het IIIde Deel wordt de bloei onzer vaderlandsche Letterkunde, welke die der *Fransche* vooruit was, beschouwd. Wij vinden er eene beknopte en om het verband noodzakelijke herhaling van hetgene des Hoogleeraars rijke pen ons elders breeder gaf. Zijn afkeer van hetgene hij *overmaat van vernuft* noemt, doet hem natuurlijk met HUYGENS, J. VAN HEEMSKERK en meerdere onzer toenmalige Vernuften minder ophebben dan sommige andere kunstregters, offchoon hij hunne verdiensten huldigt. Verder zien wij de *Hoogduitsche* Poëzij, onder OPITZ, FLEMMING en GRYPHIUS, zich naar de *Hollandsche* vormen, maar later de Taal- en Letterkunde der *Hoogduitschers* jammerlijk verfranscht, en vooral hunne Dichtkunde, indien het dien naam nog dragen mogt, tot den laagsten trap afdalen, offchoon de Poëten, voor hunne verdiensten, in den Adelstand verheven werden. Volgaarne erkennen wij, wat bl. 104 gezegd wordt, dat eene taal als die, welke door den *Weener* Pater ABRAHAM *van St. Clara* gebezigd werd, niet voor den *kansel* past, maar blijven desniettemin zijne werken als een rijken en niet genoeg gekenden schat van menschenkennis beschouwen.

Op lagen trap stond in dit Tijdperk de *Italiaansche* en *Spaansche*, op veel lageren nog de *Portugesche* Letterkunde. De tweede daarvan leverde echter het een en ander van blijvende waarde, o. a. het werk van SOLIS, over *de verovering van Mexico.* Duidelijk uiteengezet is des Schrijvers beschouwing van den invloed der staatkundige veranderingen in *Engeland* op de *Britsche* Letterkunde, gedurende de XVIIde en de eerste jaren der XVIIIde eeuw (bl. 165 verv.), en be-

langrijk het overzigt er van, waarmede deze Afdeeling besloten wordt.

De volgende wordt geopend met den tijd van het Regentschap in *Frankrijk*, en loopt tot op den onzen. In genoemde Land nam, na den dood van LODEWIJK XIV, de onbewimpeldste ongodsdienstigheid de plaats in der overgodsdienstigheid en vervolgzucht; in zooverre althans zal elk den Schrijver toestemmen, dat er overeenkomst bestaat tusschen hetgene toen aldaar en eene halve eeuw vroeger in *Engeland* gebeurde. Kort, krachtig, en ons dunkt naar waarheid, is de karakterschets van VOLTAIRE (bl. 251), als die van „het zonderlingste mengsel van grootheid en laagheid, van goedhartigheid en boosaardigheid, van zucht tot vermaak en tot eenzaamheid, van erkentenis der verhevenheid van de Christelijke Godsdienst en van verguizing derzelve, van fijnen smaak en gemeenheid, van geestdrift voor menschelijkheid en onmenschelijke zucht om den aardschen pelgrim zijn' dierbaarsten staf te ontrukken, van spotzucht en verontwaardiging tegen spotternij, waar zij hemzelven gold; alles slechts eenigzins verklaarbaar uit *ijdelheid* en *zucht om groot te schijnen*." *Rec.* herinnerde zich hierbij de uitspraak van een beroemd gelaatkundige, dat in VOLTAIRE's trekken de aap en de adelaar op eene in het oog loopende wijze vereenigd waren. Regt ter snede is hier de opmerking, dat VOLTAIRE en zijne school, de *Encyclopedisten* en hunne vrienden, door zich den eernaam van Wijsgeeren aan te matigen, aanleiding hebben gegeven, om Wijsbegeerte en Ongodsdienstigheid ten onregte te verwarren; alsmede die, dat de meeste zoogenaamde philosophen leerlingen der *Jezuiten* geweest zijn.

Beknopt en helder is de beschrijving van den geest der verschillende tijdstippen der *Fransche* Omwenteling (1789—1795), die, vooral na 1791, ook inzonderheid de Geletterden vervolgde, maar gedurende welke MIRABEAU de schepper werd der parlementaire welsprekendheid in *Frankrijk*, terwijl CONDORCET de leer der immer vooruitgaande beweging des menschdoms begon te prediken, van welke nog heden zoo schromelijk misbruikt gemaakt wordt, zonder dat zij, welligt, in haar beginsel, mits wèl begrepen en toegepast, onwaar behoeft te zijn.

Na de gunstige vooruitzigten voor de *Fransche* Letteren

bij de restauratie van 1815 te hebben aangewezen, toont de Hoogleeraar den oorsprong aan van den dubbelen vinnigen pennestrijd, t. w. tusschen de ultra-Katholijken en Liberalen en de Klassieken en Romantieken, volgens welken nu in het overige van dit Hoofdstuk de verdeeling geschiedt. Eerst kwam het *Rec.* vóor, dat Mevrouw DE GENLIS en anderen, wier beste werken toch vóór genoemde restauratie geschreven zijn, hier wat laat genoemd worden; dan de opgegevene verdeeling zal dit in het verband noodzakelijk hebben gemaakt. De invloed van CHATEAUBRIAND en Mevr. VAN STAEL, op de herstelling der godsdienstige en de beteugeling der materiële denkwijze, wordt naar verdienste uiteengezet. De beruchte *Paroles d'un Croyant* komen den Schrijver voor, de vrucht van een verbijsterd hoofd te zijn. LA MARTINE, de hersteller der godsdienstige poëzij, wordt te regt hoog geroemd; C. DE LA VIGNE misschien wat al te zeer ter loops als Blijspeldichter vermeld; de smakelooze en zedelooze geest van het tegenwoordige *Fransche* Tooneel — die sommigen onder de Natie zelve begint tegen te staan — overigens naar verdienste gegispt; terwijl, van den anderen kant, de ernst en waardigheid, die de *Fransche* Geschiedschrijvers onzer dagen kenmerkt, met goedkeuring worden opgemerkt, en o. a. den ex-Minister GUIZOT, benevens andere mannen uit de school der Doctrinairen, welverdiende hulde bewezen. Van harte beamen wij den wensch, met welken dit Hoofdstuk besloten wordt: „Mogt de herlevende rust en kalmte, mogt vooral eene vernieuwde godsdienstige zin een beter tijdperk dan het begin dezer Eeuw voor de Letteren baren!"

Van de *Spaansche* en *Portugesche* Letterkunde, wier beschouwing dit IIIde Deel besluit, viel, ook in dit Tijdvak, betrekkelijk veel minder te zeggen, offchoon, vooral in *Spanje*, de Dichtkunde eenigermate bloeide, terwijl Proza en Welsprekendheid er op lagen trap bleven. Verlangend zien wij uit naar het laatste Deel van dit veelomvattende werk, waaraan wij eenen blijvenden aftrek mogen voorspellen. Slechts zeer enkele namen of werken, die der vermelding niet onwaardig waren geweest, vonden wij niet genoemd.

Bl. 443 staat de (*) of verwijzing naar de Noot verkeerd achter *Perinet Leclerc*, in plaats van achter *la Tour de Nesle*, geplaatst.

Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, door Mr. J. C. DE JONGE, *Archivarius van het Rijk. IIden Deels 2de Stuk. (Tweede Engelsche Oorlog.) In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1835. *In gr. 8vo. XIV en* 530 *bl. f* 5-20.

Hebben wij van het eerste deel en het vorige stuk van dit tweede deel loffelijke vermelding mogen maken, niet minder is zulks het geval met het stuk, 't welk wij thans het genoegen hebben aan te kondigen. Naauwkeurigheid, scherpzinnigheid, oordeelskracht en onpartijdigheid vereenigen zich ook hier weder met een' zuiveren en mannelijken stijl. Inzonderheid heeft ons behaagd de verdediging van C. TROMP tegen den schijn van landverraad of van opzettelijke en kwaadwillige verlating van DE RUYTER, bij den ongelukkigen zeeslag, begonnen op den 3 Augustus 1666; voorts hetgeen wordt bijgebragt tot betoog, dat VAN BRAKEL, tijdens de onderneming op den *Theems*, de ketting niet is overgezeild; en verder in 't algemeen al hetgene over de verschillende manier van strijden ter zee, het doorbreken der linie enz. wordt medegedeeld. De belangrijke bijdragen, bl. 475 tot het einde van dit stuk, zijn volkomen beantwoordende aan het oogmerk tot staving, opheldering en uiteenzetting van hetgene op verschillende plaatsen in den eigenlijken tekst gezegd was. Met verlangen zien wij uit naar het verdere vervolg des werks.

De Eilanden in de Zuidzee, het werk der Christelijke Zendelingen op dezelve en de uitwerking van dezer bemoeijingen. Naar het Hoogduitsch van FR. KROHN. *Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1836. *In gr. 8vo.* 128 *bl. f* 1-:

De zaak der Zendelinggenootschappen heeft, gelijk bekend is, heftige bestrijders aan den eenen, en warme verdedigers aan den anderen kant gevonden. Terwijl het niet te ontkennen is, dat inzonderheid door vroegere Zendelingen wel eens een ζῆλος werd aan den dag gelegd, die niet altijd was κατ' ἐπίγνωσιν; de bedaarde beschouwer meermalen reden vond, om hun toe te roepen: „ maakt de wilden eerst tot men-

fchen, en ziet dan, er Christenen van te maken!" en de Heidenfche dweeperij niet zelden voor eene Christelijke verwisfeld werd ten koste van een verlicht en redelijk Christendom; zoo is het echter aan den anderen kant toch ook waar, dat de Zendelinggenootfchappen oneindig veel goeds gedaan hebben en nog blijven doen. Men moet inderdaad op zijne eigene Christelijke voorregten weinig prijs ftellen, om onverfchillig te kunnen zijn voor het denkbeeld der bekendmaking van het Evangelie aan blinde Heidenen. Dat de pogingen daartoe tegenwerking, lastering, befpotting ondervonden, lag in den aard der zaak, en de Zendelinggenootfchappen hebben dit met elke goede poging gemeen. Jammer maar, dat dit alles zooveel ingang heeft gevonden; zoodat eene bedaarde, gefchiedkundige, van alle overdrijving vrije wederlegging, de aanwijzing alzoo van den waren prijs, waarop de pogingen der Zendelingen te ftellen zijn, een zeer nuttig werk moet genoemd worden. Daartoe is dit werkje, met betrekking tot de *Gezelfchaps-* en *Sandwich*-Eilanden, eene nuttige bijdrage. Het oogmerk van den Schrijver was, tegen DUBOIS, KOTZEBUE en anderen, aan te toonen, dat Christelijke Zendelingen zich op die Eilanden gevestigd hebben, „met geene „andere bedoeling, dan om zich en alle hunne krachten aan „het tijdelijk en eeuwig welzijn dier volken toe te wijden; „dat hun arbeid in zooverre is gezegend geworden, als die „volken uit den toeftand der wildheid in dien der Christe„telijke befchaving aanvankelijk zijn overgegaan; dat zij, „wel is waar, nog niet *alle* zegeningen eener Christelijke „volksbefchaving genieten, maar dat echter de *hoofdomme„keer* gefchied is, en zij met rasfche, doch door hunne „eigendommelijkheid geregelde fchreden op den weg ter er„langing van het nog ontbrekende voortgaan." Dit laatfte kunnen wij niet genoeg aan de hoofden en deelgenooten der Zendelinggenootfchappen aanprijzen. Indien zij toch maar bedenken, dat men door *overdreven* ijver alles kan bederven, en dat het goede zaad daarom niet minder *zeker* ontkiemt, wanneer dit *langzaam* gefchiedt; indien zij zich het voorbeeld van den Goddelijken Opvoeder des menschdoms in de vorming van ons geflacht, ook door het Christendom, fteeds voor den geest ftellen; en indien zij zich herinneren, dat het vaak een ander is, die zaait, en een ander, die maait; terwijl de aanneming van het Christendom, niet alleen voor het oogenblik, maar ook met de gegronde hoop op blijvende

goede gevolgen, altijd eenen zekeren trap van beschaving onderstelt, waartoe men alleereerst dient op te voeren; — dan kan, onder Gods zegen, deze poging veel toebrengen, om de dagen te bespoedigen, in welke de volheid der Heidenen ingaat en gansch *Israël* zalig wordt. Hetgeen wij hartelijk wenschen!

Reize om Kaap Hoorn langs de Westkust van Zuid-Amerika, door de Stille Zuidzee naar de Philippijnsche Eilanden en verder door de Chinesche Zee naar Batavia, gedaan in 1823 *en* 1824 *met Z. M. Korvet Lijnx, onder bevel van* J. P. M. WILLINCK, *in leven Kapitein ter Zee, Ridder der M. W. O. Door hemzelven beschreven en met eigen geteekende Platen versierd. Te Breda, bij* Broese en Comp. 1835. (*Met Platen, Kaarten en Tabellen in afzonderlijke portefeuille.*) *In gr. 8vo. XVII en* 250 *bl. f* 4-90.

De oorlogskorvet de *Lijnx* werd in het jaar 1823, onder bevel van den Zeekapitein J. P. M. WILLINCK, uitgezonden, inzonderheid om te beproeven, in hoeverre met de op den titel genoemde streken en punten handelsbetrekkingen door *Nederland* zouden kunnen worden aangeknoopt. De bevelhebber mogt de uitgave van deze zijne *Reisbeschrijving*, vertraagd, deels door 's mans vrees, dat dezelve van te geringe waarde zou wezen, in vergelijking van hetgeen men gewoonlijk van eene reis om de wereld verwacht, deels door uitlandigheid, niet beleven. Kort vóór zijnen dood schreef hij het *Voorberigt*, waarin hij de redenen opgeeft, die hem noopten, dit verhaal zijner reize in het licht te zenden. Aan het oogmerk, dat hij zich voorstelt, „iets te geven, dat „van wezenlijke dienst kon zijn voor den Zeeman, wien „in het vervolg zoodanig eene reis werd opgedragen," achten wij, dat dit boek ten volle beantwoordt. Immers het bevat een naauwkeurig verhaal van de reis, gelijk de titel die opgeeft, met *bijlagen*, bevattende 1. de stroomen, gedurende de reis waargenomen (liever *stroomingen*, daar men door *stroomen* in onze taal meestal groote rivieren verstaat); 2. het *rapport* aan den Minister van publiek Onderwijs, nationale Nijverheid en Koloniën; 3. goedkeuring daarop van wege den Koning; en eindelijk 4. een dagboek en *tabellen*

van de gedane sterre- en natuurkundige waarnemingen. Dit laatste gedeelte geeft, *vooreerst*, voor eiken dag der reis de gezeilde koersen; de verheid in mijlen; de bevonden breedte; de bevonden lengte, deels door waarneming (natuurlijk slechts nu en dan), deels door den tijdmeter (*); de bevonden miswijzing; stand van den barometer en thermometer; en eindelijk de rigting en kracht van den wind, de laatste uitgedrukt op zeemansmanier, als: bramzeilskoelte enz. Men bemerkt, dat slechts sommige dier opgaven van algemeen en blijvend belang zijn; inzonderheid kan dit gezegd worden van de miswijzing van het kompas, daar het ons, ook na de uitvoerige navorschingen van HANSTEEN, STEINHÄUSER en anderen, nog altijd ontbreekt aan *genoegzame* gegevens, om eene voldoende *theorie* van het *magnetismus* der aarde te ontwerpen, volgens welke de miswijzing voor een gegeven punt der aarde en tijd vooruit berekend kan worden. Daarbij is echter de grootste behoedzaamheid noodig; want wanneer Kapt. G. WILLINCK in zijne, straks te vermelden, aanteekeningen berigt, dat eenmaal de miswijzing op het eene schip 8° 11′ N. W., en op het andere te gelijker tijd en plaatse 6° 25′ N. W. bevonden werd, dan heeft men ongetwijfeld, ondersteld dat de kompassen even goed waren, aan invloed van het scheepsijzer of andere onbekende oorzaken te denken. Meer belangrijk, dan het vermelde *dagboek*, is voor den Zeeman eene *tweede tabel*, houdende aanwijzing der onregelmatige rigting en sterkte van den zamengestelden stroom, bevonden in de vaart van het *Statenland* tot de *parallel* van Kaap *Victoria*, offchoon deze ook wel enkel voor de aangewezen rigting en kracht van den wind zal gelden. De ingang dezer *tabel* is enkel: *dagen der maand*, van 12 tot 28, zonder dat er bij staat: *Januarij*, 1824. De *laatste tabel* geeft de *meteorologische* waarnemingen, gedaan van 1° N.B. tot 1° Z. B. Alle deze waarnemingen zullen, hoewel het niet gezegd wordt, op den middag gedaan zijn. Met eenige aanteekeningen van des Schrijvers Broeder, die dezelfde reis een jaar later gedaan heeft, wordt het werk besloten.

(*) Uitwijzens de uitkomsten, zoo in het werk als in de *tabellen* medegedeeld, moet de *Lijst* van een' voortreffelijken *chronometer* zijn voorzien geweest; dezelve was gemaakt door KNEBEL, te *Amsterdam*. Rec.

Behalve de afbeelding van eenen bewoner der *populous group* tegenover, en van de *Lijnx* in het zuider poolijs op den titel, heeft Kapt. WILLINCK zijn werk verrijkt met *acht* steendrukplaten, voorstellende bijna *zestig* gezigten van onderscheidene kusten, benevens *drie* kaarten van de baaijen van *Sorgoson*, van *Davilican* en van *Polillo*, alle op *Luçon*; alle welke platen, kaarten en *tabellen* in eene afzonderlijke *portefeuille* gelegd zijn. Deze noch ook het werk zelf zijn bestemd voor den gewonen lezer. Niet, dat het hier geheel ontbreekt aan beschrijving van landstreken en zeden der bewoners; verscheidene bladzijden getuigen van het tegendeel; maar het werk is toch; naar het verklaarde oogmerk, meest bruikbaar voor Zeelieden, gelijk b. v. de reiziger bijzonder naauwkeurig is in het aanwijzen der *geographische* ligging van onderscheidene punten en gebreken van sommige zeekaarten; hetgeen, bij den zeemansstijl, blijkbaar in woorden, als: *platvoet*, *hondewacht*, enz. de aangenaamheid der lezing vermindert, naarmate het wetenschappelijk belang toeneemt. En van hoe oneindig veel belang het zij, de zeekaarten zoo naauwkeurig mogelijk te hebben, daarvan geeft deze reize een treffend voorbeeld, bladz. 83: „ Wij stuurden W. N. W. „ en reeds had ik dien koers voor den nacht bepaald, met „ voornemen, van de gelegenheid gebruik te maken, en „ ruim, vrij van alle gevaar, met kracht van zeil door te „ loopen, toen de uitkijk, even vóór zonsondergang, land „ in den koers van de Korvet ontdekte; weldra zagen wij „ het van het dek zich als eene strook lage heuvelen van „ het W. tot N. W. uitstrekken; ik deed afhouden om de „ Noord, tot 10 u in de eerste wacht, wanneer wij 3 mij„ len hadden afgelegd, en toen om de Oost met klein zeil „ bij den wind steken. In de Zuidzeekaart van ARROW„ SMITH, noch in de fraaije kaart der *Salomons*-eilanden „ en kust van *Guinea*, n°. 71, HORSBURGHS *East India* „ *pilot*, ligt eenig land N. van *Lord* HOWES groep. Wij „ onderzochten nu al het aan boord zijnde kaartwerk, en „ vonden in de *Country Trade or freemariners pilot*, eene kaart „ van een gedeelte der Indische Zee en den Stillen Oceaan, „ door WILLIAM HEATHER in 1806 uitgegeven, de groep „ *Populous* of volkrijke eilanden, 18 mijlen N. O. van *Lord* „ HOWES groep geplaatst; zoodat, indien de beschermende „ hand der Voorzienigheid, wier vaderlijke goedheid wij „ dankbaar erkenden, niet vóór den nacht deze gevaarvolle

„ groep aan ons oog ontdekt had, wij waarschijnlijk het „ schip verloren en ons leven welligt aan een hoop woeste „ kannibalen duur verkocht of ellendig onder hen zouden „ gesleten hebben, en wel, omdat geleerde Hydrographen „ naar welgevallen eilanden scheppen of doen verdwijnen."

Zeer jammer achten wij het, dat er niet eene Reiskaart bijgevoegd is, in den smaak van LA PLACE's tot een soortgelijk doel ondernomene reis, van welker vertaling wij onlangs verslag deden. Is de *Franschman* in het beschrijven wat al te breedvoerig, de *Hollander* is (wij spreken met betrekking tot het gros der lezers) wat al te kort.

Hoogst lezenswaardig is, om het overige niet te vermelden, het verslag van den opstand te *Palembang*, 22 Nov. 1824, bl. 170—176. Op deze reize, waarop „ na honderd „ jaren het eerst de Nederlandsche oorlogsvlag de wereld „ werd rondgevoerd," zijn ook nog twee ontdekkingen gedaan; te weten van de eilanden, door WILLINCK *Frederikxoord* en *Prinses Marianne* genoemd; liggende het eerste op 10° 5′ Z. B. en 152° 22′ W. L. van *Greenwich*; het laatste op 10° 9′ Z. B. en 161° 11′ 30″ W. L. In de straks aangehaalde Reiskaart van LA PLACE is alzoo het laatstgenoemde eiland geheel verkeerd geplaatst, staande het aldaar op ongeveer 16° N. B. en 220 W. L.

Tot het opgeven van nadere bijzonderheden wegens, het beoordeelen van, en het mededeelen van enkele proeven uit dit reisverhaal ontbreekt ons geheel de ruimte. Onzes ondanks moeten wij het dus bij het gegevene verslag laten berusten. De uitvoering is fraai en de prijs matig gesteld.

Herinneringen van eene Reis naar Oost-Indiën, *door* Q. M. R. VER HUELL, *Kolonel en Kapitein ter Zee*, *Equipagemeester der Marine*, *enz. Iste Deel. Met Platen en Vignetten. Te Haarlem*, *bij* V. Loosjes. 1835. *In gr.* 8*vo*. *XXIV en* 278 *bl.* *f* 4 - 90.

De schrijver van dit werk, toen Kapitein-Luitenant, vertrok als vrijwilliger, in het laatst des jaars 1815, bij het eskader, dat toen werd uitgezonden, om onze *Oostindische* Koloniën van het *Britsch* Gouvernement over te nemen; werd spoedig na zijne aankomst te *Batavia* geplaatst als eerste Officier op Z. M. schip *Admiraal Evertsen*, en erlangde niet

zeer lang daarna het bevel over dien bodem, na het overlijden van den Kapitein DIETZ, waardoor hij tevens dezen bevelhebber als Medecommisfaris ter overname opvolgde, en met het onder zijn bevel ftaande fchip een groot deel had in de demping van den opftand der *Molukken* in 1817. Als liefhebber der Natuurlijke Historie, had hij, gedurende zijn verblijf en togten in den *Indifchen Archipel*, eene aanzienlijke verzameling gemaakt van wapenrustingen en kleederdragten der verfchillende volksftammen, die hij bezocht; belangrijke oudheden; vele foorten van dieren op *liquor*; infekten, waaronder een groot aantal uitmuntende vlinders, waarvan velen bekend noch befchreven waren, en waarvan hij fommigen door alle gedaanteverwisfelingen heen befchreven en afgebeeld had; verder visfchen, conchiliën, zeegewasfen, fraaije lavafoorten, mineraliën, de zeldzaamfte vruchten met bloem en blad op *liquor*, enz. Doch de ongelukkige fchipbreuk van de onder zijne bevelen ftaande *Admiraal Evertfen* deed dien ganfchen rijkdom in den Oceaan verzinken, en tevens 's mans uitgebreid dagboek, met een groot aantal teekeningen naar de natuur opgehelderd. Een fchetsboek echter van teekeningen naar de natuur bleef behouden; doch omftandigheden hebben de reeds begonnen en door H. M. de Koningin befchermde (gelijk *dit* werk aan Prins FREDERIK is opgedragen) uitgave doen ftaken. Wij vernamen dit met leedwezen, en hopen alsnog, dat dit werk moge hervat worden, waartoe wij den geachten Schrijver alle aanmoediging toewenfchen, te meer, daar, zoo als hij bl. XIII teregt opmerkt, tot nog toe zoo weinig van dien aard, deze heerlijke gewesten betreffende, het licht ziet. Met behulp van het fcheepsjournaal van zijnen vriend, wijlen den Luitenant ter Zee 'T HOOFT, getrouwen medgezel op alle zijne wandelingen en togten door onze *Oostindifche* eilanden, en eigene behoudene aanteekeningen, ftelde hij deze *Herinneringen*, die met nog één deel compleet zullen zijn, te zamen.

Dit boek bevat niet alleen eenige bijzonderheden betrekkelijk de reis des Schrijvers naar *Indië*, en verflag van zijne togten, wandelingen, ontmoetingen, waarnemingen aangaande Natuurlijke Historie, zeden en gewoonten der volksftammen enz., gelijk dit in den aard der zaak ligt bij het verzamelen der bovengenoemde voorwerpen; maar het behelst tevens een allerbelangrijkst verhaal van den opftand der *Molukken* in het jaar 1817, met de gevechten en andere maatregelen tegen

de muitelingen, gelijk ook van de overwinning en demping des oproers. Een verhaal dier rampspoedige gebeurtenissen kan ongetwijfeld niet anders, dan het hoogste belang inboezemen; en wij verheugen er ons te meer over, het van den Heer VER HUELL te ontvangen, omdat van de uitgave des dagboeks van den Majoor KRIEGER, die ook een belangrijk deel in deze krijgsverrigtingen genomen heeft, niet gekomen is, waarop hoop was gegeven in belangrijke *Fragmenten, betreffende den Indischen Archipel*, door dien verdienstelijken Hoofdofficier geplaatst in het *Magazijn* van Prof. VAN KAMPEN (Deel IV, bladz. 223 volg.), welke *Fragmenten* door deze *Herinneringen*, en omgekeerd, op eene aangename wijze bevestigd worden.

Daar *Rec.* slechts eene zeer oppervlakkige kennis van dien opstand en oorlog uit andere berigten verkregen had, kan hij moeijelijk over de naauwkeurigheid van dit gedeelte des werks oordeelen, maar meent te meer daarop te kunnen vertrouwen, vermits de Heer VER HUELL goeddeels ooggetuige is, en alzoo in de beste gelegenheid om alles te boek te stellen, terwijl hij elders de berigten der ooggetuigen woordelijk volgt, zoo als bladz. 181—188 en 257—261 van de Heeren FELDMANN en SCHEIDIUS. Over het algemeen moeten wij zeggen, dat de Schrijver, naar het ons voorkomt, nergens verzuimd heeft, zijn verhaal belangrijk te maken. Wij rekenen daartoe niet alleen, dat hij met de noodige uitvoerigheid datgene beschrijft, waarover men hem ongaarne haastig zou zien heenstappen, gelijk b. v. het bezoek bij den Koning van *Goa*, bladz. 64; het beklimmen van den vulkaan *Goenong Apie*, bladz. 92; de notemuskaatteelt, bladz. 114; terwijl hij oordeelkundig genoeg is, om met bijzonderheden, uit andere reisbeschrijvingen overvloedig bekend, — wij noemen alleen de doopplegtigheid bij het snijden der linie — geene bladzijden te vullen.

Geene geringe verdienste achten wij het verder, dat de stijl niet alleen zeer gekuischt en zuiver is, maar zich ook op eene aangename wijze naar het onderwerp afwisselt. De krijgsverrigtingen tegen de *Molukfche* muitelingen worden verhaald in een' eenvoudigen historischen, de natuurtafereelen op *Java* en elders in een' meer schilderachtigen, trotsche gezigten, gelijk een storm op zee en het opgaan der zon op den *Goenong Apie*, in een' verheven' stijl. Met één woord — want, bij gebrek aan ruimte tot het geven van enkele

ftalen, moeten wij het bij deze algemeene opmerking laten — de Heer VER HUELL had niet noodig, in het Voorberigt zich te verontfchuldigen over zijne „ onbedrevenheid als „ Schrijver," daar het „ gewaagd is, een werk aan de ftren„ge oordeelvelling van een befchaafd en verlicht publiek „ te onderwerpen." Het aangehaalde gezegde van LABROSSE: *les Marins écrivent mal, mais avec asfèz de candeur*, is dan ook flechts voor het laatfte gedeelte op onzen Kapitein toepasfelijk. De platen en vignetten, door hemzelven geteekend, dienen niet enkel tot verfraaijing; maar ook tot opheldering, inzonderheid van de befchrijvingen der *Indiaanfche* vaartuigen, *Orangbaai's*, *Corra Corra's* enz. Kortom, wij verblijden ons over dit nuttige, fraaije en keurig uitgevoerde lettergefchenk, loopende over belangrijke gewesten, waar de roem der Nederlandfche vlag is gehandhaafd en belangrijke wapenfeiten hebben plaats gehad.

Bij de natuurkundige berigten dachten wij onwillekeurig aan zeker *vlugtig fchrijven*; onlangs (*) in het *Mengelwerk* onzer *Letteroefeningen* geplaatst, en meenden zoo bij ons zelve, dat onze Medereceníent den fpijker wel op den kop kon geflagen hebben; want dat er ook wel Geleerden zijn, welke opzettelijk als natuurkenners de heerlijke gewesten van *Nederlandsch Indië* bezochten, en die zich nu in het mededeelen van berigten door eenen Zeeöfficier befchaamd zien. Mogt zijn voorbeeld hen verlokken tot jaloerschheid!

Zeer verlangen wij naar het tweede Deel van dit werk, en herhalen onzen wensch met betrekking tot het vroeger vermelde werk van den Heer VER HUELL. Onzen gullen en welgemeenden lof willen wij ditmaal niet verkorten met een *maar*, of het vallen op kleinigheden, waar het dan toch bij zou moeten blijven, vermits wij anders niets aan te merken hadden.

(*) 1836, bladz. 219.

Reis van Rotterdam naar Londen; benevens eene Befchrijving der laatstgenoemde Stad. Door W. VAN HOUTEN. *Met Afbeeldingen. Te Rotterdam, bij* van der Meer en Verbruggen. 1835. *In gr. 8vo.* 255 *bl.* *f* 2-60.

Een zeer zindelijk uitgevoerd werkje, waarin de reis van

Rotterdam naar *Londen* vrij breedſprakig, (eerst op bladz. 14 verliest hij de vaderlandſche kust uit het oog) echter onderhoudend beſchreven wordt, inzonderheid dat gedeelte, waar·van de opvaart van den *Theems* ſprake is. Wij kunnen niet nalaten, uit dit gedeelte het volgende over te nemen: „ Om de eer onzer Natie, en der zuivere waarheids wille, „ ware het wel te wenſchen, dat een onzer bekwame *au-* „ *teurs* — waaraan wij waarlijk geen gebrek hebben — de „ pen opvatte, om eene volledige beſchrijving van ons land „ en landgenooten, in de Engelſche taal, op te ſtellen; zoo- „ danig werk zoude zeer vele, zoo beſpottelijke als zotte, „ denkbeelden, welke bij de *Engelſchen*, ten onzen opzigte, „ beſtaan, niet alleen wegnemen, maar ons eenen hoogeren „ rang in den eerbied en de achting van buitenlanders doen „ bekleeden. Want waarlijk, daartoe is eene ruime ſtoffe en „ buitengewone voorraad van allerlei aard voorhanden; en, „ indien het mij geoorloofd is, dit aan te merken, ik ben „ overtuigd, dat aan de zijde van *pecunieel* voordeel er gee- „ ne kwade zaken mede te doen zouden zijn, daar ik mij „ voor zeker verbeeldt, (d) dat menig uitgever in *Engeland* „ — aangezien er in de Engelſche taal geen opzettelijk of „ oorſpronkelijk over *Holland* geſchreven werk beſtaat — „ nog al een ruim *honorarium* voor zoodanigen arbeid over „ zoude hebben. Zoodat ik zulks hiermede bijzonder in de „ oplettendheid mijner geëerde landgenooten aanbeveel." *Rec.* is het met den Schrijver eens, maar zou de *Franſche* boven de *Engelſche* taal, als algemeener bekend, aanprijzen, en het *geprojecteerde* boek eene goede bijdrage tot de *biblio-theek* der ſtoombooten enz. noemen. Doch dit alles in het voorbijgaan. De beſchrijving van *Londen* is verder, voor zoo verre wij, die nimmer deze wereldſtad bezochten, zulks kunnen beoordeelen, naauwkeurig. De acht afbeeldingen op één plaatje tegenover, zoowel als die van de *St. Pauls*-kerk op den titel, zijn der ſteendrukkerije van den Heer BACKER tot eer. Taal en ſtijl zijn beter, dan het allereerſte woord: *Voorwoord*, zou doen hopen. Het werkje is zeer geſchikt, om, even als LEIGH's *new Picture of London*, waaruit de Heer VAN HOUTEN erkent vele bijzonderheden te hebben ontleend, allen voor te lichten, die *Londen* in alle deszelfs merkwaardigheden wenſchen te beſchouwen.

Beschrijving der Stad Tiel, door Mr. E. D. RINK, *Regter ter instructie bij de Regtbank van eersten aanleg, zitting houdende te Tiel. Met Plans en Kaarten. Te Tiel, bij* A. van Loon. 1836. *In gr. 8vo. f* 5 - :

De Heer en Mr. E. D. RINK, bij zijne stadgenooten als een voorstander van alles, wat goed en nuttig is, bekend, deelt aan het letterkundige publiek eene beschrijving der stad *Tiel* mede. Deze, eerst *Frankische*, daarna *Brabandsche*, eindelijk *Geldersche* stad, eene der oudste in de *Nederlanden*, in vroegere eeuwen door haren handel vermaard en ook thans nog van belang, verdient zulk eene onderscheiding, te meer, daar aan menige stad van minder omvang en beduidenis eene afzonderlijke beschrijving is te beurt gevallen. De Schrijver had, door zijne betrekkingen, den toegang tot ongedrukte archieven, van welke hij een vlijtig en getrouw gebruik gemaakt heeft.

In de *eerste* Afdeeling geeft de Heer RINK hetgeen over *ligging*, *naamsoorsprong* en *geschiedenis* te zeggen is. Onlangs vonden wij ergens nog eene andere naamsafleiding, dan de door hem opgegevene: t. w. de tak van den *Rijn*, die, uit *Duitschland* naar de zee stroomende, *Hel* (*Helium*, *wijde Hel*, *Wahil*) genoemd werd, gaf dien naam ook aan onderscheidene plaatsen langs de oevers, b. v. *Tihil* (*Thiel*), *Bomhil*, *Brehil* (*Briel*), *Helvoet*, enz. en heette zelf eindelijk *Heldenizee*. Aan de door hem gekozene zouden wij echter ook de voorkeur geven. Hij deelt ons daarna de oudste berigten mede, welke omtrent deze stad bij Geschiedschrijvers voorkomen. In het voorbijgaan zij gezegd, dat het berigt, hetwelk bij SIGEBERTUS GEMBLACENSIS op het jaar 453 gevonden wordt, (bl. 6) ook staat in de uitgave van *Parijs*, bij HENR. STEPHANUS, in 1513, aldus: *ad portum Galliae, qui Ticla dicitur.* De voornaamste lotgevallen der stad tot het jaar 1795 worden nu, ook uit ongedrukte oorkonden, medegedeeld. Uit gebrek van berigten blijft hier en daar veel duisters over; doch over andere punten is genoegzaam licht verspreid. Tot de bijzonderheden, welke nog niet bekend waren, behoort de bepaling van de plaats, waar de *Strijweerd* gelegen was, op welken de slag tusschen de broeders REINALD en EDUARD, in het jaar 1361,

voorviel; de berigten omtrent het voorgevallene ten tijde van de *Spaansche* beroerten, van de invasie der *Franschen* in 1672, van de regeringsveranderingen na den dood van WILLEM III, van de onlusten in de jaren 1784 en later. — Bij deze Afdeeling, of op bladz. 215, had nog, als eene geschiedkundige bijzonderheid, kunnen gemeld worden, dat BALDERIK, Bisschop van *Luik*, lid van het groote verbond tegen DIRK III, Graaf van *Holland*, in het jaar 1018, te *Tiel* gestorven is; zie den *Annalista Saxo*, in ECCARD's *Corpus historicum medii aevi*, Tom. I. p. 450. Ook hadden wij wel gewenscht, dat het verhaal van ALPERTUS, *de diversitate temporum*, L. I. C. 8. en L. II. C. 20, in zijn geheel ware ingevoegd. Het is toch het verhaal van eenen tijdgenoot. Maar welligt stond het den Schrijver niet ten dienste, gelijk wij daaruit moeten opmaken, dat hij het uit anderen aanhaalt.

De *tweede* Afdeeling beschrijft den *ouden en hedendaagschen stand der stad en van Zandwijk, de vroegere en tegenwoordige openbare gebouwen*, enz. Ook hier vinden wij een aantal nog onbekende bijzonderheden, b. v. de aanduiding van den ouden loop eener afwatering van de *Waal* naar de *Linge*, waardoor de *Tielrewaard* een eiland was; de bepaling der plaats, waar *de burg* of *het tolhuis* stond, gelijk elk, die met het lokale bekend is, terstond zal moeten toestemmen. Hier leidt de Schrijver den lezer als door de stad en buiten dezelve rond, en wijst hem de merkwaardigheden van de belangrijkste punten aan, telkens met beroep op gedrukte en ongedrukte geschiedkundige berigten, en hier en daar met ophelderingen van verouderde woorden. De voornaamste, zoo geestelijke als wereldlijke, gebouwen worden in hunnen oorsprong en veranderingen opgegeven. Op bladz. 169 zouden wij den Schrijver vragen, of op de stichting van het klooster te *Westeroijen* niet ziet het verhaal in het *Chronicon* HERMANNI CORNERI (in ECCARD's *Corpus histor.* Tom. II, p. 1163.) *Pro eodem tempore* (1390) WEREMARUS DE BUREN *nobilis vasallus Ducis Gelriae novum conventum eidem ordini* (*Praedicatorum*) *aedificavit prope Tyle opidum ejusdem Ducatus Gelriae, cujus quidem Monasterii frater conversus idem* WEREMARUS *effectus est et professus.* Zeker dezelfde, die, onder den naam van BERNARD VAN OPBUREN, (bladz. 186) als hersteller der *St. Walburgskerk* in 1400 voorkomt; want (gelijk VAN LEEUWEN,

Chron. Til. p. 432 aanmerkt) de letters B. en V. of W. worden dikwijls verwisfeld. En deze heet ook bij VAN HUESSEN en VAN RIJN, *Kerk. Oudh.* II. 360, WARNER VAN BUREN.

De *derde* Afdeeling handelt over *regten*, *voorregten* en *handel.* Ook hier zijn een aantal oudheidkundige opheldeRingen van groot belang. Men leert hier den vroegeren *Tielfchen* koophandel op den *Rijn* en op *Engeland* kennen, de belemmeringen, denzelven door de *Hollanders* aangedaan, die aanleiding gaven tot het groote verbond, waarvan boven gefproken is, de opneming der ftad onder de *Hanzefteden*, en hetgeen daartoe in betrekking ftaat. De Schrijver deelt mede, wat hij gevonden heeft omtrent de tollen en de voorregten, oudtijds aan de burgers verleend.

De *vierde* Afdeeling befchrijft *vroegeren en lateren regeringsvorm*, *ftedelijke inrigtingen*, *kerkelijke zaken*, *kunften en wetenfchappen.* Ook deze is rijk in wetenswaardige bijzonderheden. Zij eindigt met eene opgave van eenige beroemde mannen, aldaar geboren.

Aan het flot van het werk vindt men eene lijst van Regeringsleden federt 1553, der Predikanten, der Rectoren, enz.; voorts eenige ongedrukte brieven, vonnisfen, buurtfpraken, d. i. gelijk wij bladz. 256 leeren, overeenkomften tusfchen de burgers ten aanzien hunner gemeenfchappelijke belangen. Het is verfierd met twee fraaije platte gronden (den ouden van SLICHTENHORST en den tegenwoordigen, volgens de kadastrale opmetingen), met eene afbeelding van het Tolhuis en van een oud ftedelijk zegel.

De Heer RINK heeft allen, die wenfchen, de ftad *Tiel* naauwkeurig te kennen, eene aangename en welvolbragte dienst bewezen. Geen inwoner van eenige befchaving zal zijn boek willen misfen. Het behoort in eene bibliotheek van *Gelderfche* Gefchiedfchrijvers, en verdient daar eene plaats naast de werken van PONTANUS, SLICHTENHORST, VAN HASSELT, VAN SPAEN, NIJHOFF, enz. Hadden wij van elke ftad van eenig belang zulk eene befchrijving! Er ligt nog zoo veel, dat ongebruikt is, in ftedelijke en gewestelijke archieven. — BALDIK, bladz. 15, moet BALDERIK, VAN DER EERE, bladz. 29, VAN DER EEZE zijn.

Over het Kopijregt in Nederland. Door *Mr.* B. VAN DEN VELDEN. *Te 's Gravenhage*, *bij* S. de Visser. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 317 *bl. f* 2-50.

Kantoortafel voor Notarissen, *ter vermijding van boetens (boeten) of straffen*, *uitgegeven door* A. VOLKERSE, *Notaris te Monnickendam. Tweede vermeerderde Druk. Te Amsterdam*, *bij* W. Brave, Jun. *In dubbel folio. f* :-35.

Het werk van den Heer Mr. B. VAN DEN VELDEN, *over het Kopijregt in Nederland*, schijnt ons met zeer veel oplettendheid en oordeel te zijn bearbeid, zoodat wij hetzelve aan alle Boekhandelaars, Regtsgeleerden en Schrijvers wel durven aanbevelen. Het zij ons vergund eene enkele vraag te doen: indien de Wetgeving op dat punt eens wierd herzien, zou het dan niet wenschelijk zijn, dat het Kopijregt werd gewaarborgd eenvoudig tot *vijftig jaren*, na den dag, dat het vereischte getal exemplaren behoorlijk bij de stedelijke Regering, of waar de Wet het vorderen mogt, was gedeponeerd? De Heer VAN DEN VELDEN gevoelt zelf het moeijelijke der tegenwoordige bepaling van tot *twintig jaren na den dood des Auteurs*, waardoor alles afhankelijk wordt van het korter of langer leven van hem, die het werk door zichzelven of door een' ander' heeft opgesteld. Door zonder onderscheid vijftig jaren te bepalen voor termijn behoeve den Auteur, of zijne regtverkrijgenden, is alle kansrekening weggenomen, en het Kopijregt, over het algemeen, levenslang aan den Auteur verzekerd.

Ook de *Kantoortafel voor Notarissen*, *ter vermijding van boeten* (zoo moest er staan) *of straffen*, waarvan de Notaris VOLKERSE ons een' tweeden vermeerderden druk aanbiedt, bezit zeer veel bruikbaarheid. Men zal ons niet vergen, ieder artikeltje afzonderlijk te gaan toetsen; doch ééne onnaauwkeurigheid viel ons dadelijk in het oog. Wij lezen no. 17: „ Eene acte in depôt aannemen, alvorens dezelve „ geregistreerd is, of dezelve aannemen, zonder daarvan acte „ van depôt op te maken, fr. 50 — boete. Wet van 22 Frimaire An 7. Art. 42, 43. *Testamenten uitgezonderd.*" Hieruit zou men afleiden, dat een Notaris, door den President der Regtbank benoemd zijnde tot bewaring van eenig

met den dood bekrachtigd eigenhandig geschreven Testament, hetzelve eenvoudig bij zijne protocollen kon nederleggen; terwijl de Notaris toch verpligt is, het Testament, dat, met Afschrift zijner benoeming tot Bewaarder, hem overhandigd wordt, niet alleen te laten registreren, maar ook van zijne in bewaring neming van dat Testament, met bijbehoorend Afschrift der benoeming, op te maken Akte van Dépôt; van welke Akte hij tevens met Testament en Benoeming het Afschrift uitlevert, dat vastgehecht wordt aan het Verzoekschrift tot in bezit stelling, in te dienen door een' Procureur, voor de Regtbank postulerende. En wat de *mystieke* Testamenten aangaat, deze worden wel ongeregistreerd in bewaring genomen, maar er wordt toch dadelijk eene Akte van Superscriptie opgemaakt. Recensent is overtuigd, dat de Heer VOLKERSE dat alles wel weet en in praktijk brengt; doch dit neemt niet weg, dat de aanteekening: *Testamenten uitgezonderd*, op de Kantoortafel te vinden, al zeer onvolledig is.

De Russen in 1612. *Een geschiedkundige Roman van* M. SAGOSKIN. *In II Deelen. Te Groningen, bij* J. R. Schierbeek, Jun. 1835. *In gr. 8vo.* 452 *bl. f* 4-80.

Een volk kan verwonnen, overheerd, maar nimmer vernietigd worden, zoo lang Godsdienst en vaderlandsliefde in den boezem der natie blijven gloeijen, en het volslagenste zedebederf niet tot in de hartader en het inwendige leven is doorgedrongen. Deze stelling werd door *Nederland* in de zestiende, zeventiende en negentiende Eeuw glansrijk gestaafd; aan derzelver waarheid dankt *Griekenland*, na zoo veel onderdrukking, een vernieuwd volksbestaan, en het fel getuchtigde nakroost van ABRAHAM hecht daaraan de onwankelbare hoop van herstel, wanneer eindelijk de toorn des Heeren zal voorbijgegaan zijn. De geschiedenis van *Rusland* levert daarvan in het werk, dat wij aankondigen, mede een schitterend bewijs. Door het uitsterven van den stam der oude *Czaren* in een' poel van jammeren gedompeld, door inwendige twisten verzwakt, door burgeroorlogen vaneengereten, en tot den diepsten trap van ellende door *Poolsche* en *Zweedsche* interventie gebragt, was het eindelijk gedwongen,

de kroon op het hoofd van den zoon des Konings zijner beulen te zetten, en zich de wet te laten stellen door eene natie, die thans (zonderlinge lotwisfel der dingen) aan de voeten des Keizers van dat herboren *Rusland* gekroond ligt, en, door vreemden invloed aangestookt, in eigene dwaasheid verward, dreigt weg te kwijnen, maar misschien nog eenmaal, door rampspoed gelouterd, haren rang in het geschokte *Europa* zal hernemen. Het jaar 1612 is als 't ware de band, die de oude geschiedenis van *Rusland* aan de nieuwere hecht, en kan voor dat Rijk onvergetelijk genoemd worden. De huldiging van den jongen WLADISLAUS was te *Moskou* geschied; maar zijn vader belegerde *Smolensko*, verwon en verwoestte het, terwijl de *Zweden* een aantal steden in bezit namen, zwermen barbaren, nog woester dan de onbeschaafde *Russen* zelve, alles te vuur en te zwaard roofden, plunderden en uitroeiden, en de Grooten des Rijks veelal door afval en verraad alle herstel ondenkbaar maakten. Toen echter spanden die van *Nieuw-Novogorod* samen, en, Vorst POSCHARSKI aan hun hoofd stellende, die met den *Romein* wel mogt zeggen: *Rome n'est plus dans Rome; elle est toute où je suis!* werd *Rusland* gered en het geslacht van ROMANOW ten troon verheven, waaruit de groote PETER na ettelijke jaren afstamde.

Op dat woelige tooneel nu, 't welk te regt de vruchtbare bron van vroegere treurspelen en latere romantische verhalen is geworden, verplaatst ons de kundige Schrijver van dezen met oordeel en smaak geschreven' geschiedkundigen Roman. Na grondige studie van het tijdvak, dat hij wenscht voor te stellen, schildert hij, in behagelijken stijl, de zeden, kleeding, leef- en denkwijze, gewoonten, vooroordeelen, bijgeloof van *Woiwoden* en *Bojaren*, krijgsoversten, landlieden, lijfeigenen, *Kozakken* en soldaten, zoodat wij, als in een tafereel, alles levendig voor ons zien en allen in hunnen kring werken en zich bewegen. De roem der vaderen is even weinig vergeten, en bij al het ellendige van vrees, verraad, wreedheid, en wat den mensch al meer onteert, zien wij de trouw van den regtschapen *Muskoviter* in al hare grootheid schitteren; zien wij dat vasthouden aan het oude regtzinnige geloof, die liefde voor het heilige *Rusland*, die voor mindere wezens ongeloofelijke daden van kracht, moed en zelfopoffering, waardoor het mogelijk werd, licht uit de duisternis, orde uit den bajert van verwarring te voorschijn

te roepen. „ Van *Alkmaar* begint de victorie!" was de leus onzer vaderen; van *Novogorod* dagteekende het herstel van *Rusland*, en het wordt ons warm om het hart, wanneer wij zoo treffende gelijkenis van de verlossing van ons vaderland met de vrijworsteling van een Rijk opmerken, dat, na meer dan twee Eeuwen, ons de dochter der *Czaren* tot Koningin bestemde.

Niet alleen het geschiedkundige, maar ook het romantische is keurig bewerkt. De Schrijver koos tot zijnen held den zoon van een' *Bojaar*, die, uit wanhoop schier, den *Poolschen* Koningszoon huldigde, maar aan dien eed volstandig vasthield, er het slagtoffer van werd, maar eindelijk toch, na vele gevaren, lotwisselingen en, in zulke tijden van beroerte alleen mogelijke, voorvallen, rust en geluk vindt. Hij wordt door zijnen getrouwen knecht vergezeld, redt in het begin der geschiedenis een' *Saporoger Kozak* het leven, en wordt wederkeerig door dien zwerver, die zich aan hem hecht, bij meer dan ééne gelegenheid, met woeker voor zijne menschlievendheid vergolden; is hopeloos verliefd op de edele dochter van zijnen doodvijand, wordt als monnik aangenomen, trouwt daarna zijne beminde om haar leven te redden, en tot op het oogenblik, dat zij gereed is, om ook den geestelijken sluijer aan te nemen, zijn knoop en verwarring zoo kunstig berekend om de belangstelling gaande te houden, dat men de eindelijke ontwikkeling, die zoo natuurlijk is aangebragt, met voldoening, ja met toejuiching leest.

Het romantische is zoo innig met het historische, en dit met dat, verbonden; de onbeduidendste voorvallen zijn met zoo veel kunst en smaak aangebragt en geschilderd; de list van den ruwen barbaar (want anders is de tweede hoofdpersoon niet) steekt zoo treffend af bij zijne begrippen van trouw en dankbaarheid en de edele gevoelens van zijnen zelfgekozen meester; de kleur is zoo echt *Russisch*, doormengd met gevoelens en spreekwijzen, die wij ook van elders als lokaal kennen; kortom, alles, in dezen Roman, tot het welgekozen tragische slot toe, beviel ons zoodanig, dat wij spijt gevoelden, het werk niet in de oorspronkelijke taal te kunnen genieten, en deze vertaling van eene vertaling, tegen onze gewoonte, twee malen met het grootste genoegen lazen, ondanks de veelvuldige *Russische* eigennamen, die door een' *Hollandschen* mond niet zijn uit te spreken en voor een *Hollandsch* geheugen moeijelijk maar noodzakelijk te bewa-

ren. Wij achten den letterkundigen smaak van den Keizer van *Rusland* daarom reeds hoog, omdat hij den allerbekwaamsten Schrijver rijkelijk beloonde, diens werk „den eersten *Russischen* Roman" noemende.

Wij verlangen naar het aangekondigde werk, dat ons juist twee eeuwen later in *Rusland* zal verplaatsen. Moge het van dezelfde kundige hand zijn, welke het tegenwoordige vertaalde, die, ook blijkens zijne aanteekeningen, de taak *con amore* volvoerde. De correctie is voldoende; offchoon wij in het tweede deel nog al drukfouten vonden, die intusschen weinig hinderen, hoewel zij altijd stukken van blijvende waarde inzonderheid ontsieren.

Willem Berkveld, of de kleine Bedelaar. Tafereelen uit het begin der tegenwoordige Eeuw. Door den Schrijver van: Vier dagen op reis, enz. II Deelen. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1835. *In gr.* 8vo. 605 *bl.* *f* 5 - 50.

Vier dagen op reis was een koddige, maar veelal tot het *bas-comique*, soms wel eens tot het zoutelooze afdalende roman, waarin, bij geheel de vinding, eene onwaarschijnlijkheid ten grondslag ligt, en al het medegedeelde uit eene reeks van onwaarschijnlijkheden bestaat. Aanleg en geest kon men echter den Schrijver niet ontzeggen, die thans met een' anderen, oorspronkelijk *Nederlandschen*, Roman weder optreedt. Doch welk een onderscheid is er, in betrekkelijke waarde, tusschen de *vier dagen op reis* en den *Willem Berkveld!* Naar ons gevoel, heeft de ons onbekende Schrijver reuzenschreden in het romantische vak gedaan. Wij zeggen dit niet, om zijnen arbeid op te hemelen. Neen! wij zouden hem zelfs door eene scherpe kritiek kunnen ontmoedigen, zoo wij, naar de gebruikelijke manier van recenseren in sommige onzer tijdschriften, b. v. van tijd tot tijd in den *Vriend des Vaderlands*, eerst eene schets wilden geven van een' onverbeterlijk schoonen Roman, dan eenige meesterstukken in dat vak tot modellen aanhalen, en eindelijk, bij tegenstelling, al het gebrekkige in het onderhavige geschrift, op een' *ironischen* toon, aanwijzen, om dan daaruit het gevolg te trekken, dat een *Nederlander* zelden een goed Romanschrijver is, en de Schrij-

ver van het aangekondigde werk dat vak wel mag laten varen. Doch wij willen, waar wij slechts eenigen aanleg ontdekken, liever aanmoedigen, dan ter neder slaan. Het plan van den *Willem Berkveld* schijnt ons goed ontworpen; de karakters zijn wèl volgehouden, en de ontknooping is natuurlijk en bevredigend. Het laatste hoofdstuk, *vijfentwintig jaren later* getiteld, komt ons voor een *hors d'oeuvre* te zijn: want met het ontstaan der wederzijdsche liefde tusschen *Willem* en *Emmy*, bij den tegenzin van de ouders der laatste, was de knoop gelegd, die bij het huwelijk ontward wordt. Het overige behoort niet meer tot den *Roman*, tenzij men daarvan eene verdichte *Levensgeschiedenis* wil maken, hetgeen ons toeschijnt zoo strijdig te zijn met den aard van een' Roman, als van een Heldendicht, of van een Tooneelstuk, daar met de ontwarring van den gelegden knoop het dichtwerk, in verzen of proza, behoort voltooid te wezen. Bij den aanhef van sommige hoofdstukken schijnt ons de stijl wat gekunsteld, en de overgang van het gezwollene tot het alledaagsche, eerste deel, hoofdstuk 14: *Mars had* enz. tot op de volgende 158ste bladzijde: *van waar nog nooit iemand wederkwam*, is gansch niet gelukkig. Maar, in weerwil van dat alles, is deze Roman waarlijk belangwekkend geschreven, en maakt aanspraak op onderscheiding boven een aantal andere voortbrengselen van dezelfde soort van litteratuur.

NOG EEN WOORD OVER DE PRACHTWERKEN VAN DEN HEER BEIJERINCK.

In ons laatste nommer hebben wij ons gevoelen gezegd over de uitgave van afdrukken der *Engelsche* staalplaten, bevattende afbeeldingen van de *Alpen*, de *Rijn*-streken en het Heilige Land, door den Boekverkooper BEIJERINCK. Wij hebben dit, naar wij meenen, gedaan met de hand op het hart, met vrijmoedigheid, zonder aanzien des persoons, zonder onbescheidenheid, in het belang van den vaderlandschen kunst- en letterroem, en wij verbeelden ons, dat een ieder, wien deze roem in waarheid ter harte gaat, onze poging, hoe gering dan ook, met welgevallen zal hebben gezien. Dat onze taal den Uitgever, die alleen met zijn voordeel te rade gaat, niet zou behagen, en dat het hem niet aan aan-

merkingen op onze aankondiging zou ontbreken, was niet moeijelijk te gissen; maar dat hij bovendien zijne onderneming niet als schadelijk, ja zelfs als nuttig voor vaderlandsche kunst zou achten en verdedigen, dit kon nooit bij ons opkomen. En echter is dit geschied, gelijk men kan lezen in het *Amsterdamsch Handelsblad* van den 11den, en in de *Haarlemsche Courant* van den 12den Julij.

De Heer BEIJERINCK verwijt ons aldaar, dat wij, *zonder verstand van zaken*, zoo ongunstig over zijne onderneming hebben geoordeeld. Het is waar, wij zijn geene kunstenaars of kunstkenners in het vak; wij hebben slechts eene oppervlakkige kennis van den verachterden, doch thans weder eenigzins vooruitgaanden staat der vaderlandsche Graveerkunst, en wij willen gelooven, dat de Uitgever uitgebreider kennis en dieper inzigten daarvan bezit; maar wij hadden dit gaarne door eenig bewijs gestaafd gezien, en het zou ons aangenaam geweest zijn, zoo het hem behaagd had, ons daaromtrent beter in te lichten. De redenen, door hem aangevoerd, hebben ons even min voldaan, als de gronden, in de Prospectussen vermeld. Doch die redenen zijn te *curieus*, dan dat wij dezelve niet wat meer van nabij zouden bezien.

Vooreerst meent de Heer BEIJERINCK, dat de Graveerkunst in ons Vaderland geene aanmoediging behoeft; maar, zegt hij, het aantal Graveurs in *Nederland* is zoo gering, dat de verdienstelijke kunstenaars in dat vak ten onzent altijd zulk een' overvloed van werk hebben, dat zij, met den besten wil, de Uitgevers langer moeten laten wachten, dan voor derzelver ondernemingen wenschelijk is. Wij kunnen ons wel verbeelden, dat de bovengenoemde Uitgever deze verdrietige ondervinding meermalen gemaakt heeft, wanneer hij, vooral tegen het St. Nikolaas-feest en het einde van een jaar, prentjes of prenten voor zijne Kinderboekjes, Almanakken en Romans noodig had; maar wie uit zulke ondervindingen tot den bloei van *die* Teeken- en Graveerkunst in ons Land besluit, welke wij bedoelen, die staat in het gebied van het schoone op een te laag standpunt, en oordeelt over kunst te veel als een Boek-*verkooper*, (of Boek-*handelaar*, gelijk die Heeren zich thans, tegen alle taalgebruik, gelieven te noemen) dan dat men zou kunnen hopen, hem van het verkeerde zijner redeneringen te overtuigen.

Ten tweede,, zegt de Heer BEIJERINCK, zijn ondernemingen, als de bedoelde, te kostbaar voor een Land, dat zoo klein is als het onze; weshalve men wel genoodzaakt is, tot het werk van vreemdelingen zijne toevlugt te nemen. Deze redenering zou volkomen doorgaan, indien het hier aankwam op eene onderneming, die noodzakelijk is, of voor wetenſchap en letteren nuttig en bevorderlijk kon geacht worden. Maar het geldt hier prentwerken, welker gemis door niemand gevoeld wordt, dan door de Uitgevers alleen; werken van ſmaak, van uitſpanning en weelde, waarvan niemand in ons Land eenig voordeel heeft, dan de Uitgevers alleen. Nagenoeg allen, die op deze werken inteekenen, verſtaan *Engelsch* of *Fransch*, en kunnen, zoo zij willen, zich voor minderen prijs betere afdrukken der platen zonder eenige moeite aanſchaffen.

Ten derde, verbeeldt zich de Heer BEIJERINCK, dat hij door het uitgeven van deze plaatwerken zijn Vaderland werkelijk eene dienst bewijst, vermits hij menig jong kunſtenaar in ons Land daardoor tot edelen naijver opwekt. Wat men toch niet al durft beweren, als men in de beoordeeling van eene zaak zich alleen door zijn belang laat beſturen! Wij weten niet, of wij ons meer hebben te verwonderen over de aanmatiging, die in deze drogredenen doorſtraalt, dan over den geringen dunk van de talenten onzer vaderlandſche teekenaars en graveerders.

Voorts mogen wij het lijden, dat de Uitgever triomf blaast, dat eene ruime inteekening bewezen heeft, dat het Publiek niet in onze overtuiging omtrent de waarde der bovengenoemde werken deelt. Wij voor ons zouden echter uit deze ruime inteekening niets anders opmaken, dan een vleijend compliment voor den Heer BEIJERINCK als Boekverkooper; zij is voor ons een nieuw bewijs, dat men in dit vak zelfs het moeijelijkſte vermag, als men zijn Publiek maar kent, en de regte ſpringveren in beweging weet te zetten, om er op te werken.

Welverre dus van iets terug te nemen van hetgeen wij in ons vorig nommer over deze *prachtwerken* gezegd hebben, herhalen wij, dat wij dezelve beſchouwen 1°. als ten eenemale overtollig, 2°. als nadeelig voor vaderlandſche kunst, 3°. als alleen voordeelig voor den Uitgever, en 4°. de onderſteuning van allen onwaardig, die het met den *Nederlandſchen* kunst- en letterroem wél meenen.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen over het inwendig Christendom van FR. E. D. SCHLEIERMACHER. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo. X en 266 bl. f* 2-40.

Gelijk de beeldtenis van SCHLEIERMACHER tegenover den titel geplaatst is, zoo heeft ook de Vertaler, in de *Voorrede*, iets over hem en deszelfs predikwerk gezegd. Een weinig zonderling is de titel, waardoor hij de bijzondere bedoëling dezer uitgezochte Leerredenen poogt aan te wijzen, — *Leerredenen over het inwendig Christendom*; dat is, zouden wij zeggen, over den invloed der Christelijke leer op hart en zeden; want moet dit niet hoofdzakelijk de bedoeling van elke Christelijke leerrede zijn? Hij schijnt het, bl. VII, te verklaren door de volgende woorden: „ Christus in zijn „ werk ten opzigte van den mensch, de grenzen van „ zijn rijk, en het een en ander van hetgeen hij binnen „ die grenzen in 's menschen gemoed werkt, zijn de on„ derwerpen van de stukken, die wij gekozen hebben"; maar of deze omschrijving de noodige duidelijkheid heeft, betwijfelen wij zeer.

De gekozene onderwerpen zijn de volgende: I. *Christus, de Verlosser van zonde en wet.* GAL. III: 21—23. Gehouden in de week vóór het Kersfeest (in den Adventstijd.) II. *De onderscheiden aard van het Oude en Nieuwe Verbond, zigtbaar in derzelver Stichters.* HEBR. III: 5, 6. Gehouden als voren. III. *Wie en wat in het Rijk Gods behoort.* 1 COR. XII: 3—6. Gehouden op Zondag na het Pinksterfeest. IV. *Wat in het hart den intogt des Heeren moet voorafgaan.* MATTH. XI: 7, 8. Gehouden in de week vóór het Kersfeest. V. *Dat het niet gemakkelijk is een discipel van Jezus te wezen, en dat velen het meenen te zijn,*

die het niet zijn. LUK. XIV: 25—33. VI. *Over het vooroordeel van de letter en het aanzien*. JOH. VII: 40—53. VII. *Over de ſmart van onzen Heiland wegens het verzoek der moeder van Joannes en Jacobus*. MATTH. XX: 20—28. VIII. *Dat wij niet knechten, maar vrienden van God moeten zijn*. JOH. XV: 9, 14, 15. IX. *Wat niet uit het geloof is, is zonde*. ROM. XIV: 23. X. *Verheugt u niet over hetgeen gij verrigt*. LUK. X: 17—20. — Op den voorgrond ſtelt Rec., dat in deze Leerredenen zeer goede, nuttige en behartigenswaardige dingen voorkomen; maar of zij, in haar geheel zoo naar ſtof als vorm beſchouwd, eene bijzondere aanwinst voor de Kanſelwelſprekendheid zijn, waaraan wij ook in ons Vaderland behoefte hebben; dit meent hij op goeden grond te mogen ontkennen, gelijk hij nu in eenige bijzonderheden wil aanwijzen.

Beſchouwen wij deze Leerredenen van de zijde der goede Bijbeluitlegging en der daarop gegronde zaakontwikkeling, dan vreezen wij, dat verſcheidene derzelven bij den grondigen Nederlandſchen Exegeet en Homileet den toets niet kunnen doorſtaan. — Over het algemeen vindt men hier weinig tekstverklaring, zelfs waar zij zeer noodig was, b. v. in de 1ſte Leerrede, tot juiste bepaling der beteekenis van het woord *wet*. De Prediker toont zelf de eenige hier geldende verklaring in te zien, en evenwel het onbeſtemde te volgen, daar hij bl. 8 zegt: „Hetgeen de Apostel in onzen tekst van „Mozes wet zegt, moet ook op iedere wet toepasſelijk „zijn." Zoo is dan ook de titel te onbepaald; want er kan immers niet gezegd worden, dat Christus ons van de algemeene zedewetten verlost heeft: of heeft het Evangelie dan geen wetten of zedelijke voorſchriften? en evenwel op die verkeerde voorſtelling rust des Schrijvers ganſche niet zeer duidelijke redenering in het eerſte ſtuk, en hierop zien verſcheidene even onjuiste uitdrukkingen in het tweede; b. v. bl. 18: „De eenige mensch „zonder zonde" (Christus) „was daarom ook van zelf „zonder wet;" — „de verlosſing, door Christus aan-

„ gebragt, bestaat niet in zijne leer, of in zijn voor„ beeld, of in beide zamengenomen," bl. 19. „ De „ schoone uitnoodiging" (van Christus, MATTH. XI: 27, 28) „ zoude niets anders beduiden, dan de ver„ wisseling van de eene wet met de andere:" wat beteekent het dan aldaar: „ Leert van mij, neemt mijn „ juk op u! ?" — Bl. 20, 22: „ Is Christus ons wer„ kelijk tot geregtigheid geworden, zoo kan hij ons niet „ weder tot eene wet gegeven zijn; — wij moeten ons „ zijne geregtigheid als de onze toeëigenen;" en zoo ook in de 2de Leerrede, bl. 25: „ Christus heeft geen „ gebod gegeven, niet een eenig." — Wie zou uit de teksten der 3de, 4de, 8ste Leerrede zulke thema's afleiden? Wat SCHLEIERMACHER doet, om er die uit te krijgen, is doorgaans verre gezocht en gedwongen, gelijk in de 3de en 4de, van welke laatste de titel ook zeer zonderling en mystiek luidt, en zoo is ook niet zelden de ontwikkeling; of, waar het opgegeven thema al bij den tekst gedacht kan worden, legt het er toch niet als hoofdzaak in, b. v. in de 7de, in welke daarenboven de eerzucht te onbepaald schijnt veroordeeld te worden. Tekstverklaring vindt men ook in deze doorgaans weinig of geen. In de 8ste is het zonderling klinkend onderwerp gevonden door woordspeling buiten den tekst om. Is de Bijbel dan niet rijk genoeg, om zonder die ellendige kunstgrepen teksten en onderwerpen te vinden, waarover men verstandig, nuttig en Christelijk prediken kan? — In de 9de toont SCHLEIERMACHER wederom zelf, bl. 216, den waren en eenigen zin van den tekst in te zien, namelijk *geloof* in den zin van overtuiging van onze verpligting; en nogtans redeneert hij verder zoo onbepaald en zonderling, dat hij het hier in eenen algemeenen zin voor geloof aan het Evangelie schijnt te nemen, en men niet weet, wat er van te maken zij: in het tweede stuk echter komt hij meer op het eigenlijke punt neder. — Ook in de 10de vindt men geen verklaring van den tekst. Is ook het thema en naar dien tekst en uit zijnen eigen aard wel juist, of althans

wel naauwkeurig uitgedrukt; want kan men wel zoo onbepaald zeggen, dat men zich over zijne verrigtingen niet verheugen mag? was dit ook wel de meening van Jezus te dezer plaatse? De gansche voorstelling in deze Leerrede, hoewel goede en nuttige dingen bevattende, komt ons wat al te somber voor.

Uit het aangevoerde zal men reeds gezien hebben, dat het in deze Leerredenen, naar Rec. oordeel, maar al te dikwijls aan juistheid en helderheid van denkbeelden en uitdrukkingen ontbreekt. De volgende staaltjes hiervan kunnen wij er nog bijvoegen. Bl. 50: „En daar „wij allen thans priesters zijn, en vrijen toegang tot „het heiligdom hebben, zoo is er ook niemand, die „voor zichzelven onzeker is, welke de wil Gods *zij*. „Wanneer hij slechts dezen tabernakel binnentreedt, „zich slechts in de tegenwoordigheid des Verlossers ver„diept, Hem zoekt met de oogen des geestes, zoo „heeft hij raad en aanwijzing, niet alleen gelijk Mozes „in bijzondere gevallen, maar zoo, dat alles hem, im„mer als op nieuw, den Verlosser verheerlijkt, en hij „steeds met denzelfden geest, als op nieuw, gedrenkt „en overstort wordt, waardoor hij opklimt van heer„lijkheid tot heerlijkheid." Bl. 74: „Toen de Al„magtige den mensch met dien veelvoudigen aanleg tot „eene levende en redelijke ziel geschapen had, konde „Hij er nog slechts in zoo verre van zeggen, dat het „alles goed was, als Hij het werk der verlossing voor„uitzag, en de uitstorting des heiligen Geestes, die „allen in alles, wat door hen eerst eene ware gave „der Godheid wordt, dezelfde is." Bl. 207: „Dat „wij overal dat in de Goddelijke Voorzienigheid lief„hebben, wat anderen liever als ondoorgrondelijk be„schouwen, dewijl zij anders dachten, dat zij het, bij „nader inzien, als onregtvaardig moesten verwerpen." Is dit laatste de natuurlijkste gedachte, wanneer men de schikkingen van God ondoorgrondelijk noemt? of is het veeleer de gedachte aan eene wijsheid en liefde, die wij niet geheel bereiken? Op bl. 208 vinden wij eene bij

velen maar al te gewone verwarring van Christus en God, en eene toepasſing van bijzondere beloften van Christus aan zijne Apostelen als algemeene op alle Christenen. Bl. 214: „ Als Christenen erkennen wij in „ onze daden niets dan genade en zonde, zoodat wat „ niet uit genade is, noodzakelijk zonde zijn moet." Staan deze twee dingen dan als *oppoſita* tegen elkander? is dit Bijbelleer en Bijbeltaal? Bl. 245, 6: „ Thans „ verheugden zich deze discipelen, dat de geesten hun „ onderdanig waren: op een ander tijdſtip kwamen zij „ bij Jezus, en klaagden, dat er iemand rondging en „ duivelen uitwierp in zijnen naam, en hen toch niet „ navolgde, en het uit dien hoofde ook niet ernſtig „ meende met hem, wiens naam hij gebruikte. Hoe „ dikwerf wordt ook elders niet verhaald, alsof het iets „ gewoons ware, dat teekenen en wonderen door hen „ volbragt worden, die door God niet gezonden zijn, „ deszelfs rijk niet ſchragen, en niet in zijnen geest handelen!" Het eerſte is mis, want het waren niet dezelfde perſonen; men vergelijke LUC. X: 17 met IX: 49, 50, uit welke laatſte plaats blijkt, dat Jezus zelf er anders over dacht: en waar wordt het laatſte zoo dikwerf verhaald? en hoe kunnen deze voorbeelden ten bewijze dienen, „ dat juist die uitſlag, welken wij als „ den hoogſten triomf eener zoodanige menſchelijke deugd „ en wijsheid beſchouwen, die ons van Gods genade „ toekomt, dikwerf ook in derzulker magt is, in welke „ wij de genade Gods niet opmerken"? — Wat eindelijk den geheelen vorm betreft, hebben deze Leerredenen doorgaans meer het aanzien van Verhandelingen, dan van Kerkelijke Redevoeringen, en misſen te dikwijls die levendigheid en warmte van toeſpraak en die kunst van welzeggen, welke wij in onze beroemdſte vaderlandſche Kanſelredenaars, naar de mate van elks gaven, bewonderen.

Door alles, wat Rec. aangevoerd heeft, wil hij geenszins verkleinen en minachten, wat hier met Christelijken ernst tot bevordering van Christelijken zin gezegd is,

noch het nut betwijfelen, dat hierdoor (volgens de *Voorrede* des Vertalers) te *Berlijn* gesticht is; maar hij moet tevens bekennen, dat hij met de Kanselwelsprekendheid van SCHLEIERMACHER even min hoog loopt, als met deszelfs Theologie, voor zoo ver hij deze uit RÜTENICK's *Geloofsleer* beoordeelen kan, en dat hij dus geen reden zou gevonden hebben, om dit Duitsche voortbrengsel op Nederlandschen bodem over te planten.

JEZUS, *de volmaakte Mensch; of over de Zondeloosheid van* JEZUS; *door Dr.* C. ULLMANN, *gewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Halle. Naar den tweeden druk uit het Hoogduitsch vertaald door Mr.* H. VAN DER TUUK, *in leven Advocaat bij de Regtbank van eersten aanleg te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1834. *XII en* 210 *bl. f* 1-80.

Een uitstekend godsdienstig geschrift, niet van dagelijkschen, dikwijls oppervlakkigen stempel, maar echter van dien aard, dat het, offchoon in de eerste plaats voor Theologanten bestemd, ook met nut en genoegen door zulke Christenen kan worden gelezen, wier stand in de Maatschappij hen daartoe niet bepaaldelijk verpligt, maar die, meer dan kinderen in de kennis geworden zijnde, vaste spijze kunnen verdragen.

De Hooggeleerde Schrijver, reeds door vroegere werken gunstig bekend, meende, dat het vooral in onzen tijd behoefte was, de leer uitvoerig te ontwikkelen en tegen bedenkingen van onderscheiden' aard te verdedigen, dat het geestelijk bestaan des Zaligmakers in ieder opzigt zonder gebrek, zijn wil volkomen vrij van zelfs den geringsten invloed der zonde, zijne beschouwing der Goddelijke dingen vrij van elken zweem der dwaling geweest is. Kan toch dit een en ander niet voldingend bewezen worden, dan ziet hij in Hem wel een uitste-

kend onderzoeker en ontdekker der waarheid, maar niet de *waarheid* zelve, niet den *Heilige Gods*. . . . . . .

Dit onderwerp is, erkent de Schrijver, van ouds veelvuldig behandeld, en in onze dagen heeft de diep maar niet altijd helder denkende SCHLEIERMACHER, die alzoo, toevalligerwijze, zijnen naam niet ten onregte draagt, zijn geheel theologisch systeem daarnaar gerigt; maar de onderhavige Verhandeling moet zich van al het vroeger deswege geschrevene onderscheiden, vooreerst door grootere volledigheid, ten andere door haar niet *dogmatisch*, maar *apologetisch* doel, naardien zij niet het vrij zijn van zonde uit JEZUS' Goddelijkheid wil afleiden, maar door de overtuiging, dat Hij daarvan volkomen vrij was, opleiden tot de erkentenis zijner Goddelijkheid.

Wij willen trachten, zoo beknopt mogelijk, eene schets te geven van de wijze, op welke de Schrijver deze zijne voorgestelde taak heeft ten uitvoer gebragt.

Na eerstelijk opgegeven te hebben, wat hij door *zondeloosheid* (ἀναμαρτησία) wil verstaan hebben, namelijk geenszins het niet kunnen zondigen, maar het vermogen om niet te zondigen en het niet gezondigd hebben, welk laatste niet slechts op het uitwendige, maar ook op het inwendige, op de werking van den wil en de geheimste rigting van den geest van toepassing is, wordt door hem de mogelijkheid en kenbaarheid dezer zondeloosheid betoogd; daarna de getuigenis getoetst, door zeer onderscheidene menschen, t. w. JEZUS' Hem vervolgende vijanden, zijne vertrouwdste vrienden, den wanhopigen verrader, den berouwhebbenden moordenaar, den weifelenden PILATUS, en door onverschillige aanschouwers zijner daden en zijns lijdens, van Hem gegeven; voorts het bewijs, getrokken uit de voorstelling van JEZUS' karakter door zijne Apostelen, en uit diens getuigenis wegens zichzelven, waarmede de eerste Afdeeling besloten wordt.

In de tweede Afdeeling worden verdere bewijzen gevonden in hetgene door JEZUS is bewerkt geworden. Het geheele bestaan der Christelijke Kerk getuigt van de vlekkelooze heiligheid van haren Stichter; niemand

heeft ooit betuigd, door MOZES, MOHAMMED, ZOROASTER of SOCRATES *verlost* te zijn geworden; millioenen getuigen dit van CHRISTUS, en deze reinigende kracht kan niet op ons uitgeoefend worden dan door een Wezen, dat zich in volkomene reinheid aan ons voorstelt. Hieraan sluit zich een ander bewijs, daaruit ontleend, dat alleen door de verwezenlijking van de idée der zondeloosheid de behoeften van onzen geest vervuld kunnen worden. Wij verlangen vurig, de innerlijke overeenstemming met onszelven door eenig aan ons verwant leven te bereiken; even zoo is het ook met de idée der liefde, daar de onze een voorwerp begeert, in hetwelk de volheid eener alles opofferende liefde met eene geheel onberispelijke zedelijkheid verbonden is: beide deze behoeften nu worden door het bestaan van JEZUS vervuld. Verder, geene andere Godsdienst, buiten de Christelijke, heeft het geloof *aan* of het voorbeeld *van* eene Goddelijke volmaaktheid opgeleverd; en eindelijk, zoo beslissend rein als in het Christendom komt in geene andere Godsdienst de geest der zedelijkheid, alleen op geloof en liefde gegrond, te voorschijn. Is nu in deze levensschepping een hooger geest merkbaar, dan moet die geest ook in den schepper dier leer, in CHRISTUS, aanwezig zijn geweest.

Dan, hoe ontegenzeggelijk waar dit alles den onbevooroordeelden beschouwer moge toeschijnen, den geleerden Schrijver waren de tegenwerpingen en bedenkingen, zoo wel historische als philosophische, daartegen in het midden gebragt, te wèl bekend, om zijne taak als voltooid te kunnen aanmerken, alvorens die getoetst en wederlegd te hebben. Hieraan is de derde Afdeeling toegewijd. De eerste dier tegenwerpingen is deze, dat bij JEZUS eene ontwikkeling van het onvolmaakte tot volmaaktheid heeft plaats gehad, en dat dit voortgaan met het begrip der volstrekte volmaaktheid strijdig is. Voor zooverre deze bedenking het algemeen menschelijke in JEZUS betreft, wordt zij daardoor opgelost, dat het denkbeeld van aanwas en ontwikkeling geenszins dat van

inwendige ſtrijdigheid of dwaling insluit; en voor zooverre zij betrekking heeft op het Mesſiaanſche *plan*, (welk woord, hoe algemeen ook geworden, den Schrijver mishaagt, en dat hij liever weder door de oude benamingen *ambt* en *werk* zou vervangen zien) wordt ontkend, en die ontkenning met duchtige bewijzen geſtaafd, dat dit zoogenaamd plan, gelijk AMMON en na hem HASE gewild hebben, naar de omſtandigheden veranderd en uitgebreid zou wezen.

Een ander, *a priori* bijzonder moeijelijk op te losſen, vraagſtuk is het, of er ook eenige neiging tot zonde bij JEZUS hebbe plaats gehad, gelijk zulks vooral wordt aangenomen door ſommigen dergenen, die het verhaal der verzoeking (*Matth.* IV, *Marc.* I, *Luc.* IV) te regt voor meer dan *mythe* of *parabel* houden. Die verklaring dezer zware plaatſen, met welke de Schrijver zich liefst vereenigt, is deze: „Die verzoeking was eene inwendige daadzaak, die bij volkomen klare bewustheid plaats greep, doch *objectief* is voorgedragen. De toen heerſchende doorgaans valſche Mesſias-idée trad, in afwisſelende vormen, verzoekend tegen JEZUS op; doch de zuiver Mesſiaanſche geest, die in Hem was, zegepraalde daarover ſteeds volkomen;" — en de zwarigheid, dat hieruit zou voortvloeijen, dat er dus werkelijk zondige geneigdheden bij den Verlosſer zijn opgekomen, wordt hiermede wederlegd, dat de verzoekende gedachten niet oorſpronkelijk uit zijne ziel ontſtaan waren, en dat die gedachten zelfs niet de geringſte bepalende kracht voor zijn gemoed, wil noch leven verkregen hebben. Eene andere ſoort van verzoeking, namelijk die door *lijden*, wier keerpunt zich in den ſtrijd in *Gethſemané* vertoont, getuigt evenmin tegen JEZUS' reinheid, daar afkeer van het zedelijk kwaad en deszelfs vruchten evenmin, als natuurlijke afſchrik van den dood, zonde of zwakheid is, en alles in volkomene onderwerping aan den wil des Vaders uitliep.

Andere bedenkingen, uit JEZUS' gedrag ontleend, worden met minder moeite wederlegd. Sommige zijner

daden zijn alleen voor het oververfijnd gevoel van latere dagen aanstootelijk geworden. Waar Hij elders, voor het Hem toegekend karakter, te gestreng en te hevig schijnt, handelde Hij als Representant van God; en waar Hij JUDAS, die hem naderhand laaghartig verried, onder zijne vertrouwden aannam, had Hij daarmede wijze en liefderijke oogmerken. (ULLMANN gelooft, dat die Apostel zich, met zijnen aanleg, evenzeer ten goede als ten kwade had kunnen keeren, en ontzegt JEZUS *volstrekte* Alwetendheid, zich daarbij beroepende op *Marc.* XIII vs. 32.)

Buiten deze *historische* tegenwerpingen, zijn er andere in het midden gebragt, uit de onvolkomenheid der menschelijke natuur ontleend. — „Geen mensch," zegt men, „kan volkomen rein en heilig wezen." — De Hoogleeraar erkent de betreurenswaardige algemeenheid van het zedelijk kwaad, maar wil nogtans opgemerkt hebben, dat zedelijke volkomenheid des menschen oorspronkelijke bestemming, de zonde eene uitzondering (wij lazen liever, eene afwijking van zijnen oorspronkelijken aanleg) is. De leer der erfzonde wederspreekt hij niet, (offchoon reeds vroeger betoogd is, dat de mensch wel tot zonde geneigd, maar geenszins er toe genoodzaakt is) maar lost de daaruit voortgevloeide bedenking op, door eene bijzondere Goddelijke werking op den oorsprong van JEZUS' persoonlijkheid te vooronderstellen, waardoor het belang des voorbeelds niet vervalt, dewijl dit niet daarin bestaat, dat wij Hem gelijk *zijn*, maar Hem gelijk *worden* moeten. Verder: ook bij JEZUS is het levendige der besluiten en handelingen, uit de zinnelijkheid voortvloeijende, niet te loochenen; maar daarin ligt niets zondigs. Andere vergezochte en onwaardige bedenkingen, als b. v. dat de nederigheid des gezegenden Verlossers uit het gevoel van eenigen aanleg tot zonde zou zijn gesproten, worden naar verdienste verworpen.

De vierde en laatste Afdeeling is aan eene beschouwing der gevolgen van het behandelde, ten aanzien van JEZUS' leer en werk, gewijd, en bevat eene treffende

voorſtelling van den Zaligmaker, als van den éénige in zedelijke volmaaktheid, het oorſpronkelijk beeld der volmaakte menschheid, tot hetwelk wij naderen, maar niet ons verheffen kunnen, met wederlegging van hen, die den algemeenen aanleg des menſchen tot volmaaktheid prediken. Voorts wordt nader ontwikkeld, hoe zijne waarheidkennis evenzeer zonder dwaling was als zijne zedelijkheid; hoe veel omvattend en verheven de waarheid is, dat zijne leer uit God is, en wat rijkdom van troost zijne noodiging inſluit, om tot *Hem* te komen, in verband met zijne verhevene uitſpraak: „wie overtuigt mij van zonde?” Eindelijk, de Goddelijke Openbaring en de gezonde Rede, d. i. hier de Rede van CHRISTUS, als één met de Goddelijke Rede, ſtemmen ten volle overeen, en de verſchijning van CHRISTUS is alleen in ſtaat, om ons tot ware redelijkheid te vormen. — Twee Bijlagen, over de Verzoekingsgeſchiedenis en over eenige voorſtellen van JEZUS, die ſomtijds ten onregte geoordeeld worden uit verkeerde zedelijke begrippen ontſtaan te zijn, beſluiten het geheel.

Wanneer wij dit werkje doorgaans uitſtekend hebben genoemd, zal men daaruit wel niet beſluiten, dat op ſommige ondergeſchikte punten geheel geene aanmerkingen zouden te maken zijn. Dit ware meer, dan van een zoo veel omvattend betoog over dikwijls moeijelijke onderwerpen in billijkheid kan verwacht worden. Maar de hoofdſtelling is helder voorgeſteld, de deelen zijn duidelijk uiteengezet, de verdediging is ter goeder trouw en krachtig, en de geest, die door de geheele Verhandeling heerscht, helder en tevens gemoedelijk, terwijl talrijke ingevlochtene opmerkingen waarlijk ſchoon en ſtichtelijk zijn, zoodat wij de aandachtige beſchouwing en overweging des geheels aan alle belangſtellende Christenen gerust durven aanbevelen.

De begaafde Vertaler kan, helaas! onzen dank voor zijnen welgeſlaagden arbeid niet meer ontvangen, daar hij kort na deszelfs voltooijing en vóór de uitgave overleden is. Enkele vragen omtrent de keuze van ſommige

woorden zijn daardoor ook overtollig geworden. Een zoo belangrijk werkje ware eene betere correctie waardig geweest.

Verkort Handboek der Christelijke Geloofsleer, ten dienste van minvermogenden, door M. CORSTIUS, *Predikant bij de Gemeente der Hervormden te Beerta. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr. 8vo.* 357 *Bl. f* 2-:

Daar het grootere werk van den Heer CORSTIUS, in twee deelen bestaande, waarvan het tegenwoordige eene verkorting is, reeds sedert 1827 en 1829 bekend kan zijn, en er in dit verkorte geene veranderingen van belang zijn aangebragt, acht de steller van deze aankondiging het onnoodig, in een breed verslag en eene uitvoerige beoordeeling van hetzelve te treden; te meer, daar hij zich over het geheel zeer wel vereenigen kan met het oordeel, dat over het eerstgenoemde geveld is door twee andere Recensenten, in de *Godgel. Bijdragen*, II, 1, bl. 396 en volgg., en IV, 2, bl. 159 en volgg.; ja dit is hem te aangenamer, daar hij anders in eene voor dit Tijdschrift al te uitgebreide aanwijzing zou moeten komen van hetgene, waarin hij van den Schrijver, zoo in denkbeelden, als in manier van voorstelling en bewijsvoering, meent te moeten verschillen.

Wat de genen betreft, voor wie de Schrijver dit *verkorte Handboek* bijzonder bestemd heeft; indien men het woord *minvermogenden* in den gewonen zin van *armen aan geld* neemt, dan moet men bekennen, dat de prijs, naar mate van het getal bladzijden, zeer laag gesteld, maar tevens voor de zoodanigen welligt nog te hoog is. Doch denkt men ook hierbij aan dezulken, die *arm aan geest* zijn, dan althans komt het Rec. voor, dat het werk nog te veel van die omslagtigheid en wijdloopigheid heeft, welke de eerste der bovengenoemde Godgeleerde Beoordeelaars in het oorspronkelijke te regt op-

merkte. Hoe dit ook zij, en hoewel steller dezes geen bijzondere reden vindt, om dit werk bij voorkeur aan te bevelen, moge het nogtans, zoo als het nu is, waar het, bij verstandige toetsing aan Rede en redelijk uitgelegd Bijbelwoord, gebruikt wordt, naar den wensch des Schrijvers, zoo veel als het kan, Christelijk nut stichten!

Diatribe in HADRIANI JUNII vitam, ingenium, familiam, merita litteraria, auctore PETRO SCHELTEMA. Amstelodami, apud *M. H. Schonekat*. 1836. 8vo. f. maj. 104 pag. *f* 1-50.

Men heeft de talrijke *Dissertationes Inaugurales* enz. wel eens willen vergelijken bij *Cartes de Sureté* in het Rijk der Geleerdheid, welke men, op den behoorlijken tijd, voor een prijsje kan verkrijgen; of wel bij dwaallichtjes, die komen en verdwijnen; of ook bij ingenaaide bladen, die slapen in het heilige en geleerde stof op de boekenkastplank van den Promotor, van den Maecenas, en van een paar Akademievrienden. Onze goede Professoren aan de talrijk bezochte Akademiën hebben genoeg te doen, om al die dunne, roode, gele, blaauwe boekjes te helpen geboren worden, en dikwijls hebben zij weinig eer van hunne stiefkinderen; somtijds iets *anders* dan de eer, dat *zwaarder* weegt. Die arme mannen, welke, *nolentes volentes*, van jaar tot jaar, als *geleerde Accoucheurs*, de wereld helpen vervullen met *Dissertationes!* Intusschen komen in deze groote familie nu en dan frissche, gezonde kinderkens te voorschijn, die den papa's tot roem verstrekken, en waar de peters zich niet over behoeven te schamen. Eene geschiedkundige onderzoeking naar den *levensloop*, de *verdienste*, het *geslacht* en de *letterkundige waarde* van onzen beroemden landgenoot HADRIANUS JUNIUS kwam den jeugdigen SCHELTEMA gewigtig genoeg voor, om de handen aan het werk te slaan. Hoe kon

het ook wel anders, daar hij door onzen Nestor, JACOBUS SCHELTEMA, (μυρία ἰδὼς, zoo als HOMERUS plagt te zingen), daartoe werd aangemoedigd? Het komt Ref. voor, dat de keuze even gelukkig als de uitwerking welgeslaagd is. Velen der onzen, die het letterveld beploegen, (met paarden of osfen) kennen den grooten Geleerde slechts uit BAYLE's *Dictionnaire critique*, of uit zijne *Batavia*; want de hedendaagsche mode eischt, dat men in de akademische proefschriften *platoniseri*; iets, dat *ad promovendam humanitatem* zeer goed is; maar het is niet billijk, om, ter gunste van den ouden, wijzen, vergoden *Griek*, den *Nederlander* te vergeten, die ons meer nabij, meer eigen is. Mogen wij vooronderstellen, dat er iets van den geest des ontslapenen, die voor KOSTER en de waarheid streed, op zijnen jeugdigen Neef is overgegaan, dan heeft de laatstgenoemde hier den regten weg bewandeld. De Geschiedenis der vaderlandsche Letterkunde is door deze kritische Biografie van den zeer geleerden JUNIUS verrijkt, en alles, wat met den grooten, vaak miskenden man in verband kan gebragt worden, zorgvuldig opgezameld. In het eerste gedeelte wordt ons medegedeeld, wat er van den levensloop des geleerden mans bekend is; vervolgens worden zijne karaktertrekken, vooral uit zijne weinig bekende en nog onuitgegevene brieven, ontwikkeld, en eindelijk zijn geslacht en zijne afkomst daarbij gevoegd. Deze berigten, met groote zorg uit de oorkonden medegedeeld, zijn hoogst belangrijk, ook voor den beoefenaar der vaderlandsche Geschiedenis; en te meer nog, dewijl de Schrijver eene eigenlijke geleerde reize heeft ondernomen, om bouwstoffen te verzamelen, en zich daartoe bij aanzienlijke Geleerden van ons Vaderland aanmeldde, waar hij met echt Hollandsche en Zeeuwsche voorkomendheid schijnt te zijn ontvangen. — Het ligt buiten ons doel, een uittreksel uit deze geleerde Biografie te geven, dat trouwens vóor den geletterden, die het werkje in handen neemt, nutteloos zoude zijn. — Wij vonden een klein, doch geldig bewijs van des Schrij-

vers onpartijdigheid aan het einde van Caput II, p. 39, 40. JUNIUS, de geleerde man, ging mank aan een zeker euvel, waarmede onze vrome Voorvaders wel eens meer behebt waren: hij mogt gaarne een glaasje, of een groot glas, ligten. Mogelijk, als *Medicus* en *Noord-hollander*, had hij dit noodig, gesteld dat de vermoeijenissen van zijne praktijk en de gure, vochtige lucht hem daartoe aanspoorden, — dat was nu „ *more Graecorum*,". waar de wijsgeeren, met de μεγαλαι φιαλαι (de Atheensche bokalen van de grootste soort) voor zich, vreeselijk hard en diepzinnig keuvelden. Onze Schrijver legt er een aardig pleistertje op: „ *Quod si quis ingentes ejus calamitates cognoverit, minus mirabitur, condonabit autem potius et miserabitur*;" d. i.: Indien iemand de groote tegenspoeden kent, waarmede JUNIUS te worstelen had, zal hij zich daarover minder verwonderen, maar hem veeleer vergeven en beklagen." Dat is nu wel zeer menschlievend gemeend; maar wij gelooven niet, dat *deze* slotsom logisch is: „ Een geleerd man, door veel leeds gekweld, mag ook geweldig drinken." Waarschijnlijk zoude de beroemde HADRIANUS zich op eene betere wijze hebben kunnen troosten, dan door: *curas depellere vino!*

Het tweede deel der Dissertatie behandelt de letterkundige verdiensten van JUNIUS; eene zeer uitgebreide en geordende *nomenclatuur* van zijne schriften. Wie zich de moeite geeft, om die *Bibliotheek, door éénen mensch geschreven*, te overzien, zal uitroepen met DOUZA: „ *hic vobis alter* ERASMUS *erit!*" of met GRUTERUS hem noemen: „ *Bataviae Smaragdum*." Wat moeten die geleerde Mannen van vroegeren tijd toch voor wezens geweest zijn? Waar vonden zij het geheim, om hunnen levenstijd te *verdubbelen?* En als wij dan gedenken aan *onze* akademische Geleerden, die in de kracht van hun leven, omringd door duizend boeken en manuscripten, toch niets verrigten, dan hetgeen om des *lieven broods* wil verrigt *moet* worden, en als sluimeren op het reuzenwerk hunner Voorvaderen, — dan, ja

dan zouden wij de fchimmen van JUNIUS, ERASMUS, GRONOVIUS en anderen gaarne bezweren, dat zij kwamen fpoken op de ftudeerkamers van zoo vele geleerde tijdgenooten, zoodat hun de haren te berge rezen, en zij de handen aan het werk floegen, en het goud hunner geleerdheid gangbaar maakten voor allen, die niet zijn „*interioris admisfionis*," d. i. van de goede vrienden.

Doch, genoeg reeds, om het zeer verdienftelijke werk van den jeugdigen SCHELTEMA aan de algemeene aandacht der Geletterden (met en zonder titels) aan te bevelen. Zelfs de ongeleerde zal het allerkeurigst uitgevoerd portret van den beroemden veelweter met genoegen befchouwen, en dan het fierlijk gekleurd wapen van den held. Wij herinneren ons niet, eenige der laatftelijk geborene Akademiewichten in zulk een keurig en fchoon doopkleed te hebben begroet, — even zoo min, als wij iets zouden mogen aanmerken op de vloeijende en zuivere Latiniteit. Wij vereenigen ons gaarne en geheel met den welgemeenden wensch, in de dichtregelen vervat van den Weleerw. LUBLINK WEDDIK achter de Disfertatie:

„Gij hebt den grooten man, wiens naam u fiert, zien fterven;
Hij eischte toen van u, dat ge, aan zijn doel getrouw,
Een' roem, die niet verkwijnt, hem waardig, zoudt verwerven.
Gehoorzaam zijn gebod: voltooi, volmaak zijn' bouw!"

Gefchied- en ziektekundige Bedenkingen en Aanwijzingen omtrent de Koepokinenting (Vaccinatio), *door* H. J. SCHOUTEN, *Med. Dr. Te Amfterdam*, *bij* S. de Grebber. 1835. *In gr. 8vo. XI en* 96 *bl. f* 1-50.

„*D'où vient ... que l'homme .....*
„*Croit toujours feul avoir la fagesfe en partage.*"

H. J. SCHOUTEN, hier boven, bl. 8.

Ne-

Nevens de drukfeil, tegenover de eerfte bladzijde opgegeven, had ook nog behooren vermeld te worden bl. 21, waar men, in plaats van *areola*, *aureola* leest, verg. ook bl. 58.

De Verhandeling zelve wordt geopend met eene befpiegeling over de lotgevallen van menfchelijke leerftelfels en vindingen, en hoe het derzelver uitvinders en voorftanders is gegaan. Deze ftelling wordt met een groot getal voorbeelden geftaafd, welke men in de gefchiedenis niet angftig behoeft te zoeken. Of echter hier de herinnering aan de lotgevallen van den Heiland wel zeer gepast is, geven wij in bedenking. En wat men nu verder van den *Goddelijken* (!) SOCRATES af tot den laatften uitvinder in onzen tijd leest, het zijn niet anders dan de gewone lotgevallen der menfchen. Men doet best zich te fchikken naar hetgeen nu eenmaal niet te veranderen fchijnt, en zulks in fpijt van *quasi Letteroefenaren*, *Recenfenten*, *Kritikasters* en het verder talloos heir van bedillers, enz. bl. 8. Rec. zal het zich ook getroosten, onder welke benaming ook, zich hier eene plaats te zien aanwijzen. Wanneer het ook eenen SOCRATES, bij herhaling *de Wijze* genoemd, niet anders ging, wie zou dan op een beter lot durven aanfpraak maken? En indien de Geneeskundige met zulke voorbeelden zich niet kon tevreden ftellen, hij leze, wat VAN HELMONT overkwam (bl. 9). Intusfchen heeft men thans minder dan ooit te klagen; de tijden zijn federt veel verbeterd; door de verlichting zijn groote vorderingen gemaakt; de *curatio magnetica* onder anderen mag thans vrij en onverlet uitgeoefend worden; de vervolgzucht moge gepoogd hebben eenen befaamden VAN DER LEE en beruchten MEIJER te bemoeijelijken, de Regtbanken ftaan niet meer onder den invloed van den Aartsbisfchop van *Mechelen* (bl. 9); deze Mannen mogen, behoorlijk gepatenteerd, met en zonder magneet alles genezen, tot den *bloeijenden kanker* toe! Hoe het vroeger geweest zij, onze tijden zijn toch zoo erg niet

meer, dank zij den geest der eeuw! Hoe kan de Heer SCHOUTEN dien zoo geheel miskennen? (bl. 11 en 12.)

Dit betoog gaat vervolgens over de Geneeskunde, en komt eindelijk op de Koepokken neder, alles naar aanleiding van het vermelde opschrift. Hoe uitvoerig, vernemen wij hier echter niets, hetwelk niet reeds meermalen gezegd en gehoord is. Ten zij men wil uitzonderen de stelling van den Schrijver, dat de koepok de meeste overeenkomst met de menschelijke pokken aanbiedt, niettegenstaande menschen- en koepokken de grootste verscheidenheid opleveren; vergelijk hiermede bl. 85. Dit betoog wordt met 14 gevolgtrekkingen besloten, tegen sommige van welke niet veel te zeggen valt, als b. v. n°. 8, dat niets op deze wereld de proef der volmaaktheid kan doorstaan; n°. 9, dat niets volstrekt goed, niets volstrekt kwaad is, enz. Van bl. 34 houdt de Heer SCHOUTEN zich met de inenting bezig. Tegen het geweld der kinderziekte werd eerst de vroegere inenting beproefd, en later de ontdekking van JENNER aangewend. Met bl. 42 schijnt hij eerst tot zijn eigenlijk doel te komen, en handelt over de voorwaarden, welke de koepokinenting vordert, waarbij hij zich tot 5 punten bepaalt. Het gewone wordt bl. 44 over het voorwerp gezegd; hetzelfde geldt van de stof bl. 47—49; de wijze van inenting bl. 49. Bl. 53 wordt de ontwikkeling der ware en valsche koepok nagegaan. Van bl. 61 worden de voorwaarden behandeld, die de behoorlijke werking der koepok moeten waarborgen. Van hier tot het einde houdt de Schrijver zich nog bezig met bespiegelingen, waarvan vele op losse gronden rusten, andere nog veel tijds zullen vorderen, eer men met eenige zekerheid omtrent dezelve iets zal kunnen vaststellen. Over het algemeen mag men weinig van bespiegelingen wachten, waar alles op ondervinding berust. Ten opzigte der Koepokinenting is onze ondervinding nog van zoo weinig belang; in het geheel omtrent de smetstoffen, hoe verre zijn wij nog gevorderd? Och had de Schrijver vooral hier niet aan de Cholera, onder an-

deren bl. 82, herinnerd! Dit laatfte gedeelte eindigt wederom met 17 gevolgtrekkingen, waaronder ons vooral die getroffen heeft, „dat het niet plaats hebben van „reactieverfchijnfelen van eenig belang na de vaccinatie „geenszins bewijst, dat zij haar *zedelijk* doel zal mis- „fen" (?!) Het flot der Verhandeling, bl. 95, herhaalt, „dat de Koepokinenting niet vrij kan blijven van „hetgeen alle uitvindingen treft; — dat zij echter geene „menfchelijke uitvinding is, maar door de Natuur, dat „is door Gods vinger is aangewezen, en de mensch „flechts deze aanwijzing van toepasfing heeft gemaakt."
Indien de bijgevoegde plaat wezenlijk nut zoude ftichten, had zij behooren gekleurd te zijn.

Handboek der Analytifche Scheikunde van H. ROSE, *enz. IIden Deels 1fte en 2de Afleveringen. Te Rotterdam, bij* P. H. van den Heuvell. 1836. *In gr. 8vo. f* 2-80.

Wij hebben reeds in een der vorige ftukken dezes Tijdfchrifts het eerfte deel van bovenftaand werk aangekondigd, en onze lezers met deszelfs ftrekking bekend gemaakt. Het zij ons dan nu flechts vergund, het publiek oplettend te maken op den fpoed, waarmede de uitgave wordt voortgezet, en waardoor de vlijtige Vertaler en Uitgever beiden de belangen der bezitters van hetzelve bevorderlijk zijn. Dit tweede deel loopt over quantitatieve ontledingen, gelijk het eerfte over qualitatieve liep. Hetzelve handelt in 't bijzonder over de bepaling van het *potasfium* en *potasfa*, over *fodium*, *lithium*, *baryum*, *ftrontium*, *calcium*, *magnefium*, *aluminium*, *beryllium*, *thorium*, *yttrium*, *cerium*, *zirconium*, *manganefium*, *ferrum*, *zincum*, *cobaltum*, *niccolum*, *cadmium*, *plumbum*, *bismuthum*, *uranium*, *cuprum*, *argentum*, *hydrargyrum*, *rhodium*, *palladium*, *iridium*, *osmium*, *platina*, *aurum*, *ftannum*, *titanium*, *antimonium*, *wolframicum*, *molybdenum*, *chromium*, *arfenicum*. De beloofde bijvoegfelen van ROSE zijn niet achterwege gebleven. Zij zijn in het eerfte deel zoowel in als achter den tekst geplaatst. In deze twee ftukken van het tweede deel zijn die bijvoegfelen op verfcheidene plaatfen in den tekst ingelascht. Men ziet hieruit

onder anderen ook, dat Prof. ROSE over de uitvoering der vertaling tevreden is, en den Heere DE VRIJ dezen arbeid genoegzaam toebetrouwt. Wij verheugen ons, dat zich alzoo bevestigt, hetgeen men vroeger heeft doen verwachten, dat namelijk de vertaling van ROSE door DE VRIJ eene nieuwe uitgave van het boek van ROSE zijn zoude.

Druk en papier zijn gelijk aan die der vorige ſtukken. In deze twee laatſte vindt men drie zeer goede houtſneêfiguren.

Verhandeling over het Rundvee, deszelfs aard en hoedanigheden, verbetering van het ras, kweeking, en voorkoming of herſtelling der ziekten, enz. Door J. L. BRUINZEEL, *gebrevetteerd Veeärts, in het Land van Tholen. Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendrikſen. 1834. *In gr. 8vo.* 136 *bl. f* : - 90.

Recenſent zal beginnen met de verklaring, dat hij geen gebrevetteerd of ongebrevetteerd Veeärts is, en dat hij vreest onder die Geleerden te behooren, aan wier gevoelen de Schrijver bij herhaling in zijn boekje betuigt weinig gewigt te hechten. Zoo dus deze recenſie bij geval onder het oog des Schrijvers kwam, legge hij dezelve gerust ter zijde. Maar Rec. meent toch niet geheel ongeroepen te zijn, om over dit werkje te oordeelen; want, daar geneeskundige en natuurkundige wetenſchappen hem eene reeks van jaren onafgebroken hebben bezig gehouden, kan hij eenigermate beſeffen, wat *theorie* van Veeärtſenijkennis wezen moet. Tegen deze *theorie* ſtellen de *empirici* ervaring; en wij hebben voor ervaring zoo veel achting, dat wij haar niet tegen, maar naast of boven *theorie* plaatſen, met dat verſtand evenwel, dat ervaring en *theorie* nimmer ſtrijden kunnen.

Het was te wenſchen, dat de Schrijver, die een ervaren man ſchijnt te zijn, uit zijn werkje veel onnoodig gepraat had weggelaten, zoo als zijne *declamatiën* tegen wetenſchap, waaraan hij vreemd is; dat hij daarbij zijne ervaring niet met verkeerd aangebragte, uitheemſche woorden ontſierd, en daardoor zich in het oog van kundigen benadeeld had. Zijne *aetiologie* is in het ééne woord *verkoudheid* opgeſloten, en daaruit ontſpringen *alle* kwalen bij het vee, die hij, elf in getal, opnoemt en beſchouwt; het gele water, de longziekte,

het bloedpisfen, de bot of leverworm enz. Op bl. 70 leeren wij, dat de vloeibare deelen, door welke het geheele dierlijke ligchaam gevoed wordt, uit bloed, weiftof en (!) *lympha* beftaan; op bl. 71, dat de vulkanen verfteeningen veroorzaken (hetwelk tot betoog der mogelijkheid eener *generatio fpontanea* der wormen wordt aangevoerd). Voorts verwart de Schrijver chijl met fpeekfel, en fpreekt over voeding, over uitwafeming (waarbij, volgens den Schrijver, zich zoutachtige, *bitumineuze* deelen uit de huid ontlasten) op zoodanig eene wijze, dat het duidelijk blijkt, dat hij zelf er geen regt begrip van heeft. Van dit woord *bitumineus* is, om het in 't voorbijgaan te zeggen, de Schrijver een groot vriend, en gebruikt hetzelve telkens, zonder, zoo het fchijnt, te weten, wat het eigenlijk beteekent. — Zoo lang men ons niet overtuigd heeft, dat de *phyfiologie* eene wetenfchap is, die enkel tot het menfchelijk ligchaam moet beperkt worden, zoo lang zullen wij elken Veeärts alle theoretifche kennis ontzeggen, die niet regt weet, hoe het inwendig maakfel en welk het nut der deelen zij.

Is daarom het boekje onnut? Wij gelooven *neen!* Het behelst vele goede, weldoordachte zaken, en draagt blijken van ervaring; maar het had beknopter en vooral eenvoudiger moeten wezen, zonder omhaling eener geleerdheid, die de Schrijver (zonderling genoeg!) niet fchijnt te achten en echter hier en daar waant te moeten vertoonen.

Bijzonder komt ons het eerfte gedeelte aangaande de aanfokking van gezond vee en de verzorging der kalveren allezins aanprijzenswaardig voor. Had de Schrijver zich daarbij bepaald, zonder eene behandeling der ziekten van het vee, welke veel te wenfchen overlaat, al bevat dezelve dan ook eenig goeds, wij zouden zijn boekje onbepaald en met de meeste gerustheid hebben aanbevolen.

Een aanhangfel over het fcheren der fchapen, hetwelk de Schrijver meent dat eerst in Julij behoort te gefchieden, dewijl het vroeger fcheren deze dieren aan *verkoudheid* blootftelt, wordt als een *toegift* achter de Verhandeling gevonden.

Volledige Jagersfchool, of Kortbegrip der geheele Jagt. Een Hand- en Leerboek in alphabetifche orde voor Jagers, Vogelaars, Landbouwkundigen en Liefhebbers van de Natuur-

lijke Historie. Naar het Hoogduitsch van C. F. G. THON, *door* D. BOMHOFF, HZ. *Te Arnhem*, *bij* J. G. Meijer. 1835. *In kl. 8vo.* 588 *Bl. f* 4-50.

De kunst om op de jagt goed te schieten. Mitsgaders aanwijzingen omtrent de behandeling van het jagtgeweer en wat daartoe behoort. Als Aanhangsel. De kunst om het wild uit de verte in de nabijheid te lokken. Naar het Hoogduitsch. Te Arnhem, *bij* J. G. Meijer. 1835. *In kl. 8vo.* 103 *Bl. f* :-90.

Het ware, voor jagers van beroep en voor de menigvuldige liefhebbers van het edele (*) jagtvermaak, wel te wenfchen, dat eene bekwame hand zich verledigde tot het opftellen van eene volledige Jagersfchool voor onze gewesten, die, hoezeer, met uitzondering van *Maltha*, de meest bevolkte van *Europa*, toch altoos nog genoegzame bosfchen, velden, wateren en rivieren opleveren, om velerlei foorten van wild te verfchaffen. Zoo lang echter die wensch onvervuld blijft, moeten wij ons wel behelpen met vertalingen van werken, door onze *Duitfche*, *Engelfche* en *Franfche* naburen in het licht gegeven; en daaraan zijn dan ook de werkjes, welke wij aankondigen, de eer der vertolking verfchuldigd.

De wijdloopige titel van het eerfte belooft veel, maar geeft niet alles, wat hij belooft, om op volledigheid aanfpraak te kunnen maken, en bevat evenwel verfcheidene artikels, die voor onze jagers volkomen overbodig zijn. Had de Vertaler kunnen goedvinden, dat overbodige uit te monfteren, dan zou het werkje even veel aan dikte verloren als aan bruikbaarheid gewonnen hebben. De woorden: *Beer*, *Bever*, *Damhert*, *Eland*, *Gems*, *Steenbok*, *Wolf*, *Zwijn* (wild) konden voor Nederlandfche jagers gerust overgeflagen zijn; het wijdloopige artikel over Herten en Reeën is ook van weinig nut, omdat de jagt op dat vorftelijke wild bij Art. 13 van de Wet van 11 Julij 1814 verboden is, anders dan op bijzondere vergunning, die niet menigvuldig gegeven wordt. De geheele oppervlakkige befchrijving van het afrigten der Valken kon ook wel gemist worden. Bij het artikel *Konijn* had de Vertaler wel mogen voegen het nadeel, dat deze dieren aan onze duinen en zeeweringen doen, en de verordeningen tot uitroeijing, dien ten gevolge gegeven.

(*) In den zin van *Adellijk* misfchien? — *Redact.*

Wij meenen ook, dat de benaming van het *moeder-konijn* bij ons *voedster* is. (*) Vruchteloos zochten wij naar verschillende jagttermen en benamingen, die hier toch eigenaardig thuis hoorden, en vonden enkele, die bij onze jagers vergeefs op burgerregt aanspraak zouden maken. Misschien komen die termen vollediger voor in het Jagers-woordenboek, dat wij, met den Almanak, in ons exemplaar niet hebben gevonden, offchoon de aankondiging van dit werk, achter No. 2 te vinden, dezelven opnoemt, als daarbij behoorende; ten zij dan, dat er nog eene andere *volledige Jagersschool* bij den Uitgever te bekomen is, hetgeen wij bezwaarlijk kunnen denken, hoezeer de titel, aldaar opgegeven, eenigzins verschilt met dien, welken wij aan het hoofd van dit verslag getrouw hebben afgeschreven. De geheele inrigting van het werkje is ten behoeve van *Duitschland*; de afmetingen in duimen zullen dus ook wel *Duitsch* zijn; taal en stijl dragen van dien oorsprong mede veelvuldige blijken, en op de correctie valt niet zeer te roemen. Indien men dus geen jager is, zal men het door de studie van dit boek niet worden; trouwens er is geen vak, waarvan de praktijk bezwaarlijker door de theorie duidelijk kan worden, en zouden wij schier aanraden, om bij de jagt de eerste altoos grootendeels de laatste te doen voorafgaan. Ondanks alle deze aanmerkingen, welke wij nog met andere zouden kunnen vermeerderen, is er veel goeds en bruikbaars in dit werkje, en kunnen wij de liefhebbers wel aanraden hetzelve te koopen en aan de praktijk te toetsen, waartoe het naderend jagtsaizoen geschikte gelegenheid aanbiedt. De geoefende jager zal altoos nog veel vinden, dat hij of niet, of zóó niet wist, als het hier geleerd wordt door een' man, die, als voormalig Bosch-Commissaris van den Groothertog van *Saxen-Weimar Eisenach*, voorzeker eene authoriteit is, welke mag geciteerd worden. Zes goed gesteendrukte tafels, met afbeeldingen van herten-, beeren-, wolfs-, vossen- en andere wildsporen, eenige jagtgereedschappen, en veelvuldige strikken, vallen, knippen en beugels, vermeerderen de bruikbaarheid van dit wat al te lijvige boekdeeltje.

No. 2 kan op uitvoerigheid wel niet, veel min op zuiverheid van stijl of taal roemen, maar levert toch, wat het be-

(*) Zie BILDERDIJK's *verkl. Geslachtlijst der Naamwoorden*, D. II, bl. 33.

looft, zelfs nog wel wat meer en overtolligs, alzoo het den jager vrij onverschillig is, wie het buskruid heeft uitgevonden, of uit welke bestanddeelen en evenredigheden hetzelve is zamengesteld. Dat het werkje uit twee Schrijvers is bijeengebragt en vertaald, blijkt, behalve uit het Voorberigt, uit bl. 48 en 99, waar de verhouding van het lood tot het buskruid der lading geheel verschillend wordt opgegeven, en zouden wij de empirische behandeling, die aan het einde der laatstgenoemde bladzijde wordt aangeraden, niet alleen voor *enkele*, maar voor *alle* jagtgeweren wel de beste keuren. Het werkje geeft zeer goede wenken omtrent het schieten op snelbewegende voorwerpen, de behandeling van het jagtgeweer, de beproeving der kracht en de bewaring van het buskruid, de kenteekenen, ook voor mingeoefenden, van de deugdzaamheid dier gevaarlijke, maar voor den jager onontbeerlijke stof, en levert omtrent de geweerproppen een vertoogje, dat der overweging wel waardig is.

Wenken ter handleiding in de beoefening der Schilderkunst. (*Vita brevis, ars longa.*) *Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1835. *In gr.* 8*vo.* 96 *Bl. f* :-90.

De toenemende beoefening en aanmoediging der vaderlandsche Schilderkunst behoort onder de verblijdende verschijnselen onzer dagen. Elke goede handleiding, om die beoefening aan het groote doel dier kunst te doen beantwoorden, verdient aanprijzing en opmerking.

De Schrijver van dit stukje noemt zich niet, waartoe ook niemand hem kan verpligten; offchoon de daarvoor door hem opgegevene reden, dat hij zich niet sterk genoeg gevoelt, om bij eene scherpe kritiek koud te blijven, ons op zichzelve niet genoeg afdoende toeschijnt. Dit daargelaten, wij vragen minder naar den persoon dan naar zijnen arbeid, en deze getuigt, dat de Schrijver voor zijne taak berekend en met al de deelen van het vak, waarover hij schrijft, bekend is, al mogt dan ook een of ander kunstbroeder met hem over ondergeschikte punten verschillen.

Wij ontvangen hier de opgave zijner meening, hoe de beoefenaar der Teeken- en Schilderkunst trapswijze behoort op te klimmen, om eindelijk meester in het vak te worden; welke hulpwetenschappen hem daartoe noodig zijn; wie hij zich,

in de onderscheidene vakken der kunst, tot voorbeelden te stellen heeft, en van welke werken, zoo oudere als latere, hij zich bij deze studiën met vrucht kan bedienen. Het boekje, hoe beknopt, is rijk in goede lessen voor den leerling, en zal ook, naar wij vertrouwen, den leermeester hier en daar niet overtollige wenken en herinneringen geven.

Rec. vereenigt zich o. a. met den wensch des Schrijvers, (bl. 7) dat bij de Schilder- en Teekenäkademiën in ons Vaderland oordeelkundige lessen over de historiële compositie mogten worden gegeven, het gemis waarvan hij onder de voornaamste oorzaken telt der, naar zijn oordeel, te menigvuldige navolging van het romantieke genre, dat hem strijdig voorkomt met de kenmerkende trekken der Nederlandsche Schilderschool, eenvoudigheid en waarheid namelijk.

De Mensch, de Wereld en het Leven. Beschouwingen en Opmerkingen, naar het Hoogduitsch van C. VON HACKE, *Minister van Staat, enz. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck, 1836. *In gr. 8vo. VII*, 220 *bl. f* 2 - 10.

Menig Vertaler van onzen tijd schijnt zich meer op het *veel*, dan op het *goed*, toe te leggen. Het oude *multum* en *multa!* Geschreven en vertaald *moet* er worden; maar gaarne zagen wij, dat onze Boekhandelaars iets meer geleken op filtreermachines, dan op dakgoten, die dikwerf vuil en loodwater laten passeren. Onder de kenmerkende eigenschappen onzer eeuw behoort ook de vertaalwoede. *Oud-Nederland* staat tusschen *Frankrijk*, *Engeland* en *Duitschland*, als een jarig kind, dat men van alle zijden de handen, rok- en broekzakken met zoetigheden volstopt: het rijk begiftigde kind heeft het zoo druk met gedurig ontvangen, dat het geen tijd heeft, om de *eigene* handen *zelf* uit te steken, en onophoudelijk knikken moet, om de drie milde naburen vriendelijk te bedanken.

De Vertaler van dit klein, maar rein boeksken heeft geene dwaze of overhaaste keuze gedaan, toen hij de, in *Duitschland* gunstig bekende, *Auffätze aus den Papieren eines Verstorbenen* voor zich nam en in een Nederlandsch gewaad stak. De Titel, door hem gekozen: de Mensch, de Wereld en het Leven, geeft ons eenigzins een begrip van den rijken voorraad, hier te vinden. Maar, wat is hier dan te vinden?

vraagt de lezer, die gaarne, en te regt, *bepaalde* Titels leest. Wij beroepen ons op den Vertaler, in zijn Voorberigt: „ De Schrijver behandelt in deze weinige bladen eenen schat van de belangrijkste onderwerpen, en toont eene meer dan gewone kennis van het menschelijk hart te bezitten. Op eene eigenaardige, dikwerf oorspronkelijke wijze, beschouwt hij den mensch in zijne betrekking tot de wereld en het leven, der menschen deugden en ondeugden, hunne goede en kwade eigenschappen; met geestige scherts weet hij zijne schrandere opmerkingen te kruiden, en allerwegen straalt bij hem door eene waarachtige belangstelling in alles, wat 's menschen heil en geluk bevorderen kan. Men vindt in dit werkje alzoo een kort begrip van eenvoudige levenswijsheid, of, wil men het, eene handleiding tot levensgeluk, eene beoordeelende beschouwing van het belang en de waarde van menschelijke en wereldsche zaken." Wij moeten bekennen, dat de Vertaler (de Weleerw. Heer MEPPEN, te *Schiedam*) ons hier niet, volgens gebruik der Voorberigters, iets op de mouw heeft gespeld. Het werkje is inderdaad rijk aan kernachtige, grondige, geestige gedachten, — beschouwing van den mensch en zijnen verschillenden toestand, op eene oorspronkelijke wijze uitgedrukt, waarbij de echt zedelijke en godsdienstige stichting niet uit het oog is verloren. Inderdaad belangrijke onderwerpen worden hier in een helder en aangenaam licht geplaatst: de mensch, de beschaafde mensch, de vrouw, de meisjes, het huwelijksleven, de opvoeding, de liefde, de vriendschap, de geestdrijverij, het Evangelie, de dood, het geluk, de behaagzucht, de burgerlijke vrijheid, de bedelaars, de rijken, en nog vele andere onderwerpen, worden ons, in 62 kortere en meer uitvoerige hoofdstukken, ter beoordeelende beschouwing aangeboden, doorvlochten met wijsgeerige bepalingen, treffende vergelijkingen en soms roerende gevolgtrekkingen. Het werkje is dus, in zekeren zin, eene nalezing, een supplement, een aanhangsel op de bekende *principes philosophiques* van den schranderen Kolonel DE WEISS, met dit verschil, dat men hier voor het Nederlandsche hart meer echt godsdienstige denkwijze aantreft, en eene meer kalme levensbeschouwing, zoo als men die gewoon is van den wijsgeerigen *Duitscher*. Naar ons oordeel is dit kleine werkje de lezing en behartiging van ons beschaafd publiek overwaardig, en de moeite, door den Vertaler daaraan besteed, achten wij niet voor verloren. De vertaling zelve is

buitengemeen juist en duidelijk, hier en daar zelfs wat al te schroomvallig; doch zeer gelukkig zijn hier tevens de blinde klippen van het indringend *Germanismus* vermeden, en de Vertaler heeft het oorspronkelijke meer na-gedacht, dan na-geschreven. — Het zal onzen lezeren zeker niet onaangenaam zijn, wanneer wij, als proeve, eenige gedachten uit dit werkje losmaken en mededeelen, waardoor deszelfs geest en strekking best zal kunnen gekend worden:

„ De menschen zeggen: het leven is kort, en niettemin beijveren zij zich om het nog korter te maken. Niemand wil heden leven; niemand is tevreden met het tegenwoordig uur; allen vinden zestig minuten te lang."

„ Die in ledigheid verteert en doorbrengt hetgeen hij zich niet zelf verwierf, steelt — en wien de Staat betaalt, om niets te doen, leeft, even als de roover, ten koste der voorbijtrekkende reizigers."

„ De mensch is zeer sterk, indien hij zich vergenoegt te zijn hetgeen hij is, en zeer zwak, indien hij zich boven de menschheid poogt te verheffen. Overwegen wij den omtrek van onze spheer, en houden wij ons in het middelpunt, gelijk de spin in haar webbe."

„ De vrouwen hebben eene zekere buigzaamheid van tong; zij spreken gemakkelijker, vroeger en aangenamer, dan de mannen. De man zegt hetgeen hij weet, de vrouw hetgeen haar behaagt."

„ De mannen spreken en philosopheren juister over het menschelijk hart, de vrouwen kennen het beter en lezen er juister in. De vrouw merkt beter op, de man oordeelt beter."

„ Als men de vrouwen van zingen, dansen of van alle andere verstrooijingen der wereld terughoudt, dan worden zij gemelijk, knorrig, krakeelachtig, onverdragelijk in haar huis."

„ Het geweten is de meest verlichte wijsgeer, en men kan zeer pligtmatig handelen, zonder CICERO's boeken over de Pligten gelezen te hebben; gelijk de deugdzame vrouw niet altijd weet te bepalen, waarin de deugd bestaat."

„ Een braaf man zal nooit eenen beteren vriend bezitten, dan zijne vrouw."

„ Men kan gelooven, dat een vriend *zich* bedriegt, maar nimmer, dat hij *ons* bedriegt."

„ Er zijn duizend geheimen, welke drie vrienden moeten

weten, maar die slechts twee vrienden elkander kunnen mededeelen."

„ Men legt het Evangelie nooit uit de hand, zonder dat men zich door de lezing verbeterd gevoelt; en vervullen andere geschriften ons met bewondering, de heiligheid van het Evangelie treft ons hart."

„ God te dienen, wil niet zeggen: zijn leven knielend op een' bidstoel door te brengen, maar de ons voorgeschrevene pligten te vervullen."

„ De liefde tot God wordt voor den schijnvromen eene verontschuldiging om niemand te beminnen; ja, zij beminnen elkander onderling niet. Hoe meer zij zich van de menschen losrukken, des te meer eischen zij van dezelve; en men zoude bijna gelooven, dat zij zich slechts tot God verhieven, om zijne magt op aarde te kunnen uitoefenen."

„ Men zag groote misdadigers tot de deugd terugkeeren, en in eene goede godsdienstige gemoedsgesteldheid hun leven eindigen; doch niemand zag ooit eenen huichelaar in eenen braven man herschapen. Men zou misschien met gevolg de verbetering van eenen CARTOUCHE hebben kunnen beproeven en hopen; maar geen nadenkend mensch zou de vruchtelooze poging daartoe bij eenen CROMWELL hebben aangewend."

Geld en Geldzaken, voor jonge lieden uit den beschaafden stand. Door W. J. OLIVIER, *uit het Engelsch vrij vertaald. Met* 15 *Platen. Te Amsterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1835. *In kl.* 8*vo.* 85 *bl. f* 1-20.

Een klein, net gedrukt boeksken, zoo als de meeste voortbrengsels der pers van den Heer C. A. SPIN; het neemt dadelijk in door het zindelijk voorkomen en de geheele behandeling; de plaatjes onderscheiden zich wel niet bijzonder, het zij door ordonnantie of uitvoering; zij kunnen ook als geen noodzakelijk vereischte tot dit werkje beschouwd worden, ja zouden voor jonge lieden uit den beschaafden stand zeer wel gemist kunnen worden; nogtans zijn zij niet zoodanig, dat zij eene volstrekte afkeuring verdienen. Men kan met den Vertaler zeggen, dat *de zaken, in dit werkje behandeld, de aandacht der jonge lezers* (lezeressen worden

immers niet uitgesloten?) *ten volle verdienen.* De bewerking komt Rec. over het algemeen zeer doelmatig voor, inzonderheid doordien de Vertaler door eene vrije vertaling haar voor de Nederlandsche jeugd des te geschikter gemaakt heeft. Rec. bezit het oorspronkelijke niet, en kan dus de meer- of mindere getrouwheid niet beoordeelen; over het algemeen komt de overbrenging hem voor, vloeijende te zijn. Het boekje is in afdeelingen gesplitst: 1. *Geld.* 2. *Ruiling.* 3. *Koophandel* (zeer kort; beslaat iets meer dan twee bladzijden). 4. *Muntspeciën.* 5. *Waarde* (in verscheidene gedeelten behandeld). 6. *Werkloonen.* 7. *Rijk en arm.* 8. *Kapitaal.* 9. *Belastingen* (zeer uitvoerig, denkelijk om hare groote uitgestrektheid, zoo wel in *Engeland*, als tegenwoordig ook in *Nederland*). 10. *Verhuren en Huren.* Het zijn eigenlijk meer losse stukken, die hier zonder bepaalde volgorde worden behandeld, dan wel eene doorgaande ontwikkeling van het denkbeeld *Geld* en *Geldzaken.* Dit werkje is derhalve voor geene geregelde beoordeeling vatbaar. In het algemeen zij dus gezegd, dat het onderhoudend geschreven is, nuttige wenken bevat, een zedelijk doel beoogt, en steeds op het goede aandringt naar de voorschriften van het Evangelie. Tot eene proeve strekke: „De eenige soort van armoede, „die nimmer is te verhelpen, is de begeerlijkheid; want re„delijke verlangens kunnen bevredigd worden, maar de be„geerten der geldgierigheid zijn nimmer te voldoen. Een „man, die niets bezit, kan mogelijkerwijze nog eenmaal „rijk worden; maar een geldgierig man, hoe veel hij ook „verkrijgen moge, zal altijd inderdaad arm zijn, omdat hij „bevreesd is datgene te gebruiken wat hij heeft, en altijd „angstig haakt en zwoegt naar meer. En, wat nog erger „is, zulk een man „vergadert voor zich eenen schat, die „alleen op aarde is," en „is niet rijk bij God." Onze „Heer en Zaligmaker had dus wel reden ons te vermanen, „op onze hoede te zijn tegen de begeerlijkheid." Met deze proef zal men den Uitgeveren het welgelukken hunner pogingen gaarne toewenschen.

ELEONORA VAN LICHTEVELDE, *of de Blinde uit den Bouwval. Eene oorspronkelijke Nederlandsche Geschiedenis uit de laatste helft der zeventiende Eeuw. Te Alkmaar, bij* J. A. M. W. le Sage ten Broek. 1834. *In gr. 8vo.* 264 *Bl.* *f* 2-75.

Evenmin als de Schrijver beminnen wij verdichte verhalen, wanneer zij, „ gelijk de producten van ſommigen onzer na„ buren, meer de verbeelding verhitten, dan wel eigenlijk „ voldoen," of wanneer het „ voertuigen zijn van eene uitgerekte zedeleer, die vaak lezers en ſchrijver zelve ver„ moeit, en toch in een' Roman meestal, als onbruikbaar, „ wordt overgeſlagen;" maar evenmin wil het ons bevallen, wanneer een dikker of dunner boekdeel, wèl beſchouwd, niet veel meer bevat, dan de rampen van een paar gelieven, die met allerlei tegenwerking te kampen hebben, doch eindelijk, na dat alles in getrouwheid en deugd te zijn doorgewor ſteld, elkander door eenen zamenloop van zonderlinge gebeurtenisſen krijgen, zoodat de zaak, even als eene uit het venſter geworpene kat, na eenige ſlingeringen, op hare pooten te land komt. Dit laatſte is van vèlen onzer hedendaagſche Nederlandſche Romanſchrijvers het gebrek. Schilderen al enkelen (men denke aan eenen *Schildknaap*, *Pleegzoon* en dergelijken) belangrijke tijdvakken uit de geſchiedenis des vaderlands, of de zeden en gewoonten onzer voorouderen, men zal moeten toeſtemmen, dat dit uitzonderingen zijn, en dat — ook wat het fonds aangaat — dit vak van letterkunde nog op verre na niet bij ons ſtaat op de hoogte, tot welke het door eenen WALTER SCOTT, SPINDLER, COOPER en anderen elders is opgevoerd. Onze Romans zweven te veel in denzelfden beperkten kring; en waarlijk! men behoeft niet te zoeken naar gelegenheid, om dien te verwijden. Welk eene verbazend rijke ſtof ligt b. v. nog onbearbeid in de togten, ontdekkingen en overwinningen onzer voorvaderen in Oost en West!

Uit deze roemrijke herinneringen heeft de Schrijver van het voor ons liggende boek een gedeelte zijner ſtof genomen. Hij heeft daardoor eene rijke mijn trachten te openen; en waarlijk! al ware het alleen hierom, zouden wij het niet van ons kunnen verkrijgen, thans een geſtreng oordeel te vellen; maar pasſen, wat dit gedeelte van het werkje betreft, gaarne het *in magnis voluisſe ſat est* toe, van harte wenſchende, dat deze goudmijn door onze goede vaderlandſche Romanſchrijvers verder worde bewerkt, waartoe wij hun lust en aanmoediging toewenſchen, en het grondig beſtuderen van VAN KAMPEN'S *Nederlanders buiten Europa* aanbevelen.

Ook overigens heeft ons dit geſchrift over het algemeen wèl bevallen, en wij moedigen den Schrijver, die zich J. K.

A Z. te *Alkmaar* teekent en door zijne *vier dagen op reis* reeds bekend is, aan, om op het ingeslagen spoor voort te gaan, waartoe enkele aanmerkingen mogen strekken, om hem misschien van eenige dienst te zijn.

Hij heeft het gebrek, een al te veelvuldig gebruik te maken van den eenen of anderen persoon zijne lotgevallen te doen verhalen, ten einde aan den lezer een gedeelte der geschiedenis te doen bekend worden. Dit moge eene enkele keer gaan, maar het wordt ongevallig, wanneer het te dikwijls herhaald wordt; terwijl, en dit is eene aanmerking, die daarmede in een naauw verband staat, het boek niet is vrij te spreken van eene fout, aan vele nieuwere Romans eigen, — te grooten overvloed van *episoden*, die of op de hoofdgeschiedenis eene zeer verwijderde, zoo als bladz. 54 volgg., of in het geheel geene betrekking hebben, gelijk bladz. 88, 135 volgg. Datzelfde *omne nimium nocet* is ook op meer bijzonderheden van toepassing. De beschrijvingen b. v. van eenen schoonen morgen, verrukkelijken avond enz. zijn wat al te dik gezaaid.

Op al te grove onwaarschijnlijkheden hebben wij onzen Schrijver, voor zoo verre wij ons kunnen herinneren, weinig betrapt. Dat evenwel een jongeling in een oogenblik besloten is, om den anderen dag naar *Oost-Indië* te vertrekken, is, ook bij zijne vroegere neiging tot de zeevaart en in zijne omstandigheden zelfs, wat kras; zoo ook, dat zijn vader dit zoo bijkans onmiddellijk toestaat; en of ook onze voorvaders, die ja! vrij wat minder omslag op het lijf hadden dan wij, echter *in één uur* tot zulk eene reis uitgerust en volkomen reisvaardig waren, lijdt eenigen twijfel. Ook zullen geene twintig Romans ons overtuigen, dat een beeldschoon Hollandsch meisje, door het besmeren van gelaat en handen met zeker kruid, (aan boord van een schip te bekomen) in eenen leelijken Mesties zóó te herscheppen is, dat haar minnaar (zij voegt er een matrozenpak bij) er in geruimen tijd niets van gewaar wordt. „ Maar het moet ook niet al „ te alledaagsch wezen," zegt de vrouw van Rec., met wie hij onder het schrijven daarover spreekt; en daarom genoeg hiervan.

Rec. stootte op enkele *anachronismen* en zonden tegen het kostuum. Het geschrift, bladz. 46 aangehaald, boorst de taal van het begin der veertiende eeuw slechts middelmatig na; en in de 17de eeuw werden bij het ledigen van eenen

beker de namen van Vorst en Vaderland zoo niet zamengevoegd als in onzen tijd. Bovendien een Luitenant ter Zee aan boord van een koopvaardijfchip, bladz. 144. Doch dit zijn dingen, tot de kleinigheden behoorende, even als dat de Moor, die bladz. 36 volg. MULY heet, bij zijn weder te voorfchijn treden, bladz. 246, MULEY is geworden, en GROENENDAAL op bladz. 176 GROENENBERG genoemd wordt. Doch het lust ons niet, aanleiding te geven tot het vermoeden, alsof vitzucht onze pen beftuurde.

In fpijt van den titel, is de hoofdperfoon niet LEONORE, maar DIDERIK MOLENVLIET; gelijk ook de *blinde uit den bouwval* mede eene plaats op den titel inneemt, dien hij waarfchijnlijk niet zou gekregen hebben, indien het niet zoo romantisch klonk, maar op welke hij meer regt zou hebben, indien hij of een meer werkdadig deel had aan de ontwikkeling der gefchiedenis, of aan het einde bleek een meer *interesfant* perfoon te zijn, dan de voormalige bediende van LEONORE's grootouders.

Voorts is de uitvoering goed, en ftrekt den Uitgever tot eer. „ Eene koelte van de *landzijde*," bladz. 205, zal *zeezijde* moeten zijn.

Pandora. Lektuur voor den befchaafden ftand. Verzameld en uitgegeven door D. T. LUBLINK WEDDIK. *IIden Deels Ifte Stuk. Te Amfterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1836. *In gr. 8vo.* 104 *Bl. f* 1 - 25.

Aangemoedigd door het gunftig onthaal, aan *Pandora's* eerfte deel te beurt gevallen, (blijkens het Voorberigt) vindt de geachte Verzamelaar, geholpen door vriendelijke Medearbeiders, zich aangemoedigd, op den ingeflagen weg voort te gaan. Moge de belangftelling van het befchaafd Publiek hem op dien weg vergezellen, en hem bevorderlijk wezen in het ftreven naar het voorgeftelde doel!

De *Correspondentie*, waarvan in het 3de Stukje reeds een en ander werd medegedeeld, wordt bl. 93 verder voortgezet. De drie brieven loopen over nog al belangrijke onderwerpen. Wij hopen, dat de Verzamelaar zich door den daar fchrijvenden Recenfent niet zal laten affchrikken, het Publiek meer van dergelijke Correspondentie mede te deelen.

De *geschiedkundige Portretten*, ontleend uit een geschiedkundig werk van Prof. WACHSMUTH, (derhalve vertaald) zijn fiksch geteekend. De wijsgeerige beschouwing, de kernachtige stijl plaatsen ze echter wat hoog voor het gewone gezigtpunt. Zij kunnen welligt de zucht naar meer geschiedkundige kennis opwekken, en het ware, onzes inziens, gelukkig, wanneer daardoor afbreuk werd gedaan aan het gretig lezen der zoogenoemde *geschiedkundige Romans*. Indien deze ook voor de zedelijkheid minder gevaarlijk zijn, zij werken nadeelig op de vorming van jongelieden; want de Roman van dien aard veroorlooft zich te dikwijls verplaatsing van personen en verzetting van tijd, (anders zoude hij ook geen Roman (verdichtsel) blijven) waardoor jongelieden op het laatst niet meer weten te onderscheiden, wat *verdichtsel*, wat *waarheid* is.

Het Vertoog *over de Taalzuivering* is naar den tegenwoordigen tijd ingerigt. Na verloop van eene eeuw is het nog ongeveer gesteld als ten tijde van onzen niet genoeg gewaardeerden *Spectator*. Die lust heeft, dit ten onregte nagenoeg vergeten boek nog eens in te zien, kan uit Vertoog No. 5 van den 17 Sept. 1731 ontwaren, hoe het toen reeds gesteld was. Mogt ten regel gelden, dat, terwijl het gebruik van uitheemsche woorden somwijlen onvermijdelijk is, men deze evenwel nimmer buiten noodzakelijkheid bezigen moet!

Met genoegen zal men de *Pleitrede voor de Barmhartigheid* lezen. Voor de barmhartigen kan zij evenwel als overtollig beschouwd worden. Of zij veel zal vermogen op *Eigenbelang*, *Gierigheid* en *Weelde?* ... De Pleitbezorger heeft wèl gesproken en verdedigd. Waar echter een der drie genoemde vijanden in het spel is, vreezen wij, of het niet voor doove ooren zal geschied zijn.

Met ruim zoo veel genoegen zal men van dezelfde hand lezen *Albano's Boom*, *uit het Dagboek van eenen Menschenvriend*. De zich noemende *Albano* beschrijft, hoe het hem, den *man*, te moede was, toen hij na een aantal jaren de plaats wederzag, waar hij genoegelijke jaren zijner *jeugd* gesleten had; veel was er sedert omgegaan! Over *Albano's* vroege jeugd schijnt een helder zonlicht gestraald te hebben; onder menige storm- en onweêrsbui schijnt hij tot man gerijpt. Wel was het u, goede *Albano*, *zonderling*, *onbeschrijfelijk weemoedig*, *maar toch aangenaam te moede*, (bl. 50) toen gij

van die plaats moest scheiden en van den man, die de leidsman en ook de vriend uwer jeugd was geweest.

Wij ontvangen ook wederom *eenige bladen uit het Dagboek van eenen Arts.* Ook in deze blinkt hier en daar luim; — over het geheel zouden wij hem eenen scherpen vogel noemen. Leefde hij nog, wij zouden zijnen Cliënten den raad geven, hem vooral niet ondankbaar te bejegenen, wilden zij op den duur op eene goede behandeling rekenen. Offchoon hij de geldelijke belooning niet uit het oog verliest (bl. 31), schijnt dankbaarheid bij hem ook iets gegolden te hebben. Voor eenen Arts toont hij meer geweest te zijn dan een ambachtelijk uitoefenaar zijner kunst; getuige zijne bekendheid met goede geschriften buiten zijn vak.

Met eene *Proeve van een menschkundig Woordenboek voor de negentiende Eeuw* wordt eigenlijk deze bundel geopend. In een kort Voorberigt deelt de Schrijver dezer Proeve ons mede, hoe hij bij het opstellen van dit Woordenboek is te werk gegaan. Tevens verneemt men, hoe hij wenscht, dat van zijnen arbeid gebruik mag gemaakt worden. Het komt ons voor, dat, zoo voortgaande, deze aanteekeningen ruim zoo veel goeds voorspellen als de *Oogpunten*, aan welke de Schrijver herinnert. Ten einde ook zonder ons *praeadvies* (verschooning voor dit woord, Mijnheer V. H. L., Schrijver van het iets over de Taalzuivering!) de *zachtmoedige*, *lieve* lezer (bl. 2) over deze aanteekeningen zijn oordeel kunne vellen, schrijven wij die over op het woord *aanhalen:*
„ *Aanhalen*, b. w. Eigenlijk een woord voor geleerden en
„ kommiesen — want beiden zullen zonder aanhalingen niet
„ ver komen. De aanhalingen der geleerden zijn schitterende
„ dauwdruppen, die zij, des morgens vroeg, als niemand
„ nog wakker is, van de verschillende bloembedden der ge-
„ leerde wereld afligten en op hunne schriften doen kleven,
„ opdat menigeen dezelve voor parels houde, maar het be-
„ drog komt vroeg of laat aan den dag; of, zoo gij wilt,
„ gouden bakerspelden, waarmede het papieren kind, dat de
„ geleerden met moeite baarden, in het doopkleed wordt
„ vastgehecht, en alzoo aan het Publiek voorgedragen; meer-
„ malen bladvullingen, waar de Schrijver liever zijne boeke-
„ rij, dan zichzelven laat spreken. Wanneer de kommiesen
„ eenig verboden stuk aanhalen, zouden wij hen met de Re-
„ censenten vergelijken, die schip en lading onderzoeken.
„ Jammer maar, dat er in de geleerde wereld nog zoo veel

„ gesmokkeld wordt, en men somtijds de kommiesen zelve „ aanhaalt; dat noemt men dan, geloof ik, „ zich de han„ den branden."

De Admirante van Castilië. Door Mevrouw de Hertogin D'ABRANTES. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* G. M. P. Londonck. 1835. *In gr. 8vo.* 587 *Bl. f* 5-25.

Ziet hier, lezers, eene vertaling van een der producten uit de nieuwere *Fransche* Romanschool, door eene Schrijfster, die daarvan geen verwerpelijk deel uitmaakt, en die, met het Hof en deszelfs kronkelwegen niet onbekend, wel berekend is, om daarvan in eenen historischen Roman gebruik te maken. Zij koos tot haar tooneel het *Spaansche* Hof, kort vóór den dood van KAREL II, toen alle hartstogten in beweging en drie partijen in werking waren, om, reeds bij het wegkwijnend leven van dien zwakken, schier krankzinnigen Koning, de erfopvolging in zijne rijken, over welke de zon niet onderging, voor *Beijeren*, *Oostenrijk* of *Frankrijk* te verzekeren. Ieder, die in de Geschiedenis bekend is, weet, op hoe veel bloeds en tranen de dood van dien Vorst *Europa* te staan kwam; hoe ook ons land rijkelijk deel had aan de algemeene ellende, en tot wat prijs de trotsche LODEWIJK XIV eindelijk mogt zeggen, dat er voor zijn rijk geene *Pyreneën* meer bestonden. De voornaamste voorvallen van dat tijdvak, tot in het begin der regering van PHILIPS VAN ANJOU, worden deels volgens de Geschiedenis, deels volgens de *Mémoires* van dien tijd, en deels volgens de *fantaisie* der Schrijfster bewerkt, om daaraan het ongelukkige huwelijk van een' der jeugdige raddraaijers der groote staatsmachine vast te knoopen, waarin het aan geen moorden door vergift en dolk, echtbreuk en tweegevecht ontbreekt, met de noodige ijselijkheden en gruwelen overgaust, om den bedorven' smaak van het *Fransche* publiek door bijmiddelen te prikkelen, zonder welke tegenwoordig geen letterkundig onderwerp meer belang kan wekken of opgang maken. Evenwel is de Auteur eene Vrouw, en heeft alzoo te veel smaak, om niet nog al spaarzaam met die ingrediënten om te gaan; en wij mogen haar het getuigenis geven, om met NATEL te spreken: *qu'elle n'a pas poussé le*

goût du poivre jusqu'à la fureur; ce qui est beaucoup dit, par le tempt qui court.

Het eerste deel moet men als inleiding beschouwen van het vrij wat uitvoeriger tweede, waarin de handeling beter voortspoedt en tot een tamelijk bevredigend einde gebragt wordt; offchoon er veel duisters op te helderen zou vallen, indien men niet wist, dat ook het donkere en onbestemde tot den geest van die soort van geschriften behoort.

Met meer genoegen en belangstelling zouden wij dit verhaal gelezen hebben, indien de Vertaler zich wat minder gehaast, en zich de moeite gegeven had, zijn werk nog eens over te lezen, waardoor verscheiden' volzinnen de noodige verbetering zou te beurt gevallen zijn, en het *Spaansch*, dat niet algemeen genoeg bekend is, had kunnen vertaald worden, waartoe, zoo hij zelf die taal niet verstond, gemakkelijk gelegenheid te vinden ware geweest. Wij hadden ook liever op den titel *Admirant* gelezen, als beter met ons taaleigen overeenkomende, daar men nu ligt op de gedachte komt, dat eene Vrouw de hoofdpersonaadje van het werk uitmaakt. Hoe dit zij, wij kunnen de lezing van dezen Roman wel aanbevelen, voor dezulken, die moeds genoeg hebben, om over de gemaakte bedenkingen heen te stappen, en meer, dan een gewoon verzierd verhaal, wenschen te lezen; maar of daaronder het grootste deel van ons romanlezend publiek wel behoort, durven wij niet verzekeren, en zal de Uitgever het best kunnen bemerken aan het meerder of minder debiet van dit geschrift, dat met een fraai vignet voorzien is.

Thomas Morus, Lord Kanselier van Engeland, door Mevrouw de Prinses DE CRAYON [CRAÕN]. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1835. *In gr. 8vo.* 507 *Bl. f* 4-80.

De Belegering van het Kasteel van Gozzo; of de laatste Assassine. Door den Schrijver van Scipio Cicala. Uit het Hoogduitsch vertaald. II Deelen. Te Schiedam, bij de Munnik en Wijnands. 1834. *In gr. 8vo.* 554 *Bl. f* 5-70.

De Prins van Madagaskar, door K. GUTZKOW, *en Oudejaarsnacht-avontuur, door* H. ZSCHOKKE. *Twee luimige*

Verhalen. Naar het Hoogduitsch. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1835. *In gr. 8vo.* 223 *Bl. f* 2 - 25.

In het eerste der boven aangekondigde drie werken wordt het edele, eenvoudige en verhevene karakter van THOMAS MORUS met geschiedkundige waarheid voorgesteld. Ook HENDRIK VIII en zijne waardige gade schijnen ons getrouw geteekend. ANNA BOLEIN is wel wat ongunstig afgemaald. Als *roman* beschouwd, laat het geheel zich met belangstelling lezen.

Dit laatste is ook het geval met *de Belegering van Gozzo*; maar de waarschijnlijkheid is daarbij minder in acht genomen. Waarom de ontknooping zoo treurig is, begrijpen wij niet. Hoe ligt had de Schrijver in den heldhaftigen, zijne vrouw en kinderen zoo vurig beminnenden CAMILLO, toen hij op den laatsten dag zijns levens, gelijk thans de voorstelling is, het *aurum potabile* met hen gedronken, en daardoor de bezorgdheid en de wanhoop van hem geweken waren, het gelukkige denkbeeld kunnen doen opkomen: „Neen! weg met alle vrees! wat zou ik nu reeds mijne toevlugt tot het *ferrum potabile* nemen?" Hoe ligt had hij hem de flesch met vergift kunnen doen wegslingeren, nog eenmaal naar den ouden Alchymist beneden in het slot terugkeeren, en, door dezen onderrigt, met hem, met gade en kroost, en al de nog overige braven, of sommigen hunner, langs de onderaardsche wegen, den veiligen uitweg ter zekere redding inslaan? Nu is de ontknooping akelig, zonder eenige noodzaak.

Gelukkig in de uitkomst zijn de beide verhalen in het laatste hierboven aangekondigde boekdeel. Wat echter de waarde daarvan overigens aangaat, loopen wij niet hoog met den *Prins van Madagaskar*, en, schoon ook dit verhaal *luimig* moet heeten, kunnen wij voor onszelven er geest noch doel in vinden. Maar het *Oudejaarsnacht-avontuur*, schoon onwaarschijnlijk, vooral ook daardoor, dat die jonge tuinman en adsistent-klapwachter zijne rol van Prins, op het gemaskerd bal, zoo goed weet vol te houden, is desniettegenstaande onderhoudend, geestig en leerzaam. Het oordeel van den eenvoudigen, doch braven en schranderen jongeling uit den lageren stand, over de kabalen en verliefde *intrigues* ten Hove, is treffend en *naïf*. Dat alles zoo gelukkig afloopt, is bevredigend voor den lezer.

De Zweden in het Klooster te Ueterfen, *door* TH. VON KOBBE. *Uit het Hoogduitsch. Te Groningen*, *bij* W. van Boekeren. *In gr.* 8*vo.* 264 *Bl. f* 1-80.

De titel kondigt alleen het eerfte hier voorkomende verhaal aan, terwijl de bundel eigenlijk uit drie verhalen beftaat. *De Zweden te Ueterfen* behelst de gefchiedenis van een *Zweedsch* Edelman, den Heer VAN...STRÖM. Buiten zijne fchuld verdacht van fluipmoord, door magtige bloedverwanten tegengewerkt in zijne liefde, brengt hij, in eene regtvaardige noodweer betrokken, aan een' aanzienlijken landgenoot eene zware wonde toe, ontvlugt met zijne geliefde, en wordt Luitenant in dienst van den *Duitfchen* Keizer. Ook in *Weenen* door tegenfpoed vervolgd, verbergt hij onder eenen vreemden naam zijn aanwezen, en leeft met zijne echtgenoote en beide zonen te *Ueterfen*, eene kleine ftad op *Deensch* grondgebied, in de nabijheid van *Hamburg*. Van alle zijne bezittingen beroofd, oefent hij het beroep van uurwerkmaker uit. Zijn oudfte zoon ERIK begeeft zich naar zee, en zwerft zoo wel in het noordelijke *Lapland*, als in *Amerika*, komt na velerlei avonturen tot het bezit van groote rijkdommen, maar fterft kort vóór den afloop der gefchiedenis. Door een' zonderlingen zamenloop van omftandigheden, wordt de ongelukkige VAN...STRÖM na zijnen dood in zijn vaderland geregtvaardigd. Zijn tweede zoon ABEL begeeft zich met gade en kroost naar *Zweden*, en wordt, na zware beproevingen, de gelukkige bezitter van het voorvaderlijke erfgoed. Ziet daar den hoofdzakelijken inhoud van het eerfte verhaal. Hetzelve houdt de nieuwsgierigheid gaande, en bevredigt dezelve bij den afloop op eene aangename wijze. Schilderingen van karakters van *Zweedfche* en *Laplandfche* zeden en leefwijze maken deze gefchiedenis niet onbelangrijk. De twee volgende vertellingen zijn van minderen omvang; *de behangen Kamer*, eene Spookgefchiedenis, *de Spiegel van Moei Margaretha*, beide van W. SCOTT. Het bovennatuurlijke in *de Zweden te Ueterfen* kan verdedigd worden, als zijnde eene voorftelling naar het leven van den invloed der gevoelens van den bekenden SWEDENBORG. Indien de beide laatfte vertellingen inderdaad van den beroemden Schrijver zijn, wiens naam zij dragen, behooren zij niet tot de belangrijk-

ſte, door hem vervaardigd, en hebben alleen waarde als proeven der heerſchende denkbeelden aangaande geestverſchijningen en middelen om de toekomst en het afwezige te ontdekken. Hier en daar troffen wij zonderlinge woorden aan, o. a. „eene *windsbruid* huilde door de lucht," bij de beſchrijving van eenen ſtorm. „Zijn gelaat met rimpels *gevroord*." — Voor lezers, die tijdkorting zoeken, zonder juist krachtig voedſel voor verſtand en hart te begeeren, zal dit werk, daar in hetzelve niets voorkomt, dat ſtrijdig is met de goede zeden, en wij ook niet gelooven, dat hetzelve in ſtaat is om proſelyten voor het bijgeloof te maken, wel aan het oogmerk der uitgave beantwoorden. Dus, in aanmerking nemende, dat de markt van onſchadelijke koopwaar ſteeds moet voorzien worden, mogen wij gaarne lijden, dat ook dit boek zijne lezers vinde.

Nagelaten Gedichten van SIMON STIJL, *Schrijver van de Opkomst en Bloei der Vereenigde Nederlanden. Tooneelpoëzij.* [*Iſte Deel.*] *Te Leeuwarden en Harlingen, bij* G. T. N. Suringar *en* M. van der Plaats. 1835. *In gr. 8vo. XLIV en* 226 *bl. f* 2-90.

Jacoba van Beijeren en Frank van Borſſelen, romantisch Tooneelſpel, door C. ALEX. VAN RAY (NOYER's Jaqueline de Bavière *vrij gevolgd en voor het Nederlandſche Tooneel bewerkt.*) *'s Gravenhage, bij* G. Vervloet. 1835. *In kl. 8vo. VIII en* 211 *bl. f* 1-25.

Dichtlievende Uitſpanningen, door H. W. LAURENTIUS, *te Rotterdam.* 1834. *In gr. 8vo.* 96 *bl.*

Bloemlezing uit de zedelijke en ſtichtelijke Gezangen van JAN LUIKEN. *Te Groningen, bij* M. Smit. 1835. *In kl. 8vo. VIII en* 94 *bl. f* :-60.

Welkom zal wel aan geheel het letterlievend Publiek de uitgaaf zijn der nagelaten Gedichten van den beroemden Geſchiedſchrijver STIJL, die tevens, al bleek het ſlechts uit deze nalezing zijner lettervruchten, een gansch niet onbe-

gaafd Dichter was. Met nog meerdere vreugde en belangstelling zal bovendien dit werk ontvangen en gelezen worden, omdat de geleerde J. BROUWER hetzelve door eene uitvoerige, doelmatige en voortreffelijk gestelde Voorrede doet voorafgaan, waarin hij ons den levensloop, de letterkundige ontwikkeling, den geest en het karakter van STIJL schildert, en wijders een welgewikt oordeel velt over den inhoud van het werk, welks uitgaaf hij wel wilde verzorgen. Het thans aangekondigd wordende eerste deel van STIJL's nagelaten Gedichten behelst des Schrijvers nog onuitgegevene Tooneelpoëzij, bestaande in de Treurspelen: *Heraklea, of 't rampzalig Staatoffer*, en *Agnes*; benevens het Kluchtspel: *De belagchelijke Minnenijd, of de Knecht van fortuin.* Het hier geleverde is niet bestemd ter opvoering ten tooneele. De Heer BROUWER, als Uitgever, bedoelt slechts eene mededeeling diens letterarbeids aan het geletterde Publiek, en heeft hetzelve voorzeker hiermede aan zich verpligt. De Treurspelen, vooral *Heraklea*, bezitten vele verdiensten; en zoodanige *Nederlanders*, wier smaak door het zoogenaamde *Romantismus* nog niet bedorven is, zouden aan die *Tragediën*, bij de opvoering, indien deze bij de uitgaaf bedoeld en ten gevolge daarvan verkregen wierd, al is het dan niet de hoogste bewondering, ten minste toereikenden bijval schenken.

Dit zal van wege *zoodanige Nederlanders* geenszins te beurt vallen aan de *Jacoba van Beijeren en Frank van Borsselen* door den Heer VAN RAY, offschoon dat romantische Tooneelspel den grooten hoop veelligt meer zal behagen. Doch alwie eenigzins nadenkt, kan geen genoegen vinden in zulk eene jammerlijke verminking eener, wat de voornaamste feiten betreft, zoo algemeen bekende Nederlandsche geschiedenis. Het oorspronkelijke van den romantischen Tooneeldichter NOYER week nog al meer van de waarheid af; maar, in weerwil van hetgeen VAN RAY veranderd heeft aan de ontknooping, die in het Fransche stuk, overeenkomstig den tegenwoordigen wansmaak, zoo gruwelijk was, als men het slechts verzinnen kon, daar men FRANK VAN BORSSELEN zichzelven liet vergiftigen, is nog de historie zoodanig verknoeid gebleven, dat het allezins stuitend is. Buitendien, hoe is alles in dit stuk er op toegelegd, om vooral door verbijsterende pracht van kostumen, decoratiën enz. op

de verbeelding te werken; terwijl dit slechts ondergeschikt behoort te zijn aan het hoofddoel, den gang, de inwikkeling en de ontknooping van het stuk. — Ook *wij* willen wel het zoogenaamde klassieke niet onbepaald voorstaan, en veroordeelen dus geenszins de vrijere manier noch het romantische karakter, maar alleen de bandeloosheid en het misbruik. Doch vele romantische Schrijvers meenen, onder dien titel, zich alles te mogen veroorloven, en de ware Tooneelpoëzij gaat er mede te gronde. Dit stuk van NOYER, ook na de wijziging door VAN RAY, gaat insgelijks mank aan dat euvel, en in het algemeen hebben wij er geenen vrede meê, schoon wij er daarom niet allè verdienste aan willen ontzeggen.

En thans tot de beide hier nog aangekondigde dichtbundeltjes overgaande, beginnen wij met dat van den, zoo wij meenen, nog jeugdigen LAURENTIUS. Hij leverde een aantal godsdienstige en zedelijke mengeldichtjes, waaronder sommige van de soort der huiselijke stukjes, en voorts eenige romancen. Geenszins willen wij hem de beoefening der dichtkunst afraden; daartoe toont hij, op eenige plaatsen, te veel aanleg te bezitten. Maar, als hij weder de lier ter hand neemt, dan stemme hij haar meer op eigenen, oorspronkelijken toon: het verraadt zich nu telkens, waar hij FEITH, waar hij TOLLENS, vooral den laatsten, heeft trachten na te zingen; schoon de oppervlakkigste lezing dadelijk een' ieder' zal overtuigen, dat niets van het hier voorkomende, gelijk het daar gedrukt staat, van FEITH of TOLLENS zou *kunnen* afkomstig zijn. De navolging bestaat slechts in nabootsing van deze of gene eigenaardigheden in stijl, wending en versificatie. Wij herinneren ons niet, iets te hebben ontmoet, dat den oorspronkelijken, den waren Dichter kenmerkt; doch, indien hij zich blijft beijveren, zal LAURENTIUS met der tijd vrij goede verzen leeren vervaardigen, en op gelijke hoogte geraken met een aantal andere beklimmers van het gemakkelijk te bestijgene lagere gedeelte van den Zangberg. Waar deszelfs spits zich steil begint te verheffen, zou de togt voor hem, en voor velen, te bezwaarlijk en te gevaarlijk worden. Maar, om nu niet altijd aan den voet des bergs te blijven rondzwalken, en die hoogte te kunnen bereiken, die voor hem misschien niet volstrekt ongenaakbaar is, zal de Heer

LAURENTIUS zich moeten toeleggen op eene naauwkeuriger kennis van taal en versificatie: want de fouten tegen beide zijn zoo menigvuldig, dat eene lijst daarvan bijster groot, en voor den Schrijver veelal nutteloos zijn zou. Hij zoeke eenen deskundige, die hem onderwijst, alvorens hij weder iets uitgeeft; dan zal hij zich ten minste voor de ergste en onverschoonlijkste feilen wachten, zoodat hij b. v. niet meer Ferdīnand voor Ferdĭnand schrijve (bl. 40), om van al het overige nu slechts te zwijgen.

De *bloemlezing*, eindelijk, uit de zedelijke en stichtelijke Gezangen van JAN LUIKEN, is door den Heer M. A. AMSHOFF vrij gelukkig geschied. Wij wenschen, dat de uitgaaf nut moge stichten, en twijfelen er niet aan, offchoon de toon, gelijk ieder vooraf wel gissen kan, eenigzins mystiek is. Het ontbreekt hier en daar, bij eene zwakke versificatie en niet volkomen zuivere taal, geenszins aan dichterlijke verheffing. Enkele plaatsen zijn schoon, en niets is geheel verwerpelijk.

KUSER. *Een Verhaal door den Autheur van* JOSE. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XIII en 78 bl. f* 1-60.

Dat *de Autheur* (*) *van* JOSE een jong Dichter is, heeft Rec. van dat dichtstuk, in dit Tijdschrift voor 1835, bl. 496, vermoed, en blijkt nu zoo te zijn; want in de Opdragt van dezen KUSER *aan een' Vriend*, bl. IX, doet de Schrijver zich kennen, als slechts den ouderdom van 21 jaren hebbende. Men zou hem nu, bij deze Opdragt, wel dergelijke vragen kunnen doen, als bij die vorige aan zijne Zuster; vragen b. v., of hij niet weder vrij lang over zichzelven en zijne dichterlijke voortbrengsels spreekt; vragen, of het wel zoo zuiver waar is, dat „ geen drift naar eer zijn hart doet

(*) Waarom schrijft men toch *autheur*? Noch het Latijnsche *auctor*, noch het Fransche *auteur* geeft er aanleiding toe, waartegen het gezag van het Engelsche *author* niet opwegen kan: volgens het eerste zou men nog liever *aucteur* moeten schrijven.

„ blaken," enz. (bl. VIII); vragen, of de roemzucht eerst in den mensch ontstaat, „ als 't vuur van jeugd en liefde „ en hoop is uitgedoofd" (bl. IX): maar wij willen dit nu liefst aan zijnen Vriend, indien deze ten minste, als een waar Vriend, niet verblind met hem ingenomen is, overlaten, om hem hierover onder vier oogen te onderhouden; of aan hemzelven, wanneer hij eens weder in „ 't eenzaam woud van „ zijn gepeinzen" is, (bl. VIII) mits dat „ zijne Muze," die haar *quant à moi* wat sterk schijnt te houden, daar niet bij hem zij.

Wil men nu ook over dit dichtstuk het oordeel van Rec. weten, dan zal dit de keus des onderwerps, het beloop van het stuk, de dichterlijke behandeling, en de woordelijke uitdrukking moeten betreffen.

De keus des onderwerps is niet ongelukkig: het is namelijk de moord, gepleegd aan ALEIDE VAN POELGEEST, minnares van AALBRECHT, Hertog van *Beijeren* en Graaf van *Holland*, maar heimelijk bemind door deszelfs Hofmeester WILLEM KUYSER of KUSER; eene stof, door eenige historische *Aanteekeningen* achteraan toegelicht, en genoeg opleverende voor eene dichterlijke bearbeiding.

Het beloop van dit stuk komt hierop neder: Op eenen schoonen najaarsdag zit de held des gedichts in een prieel te peinzen. Zijne houding en zijn gelaat worden nu beschreven; zijn naam en zijne waardigheid aangeduid; zijn karakter, vooral zijne somberheid gekenschetst. Eindelijk wordt hij uit zijne mijmering door eene vrouwestem gewekt. En die vrouw is ALEIDE, welker schoonheid, karakter en betrekking tot Graaf AALBRECHT beschreven worden. BERTHA, hare vertrouwde kamermaagd, waarschuwt haar hartelijk voor des Graven liefde, en een brief van een' onbekenden voor het gevaar, dat haar aan het Hof wacht: hierdoor werpt zij een kwaad vermoeden op KUSER, als komende wraak nemen, omdat zij hem versmaad heeft. Terwijl zij in het bosch is, komt WILLEM, AALBRECHT's zoon, aldaar met eenige gewapende ruiters: BERTHA wordt weggevoerd: ALEIDE spreekt Graaf WILLEM toe, steeds in de gedachte, dat het WILLEM KUSER is. Eensklaps snelt er nu een Ridder (het is KUSER) te harer verdediging toe, doch te vergeefs: zij wordt vermoord, hij doodelijk gewond. Aan het Hof gebragt, geeft hij Graaf AALBRECHT

te verstaan, dat hij haar bemind heeft; doch ziende, dat zijne liefde vruchteloos was, ziehzelven gisteren had willen om het leven brengen, maar daarin plotseling wederhouden was door iemand, die hem kwam berigten, dat ALEIDE in gevaar was, waarop hij hare verdediging beproefd had: nu bezweert hij den Graaf, om haren dood te wreken; en eindelijk, haren sluijer, waarmede men hem verbonden had, afrukkende, sterft hij. BERTHA komt in, vraagt naar hem, en, zijn lijk ziende, vaart tegen hem uit, als meenende, dat hij ALEIDE vermoord heeft; maar de Graaf geeft haar te kennen, dat niemand anders dan zijn zoon dit snoode feit gepleegd heeft. — De voornaamste aanmerking, die Rec. op dit anders vrij wel gestelde beloop heeft, is deze, dat ALEIDE hem voorkomt de hoofdpersoon te zijn, die hier, even als in de geschiedenis zelve, het meest uitkomt en belang wekt, daar men volgens den titel verwachten moest, dat KUSER het zijn zou, die misschien nog meer handelend kon zijn voorgesteld.

De dichterlijke behandeling van dit onderwerp levert mindere blijken van wildheid en hardheid op, dan die van JOSE, maar niet minder van des jeugdigen Dichters gunstigen aanleg voor de Poëzij, en doet ons eenige fraaije plaatsen met welgevallen aanhalen, b. v. de beschrijving van den herfst, waarmede het gedicht aanvangt, bl. 3—5, en die van eenen schoonen najaarsdag, bl. 7, welke misschien liever onmiddellijk achter de eerstgenoemde had moeten volgen, zonder de tusschenkomende en hier te lange uitweiding, bl. 5, 6, over de Godspraak der Natuur, en de genen, die er al of niet gevoelig voor zijn. Eenvoudig lief is over het geheel de beschrijving van ALEIDE's schoonheid en beminnelijkheid, bl. 19—21, en die van BERTHA's welwillendheid en minzame waarschuwing, bl. 27—33. Of wil men krachtiger tooneelen, dan zie men, bl. 63, het sterven van KUSER, die den sluijer van ALEIDE zoekt en aan zich vindt:

„ Helaas! men had zijn borst er meê verbonden;
„ Hij rukt hem af, en drukt hem aan zijn mond,
„ Een laatste kus daauwt van zijn veege lippen,
„ Hem schijnt een zucht, een flaauw gekerm te ontglippen,
„ Maar 't bruizend bloed stroomt gudsend uit zijn wond —
„ De Graaf schiet toe — 't was KUSERS laatste stond!"

waarna men de gerekte beschrijving van zijnen toestand als doode, bl. 64, gaarne missen zou. — Kort en treffend is mede het slot van het gansche gedicht, waar BERTHA

. . . . „ gilt,
„ Als ze op den Hertog toetreedt: „ Zeg mij, waar
„ Is KUSER — KUSER?" En des Vorsten hand
„ Verwees de maagd naar 't bloedig ledikant;"

waarop zij tegen hem als den vermeenden moordenaar uitvaart, maar de Graaf haar tot zwijgen brengt, en in deze slotwoorden uitbarst:

„ Niet hij, mijn kind! Haar moorder was mijn zoon!"

Op andere plaatsen echter laat de dichterlijke behandeling nog veel te wenschen over, en is even min, als in JOSE, van langwijligheid en al te prozaïsche beschrijving vrij te spreken. Hoe lang gerekt is b. v. de beschrijving van KUSER's gesteldheid, bl. 10—18, en hoe plat proza zijn sommige plaatsen! Zoo volgen op de zeer goede dichterlijke voorstelling van deszelfs afwisselende vrolijkheid en droefgeestigheid, bl. 11, 12, deze drooge regels:

„ Dit zag men; dit werd opgemerkt; maar geen
„ Vermoeide zich met *gissingen te smeên* (?)
„ Naar de oorzaak van een toestand" enz.

„ En mooglijk was op zijn gelaat te lezen,
„ Hoe vruchteloos *zoo'n* (?) onderzoek zou wezen."

In de uitweiding bij de lange beschrijving van KUSER's somberheid schijnt de Dichter zelf wel iets van dien somberen te hebben. Zekerlijk, de aanleg des eenen is meer tot vrolijkheid, die des anderen tot droefgeestigheid; maar er is ook eene aangenomene en aangewende, trotsche en norsche somberheid, die, in hoog gevoel van eigene ingebeelde waarde, op anderen laag nederziet, en, als zij gekoesterd wordt, tot onverstandig en ondankbaar klagen en morren over deze aarde en dit leven, tot menschenhaat en menschenverachting overslaat. Moeten dan onze jeugdige Dichters BILDERDIJK hierin ook al naäpen? — Bl. 17 leest men:

„ Hij beet zich op de lip, totdat zij bloedde, — Van spijt „ misschien, waarschijnlijker van woede!" Dit heeft eene houding van epigrammatische geestigheid, die hier niet past. — Hoe onpoëtisch en tevens wanluidend is de volgende beschrijving van ALEIDE! (bl. 41.)

„ Daar was, als zij dus sprak, iets in haar toon,
„ Haar wezen en haar houding, dat (offchoon
„ Zij 't evenbeeld was van haar moeder) hij
„ Die dus haar had gezien gemeend had, dat
„ Zij meerder van heur vaders trekken had,
„ Dan van haar moeders zacht gezicht."

Men schrijve deze regels, die bovendien, gelijk een groot aantal andere, platte en matte rijmwoorden hebben, eens achter elkander neder; en wat verkrijgt men? enkel proza, en wel slecht proza! — In de beschrijving van ALEIDE's doodstaat, bl. 50, is veel goeds; maar zou het wel natuurlijk zijn, daarin aan eene zoo plotseling en wreed vermoorde eene zoo kalme houding te geven? en is de daarop volgende uitweiding, die twee bladzijden beslaat, over de verandering in den doodstaat eens ligchaams, offchoon ook goede dichtregels bevattende, hier niet veel te lang? — Zoo zou men ook, bl. 55, nadat gezegd was, dat KUSER den Graaf „met onverzwakte stem „ toesprak," en men deszelfs woorden onmiddellijk daarop denkt te hooren, geen zeven prozaïsche regels verwachten over de werking van de koorts op het ligchaam, en in de toespraak zelve geen platten regel, als deze: *'k Had een gevoel van weeheid door mijn leden.*" Waarlijk! de beschrijvende Poëzij is geen berijmd proza, en zoo gemakkelijk niet, als sommigen zich schijnen te verbeelden. „ Beschrijving of schildering is de grootste proefsteen van dichter„ lijke verbeeldingskracht," zegt BLAIR, die in zijne *Lessen over de Redekunst*, (uitg. van 1790, D. III bl. 174 en volgg.) hierover verdient nagelezen te worden.

Ten aanzien der woordelijke uitdrukking, zal Rec. ook nu niet stilstaan bij het gebruik van het geslacht van sommige zelfstandige naamwoorden, noch bij de spelling van eenige woorden, waarin hij het met den jongen Dichter niet eens is, maar hetwelk hem nu te breedvoerig zou maken. Alleen over het gebruik van sommige woorden of woord-

ſchikkingen, die hem minder goed voorkomen, wil hij zich kortelijk uitlaten. — Is de zamenſtelling van *gezevenkleurd*, bl. 8, goed te keuren? Men ſtelt wel het bijv. n. *kleurig* dus zamen, *driekleurig*, *zèvenkleurig*, maar immers geen deelwoord, als van een werkwoord *driekleuren*, *zevenkleuren*. — Het woord *leest* vindt men hier nog al eens gebruikt, maar niet altijd even gelukkig; b. v. bl. 9: „ een „ ziel, die vóor die *leest* te groot, dat ligchaam veel doet „ lijden:" zoo is dan het ligchaam de leest, de ziel de ſchoen?! Bl. 47 wordt ALEIDE eene *liefelijke leest* genoemd, en wel in dezen zamenhang: „ Och ware 't voor „ die *liefelijke leest* Reeds nu de roerloosheid des grafs ge- „ weest!" *roerloosheid des grafs* voor eene *leest!!* maar ja! dat rijm, och dat lieve rijm, waardoor ook bl. 19 de *traandrop* (zie bl. 17) vrij plat genoemd wordt „ *rampzalig nat*, „ waarvan KUSER's oog ſchitterde." — Daar *heid* een onſcheidbare uitgang is, is „ *ijdel- wuft- en onbedachtzaam-* „ *heid*", bl. 27, dat daarenboven pleonastisch gerekt is, niet goed te keuren. — Ook op eenige moeijelijke en harde conſtructiën en botſingen van zamengeplaatſte woorden meent Rec. den jongen Dichter opmerkzaam te moeten maken. Veel te dikwijls maakt hij gebruik van *'t* voor *het*, ook waar het hoogst onwelluidend is door de botſing der medeklinkers; b. v. bl. 9, *draagt 't droevig merk*, — *met 't verdriet*; bl. 13, „ indien men ter beſtemder *plaats 't ge-* „ *ſteld* wou zien"; bl. 36, „ *dat 't in dat* roerloos lichaam „ nog beſtaat." Zeer dikwijls komt hier ook voor het gebruik van het betrekkelijk voornaamwoord achter een voorzetſel, terwijl het aanwijzend of perſoonlijk voornaamwoord of het voorwerp zelf uitgelaten, en hierdoor de conſtructie ſtroef en de zin ſomtijds onverſtaanbaar wordt; b. v. bl. 9: „ *'t droevig merk van wie een vroege dood zijn voorbeſtemd*," voor: *van hen*, *die voor een' vroegen dood* enz.; bl. 13: „ *van wiens liefderijk gemoed een wareld zich beloofd had* „ *braaf en goed*, *van wie met liefde*" enz. „ *zich zalig had* „ *gevleid*," voor: *van hem*, *wiens* enz., *van een'*, *die* enz.; bl. 65: „ *aan wiens hart haar zoo wanhopig minde*," voor: *aan hem*, *wiens* enz. — Hard is insgelijks deze conſtructie, bl. 16: „ *Zijn*, *wat het waar*, *leed*, *wroeging*, *haat of* „ *ſmart*," voor: *zijn leed*, *wat het ook ware* enz. — Zeer onwelluidend is ook de volgende regel, bl. 64: „ Men

„ komt om 't *krakend* (?) lijk Zijn *wijdst*, *laatst*, *ontkoost*
„ *hulfel* aan te trekken": welk eene noodelooze harde opeenvolging van medeklinkers!

Rec. heeft bij dit dichtftuk wat langer, hoewel hij nog veel meer zou kunnen zeggen, willen ftilftaan, en het aan eenen wat fcherper' toets onderwerpen, omdat hij van gedachten is, dat deze jonge Auteur wel eenen gunftigen aanleg heeft, om een goed, misfchien een uitftekend Dichter te worden, maar dat hij, om hiertoe te komen, zich niet moet verbeelden, of zich door anderen laten wijsmaken, het reeds te zijn, en dat het hem nuttig is te gedenken aan het gezegde van een' groot' Man: „ Niet dat ik het al-
„ reede gegrepen heb, of alreede volmaakt ben; maar ik
„ jaag daarnaar, of ik het ook grijpen mogte."

Landelijk Schoon, in het Sticht van Utrecht, en in deszelfs omftreken. Door J. B. CHRISTEMEIJER. *Met eene Afbeelding. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1836. *In kl.* 8*vo.* 147 *Bl. f* 1 - 50.

Twee brieven, oorfpronkelijk voor een' vriend beftemd, doch thans meer uitgebreid in het licht gezonden, en die welligt zullen worden gevolgd door eene dergelijke fchets van de lagchende oorden tusfchen *Amftel* en *Grebbe* en de omftreken in de meer onmiddellijke nabijheid der Steden *Utrecht*, *Amersfoord*, *Rhenen* enz. — ziet daar *en* hetgeen dit boekje bevat *en* hetgeen deszelfs geachte Schrijver verder belooft. De druk is net en zindelijk, en het plaatje tegenover den titel, voorftellende het Vorftelijk Lustflot te *Soestdijk*, van den kant des Vijvers te zien, de geoefende hand van den Lithographist BACKER waardig. Wie de bevallige, ongedwongene fchrijfwijs van den befcheiden CHRISTEMEIJER kent, (en wie kent haar niet?) zal gaarne gelooven, dat wij de lectuur en het gebruik van dit werkje met volle ruimte mogen aanbevelen.

In No. VI, *Boekbefch.*, bl. 257 en elders, ftaat *Leiçon*, lees *Luçon*.
In No. VII, ——— bl. 289, reg. 19, leze men: *judicat*.
In No. X, ——— bl. 411, reg. 26, ——— die nu bij hem hard is.
——— ——— bl. 417, reg. 32, ——— THOMAS A KEMPIS.
——— ——— bl. 426, reg. 18, ——— misbruik.

BOEKBESCHOUWING.

Proeve eener Zielsbeschrijving van JEZUS, *door* E. G. WINKLER, *Predikant te Pedelwitz bij Pegau. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1835. *In gr. 8vo. XXIV en 291 bl. f* 3-:

De Schrijver van dit werkje is aan onze landgenooten reeds bekend door eene, vóór verscheidene jaren vertaalde, *Proeve over* JEZUS' *geschiktheid als Leeraar, en over zijne leerwijze*; een zeer lezenswaardig geschrift, dat vele fraaije opmerkingen en belangrijke oogpunten bevat, en welks vervaardiging den Schrijver aanleiding gaf tot zielkundige opmerkingen aangaande JEZUS. Hieruit ontwikkelde zich een denkbeeld, waaraan het geschrift: *Versuch einer Psychographie* JESU, van hetwelk wij thans eene vertaling aankondigen, zijnen oorsprong verschuldigd is.

Zielsbeschrijving van JEZUS! een belangrijk, maar tevens een moeijelijk onderwerp. Het is bekend, dat NIEMEIJER wel voornemens was, zijne *Bijbelsche Karakterkunde* met die van JEZUS in een afzonderlijk boekdeel te besluiten; maar dit gedeelte van 's mans arbeid is nooit verschenen, en het schijnt, dat de Schrijver — en wie was, zoo wel om dit te doen, als om het moeijelijke te beoordeelen, beter bevoegd, dan hij? — dien arbeid als te zwaar beschouwd hebbe. De moeijelijkheid dezer taak is dan ook ten allen tijde erkend geworden. Een Schrijver, bij wien de *Proeve eener schets van* JEZUS' *karakter* slechts een Hoofdstuk, maar dan ook een vrij uitgebreid Hoofdstuk, van een grooter werk uitmaakt (*), begon met te zeggen: „De eerste

(*) J. G. MULLER, *het Geloof der Christenen*, D. I, bl. 110—238 der Nederd. vertaling.

„ denkbeelden en gewaarwordingen zijner jeugd, de ont-
„ kieming zijner geestvermogens en bewustheid zijner
„ bestemming, de wasdom van het licht en leven in
„ Hem, tot dat Hij de volkomenheid, die Hij zich voor-
„ stelde, bereikt had, en hetgene in die heilige nachten,
„ die Hij, afgescheiden zelfs van zijne vertrouwdste
„ vrienden, op eenzame bergen in hartsverheffing tot
„ den eeuwigen Vader doorwaakte, in zijne ziel om-
„ ging — is ons verborgen, en naauwelijks kunnen wij
„ er, door waarschijnlijke gissingen, iets van ont-
„ dekken. De weinige sporen echter, die wij daarvan
„ hebben, zijn voldoende, om ons te overtuigen, dat
„ men ook van zijn aardsche leven zeggen mag: *het-*
„ *geen Hij leefde, dat leefde Hij Gode.*"

Trouwens, die geheel éénige vereeniging van het Goddelijke met het menschelijke; die volmaakte zamensmelting van het *ideaal* aller volkomenheden tot één *harmonisch* geheel; die opleiding, in eenen voor gewone menschen even onbereikbaren als onbevatbaren verborgen' omgang met God; die blik over het menschelijke leven heen in dat der eeuwigheid; die onbesefbare eenheid met God, niet enkel in bedoeling, maar ook in wezen; die werkkring op Goddelijken last, tevens eene vrijwillig opgenomene taak, waarbij zich het leven van niemand laat vergelijken; met één woord, de geheel eenige persoon van JEZUS, die geheel op zichzelf staat en met niemand kan worden vergeleken, wat het *geheel* aangaat, (want vergelijking *in enkele opzigten* doet hier niets af) dit alles is van dien aard, dat men mag wanhopen aan het verkrijgen van eene *voldoende* ziels- en karakterbeschrijving (want WINKLER doet verkeerd met het eene van het andere te willen scheiden) van JEZUS. Ons *kennen* houdt op, waar ons *vergelijken* eindigt, en men mag hier het zeggen wel toepassen: *pour dire qui est Dieu, il faut être Dieu même.*

Rec. weet wel, dat de Hoogleeraar MUNTINGHE (*) zegt, „ dat wij JEZUS hier geheel en alleen

(*) *Geschied. d. Menschh.* D. IX, bl. 34, *nieuwe uitgave.*

„ als mensch moeten beschouwen, zonder nog in aan-
„ merking te nemen dat bovenmenschelijke en waarlijk
„ Goddelijke, hetwelk met zijne menschelijke natuur
„ vereenigd was"; maar zeker is het toch, dat niemand eene ziels- en karakterbeschrijving van JEZUS, als mensch alleen beschouwd, voor eene van (men vergunne ons dit woord) den *geheelen* JEZUS zal kunnen houden. Maar offchoon er nu geene voldoende beschrijving van den geest en het karakter onzes Heeren bestaat, en naar onze denkbeelden ook niet bestaan kan (*), zoo neemt dit echter niet weg, dat hiertoe vele bouwstoffen en opmerkingen geleverd zijn, en nog altijd geleverd kunnen worden. Niet te veel zegt de straks aangehaalde MULLER van den arbeid, door den zaligen HESS aan het leven, de leer en de daden van JEZUS besteed (†): „Een algemeen geacht Schrijver, die de
„ geschiedenis van JEZUS tot de studie zijns levens
„ maakte, heeft, hetgene hier slechts onvolledig, over
„ dit onuitputtelijk onderwerp, gezegd is, uitvoerig,
„ met eene in onze dagen ongewone gegrondheid, en in
„ den hem eigenen aangenaam onderwijzenden trant, zoo
„ gelukkig behandeld, dat dit werk, als een der bes-
„ ten, welke hierover het licht zagen, kan aangeprezen
„ worden."

Beschouwen wij nu (want het wordt tijd, iets van de onderhavige *Proeve* te zeggen) het geschrift van WINKLER als eene volledige zielsbeschrijving van JEZUS, dan kunnen wij wel *a priori* besluiten tot hare onvolledigheid; maar als *proeve*, als bouwstoffen, als geregelde opmerkingen vonden wij in dezelve, toen wij haar in het oorspronkelijke lazen, zeer veel goeds en schoons, zoo dat *Rec.* er vóór weinige jaren wel eens

(*) Ook zou het de Goddelijke grootheid des Verlossers, onzes bedunkens, voor het menschelijk oog niet weinig verminderen, wanneer wij hem *geheel* konden kennen; even als de Schepper niet meer zoo oneindig groot voor ons wezen zou, indien wij de geheele schepping konden kennen. *Rec.*

(†) *T. a. pl.* bl. 231.

aan gedacht heeft, dit werkje, behoudens eenige aanmerkingen, te vertalen; hetgeen echter door eene menigte bezigheden en beletselen, en niet het minst door bedenkingen tegen sommige gedeelten van het geschrift zelf, bij een voornemen gebleven is.

Deze bedenkingen zullen wij hier evenwel niet ontvouwen; ten deele, omdat het wel van zelf spreekt, dat ieder zijne eigene wijze van beschouwen heeft, en evenmin, als het van eenen Recensent kan verwacht worden, dat hij in alles met zijnen Schrijver instemme, evenmin kan de eerste ook van den laatsten vorderen, dat hij overal eenstemmig denke met den beoordeelaar van zijn geschrift; *hanc veniam damus petimusque vicissim;* maar ten deele ook en vooral onthouden wij ons hiervan, omdat onze aanmerkingen inzonderheid die plaatsen zouden moeten betreffen, waar de Schrijver het Goddelijke in onzen Heer wat al te veel uit het oog verliest, en zelfs op eene eenigzins losse wijze over het zoogenoemde *positive* des Christendoms spreekt, doch hetwelk bij het aankondigen der *vertaling* geheel niet noodig is, vermits de kundige en echt *liberale* Vertaler hieromtrent zijnen Auteur, waar het pas geeft, uitstekend heeft teregt gewezen, waarvan de aanteekeningen b. v. bl. 93, 126, 150, 166, 196 en 251, om geene meerdere te noemen, kunnen getuigen, gelijk hij ook behartigenswaardige bijzonderheden, zoo als bladz. 194, meldt, welke doen zien, dat dit boek eenen zeer bekwamen Vertaler gevonden heeft; weshalve wij hem met dit zijn werk, den Schrijver met de bevallige gedaante (uit- en inwendig), onder welke zijn werk bij onze landgenooten wordt ingeleid, en ons godsdienstig publiek met deze aanwinst in deszelfs letterkunde van harte gelukwenschen.

Wij zeiden zoo even, dat WINKLER wel eens het Goddelijke in JEZUS te veel uit het oog verliest; hiertoe brengen wij zijne gedurige uitdrukking: *wijze van Nazareth*, *wijze uit Galilea* en derg., welke wij daarom ook door den Overzetter liever hadden zien wegge-

laten. De vergelijking met mannen der ongewijde oudheid, als ZENO, SOCRATES en anderen, behoort hiertoe mede, en is, naar ons inzien, ongepast. JEZUS verklaarde zelf, dat zijne leer niet de zijne was, maar des Vaders, die Hem gezonden had; en wanneer men derhalve b. v. ZENO met JEZUS als Zedeleeraar wil vergelijken, doet men aan beiden onregt. *Rec.* moet echter erkennen, dat deze vergelijkingen met de *oeconomie* (om zoo te fpreken) van het werk te naauw zijn verbonden, dan dat een Vertaler ze kon weglaten; en deze was eene der bedenkingen, die ons van de vertaling terughielden. Dat ANCILLON b. v., in zijne, door SCHARP vertaalde, Prijsverhandeling *over de voortreffelijkheid der gewijde boven de ongewijde Schriften*, (bl. 42—83) MOZES met COLUMBUS vergeleek, is geheel iets anders. De perfoon van JEZUS duldt zoo iets niet.

Zeer veel van het hier geleverde kan men bij HESS vinden, met name in de Verhandelingen *over de wijze van verhalen der Evangelisten*, voor het IIde Deel der *Levensgefchiedenis van* JEZUS; *over de Joodfche ftaatsgefteldheid van dien tijd, met opzigt tot de gefchiedenis van onzen Heer*, in *Leer, Daden en Lotgevallen van onzen Heer*, (nieuwe vertaling) D. I. bl. 1, en *fchets der Joodfche vooroordeelen*, ald. D. II. bl. 1; *over het achtgeven van* JEZUS *op tijden enz.*, ald. D. I. bl. 83; *over den geest van* JEZUS' *leer*, ald. bl. 111; *over de vorming van zijn karakter*, ald. D. II. bl. 101; *over den leerzamen omgang van* JEZUS, en meerdere; doch WINKLER's *Proeve* heeft toch veel nieuws, en ook waarlijk veel goeds.

Wij moeten ons, om niet al te wijdloopig te worden, thans vergenoegen met den inhoud des werks op te geven.

In eene *Inleiding* handelt hij over de wijze, op welke de Evangelisten het leven van JEZUS verhalen; over de godsdienftige en zedelijke gefteldheid van de *Joden* ten tijde van JEZUS, en over zijne vorming als Leer-

aar. Daarna tot het werk zelf komende, zegt hij, bl. 38: „Onze schets van JEZUS' Geest (*zielsbe-„schrijving*) splitst zich in twee deelen. In het eerste „deel zullen wij zijne geestvermogens beschouwen, zoo „als deze zich uit de berigten der Evangelisten laten „opmaken. In het tweede deel bepalen wij ons alleen „bij datgene, wat JEZUS deed, om zijn werk, als „*Heiland der wereld*, met diepe wijsheid voor te be-„reiden, en met onwrikbaren moed te grondvesten en „uit te voeren. Ik noem dit laatste *zedebeschrijving*." (Een ongepaste naam.) In het eerste deel behandelt hij alzoo: A, de lagere geestvermogens, en wel het geheugen en herinneringsvermogen, benevens de verbeeldingskracht van JEZUS; B, de hoogere geestvermogens van onzen Heer, t. w. het oordeel, de diepzinnigheid, de scherpzinnigheid, het vernuft van JEZUS, zijne opmerkzaamheid van geest, zijne natuur- en menschenkennis, zijne rede, zijn gevoel- en zijn begeervermogen. De opschriften der afdeelingen van het tweede deel zijn deze: Wijsheid van JEZUS in de uitvoering van zijn ontwerp (in allen deele verre beneden het bekende geschrift van REINHARD: *Plan van den Stichter des Christendoms*); de Jongeren van JEZUS; schouwplaats van JEZUS' leer, en van zijne daden; wijsheid, waarmede JEZUS zijne Jongeren tot Apostelen vormde; wijsheid, waarmede JEZUS op het volk werkte; grootheid van ziel, waarmede JEZUS zijn werk volbragt; besluit.

Taal en stijl verdienen lof; de vertaling is uitmuntend, de *correctie* goed. *Philosofen*, bl. 67, moet *Philosophen* of, wil men, *Filozofen* zijn, en bl. 26 *not.* staat *Matth.* II: 10, moet zijn *Mal.* II: 10.

Geschiedenis van het Joodsche Volk, van de schepping der Wereld, tot na de verwoesting van Jeruzalem, door J. NOLET DE BRAUWERE. *'s Gravenhage,*

bij A. J. van Weelden. 1835. *In gr. 8vo.* 245 *Bl.* *f* 1 - 80.

Volgens de *Voorrede* is dit werkje „ de eersteling der „ studiën van eenen jongeling, die naauwelijks den voet „ op den drempel van het heiligdom der wetenschappen „ geplaatst heeft." Dat zulk een jongeling, het zij onder het oog van zijnen leermeester, of alleen voor zichzelven, uittreksels maakt uit gelezene werken, met name uit de algemeene Wereld- of bijzondere Volksgeschiedenis, kan zeer nuttig zijn; maar dat hij in het hoofd krijgt, om deze uittreksels in druk uit te geven, is, zoo al geen verwaande, dan toch eene roem- en nutteloze onderneming, alsof er aan geschiedkundige lees- of leerboeken van beknopten omvang zoo groot gebrek, en elk uittreksel uit een grooter werk hiertoe reeds geschikt ware.

De redenen, die deze jongeling bijbrengt, waarom hij bij voorkeur de Geschiedenis der Joden behandeld heeft, zijn: 1. Omdat hij zich dus met de bronnen derzelve heeft moeten bekend maken, en zoo „ *kennissen* (*kundigheden* wil hij zeggen) over bijzonderheden bijeenver- „ zameld heeft, die hem anders zouden ontgaan zijn;" dus, in één woord, tot zijne eigene oefening: maar dit zou hij van elke andere Geschiedenis hebben kunnen zeggen; en is dit reden van uitgave eener Geschiedenis, die een uittreksel is uit de Schriften des Ouden Verbonds en uit JOSEPHUS? welk eene redenering! 2. Omdat hij dacht, „ dat eene stelzel- (l. *stelsel-*) matige Geschiedenis „ der Joden eene niet *onwezenlijke* (?) behoefte in Ne- „ derland was, waar, in het lager onderwijs, wel *be-* „ *zondere* daadzaken naauwkeurig en uitvoerig *onderwe-* „ *zen* (l. *geleerd*) worden, maar in welke *gevolgd* on- „ derwijs" (*achtereenvolgend* of *aaneengeschakeld* wil hij denkelijk zeggen; maar het bastaardwoord *gesuiveerd* lag hem zeker in de gedachten) „ over den gang der Ge- „ schiedenis in hare beginselen, voortgang, ontwikke- „ ling, luister, kwijnenden staat en verval geleverd

„ wordt." (Wat is hier *beginselen* enz. *der Geschiedenis?* hij bedoelt waarschijnlijk *de Geschiedenis van een Volk in zijne beginselen* enz. Men ziet dus, dat de jongeling, behalve de oefening in de Geschiedenis, ook nog wel stijl- en taaloefening noodig heeft, om zijne gedachten zoo juist en duidelijk in onze taal uit te drukken, dat hij met fatsoen als Schrijver kan optreden.) „ Mijne Geschiedenis, zonder aan alle deze behoeften „ te voldoen, duidt ten minste reeds den weg aan eener „ systematische behandeling, en mijne pogingen kunnen „ niet beter bekroond worden, dan dat de kritiek eenen „ beteren weg aanduidt, en de kundigeren opwekt om „ mijne gapingen aan te vullen." Waarin nu die stelselmatige of systematische behandeling der Geschiedenis des Joodschen Volks bestaat, waarvan de jongeling hier den weg aangeduid heeft, betuigt Rec. niet te weten; of het moest daarin zijn, dat hij de Geschiedenis der Joden in vijf tijdvakken verdeelt, en doorloopend verhaalt, wat daarin voorgevallen is, namelijk, na eene *Inleiding*, die loopt *van de schepping der Wereld, tot aan Abraham, Stamvader van het Joodsche Volk*, I. *van Abraham, tot de komst der Israëliten in Kanaän;* II. *van de komst* enz. *tot de Alleenheersching;* III. *van de Alleenheersching tot de wegvoering naar Babylon;* IV. *van de aankomst der Israëliten te Babylon tot de overheersching der Romeinen;* V. *van die overheersching tot de verspreiding van het Joodsche Volk:* maar heet dit nu de Geschiedenis behandelen naar zeker vast stelsel of systema? Draagt de jongeling ook geen kennis van hetgene, dat er, ten opzigte der Geschiedenis dezes Volks, het zij afzonderlijk, of naar het geheele beloop der Bijbelsche Geschiedenis, in ons Vaderland geschreven is, waarvan alleen de *Bijbel voor de Jeugd* van VAN DER PALM als een uitstekend voorbeeld behoeft genoemd te worden?

„ Offschoon," zegt de jongeling verder, „ de Ge- „ schiedenis der Joden eigenlijk met *Abraham* haren „ aanvang neemt, zoo heb ik nogtans, naar aanleiding

„ van Mozes geschiedboeken, het verhaal van datgene „ doen voorafgaan, wat er sedert de eerste (?) schepping „ der wereld tot op den tijd van Abraham merkwaar- „ digst is voorgevallen. Dit heb ik bij wijze van inlei- „ ding behandeld." Om nu niet te zeggen, dat de latere naam van *Joden* voor de vroegere tijden der *Israëliten* niet past; hunne Geschiedenis neemt immers, naauwkeurig gesproken, eenen aanvang, toen zij werkelijk als afstammelingen van JAKOB's twaalf zonen, als één geheel, als een Volk bestonden: maar nog onnaauwkeuriger, ja ongerijmder is het, te zeggen, gelijk op den titel staat: *Geschiedenis van het Joodsche Volk*, *van de schepping der Wereld*, enz. want toen bestond er immers nog geen Joodsch Volk. — „ Van het tijdstip „ van Abraham te beginnen," zoo gaat de jongeling voort, „ zal ik de Geschiedenis in tijdvakken verdeelen, „ opdat mijne jeugdige lezers *van poos tot poos* (?) ge- „ schikte rustpunten mogen vinden." Dit laatste is er, ja, eene nuttigheid van, wanneer de tijdvakken juist aangewezen zijn; maar hangt het eerste van de willekeur des Schrijvers af? Rec. meende, dat de Geschiedenis zelve wèl gekend en bestudeerd moest worden, om te zien, welke tijdvakken zij in zichzelve door zekere onderscheidende kenmerken aanwijst, en dat deze alleen ook de beste rustpunten kunnen geven.

„ Zoo dit mijn eerste werk," zegt de jongeling eindelijk, „ een niet ongunstig onthaal bij mijne landge- „ nooten vindt, (zal ik) hetzelve door een tweede over „ het geographische en archeologische der Joodsche Ge- „ schiedenis laten volgen"; maar hiertoe wil hij zich eerst „ de *uitsluitsels* (meent hij ook *uitkomsten*, *resultaten?*) der belangrijke nasporingen van verscheidene nieu- „ were Geleerden, vooral in Duitschland, eigen ma- „ ken." Naar hetgene, dat hij nu geleverd heeft, zal er wel geen gevaar bij het wachten zijn, en eigen eenvoudig en bedaard onderzoek en nadenken, gepaard met zoo voortreffelijke hulpmiddelen, als ons Vaderland oplevert, ter vermeerdering zijner kennis en opklaring zij-

ner denkbeelden, zal hem vooreerst welligt heilzamer zijn, dan zich in de nafporingen van Duitfche Geleerden te verdiepen.

Wilde nu Rec. het werkje zelf op deze wijze doorloopen en beoordeelen, hij zou, zoo wel wat ftof als vorm deszelven aangaat, in overvloed aan te merken vinden; maar hij meent genoeg gezegd te hebben, om inhoud en gehalte van hetzelve te leeren kennen, en den lezer te doen zeggen: *Ex ungue leonem!* (*Uit den klaauw kent men den leeuw.*) En al is het dan, dat hij er gaarne bijvoegen wil: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas;* (*Ontbreekt het al aan kracht, de goede wil is toch te prijzen*) hij moet nogtans, zoo den jongeling verder de lust bekruipen mogt, om voor het Publiek te fchrijven, hem het onderzoek, dat HORATIUS den Schrijvers aanbeveelt, *quid valeant humeri, quid ferre recufent*, en deszelfs welverftane *nonumque prematur in annum*, ernftig aanraden. Rec. weet niet, of de jongeling, die hem zelfs bij naam onbekend was, Latijn verftaat; maar hij vertrouwt in allen gevalle, dat een van deszelfs Leermeesters hem deze raadgevingen wel zal willen overzetten, en hij er zijn nut mede doen zal.

De graauwe Man, een Volksboek, door HENDRIK STILLING. *Iste—IIIde Stukje. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. C. Sepp en Zoon. *In gr. 8vo. Te zamen* 204 *bl. f* 1-80.

De Hofraad JUNG, meer bekend onder den naam van STILLING, gelijk hij zich in zijne uitgegevene fchriften meest noemde, heeft van dit werk *dertig* ftukjes, na korter en langer tijd, in het licht gezonden. De vijf eerfte daarvan zijn vroeger in het Nederduitsch vertaald; thans heeft men eenen aanvang gemaakt met het ganfche werk in onze taal over te brengen. Wij kunnen niet zeggen, daarmede hoog te zijn ingenomen. Trouwens, hoe diep wij ook de godvruchtige gemoedsftem-

ming des fchrijvers van het *Heimwee* vereeren, wij hebben het altijd daarvoor gehouden, dat vele uitdrukkingen en fpreekwijzen bij diegenen, welke den vromen man niet naauwkeurig begrijpen, tot *mystieke* denkbeelden kunnen, en waarfchijnlijk ook wel zullen aanleiding geven. Verder is in den *graauwen Man* allerwegen duidelijk te befpeuren de invloed der omftandigheden van den tijd, toen de ftukjes gefchreven werden, gelijk de *Franfche* omwenteling, de verfpreiding van het *Rationalisme*, enz., in het laatst der vorige eeuw en later; hetgeen dan ook een groot gedeelte van dit — zoo men wil, *periodiek* — werk voor onzen tijd minder belangrijk maakt. Ook wordt een niet gering gedeelte ingenomen door de (*fit venia verbo!*) vrome droomerijen van STILLING over de *Openbaring* van JOANNES en de laatfte tijden der wereld, hetgeen wij voor ons ook al maar liefst onvertaald zouden laten. Kost nu ieder ftukje 60 *cents*, dan zal het geheele werk op *f* 18-: te ftaan komen, en reeds daarom ophouden, aan den titel: *een Volksboek*, te beantwoorden. Wij zien derhalve te gemoet, dat, om alle deze redenen, de meeste lezers wel zullen gewenscht hebben, dat het beftendig nuttige en bruikbare hun liever — om met eenen dichter te fpreken — op eene vergiettest ware voorgediend.

Doch wat ons inzonderheid van de vertaling dezes werks zou hebben teruggehouden, is het nadeel, dat wij er van vreezen. In het Voorberigt heet het wel, dat de lezer hier zal aantreffen, hetgeen hem in onze tijden van onrust bij gemeenten en Predikanten, tot de afdeeling der Hervormden behoorende, zal doen zeggen: „ dit boekje wil geene onrust zaaijen." Dat dit de bedoeling niet was, daarvan houdt *Rec.* zich overtuigd; maar het is eene andere vraag, of er geenen zullen wezen, die onvoorzigtiglijk en uit misverftand op onze dagen toepasfen, wat JUNG tegen het destijds veldwinnende ongeloof fchreef? Wij noemen alleen het herhaalde voorftellen van een' jong' Predikant (die zich b. v. niet fteeds in zijne ambtskleeding vertoonde, bladz. 40) als een *Neoloog*, als iemand, die de grondwaarheden

van het Evangelie verdraait of loochent; terwijl een ouder Leeraar een voorbeeld is van wijsheid en Christenzin. Zie bladz. 14, 40, 51, 91. Is daarvan geen misbruik te duchten? Is het dit niet van bladz. 84, waar het met zoo vele woorden heet: „ Vele nieuwer-„ wetſche predikers leeren niets anders: men bepaalt „ de menſchen niet meer bij de erkentenis van eigen „ grenzenloos verderf; men zegt hun niet meer, dat zij „ in hunnen natuurlijken toeſtand bij geene mogelijkheid „ kunnen zalig worden; dat bij hen eene verande-„ ring, van den grond af, behoort plaats te grijpen. „ Men ſpot met de woorden *bekeering* en *wederge-„ boorte*, houdt ze voor woorden, die in den grond „ *niets* te kennen geven, die dus in het geheel niet te „ pas komen. In plaatſe hiervan, maakt men het za-„ lig worden zoo gemakkelijk, als dat maar wezen kan; „ ſpreekt ſteeds op hoogen toon van de deugd," enz. Is dit, toen STILLING het ſchreef, van *Duitschland* waar geweest, hetgeen wij gaarne gelooven; het is meer dan waarſchijnlijk ſchadelijk, en op het zachtſte onnoodig, dit nu nog te vertalen.

Het oordeel over de menſchen is hier nog al geſtreng; *doorduiveld* te zijn met grimmigen haat tegen CHRISTUS ergerlijk (bladz. 124). Bladz. 89 heet het:

„ *De graauwe Man.* Ik ben dat met u eens, menig een „ doet eene weldaad, om — mag ik zoo zeggen — den „ lieven God om te koopen, dat Hij hem naderhand „ eene lieve zonde vergeven mag. Denkelijk hebt gij „ ook wel opgemerkt, dat men, voor het tegenwoor-„ dige, van vrijwillige giften en zoogenoemde edele da-„ den veel meer hoort, dan in vorige tijden.

„ STILLING. Zoude ik niet! maar dat vind ik „ gedeeltelijk ook daarin, omdat men begrepen heeft, „ zulke edele daden, in de nieuwspapieren en ande-„ re vlugſchriften, te plaatſen, en alzoo meer bekend „ te maken. Men doet dan nu ook — en dat was te „ voren heel anders — geene weldaad, of de wereld „ hoort daarvan. [?] Ik heb echter zorge (vreeze),

„ dat hier en daar zoo iets geschiedt, enkel en alleen,
„ opdat het in de nieuwsbladen geprezen mag worden!
„ *De graauwe Man.* Dat kan wel zijn: maar meest-
„ al, blijf ik nog denken, zal dat wezen, zoo als ik
„ reeds gezegd heb, om den heiligen en regtvaardigen
„ God daardoor ten vriend te verkrijgen; of ook dat
„ men geloofs, het wezen des Christendoms alleen en
„ geheel in goede werken bestaat, met voorbijgang dus
„ van volkomene zinsverandering, die alleen de dusge-
„ naamde goede werken tot *echte* goede werken maakt."
Welk eene verwarring van denkbeelden in het laatst gezegde! En welk een malsch oordeel, nadat in het Voorberigt geschreven was, dat men dit werk lezen moet *met den geest van welwillendheid en goede gedachten van den naasten!!*

Bladz. 78 eindelijk: „Daar is een tijd geweest, dat,
„ kwamen er zware landplagen, men boete- en bededag
„ hield; men liet dagelijks op een bepaald uur de klok-
„ ken luiden," enz. En waren dan toen de menschen godvruchtiger en beter? Of stond dit bij velen op ééne lijn met het „in nieuwsbladen aankondigen van giften"? Verg. *Matth.* VI: 16—18.

De Vertaler geve zich in het vervolg de moeite, de dichtstukken in rijmende verzen over te brengen, en zette nooit meer *practische Vernunft* over door *practisch vernuft*, maar altijd door *practische rede.* (Bladz. 78.)

Het vele nuttige en belangrijke, voorkomende in dit werk, door JUNG genoemd naar den *graauwen Man*, aan wien hij zijn *Heimwee* (naar ons gevoel het gelukkigste zijner werken) heeft opgedragen, vinde vele behartiging, waartoe men het vooral leze met den geest des onderscheids!

Archives ou Correspondance de la Maison d'Orange-Nassau. Recueil publié, avec l'autorisation de S. M. le Roi, par M. G. GROEN VAN PRINSTERER. I[e] Série, P. II. 1566. Avec des Fac-similés. Leide,

chez *S. et J. Luchtmans.* 1835. gr. 8vo. XLI et 513 pag. *f* 7 - 20.

Wij ontvangen hier, in het tweede Deel van dit werk, kostbare bouwstoffen tot de Geschiedenis. Het loopt slechts over één jaar (1566); maar welk een jaar! Men vindt daarin het verbond en smeekschrift der Edelen, de openbare preek, den beeldenstorm, het verval des Bondgenootschaps, en de eerste kuiperijen der Landvoogdes, om het te ontbinden. Even als in het eerste Deel, zijn *alle* de brieven in het *Fransch* en *Hoogduitsch*, *geen enkele* in de landstaal! Men ziet, hoe ver de *Bourgondisch-Oostenrijksche* Regering het gebragt had, om alle *Nationaliteit* weg te nemen. *Onderling* corresponderen de *Nederlandsche* Edelen *allen* in het Fransch. De *Duitsche* Vorsten daarentegen bezigen alleen hunne volkstaal. Zelfs is de Landvoogdes MARGARETHA genoodzaakt, hun daarin te schrijven. (N°. 125, p. 379 —388.) Het is echter waar, dat men in *alle* deze brieven in beide talen, zelfs in die der aanzienlijksten, een deerlijk gebrek aan juistheid in stijl en spelling aantreft, die doet zien, hoe weinig de *Ridders* toen nog aan de Letteren deden. BREDERODE blijft echter onder állen de ergste, en is, even als sommige anderen, nu én dan bijkans niet te verstaan. Wat de gemeenheid ook van zijne denkbeelden aangaat, zie men slechts p. 254, N°. 193.

De voorrede van het stuk, de inleidingen tot de meeste brieven, en (wij twijfelen er niet aan) de ontcijfering van sommige (blijkens de bijgevoegde 10 *fac-similés*) geven blijken van de groote bekwaamheden des Heeren GROEN VAN PRINSTERER in het *diplomatische* vak. Wij hebben over het algemeen die aanteekeningen, even als de meesterlijk gestelde voorrede, zeer juist en wel beredeneerd gevonden; en wij moeten het den Schrijver toestaan, dat het Geuzenverbond en sommige van deszelfs handelingen niet van onberadenheid en voorbarigheid zijn vrij te pleiten. Doch wij schrijven dit alleen

aan den invloed van BREDERODE toe, die echter niet lang schijnt te hebben geduurd, schoon hij aan het hoofd der Edelen het verzoekschrift aan de Gouvernante ter hand stelde. Maar dit verzoekschrift was door LODEWIJK *van Nassau* gesteld, en deze schijnt in dat merkwaardige jaar de ziel, het middelpunt van alle handelingen der *Nederlandsche* Edelen en der vrienden van Godsdienstvrijheid te zijn. Aan hem rigten daaromtrent hunne brieven de voorbarige doch onbekwame BREDERODE, die zonder LODEWIJK niets schijnt tot stand te kunnen brengen; de Graaf VAN BERGEN, de latere verrader; de Graaf VAN HOOGSTRATEN; de Heer VAN MONTIGNY, een opregt en ijverig Roomschgezinde, hoewel een voorstander der verdraagzaamheid, maar niet der openbare preke; de Graaf DE MERODE, een opregt Protestant en vrijheidsvriend; de Heer VAN MELBERG, een der verbondenen in *Luxemburg*; eene enkele maal ook EGMOND, die reeds tusschen de voorstanders der verdraagzaamheid en de gunst des Konings begon te wankelen; zekere B. VOGELSANCK, die vergeefsche pogingen deed, om te *Breda* de *Lutherschen* met de Hervormden te vereenigen, enz. doch vooral LODEWIJK's edele moeder JULIANA, blijkens deze brieven een voorbeeld van godsvrucht; zijn voortreffelijke broeder JAN *van Nassau-Dietz*, later de stichter der Unie van *Utrecht* en de stamvader van ons Koningshuis, die alle geweldige maatregelen ontried, en nogtans alle zijne bezittingen voor de zaak van het Evangelie veil had; de verstandige en ijverig Protestantsche Landgraaf WILLEM *van Hessenkassel*, doch vooral de broeder van LODEWIJK, WILLEM I, Prins van *Oranje*. Deze groote man vertoont zich hier niet veel op den voorgrond. Hij blijkt echter overal een vijand van driftige maatregelen te zijn, en keurde dan ook de openbare preek en vooral den beeldenstorm af. Doch deze uitbarstingen van een lang weêrhouden en tot weêrwraak voor het bloed der martelaren overgegane gevoel (immers stond het breken van *beelden* niet gelijk met het verbran-

den of slagten van *menschen*) schenen den diepdenkenden en vooruitzienden Vorst veel minder gevaarlijk, dan de schijnbaar gematigde handelingen van het *Spaansche* Bestuur, hetwelk een oogenblik uit zwakheid toegaf, maar slechts om in stilte in *Duitschland* te werven, en door zijnen Gezant (D'ALAVA) den Prins, EGMOND en HOORNE met straffe ter gelegener tijd te bedreigen. Daarom tracht hij reeds vroeg, door wervingen in *Duitschland*, in de voorbaat te zijn. Reeds in de eerste maanden van 1566, vóór de overlevering van het verzoekschrift, verspreidde zich het gerucht der wervingen van Hertog ERIK *van Brunswijk*, ondersteund door de Stadhouders van *Gelderland* en *Friesland*, MEGEN en AREMBERG, en daarop schrijft de Prins aan zijn' broeder LODEWIJK, om ook van zijnen kant in *Duitschland* troepen te werven; zekerlijk een veruitziende maatregel, doch het was niet, om die terstond in dienst te nemen, maar slechts om de werving van Hertog ERIK tegen te gaan. Naderhand worden deze wervingen, toen de omstandigheden dringender worden en de Koning openlijk in *Duitschland* troepen ligt tegen de *Nederlandsche Rebellen*, ernstiger doorgezet. Maar de Prins blijft gedurende de eerste verrigtingen van het verbond schijnbaar werkeloos, althans verreweg de meeste brieven zijn aan zijn' broeder gerigt; maar of hij zoo geheel onkundig was van het verbond, en het naderhand zoo opregtelijk afkeurde, als de Uitgever denkt, dit meenen wij zeer te moeten in twijfel trekken. Daar was ORANJE, die alles opmerkte, maar zich over niets uitliet vóór dat het tijd was, de man niet naar! Met den minder nadenkenden EGMOND was het gansch anders. Nogtans gelooven wij met onzen Uitgever, dat de bedoelingen van ORANJE volkomen zuiver waren; dat hij slechts het ophouden der vervolging bedoelde, te meer, daar het uit deze brieven nu stellig blijkt, dat hij in 1566 reeds tot de Protestantsche leer was overgegaan.

Een der gewigtigste gedeelten van de Geschiedenis, in dit Deel opgehelderd, bevat weder de betrekkingen tot

Duitschland. De Prins hoopte en begeerde niets ernstiger, dan eene tusschenkomst der *Duitsche* Vorsten, met name van den Keurvorst van *Sakfen*, zijn' Behuwdoom, de Landgraven van *Hessen*, FILIPS en WILLEM, zijne magen en vrienden, en den Hertog van *Wurtemberg*, ten behoeve der Protestanten in *Nederland*. (Van het toen nog afgelegene en zwakke *Brandenburg* wordt niet gesproken.) Maar, hoe genegen ook die Vorsten waren tot krachtige voorspraak bij Koning FILIPS, (het eenige, dat de Prins verlangde) zij begeerden daarentegen van *hem*, dat hij openlijk tot hunne, d. i. tot de *Luthersche*, Godsdienst zou overgaan, en dus de *Augsburgsche* Geloofsbelijdenis aannemen. Inderdaad zien wij in deze brieven, tot onze verwondering, niet alleen den Prins, maar ook den naderhand zoo ijverig Hervormden LODEWIJK, zijnen Broeder, en vooral Graaf JAN *van Nassau*, als *Lutherschen* voorkomen; Graaf JAN ijvert zelfs tegen de *Calvinisten*; en de *Duitsche* Vorsten, vooral Keurvorst AUGUSTUS, maar ook de verdraagzame WILLEM *van Hessen*, ja zelfs JAN *van Nassau*, dringen bij den Prins, bij LODEWIJK, ja bij alle de Verbondenen, aan, om openlijk de *Augsburgsche* Belijdenis aan te nemen. Eene raadgeving, zeker van *Luthersche* Godgeleerden, door Landgraaf WILLEM uitgelokt, zegt met eene edele vrijmoedigheid, „dat de „Prins om geene wereldsche inzigten noch bedoelingen „schade aan zijne ziel moet lijden, maar rondborstig „voor zijn gevoelen uitkomen, omdat men niet op twee „gedachten kan hinken, maar tusschen God en BAÄL „moet kiezen." (N°. 216[b], p. 338—343.) Maar de Prins, waarlijk boven zijne Eeuw verheven, geeft eene andere reden op voor dit aarzelen; eene reden, die hem de grootste eere aandoet. Hij was overtuigd van de groote waarheden der Christelijke leer volgens de opvatting der Protestanten; maar de geschillen tusschen de *Lutherschen* en *Calvinisten* kwamen hem van te weinig belang voor, om, door eene aanneming der *Augsburgsche* Confessie, de

anderen voor het hoofd te stooten. De beide sekten haatten elkander namelijk destijds van harte: men vindt in de Geschiedenissen van *Brandenburg*, (zie onder anderen STENZEL, *Geschichte des Preussischen Staats*) welke onaangenaamheden de Keurvorsten JOHAN SIGISMOND en zijn Zoon GEORGE WILLEM om hunnen overgang tot de Hervormde leer van de *Lutherschen* moesten lijden, en onder dezen zelfden Keurvorst AUGUSTUS *van Sakfen*, die zóó op het aannemen der *Augsburgsche* Belijdenis door den Prins aandrong, werd de *Formula Concordiae*, opzettelijk tegen de Hervormden, ingevoerd; gelijk onder zijnen tweeden opvolger een Staatsdienaar, als *Krypto-Calvinist*, (geheim Hervormde) *werd ter dood gebragt!* Aan zulk eenen sektenhaat wilde zich de verlichte Vorst, die het geringe geschil tusschen de beide gezindten, dat slechts door wederzijdsche hardnekkigheid vergroot werd, verachtte, niet blootstellen, of de zeer talrijke *Calvinisten* in de *Nederlanden* verlaten en aan 's Konings gramschap ter proOije laten. Hij schreef aan WILLEM *van Hessen*, (N°. 237, p. 452—456) dat de Hervormde Predikanten niets tegen de *oude*, *onveranderde Augsburgsche Belijdenis* hadden, maar wel tegen den *naam* derzelve en de latere bijvoegselen en verklaringen, en dat het onderscheid tusschen LUTHER en CALVIJN in allen gevalle zoo groot niet was, dat de *Duitsche* Vorsten daarom het *Nederlandsche* Volk, indien het den laatsten boven den eersten verkoor, aan een bloedbad, zoo als waarmede het bedreigd werd door de aangekondigde komst des Konings met een aanzienlijk leger, moesten blootstellen. De Prins deed ook alle moeite om de Protestanten te vereenigen, maar het gelukte niet, en *daardoor* is dan ook de voorspraak en hulp der *Duitsche* Vorsten weggebleven, opdat men niet de *Calvinisten* en *Wederdoopers*, tevens met de regtzinnige *Lutheranen*, zou moeten beschermen! Wij verwachten in een volgend Deel de aanleiding, waardoor de Vorsten van het *Nas-*

sausche Huis tot de belijdenis der Hervormde leer zijn gebragt.

Voorts strekt dit geheele boekdeel ten bewijze, „dat „de Godsdienst genoegzaam het eenige beweegrad was „in dit voorspel onzer roemrijke en heilige omwente- „ling.” *Voorrede*, p. VIII en XXV. Reeds in het verdrag, door de Landvoogdes met de Edelen gesloten, (25 Aug.) wordt door de eerste, *na veel uitstel, tranen en betuigingen van dwang en gevangenis*, niets anders toegestemd, dan eene toelating voor ongewapenden ter openbare preke, *ter plaatse waar die tot dusver gehouden was*, (meestal buiten de steden) mits zich wachtende voor ergernis, „alles tot dat de Koning, „met gemeen overleg der Staten-Generaal, dit anders „zou mogen beschikken;” waartegen de Edelen beloofden, het volk tot gehoorzaamheid en rust terug te brengen, het de wapenen te doen afleggen en de beeldstormers te doen straffen, (p. 240.) Tegen de verzekering nu, onder de betuiging van zoo veel harteleed en dwang door de Landvoogdesse gegeven, dat zij de Godsdienst-oefeningen zou vrijlaten, vernietigden de Edelen hun verbond; een bewijs van vertrouwen, hetwelk bijna onnoozel mag heeten. Er werd verder op geene staatkundige verbeteringen hoegenaamd aangedrongen: de bijeenkomst der Staten-Generaal kon men als zoodanig niet aanmerken; deze had ook onder KAREL V bij gewigtige omstandigheden plaats, en werd thans door 's Lands toestand dringend vereischt, zoo men de wond wilde heelen en niet openscheuren of toeschroeijen. En nogtans wisten de Koning en de Landvoogdes dit verdrag, waarvan de Edelen, door stilling der beroerten en gedeeltelijke doodstraf (tot 200 personen toe) der beeldstormers, de voorwaarden getrouwelijk waren nagekomen, te ontduiken, de openbare preke eerst hier en daar te belemmeren, en daarna schier overal te doen ophouden; en, toen nu alles bevredigd was, kwam ALVA met zijne beulen in het land, gelijk wij ongetwijfeld in het volgende Deel zullen zien.

Deze onbuigzaamheid en bedriegelijkheid van FILIPS deed den Prins nog in 1566 eene poging doen, om, door de zeer juiste uiteenzetting van den ſtaat van zaken en den nood des lands, den Koning tot het geven van eenige Godsdienstvrijheid te nopen. . In dit uitmuntende ſtuk worden *zeven middelen* tot demping der onlusten voorgeſteld: 1) geweld en doodſtraffen, 2) ballingſchap der andersdenkenden, 3) zoogenaamde vrijheid van geweten, maar zonder vrijheid van eerdienst; wie *deze* verlangde, mogt buitenslands gaan, 4) vrije Godsdienstoefening, met bepaling van zekere plaatſen daartoe, 5) het toelaten van Godsdienstoefening aan elke Stad of elken Landedelman, die dezelve verkoos, 6) uitſluitende toelating (naast de Roomschgezinde) der *Lutherſche* gezindte, 7) of ook die der Hervormden. Van deze punten verklaarde zich de Prins meest voor het 4de en 5de, omdat anders de grootſte onheilen, verloop van handel en vernielende oorlog tegen wanhopigen, het gevolg zouden zijn; en bepaaldelijk, wat het *derde* punt aangaat, dat men door het weigeren van Godsdienstoefening op *hunne* wijze, zonder hen tot de heerſchende Kerk te dwingen, de lieden van *alle* Godsdienst berooft en dus tot het *Atheïsmus* dwingt. „Men moet niet bang „wezen, door andere gevoelens te worden aangevallen, „maar veeleer blijde, de gelegenheid te hebben bekomen, om voor de geheele wereld te toonen, *dat het* „onze het meest gegronde is, en dat wij de tegenſtanders met alle zachtheid kunnen beſchamen, zonder „onze zaak met vuistſlagen en wapenen te willen verdedigen, zoo als de *Turken*, *Heidenen* en allen, die „gevoelen, dat hunne zaak ongegrond is. Ziende dus, „dat ons Volk zich allerlei gevoelens in het hoofd geſteld heeft, die men het niet ontrukken kan dan door „betere, en met lengte van tijd, moesten wij die middelen in het werk ſtellen, en wanneer het volk in rust „en, wat het ſtaatkundige aangaat, gehoorzaam was, „hen met hunne gevoelens en eene bepaalde Godsdienstoefening vrijlaten; . . . . want zijn die gevoelens ſlecht

„ en verkeerd, zoo zullen zij verdwijnen als ſneeuw „ voor de zon, tot hunne groote ſchande en tot eer en „ verſterking der onze." (Zie deze hoogstbelangrijke Memorie des Prinſen, N°. 236[a], p. 429—445.) Men ziet daaruit, dat de Stichter van onzen Staat wilde, dat ieder voor zijne gevoelens mogt uitkomen, en vrijheid van eerdienst genieten; hetwelk thans, niet zeer *conſequent* met de beginſelen van algemeene Godsdienstvrijheid in de negentiende Eeuw, aan ſommigen wordt geweigerd, of althans met eene zeer bekrompene hand toegeſtaan. (*)

Wanneer wij nagaan, hoe veel magt het verbond der Edelen ten toon ſpreidde, zoodat het met de Landvoogdesſe bijkans als gelijk met gelijk onderhandelde en een verdrag kon ſluiten, zoo moeten wij ons over deszelfs ſpoedig verloop en verval, waarvan in dit Deel reeds blijkbare ſporen voorkomen, en waardoor het nog vóór de komst van ALVA geheel te niet was, verwonderen. Wij kunnen daarvoor echter uit de Geſchiedenis dier tijden twee redenen ontleenen: 1) Het gevoel van ſchuld in het geval van den beeldenſtorm. Wij zijn het wel met onzen Uitgever volkomen eens, dat de Edelen *onmiddellijk* geen deel aan den beeldenſtorm hadden, ja dat de meesten, zelfs BREDERODE, denzelven afkeurden; maar nogtans was de *lijdelijke houding* van het verbond, gelijk van het geheele volk, bij deze openbare ſchennis der goede orde, toch in het oog loopend, en moest te *Madrid* opzien en verontwaardiging wekken. De Hervormden, althans velen hunner, moesten gevoelen, dat hierdoor een groote misſtap gepleegd, en men van veel voordeel in zijne ſtelling verſtoken was. Zoodra de Regering en de Roomschgezinden van hunnen eerſten ſchrik bekomen waren, merkten zij, welk eene meerderheid deze blijkbare misdaad der tot hiertoe ver-

(*) Redacteur zal wel niet noodig hebben te herinneren, dat Recenſent dezes niet dezelfde is, die (bl. 541, 42 van dit N°.) de *Pleitredenen* heeft aangekondigd.

volgden of naauwelijks oogluikend toegelatenen. hun gaf. LODEWIJK *van Nassau*, hoewel zelf onschuldig, gevoelde, dat hij zich uitvoerig verdedigen moest, daar de Landvoogdesse, stout op de hulp van EGMOND en anderen, die door den beeldenstorm ten hoogste verbolgen waren, den moed reeds had, LODEWIJK uit het land te willen verwijderen. Doch hierbij kwam, 2) dat in het verdrag, hetwelk MARGARETHA in den eersten schrik had gesloten, de Edelen beloofd hadden, hun *Compromis* als *ontbonden* te zullen beschouwen, zoo lang de Godsdienstvrijheid aanhield; *tenons nostre dit compromis nul, cassé et aboli, tant et si longuement que la dicte seureté promise par Son Alteze au nom de S. M. tiendra.* (p. 241.) Natuurlijk nam de doorslepene, in de school van MACHIAVEL opgevoede, MARGARETHA den *schijn* aan, alsof zij het verdrag wilde houden, en verlamde daardoor de pogingen der, wel is waar een weinig ruwe, maar toch rondborstige en ligtgeloovige Edelen, die nu elk op zichzelven het land in rust bragten, maar *als ligchaam* niet meer konden werken. De bundel pijlen was losgemaakt, en de Landvoogdes trof die nu een voor een. Een hechtere, schoone bundel, door de hand van den *Zwijger* en zijn Broeder JAN zamengesnoerd, zou eerlang dien eersten, waarvan de stof te broos was, vervangen.

Wij hebben hier slechts het algemeene beloop en den gang van zaken in dit Deel aangestipt: het bevat nog eene menigte meer of min gewigtige bijzonderheden, gedeeltelijk in verband staande tot huisselijke betrekkingen, b. v. het huiskruis van den Prins met zijne tweede vrouw MINA *van Saksen*, de moeder van MAURITS, en eene schaking der dochter van MANSFELD uit het Huis van BREDERODE, hetwelk misschien het meeste bijdroeg, om eerstgenoemden Edelman, te voren een voorstander der verbondene Edelen, tot derzelver vijand te maken, enz. Nog vindt men er eene opmerkelijke lijst van *Luthersche*, Hervormden (*Calvinisten*) en

van beider Predikanten en Kerkeraden, in den herfst van 1566 te *Antwerpen*, zekerlijk voor den Koning gemaakt, die zijne slagtoffers wenschte te kennen, om ze ter gelegener tijd te kunnen straffen. Het blijkt daaruit, dat ook de *Wederdoopers* (Doopsgezinden) destijds in de *Kamerstraat* aldaar eene Vergadering hielden. Onder de *Lutherschen* (*Martinisten*) worden *de Prins*, *zijne Vrouw en zijn Broeder* LODEWIJK opgenoemd, en gezegd, dat *een derde der stad* daartoe behoorde. Zoo men alsdan de nog talrijker *Calvinisten* daarbij rekent, maakten zekerlijk de Protestanten destijds te *Antwerpen* de groote meerderheid uit. Onder de *Calvinisten* wordt ook de beroemde Drukker PLANTINUS onder den naam van PALATIN opgenoemd. (Zie dit stuk, p. 328—338, No. 216.)

Wij hebben de voortzetting van dit zeer belangrijke werk, hetwelk zoo wel door uit- als door inwendige keurigheid van bewerking de Uitgevers en den Drukker eer aandoet, reeds ontvangen, en hopen onzen Lezeren eerlang van het derde Deel, waarin de treurigste tijden, maar ook de aanvankelijke herleving van *Nederland*, zullen voorkomen, te kunnen verslag geven.

Geschiedenis des Vaderlands, *door Mr.* W. BILDERDYK; *uitgegeven door Prof.* H. W. TYDEMAN. *VIIde Deel. Van de Unie van Utrecht tot aan het twaalfjarig Bestand. Te Amsterdam*, *bij* P. Meijer Warnars. 1835. *In gr. 8vo.* 312 *bl. f* 3 - :

Het tijdvak van dertig jaren, (1579—1609) 't welk in dit Deel behandeld wordt, vangt aan met de zoo beroemde *Unie van Utrecht*, die gedurende 216 jaren de Grondwet van het Gemeenebest der *Vereenigde Nederlanden* is geweest. Over het doel van dit Verbond wordt door BILDERDIJK (van bl. 2—10) fraai gehandeld. Zijne voorstelling komt ongeveer hierop ne-

der: „ Het oogmerk der Unie was niet de Provinciën „ tot één Land te maken, maar alleen zoodanig te verbinden, ALSOF zij maar ééne Provincie waren: niet „ daarover eene *algemeene Souverainiteit* op te richten „ (want zij bleven onder den Koning) maar alleen een „ *algemeen bewind* daar te stellen, ten aanzien van de „ aldaar uitgedrukte, of onder de uitgedrukte noodzakelijk begrepen punten." — „ *Hieruit blijkt*," zegt hij, (bl. 8) „ *dat wij de voorstanders van* OLDENBARNEVELT *toevallen in de gronden van hun systenu*; ja die gronden veel vaster stellen dan ooit vóór „ ons gedaan is: hetgeen echter niet wegneemt, dat wij „ in de applicatie hun even sterk tegen moeten zijn, „ als op zijnen tijd en plaats blijken zal." Op bl. 30 en verv. wordt gehandeld over de afzwering van FILIPS in 1581 en de gevolgen daarvan. BILDERDIJK merkt aan: „ Men ontsloeg alle onderdanen van 's Konings gehoorzaamheid en gezag, en verbood hen den „ Koning verder te erkennen. Goed! Maar men ontsloeg „ NB. ook zijn Leenmannen. Zie daar een allerafgrijslijkste verwarring van Principia Juris (Rechtsbegrippen)." Dit denkbeeld wordt in de volgende bladzijden nader aangedrongen. Wij moeten erkennen hierin geene allerafgrijselijkste verwarring te kunnen zien. Hetgeen BILDERDIJK zegt: „ *Geen Staten, geen Volk is bevoegd om het vinculum feudale op te heffen*," moge al eens, juridiek beschouwd, waar zijn; aan den anderen kant is het onloochenbaar, dat de aanwezigheid van Leenmannen, die zich, door eenen eed van trouw, *voortdurend* aan FILIPS verbonden rekenden, eene volstrekte Anomalie zoude geweest zijn in een Land, 't welk hem afzwoer; zoodat dit ontslag hier minder in eenen juridieken, veel min in eenen morelen zin (als afdoende *in foro conscientiae*) behoeft beschouwd te worden, dan wel als eene volstrekte noodzakelijkheid tot behoud van den nieuwen Staat. (Verg. BILD. zelf, bl. 32 en 35.)

Ware het overige van dit Deel in dezen geest geschreven, wij zouden hetzelve, ondanks alle verschil van ge-

voelens, een nuttig en leerzaam boek kunnen noemen. Maar, helaas! hier stuiten wij op de onderhandelingen over de opdragt der Grafelijkheid *aan*, en den moord *van* WILLEM DEN I, tusschen welke beide het, volgens BILDERDIJK, niet zoo ongerijmd is een verband te vinden, en alzoo de Regering van *Amsterdam* te houden voor de hand, die de pistool van BALTHAZAR GERARDS bestuurde! Wij zijn verpligt onze Lezers hiervan verslag te doen: aanmerkingen zullen wel overbodig zijn.

Na opgegeven te hebben, dat de grootste tegenstand tegen de opdragt der Grafelijkheid aan WILLEM I van de zijde kwam van *Amsterdam* en *Gouda* en van eenige steden in *Zeeland*, inzonderheid van *Middelburg*, (*) zegt hij, bl. 75: „De meeste steden nu stemden om hem de Acte over te geven, maar *Amsterdam* en *Gouda* (dat zeker zijn meeste pijpen te *Amsterdam* sleet) hielden haar streng vast." Bl. 77: „Naar deze beide steden werd nu eene Kommissie gezonden, die onder anderen in last had om te verklaren, dat men, ondanks haar tegenwil, met de inhuldiging voort zou gaan. Te *Amsterdam* deed KORN. PIETERSZ. HOOFD, die Oud-Schepen en nu kers-versch Raad in de Vroedschap was geworden, een zeer intempestive redevoering. — Een *bedreiging* kwam er bij: dat men *Amsterdam* en haar regering niet te klein moest achten, en niet meenen dat men ze dwingen kon. — De Vroedschap, minder ingebeeld dan dit *kareltjen*, besloot een afschrift van de voorwaarden te verzoeken." (Bl. 79.) „Nu moest men raadplegen of men, niettegenstaande deze kwaadwilligheid van twee steden, met de huldiging voort zou gaan, — toen iemand, die reeds lang met het opzet van hem (WILLEM I) te moorden zwanger gegaan, en daar sedert drie maanden ontelbare malen de gelegenheid toe gehad had, dit *nu juist* op het oogenblik uitvoerde, als volstrekt noodig was om *Amsterdam* en de *Zeeuwsche* partij te doen triomfeeren;

(*) Deze stad schijnt de eer niet te hebben, bij BILDERDIJK in een goed blaadje te staan: bl. 36 heet het: „*Middelburg* is altijd een pest onzer Landen in 't politieke en 't zedelijke geweest: in 't eerste een klein *Amsterdam*; in 't laatste *duizendmaal erger dan Amsterdam*." Dit *duizendmaal erger dan Amsterdam* zegt nog al iets in den mond van BILDERDIJK!

„ waarover men zich nadérhand zeer openlijk en glorieerende
„ heeft uitgelaten, als de uitsteekendste weldaad waar de
„ Voorzienigheid het Land meê behouden had. Het ont-
„ breekt niet aan lieden die daar een zeer menschelijke voor-
„ zienigheid in meenen te zien (die, zeker, de Goddelijke
„ niet uitsluit) en ik heb buiten 's Lands zelfs de *Hollanders*
„ daarover wel hooren belachen, dat zij, uit ontzag voor
„ de *Amsterdamsche* pruiken, daar niet rond voor uit kwa-
„ men: maar ik zou niet durven verzekeren, dat het dreige-
„ ment van HOOFT *juist op dit evenement doelde*, (*l*) schoon
„ het moeilijk te zeggen is, *wat daar al anders onder konde*
„ *bedoeld worden*. (*l*) Het tyrannicidium was ook sedert
„ eenigen tijd een geliefd thema in *Amsterdam* geworden; en het
„ ontbrak niet aan libellen, die den Prins een ondraaglijker
„ tyran dan FILIPS scholden en den koophandel den onder-
„ gang spelden, zoo men hem tot Heer had, maar een onvoor-
„ beeldigen bloei daartegen, zoo men hem uit de voeten, en
„ de Regering alleen in handen der Staten bracht. Maar dit
„ alles bewijst niets."

Tot dusverre BILDERDIJK's *Geschiedenis des Vaderlands*; VIIde Deel, bl. 79 en 80!

De voornaamste personen, die wij in het overige van dit Deel aantreffen, zijn MAURITS, OLDENBARNEVELD, Koningin ELIZABETH en LEYCESTER. BILDERDIJK is even onvoorwaardelijk met MAURITS ingenomen, als hij OLDENBARNEVELD vergruist. Hierover nader. ELIZABETH is, volgens hem, (bl. 146) „ een zottin, die voor „ 't overige haar belang wel verstond." De zending van LEYCESTER wordt, bl. 97, aldus voorgesteld: „ Deze
„ Graaf van LEYCESTER was de lieveling der Koningin na
„ ESSEX. Hij stond niet alleen uit hoofde van zijn af-
„ komst, maar inzonderheid wegens zijn aart en inborst
„ in *Engeland* in een zeer slecht blaadtjen, en daar zijn (om
„ het dus uit te drukken) geen gruwelen waarvan men hem daar
„ niet reeds openlijk en in druk beschuldigd had, eer deze
„ keus op hem viel. Maar zijn uiterlijk, 't geen in een man
„ oneindig veel op deze maagd (zoo zij gewoon was zich
„ te noemen) vermocht, deed haar alles wat ten zijner na-
„ deele tot haar kwam, verwerpen; en het schijnt zelfs dat
„ zij een poos voor heeft gehad, hem, die het talent had
„ van als het pas gaf den minnaar bij haar te spelen, tot iets
„ meer te maken. En daar de *amants-titrés* der Koninginnen

„ toen nog niet in gebruik waren, gaf dat *iets meer* hooge
„ uitzichten. Hij altans, toen hij zich daarover had uit-
„ gelaten, wilde van zijn kant niet ontbreken, en daar
„ hij kort te voren, in 't heimlijk een jonge vrouw getrouwd
„ had (want haar Hovelingen, die alle den Soupirant bij
„ haar moesten spelen, waren verplicht in het heimlijk te
„ trouwen, om niet in haar ongenade te vallen) wist hij
„ zich die door een *huismiddeltjen* dadelijk weer kwijt te ma-
„ ken; hetgeen (trouwens) toen in *Engeland* juist geen
„ vreemdigheid was." Men ziet, dat BILDERDIJK den Graaf van LEYCESTER als eenen snoodaard voorstelt; en het kan wel zijn, dat hij daarin gelijk heeft: maar hoe rijmt dit nu met de lofspraak op LEYCESTER, welke op bl. 155—157 voorkomt? Daar worden zijne handelingen in een zeer voordeelig daglicht geplaatst. „ Ons Land heeft veel
„ verplichting aan hem. En zoo hij niet meer gedaan heeft,
„ het is inderdaad niet aan hem, maar aan de Staten (en vooral
„ *Holland*) te imputeren. Hij heeft zijne Koningin getrouw
„ zoeken te dienen en ten beste van 't Land zelve. Ja, hij
„ verdiende *de liefde die 't volk hem toedroeg.*" (*)

OLDENBARNEVELD wordt voorgesteld als eene soort van *parvenu*, (bl. 85) die eene vereeniging van listigheid en stijfhoofdigheid bezat, welke voor verstand en kracht van geest doorgingen (bl. 100). Hij was een *Stichtenaar* in zijn hart (bl. 143); een man van een hevig en onverdraagzaam karakter (bl. 152). Hij werd door ALBERTUS gevleid, en was daar *zeer* aandoenlijk voor, zoo wel als voor geschenken van allerlei aard, (bl. 196) enz. enz. Doch dit alles haalt niet bij de wijze, waarop OLDENBARNEVELD in het volgende Deel behandeld wordt! Tot het verslag daarvan besparen wij de aanmerkingen, waartoe deze voorstelling ruimschoots aanleiding geeft. Zoo veel valt intusschen reeds in het oog, dat men in eene Geschiedenis, met zoo veel drift, bitterheid en vooringenomenheid geschreven, geene de minste *onpartijdigheid* verwachten kan, (en wat toch is Geschiedenis zonder deze?) en dat hetgeen BILDERDIJK ergens gezegd heeft (III, 157): „ men begint met de
„ Historische personen een karakter te geven, en plooit dan
„ de daden naar dat arbitrair gegeven karakter," wel op iemand, die ooit eene Geschiedenis beschreven heeft, meer van toepassing is, dan juist op BILDERDIJK zelv.

Met den stijl van dit Deel ziet het er even bont en ruw

uit als bij de vorige Deelen. Uitdrukkingen als *den beest spelen*, *cajoleren*, *zich lam schrijven*, *de Kalotten van dien tijd* (de Predikanten), *de Amsterdamsche Pruiken*, (de Regering), *in lelijke parketten brengen*, enz. zijn in menigte voorhanden. Eene der schilderachtigste voorstellingen vonden wij bl. 105: LEYCESTER *intusschen zat tusschen twee stoelen in de asch.*

De Suicidio, observationibus anatomico-pathologicis illustrato. Scripsit D. J. A. ARNTZENIUS, Med. et Chir. Doctor. Traj. ad Rhen. apud *N. van der Monde*. 1835. 8vo. p. 204. (*Over den Zelfmoord, ontleed- en ziektekundig beschouwd.*) *f* 1-80.

Toen de Heer ARNTZENIUS met het eindigen zijner akademische studiën het gewoon proefschrift zoude geven, koos hij ten onderwerp daarvan den *Zelfmoord*. De twee eerste Hoofdstukken zagen bij die gelegenheid het licht, met de belofte der verdere mededeeling van hetgeen de Schrijver zich ten doel had gesteld. Werkzaamheden ten nutte der wetenschappen en in de dienst van het Vaderland hebben hem belet zijne taak vroeger af te werken; daardoor is een langer uitstel gekomen dan hij zich had voorgesteld, en is waarschijnlijk ook de *geheele* Dissertatie niet wedergekeerd tot hen, die vroeger het afgewerkte gedeelte hadden ontvangen, en hetwelk zij op verzoek, en in de hoop van het geheele stuk later te erlangen, terug hadden gegeven. De Schrijver geeft verder in de Inleiding eenige redenen op, waarom hij het woord *Suicidium* gekozen heeft boven het Grieksche *αὐτοχειρία*. Weinig gezag zal voor het eerste bijgebragt kunnen worden; maar verwerpelijk is het niet, vooral wanneer men telkens daarvoor omschrijvingen zoude moeten bezigen.

De Schrijver zal zijn onderwerp in *vier* Hoofdstukken behandelen. In het *eerste* zal hij over den Zelfmoord in het algemeen spreken. Dit Hoofdstuk begint met de aanhaling van CICERO over de zorg van den Schepper voor den mensch en de zucht voor eigen behoud, welke daaruit moet voortvloeijen. Hij stelt echter dadelijk een onderscheid, volgens KRUG, tusschen de *betamelijke* liefde tot het leven en

de *ongeoorloofde* eigenliefde voor het leven. Hij gaat al aanstonds tot de vraag over, welke de banden zijn, die den mensch aan het leven boeijen, die hij gedeeltelijk zoekt in de bewarende krachten der natuur (*vires medicatrices naturae*) en ook in den redelijken aanleg van den mensch. Tot wezenlijken lust des levens zoude echter eene gezonde ziel in een gezond ligchaam vereischt worden; maar hoe zelden is dit het geval, en toch hoe groot de zucht te blijven leven! Liefde tot het leven is de groote drijfveer. Intusschen zij kent vele trappen, en kan eindelijk tot onverschilligheid, ja tot afkeer van het leven dalen. Wat bewerkt deze verandering? welke zijn de oorzaken, waaraan zij kan toegeschreven worden? Dit zal de Schrijver onderzoeken, met uitsluiting echter van alles, wat niet uit een *geneeskundig* oogpunt daaronder gebragt kan worden. Hij wijst hiermede het standpunt aan, van hetwelk zijne Verhandeling moet beoordeeld worden. Vooraf echter: wat verstaat men door Zelfmoord? welke is de bepaling (*definitio*), daarvan te geven. Hier doen zich wederom de gewone zwarigheden op, en, gelijk van zelve spreekt, heerscht er verschil van gevoelens. Bij de juiste beoordeeling van alles, wat tot den Zelfmoord kan gebragt, ook hetgeen slechts uit een geneeskundig gezigtpunt mag aangenomen worden, behoort de Geneeskundige, onzes achtens, de Christelijke Godsdienst te belijden; want alleen naar de voorschriften van het Evangelie kan de Zelfmoord, en wat er aanleiding toe gegeven hebbe, juist beoordeeld worden. De Schrijver beroept zich op de gezegden van den Zaligmaker, *Joh.* X: II env. Het spreekt van zelve, dat bij deze uitingen aan geen Zelfmoord, zoo als men dien gewoonlijk verstaat, kan gedacht worden. Maar kunnen hier dan in eenige vergelijking komen de voorbeelden, welke de Schrijver later aanhaalt? Intusschen, hoe men met de Oudheid den Zelfmoord trachtte te verdedigen, die zelfde Oudheid had ook hare stellige uitspraken daartegen, zoo als men onder anderen leest, CIC. *de Senect.* Cap. XX: „*Vetatque* PYTHAGORAS, *injussu imperatoris, id est*, „*Dei, de praesidio et statione vitae decedere.*" Zonder een vast standpunt, als hét opgegevene, geraakt men in groote moeijelijkheden. De vrouw, welke zich bij het lijk van haren man in den brandstapel stort, moge volgens hare denkbeelden een deugdzaam werk verrigten, men kan haar volgens Christelijke begrippen niet van Zelfmoord vrijspreken,

zelfs niet eens volgens de wet der Natuur. In het algemeen zijn echter de grenzen, althans de zedelijke, moeijelijk af te perken, waar de vrijwillige dood *opoffering*, niet Zelfmoord is. Ook lijdt het eenige bedenking, of HAMBROEK, BEILING, en die later om eene of andere reden van hoog belang het leven afgelegd hebben, den dood *geheel vrijwillig* zijn te gemoet gegaan. Was het niet meer bukken vóor nooddwang? Ook kon hun en anderen in dergelijke gevallen nog steeds de hoop eener Goddelijke tusschenkomst bijblijven; de redding daagde niet, en zij lieten zich offeren. De Zelfmoordenaar handelt *voorbedachtelijk*, of liever *opzettelijk* (*ut mors praemeditata fit*, pag. 13.) Zijn eigen *ik* en geenszins hoogere belangen doen hem naar strop of pistool omzien. De uitkomst was dikwijls nabij en lag als voor den voet; de verblinde zag haar voorbij! Het onderscheid tusschen *Selbsttödtung* und *Selbstmord* komt ons, ondanks het aangehaalde gezag van KRUG, eenigzins gezocht voor. Wat hiervan zij, de Schrijver zal van bl. 15 af nagaan, op welke wijze de *Nosologi* den *Zelfmoord* onder de *zielsaandoeningen* gerangschikt hebben. Tot dit einde treedt hij in een kort geschiedkundig overzigt, waar wij hem echter even min zullen volgen, als wanneer hij de verschillende Nosologische stelsels tot dit einde doorloopt. Hij begint met SAUVAGES, en schijnt, elk de verdiende eer schenkende, nogtans met ESQUIROL veel op te hebben. Met eene beschouwing der verschijnsels en der oorzaken van verdriet in het leven en Zelfmoord eindigt dit Hoofdstuk. De Schrijver bepaalt zich te regt bij het *algemeene*, waarvan echter veel ook op elke andere ziektegesteldheid kan toegepast worden. Wat het *bijzondere* betreft, dit zal bij elken Zelfmoord als *eigenaardig* voor dusdanig geval moeten nagespoord worden.

In het *tweede* Hoofdstuk gaat de Schrijver over, om de afwijkingen in de bewerktuiging na te sporen, welke men bij zelfmoordenaars heeft aangetroffen. Hij zoekt in de inleiding tot dit Hoofdstuk als eenen middelweg te houden tusschen hen, die alle zielsaandoeningen slechts als gevolgen der ontstemde of veranderde bewerktuiging aanzien, en die alles alleen aan dynamische of psychische oorzaken toeschrijven. Herinneren wij ons hier, wat een onzer Ziektekundigen schrijft: „*Mens sana in sano corpore perfectae exhibet sanitatis humanae exemplar. Haec quidam rara inter homines felicitas, quorum animus φιλαυτία deperiens, multis perpetuo*

affectibus commotionibusque perturbatus, etiam corporeae vitae harmoniam turbare consuevit. Ut adeo, qua est utrumque hominis principium arctissima societate conjunctum non mirum sit, a mente toties corporis labefactari valetudinem." (*) Dit Hoofdstuk wordt in *drie* Afdeelingen gesplitst. De *eerste* gaat de veranderingen in den schedel na, en houdt zich verder bezig met het onderzoek van den schedel zelv', met de verandering der hersenen, de aandoening der vliezen en die van het ruggemerg. Men zal letten op de dikte of dunheid van den schedel, de gebrekkige ruimte van denzelven en afwijking van den gewonen vorm. Niet weinig ziekelijks kunnen de vliezen opleveren; desgelijks de hersenen zelve. Intusschen blijkt onder anderen ook uit p. 72, dat men in het maken van gevolgtrekkingen omzigtig moet zijn. Zoo zal het over 't algemeen wel wezen, want niet alle veranderingen in de bewerktuiging bij Zelfmoordenaars zullen als dadelijke aanleidende oorzaken daartoe beschouwd kunnen worden; ook moeten zij niet als onvermijdelijk ten Zelfmoord leidende geacht worden. Het zou mede gewaagd zijn, wanneer men stellig den zedelijken prikkel ten Zelfmoord kent, dien uit ligchamelijke aandoening af te leiden. Men verlieze bij de beschouwing van den Zelfmoord niet uit het oog, dat er *logische*, *ethische* en *physische* zielsziekten kunnen wezen. Bij eene wezenlijke schrikbarende vermeerdering van Zelfmoorden houden wij deze meer voor een gevolg der beide *eersten*, dan wel van de *laatste*. Ligtzinnigheid, verschrikkelijke ligtzinnigheid in het leven, verzaking van zedelijke grondbeginselen, ongeloof aan Goddelijke Voorzienigheid, verkeerde voorbeelden, nog verkeerdere leeringen van zoogenoemde vrijzinnige wijsgeerige woel- en dwaalgeesten, ziedaar oorzaken, die menig jong mensch, in het pas ontluikend leven, om eene beuzelarij de handen aan zichzelven deden slaan! Verschrikkelijk, wanneer dit opzet van zulk een' toestel vergezeld ging, dat men het diepgeschondene van zulke verfoeijelijke zaden niet miskennen kon!

In de *tweede* Onderafdeeling worden de afwijkingen onderzocht, welke de borstholte heeft opgeleverd; want niet altijd is de oorzaak onmiddellijk in het werktuig gelegen, van hetwelk wij vooronderstellen, dat de zielswerking uitgaat.

(*) C. PR. VAN DER HOEVEN, *Initia discipl. Pathol.* § 506.

Uit de wet der medelijdenschap kan desgelijks veel verklaard worden. Laat men echter oók hier vooral op zijne hoede wezen! Groot moge de invloed zijn, welken de ademhaling op het hersenstelsel uitoefent, niet minder aanmerkelijk is die, welke van den bloedsomloop uitgaat; — uit den buik schijnt zelfs *meer* voort te komen, waarom ook de Schrijver teregt schrijft: „ Verwonderlijk en alle andere overtreffende is de „ medelijdenschap, welke tusschen het hersen- en onder- „ buikstelsel bestaat. Zij was den Ouden reeds bekend; de „ nieuweren erkennen haar, en ieder, bijna zonder uitzonde- „ ring, stemt haar toe."

Aan dit onderzoek wordt eene *derde* Onderafdeeling, en wel de uitvoerigste, toegewijd. Ouden en nieuweren komen echter niet overeen, waarin die afwijkingen te zoeken zijn. Thans verklaart men ze grootendeels uit het verband der zenuwen, vooral van den *sympathicus* met het *tiende paar* (*nervus vagus*). Vroeger waren het meer de vochten, waarvan sommige, b. v. de zwarte gal, zeer denkbeeldig waren. Dit is zeker, dat, bij alle zenuwwerking, de vele ingewanden, in de buikholte bevat, niet over het hoofd mogen gezien worden, welke alle dan ook in meerdere of mindere mate des Schrijvers aandacht tot zich trekken. Hij vergeet niet te spreken, zoo wel over eene gewijzigde ligging der ingewanden, als over eene vernaauwing, vooral der dikke darmen, uit welke beide men laatstelijk zoo vele gevolgen heeft willen afleiden.

In het *derde* Hoofdstuk wordt eene verzameling van lijkopeningen medegedeeld, ten getale van 27, waaronder *drie* van den Schrijver. Twee dezer menschen hadden zich met een mes, de derde door een pistoolschot van het leven beroofd. Op het einde van dit Hoofdstuk keert de Schrijver terug tot de sedert eenigen tijd toegenomene Zelfmoorden in de Provinciën *Friesland* en *Groningen*, waarvan hij p. 52 reeds met een woord gewag had gemaakt. Hem werden sedert daaromtrent eenige nadere berigten medegedeeld. Men schijnt niet ongeneigd, deze in verband te brengen met de voorafgegane ziekten. Hiertoe behoeft men echter niet dadelijk eene oorzaak in de ziekte zelve van 1826 te zoeken, daar de gevolgen, welke zulk eene volksramp als van zelve naar zich sleept, genoeg aanleidende oorzaken kunnen opleveren. Wij veroorloven ons eene aanmerking op de door den Schrijver medegedeelde lijkopening N°. 23. Zij werd be-

werkstelligd 40 uren na den dood ten gevolge van een schot; de kogel van de pistool was van tusschen het tongbeen en de kin door het hoofd heengegaan, en had op de kruin den schedel wederom doorboord. Vreeselijk was dus de verwoesting, zegt de Schrijver. Hij vond hersenzelfstandigheid tot in de luchtpijp en den slokdarm verspreid. En hij zegt evenwel: *substantia cerebri, ubi (?) haec intacta manserat, solito* MOLLIOR.

Zoo zijn wij, den Schrijver volgende, tot het *vierde* Hoofdstuk gekomen, handelende *over de plaats, van waar de Zelfmoord kan geoordeeld worden uit te gaan, en deszelfs waren aard en gesteldheid.* Hij begint met eene vermelding van het verschil van gevoelens, afwisselende naar het in der tijd bovendrijvend stelsel, of de heerschende meening, gelijk wij daarvan reeds met een woord gewag gemaakt hebben. Verder kent hij AVENBRUGGER toe, den Zelfmoord het eerst als eene ziekelijke aandoening of gesteldheid te hebben beschouwd. Bij het stelsel van GALL blijft hij eene poos stilstaan; diens gevoelens en leer konden natuurlijk niet zonder invloed blijven op de beschouwing van den Zelfmoord. Gaarne vereenigt men zich met den Schrijver in den hoogen lof, welken hij aan GALL geeft; maar de Heer ARNTZENIUS doet tevens zeer wèl, met er onmiddellijk op te laten volgen, dat desniettemin in dit stelsel de zwarigheden niet weinige zijn, en dat hetzelve op vele punten alsnog met een donkeren sluijer bedekt is; doch, waar worden deze moeijelijkheden niet gevonden! Des Schrijvers aanhaling der *sympathie* en *antipathie*, p. 161, (men vergelijke hier eene beoordeeling in de *Letteroef.* voor 1833, bl. 288) strekt daarvan niet minder ten bewijze. Overal, waar men op het *gevoel* terug moet komen, nadert men het niet verlichte gedeelte der menschelijke spheer. Waarschijnlijk zal het eerst aan gene zijde des grafs zijn, dat *gevoel* en *rede* tot één volledig harmonisch geheel zullen ineensmelten. Hier, in deze school der beproeving, zal het kampen wezen, zoeken naar het ware, onder afwisselend strijden tusschen *gevoel* en *rede*. Wel was het CATO, den ouden, (CICERO, *de Sen.* Cap. XIX) naarmate hij op de levensreize vorderde, of hij het ware land meer zag opdagen, en de haven als in het verschiet ontwaarde, waar hij na eene langdurige scheepvaart hoopte aan te landen, in de stad, waar geen nacht meer zal wezen, (*Openb. van Joh.* H. XXII: 5) zal de verwachting

van CICERO eerst volkomen vervuld worden. — Van nu af zal de Schrijver nog eens de voornaamste veranderingen in eenige der meest aangelegene deelen van de bewerktuiging doorloopen. Hij besteedt daaraan bl. 168—186. Zeeer voorzigtig eindigt hij deze overweging met den raad van vooral toe te zien, dat men *hetgeen na den dood wordt gevonden niet steeds als aanleidende oorzaak tot den waanzin beschouwe.* Wij leeren hieruit, dat wij ook hier nog zeer in de beginselen zijn, en nog geenszins geregtigd, om, met hoop op een goeden uitslag, uit het waargenomene gevolgtrekkingen te kunnen afleiden. Wat er behoort in acht genomen te worden, om zich ook in dezen vooral niet te laten misleiden, beschrijft de Heer ARNTZENIUS van bl. 186—190. Na dit voorafgezondene is derhalve de herhaling van hetgeen de lijkopeningen hebben opgeleverd slechts als eene proef te beschouwen, hoe men verder dezen weg zoude kunnen vervolgen. Intusschen kan de Schrijver niet nalaten, met het eindigen zijner Verhandeling, eenige resultaten voor te stellen, welke hij meent uit het behandelde te mogen afleiden.

Het is van groot belang voor de Geneeskunde, steunende op, ja geheel en al uit de Ondervinding voortgesproten, dat haar op den duur overvloedige stof worde aangeboden, om die Ondervinding steeds meer in uitgebreidheid te doen winnen. Maar wat zegt het, waarneming op waarneming te stapelen, indien men te zijner tijd van den verzamelden voorraad geene partij zoekt te trekken? HORATIUS zegt:

Quid habet pulchri constructus acervus!

Indien men zich derhalve met veel van het door den Schrijver uit het behandelde afgeleide niet geheel kan vereenigen, men moet hulde doen aan zijne vlijtige pogingen, om voor dezen belangrijken tak der wetenschap nuttig te zijn. De voorzigtigheid, door hem ten toon gespreid, waarborgt, dat hij in de toepassing van hetgeen hij hier mededeelde in het dagelijksche leven niet minder omzigtig zal wezen. Deze Verhandeling doet eer aan zijn verstand, en stelt zijn hart in een niet minder gunstig daglicht. Edel is het doel, hetwelk hij op de laatste bladzijde verkondigt, den overgeblevene betrekkingen het geleden verlies zoo min smartelijk mogelijk te doen herdenken. Den Zelfmoord derhalve, zoo veel mogelijk, meer als het gevolg van eene ligchamelijke verande-

ring, dan wel van eene zielsontstemming, te doen voorkomen, moet troostgronden opleveren voor het geleden verlies aan deze zijde des grafs, en den gevallenen met stille onderwerping en hoop op de ontfermende barmhartigheid Gods in de gewesten der eeuwigheid doen naoogen. Gaarne gunne men dien troost aan de verslagene betrekkingen! Hij zij voor de naar het graf waggelende ouders een staf ter ondersteuning op de verdere droeve levensreize! Voor elk echter, die eenigen invloed heeft op de vorming van het aankomende geslacht, is het pligt, den Zelfmoord niet als slechts ligchamelijk voor te stellen, en den aanleg daartoe niet enkel in het ligchaam te zoeken, of zulk een gevoelen onbepaald te verdedigen. Het ligchaam, heerlijk gewrocht des Scheppers, is ons niet altijd behulpzaam in onze zedelijke opvoeding. CICERO beschouwt het slechts als een tijdelijk verblijf, niet als eene vaste woning der ziel, ja soms als een kerker der ziele. De Hoogste Wijsheid zelve geeft er geen ander getuigenis van. Maar God schonk den mensch ook eene *rede*; hij bezit een verstand, dat tot de oorzaken opklimt, dat zich tot eene eerste Oorzaak, tot een Wezen aller wezens kan opheffen. Wij eindigen met de woorden van HALLER:

Der Wahrheit Morgenroth zeigt erst die wahre Welt,
Wann Gottes Sonnenlicht durch uns're Dämmrung fällt.
Zu stamm'lend für den Schall geoffenbahrter Lehren,
Soll die Vernunft hier Gott mit eignem Lallen ehren.
Sie führt uns bis zu GOTT; *mehr ist ein Ueberfluss.*

Dichterlijke Herfstbloemen. *Door* HENDRIK HARMEN KLIJN. *Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. 1835. *In gr. 8vo. VIII en 266 bl. f* 3 - 60.

Een van *Nederlands* geliefde Dichters, de Heer H. H. KLIJN, kondigt, bij de uitgaaf van dit zijn werk, in deszelfs Voorberigt, aan, dat deze verzameling misschien de laatste zal zijn, welke hij in het licht zendt. Wij hopen, dat dit *misschien* niet in wezenlijkheid zal veranderen, en wij nog meerder van zulk eene begaafde en milde hand zullen ontvangen. Schoon natuurlijk niet alles, wat in dezen bundel voorkomt, van gelijke waarde is, wordt er echter niets gevon-

den, dat den Dichter tot oneer zou ſtrekken; veel daarentegen, dat bewijs geeft van zijnen onverflaauwden gloed en onverzwakte kracht. Bij eenen Dichter van zoo veel kieschheid en ſmaak, verwonderden wij ons echter, eenige onnaauwkeurigheden, eenige vlekjes te ontmoeten, die men bij hem niet verwachten zou, gelijk b. v. bl. 4, zoo het ſchijnt, om te rijmen op *dondert: Die oogwenk, zoo geducht, wiens magt ſoms de aarde* PLONDERT. Wij begrijpen niet, wat het *plonderen der aarde* hier beteekent. Bl. III. *Waar ook ons ſtarend oog op mikk', Ademt onbeſtendigheid.* Dat *mikken* van een ſtarend oog wil ons niet bevallen, en ten minſte zou er moeten ſtaan: *'t Aamt* (namelijk alles, waar ons ſtarend oog op mikt, ademt) *onbeſtendigheid.* Bl. 237 lezen wij:

Maar elken eeuwloop ſtaaft, hoe volop de akkers bloeijen,
En ſtaaft, wat rijkdom *of* de Bouwheer van 't heelal
Eens in de voorraadſchuur, na d' oogst, verzaamlen zal.

Elken zal wel *iedere eeuwloop* moeten zijn, om den eerſten naamval te herſtellen; doch dat *of* is overtollig niet alleen, maar komt ook ſlechts in twijfelachtige ſpreekwijzen te pas, b. v. *Ik weet niet, of dit gebeuren zal.* Hier echter is de meening, iets ſtelligs uit te drukken. Deze en dergelijke feilen zijn altijd ſtuitend in gedichten van wezenlijke verdienſte, gelijk die van den Heer KLIJN. Klinkt het niet wat raar en plat, op bl. 121, in een ernſtig en aandoenlijk vers: *Hulde aan Amſtels Burgerweeshuis:*

Want wie, die ooit dit kleinood ziet,
Denkt dan om [aan] de eedle ſchenkſter niet?
Of heeft, bij al wat hij hier roemt,
Niet dankend HAASJE KLAÂS genoemd?

Zou het niet beter zijn geweest, dien koddigen naam te onderdrukken, en eenvoudig te ſchrijven:

Niet dankend haren naam genoemd?

Onder de beste ſtukken in dezen bundel behoort voorzeker het in berijmde tienſilbigen vervatte gedicht: *Mr.* WILLEM BILDERDIJK. Maar het is moeijelijk, proeven van het in deze verzameling voorkomende ſchoone te geven: er

valt dan te veel uit te fchrijven. De zwakke plaatfen vielen ligter aan te teekenen, omdat zij weinig in getal zijn, en ons beftek vordert bovenal kortheid.

De Citadel van Andwerpen (*); *vaderlandfche Cytherklanken van* G. A. C. W. *Marquis* DE THOUARS, *Luitenant der* 10*de Afd. Infanterie. II Deelen. Te Amfterdam, bij* L. van der Vinne. 1835. *In gr. 8vo. XVI*, 280 *en* 300 *bl. f* 7-:

De fchandelijke aanranding en de roemrijke verdediging van het kasteel van *Antwerpen*, in December 1832, is voorzeker eene zeer merkwaardige gebeurtenis, zoo wel wegens de fchreeuwende onregtvaardigheid, die daarbij aan de zijde der Mogendheden gepleegd en gedoogd, als wegens de dapperheid en volharding, die daarbij aan de zijde van *Nederland* betoond is; zoodat zij wel verdient, door eenen krijgsman, die de vaderlandfche citer befpeelt, in fchoone zangen vereeuwigd te worden. Als eene loffelijke, ja edele poging hiertoe willen wij dan ook de onderneming van den Heer DE THOUARS gaarne toejuichen: hoe echter hiermede 410 bladzijden, behalve de *Aanteekeningen*, die achter elk Deel volgen, hebben kunnen gevuld worden, zal misfchien in den eerften opflag moeijelijk te begrijpen zijn: laat ons dus zien, wat hiermede geleverd is! — Vooraf wil fteller dezes verflags naar waarheid verzekeren, dat hij geen van die Recenfenten is, tegen welke DE THOUARS, *Voorr.* bl. IX—XII, D. I, bl. 259 —269, en D. II, bl. 195—200, wegens beoordeeling van zijne vroegere dichtftukken, te velde trekt; dat hij zich in dien ftrijd niet mengen, noch zich deszelfs verbolgenheid aantrekken wil; dat hij hem geen „eeuwige onverzoenbare vijandfchap toegezworen heeft", (D. I, bl. 269) maar niets, noch goed noch kwaad, van hem weet; dat hij, ten opzigte van hem, geen de minfte reden of neiging heeft tot „afgunst, onridderlijkheid en kinderachtige jaloezij", (ald. bl. 264) en dus, wat hij goed- of afkeurend zeggen mogt, alleen ter lief-

(*) De fchrijfwijze *Andwerpen*, als ware het voor *Handwerpen*, rust op te onzekere legende, en is zelfs daarbij nog te onbewezen, om hierom de gewone fchrijfwijze te verlaten.

de van de kunst, en, ware 't mogelijk, ten nutte van anderen, naar zijn inzien, zal in het midden brengen.

De Dichter heeft zijn onderwerp in eenige rubrieken verdeeld, als: *Voorzang*, *de Bezetting*, *het Noorderleger*, *het Beleg*, in 5 Zangen, *de Overgaaf*, *Blik op de Schelde*, *de edelmoedige* EVERS, *de Held van Liefkenshoek*, *Elegie op Bastioen Alva*, *Ontboezeming op de Puinhoopen*, *de Terugkomst der Dapperen*, *Besluit*. — Voor elk gedeelte heeft hij eene Opdragt geplaatst, niet alleen eerst aan Z. M. onzen Koning, maar ook aan andere Grooten der aarde, Bloedverwanten en Vrienden, tot zelfs aan Z. M. den Koning van *Beijeren* toe; en die Opdragten noemt hij *Inleidingen* tot elken Zang. Rec. moet echter bekennen daarin doorgaans weinig inleidends gevonden te hebben, maar wel veel omhaal van lof en eer, aan de daarin bedoelde personen met onbedwongen hand toegezwaaid. Zulk opdragen, voor zoo verre het geen overdrijving en vleijerij is, stond zeker den Schrijver vrij; maar voor het Publiek en voor het onderwerp heeft het dat groote belang niet. Doch, daar hij zoo mild met zijne Opdragten is, dat er niet minder dan *vijftien* in dit werk gevonden worden, loopt het toch in het oog, en moet het grootelijks verwondering wekken, dat er geen gevonden wordt, noch aan CHASSÉ, die hier de eerste hoofdpersoon was, noch aan *Nederlands* Kroonprins en Veldmaarschalk, tot welke laatste daarenboven hier zoo gereede aanleiding was, daar men deszelfs verjaardag op de Citadel met de eerste, hevigste kanonnade enz. gevierd heeft.

Wat DE THOUARS in de *Voorreden* veel op anderen en over zichzelven te zeggen heeft, gaan wij liefst met stilzwijgen voorbij, als in die woorden en wederwoorden voor het Publiek geen nuttigheid, en voor onszelven geen aangenaamheid vindende. Een paar vragen slechts. Bl. XIII wil hij, „ dat men eerst het *proza*", (d. i. de Aanteekeningen achter elk Deel) „ daarna het *berijmde* gedeelte leze, het„ geen tot het wèlbegrip der meeste zangen noodzakelijk „ zal zijn." Is het goed, dat een gedicht zoo duister is, dat het zulks behoeft? Sommige jonge Dichters schijnen dit alzoo te begrijpen; want het wordt mode, gedichten met aanteekeningen uit te geven. Bl. XIV zegt hij: „ Het lag „ in het plan mijner *Dichterlijke Krijgstafereelen* de *waar*„ *heid* in enkele voorstellingen opzettelijk te verminken, om „ in de Prozaïsche Bijlagen des te naauwkeuriger te zijn."

Mag een Dichter het eerste, althans bij eene gebeurtenis van zoo versche geheugenis, doen? — Omtrent den *Voorzang* meldt hij, D. I, bl. 241, dat dezelve afgedrukt is, tijdens zijn verblijf buiten *Holland;* dat hij anders stellig iets beters leveren zou, en nu in de aanteekeningen nog het een en ander tracht te herstellen, waarom hij verzoekt, dat „ men „ om den goeden wil al het onverdragelijke edelmoedig over- „ sla." Nu, dit laatste zij toegestaan! maar, zouden wij vragen, had het zoo groote haast, dat in de wereld gestooten moest worden, wat de Dichter zelf afkeurt? Naar Rec. gevoel, zou de geheele Voorzang gemakkelijk gemist kunnen worden; maar ieder zijn smaak!

Wilde nu Rec. den ganschen inhoud van deze twee lijvige boekdeelen stukswijze beoordeelen, dan zou hij veel breedvoeriger moeten worden, dan hij zich hier veroorloven kan. Hij wil dus althans in het algemeen opmerken, dat er in dit werk vele blijken zijn van dichterlijk gevoel en gelukkige dichterlijke vinding en uitvoering, en alzoo verscheidene zeer goede, ja uitmuntende plaatsen; maar tevens mag hij niet verbergen, dat er neiging in is tot eene langwijligheid, die, zoo als men zegt, van geen uitscheiden weet, maar den lezer eindelijk vermoeit en verveelt, en tot eene gezwollenheid en hoogdravendheid, die de rede hard en duister maakt, en op het gebied der ware Poëzij niet te dulden is. Van het een en ander eenige voorbeelden!

Wèl gedicht is over 't geheel de *Strijdzang der Bezetting*, D. I, bl. 30—34, die dus aanheft:

„ Op! Zonen der Vrijheid! de hand aan 't gevest
„ Van 't lemmer, dat dorst heeft naar bloed!
„ Het oog op Chassé en den Hemel gevest,
„ Het dwangjuk vertrapt met den voet!
„ Op, op, Kameraden! ten kampstrijd gereed,
„ Wij dienen één' Koning, één' God, en een' Eed!
„ De lont nu aan 't zundgat gestoken!
„ Den sluipmoord van Brussel gewroken!"

en zoo ook de uitdrukking van haar voornemen, om, ondanks alle zwarigheden, vol te houden; hoewel dit laatste wat lang gerekt is. — Schoon is ook, in het volgende stuk, de lof van het godsdienstig standvastige *Holland* uitgedrukt, bl. 61, 62:

„ Holland, fchoon met fmaad bejegend, fchoon in 's noodlots boel geklemd,
„ Had nog nooit een' wreevlen klaagtoon in verdrukking aangeftemd;
„ Holland, hoe door dwinglandijen, hoe door martling afgeftreên,
„ Sloeg een' oogblik naar den Hemel, nederknielende in gebeên.
„ Nog, nog ftonden duizendtallen voor hunn' Koning in 't geweer;
„ Nog, nog klonk de leus der Vaadren luid weêrgalmende als wèleer;
„ Nog, nog ftond aan 't hoofd van 't leger riddrentrouw en leeuwenmoed;
„ Nog was Holland niet verloren, Holland 't grootst in tegenfpoed!"

De apostrophe aan GÉRARD, bl. 64—66, (te groot, om hier over te nemen) is ook zeer wel; maar korter zou zij nog krachtiger kunnen zijn. Zoo is ook de befchrijving van het Noorderleger, bl. 66—74, over 't geheel wèl, maar al te uitvoerig tot in kleinigheden, en eindigt in dit flaauwe couplet:

„ Zóó, zóó heeft dan 't Noorderleger, reeds gevestigd op zijn' post,
„ De oorlogsmacht der lage Belgen bij zijne aankomst afgelost!
„ Zóó, zóó ftaan die duizendtallen dan gefchaard om 't veege Slot,
„ Dat zijn moed en krachtontwikkling, dat zijn geestdrift dankt aan God."

DE THOUARS fchijnt nog al van apostrophes of fpraakwendingen te houden, en, welgepast aangebragt, kunnen zij ook zeer ter verlevendiging dienen, zoo als de zoo even gemelde aan GÉRARD: maar men kan ze ook te veel en te dikwijls gebruiken; en dit fchijnt hier wel eens het geval te zijn, daar de drie eerfte Zangen door zoodanige geopend worden, als aan den Oorlog, aan de Dichtkunst, aan den Nacht, welke allen zeer uitvoerig, te veel *locus communis*, en daar weinig ter zake dienende zijn; zoo als ook de apostrophe aan den „ Schepper van die ftarrenpracht", bl. 169, hoe goed ook op zichzelve, daar bij die oorlogstooneelen minder fchijnt te pasfen.

In de befchrijving van het eerfte vuur van het kasteel is veel poëzij, aan het onderwerp wèl beantwoordende. Hier en elders geeft zich de Dichter wel eens wat veel moeite op zamenftelling van woorden, die niet altijd even gelukkig

is; zoo als *vuurbooggeflonker*, *Alverzorgeraar*, (voor *Alverzorger*, want het werkwoord is immers niet *verzorgeren*, maar *verzorgen*) *lichtſtroomvlucht*, *nevelfloerskleed van graauwe ſolverdampen*, en elders *ſmeekknikkend*, ook *ſmeekſnikkend*, *Opperharpſnaarzanger*, *Bloeimaands-echtomarming* enz.; of op zamenvoeging van beelden, die zoo hard en duister is, als b. v. D. I, bl. 79, waar *het brein van beelden overvloeit*, *die 't hart*, *tot boete en ernst geſtemd*, *in 't klankgareel van vaerzen klemt:* en kan *een pekkrans eene zuil*, *in bloed gegrondvest*, *oprigten*; kan die *zuil zijne wortels ſchieten*, *met een lijktrofee ommuurd*, zoo als men bl. 166 in éénen adem gezegd vindt? en wat is, bl. 169, *de doodenbaar van 't vloertapijt* (lees *vloertapeet*, volgens de aanteek. bl. 216) *der Englenſchaar?!* Men zegt bij dit alles onwillekeurig met HORATIUS:

„ *Projicit ampullas et ſesquipedalia verba.*"

Gepast en goed is daarentegen over 't geheel, in den tweeden Zang over het Beleg, het *Krijgslied der Belegerden*, de *Vrijheidszang der Vlotelingen*, en de *Lijkzang op* LEWE VAN ADUARD; doch minder gepast het *Vrijwilligers-lied* in den vijfden Zang, daar er, volgens bl. 277, geen vrijwilligers op het kasteel geweest zijn. Ook verder zijn er in deze Zangen zeer goede plaatſen en echt dichterlijke beſchrijvingen; doch de drie laatſte zijn aan het ſlot flaauwer en prozaïſcher, komen ook meer en meer tot dezelfde woorden en ſpreekwijzen terug, dragen, met één woord, blijken van vermoeijenis en uitputting: maar geen wonder! kan het wel anders, wanneer men alles zoo lang en zoo breed uithalen wil?

Van die zelfde langgerektheid en verflaauwing meent Rec. ook vooral in het *tweede* Deel blijken te vinden, misſchien gedeeltelijk veroorzaakt door de betrekkelijk mindere belangrijkheid der behandelde onderwerpen. Zoo is het ſtuk, bezingende *de Overgaaf*, over 't geheel flaauw. Zoo is de *Romance* op *den edelmoedigen* EVERS, en die op SOETERS, *den held van Liefkenshoek*, op zichzelve wèl; maar zij vallen af en moesten afvallen bij al het vorige: hadde de Dichter hiervan in het *eerſte* Deel korte epiſoden gemaakt, zij zouden welligt veel beter doel getroffen hebben. — De *Elegie op Bastioen Alva*, dat is op de aldaar begravene ge-

sneuvelden, is niet verwerpelijk; maar komt in eene Elegie wel die gedurig, ja zeer dikwijls afgewisselde maat te pas, welke de Dichter hier, gelijk overal elders, gebruikt? (Bl. 100. Hij, die *onze erfschuld heeft voldaan*. Waartoe hier deze onbijbelsche uitdrukking?) — De *Ontboezeming op de Puinhoopen* laat zich wat al te zeer in akeligheden uit, waarvan sommige zonder noodzake, b. v. dat van den godslasterlijken VERTIN, hetwelk weinigen zullen verstaan, zonder de lange noot daartoe behoorende. Zoo zijn ook aldaar, bl. 132, de volgende regels duister: *Waar zijn* (Gods) *gunst niet wilde laven*, (*Het is ons beurtgezang*, *Bataven!*) *Schiep Hij geen vatbaarheid voor dorst*. — De *Terugkomst der Dapperen* was voorzeker eene verblijdende gebeurtenis, waardig in eenen hartelijken Nederlandschen zang uitgedrukt te worden; en dat DE THOUARS hiertoe zeer wel in staat is, heeft hij getoond door zijnen *Welkomstgroet der Feestelingen*, die eenvoudig vrolijk, natuurlijk en dichterlijk tevens is, b. v. bl. 144:

„ Treedt nader, door eerpoort, festoenen en boog!
„ Door groenende kroonen, zacht wuivende omhoog;
„ En jubelt met de echo ons volksgezang meê:
„ Lang leve de Koning, zijn heir en Chassé!"

„ Treedt nader, hier wappert, met vorstlijken zwier,
„ Naast Vlaggen en Wimpels de ontrolde Banier;
„ En daavrend weêrgalmt langs de Hollandsche reê:
„ Ter eer van den Koning, zijn heir en Chassé!"

Doch des te meer jammer is het, dat het vorige, de eerste tijding der nadering, en het volgende, de vreugde over de wederkomst, zoo hoog opgesmukt is, dat men, wegens het onnatuurlijke en overdrevene, bij al de poging des Dichters, om den Lezer in vuur te zetten, koud blijft, daar men ziet, dat het geschilderd en hoog opgekleurd vuur is, en het die bastaard-verhevenheid wordt, welke men gezwollenheid en hoogdravendheid noemen moet. Slechts enkele staaltjes, niet beter voorwaar, dan de *onweêrwalmen van het gefolterd hart*, bl. 142! Één proefje maar uit bl. 146 en 147, die geheel zoo zijn:

Strand en bergvallei weêrgalmen 't lied door Englen aangehoord,
Dat het windjen op zijn wiekjens, eens uit Edens palmloofpoort,

Tot den Opperharpsnaarzanger in den Hemel overbracht,
En nog weêrklank wekt daar boven: „'t licht ontsproot in d'afzijnsnacht!"

Wat er bij die gelegenheid door *outervieren, die in den walm van de offerschaal vlammen en knetteren*, bl. 149, en door den *vreugdepsalm der* PRIESTEREN, bl. 154 e. v., moet verstaan worden, is moeijelijk te begrijpen; even als wat *hallelnoten* zijn, bl. 155; of een *zetel, gesticht op starplaveisels, vloeiend licht*; (wat zonderlinge zamenvoeging van beelden!) of *pleiten, bij dropplen uit Gods hemelwel, op 't bloed van Edens Hofslangveller*, bl. 156; of *wat in Gods pleitzaal werd voldongen*, bl. 157; of hoe *'t lied voor Vader, Geest en Zoon, waaraan Nederland de schokkende orgeltoon huwt*, bl. 158, hier te pas komt. — Het komt ons voor, en verwondert ons waarlijk niet, dat de Dichter hoe langer hoe meer vermoeid en uitgeput raakt, van zijn onderwerp, zoo waardig en goed, te veel heeft willen maken, en hierdoor gedrongen en gedwongen wordt. Hiervan moet Rec. ook uit het *Besluit* nog enkele blijken aanvoeren, opdat het niet schijne, dat hij te veel zegt, en men zich niet aan ijdelen klinkklank vergape en dien als echte Poëzij bewondere. Van zijn Gedicht zegt DE THOUARS, bl. 162: *'t Heb den boezemklem ontsloten.* Zoo deze spreekwijze al goed te kennen is, past zij dan hier, waar van geen boezem-beklemmende zorgen gesproken wordt? — *'t Zwaard des regts, nooit in 't wandlen botgeschaard*, bl. 163: past dit bij elkander? — Ook is aldaar het voegwoord *dat* te ver van *danken*, bl. 162, verwijderd, zoodat de zin duister wordt; gelijk mede bl. 166, coupl. 2, de constructie gebrekkig is, daar bij de woorden, *was nog nooit een proef te zwaar*, het vroeger staande *Holland* in den derden naamval zou moeten staan, maar bij het onmiddellijk voorgaande en volgende niet anders dan in den eersten passen kan. — Verheven schijnend, maar duister en zonderling, is verder het volgende, bl. 167: *In het wolken van hun galmen Blijv' mijn ziel de lucht doorwalmen, En bazuin' dit Slotgezang*; en in de *Hymne aan God*, bl. 169: *De bergreus* (wie is dit hier?) *beeft, als van uw' throon De wil van Vader, Geest en Zoon*, (waarom dit ook hier?) *Door vleuglen van d'orkaan gedragen, Op de aarde nederdaalt* enz.; en niet minder, bl. 171: *Wij zwijgen, Heer! eerbiedig stil, Bij 't snerpen van uw geesselroeden Om de uitgeloopen Waereldspil*; (welk eene platte, harde en

onwelvoegelijke vergelijking!) en past het den mensch, tot God te zeggen, bl. 172: *Stel tot uw ſtalen hemelwet, Dat Neêrland uitkomst zij beſchoren!?* — In het volgende, indien het verſtaanbaar zal zijn, moet misſchien *juich'* en *buig'* voor *juicht* en *buigt* gelezen worden; maar na eene goede bede, dat Koning en Volk vereenigd mogen blijven, en God ook in tegenſpoed onderſteunen moge, volgt dit zonderlinge ſlot van alles: *Behoed, o God! het tarwegraan, Maar laat de dolk in de voren Op aarde in laaien gloed vergaan!* Men zal misſchien des Dichters meening wel verſtaan; maar was er geen zachter en gepaster ſlot te vinden, dan eene verwenſching, die niet eens zeer gelukkig uitgedrukt is? en wat zegt dan nog de grootſte Leeraar van de dolik onder de tarwe?

De *Aanteekeningen* achter de beide Deelen zijn meest van historiſchen inhoud, en van meerder of minder belang: bijzonder wordt in het tweede Deel een *Dagverhaal van de Belegering der Citadel* gegeven, en worden *Aanmerkingen* gemaakt *op verſchillende Dagverhalen van dezelve:* omtrent welk een en ander Rec. in geene bijzonderheden kan treden, maar hetwelk hij gaarne aan meer bevoegden overlaat. — Met des Schrijvers letterkundige Antikritiek, die in deze *Aanteekeningen* voorkomt, wil Rec., gelijk hij reeds gezegd heeft, zich mede niet inlaten: alleen wil hij vermelden, dat DE THOUARS het woord *heldendader*, in een vroeger ſtukje door hem gebruikt, verdedigen wil met *gruweldader*, *euveldader*, *wonderdader* enz.; doch waartegen Rec. de vrijheid neemt op te merken, dat deze woorden niet analogisch gelijk ſtaan, want wat is *gruweldader* enz.? eên *dader van gruwelen*, van *euvelen*, van *wonderen*; zeer goed gezegd; maar dus ook *heldendader* een *dader van helden!* doch dit gaat immers niet aan.

Trekken wij alles kortelijk zamen, dan komt het ons voor, dat de Marquis DE THOUARS in deze *Cytherklanken* de zoodanige heeft doen hooren, die goed, ja ſchoon, en, wat niet weinig zegt, *vaderlandsch* klinken, en zeer waardig zijn gehoord te worden; maar dat het geheel welligt veel ſchooner had kunnen zijn, indien de ſpeler zich toegelegd had, om ten minſte de helft, zoo niet twee derden korter, en hier en daar met minder gedruisch te ſpelen, opdat alzoo de belangſtelling des hoorders in een den Dichter waardig vaderlandsch onderwerp, zonder vermoeijenis van beide zijden, nog meer tot het einde toe mogte onderhouden worden.

De regtsvraag: zijn de bepalingen van het Code Pénal, over de ongeoorloofde Genootschappen of Vergaderingen, toepasselijk op godsdienstige bijeenkomsten en godsdienstoefeningen, in Nederland? in eene Pleitrede behandeld, door Mr. J. W. GEFKEN, *Advocaat te 's Gravenhage. Te Amsterdam, bij* W. Messchert. 1836. *In gr. 8vo. IV en* 54 *bl. f* : 1-50.

Pleitrede in de zaak van H. P. SCHOLTE, *gewezen Predikant der Hervormde Gemeente van Doveren, enz. cum suis, Appellanten van een vonnis, door de Correctionele Regtbank te Gorinchem, op den* 7 *Oct.* 1835, *te hunnen laste gewezen. Uitgesproken in de teregtzitting van het Hoog Geregtshof te 's Gravenhage, Kamer van Correctionele Appellen, van den* 2 *Dec.* 1835, *door Mr.* A. W. VAN APPELTERE, *substituut Prokureur-generaal bij hetzelve Geregtshof. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1836. *In gr. 8vo. IV en* 84 *bl. f* : - 80.

Beide deze Pleitredenen heeft Recensent met aandacht en belangstelling gelezen en herlezen. Het regt schijnt hem toe aan de zijde van het Openbaar Ministerie te zijn: want, hoe men ook moge denken over de billijkheid en doelmatigheid der bepalingen van het nog in werking zijnde Wetboek van Strafregt; dat die bepalingen nog moeten worden toegepast, en geenszins door de Grondwet zijn afgeschaft, heeft de Heer Mr. VAN APPELTERE voldingend bewezen. Dit ontneemt echter niets aan het verdienstelijke van den arbeid des bekwamen Pleitverzorgers GEFKEN: want hij heeft ten voordeele van de zaak der Appellanten alles bijgebragt, wat mogelijk was, en meer kan er met redelijkheid nooit van een' geregtelijk' verdediger worden gevergd. Voor het overige spreekt het van zelve, dat elk regter slechts vermag te vonnissen overeenkomstig de *bestaande* wet, en deszelfs uitspraak dus onafhankelijk moet zijn van het persoonlijk gevoelen, zoo over de innerlijke *waarde* dier wet, als over het al of niet aannemelijke van de *leerstellingen* van hen, die beschuldigd worden de bestaande verordeningen te hebben overtreden. Als Recensent echter zijne meening hierover mag te kennen geven, dan ziet hij evenmin, als de Heer VAN

APPELTERE, er eenig spoor van gewetensdwang in, wanneer ieder, gelijk thans, zijne denkwijs door middel der drukpers mag openbaren; daarvoor uitkomen in gesprekken met iedereen; dezelve belijden en verdedigen in alle vergaderingen, die niet op een' bepaalden dag en tot dat bepaalde oogmerk zijn bijeengeroepen, mits slechts daardoor geene inbreuk op de gelijke regten van anderen en op de orde in die vergaderingen worde gemaakt; en eindelijk in zamenkomsten op daartoe bestemden dag, doch niet zóó talrijk, dat de veiligheidsmaatregelen der strafwet kunnen worden toegepast. De vrije mededeeling der denkbeelden wordt daardoor in geenen deele belemmerd; maar de wijze, waarop zij geschiedt, alleenlijk onderworpen aan een' heilzamen maatregel van policie, die in geenen welgeordenden Staat, vooral in het tegenwoordige tijdperk, kan worden gemist. En wat wijders de leer der zich noemende *Gereformeerden onder het kruis* betreft, daarmede heeft de Regtsmagt niets te maken; maar, offchoon die afgescheidene Gereformeerden zeggen zich te houden aan de bekende, door de Synode te Dordrecht in 1618 en 1619 gehandhaafde, *Geloofsbelijdenis* en aan den *Heidelbergschen Catechismus*, is zulks ten minste zeer twijfelachtig. Hunne manier van spreken over godsdienstige onderwerpen, en de wijze, waarop zij de te Dordrecht aangenomene of volgehoudene stellingen opvatten en toepassen, heeft meer van het *Quiëtismus* van Pontiaan van Hattem en zijne aanhangers, dan van de stelselleer van Calvinus en Gomarus. Recensent is geen Godgeleerde, en wil over die zaak in geenen pennestrijd geraken, waartoe zijn tijd hem te dierbaar is; maar hij beveelt aan kundige Theologanten het onderzoek eens aan, of dat *werkeloos* klagen over doodelijke onmagt ten goede, en dat zich *lijdelijk* overgeven aan Gods genade, met den aankleve van dien, gelijk SCHOLTE, VIJGEBOOM en zoo velen hunner overigens zoo onrustige geloofsgenooten het drijven, niet gehouden moet worden voor gelijksoortig met het, door de, zelfs kerkelijk meest regtzinnige, Godgeleerden onder de Hervormden, bevorens reeds veroordeelde *Quiëtismus*; en of de *oude* Gereformeerden met de leer der voorbeschikking omtrent des menschen lot in de eeuwigheid niet steeds wilden gehandeld hebben als met de leer van Gods voorzienig bestuur in het tijdelijke, die almede des menschen werkzaamheid niet uitsloot, doch waarbij men erkende, dat de zamenhang tusschen het vrije van onze daden en het al-

omvattende der Goddelijke beslelingen iets onbegrijpelijks is voor het eindig verstand; zoodat aan de eene zijde de onafhankelijke en alles regelende wil van God, en aan de andere zijde de verantwoordelijkheid en ongedwongen werkzaamheid van den mensch even sterk verdedigd werden.

Thadeus de Herrezene. Naar het Fransch van MICHEL RAYMOND. *II Deelen. Te Amsterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1835. *In gr. 8vo.* 657 *bl. f* 6-60.

Drie vragen stelt zich de Nederduitsche Vertaler van dit boek voor: of het geschiedkundig waar is, of het eenig goeds zal te weeg brengen, en of het eenig genoegen verschaffen zal.

Het eerste schijnt hij zelf te betwijfelen, offchoon, volgens hem, voor dit gevoelen pleiten zou, wat zijne Onderwijzers hem in zijne jeugd geleerd hebben, dat namelijk een verhaal beschouwd wordt dat eener werkelijk plaats gehad hebbende gebeurtenis te zijn, wanneer daarbij opgegeven wordt de tijd wanneer en de plaats waar zij is geschied, benevens den naam van den bedrijver of lijder van het gebeurde. — Of dit echter de toetssteen zij, waaraan Romantische verhalen, met name de Fransche onzer dagen, beproefd moeten worden, betwijfelt Rec. grootelijks; en hij durft er het wel voor houden, dat in het thema van dit boek, hetwelk van het begin tot het einde eene aaneenschakeling van hoogst onwaarschijnlijke ontmoetingen en uitkomsten is, al zeer weinig waars wordt gevonden.

De goede zedelijke uitwerking der lectuur er van laat zich, wederom volgens den Vertaler, daaruit voorspellen, dat men nu en dan onder de lezing zal uitroepen: *Foei, dat is infaam! O, dat is edel gehandeld!* en dat dus het gevoel voor het edele en onedele zal worden aangedaan. — Tot de eerste dezer uitroepingen nu vindt de lezer overvloedige aanleiding; want het is op vele plaatsen, vooral in het IIde Deel, zóó *infaam*, dat men zich dikwijls niet verbeelden kan, de daden van redelijke menschen — zelfs van *Parijsche* menschen — geschilderd te zien. Het *edele* is dunner gezaaid; er wordt veel voor uitgevent, wat Rec. er liever niet voor gehouden zou hebben; althans de helden der vertelling,

bij welke het dan gevonden zou moeten worden, hebben het bij den echt-Hollandschen Lezer, door verregaande ligtzinnigheid en het inwilligen van gevaarlijke hartstogten, vroeger zoozeer verkorven, dat zij ook al vrij wat edels verrigten moesten, om zijne belangstelling nog eenigermate te blijven verdienen. Bij dat alles schijnt het, dat de Schrijvers — want volgens de *Noot*, achter het IIde Deel gevoegd, heeft de Heer RAYMOND een' medehelper in den Heer A. LUCHET gevonden — geen onzedelijk, maar, altijd op zijn *modern-Fransch*, eenigermate een *moreel* doel met dit gewrocht hunner, dikwijls vrij opgewondene, verbeelding gehad hebben.

De vraag blijft dan nu nog over, of de lezing eenig genoegen verschaffen zal. Dit nu moet natuurlijk van de soort der Lezers afhangen. De telkens gaande gemaakte nieuwsgierigheid, wat er nu weder gebeuren en hoe alles afloopen zal, doet sommigen zeker het boek ten einde toe uitlezen, indien zij zich de mesthoopen (men vergeve dit woord) gelieven te getroosten, welke zij langs en over moeten wandelen, om het stichtelijk sterfbed van den Held te bereiken, die, na eenmaal eenen algemeen vermeenden dood te zijn ontkomen, (aan welke omstandigheid wij de *mystificatie* op den titel danken) ten laatste voor goed sterft.

't Is ons natuurlijk onbekend, of de Vertaler zijn onderwijs in de spelling en woordvoeging van het Nederduitsch aan dezelfde Onderwijzers te danken heeft, die hem het onderscheid tusschen een verhaal en eene vertelling hebben leeren kennen, en of het hunne of wel zijne schuld is, dat hij van het een en ander geen beter en oordeelkundiger gebruik heeft gemaakt.

In den titel onderaan bl. 509 hier boven moet staan: *Correspondance inédite*; verder: *avec autorisation*; *Tome II*, in stede van *P. II*, en, op bl. 510, 516 *pag.* Voorts moet, reg. 9 van ond., het getal 10 zijn weggelaten.

BOEKBESCHOUWING.

Het Evangelie van Johannes, in deszelfs schoonheid beschouwd. Voor beschaafde Bijbellezers. Door C. H. VAN HERWERDEN, C. HZ., *Theol. Doct. en Predikant te Groningen. Iste Stuk. Te Groningen,* bij W. van Boekeren. 1836. *In gr. 8vo. VIII en* 222 *bl. f* 2-:-

Sedert eenigen tijd heeft men de aandacht voornamelijk gevestigd op het voortreffelijk Evangelie van Joannes. Reeds vroeger heeft dit geschrift velerlei aanval moeten verduren, maar heeft het zich ook uitnemend gehandhaafd. De geschriften van STRONCK, VAN ORIETHUIZEN en BORGER zijn bekend. Van het oogenblik, dat BRETSCHNEIDER met zijne *Probabilia* den aanval op dit Evangelie hernieuwde, zijn, behalve in *Duitschland* STEIN, HEMSEN en anderen, ook op uitnoodiging van *Nederland* twee *Duitschers* in de bres gesprongen, CROME en HAUFF. Als bijdrage ter verdediging van het Evangelie is het onderhavige werk bij uitstek wel geschikt. Beschaafde Bijbellezers hebben menig woord opgevangen, welk tegen het werk van Joannes is voortgebragt. Dit moge dienen ter aanbeveling van het werk, dat wij aankondigen, hetwelk het inwendige bewijs voor het Evangelie veelal gelukkig voert, offchoon de wijze, waarop dit geschiedt, niet dezelfde is, als welke STRONCK en BORGER gevolgd zijn.

De Schrijver, „een groot liefhebber van al wat tot „het gebied der schoonheid en der kunst behoort, plagt „deze in oudere en nieuwere ongewijde Letterkunde op „te sporen, zoo lang hem nog de vrije keus zijner stu„diën gelaten was; maar sinds hij zich openlijk aan de „prediking van Christus verbonden had, meende hij, „zonder nogtans zijne vorige oefeningen geheel te laten

„ varen, deze, immers grootendeels, op dat kostelijke „ Boek te moeten overbrengen, hetwelk in een' anderen zin, dan het eertijds van den zanger der *Iliade* „ gezegd werd, de altijd vloeijende bron blijft, waaruit „ de Godgewijden hunne ſtroomen ſcheppen." Voorrede, bl. I verv.

Dit Evangelie wordt hier *aesthetisch* beſchouwd. Zulk eene onderneming heeft altijd iets gewaagds, omdat nergens meer de *ſubjectiviteit* zich laat gevoelen, dan juist hier. Over ſmaak en gevoel kan men niet redetwisten. Ook is de ſmaak van den eenen de maatſtaf nooit voor dien van anderen. Wäre dit het geval, dan zou juist die ſmaak en dat gevoel, als aan allen gemeen, voor bewijs moeten gelden. Men zegt dan ook maar, hoedanig de zaak ons voorkomt, maar men moet toch ook ſteeds den ſmaak van anderen eerbiedigen. Van belang is het dus altijd, eerst alles grondig te proeven voor zichzelven, opdat het *aesthetiſche* de noodige onderdanigheid betoone en nergens oppermagtig beſliſſe.

Het ſpreekt van zelve, dat ons verſlag niet in bijzonderheden mag treden. Hetgeen door BORGER (*) is opgemerkt, verbiedt dit uitdrukkelijk. Hier zullen wij die woorden vertaald mededeelen: „Indien het mogt „ gebeuren, zoo als ik vermoed dat niet zelden zal „ plaats hebben, dat mijne lezers van mij in gevoelen „ verſchillen, zoo beloof ik, dat ik dit verſchil van „ meening geduldig zal dragen; maar ik verzoek we„ derkeerig, dat zij mij eenig regt zullen laten weder„ varen, en dan ook niet altijd naar hun gevoel mijn „ oordeel afmeten. Toen ik toch het plan van mijn „ geſchrift vormde, ſchreef ik mij de wet voor, dat „ ik mij van het kunſtelen zou onthouden, en niets op„ nemen, of het moest zich van zelve aanbieden; want „ ik vreesde, dat door fijnheid van kunst het zuivere „ en ongerepte oordeel des gevoels zou worden omge-

(*) *De conſtanti et aequabili Jeſu Christi indole, doctrinâ ac docendi ratione. Praefat.* pag. XIII et XIV.

„ kocht, en meende, dat zulk een oordeel, als de stem „ der natuur, alleen moest worden gehoord. Wanneer „ de Lezer, naar mijnen wensch, ook voor zich, bij het „ oordeel over mijn geschrift, die wet volgt, dan ben „ ik voor zijn vonnis niet grootelijks beducht. Indien „ ik toch dwaal, dan is het dwaling van het gevoel; „ en juist omdat ik niet anders gevoelen kan, zal voor„ zeker de teregtwijzing van hen, die met mij in ge„ voelen verschillen, met bescheidenheid gepaard gaan."

Het is dan ook natuurlijk, dat alles, wat in dit geschrift voorkomt, niet algemeen zal worden goedgekeurd en aangenomen. Wanneer men zich zet, zoo als de geleerde Schrijver, tot *aesthetische* beschouwingen, dan *brengt men* somtijds het een en ander *te pas*, *dat* anders *niet*, althans niet van zelve, *zou te pas komen*. De meer koele en op dit punt onpartijdige beoordeelaar deelt dan ook niet overal in hetgeen de ingenomenheid des Schrijvers meent gevonden te hebben. Het gevaar, dat het gevoel te veel beslist, bestaat juist bij dit opzettelijke telkens, en verhindert niet zelden de noodige onpartijdigheid. Hetgeen de Schrijver als nadruk aangrijpt, omdat het gevoel heerscht, wordt bij den beoordeelaar vaak aangezien voor iets, dat, hoezeer gepast, den ophef niet verdient, welke er van gemaakt wordt. Het is als met zenuwachtigen, die overal erg vinden, omdat hun gevoel overspannen is. Het opzettelijke verergert de kwaal.

De Schrijver volgt den gang van den Evangelist, om de beschouwingen niet te versnipperen. Hij heeft zekere afscheidingen gemaakt, *Hoofddeelen* genoemd, die dan weder in *Afdeelingen* onderscheiden zijn, zonder verdere splitsing. De vier eerste Hoofdstukken uit het Evangelie van Joannes worden hier behandeld. Het eerste Hoofdstuk komt voor als *Inleiding*, met het opschrift: *Algemeene verklaringen en getuigenissen omtrent den Persoon van Jezus Christus. Hij zelf treedt te voorschijn, maar niet openlijk, en slechts om zich leerlingen te vormen.* Hier komen de volgende *Afdeelingen*

voor: 1. *Verklaringen en getuigenissen van den Schrijver en van Johannes den Dooper*, vs. 1—18. 2. *Nadere verklaringen van den Dooper. Jezus wordt gezien*, vs. 19—34. 3. *Jezus vormt zich zijne eerste leerlingen. Hij spreekt en handelt zelf daarbij*, vs. 35—52. Op deze *Inleiding*, welke bl. 1—94 beslaat, volgt van bl. 95—222 het *eerste Hoofddeel*, met het opschrift: *Jezus treedt in onderscheidene, meest kleine kringen, als Leeraar, met of zonder zijne leerlingen, op. Hij verrigt een en ander teeken. De eerste strijd tusschen Hem en zijne vijanden.* H. II—IV. Men vindt hier de zes volgende *Afdeelingen*: 1. *Jezus, als Leeraar, met zijne leerlingen in kleinen kring. Hij verrigt een teeken.* H. II: 1—11. 2. *Jezus, als Leeraar, in grooter kring, met zijne leerlingen. De eerste strijd tusschen Hem en zijne vijanden.* H. II: 12—25. 3. *Jezus, alleen in gesprek met eenen Leeraar Israëls.* H. III: 1—21. 4. *Nog eene getuigenis van Johannes den Dooper.* H. III: 22—36. 5. *Jezus in gesprek met eene vrouw uit Samaria. Gedeeltelijk zonder, gedeeltelijk met zijne leerlingen. Uitwerking van dit gesprek.* H. IV: 1—42. 6. *De zoon eens hovelings op Jezus woord genezen.* H. IV: 43—54. „Overigens" *Voorrede*, bl. IV volg. „stel ik mij voor, „dat men deze mijne beschouwing lezen kan, zonder „den Bijbel zelven daarbij telkens te raadplegen. Ik „heb daarom ook geene aanhalingen van Hoofdstukken „of Verzen daartusschen gevoegd; gelijk er over het „geheel geene aanhalingen in gevonden worden, daar „ik mij verbeeld, dat het een werk zijn moet niet voor „geleerden, maar voor beschaafde Bijbellezers, gelijk „op den titel is uitgedrukt. De eersten zouden regt „hebben, naar bewijs en gezag te vragen: van de laat„sten kan men niet verwachten, dat zij het zouden „willen. Daarom is er ook geen bewijs voor afwij„king der vertaling in sommige Bijbelplaatsen bijgebragt. „Deskundigen, dacht mij, konden dit zien; anderen „zou het storen in hun lezen. Dit moet, stel ik mij

„ voor, een lezen tot vermaak, maar stichtelijk vermaak „ zijn; een lezen tot verhooging van onze waardering „ des dierbaarsten kleinoods, dat wij bezitten; een lezen, waarbij men niet alleen naar den geest meer gescherpt wordt, om het Evangelie te verstaan; maar „ ook naar het hart gedrongen, om het lief te hebben „ en er in te leven." Bij ons verslag zijn wij hier eenigzins uitvoerig, omdat hetgeen nu wordt aangevoerd ook dienen moet bij het beoordeelen der andere Stukken, die wij hartelijk wenschen dat niet zullen achterblijven.

Hetgeen hier geleverd wordt, is voor geen uittreksel vatbaar. Men moet alles in zijn geheel lezen. En of schoon men hier en daar het een en ander zal aantreffen, dat aan hooge ingenomenheid, wij zouden haast zeggen aan overdreven gevoel, zijn aanzijn schijnt verschuldigd te zijn, zoo onthouden wij ons toch van ons oordeel in bijzonderheden op te geven, omdat dan welligt de eene *subjectiviteit* voor de andere zou in de plaats komen. En *de gustibus non est disputandum*. De smaak van den eenen is nooit maatstaf voor het oordeel des anderen; want hier vooral proeft ieder met eigene tong.

Het is ons bij het lezen meermalen voorgekomen, dat de Schrijver het werk van den Evangelist niet scherp genoeg onderscheidt van het eigenlijke onderwerp in dit Evangelie, en dat hij aan kunst toeschrijft, wat alleen aan de eenvoudigheid des verhaals moet worden toegewezen. Men oordeele uit hetgeen bl. 55 volg. voorkomt: „ Men treft in deze *tweede Afdeeling*, die wij „ nu gaan besluiten, wederlegging van dwaalbegrippen, „ meer regtstreeksche of zijdelingsche, slechts zelden „ aan. Maar de Schrijver had in de *eerste Afdeeling* „ ook reeds veel ter wederlegging gedaan, en de tooneelen, die hij in deze *tweede* voor oogen stelt, kon„ den meer dan alle redenering werken. Wij zien voorts „ de kleine, gevoelvolle trekken, welke hier aanwezig „ zijn, zamenloopen tot het ééne groote doel, hetwelk „ de Schrijver beoogt, en beseffen, hoe hij langzamer-

„ hand al hooger en hooger denkbeelden omtrent Jezus „ doet geboren worden. Hoe er ook in de *derde* en „ laatste *Afdeeling* eene schoone opklimming plaats heeft; „ hoe ook daarin de onderdeelen van het geheel in eene „ juiste verhouding tot het oogmerk des Schrijvers staan; „ hoe dus een gevoelvolle geest, steeds met zijn hoofd„ onderwerp vervuld, het geheel bezielt, dit wenschen „ wij thans nader aan te toonen." Wanneer men nu nagaat, wat op dien voet verder aangetoond is, dan zal men ontdekken, dat het van lieverlede ontwikkelen van dit alles *in de zaken* zelve gelegen is, welke de Evangelist *mededeelt*, zoo eenvoudig hij kan. Dit *laatste* is *zijn* werk; het *overige* behoort aan het *onderwerp*, dat hij behandelt. In den loop van het Stuk, over hetwelk wij spreken, vindt men meer dan ééne proeve van dien aard, welke wij niet willen aanwijzen, maar welke door den Schrijver en door iederen bezadigden Lezer gemakkelijk zal worden opgemerkt. Het gevoel, alleen geraadpleegd, brengt en houdt op den doolweg. Wanneer men voetstoots, zonder voorafgaand *kritisch* en *exegetisch* onderzoek, zich op het pad van *aesthetische* beschouwing begeeft, dan mist men vasten grond; den noodigen staf en steun heeft men weggeworpen, en men laat dan den Schrijver zeggen, wat men wil, of liever, wat ons door prikkeling aangezet gevoel meent te ontdekken. Zelfs KRUMMACHER's *aesthetische Beschouwing der Evangeliën* gaat eenigzins aan dit euvel mank. Men mag hier wel ten stelregel volgen: *niets worde aesthetisch behandeld, wat niet vooraf de kritische en exegetische proef heeft doorgestaan.* Zonder deze voorbereiding komt alles op woordenspel uit. (Dit zeggen wij meer voor jeugdige Bijbelonderzoekers, dan voor den geleerden Schrijver van dit werk.) Met vermaak en gemakkelijkheid zet men zich aan het werk; het grondige, tegen hetwelk men, als droog en smakeloos, blijft ingenomen, ontbreekt, en zonder fondament wordt niets gebouwd, dat degelijk is. De spijs, die goed smaakt,

moet ook voedzaam zijn; door enkel lekkernijen wordt de gezondste maag eindelijk geheel bedorven.

Bij het algemeene van dit verslag zullen wij het thans laten; de aanteekeningen, welke wij hier en daar voor onszelven hebben gemaakt, houden wij terug. Als bijdrage ter handhaving van het Evangelie van Joannes tegen BRETSCHNEIDER geldt ook dit geschrift, en moet als zoodanig welkom zijn, zelfs bij hen, wier gevoel in de *aesthetische* beschouwing des Schrijvers niet altijd meent te moeten berusten.

Nikodemus, of godsdienstige beschouwing van Johannes III: 1—16, *door* G. BENTHEM REDDINGIUS, *Th. Dr. en Predikant te Assen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1836. *In gr. 8vo. 90 bl. f* 1 - 75.

De nuttig werkzame REDDINGIUS doet, met de uitgave van dit werkje, wederom eene poging, om het regt verstand en gebruik des Bijbels te bevorderen; en dit oogmerk is voorzeker lofwaardig. Hiertoe heeft hij eene Bijbelsche *pericope* gekozen, die den Uitleggers ten allen tijde veel moeite gemaakt heeft, misschien wel te veel, omdat zij er in zochten, wat er niet in te vinden is, en zich niet genoeg wisten te verplaatsen in den denk- en spreektrant der *Joden* van dien tijd. — Het eene deel van den titel, NIKODEMUS, zou doen verwachten eene beschouwing van het karakter, of althans van die weinige bijzonderheden, welke men van dezen man vindt opgeteekend; maar de verklaring, die er in het andere van gegeven wordt, *godsdienstige beschouwing over* JOH. III: 1—16, toont, dat het onderwerp is het bekende gesprek van JEZUS met NIKODEMUS. Het had even goed kunnen heeten *Leerredenen over* enz.; want het zijn inderdaad vijf zoodanige, die de Schrijver zegt van haren vorm ontdaan te hebben, doch die overal nog ten sterkste doorkijkt, zoo zelfs, dat men bl. 50 gezegd vindt: „ Broeders en Zusters! de viering van

„ het Avondmaal, die ons in deze dagen weêr ten deel „ mogt vallen, ftrekke ons" enz., en hieröver, als in eene nabetrachtingsleerrede, uitgeweid wordt. Rec. houdt niet van verminkte preken, of halfflachtige befchouwingen, daar zij de eigenaardigheden van elk *genus dicendi* vernietigen, of met elkander verwarren, en tot volmaking van geen derzelve iets toebrengen.

In eene breedvoerige opgave en beoordeeling van de uitlegging der bewuste plaats, door REDDINGIUS gegeven, kunnen wij hier niet komen: het zij Rec. flechts vergund, met terzijdelegging van alle Commentatoren, alleen met den grondtekst voor zich, eenige bedenkingen mede te deelen, die, onder het lezen van dit ftuk, bij hem zijn opgerezen! — De zamenhang van het eerfte antwoord van JEZUS (vs. 3) met het eerfte zeggen van NIKODEMUS, (vs. 2) en dus ook de zin daarvan, zal verfchillend begrepen worden, naar mate men verfchillend denkt over het oogmerk van NIKODEMUS met dit zeggen, en wat men uit deszelfs vermoedelijk plan meent te moeten invullen. Doch zou het ook eenvoudig kunnen zijn, dat JOANNES flechts de hoofdzaak opgeeft, maar NIKODEMUS, naar Hebreeuwfche dramatifche voorftelling, fprekend invoert, waarvoor wij in onzen ftijl zouden zeggen: NIKODEMUS kwam met JEZUS fpreken over deszelfs Goddelijke zending, en de ftrekking daarvan? Dat hij JEZUS nog niet voor den Mesfias hield, (gelijk REDDINGIUS meent) dit zegt hij niet; dit volgt ook niet noodzakelijk uit zijne rede, en JEZUS fchijnt er ook niet op te doelen. — Vs. 3. Dat het *wedergeboren worden*, waarvan JEZUS hier fpreekt, ook als zoodanig nog tot alle menfchen behoort, wordt door REDDINGIUS, ook in het practifche, wel gefteld, maar niet bewezen: het Joodfche gebruik van dit woord, ten opzigte van Godsdienstverandering, en dat van JEZUS zelven, MATTH. XIX: 28, en van PAULUS, TIT. III: 5, moet hier wel degelijk in aanmerking genomen worden. — Beteekent *het Koningrijk van God zien* hier: „ inzien, van

„ welken aard het Godsrijk van JEZUS zijn zou?” (bl. 15)? Is het, *en* volgens het Hebreeuwsche Spraakgebruik, *en* volgens den zamenhang, niet gelijkluidend met het meer gewone *ingaan in het Koningrijk der hemelen*, dat JEZUS ook vervolgens (vs. 5) gebruikt? namelijk *daarin toegelaten worden*, *daarvan de voorregten genieten*? Kan men op dat gewaande onderscheid practische aanmerkingen bouwen, gelijk hier bl. 17 e. v.? — Vs. 5. Zou JEZUS hiermede hebben willen te kennen geven, dat NIKODEMUS zich door Hem of zijne Apostelen (discipelen) moest laten doopen? Is er eenig ander blijk, dat JEZUS dit toen gevorderd heeft? Zou Hij niet zinspelen op JOANNES *den Dooper*, en deszelfs getuigenis omtrent Hem, dat hij zelf wel met water doopte, maar zijn Opvolger met geest zou doopen? Dus met andere woorden: Wie de leer en den Doop van JOANNES en mijne door Goddelijke teekens bevestigde leer niet aanneemt, kan de voorregten van het nieuwe Messiasrijk niet genieten. — Vs. 7. „ *Gijlieden*. Waarschijnlijk NIKODEMUS en zijne „ vrienden” (bl. 28). Waarom niet liever de *Joden* in het algemeen, die zich op hunne geboorte naar den vleesche, op hunne vleeschelijke afkomst zoo veel lieten voorstaan? — Bl. 40. „ De geestelijke geboorte bij „ den mensch is niet verklaarbaar;” (is dit in andere zin waar?) „ maar zij leert zich kennen door vrijheid „ en door kracht, welke hare onderscheidende eigen„ schappen zijn; en daardoor is zij eenigzins gelijk aan „ den wind, dien gij hoort.” Is dit de zin van Vs. 8? Is de zinspeling niet genomen van de dubbele beteekenis van het Hebreeuwsch-Grieksche woord, dat en voor *geest* en voor *wind* gebruikt wordt? En zou hieruit deze zin niet ontstaan: Die geestelijke opneming in het Messiasrijk maakt geen onderscheid van tijd of plaats of volk, maar zij behoort, gelijk de wind, tot alle hemelstreken? — Vs. 9. „ Zijne vraag [van nieuwsgie„ righeid] scheen mede uit ongeloof voort te komen” (bl. 53). Is hier niet veeleer de taal der verwondering,

dat men op zulk eene wijze over het Mesſiasrijk denken moest? — Vs. 11. Beteekent *wij* hier „ de vroegere „ Gezanten van God"? En waaruit blijkt het, dat JEZUS over dezen meer met NIKODEMUS geſproken heeft"? (bl. 57.) Waarom niet eenvoudig: JOANNES *de Dooper* en ik? En dan laat zich dat *gezien hebben*, ten opzigte van beiden, eenvoudig en letterlijk verklaren van de Goddelijke inwijding van JEZUS tot zijn ambt, door beiden gezien. — Vs. 12. „ *Aardſche dingen*, de noodzakelijkheid der geboorte door „ den geest; dingen, die hier op aarde door de men„ ſchen moesten ter harte genomen worden; *hemelſche*, „ die in den hemel bepaald, maar nog niet aan de men„ ſchen bekend waren, het Goddelijk plan der verlos„ ſing van zondaren" (bl. 58, 59). Maar behoorde dit laatſte niet onafſcheidelijk bij het eerſte? En was er als zoodanig niet reeds opening van gegeven? Zou het niet zijn: Dingen, op aardſche wijze, door aardſche zinnebeelden opgehelderd, — en verhevene, geheel redelijk, zuiver geestelijk voorgeſtelde zaken? (*) — Vs. 16. Men weet, dat ſommige Uitleggers vs. 16—21 voor woorden van JOANNES houden: REDDINGIUS zondert vs. 16 hiervan af, en houdt dit nog voor woorden van JEZUS: „ het woordje *want* in vs. 16," zegt hij, „ ſchijnt hetzelve naauw met de voorgaande verzen „ te verbinden; terwijl het tweede *want*, vs. 17, niet „ onduidelijk ſchijnt aan te wijzen, dat JOHANNES daar „ zijne eigene redenering aanvangt." Hoe deze redenering ſluit, betuigt Rec. niet te begrijpen: hij ziet ook geene reden, waarom het niet, tot vs. 21 ingeſloten, woorden van JEZUS kunnen zijn; ja zoo heeft, in zijn oog, alles nog veel meer kracht en ronding, en eindigt op eene treffende wijze, geheel in den denk- en ſpreektrant van den grooten Leeraar en Redenaar, die waardig

(*) Zou ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, waarin ook eenige *varietas lectionis* is, geen randglosſe zijn, naderhand in den tekst geſlopen, om, daar JEZUS nu ten hemel verhoogd was, aan zin en periode nog meer ronding te geven?

en krachtig van zijn onderwerp wist af te treden. — Nog iets, maar dat den Schrijver van dit ftuk alleen niet raakt; en dan zet Rec. een punt achter zijne misfchien noch nieuwe noch gewigtige bedenkingen. De eene Uitlegger zegt het den anderen na, dat JEZUS met de vergelijking, die vs. 14 voorkomt, op zijne kruisiging ziet: maar is dit hier wel het punt van vergelijking? is het niet veel meer JEZUS een perfoon, op wien men ziet, dat is, aan wien men gelooft, tot zedelijke, gelijk *Israël* op dat opgerigte flangenbeeld tot ligchamelijke genezing?

De practifche aanmerkingen en vermaningen, die de Heer REDDINGIUS achter de uitlegkundige behandeling van elk gedeelte gevoegd heeft, zijn wel niet buitengemeen, maar zeer ftichtelijk. Sommige van dezelve zijn ook te dezen tijde bijzonder gepast; b. v. wat bl. 66, 67 gevonden wordt over „ de verdonkering van die „ hoofdleer van Gods woord," welke JEZUS voordroeg, maar de *Joden* niet verdragen konden, daar „ Hij „ vermaande tot bekeering, tot godsvrucht, tot liefde, „ tot het ftreven naar zedelijke vrijheid en kracht;" of die op bl. 87, 88, over het „ vermengen van de reine „ leer van JEZUS met menfchelijke bijbegrippen," b. v. bij de vergelijking van JEZUS met de koperen flang; bij de beteekenis van de woorden *geloof* en *wereld*, in de hier behandelde rede van JEZUS, enz. — Als zoodanig dan vooral wenfchen wij, dat dit werkje, naar het doel des Schrijvers, nut ftichte.

Beknopte Handleiding tot de Natuurlijke Gefchiedenis van het Dierenrijk, door J. VAN DER HOEVEN. *Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. VIII en* 198 *bl. f* 1 - 80.

„ De menfch kan niet regt gekend worden, wanneer men hem flechts in den mensch zoekt te kennen." (*Tafel van het Dierenrijk*, door J. VAN DER HOEVEN.)

Eene beknopte Handleiding tot de Natuurlijke Geschiedenis van het Dierenrijk te schrijven, vooral *voor de jeugd*, is geene gemakkelijke taak. De Schrijver zelf achtte dit moeijelijk; weshalve hij niet verkoos, dit op den titel aan te kondigen. Offchoon niet bij uitsluiting voor de jeugd bestemd, is zij evenwel voor haar geschreven. Of het echter noodig was, dit werk niet, als bepaaldelijk *voor de jeugd* geschreven, aan te kondigen, omdat de Schrijver de bekwaamheid zich niet durft toekennen, om in den regten trant voor de jeugd te schrijven, deze reden achten wij meer een uitvloeisel van 's mans zedigheid. Wij hebben niet kunnen ontdekken, dat hij de gaven zonde ontberen, welke voor zulk eene taak vereischt worden. De Schrijver heeft intusschen in eene wezenlijke behoefte voorzien. Zijne *bedoeling* was niet slechts goed, de *uitvoering* beantwoordt aan het doel. Dat het hem noch aan lust, noch aan ijver ontbroken hebbe, om nuttig te zijn, daarvan getuigen vele bladzijden. Dat hij zijn werk dienstbaar wilde maken tot eer des grooten Scheppers van het Heelal, blijkt uit aanleg en uitvoering. Met die gevoelens begint hij zijn werk; met dezelve eindigt hij, in verhevene bewoordingen, zijne taak. Ja, *menschen van aarde en stof*, wanneer gij zoo denkt, zoo spreekt, zoo schrijft, dan *is uw geest van Gods geslachte!* . . . .

Deze proeve — laat zij ook niet volkomen wezen — zal niet slechts den weetlust der aankomende jeugd voldoen; menig volwassene, dien het aan gelegenheid ontbroken heeft, in vroegeren leeftijd zulke kundigheden op te doen, zal door haar bevredigd worden; menig meergevorderde zal haar met voldoening, al ware het ook slechts ter herinnering, in de hand nemen. Meerdere uitvoerigheid ware wenschelijk geweest; maar de *duidelijkheid* is niet aan de *beknoptheid* opgeofferd.

De Schrijver maakt indachtig, dat dit werk niet beschouwd moet worden als eene verkorte uitgave of enkel uittreksel uit zijn vóór eenige jaren van de pers gekomen *Handboek der Dierkunde*. Dit werd met een

ander doel opgesteld. Wij houden dit boek meer voor eene uitbreiding der *Tafel van het Dierenrijk*, *met bijvoeging van de kenmerken der klassen en orden*, te *Leyden*, bij J. C. CIJFVEER, 1829. De verdeeling, aldaar aangenomen, ligt ook hier ten grondslage.'

'Deze Handleiding wordt met eene Inleiding *aan de jeugdige Lezers* geopend; een kort maar krachtig woord, voortgevloeid uit een warm harte. *Ook hier is eenvoudigheid het zegel der waarheid. Ja, de menschelijke kunst, hoe veel zij ook vermag, is arm en nietig, als zij tegenover de almagt der natuur wordt gesteld* (bl. 2). Dit zullen ons de volgende bladzijden leeren. Vrienden en leerlingen der natuur! gij zult u niet beklagen u te verpoozen in de beschouwing der natuur; hem volgende, die zich hier als uw leidsman in een gedeelte van dat veld van kennis aanbiedt.

Het eerste Hoofdstuk is gewijd aan de *natuurlijke geschiedenis der dieren in het algemeen.* Het 2de, 3de en 4de handelt over de geleiachtige of straaldieren, over de gelede en over de weekdieren. Het 5de over de gewervelde dieren in het algemeen; in het bijzonder over de visschen en kruipende dieren. In het 6de wordt de beschouwing tot de gewervelde dieren, die warmbloedig zijn, uitgebreid. De vogels en de zoogdieren vinden hier hunne plaats. 'Met den mensch wordt besloten; met den mensch, die in het stelsel van LINNAEUS den gepasten soortsnaam *homo sapiens*, d. i. de *wijze* of *verstandige mensch*, heeft ontvangen. Mogt verwezenlijkt worden, wat de Schrijver zegt bl. 26, sprekende over de *afgietseldiertjes*: „Weldra zullen wij eene geschiedenis dier kleine wezens bezitten, die de plaats der romans zal vervangen!" Met genoegen hoort men hier al aanstonds van eenen Landgenoot, van LEEUWENHOEK, spreken. De Schrijver verzuimt niet, telkens, waar het te pas komt, aan de verdiensten van Landgenooten welverdiende hulde toe te brengen. (Zie onder anderen bl. 84, 86, 95, 107.) Zij waren en zijn over het geheel niet gering.

Nooit te vergeefs biedt de natuur hare voortbrengsels den beoefenaren der natuurkunde, ook in de overzeesche bezittingen, aan. Maar, hoe zullen wij den Schrijver verder volgen op het uitgestrekte veld van beschouwing, hetwelk voor ons ligt (bl. 37), vooral wanneer wij in bijzonderheden wilden aanwijzen, hoe hij op hetzelve ons rondleidt? Naar mate men op dat veld vordert, verlangt men van den Schrijver steeds meer, dat hij niet slechts de ruime, zich bestendig uitbreidende kringen aanwees, maar ons in elken kring meer bepaald bezig hield. Jammer, dat de Schrijver beknopt *moest* zijn!

Eenige weinige vragen. Is het, bij de *algemeene* beschouwing van het zamenstel der dieren, wel juist gezegd, dat het bloed, al de deelen doorstroomende, *van een middelpunt uitgaat en derwaarts terugkeert?* (bl. 12.) — Bl. 13. Is het aderlijk bloed in de laatste takken *ongeschikt* geworden, om de voeding der deelen of *de afscheiding der vochten* te bewerken? — Met den Schrijver, bl. 48, de ontwikkelingsziekten gaarne aannemende, drukt hij zich echter in die noot niet te sterk uit? Gering moge de magt van den mensch zijn, om de natuur te wijzigen, kan hij zich echter niet van haar vervreemden? Of zoude eene kunstige, vooral onnatuurlijke opvoeding niet van den ongelukkigsten invloed zijn, om den mensch van de natuur te vervreemden? — Zoude men in zeer oude tijden van der bijen voortbrengsels niet meer nut getrokken hebben, zonder ze daarom tot huisdieren te maken? (bl. 55.) — Maakt de spijsbuis bij het paard geene uitzondering op den algemeenen regel omtrent de plantenetende dieren, bl. 123 voorgesteld. — Als drukfout teekenden wij op, bl. 190, *cirus* voor *ursus*. — Maar, gaan wij niet verder met deze aanmerkingen, welke wij den Schrijver met de meeste bescheidenheid in overweging geven. Wij kunnen ons niet weêrhouden, eene enkele proeve van 's mans wijze van schrijven mede te deelen, om des te meer tot de lezing van het geheel aan te moedigen. Wij kiezen dezelve uit bl. 164:

„ De vogelen zaaijen niet, noch maaijen, noch verzamelen in de schuren, en onze hemelsche Vader voedt nogtans dezelve. Wie was het daarenboven, die dezen trek, om verre reizen te ondernemen, in den vogel gelegd heeft? Aangeboren is hun die aandrift, en oude vogels behoeven hunnen jongen niet eerst den weg aan te wijzen. Men ziet het aan jong uit het nest genomene en opgekweekte vogels, die in den tijd, dat het trekken bij hunne soort invalt, onrustig worden en 's nachts in hunne gevangenis omfladderen. De Schepper zelf weefde dien trek in het aanzijn des vogels, even gelijk Hij vatbaarheid om Hem te erkennen, te vereeren en lief te hebben, in den aanleg des menschen gelegd heeft. Hoe beschamend zou het voor ons zijn, zoo wij dien aanleg verstikten in onszelven, terwijl, gelijk die oude Godsman zeide, zelfs een ooijevaar aan den hemel zijne gezette tijden weet, en eene tortelduif, en kraan, en zwaluw den tijd harer aankomst!"

En, ten slotte, bl. 197:

„ Zullen wij het menschelijke leven kort noemen? Om dit regt te beoordeelen, behoeven wij de sterflijsten niet angstig te doorzoeken, om enkele voorbeelden op te zamelen van menschen, die tot meer dan honderdjarigen ouderdom zijn opgeklommen. Het beteekent weinig, dat het hart eenige meerdere slagen geteld, de longen meermalen geademd hebben. Niets, hetwelk eindigt, is lang. Maar als wij de geschiedenis raadplegen, dan zien wij nogtans met verbazing, hoe veel er dikwerf in een kortstondig menschenleven verrigt is, al was het ook niet tot de helft gekomen van het gewone perk, hetwelk het bereiken kan. Het korte leven wordt lang, als men het wèl besteedt; en daden, niet dagen zijn de maatstaf van deszelfs waarde. Maar, hoe goed het ook besteed zij, het is slechts de voorbereiding tot een hooger aanzijn. De trek naar onsterfelijkheid ligt diep in het menschelijk gemoed. Hoe groot is niet de aanleg, dien de goede Schepper aan den mensch gegeven heeft! Tot iets groots, iets heerlijks zijn wij verordend. Welke vermogens, welke krachten! Het aardsche leven omvat die niet, de dood verdooft die niet. Menschen van aarde en stof, uw geest is van Gods geslachte! Reizigers en vreemdelingen, gij hebt een Vaderland!"

Met geheel ons hart wenschen wij, dat door des Schrijvers arbeid onze jeugd den grondslag moge leggen van hare kennis, om die naderhand dienstbaar te maken ten nutte der tijdgenooten, tot roem des vaderlands, en tot eere des Scheppers!

Algemeene Geschiedenis, *door* K. F. BECKER. *XVIIde tot XXste Deel. Te Haarlem*, *bij* de Erven F. Bohn. 1834—1836. *In gr. 8vo. Te zamen* 1616 *bl.* *f* 11-50.

Gaven wij vroeger met steeds klimmend genoegen bij herhaling verslag van den aanvang en de voortzetting van het bovenstaande werk, thans verheugen wij ons, dat wij den Vertaler zoo wel, als ons Publiek mogen gelukwenschen met het voltooijen van een' zoo belangrijken arbeid. Waarlijk, het is, bij het veelal onberaden aanbrengen van de vruchten eener vreemde Letterkunde op onzen bodem, aangenaam, op te merken, dat het de Uitgevers, gedurende een tijdsverloop van tien jaren, niet aan de noodige aanmoediging heeft ontbroken, om een werk, gelijk het hier aangekondigde, gelukkig te voltooijen. Het geldt hier wel geen' oorspronkelijken arbeid; maar niemand zal het Gemeenebest der Letteren door bepaalde grenzen beperkt achten, of willen beweren, dat de eene natie van de andere te dezen niet mag ontleenen wat haarzelve ontbreekt, wanneer het op de bevordering van nuttige kennis aankomt. Doch men zou ook deze Algemeene Geschiedenis, die zich onder den bescheiden titel eener vertaling naar het oorspronkelijke aankondigt, verkeerd beoordeelen, zoo men dezelve voor niets meer beschouwde; de arbeid, daaraan te koste gelegd, is van het hoogste belang. De Doopsgezinde Predikant A. DOIJER, TZ., te *Leiden*, dien wij, uit het welgeschreven Voorberigt voor het laatste Deel, als den Vertaler leeren kennen, heeft getoond, voor de op zich genomen taak volkomen berekend te zijn. Uitgerust met grondige historiekennis, bedeeld met een juist en

schrander oordeel, en vertrouwd met den geest en de behoeften van onze natie, heeft hij het gestelde door de oorspronkelijke Auteurs aan een' scherpen toets onderworpen, ten gevolge waarvan hij hier veel van het zijne er heeft bijgevoegd, elders veel, zoo niet geheel weggelaten, dan toch gewijzigd, en alzoo het nuttig gebruik van dit boek voor zijne Landgenooten heeft bevorderd. Deze bijvoegselen, uitlatingen en veranderingen zijn door het geheele werk verspreid; doch zij worden inzonderheid daar aangetroffen, waar het de zaak van het Christendom, de lotgevallen en dierbaarste belangen van ons Vaderland geldt, en den ernstigen, godsdienstigen geest betreft, die alle Geschiedenis moet doordringen en heiligen, zal zij aan hare hooge bestemming beantwoorden, om te zijn de tolk en de dienaresse van een onzigtbaar Wereldbestuur. Het geheele schoone Hoofdstuk over de stichting en invoering van het Christendom in het V de Deel is van de hand des Vertalers afkomstig; hij heeft de Geschiedenis tot de tweede Fransche Omwenteling gebragt, als den aanvang van een geheel nieuw tijdperk, daar het oorspronkelijke werk met het slot van het jaar 1828 eindigt, en vooral in de vier laatste Deelen aan de *Nederlanden* de plaats aangewezen, welke zij in eene Algemeene Geschiedenis behooren te beslaan. Wij schromen niet te beweren, dat het werk van BECKER, zoo als het in onze taal bestaat, boven het oorspronkelijke zich voordeelig onderscheidt; en het is te hopen, dat de arbeid van onzen Landgenoot ter kennis zal komen van de tegenwoordige Uitgevers in *Duitschland*, opdat zij bij den achtsten druk, die zekerlijk binnen weinig tijds zal worden vereischt, van denzelven ter verrijking en verbetering van het werk zullen kunnen gebruik maken. De stijl beantwoordt ook ten volle aan het verdienstelijke der bewerking; dezelve bezit eene hooge mate van duidelijkheid, levendigheid, beknoptheid en sierlijkheid; hij heeft eene echt Nederduitsche kleur, en men wordt minder herinnerd, dat men eene vertaling leest, dan men helaas! weleens in

oorspronkelijke geschriften sporen van een vreemd taaleigen opmerkt.

De vier laatste Deelen, die wij hier aankondigen, omvatten nagenoeg de laatste halve eeuw, onder den titel van „Geschiedenis van onzen tijd," en zijn geschreven door den Heer K. A. MENZEL. Deze arbeid heeft in *Duitschland* de goedkeuring der meest beroemde Geschiedkenners in eene zoo hooge mate weggedragen, dat men denzelven als de kroon van het geheele werk beschouwt. De Uitgevers hebben hierom teregt besloten, deze vier Deelen tevens als een op zichzelf staand werk, onder een' afzonderlijken titel, verkrijgbaar te stellen. Hetgeen de Vertaler, in het Voorberigt voor het laatste Deel, van het geheele werk betuigt, dat zeggen wij met nadruk van deze vier laatste Deelen: „Het is blijkbaar de vrucht van een naauwkeurig en oordeelkundig onderzoek der beste bronnen, maar deelt van dit onderzoek enkel de *resultaten* mede, en doet zulks, met verstandig voorbijgaan van het minder belangrijke, 't welk slechts overlading zou voortbrengen, zoo volledig, in zulk eene geleidelijke orde, en met zoo veel levendigheid van voordragt, tot de jongste tijden toe, dat men er de voornaamste gebeurtenissen in derzelver aanleiding, gevolgen en onderling verband door leert kennen, en dus in staat gesteld wordt, om er zelf wijsgeerig over na te denken, of van de werken, waarin dit geschiedt, met des te meer vrucht gebruik te maken."

Na dit in 't algemeen over den aard en de waarde van dit werk te hebben aangemerkt, rekenen wij eene eigenlijke beoordeeling overtollig, en vergenoegen ons, den inhoud der Hoofdstukken op te geven, die in deze vier Deelen voorkomen, waardoor men den rijkdom der behandelde zaken eenigzins kan leeren kennen.

XVIIde Deel. I. Invloed van *Pruissen* na den dood van FREDERIK II, 1786—1796. II. De *Fransche* Omwenteling tot DUMOURIER's afval en vlugt, 1789—1793. XVIIIde Deel. III. De *Fransche* Omwenteling van DUMOURIER's afval en vlugt tot de herove-

ring van *Toulon*, 1793. IV. Het Schrikbewind en de laatste dagen der Conventie, 1793—1795. V. Krijgsbedrijven van den Slag bij *Fleurus* tot den Vrede van *Campo Formio*, 1794—1797. VI. Het Directoire tot de uitbarsting van den tweeden Coalitie-oorlog, 1795—1798. XIXde Deel. VII. Het Directoire van het begin des tweeden Coalitie-oorlogs tot deszelfs val, 1799. VIII. Het Consulaat, 1799—1804. IX. Het *Fransche* Keizerrijk tot den Vrede te *Tilsit*, 1804—1807. X. Het *Fransche* Keizerrijk van den Vrede te *Tilsit* tot den Oorlog der *Spanjaarden* tegen NAPOLEON, 1807—1813. XXste Deel. XI. Het *Fransche* Keizerrijk van den Oorlog in *Spanje* tot deszelfs val, 1808—1815. XII. De vijftienjarige Vrede, 1815—1830.

Mogt het voortreffelijk boek in veler handen komen! Mogt het inzonderheid veel door het opkomend geslacht gelezen worden, niet alleen om den geest met nuttige en voor alle standen heilzame kennis te verrijken, maar ook om het hart met edele godsdienstige gezindheden te vervullen; en mogt alzoo de lezing en herlezing van hetzelve een veelvermogend middel worden, om, bij de duisterheden en verwarringen dezes levens, het oog te rigten op den hoogen en wijzen Bestuurder van den gang onzes geslachts!

Reis door Zweden, in den jare 1830, *behelzende uitvoerige berigten wegens den tegenwoordigen staat van dat Koningrijk en deszelfs bewoners, benevens vele bijzonderheden aangaande de regering van* KAREL XIV (BERNADOTTE), *en de gebeurtenissen, zijne troonsverheffing voorafgegaan. Naar het Fransch van* ALEX. DAUMONT. *II Deelen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 280 *en* 290 *Bl. f* 6-:

Deze Reis meenen wij onder de belangrijke en der vertelling waardige Reizen te mogen rangschikken, die zich

door ſtijl zoo wel als door inhoud gunſtig aanbevelen. De Schrijver houdt hier den Lezer doorgaans niet op, met hem tot vervelens toe te vertellen, (gelijk men zoo dikwijls hooren moet) hoe hij hier met eene ſchuit, daar met een' wagen gekomen is, in hoe vele herbergen hij korter of langer ſtil gehouden, wat hij hier, wat hij daar gebruikt, hoe hij hier zeer lekker, daar zeer ellendig gegeten heeft, en dergelijke voorbijgaande kleinigheden meer, die men wel in een journaal voor zichzelven, of in een' brief of reisverhaal voor goede vrienden, invlechten kan, maar die voor het Publiek, en tot kennis van landen, volken en menſchen, doorgaans weinig of liever geen blijvend belang hebben. De Schrijver van deze Reis, daarentegen levert meestal belangrijke bijdragen tot de kennis van *Zweden*, een van die Noordelijke landen van *Europa*, die betrekkelijk minder bereisd zijn, en echter wel waardig zijn gekend te worden. Jammer ſlechts, dat deze Reiziger (gelijk hij zelf erkent) zich te kort in *Zweden* kon ophouden, en de *Zweedſche* taal niet verſtond. In het algemeen is het altijd ſchade, wanneer hij, die een land bereist, met deszelfs taal niet bekend is; en althans moest iemand, die een der beſchaafde landen van *Europa* goed wilde leeren kennen, geen reis derwaarts ondernemen, zonder zich deszelfs taal wèl eigen gemaakt te hebben. Het is waar, het Fransch is aldaar doorgaans nog al het algemeene *vehiculum* van mededeeling der gedachten; maar in vele omſtandigheden, en tot kennis van de eigenaardigheden des lands en des volks, zal het toch dikwerf te kort ſchieten; en vandaar gedeeltelijk zoo vele gebrekkige berigten, zoo vele ſcheeve oordeelvellingen, die men in verſcheidene Reizen maar al te dikwijls aantreft. — Gezegde onkunde der landstaal vinden wij bij dezen Reiziger des te meer jammer, omdat hij in eene *Inleiding* zulke goede en juiste opmerkingen over het reizen en de geſteldheid der reisberigten in het algemeen maakt, dat men van hem iets bijzonder goeds verwachten mag. Hierop laat hij daar ook, dat niet onbelangrijk is, vol-

gen, eerst eene korte vermelding van de reistogten van den *Griek* PYTHEAS, die ook aan de *Scandinavische* kusten schijnt geweest te zijn, en een zeer kort overzigt van de geschiedenis der *Scandinaviërs* of *Noormannen*, en van *Zweden* in het bijzonder, tot aan de veertiende Eeuw, en daarna eene korte letterkundige geschiedenis en beoordeeling van de voornaamste Reizen door *Zweden*, van ALFRED, Koning van *Engeland*, in 890, tot op CARR, in 1804. Jammer, dat hij dit niet verder vervolgd heeft met eene dergelijke opgave van de *Engelsche*, *Duitsche*, *Zweedsche* en *Fransche* Reisverhalen, die hij zelf erkent, dat daarna het licht gezien hebben, en onder welke er belangrijke gevonden worden.

Wegens persoonlijke belangen reisde de Heer DAUMONT naar *Havre de Grace*, en van daar ter zee over *Elseneur* naar *Zweden*, waardoor hij kortelijk het een en ander over *Denemarken* mededeelt. Van *Helsingborg* doorreist hij de provincie *Schonen*, waarvan hij het wetenswaardige beschrijft; en over *Astorp*, *Vernamo*, *Jonköping*, langs het meer *Väder*, en verder over *Grenna*, *Linköping* en *Norköping*, te *Stokholm* komt. Hier biedt hij (dit was het oogmerk zijner reis) den Koning van *Zweden* zijne dienst aan, met wien hij door vorige krijgsdienst en familiebetrekking bekend was; doch hij slaagt in deze poging niet, daar Z. M. niet anders dan inboorlingen met posten begunstigen wil. Een navolgenswaardig voorbeeld inderdaad! — Bij deze gelegenheid spreekt hij verder met veel lof over den *persoon* en de *verdiensten diens Konings*, alsmede over de *Koninklijke Familie*. — Hierop wordt een Hoofdstuk aan de merkwaardigheden van *Stokholm*, en een volgend aan die van *Upsal* en omstreken toegewijd; bij welk laatste eene uitweiding over de *Scandinavische Fabelleer* en *Letterkunde*. — De Reiziger, zelf geene gelegenheid gehad hebbende, dan bij een enkel vlugtig uitstapje, het landschap *Dalekarlië* te bezoeken, deelt het meldenswaardigste daarvan mede door belangrijke uittreksels

uit een *Zweedsch* werk van FORSELL, *Een jaar in Zweden*, ten jare 1830 uitgekomen. — In twee volgende Hoofdstukken worden de *Zeden* en *Gewoonten* der *Zweden* beschreven, en in een derde wordt een overzigt van 's lands *Bevolking* gegeven. Over deszelfs *Klimaat* en de aldaar *heerschende Ziekten* wordt in een ander Hoofdstuk gehandeld, en in de twee daarop volgende deszelfs *Land-* en *Tuinbouw* beschouwd; waarna van de twee laatste Hoofdstukken des eersten Deels het eene voor de *Mijnen*, en het andere voor de *Manufacturen* van *Zweden* bestemd is. — Op dergelijke welgeregelde wijze wordt, in het tweede Deel, in vier Hoofdstukken achtervolgens gehandeld over *Zwedens Koophandel*, *Scheepvaart*, *Land-* en *Zeemagt*, en alzoo ook, in twee daarop volgende, eerst over de *Luthersche Geestelijkheid en andere Kerkgenootschappen*, en daarna over den *Zweedschen Adel*, belangrijk door eene korte beschouwing van eenige *Zweedsche* Adellijke geslachten, die kunnen gerekend worden tot de Geschiedenis te behooren. — In een Hoofdstuk, onder den titel *openbaar Onderwijs*, wordt ook aan de *Zweedsche Geleerden* en *wetenschappelijke Inrigtingen* hulde gedaan, en in een ander, getiteld *Kunsten en Letterkunde*, voornamelijk *Zwedens Tooneel*, *Muzijk* en *Boekdrukkunst* beschouwd. — 's Lands *Bestuur*, *Regtspleging* en *Wetgeving*, *Rijksdagen* en *Grondwet*, en *staatkundige Betrekkingen*, maken den inhoud der drie volgende Hoofdstukken uit. — Zeer belangrijk zijn de twee hieraan grenzende Hoofdstukken, die de *aanleidingen tot de verheffing van het nieuwe Stamhuis*, waarmede men het *Aanhangsel* vergelijken kan, dat de Vertaler achter dit werk gevoegd heeft, behelzende een verhaal van diezelfde gebeurtenis, geschreven door den voormaligen Koning van *Zweden*, zich thans noemende *Kolonel* GUSTAFSON; uit welk een en ander, dat in de hoofdpunten overeenkomt, men opmaken mag, dat DAUMONT het zijne uit goede bronnen geput heeft. — In een volgend Hoofdstuk, bij gelegenheid van een af-

ſcheidsgehoor bij den Koning, handelt de Schrijver nog kortelijk over het *beſtuur van dien Vorst*, en over de *Vorſtelijke Bezittingen.* Zoo ook in het daarnevens ſtaande, bij een bezoek van een' zijner vrienden op het land, over eenige *Zeden der Landprovinciën*, *Jagt* en *Viſcherij;* waarop, bij de afreize van *Stokholm* naar *Norköping*, nog iets over de landſtreek, die hij doortrekt, en eene aangename ontmoeting aldaar. Op dergelijke wijze worden in het laatſte Hoofdſtuk ettelijke merkwaardigheden van eenige te voren meest niet bezochte plaatſen kortelijk verhaald, tot dat de Schrijver te *Helſingborg* aankomt en *Zweden* verlaat.

Uit het bovenſtaande verſlag ziet men, dat men hier geen bonte aaneenſchakeling van allerlei reisavonturen aantreft, maar veel meer eene ordelijke, vrij omſtandige en hier en daar met goede opmerkingen doorvlochtene beſchrijving van land en volk van *Zweden*, die daartegen rijkelijk opwegen kan, en aan deze Reis eene duurzamer waarde geeft. Wij zouden nu hierbij nog wel eenig uittrekſel kunnen geven, om te toonen, dat zij zich ook, wat den ſtijl betreft, over 't geheel met genoegen lezen laat; maar wij meenen genoeg gezegd te hebben ter billijke waardering en aanprijzing dezes werks, waaraan niemand zich beklagen zal zijn geld en tijd beſteed te hebben.

Reize naar de Oost- en Westkust van Zuid-Amerika, en, van daar, naar de Sandwichs- en Philippijnſche Eilanden, China enz. Door J. BOELEN, JOH. ZOON, *thans Kapitein-Luitenant. IIde Deel, Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1835. *In gr. 8vo. 445 Bl. f* 5 - 60.

Bij de aankondiging van het eerſte deel van dit werk hebben wij met grooten lof hetzelve aangekondigd. Daar wij in ons toen gegeven verſlag reeds het een en ander hebben aangemerkt tot opwekking der belangſtelling van onze landgenooten in het verhaal van eene onderneming, welke de goedkeuring moet wegdragen van een' ieder, die deel neemt in den bloei

van onzen handel en den roem van onze landgenooten, zal het genoegzaam zijn, dat wij thans ons bepalen tot de opgave van den hoofdzakelijken inhoud van dit deel.

Aan het einde van het eerste deel verlieten wij onzen reiziger aan den mond der rivier van *Guayaquil* voor het eiland *Puna*, geprest tot overbrenging van eenige honderden *Columbiaansche* krijgslieden, wier gebrek aan krijgstucht het voor den Scheepsbevelhebber zeer wenschelijk maakte, spoedig van deze hem opgedrongene reisgenooten ontslagen te zijn. Maar juist was er te *Guayaquil* eene nieuwe omwenteling voorgevallen; daarom trachtten de gezagvoerders aldaar den Kapitein eerst het ontschepen der *Columbianen* moeijelijk te maken, of hem te noodzaken om weder met dezelve te vertrekken. Eindelijk echter gelukte de ontscheping. Na eenig verblijf te *Guayaquil*, zakte het schip de rivier van dien naam weder af, en zeilde, na nog eenigen tijd te *Puna* vertoefd te hebben, zuidwaarts langs de kust, eerst naar *Payta* en vervolgens naar *Callao*, hetwelk als de haven van *Lima* kan aangemerkt worden. Over deze hoofdstad van *Peru* wordt een omstandig berigt gegeven. Na eene voorspoedige vaart bereikte het schip *Valparaiso*, en vertoefde daar achttien dagen, om de bij het eerste bezoek van die haven aangevangene handelszaken af te doen. Met hetzelfde oogmerk zeilde de Heer BOELEN terug naar *Arica*, waar men hem de eerste maal tot het overbrengen der *Columbiaansche* krijgslieden geprest had. Hij ankerde vervolgens te *Ilay*, een te voren onbeduidend dorpje, maar toen eerst sedert eenige maanden erkend, als *puerto abilitado*, of haven, waarin vreemde schepen voor den handel met *Peru* mogen binnenloopen, en hetwelk als zoodanig aan de meer landwaarts gelegene aanzienlijke stad *Arequipa* tot haven dient. Hier zou het den Kapitein bijna gegaan zijn, als vroeger te *Montevideo*. Door de schuld van eenen passagier, die, buiten weten van den Scheepsbevelhebber, verbodene waren aan boord gebragt had, kwamen schip en lading in groot gevaar, om, zoo niet verbeurd verklaard, dan toch weder in een langdurig en kostbaar regtsgeding gewikkeld te worden. Toen nu de Kapitein zag, dat het onmogelijk was, om in dezen nieuwen en nog ongeregelden Staat regt te verkrijgen, dewijl men, bij de schaarsche geldomstandigheden van het Gouvernement van dit district, het *Hollandsche* schip en deszelfs kostbare lading als een welkomen buit beschouwde, wist hij aan deze moeijelijkheid

geen beter einde te maken, dan door op het allchild onverwachtst met zijn fchip uit de haven van *Ilay* de vlugt te nemen. De op het fchip geplaatfte *Peruaanfche* wacht werd, willens of onwillens, overgegeven aan een *Amerikaansch* vaartuig. De reizigers maakten kracht van zeil, en geraakten fpoedig van de kust. Hier eindigt dit deel, en in een volgend zal de lezer vinden, werwaarts toen hunne beftemming was.

Ook dit deel behelst belangrijke berigten aangaande den natuurlijken en ftaatkundigen toeftand der plaatfen en menfchen, door den reiziger bezocht. Alwat voor den koopman en den zeevaarder van belang is ten aanzien van vaarwaters, winden, ftroomen enz., is met naauwkeurigheid te boek gefteld. Ook dit deel wordt, bij wijze van aanhangfel, befloten met eene lijst, behelzende de approximative waarde van goederen, die het meeste gewild zijn op dat gedeelte van de kust van *Peru*, waarvan *Arica* en *Ilay* de havens, of *Tacna* en *Arequipa* de ftapelplaatfen zijn, benevens eene daarop, voor een fchip, gebafeerde lading; nota der *Chinefche* zijden ftoffen, het meeste gefchikt voor den handel aldaar, en der goederen voor de markten van *Lima*, *Guayaquil* en die van de tusfchenbeiden gelegene havens, voor *Columbia* en *Peru*, benevens het ftelfel van inkomende regten te *Guayaquil*, tijdens het verblijf van den Heer BOELEN aldaar.

Verfcheidene gedeelten van het in dit deel voorkomende brengen ons in verzoeking, om iets tot eene proeve van het belangrijke en onderhoudende van deszelfs inhoud af te fchrijven. Maar wij kunnen ons verflag niet genoeg daartoe uitbreiden. Alleen willen wij hier nog iets melden, hetwelk vooral onze opmerkzaamheid tot zich trok: „De fchoone purperroode verw, welke te *Guayaquil* een belangrijk artikel van handel uitmaakt, is ontleend van het vocht van eene foort van flak, *Bulgado de Mar* genaamd, die hare woning heeft in een kegelachtig fchelpje of flakkehuisje." Hetgeen dit berigt belangrijk maakt, is de overeenkomst van deze verwftof met het beroemde purper der oude *Pheniciërs*, van hetwelk het bekend is, dat hetzelve bij toeval ontdekt werd. De hond van eenen herder beet eenen fchelpvisch aan ftukken; het bloed, daaruit loopende, verwde hem den fnoet; de fchoone roode kleur viel in het oog; zij werd tot het verwen van ftoffen gebezigd, en ten fieraad voor de praalkleederen der Vorften bewaard. Het was ons tot nog toe onbekend, dat dergelijk purper thans nog in gebruik was. Des-

zelfs bestaan bevestigt het berigt, door de oude Schrijvers aangaande het *Phenicische* purper gegeven.

Het titelvignét van dit tweede deel stelt de stad *Lima* voor, gezien van de reede van *Callao*; buitendien is hetzelve versierd door vier platen en eene kaart van een gedeelte der westkust van *Columbia* en een gedeelte van de kust van *Peru*, benevens de golf van *Guayaquil*.

Wij eindigen ons verslag met het getuigenis, dat, naar ons gevoelen, dit tweede deel in aangenaam onderhoud en rijkdom van nuttige en belangrijke zaken het eerste nog overtreft; zoodat wij wenschen, dat de Schrijver door eene gunstige ontvangst van zijn verhaal bij ons lezend publiek aangemoedigd worde, om met ijver in het aangevangen voetspoor voort te gaan, en zijn werk in denzelfden trant te voltooijen. Na het eindigen van dit verslag vernemen wij, dat het werk met een derde deel volledig zal zijn.

Episoden uit het Leven van KAREL V, *Koning van Spanje. Door den Baron* DE LOS VALLES. *Uit het oorspronkelijke* (*) *vertaald. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1836. *In gr. 8vo. XXIII en* 340 *bl. f* 3-60.

Wij hadden van dit werk, dat geheel een stuk van den dag is, reeds eerder melding moeten maken; doch ons verzuim vinde daarin zijne verontschuldiging, dat de gebeurtenissen der laatste weken in *Spanje*, ons bij het gereedmaken dezer aankondiging als overvallende, ons telkens weder nieuwe berigten deden afwachten; maar ook dit wachten kunnen wij niet volhouden, en, daar de treurige burgeroorlog in het in zijne eigene ingewanden wroetende *Spanje* nog lang duren kan, mogen noch kunnen wij daarnaar met ons verslag langer toeven.

De Schrijver dan van dit werk, Brigadier der Infanterie, en *Aide de Camp* van *Don* CARLOS, vervoegde zich, op zijne doorreize naar *Engeland*, in persoon bij de Uitgevers, ten einde de verspreiding van zijn werk aan te bevelen. De door hen voorgeslagene vertaling verscheen op verlangen van

(*) Niet *Spaansch*, gelijk men misschien zou denken, maar *Fransch*. Trouwens, de Schrijver is ook een *Franschman*, en heet eigenlijk: M. L. XAVIER AUGUET. *Rec.*

den Baron zelven in het licht. Zijne hooge ingenomenheid met den Pretendent des *Spaanschen* troons blijkt op elke bladzijde, en van de zijde eener volkomene onpartijdigheid zouden wij dit geschrift minder durven aanbevelen. De warmte voor *Don* CARLOS gaat wel eens vergezeld van bitterheid tegen de *Christino's*; echter is het boek in eenen beschaafden stijl, met blijkbare kennis van zaken, en niet zonder vele kracht van overtuiging geschreven. Wij hebben het met klimmend genoegen gelezen. De hoofdpersoon speelt eene der gewigtigste rollen op het staatkundig tooneel van het hedendaagsch *Europa*; de bijzonderheden van zijne overhaaste reis uit *Engeland*, door het hart van *Frankrijk*, naar *Spanje* waren tot nog toe minder bekend; elke bijdrage tot de kennis van *Spanjes* toestand kan niet anders dan welkom wezen, en de gansche zaak eens van haren oorsprong, den laatsten levenstijd van FERDINAND VII, uit den mond van eenen der voornaamste *Carlisten* te hooren, moet aan verre de meeste lezers des te aangenamer zijn, vermits de meeste der door de dagbladen bekend gewordene berigten van de andere zijde gekomen zijn. Aan de bevoegdheid van den opsteller valt niet te twijfelen, en de als *Bijlagen* medegedeelde staatsstukken zijn niet alleen hoogstbelangrijk, maar ten deele almede aan het publiek niet — althans in hun geheel — bekend.

Den geheelen inhoud kunnen wij niet opgeven, maar bepalen ons bij hetgeen DE LOS VALLES zegt van den oorsprong der zaak, waarover wij daarom dan ook iets uitvoeriger zijn kunnen.

Mag men den Schrijver gelooven, dan ligt de grond der rampen, die ten gevolge der veranderde erfopvolging *Spanje* teisteren, in naijver en vijandschap der *Napelsche* en *Portugesche* Prinsessen aan het Hof van *Madrid*. De eersten — wij *recenseren* niet, maar *refereren* alleen — behoorden tot de partij der omwentelingsgezinden, welke *Don* CARLOS, den vriend der Geestelijkheid en van het *absolutisme*, het kostte wat het wilde, van den troon wilde verwijderen. Daartoe moest het vierde huwelijk van FERDINAND VII met MARIA CHRISTINA van *Napels* strekken. De *Salische* wet moest verder afgeschaft worden. In 1713 was door Koning PHILIPS V, ten gevolge eener wet, door de algemeene *Cortes* des rijks, tot de regeling der erfopvolging bijeengekomen, bekrachtigd, vastgesteld: „ dat de Prinsen, „ afstammelingen van PHILIPPUS V, in welken graad het

„ ook zijn mogt, den troon zouden beklimmen, zelfs vóór „ de dochters des regerenden Konings." Zoodra de zwangerheid der Koningin bekend werd, bewoog de *revolutionaire* partij den Koning, de *Expediente* der *Cortes* van 1789 weder in zwang te brengen. „ Het was op verlangen van „ KAREL IV, dat de *Cortes*, in 1789 bijeengeroepen, om „ over eenige financieele wetten te stemmen, tegen het „ einde der maand September eene petitie inleverden, om de „ afschaffing der *Salische* wet te vragen. De afgevaardigden „ der Provinciën, welke in dit opzigt geene lastgeving hadden, „ bepaalden zich, volgens gewoonte, tot de voorbehouding „ om het voorstel aan hunne Committenten mede te deelen; „ maar het is algemeen bekend, dat deze mededeeling geen „ plaats had. Koning FERDINAND noch de *Cortes* kon„ den, in geval Koningin MARIA CHRISTINA van eene „ dochter beviel, den *Infant Don* CARLOS van zijn regt „ berooven: want het eenmaal verkregen regt duurt zoolang „ als de zaak, waarop het zich uitoefent, en geene wette„ lijke magt kan het dengenen benemen, die er mede be„ kleed is, tenzij hij zich hetzelve door zijn gedrag onwaar„ dig gemaakt hebbe. Al hadden derhalve de in 1789 wet„ tiglijk zamengeroepen *Cortes* toegestemd, om van de vast„ gestelde troonsopvolging af te wijken, dan zoude die af„ wijking nog geene inbreuk hebben kunnen maken op de „ regten der Prinsen, welke vroeger geboren waren, want „ geene wet kan ooit eene terugwerkende kracht hebben. „ De *Infant Don* CARLOS was in 1788 geboren, en de „ *Cortes* van 1789 konden hem in geen geval van zijn regt „ berooven, dat hij, na den dood van zijn' oudsten broeder, „ Koning FERDINAND, zonder mannelijke erfgenamen na „ te laten, op den troon had. De *Liberalen* lieten zich „ echter door de redenen van zedelijkheid en regtvaardigheid „ geenszins terughouden." Bladz. 5, 6.

De *Expediente* werd den 29 Maart 1830 te *Madrid* uitgevaardigd. „ De *Infant Don* CARLOS protesteerde destijds „ niet, want hij wilde het onbetwistbaar regt, dat de *Sali*„ *sche* wet, welke sedert 1713 in *Spanje* bestond, hem op „ de kroon gaf, ingeval de Koning, zijn broeder, zonder „ mannelijke erven kwam te overlijden, door zulk eene daad „ niet in twijfel stellen; maar hij hield zich voor, dat regt „ te laten gelden, wanneer de tijd daar mogt zijn, dat de

„ nieuwe wet ten uitvoer konde gelegd worden." Bladz. 11. Naar onze meening (om dit in het voorbijgaan te zeggen) had *Don* CARLOS met zulk een *protest* moeten beginnen. Men bewoog FERDINAND, na zijne aanvankelijke herstelling, in 1832, met *Don* CARLOS te doen onderhandelen. Vergeefs. Deze wilde nooch bewilligen in den voorslag, om *Raad* der Koningin, gedurende 's Konings ziekte, te worden, nooch het plan goedkeuren, om gezamenlijk met de Koningin deel te nemen aan het Hoofdbestuur, en zijnen zoon met de *Infante* ISABELLA te doen huwen. Het laatste hadde misschien veel bloed en onrust voorgekomen. De Koning vroeg den Graaf van *Alcudia*, die met deze zending bij *Don* CARLOS belast was geweest, wat nu te doen? Deze stelde de herstelling der *Salische* wet voor. FERDINAND bewilligde, en schreef: „ Daar ik wensch, aan mijn „ volk een nieuw bewijs te geven der liefde, welke ik het „ toedraag, heb ik noodig geacht, af te zien van de tweede „ wet, titel 15, tweede partida, betreffende de erfopvolging „ van den troon, en van alle *clausulen* van mijn testament, „ welke strijdig mogten zijn met dit mijn laatste besluit. Ik „ beveel, dat dit mijn decreet, tot na mijnen dood, op het „ Ministerie van Justitie zal nedergelegd worden. Gijlieden „ houdt het voor gezegd, en waakt over de uitvoering."

„ Ik, de Koning."

De *Infante* LOUISA CHARLOTTA bewerkte andermaal eene herroeping. Aan kuiperijen ontbrak het niet. Maar de Koning was ook toen een stervend mensch, „ zonder kracht „ of wil: hij miste het gebruik zijner verstandelijke vermo„ gens geheel, en werd blindelings door zijne vrouw en „ schoonzuster bestuurd: hij gaf zijne toestemming geheel „ werktuigelijk tot alles, wat men van hem vorderde, in de „ hoop van hierdoor eenige rust te zullen kunnen genieten." Men dichtte de oproerige bewegingen, die in onderscheidene gedeelten van het Koningrijk plaats hadden, aan *Don* CARLOS toe. Deze week naar *Portugal*.

Maar wij kunnen op dezen voet niet voortgaan. Het werk loopt tot den dood van ZUMALACARREGUY, wiens *facsimile* en portret, benevens de afbeelding van *Don* CARLOS en den Schrijver, het boek versiert. *Dertig* Bijlagen, meest, gelijk wij zeiden, staatsstukken, besluiten hetzelve. Zonder

ons — wat hier ook niet te pas komt — uit te laten over onze ſtaatkundige gevoelens ten aanzien der *Spaanſche* zaken, bevelen wij de lezing van dit onderhoudend geſchreven, goed vertaald en fraai uitgevoerd geſchrift aan allen, die van den oorſprong en de eerſte geſchiedenis des *Spaanſchen* burgeroorlogs kennis verlangen. Dat de rampen van dat rijk ſpoedig een einde nemen, is de wensch van *Rec.* en zeker van elk, die het bloed betreurt, dat daar vergoten wordt, om ſtaatkundige ſtelſels, die reeds te lang *Europa* beroeren. Van *Spanje* was waar het *Spaanſche* ſpreekwoord:

A Rey muerto,
Reyno rebuelto.

Door HUYGENS vertaald:

De Koningh dood,
Het rijk in nood.

Ach! die rampzalige burgertwisten! Wat hebben zij ook ons Vaderland al leeds gebrouwen! De God des vredes geve aan het fel geteisterd *Spanje* vrede, en eene goede, menſchelijke, zachte regering, zij moge dan van CARLOS of van CHRISTINA uitgaan!

Tijdſchrift voor Munt- en Penningkunde, uitgegeven door P. O. VAN DER CHIJS. *VIIde Stuk. Te Leiden, bij* J. C. Cijfveer. 1836. *In gr.* 8vo. 389—722 *Bl.* *f* 2:10.

Dit ſtuk is van het belangrijke tijdſchrift des Heeren VAN DER CHIJS geenszins een der minſten. Behalve het vervolg der Verhandeling van ECKHEL over de oude munten, en wel bepaaldelijk over die der *Romeinſche Keizers* van ANTONINUS PIUS tot CARACALLA, waarin tevens eene korte karakterſchets dier Vorſten voorkomt, en het *ontwerp tot eene beredeneerde naamlijst der Nederlandſche munten en penningen uit van* MIERIS, VAN LOON, enz. door C. VAN ORDEN, is dit ſtuk wezenlijk verſierd door eene Voorlezing van onzen beroemden Hoogleeraar HERINGA, *over de Godsdienſtigheid der Nederlanders, bij de grondvesting van hun Gemeenebest, blijkbaar uit hunne Gedenkpenningen.* Uitmun-

tend heeft de Hoogeerw. Schrijver daarin het karakter onzer Natie ontwikkeld uit den geest, die in hare gedenkpenningen gedurende den *Spaanschen* oorlog doorstraalt. Het is vertrouwen op God, erkentenis van de menigvuldige blijken van redding en hulp, die Hij haar, ook in de hagchelijkste oogenblikken, zoo menigmaal deed ondervinden, hoop op redding in nieuwe gevaren, en bede om hulp, wanneer alles verloren scheen. Dit kinderlijke, hartelijke toevlugtnemen tot Hem, wiens hand de Republiek zoo blijkbaar gesticht en tegen eenen overmagtigen vijand beschermd had, wordt in een aantal voorbeelden van geslagene gedenkpenningen en noodmunten aangetoond. Het verwondert ons slechts, dat de Hoogleeraar geen enkel voorbeeld uit den bangen tijd tusschen 1672 en 1674 heeft aangehaald. Hooren wij zijn voortreffelijk slot: „Onze Vaderen, getrouw aan deze grondbeginselen, zijn „henengegaan, zoo wij hopen, naar eene betere Maatschappij. „Zij, hunne kinderen, hunne kindskinderen, in meer dan „één geslacht, bestaan niet meer. Het land onzer woning is „hier uitgebreid, dáár ingekort. Hunne stichtingen zijn door „andere vervangen. De staatsvorm ligt verbroken, welken „zij verkozen, en eene nieuwe is, na vele lotwisselingen, in „deszelfs plaats gesteld. De betrekkingen op naburige Staten zijn veranderd. Maar GOD is dezelfde. De Waarheid „is onveranderlijk. De Godsdienst is een onwrikbaar steunsel van elken Staat. De Deugd houdt eeuwig hare waardij. „Het Woord des Heeren blijft in eeuwigheid. En wij, wat „dan ook, in vrede of oorlog, de wil des Allerhoogsten over „ons zij, zullen, bij getrouwheid aan de Godsdienstigheid „onzer Voorvaderen, ondervinden, dat zij de belofte van het „tegenwoordige en van het toekomende leven heeft." Daarop volgen *Geschied- en penningkundige aanmerkingen, naar aanleiding van eenige hier te lande gevondene munten*, door S. H. VAN DER NOORDAA, te *Dordrecht*. Hier vinden wij alléén eene wat uitvoerige beschrijving van een gouden muntje, in 1826 nabij *Arkel* gevonden, zijnde het borstbeeld van eenen *Frankischen* Koning uit den *eersten* stam, en het omschrift *Masilia civitas* (*Marseille*). Hierover wordt zeer veel gezegd; zoo als, hoe de *Frankische* Koningen aan het muntregt kwamen, hoe er te *Marseille*, in plaats der gewone muntplaats *Arles*, geld kon geslagen worden enz., hetgeen wij hier moeten voorbijgaan. Wij hebben daarin eene schran-

deze opmerking gevonden, dat namelijk de *denariën* der *Romeinen*, die bij de *Franken saigae* genoemd werden, misschien de *denarii serrati*, de op den rand als eene zaag uitgetande *denariën* der *Romeinsche Republiek* zijn, welke, volgens TACITUS, bij de oude *Germanen* zeer geliefd waren. Dit *saiga* is dan slechts eene *Oud-Duitsche* vertaling van het *Latijnsche serratus* of *serra* (*gezaagd*, *zaag*). Eene tweede opmerking is, dat sedert VALENTINIAAN het goud en zilver *ongemunt* in de Keizerlijke schatkist bewaard is; iets, hetwelk door de *Frankische* Koningen en bijzondere personen tot in de *veertiende* Eeuw werd nagevolgd: men munte slechts het noodige geld tot den dagelijkschen omzet, en woog de grootere sommen toe in ongemunt goud, zilver en koper. Een zilveren *solidus* (*sol*) had 12 *denariën* of penningen. Wij vinden vervolgens iets over ALBERT DURER en zijne gedenkpenningen van MARIA van *Engeland* en ERASMUS, door G. VAN ORDEN, en over de gewaande noodmunt van *Groningen* in 1591, die dezelfde Schrijver voor een *presentie-loodje* houdt; een levensberigt van VAN DER KELLEN; en *verschillende berigten*, onder anderen van het vinden van eenen pot met 2740 zilveren munten in *Oostpruissen*, uit de tijden der Grootmeesters, van 1251 tot 1422; het plan eener *Geschiedenis van Frankrijk in brons*, opklimmende van KAREL X tot PHARAMOND; gedenkpenningen op het *Genevesche* Hervormingsfeest en op CALVIJN, en eene regtmatige bespotting der nieuwe *Belgische* muntstempels, die den leeuw omgekeerd (en dus op de vlugt) voorstellen, die onze zinspreuk, *Eendragt maakt Magt*, gestolen en slechts vertaald hebben, en die, daar zij toch de *pijlen* weglaten, zoodat de geheele zinspreuk geen' zin heeft, die spreuk aldus moesten veranderen: *de omgekeerde Leeuw maakt de Magt uit*; voorts het besluit der *Belgen*, om de *centen* in *centimes* te hersmelten. De Redacteur heeft blijkbaar vele moeite ook aan dit Stuk besteed. Wij hopen, dat een geëvenredigd debiet hem daarvoor zal schadeloos stellen.

De Spraakkunst der Spraakkunsten, of algemeen Leerstelsel voor de grondige en volledige kennis der Europesche Talen. (*Iste Deel: Fransche Taal.*) Door G. J. DEKKER, *bedrevan Taalonderwijzer te Parijs. Te Amsterdam*, bij de

Erven Wed. P. G. Onder de Linden. 1836. (*Gedrukt voor rekening van den Schrijver.*) *In gr. 8vo. XIX*, 516 *en* 37 *bl. f* 5-50.

De Spraakkunst der Spraakkunsten! In welken zin moet dit verstaan worden? in een' Westerschen, of in een' Oosterschen zin? In een' Westerschen zin zou het, hoewel de spreekwijze minder gewoon is, kunnen beteekenen eene Spraakkunst, welke een verslag geeft van alle Spraakkunsten, en dus zoo veel als eene geschiedenis van alle spraakkunstige methoden; maar deze wordt in dit boek niet gevonden: of wel eene aanwijzing van die algemeene spraakkundige grondbeginselen, welke, op alle, ten minste op de meest bekende en beschaafde talen toepasselijk zijn, en waar de bijzondere, die aan elke taal op haarzelve eigen zijn, als wijzigingen bijkomen; en dit zou men, naar de uitlegging, die er op den titel aan gegeven wordt, wel kunnen denken de meening te zijn, *algemeen Leerstelsel voor de grondige en volledige kennis der Europesche Talen*; doch ook een zoodanig wordt in dit boek niet gevonden. Misschien moet het dan in eenen Oosterschen zin genomen worden, gelijk b. v. *ijdelheid der ijdelheden*, dat is, naar een Orientalismus, die tegen ons taaleigen behouden is, *de grootste ijdelheid*; dus ook *Spraakkunst der Spraakkunsten*, *de allergrootste of allervoortreffelijkste Spraakkunst*. Misschien meent men, dat het ongerijmd is te denken, dat een Schrijver zulk eenen titel in dezen zin aan zijn werk zou geven: maar waarom niet? Wanneer men niet alleen zeggen kan, „*qu'en Hollande il* „*n'existe point de Grammaire Française théorique et prati-* „*que telle qu'il convient pour étudier cette langue avec suc-* „*cès*" (*Avant-propos*, p. V); maar ook, in gevoel van eigene waarde, deze taal kan voeren (bl. XVI): „Ik durf „mij vleijen met het denkbeeld althans, dat ik de vóór mij „vervaardigde leerboeken heb overtroffen, en van daar uit- „gaande heb ik niet geschroomd aan het hoofd van mijn „werk te plaatsen: *Spraakkunst der Spraakkunsten*," — waarom zou men zich dan van zulken titel niet bedienen? en wat zou den Lezer verhinderen, denzelven in den Oosterschen zin te nemen, en hierbij te vergelijken *ijdelheid der ijdelheden*?

Over gemelde *Voorrede* kan Rec. zich hier niet breed

uitlaten, waarin hij voor het overige hier en daar goede opmerkingen gevonden heeft, zoo als b. v. bl. XIV, waar de Schrijver „de wijze van door middel van fout-opstellen te „onderwijzen" verwerpt. Volkomen is Rec. het hiermede eens, en meent er te mogen bijvoegen, dat, wat men hierdoor aan de wetenschappelijke zijde meent te winnen, gevaar doet loopen van verlies aan de zedelijke, ja zelfs aan de verstandelijke zijde; gevaar namelijk van de jonge lieden tot scherp turende beoordeelaars van eens anders gebreken, tot wijsneuzige betweters en ongeroepene criticasters te maken: zij hebben waarlijk eigene fouten en gebreken genoeg, waarop men hen, niet op den trotschen toon van pedante schoolvosserij, maar met verstand, bedaardheid en zachtmoedigheid, opmerkzaam te maken heeft, zoodat zij de fouten niet bij anderen behoeven te gaan zoeken. — Minder volkomen is Rec. het met den Schrijver eens, wanneer hij bl. XI „de redenen" opgeeft, „die hem bewogen hebben, om „in dit werk de regelen voor de uitspraak achterwege te „laten." Rec. gelooft wel, dat zij gebrekkig en zonder de levende stem niet voldoende zijn; maar oordeelt nogtans, dat er zoodanige kunnen gegeven worden, die even min geheel onnut zijn als die, welke in deze *Spraakkunst* zelve, bl. 395 e. v., over de uitspraak der letters gegeven worden. — De woorden *vervolkoming* voor *volmaking*, t. a. p. en elders, en *aanzigt* voor *aanzien* of *voorkomen*, schijnen Germanismen te zijn: het eerste zou eigenlijk *vervolkomening* (Hoogd. *vervollkommung*) moeten zijn, maar de analogie onzer taal schijnt zulk eene afleiding en samenstelling niet toe te laten.

Wat nu den inhoud dezes boeks aangaat, het bevat eerstelijk, bl. 1—186, *Opstellen ter vertaling*, en wel eerst uit het Hollandsch in het Fransch, waarin de *méthode interlinéaire* gevolgd is, met gedurige verwijzingen door letters en nommers op de regels, die in een later gedeelte des boeks te vinden zijn; hetwelk Rec. zeer vermoeijend voorkomt, en geschikt om de leerlingen in de war te brengen, die daarenboven nog geen kennis hebben van verscheidene dingen, die in de Spraakkunst zelve eerst moeten aangeleerd worden, en dus de bedoeling dier Opstellen niet verstaan. — Waarom niet liever elke, of nog beter eenige bij elkander behoorende grammaticale regels eerst duidelijk voorgesteld,

en dan door daartoe betrekkelijke vertalingsopstellen opgehelderd, en de nog onbekende woorden en spreekwijzen met nommers er onder gezet? — Hierop volgen *Exercices pour traduire du Français en Hollandais*, waarin bovengemelde *méthode* niet gebruikt, maar achteraan (wederom vrij lastig) eene vertaling van de moeijelijkste uitdrukkingen, en eene alphabetische lijst van de moeijelijkste woorden, die in de *Exercices* voorkomen, gegeven wordt. Omgekeerd volgen desgelijks *Oefeningen om van het Hollandsch in het Fransch te vertalen, of toepassing van het oplossende en tusschenregelige stelsel:* waar echter deze laatste is, blijkt niet, daar er alleen bij verscheidene woorden en spreekwijzen nommers staan, waarvoor men de Fransche woorden een dertig bladzijden later vinden kan.

Het tweede voorname deel dezes werks is eene meer of min letterlijke vertaling der *Grammaire* van NOËL en CHAPSAL, met eenige bijvoegselen tot gemakkelijker beoefening. In eene breede beoordeeling van een reeds bekend werk wil Rec. zich nu niet inlaten: slechts enkele aanmerkingen, die hem onder het doorloopen van deze vertaling voorkwamen. — De rededeelen worden hier nog als van ouds ten getale van *tien* opgenoemd, zonder op de latere eenvoudigere onderscheiding der hoofd- en ondersoorten te letten, waarvan de eerste zeer goed tot *drie* te brengen zijn, *Naamwoord*, *Werkwoord* en *Bijwoord*. — Deze Spraakkunst onderscheidt zich hierdoor, dat zij na de eigenlijk gezegde grammaticale behandeling van elk rededeel de syntacticale laat volgen: deze manier heeft haar voor en tegen; haar voor, omdat dus telkens voet bij stuk gezet, en het practische gebruik, als 't ware, der Spraakkunst, ook door voorbeelden, die hier doorgaans goed en nuttig gekozen zijn, aangewezen wordt; haar tegen, omdat er gedurig rededeelen en constructiën van en met dezelve te pas komen, die de leerling nog niet kent: een goed mondeling onderrigt kan hier intusschen veel helpen. — De duistere namen van de tijden der werkwoorden zijn hier als van ouds behouden, en de bepalingen niet gelukkiger: wat onderscheid is er b. v. tusschen *le passé défini* en *indéfini*, of, gelijk het in het Nederduitsch omschreven wordt, tusschen „ eenen tijd, die *geheel voorbij* is," en „ eenen tijd, die *ge*„ *heel verstreken* is"? — Zou het ook niet beter geweest zijn, de vervoeging der werkwoorden met de onbepaalde

wijze te beginnen, waarin toch in alle talen de eenvoudigfte form te vinden is, en daarop de deelwoorden te laten volgen, waarvan het verledene althans in de verdere vervoeging te pas komt? — De lijst van zoogenaamde onregelmatige werkwoorden had veel bekort kunnen worden, door alleen de eenvoudige te plaatfen, waarnaar de zamengeftelde zich doorgaans fchikken, en waarbij enkele uitzonderingen ligt aan te wijzen zijn; zoo als ook door het claßificeren van de aan elkander gelijkvormige. — Te regt merkt de Schrijver aan, bl. 290 e. v., dat de onzijdige, wederkeerige en onperfoonlijke werkwoorden geen eigene vervoeging hebben: de voorbeelden daarvan hadden dus kunnen weggelaten worden, even als vroeger had kunnen gefchieden bij de werkwoorden, vragenderwijze vervoegd: de hier gegevene goede regels zouden voldoende geweest zijn. — Zonderling is de orde van behandeling van het 11de Hoofddeel af, dat getiteld is: *Over de figuren van woordvoeging*, en handelt over de *ellipfis*, *pleonasmus*, *fyllepfis* en *inverfio*, en over de *regelregte* en *omgekeerde woordvoeging*. Hierop volgt het 12de, over de *fpelling*, vreemd genoeg ingeworpen tusfchen het vorige en het 13de, dat ten opfchrift heeft *fpraakkunftige analyfis*, en handelt over het *klasferen der woorden*, en de *dienst der woorden in eene rede*; verder wederom over de *woordvoeging*, over de *inverfio*, *ellipfis* en *pleonasmus*, en eindelijk over de *Gallicismen*. Hierna leest men met groote letters: TWEEDE GEDEELTE: dit fchijnt eigenlijk het begin der *fyntaxis* te wezen, waarvan latere artikels reeds vroeger voorgekomen zijn; daarin dus nu al weder over de *woordvoeging*, *redekunftige* of *logifche analyfis*. Hierop krijgt men in het 14de Hoofddeel *bijzondere opmerkingen*, los op zichzelve ftaande, in alphabetifche orde, over allerlei Franfche fpreekwijzen. Verder, Hoofddeel 15, over *het plaatfen der leesteekens*; 16, over *de uitfpraak en het lezen*, en eindelijk, 17, *gebrekkige fpreekwijzen*, mede alphabetisch. Is dit nu de *lucidus ordo*, dit niet alleen in redevoeringen, maar ook vooral in leerboeken een groot vereischte is? Wie ziet ook niet, hoe de Schrijver hier in herhalingen vallen moest, die te vermijden waren geweest, indien het bij elkander behoorende in geregelde orde ware zamengevoegd? — Had er bij het artikel *Gallicisme*, bl. 363, 4, niet nog wel opgemerkt mogen worden, dat men *Gallicisme* ook in een' bijzonderen zin noemt eene fpreekwijze, uit het

Fransch in eene andere taal tegen dezer taaleigen overgenomen, en zoo ook *Belgicisme* eene spreekwijze, uit het Nederlandsch in eene andere taal ten onregte overgebragt? welk een en ander voor de Nederlandsche jeugd, voor welke de Heer DEKKER de Spraakkunst der genoemde Fransche Heeren heeft willen inrigten, tot het zuiver spreken en schrijven van hare eigene en andere talen gansch niet overtollig is op te merken.

Op deze *Spraakkunst* van NOËL en CHAPSAL, met derzelver *Register*, volgt eene *Woordenlijst*, of *Verzameling van woorden, welke het meest in het gesprek voorkomen*, die, naar Rec^s. oordeel, het gebrek heeft van zoo menige andere oude en nieuwe Woordenlijsten, namelijk dat zij doorgaans veel te veel geven, eene menigte van woorden, die waarlijk niet het meest in het gesprek voorkomen, althans waaraan de jonge lieden op dien leeftijd, waarop zij gewoonlijk het Fransch leeren, nog niets hebben, en waarvan het zelfs niet nuttig zou zijn hun verdere uitlegging te geven. Waartoe toch b. v. zeer vele van die woorden over *de Godsdienst, en wat daarop betrekking heeft*, bl. 438, 9, waarvan zij verre de meeste dan nog zeer wel missen kunnen? En in welke zonderlinge orde staan sommige nevens elkander geplaatst! b. v. *le malin esprit, un spectre, un Quaker, un Mennonite, un Anabaptiste, un Hernute, un Païen!!* Men vindt daar ook *le Mahométisme* en *l'Islamisme* van elkander onderscheiden, en het eerste overgezet door *de leer van Mahomet*, het laatste door *de Turksche Godsdienst.* Immers beide woorden zijn van gelijke beteekenis, hoewel van verschillende afleiding, het eene van den stichter MAHOMET (MOHAMMED), het andere van het Arabische woord *Islam*, d. i. *de zaligmakende leer*; en de benaming *Turksche Godsdienst* is niet juist, daar het Islamismus niet uitsluitend aan de Turken, maar ook aan andere volken van het Oosten eigen is.

Hierop volgt eene menigte *Gesprekken in het Fransch en Hollandsch*, bij sommige met verwijzing op de regels der Spraakkunst, benevens eenige weinige voorbeelden van *Wisselbrieven*, en eenige *eigenaardige Fransche spreekwijzen.*

Als een Aanhangsel geeft de Schrijver nog *de Geslachten der Fransche zelfstandige Naamwoorden, voorgesteld in zes Fabelen, zijnde een geschikt en volledig ontwerp, om de geslachten van* 15500 *Fransche Naamwoorden in korten tijd te*

leeren, waarvan hij verder de uitlegging geeft, en een *Programme de Questions* op de bovenstaande *Grammaire*, ten dienste der Onderwijzers. De vinding van het eerste is niet onaardig: evenwel meent Rec., dat eene goede classificering der uitgangen geregelder, minder omslagtig, en hierdoor beter zou zijn.

Men ziet dus, dat in dit boekdeel eene overgroote menigte van zaken vervat is. Dat verscheidene van dezelve goed behandeld zijn, wil Rec. gaarne toestemmen; maar tevens kan hij, behalve het hier en daar aangemerkte, niet ontveinzen, dat er eene groote omslagtigheid en overladenheid in hetzelve heerscht, en die meerdere eenvoudigheid, waartoe hij meent, dat de Spraakkunsten van verschillende talen nog kunnen en moeten teruggebragt worden, ook hier gemist wordt. In de nommers der artikels van de beide hoofdgedeelten der Spraakkunst, gewoonlijk *Woordgronding* en *Woordvoeging* genoemd, heerscht eene zonderling door elkander loopende orde, die te vreezen is, dat de leerling niet gemakkelijk zal kunnen vinden en volgen. — Na al het gezegde, zij dus het oordeel aan onzen Lezer verbleven, of hij den titel *Spraakkunst der Spraakkunsten* in eenen Westerschen of in eenen Oosterschen zin op dit werk hebbe toe te passen.

---

1. Specimen Paedagogico-philosophicum inaugurale, continens brevissimum conspectum Paedagogices, quod etc. publicae disputatione offert MICHAËL JACOBI FIL. NOORDEWIER, etc. e. d. XII Jan. 1835. Groningae, apud J. *Römelingh*. 8vo. maj. 94 pag.

2. *Kort Overzigt der Leer van de Opvoeding en het Onderwijs, voornamelijk met toepassing op de lagere Scholen, door* B. BRUGSMA, *Onderwijzer te Groningen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1835. *In gr.* 8*vo.* 160 *bl.* *f* 1-25.

3. *Gedachten over de Opvoeding. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1834. *In gr.* 8*vo.* 35 *bl.* *f* : - 25.

4. *Iets nopens de eigene voortdurende vorming, verheffing en veredeling van den Onderwijzer, van* M. KARL HEINRICH

GOTTFRIED TÄNZER, *door* D. BUDDINGH. (*Ten voordeele van eene brave, bejaarde Weduwe uitgegeven.*) *Te Groningen*, *bij* J. Oomkens. 1834. *In gr.* 8*vo.* 84 *bl.* *f* : - 75.

5. *Gebeden voor jonge Lieden in Scholen en Huisgezinnen*, *door* W. VAN DEN HULL. *Te Amsterdam*, *bij* A. Vink. 1835. *In kl.* 8*vo.* 57 *bl.* *f* : - 50.

6. *Versjes voor Kinderen*, *door* J. F. L. MÜLLER. *Tweede vermeerderde Druk.* *Te Amsterdam*, *bij* F. Kaal. 1834. *In kl.* 8*vo.* 112 *bl.* *f* : - 30.

7. *Staatkunde voor de Jongelingschap. Naar het Werk van* J. DROZ, *Applications de la Morale à la Politique. Ten dienste der Scholen*, *door Mr.* C. J. VAN HEUSDEN. *Te 's Hertogenbosch*, *bij* H. Palier en Zoon. 1835. *In kl.* 8*vo.* 80 *bl.* *f* : - 40.

Daar alle de bovenstaande schriften tot hetzelfde vak van wetenschap, namelijk de Opvoeding en het Onderwijs der Jeugd, meer of min betrekking hebben, kunnen wij dezelve voegzaam vereenigen, en achten eene korte aankondiging van elk voldoende, om inhoud en waarde eenigzins te doen kennen.

No. 1. De Heer NOORDEWIER, Rector te *Winschoten*, heeft dit *Specimen* eeniglijk geschreven, om aan de Akademiewet te voldoen, noemt de Schrijvers, aan welke hij het hierin gestelde meestal te danken heeft, en maakt geen aanspraak op iets nieuws of beters, dat hij zou voortgebragt hebben. Hij heeft dan ook van het voornaamste, dat tot de Opvoedkunde behoort, in een kort bestek een vrij goed overzigt gegeven, dat ook voor anderen tot herinnering dienen kan. — Ons over een of ander van de daarin aangevoerde onderwerpen uit te laten, achten wij, uit hoofde van gemelde doel en wijze van zamenstelling, niet noodig. Alleen moeten wij nog opmerken, dat hij zich voornamelijk tot de geleerde opvoeding bepaald heeft.

Van veel grooter algemeen belang is No. 2, zoo wel door de taal, waarin, als wegens het einde, waartoe, en de wijze, waarop het geschreven is. Het werkje is in zijnen oorsprong eene handleiding voor de lessen, die de Heer BRUGSMA, als Onderwijzer der Kweekschool voor Onderwijzers te *Gronin-*

gen, gewoon is te geven; en op aanrading van twee Schoolopzieners heeft hij tot de uitgave besloten, ten behoeve van Onderwijzers, en van de genen, die er toe opgeleid worden. Met zedigheid spreekt hij over hetzelve, erkent, wat hij aan anderen verschuldigd is, en wijst zijne bronnen aan, met name SCHWARTZ en HARNISCH, waaruit hij iets overgenomen heeft. — De *eerste* Afdeeling handelt, in twee Hoofdstukken, over *Opvoeding* en *Onderwijs*; de *tweede*, in drie, over de *Scholen*, eerst in het algemeen en de lagere in het bijzonder, en dan over de *lagere School*, welke het voorname doel van het werkje is, als *Opvoedingsgesticht* en als *Gesticht van Onderwijs*. In zulke geregelde orde, die ook bij de verdere ontwikkeling naauwkeurig in acht genomen wordt, beschrijft BRUGSMA zeer verstandig en oordeelkundig het voornaamste, dat vooral tot het lagere Schoolwezen behoort, en doet in alles eenen helder en Christelijk godsdienstigen zin blijken, op welks noodzakelijkheid, om aan opvoeding en onderwijs de beste zedelijke en heilzame strekking te geven, hij allerwegen aandringt. Al maakt hij op roem als stijlist geen de minste aanspraak, en al meent hij met regt, dat een Onderwijzer der jeugd meer voor zijne leerlingen moet trachten nuttig te zijn, dan door letterarbeid roem in te oogsten; zoo is nogtans dit zaakrijke werkje ook wegens den goeden stijl zeer aanbevelenswaardig. Rec. heeft hetzelve dus met veel genoegen gelezen, en durft het aan alle Opvoeders en Onderwijzers, bijzonder in de lagere scholen, gerust aanbevelen. Bij de overweging daarvan zal misschien wel menigeen bij zichzelven zeggen: „ Wie is tot alle deze dingen bekwaam?" maar het volmaaktste, mits niet overdreven, moet ons toch voorgesteld worden, en dan streve ieder, onder opzien tot den Allervolmaaktsten, in zijne mate naar de volmaaktheid!

In denzelfden goeden geest is No. 3 over 't geheel opgesteld. Deze *Gedachten*, meest tot Opvoedingsgestichten betrekkelijk, zijn, reeds vóór 15 jaar, door den met lof bekenden Instituteur FRÜAUF, te *Zeist*, opgesteld en uitgegeven, thans, met deszelfs toestemming, door den kundigen en braven PROVILY, te *IJsselstein*, met een *Voorwoord* (?), in het *Groningsche Tijdschrift voor Onderwijzers* geplaatst, en, met goedvinden der Redactie van hetzelve, nu ook afzonderlijk gedrukt. Bij zulke geëerde en vereerende namen

zou onze goedkeuring overtollig kunnen schijnen, offchoon zij niet onverdiend zou zijn. Voor nadere opgave zijn deze losse *Gedachten*, ten getale van 48, met een *Slotwoord*, niet vatbaar. Met vele van dezelve kan Rec. zich wel vereenigen; met sommige minder, waarin hij meer magtspreuk, dan gegronde redenering vindt, b. v. over de ligchamelijke straf, die FRÜAUF, hoewel zeer zeldzaam aan te wenden, het *regale* des Opvoeders gelieft te noemen, (zelfs BRUGSMA, wat vreemd is, schijnt de afschaffing daarvan slechts om het misbruik goed te keuren) en die hij zeer ongelukkig vergelijkt met het regt des Landheers over leven en dood; of ook overdrevenheid, zoo als in de onbepaalde voorkeur van de zoogenaamde natuurlijke boven de kunstmatige opvoeding, en in de onbepaalde verheffing van het oude boven het nieuwe, die op inconsequentie of op woordenstrijd uitloopt: doch wij kunnen hierover thans niet uitweiden.

De titel van No. 4 drukt het doel van het stukje, als bepaaldelijk voor Onderwijzers geschikt, benevens het bijzondere liefdadige doel van den Vertaler, duidelijk genoeg uit; en hieraan beantwoordt ook de inhoud, genoegzaam. De voortgaande vorming van den Onderwijzer wordt daar in vier opzigten beschouwd, *wetenschappelijk*, *zedelijk*, *aesthetisch*, *godsdienstig*, en in deze allen zeer verstandige, ernstige en nuttige herinneringen en vermaningen voorgedragen. Het tweede en vierde zou Rec., om den allernaauwsten zamenhang, liefst in de laatste plaats tot één geheel vereenigd en in elkander gewerkt gezien hebben. De Heer BUDDINGH heeft het gestelde des Hoogduitschen Schrijvers hier en daar voor Nederlandsche Lezers gewijzigd, en achteraan eene opgave van letterkundige hulpmiddelen gevoegd, d. i. van eenige boeken, die den Onderwijzer, in verschillende vakken, tot handleiding of verdere vordering kunnen verstrekken; eene opgave, die nog vollediger en vruchtbaarder zou kunnen gemaakt worden, maar die nogtans, zoo als zij is, dank verdient.

No. 5. Bij de beoordeeling van het *Woord* van den Heer VAN DEN HULL *aan Onderwijzers* enz., in dit Tijdschrift voor 1834, No. XV, bl. 676, heeft Rec. zijne gedachten over formulier-schoolgebeden hoofdzakelijk gezegd; en de uitgave van deze 79 (zegge *negen-en-zeventig*) gebeden, die allen elke week wederkomen, benevens één voor zieke en één voor herstelde jonge lieden, heeft hem nog niet van meening

doen veranderen. Korte en krachtige, door den Onderwijzer zelven, naar tijdsgelegenheid, uit hoofd en hart gepast uitgeſprokene en in eenmaal zeer verminderde gebeden, of tusſchenbeiden, in plaats daarvan, gepaste godsdienſtig-zedelijke gezangen, door de ſchooljeugd op te zingen, zouden hem veel doelmatiger voorkomen, dan dit vermenigvuldigde formulier- en ſleurwerk, dat hij, offchoon aan de goede bedoeling des Opſtellers hulde doende, noch naar ſtof noch naar vorm kan aanbevelen: van bijzondere aanmerkingen wil hij zich thans liefst onthouden.

No. 6, De *Versjes* van den Heer MÜLLER zijn den herdruk, die noodig geworden is, waardig, en met 14 nieuwe vermeerderd. Zij bereiken wel VAN ALPHEN's naïfheid niet, maar vatten toch over 't geheel eenen goeden kindertoon, zijn doorgaans niet boven het kinderlijk bereik, bevatten nuttige lesſen, en vele hebben eene eenvoudige bevalligheid, die ze met vermaak zal doen lezen. — Sommige zedelesſen zou Rec. liefst ook door voorbeelden opgehelderd hebben, b. v. over de matigheid, bl. 13, over het geduld, bl. 19. — De bij velen gewone, maar toch onduidelijke en tevens onjuiste uitdrukking, „God, onze Vader *in Christus*," bl. 4, is althans voor kinderen onverſtaanbaar. — In de *Herinnering*, bl. 9, 10, of liever *Opwekking tot medelijden in den winter*, of dergelijke, zou Rec., volgens den geheelen meer tot vertedering ſtemmenden inhoud, liefst met eene andere drangreden, dan met de bedreiging van Goddelijke ſtraf, geëindigd hebben. — In *het volmaaktſte Gebed*, bl. 54, 55, (het *Onze Vader*, naar veler gewoonte dus genoemd, maar, hoe welgemeend ook, nogtans onnaauwkeurig, want zijn andere gebeden van JEZUS, b. v. JOAN. XVII, dan in hunne ſoort minder volmaakt?) hierin dan meent Rec., dat het laatſte gedeelte der vijfde bede niet juist genoeg uitgedrukt is door: „*Opdat* wij dan ook vergeven Onzen grootſten ſchuldenaar," maar liever zou moeten zijn: „*Zoo als* wij ook graag vergeven" enz. — De laatſte regel, bl. 52: „En bij dien grootſten ſchat geen ſchatten meer begeeren," die vier lettergrepen te lang is, zou misſchien dus kunnen verholpen worden: „En bij dien ſchat niets meer begeeren." — Deze en dergelijke kleine aanmerkingen nemen nogtans niet weg, dat wij deze *Versjes* gerust mogen aanbevelen.

No. 7. Loffelijk is de bedoeling van den Heer VAN HEUSDEN met de bewerking van dit stukje, naar het op den titel gemelde Fransche werk: hij wil namelijk den jongeling de ware beginselen doen kennen, waarnaar hij vervolgens in den Burgerstaat behoort werkzaam te zijn. Of echter het hiertoe gekozene middel in allen deele het geschiktste zij, hieraan meent Rec. te moeten twijfelen: voor dien leeftijd, waarop de meesten op de lagere scholen zijn, komt het hem te vroegtijdig, en althans, zoo als dit over het geheel is, niet bevattelijk genoeg voor: het vooronderstelt te veel, dat de jeugd dan nog niet heeft; en de voordragt is ook doorgaans niet populair genoeg. Zelfs de titel schijnt minder gelukkig te zijn: men wil immers der jongelingschap hiermede geen Staatkunde leeren, hen tot geen Staatkundigen maken, maar hen leeren, hoe zij zich als burgers van den Staat moeten gedragen. Ten algemeenen gebruike voor de scholen durft Rec. het dus niet aanprijzen; en hij meent ook, dat het onderwerp in zijn geheel daar nog niet thuis behoort: maar een Volksleesboek over hetzelve, geheel van Nederlandsch maaksel, en in den trant der werken van de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, zou hij gansch niet onnuttig keuren. Voor 't overige ontkent hij hiermede niet, dat er in dit boekje (welks correctie, in 't voorbijgaan gezegd, gebrekkig is) goede en belangrijke zaken, b. v. het hoofdstuk over *de Godsdienst*, vervat zijn, die door de jongelingschap, welke den schooltijd te boven is, wel mogen ter harte genomen worden.

De Geschiedenis der Jeugd van ALBERT DORING, *eenen braven en deugdzamen Jongeling, als een voorbeeld ter navolging voor alle Kinderen, die in hunnen jeugdigen leeftijd aangename en droevige lotgevallen ondervinden. Door* H. MULLER, *Predikant te Wollmirsleben, enz. Vrij naar het Hoogduitsch bewerkt. Met Platen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In kl. 8vo.* 184 *bl. f* 1-50.

Oorspronkelijk is bovenstaand verdienstelijk werkje voor de jeugd in het Hoogduitsch geschreven; maar de bekwame Vertaler heeft het tooneel geheel op Nederlandschen bodem verplaatst, zoodat de kleur daardoor inlandsch geworden is.

Wij bevelen het daarom des te meer allen ouders en opvoeders aan, tot leesboek voor hunne kinderen en kweekelingen. Echter hadden wij wel gewenscht, dat bij de vermelding van het ongeluk, den Heere DORING overgekomen, door dat hij eenen borgtogt van *f* 14000 —, zonder eenig pand en zonder vooraf naar den staat en het al of niet bezwaarde der goederen van den schuldenaar behoorlijk onderzoek te hebben gedaan, voor een hem volstrekt vreemd persoon had geteekend (zie bl. 58), terwijl die man weldra bleek buiten de mogelijkheid tot voldoening zijner schuld te zijn, en dus DORING, gehuwd en vader van een talrijk gezin, alsnu dat aanzienlijk kapitaal moest opbrengen; gaarne hadden wij gewenscht, zeggen wij, dat te dier plaatse eene aanmerking ware gemaakt, en men b.v. DORING zijne kinderen had laten waarschuwen, en hun de belofte had laten doen, toch nimmer in dat opzigt zijn voorbeeld te volgen; óf dat de Schrijver zelf, bij wege van uitweiding, hadde aangetoond, hoe onbetamelijk het voor een' huisvader, of voor elk, die voor anderen zorg moet dragen, steeds is, zich borg te stellen voor de betaling van sommen, welker voldoening, zoo die ooit van den borg mogt worden gevorderd, hetgeen toch altijd geschieden kan, denzelven op eene aanmerkelijke wijze krenken, en hem verhinderen zou, datgene voor zijne naaste betrekkingen te doen, waartoe hij anders in staat zou zijn geweest. De voorbeelden van goedhartige lieden, die door het teekenen van borgtogten zichzelven en hunne huisgezinnen in het verderf hebben gestort, zijn in het werkelijke leven zoo talrijk, dat eene vermaning tegen dergelijke onvoorzigtigheid niet overtollig zou kunnen worden gerekend. — Wij herhalen overigens gaarne onze bijzondere aanbeveling van dit werkje.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van de Christelijke Godsdienst tegen derzelver hedendaagsche Bestrijders. Voor het jaar 1831. *IIde Deel. In 's Gravenhage, bij* de Erve J. Thierry en C. Menfing en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 518 *Bl. f* 3-50.

„Door toevallige omftandigheden verfchijnen deze Verhandelingen voor 1832 eerder in het licht, dan de Verhandeling over *het zedelijk karakter der voornaamfte Hervormers in de zestiende Eeuw, en den invloed, welke derzelver zedelijke grondbeginfels op hetgene zij ondernomen en verrigt hebben, heeft uitgeoefend,* welke reeds ten jare 1831 bekroond is geworden." Dit werd berigt bij de uitgaaf der Verhandelingen van FOCKENS en BERGSMA, welke ten jare 1833 in het licht verfchenen. Men gaf tevens de hoop te kennen, dat de uitgaaf dier Verhandeling fpoedig zou volgen. Deze hoop is eerst vervuld ten jare 1835. Indien wij wèl onderrigt zijn, is deze vertraging veroorzaakt door ongefteldheid van den Schrijver, waardoor het herzien zijner Verhandeling hem voor eenigen tijd niet enkel ontraden, maar zelfs geheel verboden was. Waarfchijnlijk moet men aan deze ontftelling van 's mans oogen de uitvoerigheid van het ftuk toefchrijven, zoodat zijne anders bekende naauwkeurigheid buiten ftaat werd gefteld, naar keus en wensch, beknopter te zijn. Hiervan genoeg.

Reeds ten jare 1827 fchreef het Genootfchap de boven omfchrevene vraag uit. Geen antwoord is toen ingekomen. De vraag werd ten jare 1829 letterlijk herhaald. Één antwoord werd flechts ingezonden, maar hetwelk waardig is gekeurd met den gouden eereprijs bekroond te worden. Dit is het ftuk, dat nu voor ons ligt, welks

Schrijver is B. R. DE GEER, *Theol. Doctor* en *Professor* te *Franeker*. De uitschrijvingswoorden zijn ons bij herhaling eenigzins duister voorgekomen. Het is een gemakkelijk geneesmiddel, dat door meer dan éénen Beoordeelaar dezer Verhandeling aan die woorden is toegediend, bij hetwelk de woorden: „ *welke derzelver* „ *zedelijke grondbeginsels op hetgene zij ondernomen* „ *en verrigt hebben, heeft uitgeoefend*," als druk- of schrijffout behandeld, en aldus verbeterd worden: *welken — hebben* uitgeoefend. Of nu het Genootschap met die goedgemeende verbetering gediend zij, blijve hier onbeslist. Wij ontwaren hier duisterheid, welke door nadere omschrijving had kunnen en moeten opgehelderd worden. Anders is het ons onverklaarbaar, dat die fout eerst door het scherpe oog van *Recensenten* is ontdekt geworden, daar het Genootschap vroeger, bij het zoo dikwerf herhalen der woorden, ter verbetering evenzeer is in staat geweest. Dit duistere der uitschrijvingswoorden komt ons voor, in aanmerking genomen te moeten worden, bij het beoordeelen van de Verhandeling zelve. *Professor* DE GEER heeft de woorden der uitschrijving behouden, en toch het onderwerp zoo behandeld, als hetzelve door de veranderde lezing bij eenige Beoordeelaars nader gewijzigd wordt. Dit blijkt uit den ganschen inhoud der Verhandeling, dien wij hier zullen opgeven. Hierbij zullen wij de meestmogelijke beknoptheid in acht nemen.

Ter *Inleiding* deelt § 1 eenige *Aanmerkingen* mede *over de aanleidende oorzaken der Kerkhervorming*, vermeldt § 2 *Beschuldigingen, ingebragt tegen de Hervorming en Hervormers*, en wijst eindelijk § 3 de *voornaamste Hervormers* aan, die in aanmerking komen, LUTHER, MELANCHTHON, ZWINGLI en KALVIJN, met terzijdestelling van ERASMUS. Hierop verdeelt zich de Verhandeling in vier *Afdeelingen*, naar de vier genoemde Hervormers, die ieder afzonderlijk behandeld worden. Het is waar, op deze wijze moeten vele herhalingen voorkomen, die het hier geleverde, als

één geheel beschouwd, te uitvoerig maken. Doch let men op de beschuldigingen, of liever lasteringen, tegen de Hervormers afzonderlijk ingebragt, dan moge de vorm dezer Verhandeling minder behagelijk zijn, ieder Hervormer staat dan ook met eigen schild gedekt tegen de vergiftigde pijlen, door den laster uit zijnen schuilhoek op hen en hun werk boosaardig afgeschoten. De behoeften ook van onzen tijd vorderen misschien zulk eene voorstelling nadrukkelijk. Daardoor kan ieder Protestant, zonder Geleerde te zijn, ook de andere partij hooren, bij hetgeen tegen elken Hervormer afzonderlijk wordt ingebragt. De eerste Afdeeling stelt Hoofdstuk I LUTHER's *zedelijk karakter* voor, waarbij ook het *ongunstige* niet wordt voorbijgezien. Die voorstelling is zeer beknopt, bl. 30—44. Het IIde Hoofdstuk geeft *den inhoud van* LUTHER's *karakter op zijne werkzaamheden*. Het leven des Hervormers wordt doorloopen, en het geheel besloten met *Algemeene aanmerkingen, aangaande de voor- en nadeelen, ten aanzien der Hervorming voortgevloeid uit* LUTHER's *karakter*, bl. 45—165. De tweede Afdeeling heeft aangaande MELANCHTHON eveneens twee Hoofdstukken: I vermeldt *het zedelijk karakter* diens Hervormers, bl. 166—175; II stelt *den invloed van dit zijn karakter op zijne werkzaamheden* voor, bl. 176—239. Eveneens worden in twee volgende Afdeelingen ZWINGLI en KALVIJN behandeld. Er heeft hier een klein verschil plaats, dat namelijk vóór de opgaaf van het zedelijk karakter dezer Hervormers telkens een afzonderlijk Hoofdstuk voorkomt, bl. 241—250, vermeldende *aanleidende oorzaken tot de Zwitsersche Kerkhervorming, bewerkt door* ZWINGLI, en bl. 347—353 *voorafgaande hervormingspogingen vóór de komst van* KALVIJN *te Geneve*. Bij nadere redaktie van dit geheele stuk hadden beide deze Hoofdstukken hier althans geheel kunnen en moeten wegvallen. In de *Inleiding* zou dit alles b. v. § 1 voegzamer plaats gevonden hebben. De Hoogleeraar zal dit gereedelijk erkennen. Ons ontbreekt de ruim-

te, om met aanmerkingen meer bijzonder op te treden. Van algemeene, welke dan meestal oppervlakkig zijn, onthouden wij ons gaarne. Wij deelen de slotsom mede, liefst met de woorden van den geleerden Schrijver, bl. 513 volg.: „ Werpen wij nog een' algemeenen en on- „ partijdigen blik op hunne gezamenlijke denkwijze en „ beginselen, en op den gewigtigen arbeid, door hen „ volbragt, dan zien wij met verbazing, wat hooge „ vlugt, voor hunnen tijd, zij hebben genomen; hoe „ onbegrijpelijk veel zij tot zuivering en vereenvoudi- „ ging der Christelijke belijdenis en eerdienst hebben „ ontworpen, daargesteld en gehandhaafd. Doch wij „ ontdekken alsdan tevens, dat aan elk van hen, in „ meerdere of mindere mate, nog altijd iets aankleefde „ van den ouden Godsdienstvorm, en van de schoolsche „ wijziging, welke de Godsdienst had gekenmerkt ge- „ durende verschillende eeuwen. Dit moest hen natuur- „ lijk altijd eenigermate in hunne vrijheid van denken „ belemmeren, gelijk zij ook altijd door de omstandig- „ heden eenigzins gehinderd werden in hunne handelin- „ gen. Hunne verschijning was dus gelijk aan een op- „ komend licht, hetwelk te midden der duisternis glin- „ stert, maar door de nevelen, die hetzelve omringen, „ verhinderd wordt met vollen glans te schijnen. Na „ den staat van onkunde en bijgeloof, die eeuwen lang „ had stand gegrepen, kon men dit wel niet anders ver- „ wachten. Niet op eenmaal konden de Hervormers alle „ dwalingen en bekrompene begrippen afleggen, en in „ allen deele aan den sedert lang gevestigden vorm der „ Christelijke Godsdienst eene geheel nieuwe rigting ge- „ ven. Alleen door den tijd, en bij eenen voorspoedi- „ gen voortgang der Hervorming, konden Godsdienst „ en Godgeleerdheid dien graad van zuiverheid verkrij- „ gen, welke het karakter was van latere tijden. In- „ tusschen verschilden de Hervormers hierin eenigzins „ van elkander, dat de een meer, de ander minder, „ naarmate van zijnen verschillenden aanleg en karakter, „ afweek van de lang bestaan hebbende vormen," enz.

Die geest openbaart zich geheel de Verhandeling door, en alles wordt met zoo veelvuldige bewijzen uit de Geschiedenis gestaafd, dat men de grondige kennis dier Geschiedenis in den Schrijver alom opmerkt. Het stuk, zoo als het ons aangeboden is, stellen wij niet enkel voor onze, maar ook voor volgende dagen op hoogen prijs, als eene gewigtige bijdrage ter verdediging van Protestantismus en echt Christendom, tot welke de Verhandelingen van de Heeren HUËT en OTTO evenzeer het hare geleverd hebben. Waar het licht zich vertoont, daar openbaart zich, volgens de opmerking van *Professor* HAGENBACH, verscheidenheid van kleuren; waar het duister is, daar heeft alles ééne kleur, daar is alles zwart. Verscheidenheid behaagt dus hier niet alleen, maar bewaart tegen versterf en ondergang. Gods woord blijft tot in eeuwigheid, en evenzeer het Protestantismus, dat zich daaraan houdt.

Godsdienstig Handboek voor Kranken, door R. BALSLEV, *Predikant te Haarslev in Fuhnen. Naar den vierden druk, uit het Hoogduitsch vertaald. Te Rotterdam, bij* H. W. van Harderwijk. 1835. *In gr. 8vo.* 205 *Bl. f* 1-90.

Als eene vertaling van eene vertaling uit het Deensch, komt dit geschrift uit de derde hand tot ons. *Rec.* zou hierop geenerlei aanmerking maken, indien geen onzer vaderlandsche Godsdienstleeraars in staat ware, om zulk een godsdienstig handboek te schrijven. Van het tegendeel bestaan echter uitmuntende voorbeelden. Men denke aan VERWEY, CORSTIUS en anderen. Evenwel, wat waar en goed is, mag ook wel bij herhaling gezegd worden, al kwame het uit *Siberië* of *Nieuw-Zeeland.* En waar en goed is verre het meeste, wat hier gezegd wordt. Het geschrift leert de krankheden uit de regte oogpunten beschouwen; waarschuwt tegen het uitstellen der bekeering tot het einde des levens; niet min-

der tegen het wanbegrip, alsof het lijden eene genoegdoening ware voor de zonden dergenen, die zich door eigen toedoen de ziekten op den hals gehaald hebben; wijst als de voor alle bekommerden troostrijkste waarheid aan, dat JEZUS de zondaars aanneemt; vermaant tegen wederkeering tot zonde, na de herstelling; spreekt ook woorden van waarheid en wijsheid tot echte Christenen, die krank zijn; geeft verder raad en bemoediging, troost en besturing, ook met betrekking tot het sterven, en eindigt met eenige gebeden voor kranken. Daar nu alles in eenen Christelijken geest en met veel hartelijkheid geschreven is, zien wij niet, waarom wij onzen lezeren niet zouden aanprijzen, dit werkje te voegen bij degenen, met welke zij bij zichzelven en anderen in krankheden en ligchaamssmarten nut kunnen en willen stichten. God gebiede er zijnen zegen over!

De Predestinatieleer der Dordsche Vaderen, beschouwd in het licht der reine Bijbelwaarheid, door den Schrijver van het boeksken: Satan's nederlaag op Golgotha, enz. Te 's Gravenhage, bij A. J. van Weelden. *In kl. 8vo. 61 Bl. f* :- 60.

Wanneer men op de Predestinatieleer, zoo als zij door de Dordrechtsche Synode van 1618 en 1619 is vastgesteld, den regel toepast, „dat, wie eene stelling aanneemt, ook alles voor waar houdt, wat bij wettige gevolgtrekking uit dezelve wordt afgeleid," dan verkrijgt deze leer een, om het zachtste te zeggen, zonderling aanzien. Leest men het XVIde Artikel der *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, dan durft men naauwelijks zijne oogen gelooven; terwijl het vreemd is, dat de Dordsche Vaderen niet hebben ingezien, hoe ongelijk zij aan zichzelven waren, en hoe lijnregt zij op dit punt niet zelden in tegenspraak zijn met hunne eigene stellingen. Hem, die over de geschiedenis der twisten aangaande dit onderwerp veel goeds bijeen wil lezen, ver-

wijzen wij naar de *relatio historica de origine et progressu controversiarum in foederato Belgio de praedestinatione et capitibus annexis;* een *tractatus posthumus* van PHIL. à LIMBORCH (*).

De Schrijver van het voor ons liggend stukje werd door de sedert geruimen tijd herlevende twisten en verdeeldheden in de Nederlandsche Hervormde Kerk genoopt, om zijne aandacht op dit punt, als een der hoofdonderwerpen des verschils, te vestigen. Wat dienaangaande waarheid is, wenschte hij te onderzoeken door eene aandachtige vergelijking der genoemde leer, zoo als zij bevat is in Art. XVI der *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, met de leer des Bijbels. Deze leer, voegen wij er bij, meenden ook de Dordsche Vaderen te volgen. Trouwens, van de H. Schrift is het een waarachtig zeggen van WERENFELS (†).

Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque,
Invenit et pariter dogmata quisque sua.

Alles hangt van de *verklaring* af, en diegene is het naaste aan de waarheid, wiens Bijbelverklaring het meeste *historisch-grammatisch* is.

De Schrijver dan stelt op den voorgrond, dat alle zedelijke wezens vrijwerkende zijn; hij bewijst dit bijzonder aangaande den mensch, ook in deszelfs zedelijk verdorvenen toestand. Hem is (bl 7) „het vermogen bijgebleven tot het doen eener *vrije keuze* tusschen goed „en kwaad, zoodat, wat hij ook verrigte, elke daad, „uit die keuze voortvloeijende, als eene *vrije* daad moet „worden beschouwd." Het lijdt echter geenen twijfel, (bl. 12) „dat Gods voorzienigheid *al*, wat geweest „is, *al*, wat is, en *al*, wat zijn zal, in haar eeuwig „raadsbesluit heeft opgenomen; dat voor haar niets „bestaat van 't geen wij *onzekerheid*, *kans* of *toeval*

(*) O. a. gedrukt achter de 5de uitgave van 's mans *Theologia Christiana.*

(†) *Epigr.* LIX.

„ noemen; dat hetzelve besluit ook alle mogelijke *vrije* „ gezindheden, woorden en daden van alle *vrijwerkende* „ wezens, met al derzelver gevolgen, *tot den einde* „ *toe*, en dus ook aller menschen *zaligspreking* of *ver-* „ *oordeeling* omvat en omvatten moet." Men kan aan dit „ raadsbesluit," des verkiezende, zonder bezwaar den naam van *voorverordening* geven, mits men zorge, vooreerst, om dat „ voor" in eenen Gode betamenden zin te nemen; ten tweede, „ om alzoo, *menschelijker* „ wijze, dat is: met een *voor* en *na*, redenerende, de „ orde der *volging* in eene gegeven zedelijke keten, waar- „ van de eerste schakel in de vrijwillige daad eens zede- „ lijken wezens ligt, niet te verbreken, veel min om „ te keeren, en om mitsdien de eindbeschikking, waarin „ die keten uitloopt, niet anders te beschouwen, dan „ als het eindgevolg van die vrijwillige daad, en niet „ anders, dan *als zoodanig* voorbestemd." Deze voorbeschikking is oneindig ruimer van omvang, en tevens Gode waardiger, dan die, welke, na eene in Art. XIV voorafgegane *volstrekte loochening van 's menschen vrijen wil*, geleerd wordt in Art. XVI der *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*. Tegen deze leer, die hij „ allerverschrik- „ kelijkst" noemt, trekt hij te velde. Het komt hem onmogelijk voor, dat het menschelijk geslacht (bl. 16) „ in den eersten Adam God zou verlaten hebben, en de „ tweede Adam gekomen zijn, om door *vrijwillige* zelf- „ verloochening dat geslacht weder met God te verzoe- „ nen, en de uitkomst dier twee *vrijwillige* daden, met „ elkander in verband gebragt, zou wezen, *een met of* „ *tegen dank getrokken worden des eenen en een met* „ *of tegen dank verworpen worden des anderen* der, „ zoo geleerd wordt, *geheel van vrijen wil verstokene* „ Adamskinderen." Hij meent het dus daarvoor te mogen houden, dat (bl. 17) „ alleen de eerstgegevene „ voorstelling der *voorverordening*, verbonden aan de „ *vrijwerkendheid* van alle zedelijke wezens, aanne- „ melijk is."

De leer der *voorbeschikking* alzoo als een deel van die

der *voorzienigheid* aangemerkt, en daarmede, naar ons inzien, de zaak bij het regte einde aangevat hebbende, gaat hij uit dit oogpunt de voornaamſte Bijbelplaatſen, tot de zaak betrekkelijk, behandelen en met zijn gevoelen in overeenſtemming brengen. Déze zijn: *Rom.* IX: 18, 21, 13, 16, *Matth.* XX: 16 en XXII: 14, benevens *Phil.* II: 13.

De Schrijver, wiens ſcherpzinnigheid wij uit zijn vorig geſchriftje reeds leerden kennen, zegt hier zeer veel goeds, in eenen meestal levendigen ſtijl. Op volledigheid zal hij wel geene aanſpraak maken; dan toch moesten plaatſen als *Hand.* XIII: 48 niet zijn overgeſlagen. Ook over dit onderwerp zeggen wij met WERENFELS (*):

Quaestio te nunc haec, nunc quaestio distinet illa;
In coelum aspiras: plus age, quaere minus.

en vereenigen ons ten volle met den wensch, zoo van denzelfden Geleerde (†), als van onzen KAMPHUIZEN (§):

Och waren alle menſchen wijs,
En wilden daarbij wèl:
De aard' ware hun een Paradijs;
Nu is ze meest een hel.

Ja, dat wordt zij door dat eindeloos twisten over den ſleutel van ASMUS (⁎). Mogt men dien liever gebruiken!

(*) *Epigr.* XXXVII.
(†) *Epigr.* XXVII.
(§) *Mäyſche Morgenſtond.*
(⁎) MATTHIAS CLAUDIUS, *Werke. Th.* VI, *Band* III, S. 123.

Over de Inſtellingen van hooger Onderwijs in Utrecht vóór de oprigting der Hoogeſchool in den jare 1636. *Bij gelegenheid der viering van het tweede Eeuwfeest dier*

Hoogeschool, *door* H. M. A. J. VAN ASCH VAN WIJCK, *Staatsraad*, *Burgemeester der Stad Utrecht. Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde, *enz. In gr.* 8*vo*. 100 *en XIX bl.* *f* 1-80.

Redevoering over den heilrijken invloed, *welken de Christelijke Godsdienst ten allen tijde in ons Vaderland heeft uitgeoefend*, *uitgesproken bij de overdragt van het bewind der Groningsche Hoogeschool*, *door* J. F. VAN OORDT, J. W. Z., *Hoogleeraar in de Godgeleerdheid enz. Uit het Latijn vertaald door* G. W. SANNES, *Predikant te Kolham. Te Groningen*, *bij* W. Zuidema. 1836. *In gr. 8vo.* 44 *Bl. f* :-50.

Bij gelegenheid van het Eeuwfeest der Akademie van *Utrecht*, heeft de Heer Burgemeester dier Stad zich verledigd tot het nasporen van berigten omtrent de Instellingen van hooger Onderwijs, welke aldaar vóór de vestiging van eene Hoogeschool hebben plaats gehad. Hij toont aan, dat, met de vestiging van eenen Bisschopszetel aldaar door den Engelschen WILLEBRORD, de wetenschappelijke Engelsche instellingen invloed gehad hebben op de oprigting van de Kapittel-scholen der Kanonniken, waarvan hij de lotgevallen, inrigtingen en uitwerkingen kortelijk verhaalt, nog verdere stof tot onderzoek hieromtrent aanwijzende. Vervolgens vermeldt hij, dat, toen het onderwijs in dezelve niet meer alles omvatte, wat toen tot eene geleerde opvoeding vereischt werd, bij de Regering der Stad, in 1470, het eerste denkbeeld ontstond, om aldaar eene Hoogeschool tot stand te brengen, waaraan evenwel, wegens de daarop gevolgde onrustige tijden, geen gevolg kon gegeven worden. Tusschenbeiden wordt nu kortelijk verhaald de geschiedenis van de Hiëronymus-school, in navolging van de Deventersche, ten jare 1474, en van eene openbare Bibliotheek, in 1582. Hierna vermeldt hij, hoe

het ontwerp van 1470 in 1580 hervat, doch toen door verschil-van gevoelens wederom geschorst werd, terwijl de Regering intusschen tot uitbreiding van het onderwijs op de Hiëronymus-school maatregels nam. Eindelijk geeft hij verslag van de oprigting eener Illustre school aldaar, in 1633, die, drie jaren later, tot eene Hoogeschool of Universiteit verheven werd. — Dit welgeschreven verslag, vertrouwt Referent, dat niet alleen voor allen, die in de Akademie van *Utrecht*, wegens hunne voormalige of tegenwoordige betrekking tot dezelve, bijzonder belang stellen, maar ook voor alle beminnaars van de Letterkundige Geschiedenis onzes Vaderlands eene aangename bijdrage zal zijn.

Gelijk nu dit stuk een schoon bewijs oplevert van het hooge belang, dat de *Nederlanders* ook van vroegere eeuwen in de aankweeking, den bloei en de vruchten der Wetenschappen gesteld hebben; zoo is de Redevoering van Prof. VAN OORDT eene aangename en nuttige herinnering van den godsdienstigen zin dierzelfde *Nederlanders*, en levert proeven van den invloed, op hen door het Christendom te weeg gebragt. Wanneer echter op den titel gezegd wordt *ten allen tijde*, moet Referent aanmerken, dat zulks meer bepaald te verstaan zij van den tijd der invoering des Christendoms in deze landen tot aan de Kerkhervorming, uit welk tijdperk de Hoogleeraar eenige gepaste proeven aanvoert, terwijl hij het overige slechts met een kort woord aanroert. Het is intusschen eene welgestelde Redevoering, die zich met genoegen en nut laat lezen: de Heer SANNES heeft dus geen onnuttig werk gedaan, met derzelver meerdere verspreiding door eene Nederduitsche vertaling te bevorderen.

Aanteekeningen en Waarnemingen van RICORD, *Hoogleeraar en Heelkundige van het Hospitaal der Venerischen te Parijs. Uit het Fransch door* J. A. MUL-

DER, te *Utrecht*. *Te Utrecht*, *bij* C. van der Post, Jun. 1836. *In gr. 8vo*. 146 *Bl*. *f* 1-50.

Offchoon wij *ex principio* tegen alle vertalingen zijn, en ons dagelijks bedroeven over den *quasi*-wetenfchappelijken ijver van velen onzer vaderlandfche Genees- en Heelkundigen in het overzetten van Franfche, Hoogduitfche en andere boeken, waardoor zij de luiheid in de hand werken en de *halve* ftudie bevorderen van menfchen, die, bij gebrek aan intellectuéle ontwikkeling en wetenfchappelijke vorming, nimmer aan ftudie, en vooral niet aan die der Geneeskunde, denken moesten; zoo kunnen wij toch niet ontveinzen, dat wij er in één geval onze goedkeuring aan hechten, wanneer namelijk de vertaling dienen kan, om de aandacht op eenig belangrijk gefchrift meer bijzonder te vestigen, hetwelk anders in den oceaan der *éphémères* fpoedig zijn graf zoude vinden.

Het is dan ook uit dien hoofde, dat wij de door den Heer MULDER gegevene vertaling van eenige aanteekeningen en waarnemingen van RICORD, over den aard en de geneeswijze van fommige fyphilitifche gebreken, met veel genoegen gelezen hebben. De belangrijke praktifche daadzaken, daarin vermeld, de duidelijk bewezene onmisbaarheid van het *fpeculum uteri* bij het onderzoek der *genitalia feminina*, en de befchrijving en afbeelding van den *uterus*-fpiegel van RICORD, maken dit werkje tot eene gewigtige bijdrage voor de behandeling eener ziekte, die ook op onzen bodem, helaas! zoo vele verwoestingen aanregt. Doch niet alleen de praktifche Arts, maar ook de Geneeskundige Policie kan hier belangrijke wenken vinden, om het kwaad in deszelfs eerften oorfprong op te fporen, en alzoo tegen deszelfs verdere verfpreiding krachtige maatregelen aan te wenden. En het zou inderdaad te wenfchen zijn, dat het *examen meretricium*, hetwelk flechts in fommige fteden van ons vaderland door het openbaar gezag wordt voorgefchreven, in alle plaatfen van Regerings-

wege bevolen werd, en dat diegenen, wien dat onderzoek werd toevertrouwd, verpligt waren, om in alle gevallen gebruik te maken van het *speculum uteri*, hetwelk toch, blijkens de veelvuldige ondervinding van den bekwamen RICORD, dikwijls alleen in staat is, om de plaatselijke syphilitische gebreken der vrouwen aan den dag te brengen.

Wij betuigen den Heere MULDER onzen dank voor zijne naauwkeurige vertaling, en voor de ophelderende aanteekeningen, die hij er op sommige plaatsen heeft bijgevoegd; terwijl wij hartelijk hopen, dat dezelve vele *goede* lezers vinden, en alzoo aan het doel, dat hij zich bij de uitgave heeft voorgesteld, rijkelijk beantwoorden zal. Intusschen noodigen wij den kundigen Vertaler uit, om ons, na verloop van eenige jaren, ook de rijpe vruchten zijner eigene ondervinding te schenken, waartoe hij door zijne wetenschappelijke kennis en uitgebreide praktische betrekking beter, dan vele anderen, berekend is.

Redevoering over de Sterrekunde, het waardigste voorwerp eener algemeene beoefening. Met Aanteekeningen. Door F. KAISER, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct., Observator astron. aan de Hoogeschool te Leiden, enz. Te 's Gravenhage enz. bij* de Gebr. van Cleef. 1836. *In gr.* 8*vo.* 76 *Bl. f* :-75.

Gelijk wij bij de beoordeeling van het *Volksleesboek* van GLEUNS zeiden, er zijn weinige wetenschappen, die de achting meer moeten missen, welke aan derzelver schoonheid en belangrijkheid billijk toekomt, dan de Sterrekunde, en wij verheugen ons dus, dat de Heer KAISER, die zich als kundig Astronomist inzonderheid vóór en bij de verschijning der Komeet van HALLEY heeft doen kennen, in deze Redevoering de schoonste der menschelijke wetenschappen in hare onschatbare waarde heeft doen kennen. Wij wenschen dit welgeschreven

ſtuk in de handen van allen, die meenen, dat de kennis van de hemelligchamen en derzelver verſchijnſelen alleen moet beperkt worden tot de ſtudeervertrekken en *obſervatoria* dergenen, bij wie deze wetenſchap uit ſtand of neiging hoofdvak is; terwijl het overigens met verſtandelijke beſchaving zeer wel beſtaanbaar is, geene de minſte kennis te hebben van de hemelen, die Gods eer vertellen, en van het uitſpanſel, dat zijner handen werk verkondigt! De ontwikkeling des onderwerps, de aanteekeningen, de vermelding en korte beoordeeling der werken, in welke de Sterrekunde volledig, of ten deele, op eene algemeen verſtaanbare wijze, voorgedragen wordt, voor zoo verre deze in het Nederduitsch zijn; alles draagt onze volle goedkeuring weg. Het laatſte ware welligt nog voor eenige aanvulling vatbaar. Althans, op onze boekenkas ziende, valt ons oog op den *Wereldbeſchouwer* van HUYGENS; op de *Algemeene Oefenſchole*, waar ook een gedeelte aan de Sterrekunde is toegewijd; op de *Wis-, Natuur- en Sterrekundige Briefwisſeling* (*Amſt.* 1790); op NOLLET's *Natuurkundige Lesſen*, D. VI. St. 1; op MARTINET's *Katechismus der Natuur*, D. I. enz. *Rec.* heeft reeds vóór een jaar of vijf plan gehad, om de voortreffelijke *Vorleſungen über die Astronomie* van Prof. BRANDES in het Nederduitsch te vertalen; doch hiervan is tot heden niet gekomen. Het oorſpronkelijke beſlaat eene waardige plaats onder de werken, die deze ſchoone wetenſchap op hare tegenwoordige hoogte aan den niet-wiskundige doen kennen. Doch dit in het voorbijgaan. Aan de allerkeurigſte uitvoering dezer Redevoering geven wij eenen bijzonderen lof.

De Zonsverduistering van 15 *Mei* 1836, *berekend door* G. R. FOCKENS, *Obſervator bij de Sterrewacht te Utrecht. Met* [*drie*] *uitſlaande Platen. Te Utrecht, bij* J. G. Andriesſen. 1836. *In gr.* 8*vo.* 95 *Bl. f* 1 - 50.

Na eenige aanmerkingen over zonsverduisteringen in het

algemeen, wordt die van 15 Mei l. l. berekend, zoo in hare algemeene omſtandigheden, als geſtalten voor *Nederland*, en meer bijzonder voor het *obſervatorium* te *Utrecht*. De Heer FOCKENS heeft zich ter juiste berekening der *eclips* vele moeite gegeven, en wij kunnen hem dan ook den lof van vlijt en naauwkeurigheid niet onthouden. Even als KAISER te *Leiden*, doet hij zijnen post eer aan. Het was eene gelukkige gedachte, dit geſchrift op den tweehonderdſten verjaardag der *Utrechtſche* Hoogeſchool als eene feesthulde aan den Baron VAN DER CAPELLEN, Preſident van Curatoren, op te dragen. Hoe echter de zonsverduistering aan den hemel hare vereeuwiging teekent, begrijpen wij niet, of het zou door de onſterfelijkheid van dit werkje — want wij weten niets anders, dat het eene met het andere in verband brengt — moeten wezen.

Meer kunnen wij van dit geſchrift niet zeggen. Na de *eclips* zelve, begunſtigd door het ſchoonſte weder, is deze bloote aankondiging misſchien reeds mosterd na den maaltijd; maar wij ontvingen het eerst na den dag van het verſchijnſel, en prijzen het aan, als eene proeve der degelijkheid, met welke in ons land — hoe weinige proeven men er ook van in druk ziet verſchijnen — de wetenſchappen beoefend worden. Het lijstje van alle in *Nederland* zigtbare zonsverduisteringen gedurende deze eeuw, bladz. 70, is geen onaangenaam toevoegſel. Als de eerstkomenden halen wij de volgende aan:

1841.	18 Julij;	grootte	2, 2 duim.
1842.	8 Julij;	. . .	10, 3 . . .
1845.	6 Mei;	. . .	3, 8 . . .
1847.	9 October;	. . .	9, 9 . . .
1851.	28 Julij;	. . .	10, 7 . . .

Vóór 19 Augustus 1887 is geene *totale* zon-*eclips* te verwachten; en dan komt nog de zon verduisterd op. „Maar dan zijn wij er apparent niet meer," zegt onze BORGER ergens in een luimig gedicht.

De Levant of Mohammedaansch Azië, volgens de nieuwste Ontdekkingen; een Werk ter bevordering der kennis van Landen en Volken en van derzelver voortbrengsels en handel. Door N. G. VAN KAMPEN. *Met Platen. Iste Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1835. *In gr. 8vo. XIV en 384 bl. f* 3-75.

Zoozeer het allen beminnaars der wetenschap leed was, dat het werk van den geleerden ZIMMERMANN, *de Aarde en hare Bewoners*, onvolledig was gebleven, even welkom was het hun, dat onze onvermoeide Landgenoot, de Hoogleeraar VAN KAMPEN, aanvankelijk begonnen was het ontbrekende aan te vullen, door ons, in 1828 en 1829, zijn *Afrika en deszelfs Bewoners* in drie Deelen te leveren. Maar, wekt dit werelddeel belang, veel meer nog dat gedeelte van *Azië*, dat als de bakermat der menschheid en der vier hoofdgodsdiensten, in welke zij zich in den loop der eeuwen verdeeld heeft, kan worden aangemerkt; dat even belangrijk is, hetzij men het uit een godsdienstig, wetenschappelijk, historisch oogpunt, of wel met betrekking tot den handel beschouwt: dat gedeelte, namelijk, hetwelk het groote Schiereiland tusschen den Noordoosthoek der *Middellandsche Zee* en den *Tigris*, en voorts *Perzië*, de gewesten tusschen dat Land en *Indië*, *Armenië*, *Kurdistan* en *Klein-Azië* bevat, en, bij onderscheiding van die deelen van dit werelddeel, waar de heerschappij en invloed der *Europeanen* zich meer onmiddellijk doen gevoelen, of waar het Heidendom heerscht of althans werkt, *Mohammedaansch Azië* kan genoemd worden.

Hoogst aangenaam is ons derhalve het besluit des genoemden Hoogleeraars, om, door de bewerking van dit gedeelte van ZIMMERMANN's afgebroken' arbeid, diens beschrijving der Landen buiten *Europa* (*Australië* alleen uitgezonderd) te voltooijen, hetwelk in twee Deelen geschieden zal, waarvan het eerste voor ons ligt, ter-

wijl wij, den loffelijken fpoed kennende, waarmede de Heer VAN KAMPEN gewoon is aan zijne vrijwillige verbindtenisfen te voldoen, niet vreezen, lang naar het tweede of laatfte te zullen wachten.

Bij den eerften opflag zullen fommigen zich welligt verwonderen, dat een zoo uitgeftrekt gedeelte van *Azië* door den Schrijver onder den naam *Levant* begrepen wordt, dien velen anders gewoon zijn alleen aan het Oostelijk gedeelte der Landen in de *Middellandfche Zee*, voorbij *Candia*, met influiting van den *Archipel*, te geven; doch, de oorfpronkelijke beteekenis des woords, *Opgang der Zon*, in aanmerking nemende, laat zich deze keuze van den titel wel verdedigen.

In dit Ifte Deel wordt, na een algemeen Overzigt, *Arabië*, *Syrië*, *Mefopotamië* en *Babylonië* of *Chaldea* behandeld, waarbij zoo wel oudere als latere Reisbefchrijvingen, benevens BÜSCHING's *Geographie van Azië* en de klasfieke Schrijvers over het Oosten, POCOCKE, SHAW en NIEBUHR, niet flechts vlijtig, maar, naar het Rec. voorkomt, ook met de vereischte omzigtigheid geraadpleegd zijn.

De behandeling is naauwkeurig, de ftijl vloeijend en gemakkelijk; de inhoud kan wel, volgens den aard der zake, niet anders dan overrijk zijn. Verfcheidene ingevlochtene aanmerkingen en wenken verhoogen nog de waarde van het gefchrevene. Elk befchaafd *Nederlander*, vooral hij, die met velen het oog gevestigd houdt op den gewijden grond, die van oudsher het tooneel van zoo vele gewigtige gebeurtenisfen geweest is, en het hoogst waarfchijnlijk, vroeger of later, nog van meerdere worden zal, behoort zich met dit werk bekend te maken, waarvan wij het flot willen afwachten, om nader op eene en andere plaats terug te komen. Alleen zij hier voor de bezitters en verdere lezers van dit Ifte Deel aangeftipt, dat de Schrijver, na de uitgave er van, elders de gelegenheid heeft waargenomen, om eene hinderlijke drukfeil aan te wijzen: bl. 280 r. 10 v. o. ftaat namelijk, dat de Korinthifche zuilen van den Zon-

netempel te *Heliopolis* 22 voet hoog zijn, waarvoor 72 voet moet gelezen worden. — Eene fraaije koperen Plaat, een gezigt uit den omtrek van *Tripoli* in *Syrië* voorſtellende, ſtrekt dit Deel tot ſieraad.

België en het Westen van Duitschland, in het jaar 1833. *Naar het Engelsch van Mistresſ* TROLLOPE. *II Deelen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 480 *Bl. f* 4-80.

Mevrouw TROLLOPE, die onzen Landgenooten, door hare *Reis door Noord-Amerika*, niet ongunſtig bekend is, heeft, wederom in gezelſchap van zekeren Heer H*** en haren zoon, een gedeelte van *België* en *Duitschland* doorreisd, en hiervan aan het Engelsch Publiek verſlag gedaan, waarvan eene, zoo verre wij bij gebrek van het oorſpronkelijke oordeelen kunnen, goede Nederduitſche vertaling hier voor ons ligt. Alleen heeft de Vertaler, volgens het Voorberigt, het al te langwijlige van de Schrijfſter hier en daar ingekort, waaraan wij vinden dat hij zeer wel gedaan heeft, daar het werk evenwel nog herhalingen bevat, en, hoewel er genoeg belangrijks en onderhoudends in is, dat hetzelve koopens- en lezenswaardig maakt, de ſtijl nogtans over het geheel niet uitſtekend is. Ja ook in de behandeling zelve is eene groote ongelijkheid: over ſommige onderwerpen maakt de Schrijfſter zeer goede opmerkingen; maar ook op andere plaatſen is het waargenomene en medegedeelde gering en oppervlakkig.

Over *België*, dat ſlechts de 90 eerſte bladzijden van het eerſte Deel beſlaat, is de Schrijfſter zeer kort en dikwijls vrij ſchraal, en deelt hier meer, daar minder iets mede over *Ostende*, *Brugge*, *Gend*, *Antwerpen*, *Brusſel*, *Leuven*, *Waterloo*, *Namen*, *Huy* en *Luik*, van waar zij zich over *Aken* naar *Duitschland* ſpoedt.

Met *Duitschland* en het Duitſche Volk zou *Mistresſ* TROLLOPE tamelijk weltevreden, ja zelfs nu en dan

zeer ingenomen zijn, indien maar de Duitſche mannen en heeren hadden kunnen goedvinden, gedurende haar verblijf aldaar, niet te rooken; maar die tabakspijp, die noodlottige tabakspijp, welke zij overal aantreft, geeft haar gedurig gelegenheid, om zich over deze haar walgelijke gewoonte te ergeren, en op dit haar ſtokpaardje telkens terug te komen. — Na in *Aken* eenige overblijfſelen,. tot KAREL *den Grooten* betrekkelijk, bezigtigd, en eenige politieke aanmerkingen over *Pruisſen* gemaakt te hebben, reist zij naar *Keulen*, waar zij ſlechts kort vertoeft, even als te *Bonn*, om de ſchoone bergachtige ſtreken in den omtrek der laatstgenoemde ſtad te bezigtigen, en over *Rolandseck* en *Nonnenwerth* naar *Coblentz* te vertrekken; van waar zij voortſpoedt naar *Maintz* en *Frankfort*, in welke laatſte plaats zij zich nog het langst ophoudt, om daarvan het een en ander merkwaardigs mede te deelen. Van daar gaat het, over *Darmſtadt* en eenige andere Hesſiſche plaatſen, naar *Mannheim*, waar zij eenige merkwaardigheden beſchouwt, en de reis over *Schwetzingen* om deszelfs beroemde tuinen neemt, en vervolgt naar *Heidelberg*, welke ſtad en de boorden van de haar beſpoelende *Neckar* zij in oogenſchouw neemt. Slechts kort houdt zij zich te *Carlsruhe* op, langer daarentegen te *Baden*, waar zij het merkwaardigſte, als ook de omſtreken, leert kennen; van waar zij eenen uitſtap naar *Straatsburg* doet, en naar *Mannheim* terugreist, om van daar met ſpoedigen togt de reis, over *Mentz* en *Worms*, naar *Wiesbaden* voort te zetten. Van deze laatſte badplaats gaat de togt over vier tusſchenliggende, die dergelijke beſtemming hebben, naar eene van denzelfden aard, naar *Ems*, waar zij met veel genoegen vertoeft, en van waar zij eenige uitſtapjes in de nabuurſchap doet, en eenige bijzonderheden en anecdoten mededeelt. Nu gaat het over *Ehrenbreitſtein* nogmaals even naar *Coblentz*, en van daar naar *St. Goar*; van waar zij, na eenige opmerkingen over onderwijs, opvoeding en drukpersvrijheid in *Pruisſen*, en na eenige uitſtapjes in de

omſtreken, nogmaals *Mentz* gaat bezoeken. Hier echter blijft zij niet veel langer, dan noodig is tot een bezoek van *Ingelheim*, en begeeft zij zich op nieuw naar *Frankfort*, welks omſtreken zij ook bezoekt, doch hiervan niets meldt, maar voortſpoedt naar *Kasſel*, en ook aldaar niet lang vertoeft, even min als te *Göttingen*, maar zich van daar naar het *Hartzgebergte* wendt, bijzonder om aldaar den *Brocken* te beklimmen, waarvan zij eene vrij uitvoerige beſchrijving geeft. Verder bezigtigt zij de oudheden te *Goslar*, en eenige merkwaardigheden te *Hanover*, maar deelt van de landſtreek tusſchen deze laatſte plaats en *Keulen* zeer weinig mede, even min als over *Arnhem*, waar zij, *Duitschland* verlatende, nachtverblijf houdt, en over *Rotterdam*, dat zij eene „ſombere en mistige ſtad" noemt, en waarover zij nog eene flaauwe en mislukte aardigheid uitkraamt, maar waar zij echter „de aangename en gemakkelijke inrigting der Hollandſche huizen," gelijk even te voren „de Hollandſche zindelijkheid," hoewel deze laatſte eenigzins ſpottende, roemt, en weldra naar *Londen* vertrekt. Een kort beſluit, tot lof van *Duitschland* en het Duitſche Volk, eindigt het geheele werk.

Men leze dan deze Reis, zoo als zij is, met genoegen, en doe er zijn nut mede, waartoe het, al is alles niet even nieuw en grondig, hier en daar niet aan ſtof ontbreken zal. Over de Duitſche Letterkunde verwachte men hier weinig, te meer, daar de Schrijfſter zelfs met de Duitſche taal niet zeer bekend ſchijnt te zijn, hetwelk jammer is, gelijk men het over 't algemeen ſchade mag rekenen, indien een reiziger de taal van het land, dat hij bereist, niet kent. — Mogt *Mistresſ* TROLLOPE zich ten eenigen tijde nog eens verwaardigen, om ook ons Land met een meer gezet bezoek te vereeren, en hare ondervindingen en opmerkingen in hetzelve aan het Publiek mede te deelen; dan zorge men toch, om tegen hare komst de hatelijke tabakspijp zorgvuldig weg te ſtoppen, opdat men de reukzenuwen dezer Engelſche *Mistresſ* niet kwetſe, en hare gal tegen ons niet doe

overloopen; maar opdat men, zonder haar die vreesselijke ergernis te geven, hare gunst winne, om over het door vreemdelingen, ook door *Engeland* en de *Engelschen*, zoo dikwijls miskende en verachte, maar toch voor dezelve gansch niet onbelangrijke *Nederland* een gunstig oordeel te doen vellen!

Herinneringen mijner Reizen naar onderscheidene Werelddeelen; door G. VAN LENNEP COSTER, *Kapt. Luit. ter Zee. Te Amsterdam, bij* J. F. Schleijer. 1836. *In gr. 8vo.* 324 *Bl. f* 3-90.

Reizen naar onderscheidene werelddeelen. Deze titel, ofschoon naar de *letter* waar, is evenwel vrij grootsch voor een boek, dat aanteekeningen bevat, gehouden op eene reis naar de kust van Afrika en West-Indië, in de jaren 1819—1821, en op eenen kruistogt in de Noordzee met de haringvloot, in 1827. Het eerste, verre het uitvoerigste, is niet onbelangrijk. Nieuws is er wel niet zeer veel in, en enkele medegedeelde zaken, als bladz. 83, 89 en elders, hadde men in een gedrukt reisverhaal wel kunnen missen, als zijnde enkel voor den Schrijver van huiselijk en afzonderlijk belang. Ook dingen als bladz. 227 behooren daartoe: alles, wat een reiziger *aanteekent*, is daarom nog niet voor het publiek belangrijk. De beschrijving van *Sierra Leone*; van *St. George d'Elmina*; van het leven der inboorlingen aldaar; van eene koffij-, katoen- en suikerplantaadje; van *Paramaribo*; van *Bonaire*; van *Curaçao* en dergelijke bijzonderheden lazen wij met veel genoegen. Hooger loopen wij, maar het is misschien alleen in onze wijze van zien, met het andere gedeelte, den kruistogt in de Noordzee betreffende. *Rec.* herinnert zich althans niet, eene zoo breedvoerige beschrijving van de haringvangst, in alle bijzonderheden, elders te hebben gelezen, en, nog onlangs weder den toch overschoonen *Pirate* van WALTER SCOTT gelezen hebbende, was hij nog meer bijzonder met zijne gedachten op *Hitland* en in dien omtrek te huis. In dit verhaal van den Heer VAN LENNEP COSTER was dus veel, dat hem nieuw was en geviel. *Rec.* twijfelt niet, of de Schrijver heeft aan zijne vrienden eene aangename dienst bewezen met de uitgave van dit boekdeel,

en wij willen hem de uitgave zijner *Reis naar de Middellandsche Zee en Konstantinopel*, van welke hij in het Voorberigt gewag maakt, in geenen deele afraden, maar hem alleen aanbevelen, enkel datgene mede te deelen, wat voor zijne lezers belangrijk kan zijn, waardoor hij dan ook *hiervan* iets meer kan zeggen, dan wanneer hij een gedeelte zijner bladzijden toewijdt aan dingen, die *hem* des opteekenens waardig mogen zijn voorgekomen, maar in een uitgegeven reisverhaal, gelijk wij reeds zeiden, minder te huis behooren. Het werk is overigens zeer goed geschreven, en drie steendrukplaten, naar teekeningen van den Schrijver, versieren het meer, dan de niet zeer fraai uitgevallen titel, op welken wij ook liever eene afbeelding van een der bezochte punten gezien hadden, dan *Neptunus* met den drietand.

Onze Zeeöfficieren beginnen hunne reizen te beschrijven. Wij moedigen hen, en in het bijzonder den Heer VAN LENNEP COSTER, daartoe verder welmeenend aan. Zelfs zou een *Magazijn* van kortere, *op zichzelve* ter uitgave te kleine reisverhalen, door hen beschreven, misschien geen onaangenaam geschenk kunnen worden.

Natuurkundige Geschiedenis van de Kusten der Noordzee, enz. Uit het Hoogduitsch van FR. ARENDS. *IIde Deel. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In gr. 8vo.* 464 *Bl.* *f* 4-:

De Mensch, enz. Door M. STUART. *IIde Deel. Tweede verbeterde Druk. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 160 *Bl.* *f* 3-:

Niet minder belangrijk dan het eerste is het tweede deel van de Natuurkundige Geschiedenis van de Kusten der Noordzee; en tot hoogen lof van den bekwamen Vertolker kan men getuigen, dat hij meer doet dan eenvoudig vertalen. Zijne Voorrede niet alleen, maar ook zijne geleerde Aanteekeningen, waaronder niet weinig gewigtige teregtwijzingen, doen het werk aanmerkelijk in waarde boven het oorspronkelijke stijgen. Wij kunnen dit, met opzigt tot den tweeden druk van het werk van STUART en KUYPER, zoo ruimschoots niet toestemmen. De eerste druk bezit eene steeds blijvende, en de tweede druk, waarbij *eenig* gebruik van latere berigten

gemaakt is, eene hoogere waarde voor den tegenwoordigen tijd; doch wenfchelijk ware het, indien men zoodanig voordeel met later uitgekomene reisbefchrijvingen gedaan had, als waarop STUART zich ftellig zou hebben bevlijtigd, indien hij thans zelf en voor het eerst het werk had uitgegeven, of in perfoon den tweeden *verbeterden* druk had bezorgd. Bij dien tweeden druk is dus niet zóó veel tot heden gewonnen, als bij de vertaling van het werk van ARENDS door den Heer WESTERHOFF. En echter zijn zelfs in die vertaling niet alle onnaauwkeurigheden in de aanteekeningen verbeterd. Zoo lezen wij b. v. bl. 37, dat de *Friezen*, onder anderen, *geheel Gelderland* bewoonden. Dit wordt bij de aanteekeningen niet verholpen. Intusfchen weet een ieder, dat een groot deel van *Gelderland*, en wel geheel de *Betuwe*, gelijk de naam zelfs aanduidt, tot het eiland der *Batavieren* behoorde, terwijl de *Veluwe* en het kwartier van *Zutphen* deels in het bezit der *Friezen*, deels in dat van andere volken waren. Of *Kennemerland* de woonplaats der *Caninefaten* geweest zij, is ten minfte niet buiten gefchil. Immers, op grond eener uitdrukking van TACITUS, worden zij door velen, naar den zin, dien dezen aan die woorden des Gefchiedfchrijvers hechten, op hetzelfde eiland met de *Batavieren* geplaatst. In de aanteekeningen had men dus daarover wel iets mogen verwachten. Hoe voortreffelijk derhalve, ook dit werk is niet volmaakt; maar wie kan zulks ook vorderen? In het algemeen heeft de Heer WESTERHOFF zich uitmuntend van zijne taak gekweten.

Arctoa Tempe. Ockenburgh, door J. WESTERBAEN. *Nieuwe Uitgave. Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1835. *In gr. 8vo. IV*, 50 *en* 179 *bl. f* 1-80.

De Voorrede des Uitgevers wijst de reden aan, waarom deze nieuwe uitgaaf ondernomen is. Bij de beftaande fchaarschheid der eerfte drukken van WESTERBAEN's *Ockenburgh* afzonderlijk, en het minder algemeen verkrijgbare der volledige uitgaaf van al de werken van WESTERBAEN, zal deze nieuwe van het dichtwerk *Ockenburgh* wel aangenaam zijn aan het letterlievend publiek. Immers *Ockenburgh* is een der beste zoogenaamde *Hofdichten*. Niet alleen is er zeer veel ware poëzij op vele plaatfen te vinden, maar het geheel is ook

leerzaam en kernachtig; het bewijst de hooge mate van kennis en de verlichte godsvrucht van den Schrijver. Het is waar, dat WESTERBAEN, even als HUYGENS en zelfs CATS, somwijlen plat en gemeen is; dat hij zich dikwijls met weinige kieschheid uitdrukt, en verzen schrijft, waarvoor tegenwoordig een ieder zich wachten zou, b. v. bl. 3 vs. 3 van onderen tot bl. 13 vs. 6 van boven, waar men zeer veel vindt, dat zich tegenwoordig moeijelijk laat voorlezen. Zoo is het ook met bl. 38 vs. 2 v. o. tot bl. 44 vs. 13 v. o.; bl. 81 vs. 10 v. o. tot bl. 83 vs. 2 v. b.; bl. 96—100 en elders. Doch daarentegen, hoe levendig en sierlijk zijn vele beschrijvingen! Hoe dichterlijk is vaak het meest prozaïsche uitgedrukt, b. v. bl. 107 het bereiden van sommige geregten! Hoe *naïf* is veelal de wijze van vertellen; en hoe verstandig, hoe edel denkt en spreekt WESTERBAEN over de kerkgeschillen, bl. 150—153! O! mogten te dien opzigte de gevoelens van eenen WESTERBAEN meer worden gevolgd, en mogten alle ijveraars van den tegenwoordigen tijd bij dien ouden Dichter ter schole gaan, om gematigdheid te leeren! Wij besluiten onze aankondiging met het afschrijven der volgende dichtregelen, bl. 152:

Verdacht is my 't Besluyt der Synodale mannen,
Daer ick Eenzydigheyt de Vierschaer heb sien spannen,
  En daer men het Canon nae sijn believen giet,
  Nae dat men sijn party, met macht, daer buyten stiet:
Daer 't vonnis werd geveld van die sich, van te vooren,
Als vyand lieten sien, en van de preek-stoel hooren.
  Het zy te Constantz dan, te Trenten, en te Dort,
  Het gelt by my niet veel, dat so gewesen wordt.

De Val der Engelen. Naar het Engelsch van THOMAS MOORE, *door* K. SIJBRANDI. *Met Platen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1835. *In 12mo. VI*, 159 *bl.* *f* 1 - 80.

Drie Dichters, waarvan twee zeker zonder iets van elkander te weten, bepaalden zich tot nagenoeg hetzelfde onderwerp.

THOMAS MOORE, gunstig bekend door meerdere fraaije dichtstukken, behandelde een onderwerp, in het zesde hoofd-

ſtuk van *Geneſis* voorkomende (*). Het werd door hem tot eene *epiſode* van een uitgebreider werk beſtemd. Hiermede bezig, werd hij ontwaar, dat de aandacht van zijnen vriend *Lord* BYRON zich ook daarbij bepaald had. Hij wilde niet gaarne als mededinger van, en vooral niet na, BYRON optreden; dit deed hem van zijn eerſte voornemen afzien. Om echter niet te vergeefs gearbeid te hebben, beſloot hij tot eene afzonderlijke en beſpoedigde uitgaaf van zijn dichtſtuk, hetwelk hij den naam gaf: *the Loves of the Angels.* — Het dichtſtuk, hetwelk *Lord* BYRON heeft medegedeeld, draagt den naam van *Heaven and Earth. A mistery.* — Hetgeen wij van BILDERDIJK, echter ſlechts ten deele, ontvangen hebben, is zijne bekende *Voorwereld.*

Elk dezer Dichters heeft zijne taak naar de hem eigene wijze behandeld. De mededeeling van den inhoud van elk dichtſtuk, de wijze van bewerking en eene onderlinge vergelijking zoude geene gemakkelijke taak zijn, maar gewis velen niet ongevallig wezen. Krachtig is de trant van BILDERDIJK, en vol van veelvuldige ſchoonheden; ſtout is de gang van BYRON's denkbeelden, met verraſſende wendingen; zacht en liefelijk, offchoon niet minder treffende, zijn de meer kalme ſchilderingen van MOORE. Het doel van dezen Dichter met de bewerking van zijn gedicht was zuiver zedelijk, zoo als hij dit zelf in zijn Voorberigt mededeelt. Hij wilde den val der ziel van hare oorſpronkelijke zuiverheid op eene treffende wijze ſchilderen, en dit doel is hem uitnemend wel gelukt. In drie afdeelingen of verhalen wordt dit onderwerp behandeld. Elk dezer verhalen wordt aan eenen Engel toegeſchreven. Na eene korte inleiding, door welke men als op het tooneel der geſchiedenis verplaatst wordt, hoort men elken Engel zijne lotgevallen aan zijne gevallene Medeëngelen verhalen.

De eerſte dezer Geesten werd met eenen last naar de aarde vereerd; hij zag daar een der ſchoonſte vrouwelijke wezens, werd door haar betooverd, en vergat om haar ſchoon het doel zijner zending. Hij kon evenwel niet toeven op eene plaats, die de zijne niet was, zoo lang hij zich zijner waardigheid niet onwaardig gedragen had. Tusſchenbeiden ontwaakte het gevoel zijner verpligting, om telkens weder in

(*) Men leze deswege des Dichters nadere opheldering in het Voorberigt.

te fluimeren. Eindelijk fcheen hij hetzelve gehoor te zullen geven, en was gereed het woord uit te fpreken, waarmede hij zich van de aarde verheffen zoude. LEA (dit was de naam der fchoone) wenscht het insgelijks te weten; hij zegt het haar; zacht herhaalt zij het driemalen, en verheft zich op Engelenwieken naar de ftar, hare aanftaande woning; terwijl de Engel, als verlamd aan zijne vleugels, zich niet meer boven het ftof der aarde verheffen kan. Dus fpreekt hij tot zijne lotgenooten:

'k Was als met ketens vastgefmeed
Aan de aarde, en vruchtloos was mijn pogen,
Om op te ftijgen naar den hoogen.
Mijn vleugels hingen flap ter neer;
En nooit verheffen zij zich weer,
Naar 't ftrafbevel van d' Opperheer.

Niets bleef hem over, dan de verbeelding, dat LEA foms een' blik vol mededoogen wierp „op zijn wanhopig, vruchtloos pogen."

Terwijl deze Engel met fchaamte het hoofd ter aarde boog, begon de tweede Engel, RUBI genaamd, zijn verhaal.

Hij, eens der Englen roem,
Maar die, te trotsch van geest,
Naar dwaze kennis had geftreefd.

Niet tevreden met de zigtbare fchepping te hebben mogen doorgronden, wilde hij *ook het vrouwelijk hart peilen*, en nog wel een hart, vervuld van

Een zucht naar kennis, fterk en groot,
Als nooit een vrouwenhart befloot,
Sints Eva . . . .

Wat wonder, dat de trotfche Engel de ftraf eener vermetelheid, te groot om uit te fpreken, met wisfe fchreden te gemoet fnelde? Het hart van LILI, waarin de zucht naar kennis reeds zoo fterk en groot was, ftreefde nog onvermoeid naar meerdere; de Engel zelf had daarenboven *die zucht tot drift ontgloeid!* Zij verlangt, zij begeert den Engel in al den glans en luister voor haar te zien, waarin hij flechts te midden der *Cherubs* kon verfchijnen, „wijl mijn krans" (dus getuigt de Engel van zichzelven)

Van ſtralen, veel te ſchoon voor de aard,
In gindſche ſterren werd bewaard.

. . . .

Ik had van al mijn Englenpracht
Op aard ſlechts zooveel meegebragt,
Als voegde . . . . . .

Hij zocht haar op andere wijze te bevredigen. Hij ſtortte aan hare voeten uit alwat Natuur ſchoons en kostbaars had, den rijken diamant, de parel uit de ſchulp gehaald, want

Het pronkſieraad vergat zij niet,
Dat ſchoonheid hooger luister biedt,
En door zijn tooi aan dien magneet
Een nieuwe kracht te geven weet.

't Mogt alles niet baten; LILI's weetlust kende, even als hare wenſchen, geene grenzen.

Wat ik, eens een der hemellingen,
Haar toonen kon, ik toonde 't haar.

Zij bidt toch den Engel:

„ Laat dan ſlechts eens uw vleugels pralen
„ Met al hun glans! Gewis, hun gloed
„ Doordringt mijn ſterflijk deel en doet
„ Ook mij van Englenluister ſtralen!"
Zoo ſprak de maagd op vasten toon,
Als waar ze aan weigring ongewoon,
Bij mensch of Engel. — — —

De Engel bezwijkt voor de kracht der begeerte van eene der dochteren Eva's. Hij verſchijnt voor LILI in den hoogſten glans des *Cherubs*. Zij valt in zijne armen, maar wordt door 't brandend vuur tot asch verteerd. Eer zij ſterft, drukt zij hem,

Met lippen reeds verſchroeid,
Een kus op 't hoofd, die eeuwig gloeit!

Bij het eindigen van dit verhaal, onder wanhoops felſte wroegingen geuit, waren de Engelen, met dezen diep ge-

vallen Medeëngel begaan, nedergeknield, en rees uit hunne diep geroerde ziel een innig, ſtil gebed omhoog.

. . . .

Nog knielden zij, toen teer en zacht
Een zoete toon vernomen wierd.

Het waren de toonen, welke NAMA, de geliefde van den derden Engel, aan hare luit ontlokte. Zij vergezelden de bede, die uit het hart van hare lippen tot den Opperheer opgezonden werd. Toen zij geëeindigd had en der Engelen opgewekt gevoel tot meerdere kalmte was teruggekeerd, begon de derde der Engelen zijn verhaal.

Ook deze, hoe hoog in aanzien verheven, behoorende tot de orde der genen,

Op wier banier, in gloeijend ſchrift,
De Liefde Gods is ingegrift,

vergat dezen hemelſchen rang voor der vrouwe ſchoon.

Ach, ook het reinſte zielsgevoel
Stelt aan gevaar en val ten doel.

ZARAPH, dus wordt deze Engel genoemd, verliet den kring der hemellingen, om te luisteren naar de gave der toonkunst, waarin NAMA uitmuntte. Offchoon hare luit voor liefde en godsvrucht geſtemd was, mogt echter ZARAPH zich door haar van zijne verhevener roeping niet laten aftrekken. Hij, de reeds onſterfelijke, kon niet meer zonder gevaar in den kring der ſtofbewoners verkeeren, al ware het ook om in derzelver hooger geſtemde gevoelens te deelen. ZARAPH, verlokt door aardsch en vrouwelijk ſchoon, verviel van den eerrang bij des Eeuwigen troon; maar hij viel niet als zijne medebroederen. Hij had zijnen Heer vergeten; maar in zijn verzuim had hij zichzelven niet zoo zeer verzaakt, dat hij met den eerſten Engel moest zeggen:

'k Vergat mijn afkomst, dacht niet meer
Om hemelvreugd, zonk dieper neêr —

noch gevoelde hij de wanhoop van hem, die bij zijnen val zich nog verwijten moest:

Ik heb haar trots ten val geleid.

ZARAPH moet door eene ballingschap zijn verzuim boeten; maar NAMA blijft hem als gezellinne bij. Zij moeten op aarde ronddwalen als Pelgrims, die niet voor altijd van de hemelsche woning verstoken zullen blijven. Moeten zij soms uit den kelk der beproeving drinken, steeds blijft hun de parel der Hoop van den bodem tegenblinken. Ook voor hen staat geschreven:

Hij is een Vader eindloos goed!

Wij hebben ons niet kunnen weêrhouden, den inhoud van dit bevallig dichtstuk eenigzins uitvoerig op te geven, waarin wij deels het oorspronkelijke zijn gevolgd, deels het een en ander met de woorden des bekwamen Overbrengers hebben medegedeeld.

Men mag, daar de Dichter zelf, in zijne Voorrede, zoo bescheiden erkent het oorspronkelijke niet geëvenaard te hebben, niet gestreng oordeelen over zijnen toch altijd zeer verdienstelijken arbeid. Hij zegt verder, zich hier en daar vele vrijheden veroorloofd te hebben, waardoor zijn arbeid meer vrije vertaling is geworden dan slaafsche navolging. Of dit echter niet altijd eenigzins gevaarlijk zij bij eenen Dichter, van wien SIJBRANDI zegt: „Levendige, ik zou bijna zeggen, *Oosterfsche* verbeelding, rijkdom van innig gevoel en „teederheid en gloed van uitdrukking zijn de kenmerken, „waardoor zijne beste gedichten zich heerlijk onderschei„den." De Heer SIJBRANDI heeft zeker veel gedaan, om het zoetvloeijende der poëzij van MOORE niet verloren te doen gaan, en heeft gemeend, daartoe dezelfde voetmaat te moeten volgen, die de *Engelsche* Dichter heeft gekozen. Of echter juist daardoor zijn gedicht niet hier en daar iets stroefs heeft bekomen, hetwelk bij het bezigen van eene andere versmaat meer had kunnen vermeden worden, geven wij minzaam in bedenking. Het geheel althans heeft daardoor, naar ons gevoel, iets eentoonigs gekregen. In het overbrengen van een of ander krachtig gezegde, hoogstbezwaarlijk, wij erkennen het, altijd even kort en krachtig over te gieten, heeft wel eens, door meerdere omschrijving, iets flaauwers deszelfs plaats vervangen. Slechts één voorbeeld:

„ Pilgrims of Love, whofe way is Time,
„ Whofe home is in Eternity!"

't Zijn pelgrims, wie een moeilijk pad
Tot aan het eind des Tijds geleidt,
Totdat hen eens, des zwervens mat,
De woning wacht der Eeuwigheid.

In het navolgende:

„ As if, even yet, through pain and ill,
„ Hope had not quit him — as if ftill
„ Her precious pearl, in forrow's cup,
„ Unmelted at the bottom lay,
„ To fhine again, when, all drunk up,
„ The bitternesf fhould pasf away."

Als of ook nu, bij ramp en fmart,
De hoop hem restte in 't lijdend hart;
Als of haar kostbre parel, thans
In rampfpoeds kelk ter neer gezonken,
Weer fchittren zou met nieuwen glans,
Was eens die beker leeggedronken.

is het fraaije beeld, *unmelted* (the pearl) *at the bottom lay*, verloren gegaan.

Wij halen deze voorbeelden niet aan, om den Vertaler hard te vallen; dit zij verre! Zoo iemand federt lang van het moeijelijke der overbrenging vooral van kernachtige *Engelfche* verzen overtuigd was, wij rangfchikken ons bij de genen, die fteeds met ons van dit gevoelen geweest zijn.

Het ontbreekt niet aan voortreffelijke en tevens zoetvloeijende regels, b. v.:

Doch ziet gij immer hier of daar
Een teeder minnend jeugdig paar,
Welks fchoonheid, boven 't aardsch verheven,
Der Englen fchoon op zijde ftreeft;
Dat enkel vleuglen noodig heeft
Om 's hemels woning in te zweven,
Welks minzaamheid uw liefde wekt
En aller oogen tot zich trekt,
Schoon enz.

en het ſlot des gedichts:

O, treft gij ooit op 's levens baan
Een zoo volkomen tweetal aan,
Bedenkt dan: ſlechts één enkel paar
Is zoo vereenigd met elkaar;
En als uw mond hen zeegnend groet
Op reis door 's levens rampwoestijn,
Zoo zegt met diep geroerd gemoed:
't Moet ZARAPH met zijn NAMA zijn!

Welligt had de Heer SIJBRANDI, naar ſommiger oordeel, nog beter gedaan, ons eene fraaije vertaling in ongebonden ſtijl, in den ſmaak der *Nachtgedachten* van YOUNG door wijlen den zoo verdienſtelijken LUBLINK *de Jonge*, te ſchenken. Maar, wie eenmaal zich der Dichtkunst met een gelukkig gevolg heeft gewijd, hem valt het moeijelijk, hare reijen te verlaten, en vrijwillig uit hoogere ſpheer af te dalen.

De Heer SIJBRANDI heeft het, ook onzes inziens te regt, beter geoordeeld, dit gedicht den titel te geven *de Val der Engelen*, dan het oorſpronkelijke *the Loves of the Angels* te vertolken. Hij ontvange onzen zoo wel, als den dank des Publieks, voor zijne over 't geheel gelukkig geſlaagde, ſchoon inderdaad uiterst moeijelijke onderneming!

Genoveva, *Treurſpel*, *door* JOHANNES HILMAN. *Te Amſterdam*, *bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Hulst. 1835. *In kl.* 8*vo.* 92 *Bl.* *f* : - 50.

Een Treurſpel, dat is niet ſlechts een ſpel vol treurigheid en akeligheid en afgrijſelijkheid, maar een Treurſpel in den verheven kunstzin van dit woord, een belangrijk, door het echte tragiſche treffend, roerend, wegſlepend, en bij dit alles hoog zedelijk en leerrijk Treurſpel, dat zich door zijn gewigtig onderwerp, door zijne gepaste ontwikkeling, door zijne waardige ontknooping, door zijne gelukkige dichterlijke voorſtelling en verſificatie, — dat zich door deze en andere hoedanigheden aanbeveelt; zulk een Treurſpel te maken, dit is voorzeker geen gemakkelijk werk, maar eene hagchelijke taak, „*periculoſae plenum opus aleae*," waardoor de groot-

ste Dichter zou kunnen afgeschrikt worden. — Dit alles echter heeft den Heer HILMAN niet afgeschrikt van het bovenstaande stuk te schrijven, en als zijnen eersteling in dit vak in 't licht te zenden; en voorzeker, bij de schaarschte van goede oorspronkelijke Treurspelen in onze taal, zou men er van mogen zeggen: „*In magnis voluisse sat est*" („In groote dingen is het willen zelfs genoeg"): maar of hij nu hiermede de gewenschte hoogte eenigermate bereikt hebbe, is eene andere vraag, waaromtrent de beoordeelaar zijne bedenkingen met bescheidenheid mag voordragen.

Het onderwerp is, hoewel wat verouderd, nogtans niet van belangrijkheid ontbloot: het is de legende van GENOVEVA, waaruit de Dichter „de onwaarschijnlijk- en ongerijmdheden" (l. „de onwaarschijnlijkheden e. o.," want het is geen zamenstelling) heeft zoeken weg te nemen. Hij stelt GENOVEVA voor, als door den Burgvoogd GOLO, wiens onwettige liefde zij versmaad heeft, bij haren Gemaal SIEGFRIED zoo belasterd, dat deze het bevel geeft, om haar om te brengen. Doch vervolgens blijkt, dat zij door hare moorders in een bosch gebragt, maar, onder eede van aldaar levenslang te blijven, gespaard is, en bij eenen kluizenaar HERMAN bescherming en hulp gevonden heeft. Daar wordt zij door SIEGFRIED's Ridder LUDOLF ontdekt, en door dezen en zijnen vader, den Ridder WOLF, op eene jagtpartij, in SIEGFRIED's tegenwoordigheid gebragt; waarbij hij door eenen brief van Ridder BERTRAM, die zich eerst door GOLO had laten medeslepen, van hare onschuld overtuigd wordt, en zich met haar verzoent. Hierna wordt ook GOLO van deze ontdekking zijns verraads onderrigt, en, door SIEGFRIED met de hoogste straf bedreigd wordende, brengt hij zichzelven om het leven. — Dit is in 't kort het beloop van dit stuk, welks afloop in zoo verre ook aan dezen zedelijken eisch van het Treurspel voldoet, dat de onschuld en deugd gered en geëerd, de ondeugd en misdaad beschaamd en gestraft wordt; en te dezen opzigte hebben wij met dit stuk vrede.

Of nu de bewerking, de geheele in- en ontwikkeling en de dichterlijke voorstelling gelukkig zijn, dit is eene vraag, die Rec. niet omtrent alles even bevredigend beantwoorden kan: het zij hem vergund, van zijn bevind eenig verslag te doen! — Zonder de eenheid van tijd en plaats al te streng te willen vorderen, zou men toch kunnen vragen, of er van het

eerste Bedrijf, dat op het Slot plaats heeft, waarin het bevel tot vermoording van GENOVEVA blijkt gegeven te zijn, niet een te groote sprong is tot het tweede, waarin zij, blijkbaar na een zeer ruim tijdsverloop, in een bosch te voorschijn komt: is hier niet eene gaping in de handeling, die anders vrij doorloopend verhaald wordt? zou het welligt niet treffender geweest zijn, indien dit bosch de hoofdschouwplaats geweest, en zij daar terstond opgetreden ware; indien men, gelijk zij een gedeelte van hare lotgevallen vermeldt, dezelve aldaar op de eene of andere wijze geheel vernomen hadde; indien...? Doch *manum de tabula!* de Dichter zou ons misschien zeggen, dat wij hem een geheel ander plan wilden voorschrijven; maar dit was de meening niet. — Verder moet in dit stuk GOLO zekerlijk eene groote rol spelen; maar het is toch slechts eene ondergeschikte, welke die der hoofdpersonaadje niet overschaduwen moet: en komt hij dan hier niet te dikwerf ten tooneele? hij verwekt daarenboven te veel afkeer, om hem zoo dikwijls en zoo lang te hooren; en noch zijne noch SIEGFRIED's redenen tot hem zijn belangrijk genoeg, om gedurig met andere woorden hetzelfde te herhalen. — Indien men de gemoedsgesteldheid van GENOVEVA in het tweede Bedrijf, waarin zij, in fier gevoel harer onschuld, standvastig wederstand biedt aan de pogingen van LUDOLF, om haar bij SIEGFRIED te brengen, vergelijkt met die in het eerste Tooneel van het vierde, waarin zij, hoewel met eenigen zelfstrijd, aldra genegen is, ja vurig verlangt, om hem te zien, zonder dat zij iets naders vernomen heeft, om haar gunstiger over hem te doen denken; dan is misschien deze verandering wat te groot en plotseling voorgesteld, en naar die mate ook de ontdekking in het derde Tooneel wat al te schielijk en gemakkelijk, hoewel zij anders met de laatstgenoemde zielsgesteldheid van GENOVEVA wel genoeg overeenkomt. Maar hoe raauw komt nu in ditzelfde roerende tooneel van echtelijke teederheid het voorstel van WOLF in, om GOLO ter straffe te dagen! en is het eigenaardig, ja in die oogenblikken denkbaar, dat zij zich, gelijk zij zegt, „aan zijn oog ontdekken" wil? en heeft dus ook zijn zelfmoord op het tooneel in haar bijzijn wel die welvoegelijkheid, welke bij haar karakter en bij die omstandigheden past? — Nog eene bedenking! De goede HERMAN wordt bij de hengelijke ontknooping bijna geheel vergeten: in het vijfde Tooneel vermeldt GENOVEVA slechts

met een enkel woord hare verpligting aan hem; waarop hij stijf antwoordt: „Wat heil voor mij, Mevrouw!" en SIEGFRIED hem even stijf een' regel of drie toespreekt: in het zesde blijft hij nog op het tooneel, maar als een stomme persoon, en er wordt van hem niet gerept: het laatste Tooneel loopt af, en nog eenmaal de goede HERMAN, die zoo zeer verdiend had erkend te worden, wordt ganschelijk vergeten.

Wat de dichterlijke uitdrukking betreft, welke de Treurspeldichter aan zijne handelende en sprekende personen geven moet, hiervan zijn uit dit stuk goede proeven bij te brengen; maar ook andere, waarin men meer dichterlijke levendigheid en warmte zou mogen wenschen. — Zoo is b. v. de taal van SIEGFRIED in het zevende Tooneel van het eerste Bedrijf beter geschikt, om de slingering zijns gemoeds, bij de gedachte, dat GENOVEVA gedood is, uit te drukken, dan die in het zesde, waar zij minder natuurlijk, althans in het eerst voor die omstandigheid te kalm is. — De taal van GENOVEVA, bij haar eerste opkomen met haar kind, in het tweede Bedrijf, is over 't geheel wel, b. v. waar zij dus begint:

„ Beminlijk kind, mij nog in 't jammer bijgebleven!
„ Kom, volg uw moeder, schoon haar wankle knieën beven,
„ Opdat haar schreijend oog zich weêr ten hemel rigt',
„ Nu 't lieflijk morgenrood verrijst voor ons gezigt.
„ Vouw, vouw uw handjes zaam, steun uw verguisde moeder
„ In 't bidden, daar zij 't hart ontlast voor d' Albehoeder." enz.

Het vijfde Tooneel van hetzelfde Bedrijf, waarop LUDOLF haar ontmoet, en HERMAN ontdekt, wie zij is, is over 't geheel wel en levendig voorgesteld; doch in het verhaal, dat zij van hare lotgevallen doet, zou men hier en daar minder droog beschrijvend verslag, meer levendige aandoening en hartstogtelijkheid verwachten. Toen zij zegt (bl. 36): „Ze „ontdekte" (de Almagt namelijk) „aan HERMAN, daar „mij 't ergste stond te duchten, Mijn schuilplaats," valt hij in met: „*Ach Mevrouw!*" waartoe dit hier? dit *ach Mevrouw!* of *ach Mijnheer!* hebben wij al zoo dikwijls in Treur- en Blijspelen en Romans gehoord, dat het welhaast een stopwoord schijnt te worden, als de sprekers niet spoedig genoeg weten, wat zij zeggen zullen. — De weigering van GENOVEVA, om zich met LUDOLF aan SIEGFRIED te ver-

toonen, die hier verder voorkomt, is wel genoeg naar de omstandigheden voorgesteld; en zoo ook hare taal tot HERMAN, (bl. 63—65) waarin zij zich haar vorig echtgeluk herinnert, en hare nog niet uitgedoofde liefde voor SIEGFRIED te kennen geeft. Die toon van het hart ontbreekt ook wel niet geheel in de wederontmoeting van beide; maar echter zou men er meer natuurlijkheid, meer warmte, meer dichterlijken gang in kunnen verwachten: het opvoeren van hun kind door HERMAN, op het oogenblik, dat zij van hetzelve spreken, is wèl aangebragt; maar in de taal van SIEGFRIED hierop heerscht te veel koude kunst, b. v.:

„ Hoe! voeren Engelen mij eensklaps in een Eden?
„ Mijn dierbre zoon! mijn ga! wijk, bang en wreed verleden!
„ O dat mijn boezem thans, zoo lang verhard als steen,
„ Zich aan uw kniën ontlaste in sprakeloos geween!"

Dit laatste moest hij niet *zeggen*, maar *doen*; en dan behoefde het voor den *man* juist nog niet aan hare *knieën*. Zou er van het kind ook niet nog meer partij te trekken geweest zijn, dan dat het alleen zegt: „ Is dit mijn vader?" en dat GENOVEVA hierop niets anders zegt, dan: „ O ja! naast „ d'Opperheer hebt gij thans niemand nader; Door zijn ge„ wenscht bezit zien we al ons leed verzoet," en SIEGFRIED niets anders zegt of doet, dan uitroepen: „ Mijn „ heilstaat is te groot, mijn overkropt gemoed....;" waarop WOLF (gelijk straks gezegd is) hem zeer onvoegzaam en rauw met zijn wraakplan tegen GOLO invalt. — Het vijfde Bedrijf is, behoudens het straks daarvan gezegde, over 't geheel vrij wel, levendig en tragisch uitgedrukt: de afloop is, terstond na den zelfmoord van GOLO op het tooneel, veel te kalm, daar het met eene zeer algemeene zedeles van WOLF en met eene even algemeene betuiging der tevredenheid van GENOVEVA en SIEGFRIED eindigt.

Bij prozaïsche of stroeve regels, die men hier en daar, ook in anders goede plaatsen, vindt, zullen wij thans niet verder stilstaan. — Nog een enkel woord over eenige taalbijzonderheden, waar de verbeterende hand noodig zou geweest zijn. *Verradr* voor *verrader* (bl. 2) en *aangebeêne* voor *aangebedene* (bl. 18, waarom niet liever *aangebeedne*?) zijn zamentrekkingen, die, zoo al op zichzelve goed te maken, ten minste niet welluidend zijn; en de afkapping in *be-*

tigt voor *betigtte* (bl. 85) is bezwaarlijk te verdedigen. Mede niet goed te keuren is, dat men hier dikwijls vindt *hetgeen* voor *dat* of *hetwelk*, daar het een aanwijzend, maar geen betrekkelijk voornaamwoord is. *Boosaarde* voor *boosaardige*, (bl. 4, l. *booze* of *snoode*) *mij*, *die* — *heeft* voor *heb*, (bl. 5) *berstte* voor *borst*, (bl. 7) *herdenk* ik *aan de* —, voor „als ik *herdenk de*" enz. (bl. 14) zou zonder moeite en schade te veranderen zijn. — Constructiën als deze, „*verlaten* in dees streken, Was de Almagt *mij* — niet „ontweken," (bl. 34) „tot zelfbehoud *bewogen*, Viel 't „knellendst juk niet zwaar," (bl. 35) offchoon ook door anderen wel eens gemaakt, gelooft Rec. niet, dat door den aard onzer taal toegelaten worden, daar de zoo geplaatste deelwoorden geen of een niet duidelijk uitgedrukt zelfstandig naamwoord of voornaamwoord hebben, waartoe zij behooren, en niet, gelijk in het Grieksch en Latijn, in een' verbogen naamval kunnen staan. — *Herzien* voor *wederzien*, *iemand ontgaan* voor *van iemand weggaan*, *van hier gaan scheiden* voor *heengaan*, zijn spreekwijzen, die men hier een- en andermaal vindt, maar die niet als synoniem met elkander kunnen verwisseld worden, daar het spraakgebruik er geheel verschillende beteekenissen aan geeft.

Daar dit stuk des Heeren HILMAN's eersteling in dit vak is, heeft Rec. er wat langer bij willen stilstaan, om het goede zoo wel als het gebrekkige, zoo veel de ruimte toeliet, eenigermate aan te wijzen. Er blijkt dus uit, dat hetzelve inderdaad goede hoedanigheden bezit, welke zeker Commissarissen van den Amsterdamschen Schouwburg het hun aangeboden handschrift hebben doen goedkeuren en aannemen: maar ook moge het aangevoerde eene kleine herinnering zijn, hoe veel er noodig is, om in het hooge Treurspel eenen zekeren verheven trap van volmaaktheid te bereiken.

Orion, Ode, traduite de P. NIEUWLAND, par AUGUSTE CLAVAREAU, et dédiée à Monsieur ALPH. DE LA MARTINE. Amsterdam, *ten Brink et de Vries.* 1836. 12mo. 35 p. *f* : - 30.

Petits Poëmes à l'usage de la Jeunesse Hollandaise, traduits de FEITH, IMMERZEEL, LULOFS, PÉTRONILLE MOENS, NIERSTRASZ, DE VISSER, WARNSINCK,

WISELIUS, par A. CLAVAREAU. La Haye, *S. de Visser*. 1836. 12mo. 105 p. *f* 1-60.

La Fiancée d'Abydos, Poëme en deux Chants, traduit de Lord BYRON, par A. CLAVAREAU. Maestricht, *F. Bary-Lefebvre*. 1836. 12mo. 93 p.

Ziet hier wederom drie proeven, dat de Heer CLAVAREAU de dichterlijke bloemen van andere Volken op Franschen grond tracht over te brengen, en dat hem deze pogingen over 't geheel wèl gelukken! — Hoe hij hierin geslaagd is ten opzigte van NIEUWLAND's *Orion*, kan de Lezer, die der beide talen magtig is, des te gemakkelijker zelf beoordeelen, daar de Hollandsche tekst hier tegenover den Franschen gedrukt is, waardoor men dus, de *Gedichten* van NIEUWLAND niet bezittende, het schoone origineel kan bewonderen en tevens met de kopij vergelijken. — Een kort levensberigt, dat voorafgaat, doet aan de verdiensten des beroemden en godsdienstigen Mans waardige hulde. — Offschoon het geen gemakkelijke taak was, deze Ode uit eene taal, die voor het verhevene en statige zoo geschikt is, als de Nederlandsche, in eene andere over te brengen, is het echter over 't geheel wèl uitgevallen. Men oordeele uit dezen aanhef:

„ Wie heft met statelijke pracht,
„ Bij de achtbre stilte van den nacht,
„ Uit d' oceaan het hoofd naar boven?
„ Wie blijft in 't aanzien van Diaan',
„ Die vruchtloos poogt dien gloed te dooyen,
„ Met onverzwakten luister staan?

„ Zijt gij 't, Orion! voor wiens licht
„ Der kleiner zonnen flikkring zwicht,
„ Als 't licht der maan voor Febus glansen?
„ Rijs, groote Orion! rijs omhoog!
„ Zijt welkom, held! aan onze transen!
„ Verruk, verruk ons starend oog!"

door CLAVAREAU dus overgebragt:

„ *Dans le calme imposant des nuits et du silence,*
„ *De l'abîme des flots, avec magnificence,*

„ *Qui lève son front radieux?*
„ *Quel fier émule de Diane,*
„ *Défiant de son char la splendeur diaphane,*
„ *Grandit en dépit d'elle et brille dans les cieux?*

„ *Orion! est-ce toi, que tant d'éclat dévance,*
„ *Toi, qui vois des soleils pâlir à ta présence,*
„ *Comme l'astre des nuits s'efface aux feux du jour?*
„ *Salut, héros! salut! surgis à l'empyrée!*
„ *Que nos regards, fixés sur la plaine éthérée,*
„ *Soient en extase à ton retour!"*

En al mag het den Vertaler niet altijd gelukken, de fijnste en zachtste schoonheden uit te drukken, b. v. van dat heerlijke couplet:

„ Die baan, wier zacht en lieflijk licht
„ Slechts wolkjes vormt voor 't scherpst gezigt,
„ Is een gestel van sterrenheemlen,
„ Wier eindloos flaauwe tinteling
„ Van verre schijnt dooreen te weemlen,
„ Zich zamensmelt tot éénen kring."

„ *Ces blanches lueurs, cette voie,*
„ *Telles qu'un océan où l'oeil mortel se noie,*
„ *Sont d'autres dômes étoilés,*
„ *Dont la splendeur sans fin de bien loin étincelle,*
„ *Et que la Sagesse éternelle*
„ *Nous montre comme un cercle et n'a point dévoilés."*

elders toont hij echter dezelve nabij te komen, b. v.:

„ Is 't waar? of faalt mijn zwak gezigt,
„ Dat ginds een' kring van bleeker licht
„ Meent in uw prachtig zwaard te ontdekken?
„ Een dunne plek, wier flaauwe schijn
„ Zich telkens poogt aan 't oog te onttrekken?
„ Wat mag dat glinstrend wolkje zijn?"

„ *Mais quoi! ne vois-je pas dans ton glaive qui brille,*
„ *Un foible cercle qui scintille,*
„ *Et semble fuir en pâlissant?*
„ *Une tache qui veut à la vue incertaine*

„ *Dérober par degré sa lumière lointaine?*
„ *Quel est ce nuage luisant?*"

De opmerking van dit een en ander doet ons van verdere kleine aanmerkingen gaarne afzien.

In de overbrenging van de *Gedichtjes voor de Nederlandsche Jeugd* van onderscheidene vaderlandsche Dichters, waarvan een derde druk bestaat, is CLAVAREAU op dergelijke wijze wèl geslaagd, als in die van F. DE BOER en van H. VAN ALPHEN. Ook deze hebben in hunne soort hunne betrekkelijke verdiensten, die althans de meeste der overbrenging in de taal der Franschen waardig doen zijn. — Het eenvoudig naïve en zachte is misschien niet minder moeijelijk in eene dichterlijke vertaling te treffen, dan het verhevene en statige; b. v. die natuurlijke aanhef van een stukje van Mejufvrouw MOENS, waarbij het Fransche wat te droog is:

„ Komt naar buiten, lieve kleinen!
„ 't Lentekoeltje omwaait u zacht;
„ Warmte doet aan bloem en struiken
„ Knop en blaadjes weêr ontluiken."

„ *Mes enfans, la saison nouvelle*
„ *Au milieu des champs vous appelle:*
„ *Sentez-vous cet air caressant?*
„ *A s'ouvrir le bouton s'apprête.*"

Zoo kan ook in een ander stukje van deze Dichteres dit natuurlijke gezegde omtrent een' wees: „ Vader kust vol tee„ dre liefde Nooit zijn koontjes warm of rood," dit Fransche niet halen: „ *Et tout le matin de sa vie S'écoule sans* „ *un seul baiser.*" — Somtijds is het misschien ook wel eens te mooi, zoodat de zuivere kindertoon verloren gaat. Zou alzoo ook *morceau de chant* voor *zangstukje* niet te deftig, en niet beter met *chanson* of *chansonnette* verwisseld zijn? Het is ook jammer, dat die zangstukjes in het Fransch niet op eenige, zoo niet op dezelfde wijze als de Hollandsche, gesteld zijn, welk laatste althans bij *l'Anniversaire d'un père* had kunnen geschieden, indien de voetmaat van het bekende *Cueillons la rose* gebruikt ware, die dezelfde is, als van het *Schep vreugd in 't leven.* — Op andere plaatsen is de Vertaler het oorspronkelijke zeer gelukkig nabij gekomen, b. v. in het laatste lieve *Avondlied* van WARNSINCK, dat

regt in den trant van VAN ALPHEN is; men vergelijke reeds de twee eerfte coupletten:

„ Ik zag de zon verdwijnen
„ En ftatig ondergaan;
„ Ik zie de ftarren fchijnen,
„ En ginder klimt de maan.

„ Het fchijnfel van haar ftralen
„ Blinkt fchoon in beek en vloed,
„ En glanst door woud en dalen
„ Mij vrolijk in 't gemoet."

„ *J'ai vu le foleil disparaître;*
„ *Il fe coucha majestueux.*
„ *Je vois les étoiles renaître;*
„ *La lune monte dans les cieux.*

„ *Sa mobile et douce lumière*
„ *Brille fur le miroir des flots,*
„ *Et devant moi gaîment éclaire*
„ *Et les forêts et les coteaux.*"

Met moeite weêrhouden wij ons om uit beide meer af te fchrijven, en prijzen ze in hun geheel aan.

Het gedicht, getiteld *la Fiancée d'Abydos*, en gevolgd naar het Engelsch van BYRON, van wien er hier een levensberigt vooraf gaat, is, volgens de *Notes*, p. 85, 86, geen letterlijke, maar op verfcheidene plaatfen eene vrije vertaling, daar CLAVAREAU eenige bijzonderheden heeft moeten weglaten, die hij geen kans zag om bevallig genoeg over te brengen. Ook verklaart hij, bij deze tweede uitgave van eenige hem medegedeelde aanmerkingen een dankbaar gebruik gemaakt te hebben. De eerfte uitgave niet bij de hand hebbende, noch ook het oorfpronkelijke van BYRON, is Rec. niet in ftaat, om eene vergelijkende uitfpraak over het een en ander te doen; maar, zoo veel hij uit het hier gegevene oordeelen kan, fchijnt de Heer CLAVAREAU ook in de overbrenging van deze foort van gedichten over 't geheel niet ongelukkig gefaagd te zijn. Tot eene beoordeeling van het ftuk zelf acht Rec. zich hier niet geroepen.

Handleiding tot het opzetten en bewaren van de verschillende voorwerpen van het Dierenrijk. Te Amsterdam, bij J. C. Sepp en Zoon. 1835. *In gr. 8vo. XII en* 157 *bl. f* 2-40.

Eene Handleiding zoo als deze zal zeker vele jeugdige liefhebbers der Natuurlijke Geschiedenis in ons Vaderland regt welkom zijn. Men heeft in de laatste jaren vele vorderingen in het bewaren der dieren gemaakt, en onze Kabinetten van *naturalia* hebben thans een geheel ander aanzien, dan vóór vijftig jaren. Het beste is hier in deze Handleiding vereenigd, die wij alleen nog wat minder in prijs zouden wenschen, omdat zij dan zeker meer algemeen nuttig konde zijn. Enkele aanmerkingen zouden wij wel hier en daar kunnen maken; doch over het geheel is deze Handleiding alle aanbeveling waardig. Wij veroorloven ons alleen op te teekenen, dat de wijze, om spinnen op te zetten, waarbij het achterlijf van het borststuk afgesneden, uitgehaald, gedroogd, opgeblazen, en vervolgens weder aan het borststuk met Arabische gom vastgelijmd wordt, (bl. 114) ons niet eenvoudig, maar omslagtig en daarbij onzeker toeschijnt. HAHN, die zoo vele spinnen verzameld heeft, geeft (in zijne in 1834 te *Nürnberg* uitgekomene *Anweisung Kruster-Thiere, Arachniden und Insecten zu sammeln*) eenvoudig het droogen boven kolenvuur op, waarbij de warmte tevens de lucht en het vocht uitzet en de huid genoegzaam spant en opblaast.

Het Koningrijk der Nederlanden, van deszelfs stichting af, tot op het oogenblik der afscheiding van de Belgische gewesten, door den Baron DE MONTEMART BOISSE. *Uit het Fransch. Te Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 1836. *In gr. 8vo. XII en* 76 *bl. f* 1-:

Pensées philosophiques. Nimègue, chez *D. J. Haspels*. 1835. 8vo. 90 pag. *f* 1-:

Vorstenspiegel, naar het Hoogduitsch van J. J. ENGEL. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr. 8vo. VIII en* 108 *bl. f* 1-:

Met bijzonder genoegen lazen wij het werkje, naar het Fransch van den Baron DE MONTEMART BOISSE, waarin, voor een' *Franschman* vrij gelukkig en onpartijdig, de ſtaat van ons geſchil met de *Belgen* wordt opgegeven, en het beſtuur van onzen Koning met vuur verdedigd wordt.

Ook vele belangſtelling boezemden ons in de *Penſées philoſophiques* van eenen ongenoemden. Het valt te bejammeren, dat een man van doorgaans zoo vrijen en helderen denktrant en zulke edele beginſelen tot de dwaalleer van het *Dualismus* vervallen is, en zoo wel aan de eeuwigheid en oorſpronkelijkheid der ongevormde ſtof, als van den Bouwheer des heelals gelooft. De lezing van niet dan Franſche, of in derzelver geest en taal zich uitdrukkende Wijsgeeren, met verzuim van beoefening der Duitſche Philoſophie, ſchijnt de oorzaak dier verkeerdheid in des Schrijvers redekaveling te zijn. Indien hij, uit KANT's *Kritiek der zuivere Rede*, zich overtuigd had van de *ſubjectiviteit van tijd en ruimte*, dan zou hij, zonder daarom *Kantiaansch* te moeten wezen, (want ook het ſtelſel van dien vermaarden man heeft, in zijn geheel, den toets der tijden niet kunnen doorſtaan) echter niet zijn uitgegaan van een grondbeginſel, dat de *abſolute realiteit* van tijd en ruimte op den voorgrond ſtelt, en daardoor ligtelijk tot de leer van *twee beginſelen*, een *ſtoffelijk* en een *geestelijk*, vervoert.

Nuttiger voor het algemeen, en rijk in lesſen, vooral voor Vorſten en perſonen van hoogen ſtand, is de *Vorſtenſpiegel* van den achtingwaardigen ENGEL. De aangename en onderhoudende ſtijl, zoo wel als de echt liberale denkwijs des opſtellers, verdient onzen welmeenenden lof.

Handleiding om op aarde gelukkig te leven. Een Geſchenk voor Nederlandſche Huisgezinnen. Te Nijmegen, bij D. J. Haspels. 1835. *In* 8*vo.* 156 *Bl. In kartonnen band. f* 1-80.

Uitlokkender titel kan zeker een boek niet hebben! Wie wenscht niet op aarde gelukkig te leven? En wie acht geene handleiding daartoe der geringe opoffering van *f* 1-80 waardig? — De Schrijver van het onderhavige nette boeksken zegt, het werk van DROZ, *l'Art d'être heureux*, tot gids te hebben genomen, en vaak letterlijk gevolgd. Dus, zoo eene ſoort van vertaling; want daarop zal het dan wel

goeddeels nederkomen. Wij kunnen hier niet beslissend spreken, Lezers! bij mangel aan kennis van het *Fransche* geschrift; maar *Rec.* vergenoegt zich met te zeggen, dat hij, behoudens enkele aanmerkingen, het lieve werkje met genoegen las; dat ook het oordeel van zijne Gade — en op het oordeel van verstandige en brave huismoeders stelt hij bij zulke onderwerpen hoogen prijs — gunstig was, en dat hij dus veel nut wenscht over de lezing dezes geschrifts in onze vaderlandsche huisgezinnen, waartoe het zich door goedkoopen prijs den weg helpt banen. Wij geven een paar regels uit het *Besluit:* „ Maar wij schrijven groote boeken, om ons „ gelukkig te maken, en toch zeggen wij niets meer, dan „ de woorden van CHRISTUS: *Bemint God bovenal, en* „ *uwe naasten als u zelven.* Ziedaar de leer, die ons op de „ wegen der gelukzaligheid leidt; ziedaar de grondslag [grond- „ regel] van den braven en wijzen man; ziedaar het doel, „ waarheen onze pogingen strekken, om des menschen leven „ gelukkig te doen zijn. O! mogten wij dat doel bereikt „ hebben, en iets bijgedragen, ter bevordering van het ge- „ luk, al was het dan ook maar van *één mensch;* dan toch „ zouden die pogingen niet vruchteloos geweest zijn."

Proeven van een Humorist. Naar het Engelsch van CH. LAMB, *door* E. J. POTGIETER. *Te Amsterdam.* bij H. Frijlink. 1836. *In gr. 8vo. VI,* 300 *bl. f* 2-90.

Het is moeijelijk te bepalen, wat een lezer van de gewone soort, een steunpilaar der Leesbibliotheeken en Inteekeningslijsten, denkt bij het uitheemsche woordje *Humorist.* Mogelijk wel niets. Zoo hij er iets bij denkt, is het waarschijnlijk meestal de voorstelling van eenen vrolijken, aardigen Schrijver, een Auteur, grappenmaker *de métier*, die allerhande kluchten verkoopt. Zoo hoorde Rec. menigmaal onzen FOKKE een' *Humorist* noemen, want men bezigt gaarne dit hieroglyphisch woordje. Zeker is het, dat LAMB alsdan iets geheel anders *was*, (de man is dood.) Hij is geen JEAN PAUL, geen STERNE, geen CLAUDIUS, geen VOSMAER, maar vereenigt weder, op zijne eigene wijze, de eigenaardige vormen dezer oorspronkelijke Schrijvers in zich. Gij kunt hem niet leeren kennen, waarde Lezer! dan door zijne werken. Het is nu met Humoristische schrif-

ten maar niet anders: men moet dezelve geheel van alle zijden kennen, doorgronden en doorzien; anders heeft men niets aan het bonte spel der verbeelding en de luimen des gevoels; men moet leeren lagchen waar hij lacht, weenen waar hij weent. Het is hier even zoo als in het huwelijk: er behoort eene beproefde, langdurige kennis en vertrouwde omgang toe, om de beminde wederhelft regt te kunnen beoordeelen; om te bepalen, of eene XANTIPPE, of CORNELIA, der *Gracchen* moeder, aan onze zijde wandelt. — Wat levert hij ons dan, vraagt gij, deze *Sir* LAMB? Ik antwoord: een tamelijk lijvig boek, rijk aan oorspronkelijke denkbeelden, schrandere opmerkingen, diep gevoel, zéldzame menschenkennis en bevallige inkleeding; een afwisselend schilderstuk, hier in den grootschen stijl, daar kinderlijk-naïf. — „Maar dat vind ik ook in andere boeken," zegt gij. — Zeer zeker, Lezer! maar zóó niet, en juist alzoo is het even keurig en schoon gedacht als geschreven. Ik weet het wel, als gij in den inhoud leest: *Verhandeling over een gebraden speenvarken. Gebed vóór den eten. Heb mij lief en mijn hond ook. Met de kippen op stok. Gedroomde kinderen*, — als gij dergelijke opschriften leest, en gij zijt ongelukkig een weinig kwalijk gehumeurd, dan zoudt gij ligtelijk kunnen zeggen: „Is die kerel mal?" Juist om die reden zal het goed zijn, deze en dergelijke hoofdstukken te lezen en te herlezen, en dan te beslissen, of de man wel zoo geheel onregt had, om dergelijke opschriften te kiezen. — Niet alles echter draagt den stempel van het echt Humoristische. Sommige stukjes zijn bloot aardige, welgeschrevene verhalen, die ons boeijen, en hooge achting doen verkrijgen voor het hart van den verdienstelijken *Brit*. Onder de juweeltjes rekenen wij: *De Oudejaarsavond. De arme Bloedverwanten. Hedendaagsche Galanterie. Briefwisseling met verre afwezigen. Gedroomde kinderen. Het Hoofdstuk over ooren*. Het zijn kleine meesterstukken, welke den geoefenden Schrijver en bovenal den oorspronkelijken denker verraden. — Zal het lieve boek ook aan lieve *vrouwen* en aan *Dames* (want er is eene breede klove tusschen eene Dame en eene vrouw) bevallen? — Ik geloof aan sommigen, die iets *meer* eischen van eenen Schrijver, dan eeuwigdurende begoocheling der verbeelding; ook opscherping van het verstand en veredeling van het hart, dat wonderlijke, dubbelzinnige ding, hetwelk u, Heeren, Dames en Vrouwen, dagelijks parten speelt. Wij bevelen het boek

u allen aan. Neemt het ter hand, en zoekt er uit hetgeen u behaagt, even alsof gij bij de Heeren SINKEL of BAHLMAN (hoe gelukkig voor u, lieve Dames, dat hun magazijn niet mede verbrand is; want gij kunt hen nog minder ontberen, dan *le ci-devant Sieur* CANONGETTE) een nieuw kleedje gaat uitzoeken, nu de Felix- en Concert-avonden weder aanvangen. Leest het boek, ook omdat het zoo uitmuntend en vloeijend vertaald is door eene even bekwame als fmaakvolle hand. Er zijn ook twee lieve plaatjes in; dus hebt gij, buiten de *letters* en de *waarheden*, nog wat *meer* voor uw geld. Wij voor ons gelooven, dat onze wel eens wat al te hoog opgevijzelde Letterkunde aan dergelijke werken van vernuft en fmaak nog groote behoefte heeft, en dat de lezing van een boek, waarin *waarheid*, *wijsheid* en *diep gevoel* zich vereenigen, iets zal kunnen medewerken, om goede, vriendelijke, aangename menfchen te vormen; hoewel wij, om onze aanprijzing des te gereederen ingang te doen vinden, onvoorwaardelijk aannemen, dat *al* de befchaafde lezers en lezeresfen in het leesgierig vaderland daartoe behooren.

Het Slot te Vollenhoven, of Vrijheidsmin en Heldendeugd. Eene [Een] Gefchiedkundige Roman, uit de [den] Opftand der Stellingwerver Vriezen tegen Bisfchop Gui van Utrecht, in 1311—1313. *Door* A. D. VAN BUREN SCHELE. *Te Amfterdam, bij* J. Allart Rietberg. 1836. *In gr. 8vo. f* 3-20.

De Schrijver van *Magdalena Moons, of het Beleg van Leyden*, niet lang geleden in dit Tijdfchrift (N°. VI) met billijke onpartijdigheid beoordeeld, heeft thans het thema van zijnen Roman uit een meer verwijderd tijdperk, op den titel genoegzaam aangeduid, genomen. Reeds deze keus geeft daaraan een voordeel boven den voorgaanden, dewijl de verbeelding ruimer fpel heeft, waar men, onder de zamenftelling, niet bijna op elke bladzijde bekende gefchiedkundige bijzonderheden moet raadplegen en met de verdichting in verband brengen. Veel meer zuiver historifche waarheid, dan wij, omtrent de hier gefchilderde gebeurtenisfen, bij WAGENAAR (IIIde D. bl. 195 v. v.) vinden opgeteekend, zullen wij in dit boek denkelijk niet behoeven te zoeken; doch hier

behoefde zulks ook niet, en gaarne erkent Rec., dat de Heer VAN BUREN SCHELE eene aardige en goed volgehoudene romantische vinding met deze waarheid verbonden heeft. De karakters der hoofdpersonen, waaronder waarlijk edele, zijn wèl bewaard; de uitkomsten, offchoon gelukkig genoeg om altijd waarschijnlijk te wezen, zijn hier en daar verrassend; de stijl is levendig, op sommige plaatsen zelfs wat hoogdravend, offchoon minder dan dien van de *Magdalena*, en wij gelooven, dat dit werk door velen met genoegen gelezen zal worden. Op *détails*, den smaak der *motto's*, die eene vreemde soort van inhoudsopgave zijn, en wat dies meer zij, wil Rec. thans geene breedvoerige aanmerkingen maken; maar hij mag zijn leedwezen niet verbergen, dat één Nederlandsch Schrijver, die zich op de zamenstelling van vaderlandsche Romans toelegt, — 't welk hij hem, vooral na deze tweede proeve, niet ontraadt, — zich zoo grovelijk tegen de eerste regelen der Nederduitsche taal, zoo wel wat het geslacht en de verbuiging der naamwoorden, als de vervoeging der werkwoorden betreft, bezondigt, als hier onophoudelijk geschiedt, om nu van nieuw gesmede woorden, als *gegrijsde* soldaten, *blikvolle* verachting, *ontvlugtiging* enz. enz., niets meer te zeggen. Dit alles kan toch bij geene mogelijkheid tot de *drukfeilen* behooren, welke de lezer verzocht wordt te verontschuldigen. Blijft de Schrijver, volgens zijn oogmerk, het eenmaal ingeslagen pad volgen, hij zal dan, zoo hij het beneden zich mogt achten zijne moedertaal behoorlijk te leeren schrijven, een' of anderen vriendelijken Corrector dienen te zoeken, die zijne bladen overziet, om ze van deze hinderlijke fouten te zuiveren. Immers geen' openbaar' Schrijver staat het vrij, in zulk een haveloos gewaad voor het Publiek op te treden.

De roode Zeeroover; door J. F. COOPER. *Naar het Engelsch. III Deelen. Te Amsterdam*, bij J. F. Schleijer 1836. *In gr. 8vo.* 702 Bl. *f* 7-20.

Uitmuntend in karakterschildering, de belangstelling opwekkende en boeijende bij de geheimzinnige verwikkeling, en zoo wel het gevoel als de nieuwsgierigheid bevredigende, is deze Roman van COOPER, die, even als zoó vele andere

kunstgewrochten van dien Schrijver, de eer der vertaling volkomen verdiende. Het karakter van den hoofdperſoon zelven, dat van den zoogenaamden *rooden Zeeroover*, is voortreffelijk volgehouden en goed geteekend, hoe moeijelijk anders het ſchetſen van zulk eene geaardheid zij, en hoe onmogelijk het anders ſchijnen mogt, zulk eenen man, in allerlei omſtandigheden, naar zijne inborst, die eene zonderlinge mengeling van goed en kwaad was, te doen ſpreken en handelen. Dit werk zij derhalve aan alle leesbibliotheken en leesgezelſchappen ruimſchoots aanbevolen!

Het Leven en de nagelaten Verhalen van WILMOT WARWICK, *uitgegeven door zijn' Vriend* H. VERNON. *Naar het Engelsch. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. *In gr. 8vo.* 316 *Bl. f* 2-75.

De Heer VERNON zat op een' namiddag geheel alleen in zijne eetkamer. Een zacht gevulde armſtoel verſchafte hem aangename rust. Hij verloor zich in weemoedig gepeins. Zijne matte oogen werden door fluimering bevangen. De toonen der *guitare* van een' rondtrekkenden ſpeelman troffen eensklaps zijne ooren. De ſtem van den zanger was zuiver, en hij ſpeelde met gevoel. VERNON riep zijnen ouden knecht toe: „ Geef dien man een' ſchelling, ADAM! en verzoek hem, om nog iets te ſpelen." De arme muzikant liet zich van tijd tot tijd weder hooren, en ontving dan telkens een' ſchelling. VERNON verlangde iets meer van den onbekenden perſoon te vernemen, en liet hem te dien einde door zijnen knecht verzoeken, om in de keuken te komen. Daarop volgde eene beleefde weigering. De nieuwsgierigheid van VERNON werd des te grooter; maar de muzikant verſcheen niet weder. Na verloop van eenige dagen ontving hij van denzelven een eigenhandig ſchrijven. VERNON ſpoedde naar hem toe, en herkende in hem een' oud' ſchoolmakker, den vriend zijner jeugd, die thans in armoede op zijn doodbed lag. Men vindt in dit boek het levensberigt van WILMOT WARWICK, en verder den inhoud van meer en min belangrijke papieren, welke zijne nalatenſchap uitmaakten. Wij twijfelen geenszins, of het werk, waarin luim en ernst afwisſelen, en hetwelk zeer onderhoudend geſchreven is, zal eene aangename lektuur voor vele Leesgezelſchappen opleveren.

De kleine Buffon, of Natuurlijke Historie voor Kinderen, door R. G. RIJKENS. *Met* 46 *Plaatjes. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1835. *In* 12*mo.* 132 *Bl. f* :- 40.

Het schoone Boek der Natuur, geopend voor de Jeugd; of Natuurlijke Historie, loopende over de Nederlandsche Zoogdieren en Vogelen. Met 175 *Afbeeldingen. Door* R. G. RIJKENS, *Onderwijzer te Groningen. III Stukjes. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In kl.* 8*vo.* 365 *Bl. f* 1 - 25.

De Heer RIJKENS wil gaarne de jeugd reeds vroeg met de Natuur bekend maken. Wie zou zulks niet goedkeuren? Het hangt er echter veel van af, hoe zulks geschiede. N°. 1 is een kinderboekje van zeer geringen prijs. De daarin vervatte 46 plaatjes zijn kleine houtsneêvignetten boven elk hoofdstukje. Dezelve zijn dikwerf geheel onnaauwkeurig, zoodat b. v. niemand ligt een *tapir* zou herkennen in de op bl. 91 voorkomende figuur. Dat er eene neushorensoort in *Amerika* zou leven, gelijk wij bl. 93 lezen, zal wel door eene drukfout voor *Afrika* gesteld zijn. Overigens is dit boekje geen onaardig kindergeschenk; en zoo moge (volgens het motto, door den Schrijver uit JEAN PAUL ontleend en voor N°. 2 geplaatst) *de Natuurlijke Historie het suikersnoepgoed zijn, hetwelk de Onderwijzer het kind in den beginne in den zak steekt, om er aan te knabbelen.*

Dit motto begrijpen wij. JEAN PAUL vereert daarbij de Natuurlijke Geschiedenis juist niet bijzonder, door haar met *bon-bon* en *ulevelles* gelijk te stellen. Maar zou zulk suikergoed ook den eetlust niet bederven? Een tweede motto voor N°. 2 begrijpen wij minder; het is van R. (veelligt van den Schrijver zelven?): *De schoone Natuur worde door den Opvoeder eene wandelende kinderkerk voor de lieve jeugd.* Eene *wandelende* kinderkerk? en dan nog eene *kinderkerk* voor de lieve jeugd? Het is *pleonasmus* en onzin, dunkt ons; maar de charaden, die bij suikergoed gevoegd zijn, bevatten veelal niet veel beters.

Om ernstig te spreken: wij houden Natuurlijke Geschiedenis voor eene nuttige en leerzame oefening en uitspanning der jeugd. Eer zij den Onderwijzer, die vroeg den regten zin voor de Natuur bij zijne kweekeling opwekt! Dank verdient ook eene welgemeende poging, gelijk deze, al kunnen wij de uitvoering niet geheel billijken. De platen van N°. 2 zijn evenwel, althans wat de vogels betreft, veel beter dan die van N°. 1. Het zijn mede houtsneêfiguren, maar grooter dan die van het kleinere boekje. Overigens vinden wij hier over leefwijze en huishouding menige voor de jeugd niet onbelangrijke bijzonderheid; maar het beschrijvende en wetenschappelijke ontbreekt, onzes oordeels, al te zeer, om dit werkje eene *Natuurlijke Historie* te noemen. De vroegere titel, waaronder de stukjes afzonderlijk uitkwamen, (*Vertellingen van den Onderwijzer Schoolvriend over Nederlandsche voortbrengsels der Natuurlijke Historie*) zouden wij daarom gepaster keuren.

BOEKBESCHOUWING.

Elfde tiental Leerredenen door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1836. *In gr. 8vo.* 342 *Bl. f* 2-50.

Het schijnt, dat wij niet vele leerredenen meer uit deze milde hand zullen ontvangen. Zijn wij wèl onderrigt, dan heeft de achtbare Grijsaard zijn ontslag, als Akademieprediker, gevraagd. De ouderdom en de verliezen, die daarvan eenigzins een natuurlijk gevolg moeten geacht worden, beginnen hem, zoo men zegt, te drukken. Velen meenen dat ook in zijne leerredenen op te merken; wij zelve gaven vroeger te kennen, dat er welligt minder kracht en gloed in te bespeuren waren. Wie echter zou willen zeggen: „al genoeg! het is tijd, dat de oude man uitscheide! hij zou zijnen roem overleven," die zou in ons de vurigste tegenzeggers ontmoeten. Er is nog niet ééne leerrede bij, die wij niet met aanhoudende belangstelling, met blijkbare goedkeuring en soms met bewondering lazen. Het is nog alles natuurlijk, helder, gepast en regt stichtelijk. Vooral bleek het ons, hoe VAN DER PALM altijd met een oog op den tijd en deszelfs behoefte preekt; hoe hem ook vooral die denkbeelden mishagen, welke men thans weêr met zoo vele luidruchtigheid ter schouw draagt. En wie zou zich ook met meer regt en met meer hoop op goede vrucht tegen dezelve kunnen verzetten? Zijne schriften worden zoo algemeen gelezen, zijn voor elk zoo verstaanbaar en indringend, en boezemen met zoo veel grond de grootste mate van vertrouwen in. Het is een grijsaard, het is een geleerde van den eersten rang, het is een man vol gezond verstand en van de beminnelijkste zeden, die hier spreekt, veel beproefd en tot den rand van het graf genaderd; een man, die de gematigdheid als Godgeleerde nooit verzaakte, met zijn

geheele hart aan den Bijbel gelooft en aan den Bijbel hangt, de leer der genade in Christus met ouderwetsche gestrengheid predikt, ja immer toont geen' anderen regel van geloof te kennen, dan die schriften, aan welker onderzoek hij, met aanvoering van alle geleerdheid en schranderheid, zijn gansche leven besteedde.

Wij gaan over om eenig verslag van de afzonderlijke stukken te geven.

I. *David sterkte zich in den Heer zijnen God.* I SAM. XXX: 6[b]. Bij gelegenheid des overlijdens van 's Hoogleeraars echtgenoote. Over sterkte in God, als het eenige en genoegzame middel, om onder wederwaardigheden en gemis onze gemoedsrust niet te verliezen enz., en dat zij ontstaat, I. uit de herinnering van al het goede, dat wij vroeger genoten, en de erkentenis, dat het weldaden waren, door God ons geschonken; II. uit waardering van het goede, dat wij nog bezitten; III. uit de erkentenis van Gods deugden en het geloof aan zijne beloften; IV. uit de hoop eener milde en genadige vergoeding. — Velen zullen de geschiedenis wel een weinig vreemd voor het onderwerp vinden; maar, na zoo vele treurige gevallen behandeld te hebben, vordert de afwisseling ligt zoo iets.

II. *Genoegzaamheid van Gods woord om den mensch te bewegen tot bekeering.* LUC. XVI: 27—31. Dit onderwerp ligt ten volle in den tekst, het slot der gelijkenis van den rijken man en Lazarus, en is der behandeling overwaardig. Of men bij het verzoek van eerstgenoemden, om den laatsten tot zijne broederen te zenden, aan *eene ingewikkelde beschuldiging* moet denken, alsof zijne ellende *slechts ten deele aan hem te wijten was*, zouden wij betwijfelen; het is niet eenvoudig genoeg.

„ Welke is de reden, waarom hetgeen buitengewoon „ is, hetgeen slechts op de zinnen en verbeelding werkt, „ geene duurzame zucht tot verbetering kan te weeg „ brengen? Ik heb het u reeds doen gevoelen, het is „ omdat het den wortel des kwaads niet aantast, omdat

„ het de liefde tot de zonde niet uitroeit, en geene „ liefde tot God doet geboren worden. Maar, al „ ware het ook, dat de zucht tot ongeoorloofd ver- „ maak en verboden genieting er voor altijd door on- „ derdrukt kon worden, hoe zou daaruit liefde tot God „ en zijne dienst kunnen geboren worden? wat waarde „ heeft het, alleen uit vrees te gehoorzamen? en wat „ baat het te beven voor God als den regtvaardigen „ Regter, zoo men Hem ook niet als den liefderijken „ Vader bemint?" Op zichzelve achten wij deze geheele redenering fraai en gegrond; maar of zij tot het bedoelde oogmerk geheel voldoende zij, lijdt bij ons eenigen twijfel. Hetgeen vervolgens van de werking des H. Geestes gezegd wordt, schijnt ons geheel waar en behartigingwaardig.

III. *Liefde de meest kenmerkende eigenschap des Christendoms.* GAL. V: 22. Inleiding en aanmerkingen over den zin dezer woorden komen ons uitmuntend voor. Het tweede deel is meer gewoon. Het derde noemt eenige gevolgen, misschien liever bijzondere aanmerkingen, van welke 2°. de noodzakelijkheid van andere deugden, regtvaardigheid, matigheid enz., als blijken van de echtheid der vrucht, wel wat meer mogt in het licht doen treden, en 3°. meer de toepassing van 2°. is.

IV. *De barmhartige Samaritaan.* LUC. X: 30—35. „ Gelijkenis, welke de natuurlijke strekking had, „ om aan te toonen, dat bij het bewijzen van liefda- „ digheid geen verschil van land of volk of Godsdienst „ in aanmerking komt, maar dat allen, omtrent wie „ wij den pligt der menschlievendheid beoefenen kunnen, „ in de wet van God *onze naasten* genoemd worden." Ons dunkt, er ligt meer in; het is een beroep op het gevoel van den vragenden Wetgeleerde. „ Doch deze „ zelfde gelijkenis, waarmede Jezus zijn oogmerk zoo „ volkomen bereikte, dat de Wetgeleerde zelf hem zijne „ toestemming niet weigeren kon;" ja, omdat zijn hart hem daartoe drong; „ deze gelijkenis behelst tevens het

„ voorbeeld eener liefdadigheid, die en ten aanzien der „ bron, waaruit zij gevloeid was, en ten aanzien der „ wijze, waarop zij beoefend werd, tot een model „ verstrekken kan, naar hetwelk wij onze bewijzen van „ liefde en hulpvaardigheid omtrent onzen evenmensch „ behooren in te rigten. — Uit dit oogpunt wilde ik „ deze gelijkenis met u beschouwen." — Zoo wel ontvouwing als toepassing zijn uitnemend. Doch, komen de Priester en de Leviet er niet wat al te gemakkelijk af? Is het zonder oogmerk, dat deze personen gekozen zijn? En moet niet eenigzins op de tegenstelling gelet worden?

V. *Het gewigt der verpligtingen, door het bezit van onderscheidende voorregten opgelegd.* Matth. V: 13. Uitgesproken den 21 Junij 1835, de laatste vóór het einde des Akademiejaars en tevens de eerste na den gedenkdag van Waterloo. Fraai spreekt de Hoogleeraar over het zout en de gepastheid van dit beeld. Nieuw zal welligt voor velen de volgende aanmerking zijn: „ Hier zou ligt eene bedenking kunnen oprijzen, „ of het zout wel zoo geheel zijn' smaak en prikkel „ verliezen kan, dat het tot niets meer nut of dienstig „ is! En echter, zoo men het gezegde moest opvatten, alsof er stond: indien het mogelijk was, dat „ het zout smakeloos wierd, dan zou de waarschuwing „ alle hare kracht verliezen. Doch wij moeten het zout, „ hetwelk wij gebruiken, en 't welk klip- of mijnzout „ is, dat, door vuur gezoden en uitgedampt, zijne „ kristallen vormt; wij moeten dit niet verwarren met „ het zout, waarvan men zich in Palestina bediende, „ en 't welk uit de doode zee afkomstig was. Dit „ zout, dat met harst- en pekdeelen bezwangerd is, is „ aan zulk bederf onderhevig," enz.

Nog een woord, dat onze opmerking trok: „ waarom ook een onverbreekbaar verbond een *zoutverbond* „ geheeten werd." Is dit werkelijk zoo? Recensent kent slechts een voorbeeld van later tijd, doch dat inderdaad op vroeger voorbeeld schijnt te rusten. Het

komt voor in PANSE's *Geschledenis van de verhuizing der Evangelische Salzburgers.* Toen deze eindelijk de hoop opgaven, om in hun vaderland te kunnen verblijven, en eene vergadering belegden, om over de verhuizing te spreken, toen lezen wij het volgende: „Nadat „zij rondom eene tafel, op welke een zoutvat stond, „waren nedergeknield, doopten zij de natgemaakte „vingers in het zout en hieven de regterhand ten hemel. „Den waren en driemaal eenigen God zwoeren zij „enz.., en namen daarop het zout, als eene heilige „hostie, tot zich. Niets was doodelijker voor de „zaak der radelooze Protestanten, dan dit zooge-„naamde *zoutverbond.*" (Zie ook het *Mengelwerk* dezer *Letteroefeningen*, 1830, N°. III.). Overigens is de leerrede vol stichting, eerst voor Akademieburgers, daarna voor allen, en wordt er ook het lot van den Icarus, die bij Waterloo viel, treffend in te pas gebragt.

VI. *Geschiedenis der genezing van den blindgeborenen.* JOH. IX: 1—12. „Dit IXde Hoofdstuk van „Johannes Evangelie is, in vele opzigten, ten uiterste „merkwaardig. Het behelst het verhaal eener wonder-„dadige genezing, die eenig is in haar soort. Het be-„helst een geregtelijk onderzoek naar de waarheid en „echtheid van het verrigte wonder, hoedanig wij elders „niet opgeteekend vinden. Het stelt het karakter van „Jezus, en als Leeraar, en als Verlosser des mensch-„doms, in een helder en belangrijk licht. En het is „eindelijk geschreven in zulk een' eenvoudig natuurlij-„ken trant, met zoo veel levendigheid en aanschouwe-„lijkheid der voorstelling, dat wij daarvan vruchteloos „een tweede voorbeeld, elders dan bij dezen Evange-„list, zouden zoeken. Ik heb besloten, over hetzelve „in drie achtereenvolgende leerredenen te handelen. „In het eerste vinden wij de wonderdadige genezing van „eenen blindgeborenen. Het tweede bevat de geregte-„lijke ondervraging enz. Het derde stelt ons Jezus „voor, die zich aan hem als den Zoon van God „openbaart."

Heeraar voor de hand liggende, trof ons toch de aanmerking, dat het heengaan van den blinde met de bestrekene oogen natuurlijk aanleiding gaf, om velen tot getuigen van dit wonder, en wel buiten de tegenwoordigheid van den Meester, te maken. Voorts beschouwt VAN DER PALM de wondergebeurtenis 1°. als een Goddelijk werk en 2°. als ten uitvoer gebragt door den van God gezondene. Dank hebbe de steller, daar wij wel eens eene kleine bedenking hadden, maar veel menigvuldiger gelegenheid vonden, om met volle, hartelijke toestemming te lezen.

VII. *Vervolg der Geschiedenis.* JOH. IX: 13—34. „ Hoe men van de waarheid verwijderd is, wanneer men „ zich in den waan gebragt heeft, van niet te kunnen „ dwalen, en daardoor voor alle verstandelijke overtuiging „ oogen en ooren gesloten heeft;" ziedaar de voorname leering van dit stuk.

„ Dat de Farizeën hier niet voorkomen als bijzon„ dere personen, maar als Regters, blijkt uit het ge„ sprokene vonnis der verbanning." Wij geven dit toe, maar moeten echter bekennen, in het geheele, zoo natuurlijke verhaal niets van het plegtige en afgemetene der regterlijke vormen te kunnen vinden. Het Oostersche is zeker de sleutel hiertoe. Wij behoeven niet te zeggen, hoe veel leerzaams en treffends deze rede bevat.

VIII. *Slot der Geschiedenis.* JOH. IX: 35—41. De Leeraar beschouwt Jezus hier in zijne menschlievendheid, zijne wijsheid en het eigen gevoel zijner Goddelijke grootheid, benevens zijne handhaving tegen de vijanden. Hierover zegt hij vele schoone en behartigingwaardige zaken. Ja, buiten tegenspraak maakt dit drietal leerredenen een belangrijk geheel; schoon wij toch niet durven zeggen, dat elke verklaring, hetzij van Jezus woorden, hetzij van den blinde, ons even gemakkelijk en voldoende is voorgekomen, en dat ons inzonderheid de taal des laatsten van alle bitsheid vrijgepleit schijnt te kunnen worden.

IX. *Jezus de voeten zijner discipelen wasschende.* JOH. XIII: 3—15. Wat er in dezen tekst op te hel-

deren viel, dat is uitnemend opgehelderd. De wijze, de bedoeling, de gemoedsstemming van Jezus zijn daarbij naauwkeurig nagegaan, en, hoe bekend het onderwerp zij, wij vonden er nog al het een en ander; dat ons trof. Ten slotte wordt aangetoond, dat Jezus ook in deze handeling het oogmerk zijner hemelsche zending enz. treffend aan den dag legde. Deze toepassing heeft hare zeer belangrijke zijde, maar ik weet niet hoe het kwam, dat dit ons niet zoo terstond in het oog viel, dat wij deze toepassing niet verwacht hadden. Komt het misschien ook hierbij toe, dat wij door zeer bevoegde lezers zoo zeer gunstig en min gunstig over deze leerrede hebben hooren spreken?

X. *Jezus ter kruisiging weggeleid.* LUC. XXIII: 26—32. Een lijdenstekst, en wel een gewone. Het is niet onbelangrijk, eenmaal een' zoodanigen door VAN DER PALM behandeld te zien. Eerst ontwikkelt hij de gebeurtenis; daarna de gevoelens en overdenkingen, die daaruit voortvloeijen. In het eerst trof, maar bevreemdde het ons toch eenigzins, dat Simon van Cirene zoo stellig voor een' aanhanger van Jezus wordt uitgegeven. De aanmerking, dat het woordje *zij* niet in *men* moet veranderd worden, maar regtstreeks op de Romeinen ziet, is niet onbelangrijk. De toepassing is zeer stichtelijk.

Op het geschrevene terugziende, moeten wij erkennen, de stukken in derzelver juiste waarde weinig te hebben doen zien. Maar wie heeft dit ten aanzien van 's mans werk noodig, daar wij reeds betuigden, den ouden man, die af is en slechts nog op het lang bekende kan terugkomen, hier geenszins gevonden te hebben? Neen, het is nog altijd dezelfde helderheid, juistheid, gematigdheid en klaar inzigt in het woord van God, die wij er aantreffen. En zoo wij hier en daar op kleinigheden aanmerkten, het is omdat slechts deze den loop onzer gedachten somtijds stuitten. Ja, ook grootere kwamen ons wel eens bedenkelijk voor, en kunnen zeker anders beschouwd en anders behandeld wor-

den. Maar, wie zegt, dat het beter zou zijn? VAN DER PALM heeft onze aanwijzing in geen opzigt noodig; heeft zij eenige waarde, dan strekke ze slechts om den jeugdigen beoefenaar door zoo groot een voorbeeld niet al te onbepaald te laten wegslepen. Wij eindigen deze met den voortreffelijken man al het goede toe te wenschen, dat hij aan duizenden, al sprekende en schrijvende, moet gedaan hebben.

Het Christelijk geloof van SCHLEIERMACHER *in verband tot het Rationalismus beschouwd, door* J. H. REDDINGIUS, GZ., *Theol. Doct. en Predikant te Hoogeveen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1836. *In gr.* 8vo. 85 *Bl. f* :-75.

Godsdienstige waarheid en dwaling. Kan de eerste gevaarlijk, de laatste nuttig wezen? Een belangrijk woord voor onzen tijd. Te Leeuwarden, bij L. Schierbeek. 1836. *In gr.* 8vo. 31 *Bl. f* :-40.

De Christelijke vrijheid, eene uitboezeming van het hart, bij gelegenheid, dat de Doopsgezinde Gemeenten in ons Vaderland het eerste Eeuwfeest harer Kweekschool, te Amsterdam gevestigd, op den 6 *Dec.* 1835, *godsdienstig vierden. Met eene Bijlage. Door* R. POSTHUMUS, *Leeraar der Hervormden te Waaxens en Brantgum. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1836. *In gr.* 8vo. 32 *Bl. f* :-30.

Uit het werk van wijlen den *Berlijnschen* Hoogleeraar SCHLEIERMACHER, *der Christliche Glaube*, heeft de Heer J. H. REDDINGIUS eerst voor zichzelven bijeengezameld, en nu ook ten dienste van anderen uitgegeven, wat het resultaat is van deszelfs beschouwing van het Christendom, en aangetoond, dat deze een uitvloeisel was van het Rationalismus, in zijnen ganschen

omvang genomen. Rec. vindt er juist geen groote behoefte aan, dat zulks voor ons Publiek, althans in onze taal, geschiede, want niet voor iedereen is het noodig of nuttig; en de Godgeleerde kan, des verkiezende, er zich door het werk van SCHLEIERMACHER zelf mede bekend maken. Hij acht dus ook niet noodig, een breeder verslag van dit stukje te geven; maar verklaart nogtans naar zijn inzien gaarne, dat REDDINGIUS de opgenomene taak ordelijk en duidelijk, voor zoo veel dit bij de zonderlinge en dikwijls duistere voorstelling van SCHLEIERMACHER geschieden kan, volbragt, en er ten slotte te regt bijgevoegd heeft, dat wij het model van wijsgeerige beschouwing van de Godsdienstleer niet bij SCHLEIERMACHER, hoe goed hij het ook moge gemeend hebben, behoeven te zoeken, zoo lang wij zulke Wijsgeeren, als BORGER en VAN HEUSDE, kunnen volgen, gelijk hij met eenige plaatsen uit de *Disp. de Mysticismo* en uit de *Socratische School* bewijst.

Het stukje, onder N°. 2 voorkomende, is ontleend uit de *Allgemeine Kirchenzeitung* van BRETSCHNEIDER en ZIMMERMANN, en door den eerstgenoemden opgesteld. Het is een welgeschreven en nuttig stukje, waarbij nog wel iets te wijzigen of te voegen zou zijn; maar het geheel verdient behartiging, vooral ook in eenen tijd, waarin het voorgewende gezag van symbolische schriften ook bij Protestanten zoo dikwijls ter sprake komt. Liever dus, dan een dor uittreksel te geven, wil Rec., die het reeds vroeger met genoegen in het oorspronkelijke las, de lezing van het vertaalde aanbevelen.

Het stukje, bij N°. 3 opgegeven, bevat 1. eenen *Brief* van den Schrijver aan zijnen Vriend, den Heer J. H. HALBERTSMA, Leeraar bij de Doopsgezinden te *Deventer*, over de waarde der menschelijke, en bijzonder der Christelijke vrijheid, met een' enkelen wenk op het vrije Kerkgenootschap der Doopsgezinden, en op de kerkelijke gebeurtenissen des tijds. 2. Een *Gedicht*, nagenoeg van denzelfden inhoud, waaronder wij wel hier

en daar, gelijk onder den Brief, met den Maker zouden schrijven: *non ex arte (niet naar de kunst)*, maar nogtans gaarne gelooven, dat het is *ex animo (uit het hart)*, en dat er althans die goede zin in heerscht, dat hij er bijvoegen mogt; *uti et veritatis ac libertatis Christianae ergo, (zoo als ook ter zake van Christelijke waarheid en vrijheid.)* 3. Als bijlage, eene *Voorlezing* van wijlen den *Blyaschen* Predikant, P. BROUWER, PZ., in het laatst der achttiende Eeuw gedaan, over *de vrijheid in godsdienstige en burgerlijke gevoelens en begrippen*, of eigenlijk over het onregtvaardige en schadelijke van de vervolging om dezelve, thans, vooral ten aanzien van het politieke, gelukkig minder belangrijk dan in die dagen, en in zichzelve, hoe goed ook gemeend, juist niet van die hooge voortreffelijkheid, dat zij ons der uitgave waardig zou hebben toegeschenen.

De stem des wondermans uit de grot van het woud Brozeliand. Eene korte herinnering uit de geschiedrollen der Ridders van de ronde tafel. Door D. P. MANVIS, WILLEMSZ., *Art. Veter. P. Te Zutphen, bij* W. C. Wansleven. 1836. *In gr. 8vo.* 21 *Bl. f* :-20.

Jezus Christus, de Gekruisigde op Golgotha, is onzer aller vrijbrief naar de oorden der onverderfelijkheid. Een woord tot alle Christenen. Door D. P. MANVIS, WILLEMSZ., *Art. Veter. P. Te Zutphen, bij* W. C. Wansleven. 1836. *In gr. 8vo.* 17 *Bl. f* :-15.

Rec. zit waarlijk verlegen, wat hij van deze stukjes zeggen zal: in het eerste vooral is alles hem zoo duister, zoo in elkander gewikkeld, zoo raadselachtig, dat hij niet zeker durft zeggen, wat er de Schrijver mede

gewild heeft. Misschien is zelfs naam en titel des Auteurs mysterieus: de beide stukjes zijn wel gedagteekend uit *Loenen op de Veluwe*; uit *Art. Veter. P.* kan men wel *Artis Veterinariae Practicus* of *Professor*, (*Veearts*, of *Hoogleeraar in de Veeärtsenijkunde*) maar ook welligt eene geheel andere praxis of professie lezen: wie weet ook, (het zou het eerste voorbeeld niet zijn) of de naam zelf niet verdicht is? — Maar nu de inhoud dan? — Ja, lieve Lezer! die is zoo ingewikkeld; scherts en ernst, fabel en waarheid schijnen daarin zoo dooreengemengd, dat Referent het geheele stukje grootendeels zou moeten uitschrijven. — Maar de bedoeling dan ten minste? — Ja, nog eens, bescheiden Lezer! Referent weet het niet regt; hij meent wel op een paar plaatsen eene of twee belangrijke waarheden, de eene eigenlijk, de andere allegorisch ingekleed, voorgesteld te zien; maar hoe die met het geheele sprookje, zoo als het daar is, zamenhangen, het ligt misschien aan zijne zwakke oogen, dat hij dit niet ziet. Hij heeft er wel niet tegen, dat de fabel de naakte waarheid somtijds onder haar kleed bedekt; maar dat kleed moet dan toch niet van al te donkere stof of te digt toegemaakt zijn; want anders zou men de waarheid wel eens kunnen miskennen, en der fabel toeroepen: „*Non digna es legi, quae non vis intelligi*," d. i. (Wilt gij niet verstaan zijn, dan verdient gij ook niet gelezen te worden.) Hij wil ook het goede van des Schrijvers vernuft en schrijfstijl niet miskennen, zoo min als deszelfs ernstige bedoeling; maar juist hierom ware het welligt te wenschen, dat deszelfs vertelseltje wat minder raadselachtig geweest ware.

Het tweede stukje is, ja, over 't geheel duidelijker van inhoud: evenwel die benaming van „*vrijbrief* naar de oorden der onverderfelijkheid," waarmede „JEZUS CHRISTUS, de Gekruisigde op *Golgotha*," (*) hier

(*) Bij deze gelegenheid eens eene vraag: Waarom noemen toch sommigen, bij hun gewagen van het lijden en ster-

benoemd is, komt Rec. vrij gezocht en niet zeer Bijbelmatig voor, zoo als hij ook de fpreekwijzen, dat JEZUS kwam, om „ *onze fchuld met God te vereffenen*," om „ *God met zijne kinderen te verzoenen*;" dat „ *Hij* het *hoogfte* voorwerp onzer hartelijkfte vereering is, op wien onze liefde *onverdeeld* moet gerigt blijven," en eenige dergelijke, er liever niet in gezien had, als zijnde, naar zijne meening, noch naar de letter noch naar den geest des Evangelies. — Het ftukje zelf is hoofdzakelijk eene foort van preekje over 1 JOAN. II: 1b. Aan de daarin uitgedrukte bedoeling des Schrijvers, om geloof en liefde, en vereeniging aller Christenen in de hoofdzaak des Christendoms, zonder aanzien van, en vooral zonder haat om verfchillende denkwijze of vereeringsform, te bevorderen, doet Rec. gaarne hulde, en is het in de hoofdzaak wel genoeg met hem eens, offchoon hij de noodzakelijkheid der uitgave van dit ftukje tot dat einde niet inziet.

———

ven des Zaligmakers, den naam van *Golgotha* zoo dikwijls? Ook deze Schrijver is er mild mede. Wij vinden in de nagelatene redenen en fchriften der Apostelen geen ééne plaats, (behalve in de gefchiedenis) waar zij aan die *Jeruzalemfche hoofdfchedelplaats* zoo veel eer bewijzen: en waarlijk te regt! zij hadden met gewigtiger zaken te doen; maar helaas! de Christenen liepen maar al te dikwijls klanken, enkel klanken na.

Heelkundige Mengelingen, *door* J. P. KERST, *Chir. Doctor*, *etc. Met Platen. Te Utrecht*, *bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1835. *In gr. 8vo. XVI en* 258 *bl.* *f* 2-60.

Bijdrage tot de behandeling der Ophthalmia purulenta, *door Dr.* KERST, *Chirurgijn Majoor enz. Te Utrecht*, *bij* C. van der Post, Jr. 1836. *In gr. 8vo.* 40 *Bl.* *f* :-50.

Spoedig achter elkander zien twee lettervruchten van den Heer KERST het licht. Over onderwerpen van denzelfden aard handelende, kunnen zij gevoegelijk te zamen aangekondigd worden; te meer, dewijl de Schrijver in het eerst vermelde boek, bl. 226, *eenige opmerkingen omtrent de oogziekten der legers* heeft medegedeeld, van welke de waarnemingen als het vervolg kunnen beschouwd worden. Bij deze gelegenheid beschrijft hij deze oogziekte als „ eene eigenaardige atmos-„ pherisch-epidemische ziekte, (even als de cholera, de „ griep of influenza, de pokken (?), mazelen (?) enz.) „ die in eenige landen stationair of endemisch geworden „ is, en die, wat haren aard betreft, duidelijk (?) ca-„ tarrhaal is; zij is daarenboven *contagieus*, hoofdza-„ kelijk echter dan, wanneer zij den meer *purulenten* „ vorm heeft aangenomen.” De Schrijver tracht van bl. 227 deze stellingen nader toe te lichten. Het zoude te verre heenleiden, hem bij elke stelling op den voet te volgen. Toegevende, dat de oogziekte door de lucht gewijzigd wordt, is het echter gewaagd dit zoo stellig te bepalen, omdat geene der oorzaken, die men voor deze ziekte opgegeven heeft, den toets heeft kunnen doorstaan. Uit het oogpunt der zoogenaamde *compressionisten*, (bl. 228) die alles overdreven, heeft de Schrijver gelijk; maar wanneer men niet op één ding alleen, b. v. de stropdas, let, maar geheel de uitrusting, kleeding en leefwijze van den soldaat nagaat, dan valt er veel op zijne stelling af te dingen. De Heer KERST is der waarheid meer nabij, wanneer hij, bl. 234, *behalve de atmospherische oorzaken, ook nog eenige omstandigheden aanneemt, die, zoo zij niet de ziekte kunnen te weeg brengen, de verspreiding vooral zeer bevorderen.* Zij is uit het eerste oogpunt in het geheel niet in overeenstemming met „ wat tot de *nosologie*, „ vooral wat tot de *aetiologie* en *symptomatologie* de-„ zer ziekte behoort.” Dit loopt inzonderheid in het oog, wanneer de Schrijver van haren *catarrhalen* aard spreekt. Deze wordt door de ondervinding dikwijls ge-

logenstraft. Zij vertoont zich cattarhaal, wanneer dit karakter heerschende is; zij komt anders gewijzigd voor, wanneer een ander ziektekarakter gastrisch of rheumatisch de bovenhand heeft, hetwelk door Geneeskundigen zal bevestigd worden, wier ondervinding bij den Schrijver mede wel van eenig gezag zal zijn. — Het ware te wenschen, dat zij, die deze oogziekte op eene ruime schaal hebben gadegeslagen, hunne bevindingen niet terughielden. Zijn wij wèl onderrigt, dan heeft het hieraan in het Hospitaal te *Utrecht* niet ontbroken. Zij, die met de behandeling aldaar belast waren, zijn zeker niet ongelukkiger dan anderen geslaagd. Wat het *stationaire* en *endemische* betreft, — woorden, die niet hetzelfde uitdrukken, — zij heeft in *Engeland*, *Italië* en *Pruissen* tot nog toe even min opgehouden als in ons land. Omtrent het *contagieuze* (D) is de Schrijver thans van gevoelens, welke hij vroeger niet schijnt omhelsd te hebben, — dat de oogontsteking *besmettelijk* is. Teregt zegt hij, dat zulke sprekende gevallen, de vrucht der ondervinding, geen nader betoog behoeven. Wat de *voorbehoedingsmiddelen* betreft, is de Schrijver zeer kort; — wat zal men veel van deze verwachten, na het met waarheid door hem gezegde, bl. 231: *Al deze eigendommelijkheden zijn bij uitsluiting aan het beroep van militair verbonden, en kunnen de Gouvernementen of de Chefs der korpsen, met den besten wil, den soldaat aan deze oorzaken niet onttrekken?* Intusschen zoude een en ander in kleeding, vooral wat het hoofddeksel aangaat, nog voor vele verbetering vatbaar wezen. De Schrijver zal, wat de heelkundige behandeling aangaat, slechts ééne geneeswijze opgeven, door hem in 1830 reeds beproefd, tot dusverre evenwel als *remedium anceps* beschouwd, en niet zonder reden *hoervisch* (herofsch) genoemd. Zij bestaat in *het branden van het zoo zeer ontstoken oog met lapis infernalis*. De aanwending van dit middel wordt reeds in dezen bundel door met gunstig gevolg behandelde gevallen gestaafd. De *Bijdrage* dient daarenboven, om door

meerdere waarnemingen den goeden dunk van dit middel te bevestigen. Tevens wordt hier de behandeling volgens deze geneeswijze omschreven. Mogt zij op den duur door den Schrijver zoodanig bevonden worden, dat zij nog eens den roem wegdrage, *de methode te zijn, in staat om ook den meest verwoestenden vorm der oogontsteking met vrucht te bestrijden, zonder dezelve daarom als onfeilbaar op te geven!* (*Bijdr.* bl. 27.) Waarschijnlijk zal tot dusverre geen der Geneesheelkundigen, die in het Nederlandsche leger dien naam verdienen, en die wezenlijk genoegzame ondervinding gehad hebben, zich beroemen, *dat de door hen gevolgde geneeswijze onfeilbaar is.* De niet door den bril der onfeilbaarheid zienden zullen gaarne met KERST het navolgende onderschrijven: *Even als zulks bij andere epidemische ziekten plaats vindt, verheft zich de oogontsteking op zekeren tijd, zonder bepaalde oorzaken; en nu is het, dat onze beste pogingen schipbreuk lijden; zulks is mij ten minste meermalen voorgekomen.* (*Bijdr.* bl. 27.) Tegen zulk gevaar wordt deze methode als vooral behulpzaam opgegeven. De Schrijver zegt, bl. 239, *dat hij haar in de handen van een' ondervindingrijken en geoefenden Heelkundige gerust durft aanbevelen.* Waren er slechts vele van deze! In des Schrijvers geoefende hand, bij zijne ondervinding, zij dit zoo; maar, lettende op de veranderingen, welke de *cornea* door de aanwending van den *helschen steen* kan ondergaan, (*Bijdr.* bl. 16. 1.) achten wij deze geneeswijze eene gewaagde methode, vooral in de hand der genen, die tot dusverre door zoo veel *tijdelijks* nog tot niets *degelijks* hebben kunnen of willen komen.

Laat ons na deze beschouwing der *Bijdrage* tot de *Heelkundige Mengelingen* terugkeeren. De bijval, aan des Schrijvers *beknopt Verslag*, in het jaar 1830 uitgegeven, geschonken, moedigt hem aan, ook deze *Mengelingen* het licht te doen zien, ter vervanging van hetgeen hij toen besloten had jaarlijks te zullen vervolgen. De tijdsomstandigheden hebben hem hierin verhinderd.

Hij schijnt hiervan echter ook voor het vervolg af te zien, ten einde zijne waarnemingen liever mede te deelen aan de Genootschappen, welke den Schrijver met het lidmaatschap vereerd hebben. Wanneer men uit het Voorberigt, bl. X en XI, verneemt, in welke betrekkingen de Heer KERST elders vooral sedert het jaar 1830 heeft verkeerd, moet men zich grootelijks verwonderen over de onnaauwkeurigheid, welke in zeker berigt over het Rijks-Hospitaal te *Utrecht* heerscht. (*) Die, volgens den wensch van den steller van dit berigt, eene geschiedenis van dit Hospitaal zoude willen schrijven, zoude wèl doen, zich vooraf van betere bronnen te voorzien en naauwkeuriger in zijne mededeelingen te wezen.

Deze Mengelingen worden geopend met een overzigt van het meest belangrijk voorgekomene in de *heelkundige afdeeling* van het Rijks Militair Hospitaal ter instructie te *Utrecht*, gedurende het jaar 1830, 1831 de drie eerste, 1834 de twee laatste maanden. Wanneer de Schrijver geruimen tijd kon besteden aan het van vroegere jaren verzamelde, schijnt er groote spoed gemaakt te zijn met de twee laatste maanden van 1834: waartoe deze? Hij behoefde zich immers, bij de terugkeering tot zijne vroegere betrekking, niet als op nieuw aan te bevelen? Het is waarschijnlijk aan deze overhaasting, dat het groot aantal zinstorende drukfouten toe te schrijven is, nog meer in getal dan de aanteekeningslijst opgeeft. Van bijzondere onachtzaamheid getuigt onder anderen in de Voorrede, bl. X, de aanhaling van BAGLIVIUS, alwaar *filium* in plaats van *filum* gelezen wordt. Dit Hoofdstuk is in meerdere §§ verdeeld. Nevens bedenkingen over het beenbederf, worden eenige der voornaamste verrigte kunstbewerkingen beschreven; § 2. de vorming van eenen nieuwen weg voor de tranen; § 3. wijziging van de kunstbewerking

(*) *Verfraaijingen, veranderingen en verbeteringen van Utrecht na* 1820.

der zakwaterbreuk door onderbinding, (methode van den Heer VAN ONSENOORT;) § 5 de wegneming (*resectio*) van den buiten-enklaauw. Dewijl het geval van den Hoogleeraar MULDER geene gelukkige uitkomst had, ware het wenschelijk geweest, dat de Heer KERST dit geval ten einde toe had kunnen gadeslaan, want zóó doet het ter vergelijking weinig af, daar het einde den Schrijver slechts van hooren zeggen schijnt bekend te wezen. Belangrijk ware het insgelijks, den geheelen afloop der *exstirpatio* van het *os cuboideum*, met de twee laatste navoetsbeenderen en teenen van den linker voet, aan den fuselier H. RENAU, te vernemen. Waarnemingen van zulk een' belangrijken aard moesten niet dan in derzelver geheel medegedeeld worden. Het is toch niet alleen te doen, of en hoe eene operatie is verrigt, maar vooral, met welk gevolg zij is bewerkstelligd. Daarom moet men zich te meer verwonderen over den grooten spoed in de mededeeling der waarnemingen van de twee laatste maanden des jaars 1834, ten ware er bijzondere redenen voor mogten bestaan, die de Schrijver echter niet geraden schijnt geoordeeld te hebben wereldkundig te maken. In § 8 wordt over den doodelijken uitgang eener *gonarthritis* gesproken. De uitweidingen, of eenig gezwel aan de gewrichten den naam van breuk verdient, vervallen nagenoeg door het zeggen van den Schrijver, dat zij niet in alle opzigten aan de *definitio* der *herniæ* voldoen (bl. 47). Voor de verandering, waardoor dit geval doodelijk werd, waren geene oorzaken te vinden, in zoo verre men hier niet aan eene stofverplaatsing zoude kunnen denken, bij gebreken van dien aard, uit rheumatische oorzaken voortvloeijende, niet geheel zeldzaam. Wenken, door WARDROP te dezen opzigte medegedeeld, verdienen zeer de aandacht. § 9 behelst eene waarneming van *otorrhœa cerebralis*, met de lijkopening; zeer belangrijk vooral door de laatste. Den *practicus* zal dit geval geene bijzondere oplettendheid leeren; maar het zal den wetenschappelijk gevormden Arts indachtig maken, dat de aandoeningen der ooren

des te meer de aandacht verdienen, naarmate de bewerktuiging en de verrigtingen van het oor nog meerdere nafporingen behoeven. In § 10 wordt eene zeer uitvoerige ziektegefchiedenis, met lijkopening, van eene vermeende aderontfteking medegedeeld. Dit geval is hoogstbelangrijk, maar niet geheel uit het gezigtpunt, waarop de Schrijver zich plaatst. De vaataandoening in het bekken was waarfchijnlijk een gevolg der ziekelijke aandoening van de *genitalia*, en kan ook in verband ftaan met de ziekelijke gefteldheid der lever. Op bl. 177 komt de Schrijver op dit onderwerp terug, vermoedende, dat de koortfen, door hem waargenomen, met eene aderontfteking in verband ftonden. Hij voegt daarbij: *dat de ondervinding beflisfe, of de aderontfteking zich meermalen onder eenen tusfchenpoozenden vorm voordoet.* Men zie intusfchen de leververrigting niet over het hoofd. Bij vele verwondingen en andere uitwendige beleedigingen fchijnt dit ingewand ligtelijk te lijden, en de geftoorde verrigting der lever is van grooten invloed op het overig geftel; hiervan ftrekke ten bewijze de geelzucht, met hare foms fchromelijke gevolgen. De uitwendige overeenkomst van het lijk met die aan gele koorts bezwijken wijst reeds daarheen. De meeste der bl. 79 aangehaalde bewijzen duiden niet afdoende op aderontfteking; vooral is het opgegeven onderfcheid tusfchen de concretiën in gezonde en ziekelijk geftelde aderen niet zeer duidelijk (bl. 79, noot a). Eerder fchijnt hier eene eigenaardige bloedsontaarding aanwezig, zigtbaar in de bijna overal heerfchende gele kleur. Bl. 84 geeft de Schrijver op, dat de roode kleur van *imbibitio* fchijnt te moeten afgeleid worden; de gele kleur werd echter noch door water, noch door alcohol uitgetrokken, een bewijs voor de innige vereeniging van zulk beginfel met het weeffel. De tijdsbepaling omtrent de vorming des knobbels, bl. 85 a, is al zeer ftellig. — Dit Hoofdftuk wordt door eenige korte aanteekeningen gevolgd, voor geen uittrekfel gefchikt.

(*Het vervolg en flot hierna.*)

Bedenkingen over de Korenwetten, *door* J. ACKERSDIJCK. *Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde. 1835. *In gr.* 8*vo.* 58 *Bl. f* :-75.

Zou de tegenwoordige Graanwet door geene andere kunnen worden vervangen, *waardoor de bedenkingen*, *daartegen ingebragt*, *konden weggenomen en de Landbouw meer regtstreeks kon ondersteund en verbeterd worden?* *Door* J. VAN OUWERKERK DE VRIES. *Te Amsterdam*, *bij* ten Brink en de Vries. 1836. *In gr.* 8*vo.* 47 *Bl. f* :-60.

Het stelsel der korenwetten is door geen onzer landgenooten, die over Staathuishoudkunde geschreven hebben, van JAN DE WIT af tot GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP toe, aangeprezen. „Zal het desniettemin bij ons worden ingevoerd?" Met deze vraag eindigt de bekwame Schrijver van het eerste der boven vermelde werkjes zijn opstel. De vraag is beslist, en de uitkomst zal leeren, (of heeft reeds geleerd) of de Landbouw bij de invoering dier wetten dat voordeel heeft, 't welk de voorstanders derzelven er zich van beloofden.

Het komt ons voor, dat men niet wel overtuigender eene zaak behandelen kan, dan de Heer ACKERSDIJCK in zijne *Bedenkingen* gedaan heeft. Vooringenomenheid alleen met eenig stelsel kan de kracht dezer redenen miskennen. Deze wetten zijn alleen in het voordeel van den *landeigenaar*, niet in het voordeel van den *landbouw*; zij bevoordeelen eene klasse van burgers ten nadeele van andere. „De landeigenaar heeft eene bezitting, die „uit haren aard zeer ongelijke inkomsten oplevert; nu „heeft de korenwet ten doel, om de ongunstige kansen „op rekening der natie te brengen en de gunstige aan „den eigenaar te laten." (Bl. 32.) Geen middel is geschikter, om het graan steeds op een' middelprijs te houden, dan vrije en onbelemmerde handel. Dien mid-

delprijs, als gevolg van vrijen handel, vond men in *Holland*, ook volgens getuigenis van Fransche en Engelsche Schrijvers. „ Is het niet alsof wij ons schaamden verstandiger gehandeld te hebben dan anderen?" (Bl. 27.)

Mogt men er toch meer en meer van overtuigd worden, dat geen maatregel van Staathuishoudkunde aanprijzing verdient, dan die in het belang van *allen* is! Alle burgers hebben er belang bij, dat zij de eerste levensbehoeften zoo goedkoop mogelijk bekomen. Een jaar van schaarschte is voor het algemeen eene ramp, al bevordert het ook de belangen van eenen landeigenaar, die zijn koren tegen hoogere prijzen verkoopen of meerder pacht van zijnen huurder erlangen kan. De korenwetten zijn, dunkt ons, belastingen op de zegeningen des Hemels.

Voor zijn eigen bijzonder belang moet elk in 't bijzonder zorgen. Geeft de tarwe geen voordeel, welnu, men vervange dezelve, zoo veel mogelijk, door andere gewassen, die meer voordeel opleveren. Wij verwijzen naar de *Gedachten over den Landbouw* van den Heer POUS, waarvan wij vroeger verslag gaven, (*Letteroef.* Jan. 1836, bl. 41, 42) en welke evenzeer door den Heer ACKERSDIJCK geprezen worden, als zij ons alle aanbeveling en behartiging overwaardig toeschenen.

Wij weten hier niets beter bij te voegen dan de woorden van BULWER: „ Sir *Harry Hargrave* geeft elken winter honderd en twee brooden aan de armen. Het is goed, dat de werkman nu en dan een brood voor niet heeft; maar, Sir *Harry!* zou het niet beter zijn, hem in de gelegenheid te stellen altijd goedkoop brood te bekomen? Goedkoop brood! wat zegt gij daar? *Sir Harry thinks of the rents, and considers you a revolutionist for the question.*" Zoo ver zal het bij ons ook nog kunnen komen, wanneer men op den nu ingeslagen weg voortgaat. Korenwetten zijn aristocratische, geene populaire wetten.

N°. 2 is, gelijk reeds de titel aanwijst, geschreven ná de aanneming der Graanwet. De Schrijver stelt het mo-

gelijk, dat men er van terugkome, en wil haar dan door eene andere doen vervangen. Hij erkent, de eerste aanleiding tot zijn ontwerp aan het meergemelde werkje van den Heer POUS verschuldigd te zijn. Wij kunnen ons niet weêrhouden, het volgende (mogt het alzoo nog meer algemeen bekend worden en nut stichten!) af te schrijven: „Hoe is het mogelijk, dat menschen, die het „bedrijf des Landbouws in den grond verstaan en met „gezond verstand en oordeel zijn begaafd, zulke edel„moedige voorlichtingen, teregtwijzingen en aanbiedin„gen kunnen in den wind slaan, en niet liever zelve „de handen naar het werk uitsteken, om daardoor de „eer hunner eigene onafhankelijkheid te handhaven, dan „te dulden, dat er ten hunnen behoeve eene belasting, „die op de geheele Natie drukt, wordt afgevorderd, „om daaruit soms anders welgestelde, zoo niet zelfs „vermogende, familiën te alimenteren? Een welinge„rigt Armbestuur zou weigeren toelagen tot onder„steuning uit te reiken, zoo lang er voor hen, die be„deelingen verlangden, nog zoo vele uitzigten en mid„delen voorhanden waren, om zich zelve een eerlijk „bestaan te verzekeren. Het karakter van den *Hollan„der* is niet laag genoeg, dat wij den nijveren, eerlij„ken Landman, en nog minder den vermogenden Land„eigenaar, het *opzet* zouden toeschrijven, om met eene „onkiesche zorgeloosheid het er maar op te laten aan„komen, bij de gedachte: wat er op den prijs onzer „landprodukten te kort schiet, mag de Natie er bij leg„gen! Die verdenking komt bij ons niet op, en wij „hebben de vergelijking van *armenbedeeling* dan ook „alleen voor dat derde aangevoerd, om het eergevoel „van onafhankelijkheid in de borst van elk braaf Land„bouwer of Eigenaar op te wekken, door hem de kleur „te laten zien, die zijn onderstand verkrijgen zou, wan„neer eigene bereikbare wegen en middelen verwaarloosd „werden." (Bl. 14, 15.) Het ontwerp van den Schrijver zou dan ook meer een' regtstreekschen onderstand te weeg

brengen, welke afhankelijk zou zijn van de vervulling van zekere voorwaarden, waaraan elk eigenaar of pachter zich onderwerpen moest. Hij zou zijne bouwlanden door eene Commisfie moeten doen onderzoeken. Reeds dit onderzoek zouden velen niet verlangen, en de onderftand zou daardoor flechts aan een betrekkelijk gering aantal landeigenaars en landbouwers behoeven verftrekt te worden. Bij lage prijzen zou men premiën tot fuppletie aan hen uitreiken. De gelden daartoe zouden door opcenten op het patentregt der zeehandelaars in het algemeen en der handelaars in granen in het bijzonder en op den accijns van het gemaal kunnen gevonden worden. De Heer VAN OUWERKERK DE VRIES geeft dit ontwerp flechts in groote trekken en in het algemeen op. Of het in de uitvoering zoo gemakkelijk zoude zijn, durven wij niet beflisfen. Maar wij gelooven niet, dat men zoo ligt van de thans door de Regering ingevoerde Graanwet terug zal keeren; en wij vreezen bijkans, dat de Schrijver van N°. 1 het ontwerp van den Heer DE VRIES rekenen zou tot die maatregelen, welke het gewenschte doel niet bereiken kunnen: „Geene „ wetten, geen dwang kunnen den loop der jaargetijden „ veranderen, of de aarde noodzaken om fteeds gelijken „ oogst op te leveren. Daarentegen heeft de ondervin- „ ding geleerd, dat, waar men de natuur in haren loop „ niet ftoorde, maar den handel in granen volkomen „ vrij liet, de ongelijkheid van voorraad en prijzen het „ minfte plaats vond." (ACKERSDIJCK, bl. 14.) Intusfchen laten wij de beoordeeling van het ontwerp van den Heer DE VRIES aan het meerder doorzigt van hen over, die met de Staathuishoudkunde in haren geheelen omvang bekend zijn. Aan de zoodanigen onder onze Volksvertegenwoordigers zagen wij gaarne deze zaak dringend aanbevolen, opdat men nog in tijds, zoo men werkelijk gedwaald heeft, waaraan wij ook na de lezing dezer beide ftukjes bijna niet twijfelen, van den verkeerden weg terugkeere; hoezeer het niet waarfchijnlijk

is, dat een daartoe ſtrekkend voorſtel der tweede Kamer genoegzamen onderſtand in de eerſte vinden zou, om aan den Koning te kunnen worden aangeboden.

Aanhangſel op het Algemeen Woordenboek van Kunſten en Wetenſchappen van G. NIEUWENHUIS, *bijeenverzameld en in orde gerangſchikt door een vaderlandsch Geleerde. IIde Deel. C—F. Te Nijmegen, bij* J. F. Thieme. 1835. *In gr. 8vo.* 712 *Bl. f* 7 - :

Met genoegen zien wij, dat dit aanhangſel op het Woordenboek van wijlen den Heer NIEUWENHUIS met ijver wordt voortgezet, zekerlijk op eene wat groote ſchaal, want *twee* Deelen voor *zes* letters is voor een *ſupplement* ruim genoeg; doch alles hangt af van het denkbeeld, dat men zich van zulk een *ſupplement* maakt. Was inderdaad het oorſpronkelijke werk van dien aard, dat het aan alle vorderingen van den beſchaafden, maar ongeleerden lezer voldeed, en hield zich de *aanvulling* of het *aanhangſel* (gelijk het op den titel, misſchien minder gelukkig, genoemd wordt, want voor een' *ſtaart* is het te lang en te dik) alleen met beuzelachtige, met moeite bijeengeraapte, nalezingen bezig, dan, ja dan zou het beſtek ongetwijfeld te breed zijn. De behoeften van den gezelligen omgang aan de eene, van de kennis aan landen, ſteden, andere eigennamen en kunsttermen, die zelfs in de geſchriften van den dag, laat ſtaan in meer wetenſchappelijke ſtukken voorkomen, aan de andere zijde, zijn zoo groot, dat de ſchaal van acht Deelen, waarop de Heer NIEUWENHUIS zijn werk had aangelegd, toch wel wat te bekrompen was, en er veel is achterwege gebleven; terwijl ook in de 16 of 17 jaren, die ſedert het begin of het einde van het tijdperk der uitgave verſtreken zijn, zoo veel is voorgevallen, zoo vele ſterfgevallen hebben plaats gehad, zoo vele nieuwe ontdekkingen in onderſcheidene vakken gedaan zijn, dat reeds dit alleen zulk een *ſupplement* bijna zou wenſchelijk maken. Aan deze dubbele behoefte wordt nu zeer goed voldaan. Wij hebben hier weder eene menigte Artikelen van meer of min, doch doorgaans van eenig en ſomtijds van groot belang en niet weinig waarde. Onder de vaderlandſche eigennamen of woorden vinden wij hier CAMPER (A. G.), CANNEGIETER (Vader en Zoon), de Admiraal VAN DE CAPELLEN, VAN

CAPPELLE (de in 1829 overleden Hoogleeraar), de Gouverneur-Generaal CARPENTIER, de portretschilder CASPARI, *Celebes* (eene zeer lezenswaardige beschrijving van het nog weinig bekende *Loewoe* op dat grootendeels *Nederlandsche* eiland, en aansporing aan onzen landaard, om betrekkingen daarmede te openen), CHALMOT, CHAUDOIR, (Hoogleeraar te *Franeker*), THEODORUS ADRIANUS CLARISSE (eene levensschets, grootendeels uit de eigene mededeelingen des nog levenden beroemden Vaders overgenomen), CLIGNETT (J. A.), COORNHERT, CORVER (de beroemde tooneelspeler), P. CUNÆUS (geleerd Oosterling), D. VAN CLOON (Gouverneur-Generaal van *Neêrlands Indië*), *Curaçao* (een zeer uitgewerkt en zaakrijk Artikel, vooral voor de geschiedenis en den handel van dat eiland belangrijk), DAENDELS, DAINE (indien deze vervalscher en verrader, wiens vroegere misdaad met *f* 43000 beloond is, en hem dus tot nieuwe heeft aangemoedigd, een *Nederlander* mag heeten), de natuurkundige DAMEN, de oudheidkenner en verzamelaar PIETER VAN DAMME, de aardrijkskundige OLFERT DAPPER in de 17de Eeuw, wiens werken nog altijd waarde hebben, en zelfs door vreemden worden aangehaald (de verzamelaar oordeelt er minder gunstig over), PETRUS DATHENUS, moetende eene soort van Apologie voor dezen woelgeest zijn, hoewel alle de feiten, waardoor hij de Hervorming, door overmaat van *revolutionaire* beweging, in *België* in een' kwaden reuk gebragt en bijna heeft uitgeroeid, daarin moeten erkend worden. Indien men de spreuk des Zaligmakers: *Met welk oordeel gij oordeelt, zult gij geoordeeld worden*, voor waar erkent, zoo kan de uitspraak der Geschiedenis omtrent dezen lasteraar van den verlichtsten en *liberaalsten* man van zijnen tijd, WILLEM I, bijna niet sterk genoeg zijn. Tot de rampzalige Psalmberijming van dezen omwentelaar toe neemt de verzamelaar in zijne bescherming; men moet in een' *berijmer der verhevene Psalmen* een *volslagen gemis van dichterlijken aanleg* niet ten kwade duiden, want de man werkte *in haast!* Maar

Le tems ne fait rien à l'affaire!

zeggen wij met ALCESTES. „Wij willen niet gispen," dus eindigt het verslag. Wel nu, schrijf dan geene Geschiedenis, zoo gij besloten hebt, alles, wat u voorkomt, te

prijzen! Bij DELLEBARRE, den vermaarden gezigtkundige, kon men hebben opgemerkt, dat hij zijne laatste jaren bij zijnen zoon te *Leyden* heeft doorgebragt. Voorts vinden wij hier *Delfland*, VAN DEVENTER, de *Hollandsche* Graven DIRK, *Dokkum*, *Domburgsche Oudheden* (uitvoerig en oordeelkundig), *Dordrecht* (opgave van den handel in 1832 en 1833), *Dordsche tras* (bewijs van deszelfs groote voordeelen boven het zoogenaamde kunst-cement van CASIUS), *Drenthe* (uitvoerig), R. K. DRIESSEN (met geleerde aanteekeningen), *Vrijheid der Drukpers* (in de Vereenigde Nederlanden), *Duinen* (een geleerd en landbouwkundig Artikel), CORNELIS FRANSEN VAN ECK, de *Eem*, *Eendracht* (rivier tusschen *Tholen* en *Bergen op Zoom*, welke stad daarbij echter niet genoemd wordt), *Eendragt* (der *Nederlanders* sedert 1830), een Artikel zoo vol eigenlof, dat wij het eerst voor *ironie* hielden. „De eer, een *Nederlander* te zijn, werd met den dag grooter; „het zoogenaamde *Engelsche* volkskarakter zonk weg bij „het onze; hun opgevijzeld Patriotismus was *wind* bij het „onze, en de hooggeroemde *Duitsche* vaderlandsliefde was „*klatergoud* bij de onze." Dus ook de heldenzangen, de opoffering en de dood van KÖRNER en zoo vele heldhaftige jongelingen, die zelfs NAPOLEON te *Lutzen*, *Bautzen*, *Leipzig* enz. durfden onder de oogen zien? Waarlijk, dit is overdrevene vaderlandsliefde! Anders is het Artikel wèl en naar waarheid gesteld. Daarop volgen van onze landgenooten EISINGA, EKAMA, EPKEMA (uit het verslag des Heeren SIEGENBEEK bij de Maatschappij van Ned. Letterkunde), *St. Eustathius* (eiland), BAART DE LA FAILLE (Hoogleeraar te *Groningen*), FEITH, *Ferwerd* (*Friesch* dorp), *Fyenoord* (*Maas*-eiland bij *Rotterdam*, met eene groote stoommachine-fabriek), FORSTEN VERSCHUIR (Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Groningen*) en *Friesland*.

Onder de andere Artikelen hebben wij vooral opgemerkt CAPO D'ISTRIAS, als minder uitgewerkt, en wiens moord *daaraan* wordt toegeschreven, dat *vele zijner handelingen minder goed moeten geweest zijn*. Dus zijn ook HENDRIK IV en WILLEM I zekerlijk om hunne zonden vermoord? CAPO D'ISTRIAS viel als slagtoffer eener woelzieke partij, die hij tot orde en pligt en rust brengen wilde, maar die niets van dat alles begeerde. De *Charruanen* (schildering van eenen merkwaardigen *Zuid-Amerikaanschen* volksstam),

China (keurige nalezing der jongste berigten over dat land en volk.) CHI-TSOU wordt genoemd de eerste *Tartaarsche* Vorst, die den *Chineschen* troon besteeg, *een tijdgenoot van* LODEWIJK XII. Dit gaat niet zamen. De *Tartaren* (dit woord in den ruimsten zin genomen) hebben *tweemaal China* veroverd, de eerste maal in de dertiende, de tweede keer in de zeventiende Eeuw; de eerste maal werden zij na een honderdjarig bezit daaruit verdreven, en LODEWIJK XII leefde op het einde der vijftiende en het begin der zestiende Eeuw: het zal dus LODEWIJK IX of LODEWIJK XIV moeten zijn. Het Artikel *Cochenille* is omtrent de geschiedenis van dat insekt merkwaardig. Een *Nederlander* ontdekte eerst in *Europa*, dat het een dier en geene plant was. De overplanting van deze kostbare verwstof (het insekt met de *Nopal*-plant) naar *Java* wordt daarbij verhaald. Het *Colifeum* te *Londen* is thans eene plaats van vermaak, met een *Panorama* vereenigd, en de oude *Vauxhall* oneindig in pracht van aanleg te boven gaande. CUVIER, de groote natuurkundige, wordt naar verdiensten geschilderd; de *Dagbladen*, vooral in *Engeland* en *Noord-Amerika*, in derzelver onbegrijpelijke vermenigvuldiging geschetst; het tegenwoordige *dansen* zeer donker afgemaald, waarin ook inderdaad al het kunstmatige door wilde en woeste walsen en galopades wordt verdrongen. Aan Koning DAVID, gelijk aan den Schilder van dien naam, is een Artikel toegewijd, (het eerste gansch niet in den geest van BAYLE.) De *Deensche*, gelijk de *Engelsche* en *Fransche* Letterkunde in den jongsten tijd worden beschouwd, alsmede *Deenemarken* over 't algemeen, en de *Fransche* Geleerden DENON en DESSAULT; DIEBITSCH en de *Czarewitsch* CONSTANTIJN worden vergeleken. Men vermeldt de stoomboot-vaart op den *Donau*. De afschaffing der *doodstraf* wordt aangeprezen door het voorbeeld van *Otahiti*. De doorgraving van *Amerika* wordt in derzelver mogelijkheid beschouwd. Dat de *Elbe* eigenlijk *Halbe* zou heeten, omdat zij *Duitschland* midden door snijdt, is hoogst onwaarschijnlijk; reeds de *Romeinen* noemden haar *Albis*, en toen waren de grenzen van *Duitschland* toch geheel anders dan thans. Op het woord *Eleusis* vindt men een zeer goed beredeneerd onderzoek naar de *Mysteriën* der Ouden en derzelver eigenlijke bedoeling. De bevolking van *Europa* maakt het onderwerp van een ander belangrijk Artikel uit. Op DANIEL DE FOE vindt men eene aardige geschiedenis van

het ontstaan des beroemden ROBINSON CRUSOË's: de tijdrekening is echter wat in de war; want ALEXANDER SELKIRK leefde in den aanvang der achttiende Eeuw, dus nog niet in 1691, op zijn onbewoond eiland. Het *iets over Frankrijk* is van niet weinig belang.

De lezer ziet uit het bovenstaande, in weerwil van eenige aanmerkingen, dat wij dit Deel met veel genoegen hebben doorgezien. Wij hopen, dat de volgende Deelen daaraan zullen gelijkblijven.

Eeuwzang op het tweehonderdjarig bestaan der Utrechtsche Hoogeschool, toegeëigend aan derzelver krijgshaftige Voedsterzonen, *door* G. A. C. W. *Marquis* DE THOUARS. *Te Utrecht*, *bij* L. E. Bosch. 1836. *In gr. 8vo.* 44 *Bl. f* :-30.

Bij het lezen van dezen *Eeuwzang*, heeft Rec. in de voorafgaande *Toewijding* aan de Utrechtsche Studenten, en in de drie laatste bladzijden van den Zang zelven, als het meest ter zake dienende, en het meest in duidelijken en vloeijenden dichtstijl voorgedragen, het meeste behagen gevonden. In het overige ontbreekt het ook wel niet geheel aan goede en vloeijend gedichte plaatsen; maar er komen te veel uitweidingen over allerlei zaken in voor, die te ver van het onderwerp verwijderd zijn, hetzelve te veel verdonkeren, en als *loci communes* op zichzelve staan; zoo als die over de dooden en over het verledene, bl. 18—27; over de zorg van God in het algemeen en voor Nederland, bl. 29, 30, en nogmaals bl. 36, 37, waar naauwelijks met een paar regels aan de Utrechtsche Hoogeschool gedacht wordt; over Gods onveranderlijkheid, bl. 33, 34; over NAPOLEON, bl. 35, van wien reeds vroeger gesproken was; over de krijgsdapperheid der Utrechtsche Studenten, bl. 39, dat daar veel minder in verband met het overige staat, en minder te pas komt, dan in de *Toewijding*, waar er reeds gepaste melding van gemaakt was. — Ook stiet Rec. hier op verscheidene plaatsen, die hem duister, en uitdrukkingen, die hem min gepast voorkwamen. Tot de eerste behooren b. v., bl. 20, de „*scharen van barbaren*," die „*zweven heden in dit Eden als gestalten voor zijn*" (des Bards) *schreên*;" die „*zwaarden en standaarden*," die „*weemlen op dit gloriefeest*;" die „*heldentallen en vasallen*," welke „*staken beurtlings d'af-*

„ *scheidsgroet*;" bl. 30, God, „ die *vervuldigt* '*t eeuwge in* „ *d' eeuwgen Almachtsvloed*;" bl. 32, „ *al die nachten*, (welke?) „ '*t dierbaar Neêrland toebedeeld*;" bl. 33, „ *want* „ *geen Eeuwgeest Leidt ons Eeuwfeest*, *Maar Gods vlekloaze* „ *Englenwacht*," en dit wel als eene reden van de onmiddellijk voorgaande opwekking: „ Feestgenooden! Ook de doo„ den, die daar" (bij Quatrebras enz.) „ vielen, thans her„ dacht;" bl. 38, „ *Als een regen Neêrgezegen*" (voor *neêrgedaald?*) „ *Op den dorstend*'" (voor *dorstenden?*) „ *akker*„ *grond*, *Moog*'" (voor *mogen?*) „ *uw teugen Ons verheugen* „ *In den blijdsten morgenstond*;" en verder: „ '*t Mocht hier* „ *klaatren*, *Langs de waatren*, God der Vaadren, U ter eer!" Wat mogt er klateren? er gaat niets vooraf, dan „de feest„ zon, die veel schooner klimt dan weleer;" bl. 40, „ *Waar* „ *bij* '*t knoppen De eerste droppen Van den doopdauw ne*„ *derzeeg*," (moest het misschien *nederzegen* zijn, doch dat hier om de voetmaat niet kon? maar ook dan nog is de plaats duister.) — Tot de laatste (de min gepaste uitdrukkingen) schijnen onder anderen de volgende te moeten gebragt worden: in de *Toewijding*, *Gods Bondsvolk*, dat wel op Israël, maar niet op Nederland past, gelijk elders, bl. 36, *op Jezus zoenbloed pleiten*, dat niet naar het Evangelie is, hetwelk ons meer geldt dan BILDERDIJK, op wien DE THOUARS zich tot verdediging van deze spreekwijze beroept, in zijne *Aanteekeningen op de Citadel van Andwerpen*, D. II, bl. 195, 196, en aldaar *Slangverworger*, en bl. 38 *Nachtverneêrder*, dat zeer ongepast van God gezegd wordt; *ontploken* voor *uitgebreid*, en elders „ door den gloed *gebloosd*," misschien te oud, om algemeen verstaan te worden: in den *Eeuwzang* zelven, bl. 20, *woeling en krioeling*, te plat, om „ d' ont„ gloeiden Bard geboeid te houden;" bl. 29, *Alverzorgeraar*, voor *Alverzorger*, die „ '*t koeltje in stormen kiemen deed*," onnatuurlijk zamengevoegde beelden; zoo ook bl. 31: „ *On*„ *geneeslijk bloedde*, *o School! uw hart-kwetsuur*," en *ongeneeslijk!* maar dan bloedt zij nog?! NAPOLEON, „*Vrij*„ *heer van* '*t bespraakt metaal*," (hoe zot!) Kan men „ *een* „ *altaar ontmantlen*, (bl. 35) gelijk eene vesting? („ '*t veir* „ van laakbren eigenwaan," bl. 43, is waarschijnlijk eene drukfout voor '*t vier* of '*t vuur*.) Indien DE THOUARS, in zijne zoo even gemelde *Aanteek.* t. a. p. bl. 196, niet betuigd had, „ dat hij om des lieven rijms wille nooit *iets* levert," dan zou Rec. geneigd zijn, om verscheidene staaltjes uit de-

zen *Eeuwzang* bij te brengen, die het tegendeel schijnen te bewijzen, b. v. bl. 25, waar gesproken wordt van menschen, „ die *Gods vinger, D'eeuwgen slinger Van hun uurwerk, hul-* „ *de biën*," en verzekerd wordt, dat „ SCHELTEMA *Lost* „ *reeds juichend Nederbuigend 't Raadsel op van Golgotha;*" of bl. 32, waar men omtrent NAPOLEON leest: „ Tot de „ *Heiland*" (dus JEZUS CHRISTUS?) „ Hem een *eiland* „ Aanwees tot zijn *kerkerkot* (?); of bl. 33: „ Heel de *schep-* „ *ping* Dreigt *verlepping*:" bij deze en dergelijke zegswijzen zou Rec. lust hebben, om uit te roepen: „ O dat rijm! „ dat lieve, of beter, dat booze rijm!"... Hoe gaarne hadden wij gewenscht, dat bij zoo schoone gelegenheid, als het Utrechtsche Akademiefeest, de geheele *Eeuwzang* van den Heer DE THOUARS, die alwat vaderlandsch is bezingen wil, in dien trant geweest ware, als de coupletten der drie laatste bladzijden!

Macbeth, Treurspel van W. SHAKESPEARE, *uit het Engelsch, in de voetmaat van het oorspronkelijke, vertaald en opgehelderd door* JURRIAAN MOULIN. *Te Kampen, bij* W. J. Tibout. 1835. *In gr. 8vo. IV*, 120 *bl. f* 1-50.

Tegen den Heer A. VAN DER HOOP, JR. *als Beoordeelaar mijner Vertaling van Macbeth, door* J. MOULIN. *Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1836. *In gr. 8vo.* 18 *Bl. f* :-25.

Proeve eener metrische Vertaling van W. SHAK(E)SPEARES *Tooneelspel de Storm, door* J. MOULIN. *Te Kampen, bij* de Erven Æg. Valckenier. 1836. *In gr. 8vo.* 35 *Bl. f* :-40.

Hamlet, Treurspel van W. SHAKESPEARE, *uit het Engelsch, in den vorm van het oorspronkelijke, vertaald door* P. P. ROORDA VAN EYSINGA, *Indisch Ambtenaar enz. Met eene Inleiding en een Aanhangsel van* J. M. *Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1836. *In 8vo. XII*, 142 *bl. f* 1-40.

Bloemen en gewassen van eenen vreemden bodem op eenen anderen grond over te planten en op te kweeken, is iets, dat aan veel moeite en zorg onderhevig is. Veel oplettend-

heid en eene niet geringe kennis wordt er vereischt, om de frisfche kleuren in al hare levendigheid te behouden, en den oorfpronkelijken aangenamen geur niet te doen verloren gaan, welke hun in hunne eigene luchtftreek die hooge bekoorlijkheid fchonken; en flechts zelden mag het den overplanter gelukken, hierin naar wensch te flagen. Even zoo is het gelegen met het overbrengen van dichterlijke werken uit de eene taal in eene andere; de oorfpronkelijke gloed, het waas, over dezelve verfpreid, verdooft en vervliegt maar al te dikwijls. Juist oordeel, fijne fmaak, een hooggeftemd dichterlijk gevoel, en eene naauwkeurige kennis der taal, zijn bij ondernemingen van dergelijken aard een onmisbaar vereischte; en zelfs het bezit van al deze voorregten is niet altijd voldoende, om het voorgeftelde doel op de gewenschte wijze te bereiken. De taal, waarvan de dichter zich bedient, het tijdvak, in hetwelk hij fchreef, geven dikwerf aan zijne voortbrengfels eene eigenaardige kleur, welke bij verfchillende zeden en gewoonten, bij eene geheel andere taal niet dan bezwaarlijk gebezigd kan worden. Moeijelijk derhalve, maar eervol is de taak dier verdienftelijke mannen, welke het fchoone uit de letterkunde van andere volken in hunne moedertaal trachten over te brengen, om daardoor den eigenen fchat te verrijken, en hunne landgenooten met het voortreffelijke bekend te maken, dat andere landen opleveren.

Het ontvangen der bovengenoemde vertalingen van den in zijne foort éénigen SHAKESPEARE konde uit dien hoofde, in het afgetrokkene befchouwd, den Recenfent niet dan hoogst welkom zijn. De meesterftukken van het onfterfelijk Genie, welks groote verdienften door geheel *Europa* naar waarde gehuldigd worden, bleven reeds te lang aan het grootfte gedeelte van ons lezend publiek onbekend; en, terwijl ieder ander volk zich op eene of meer vertolkingen kan beroemen, was *Nederland* alleen nog van eene den onnavolgbaren dichter waardige overzetting verftoken. Met eene gunftige vooringenomenheid namen wij den arbeid der Heeren MOULIN en ROORDA VAN EYSINGA ter hand, vergeleken dien met het oorfpronkelijke, en zullen nu trachten, naar onze wijze van zien, een onpartijdig oordeel over denzelven te vellen.

De Heer MOULIN geeft ons hier eene vertaling van het bekende meesterftuk *Macbeth*, benevens eene proeve van

eene metrifche overbrenging van het tooneelfpel *the Tempest*, of *de Storm*. In een Voorberigt wordt ons iets aangaande SHAKESPEARE's leven, en den geest, die in zijne ftukken, bepaaldelijk in den *Macbeth*, heerscht, medegedeeld, doch flechts ter loops, zonder in bijzonderheden te treden. Naar ons gevoelen is deze opgave niet vrij van gezwollenheid. Tot eene duidelijke voorftelling van SHAKESPEARE's geest in zijne ftukken zijn hoogdravende uitdrukkingen, dikwijls niet meer dan ijdele klanken, geenszins genoegzaam. Beter heeft de Vertaler, onzes inziens, gehandeld, door bij de vertaling van *the Tempest* alleen den inhoud des ftuks op te geven, zonder in noodelooze en voor den met het oorfpronkelijke niet bekenden lezer onverftaanbare uitboezemingen zich toe te geven.

De vertaling zelve is getrouw; dat is, de woorden van SHAKESPEARE, de versmaat, de figuurlijke fpreekwijzen worden alle met de grootfte naauwkeurigheid wedergegeven, zoo zelfs, dat men zich ter naauwernood kan voorftellen, Hollandsch te lezen. Of dit nu echter voldoende zij voor eene vertaling, die niet alleen op eene bevallige en vloeijende wijze de fchoonheden van het oorfpronkelijke moet teruggeven, maar ook den dichter in diervoege doen fpreken, als hij zelf gefproken zoude hebben, wanneer hij in de Nederlandfche taal gefchreven had, meenen wij zeer te moeten betwijfelen. Dit toch is, naar ons oordeel, de toetsfteen van iedere overbrenging, dat men kan zeggen: „ Aldus zoude de oorfpronkelijke fchrijver ook zich uitgedrukt hebben, bijaldien hij zich van onze taal had bediend." En kan dan eene vertaling als deze, waarin het Nederlandfche taaleigen, in iederen regel bijna, geweld aangedaan, waarin de Nederlandfche verfificatie op eene geheel Engelfche wijze verwrongen, de losfe, bevallige zwier geheel verwaarloosd wordt, eenige goedkeuring verdienen? Kan onjuistheid en fmakeloosheid in het kiezen der gefchikte woorden, de hoogst mogelijke ftroefheid van versbouw, eene dikwerf onverftaanbare woordvoeging in ftaat zijn, den Nederlandfchen, met het Engelsch onbekenden lezer een gunftig denkbeeld in te boezemen van SHAKESPEARE's grootheid? Men leze en vergelijke flechts den aanvang van den *Macbeth*, het gefprek der hekfen:

1ste Heks. Wanneer komen we elkaâr weêr tegen,
Bij donder, bliksem of in regen?
2de Heks. Als het krijgslot is bepaald,
Als de winnaar zegepraalt.
3de Heks. Eer de zon in 't westen daalt.
1ste Heks. Waar zal 't zijn?
2de Heks. Op gindsche hei.
3de Heks. Macbeth komt daar ook voorbij.
1ste Heks. Ik kom, ik kom, Graauwpietje!
Alle drie. Paddeke roept, — komt, voort! —
Schoon is leelijk, leelijk schoon.

De taal, welke door heksen gevoerd wordt, behoeft zeker niet zoo gekuischt te zijn; maar het is er echter verre van daan, dat in het oorspronkelijke eene zoo grove platheid en zoo algeheel gemis aan poëzij zoude heerschen.

When shall we three meet again
In thunder, ligthning or in rain?

Het platte: „Wanneer komen we elkaâr weêr tegen," is geenszins eene den smaak voldoende vertaling van het eerste vers. „Als de winnaar zegepraalt," is veel minder dan het krachtige: *When the battle's lost and won.* Hoe kan de Heer MOULIN: *There to meet with Macbeth*, door het niets beteekenende en geheel onjuiste: „Macbeth komt daar ook voorbij," overzetten? De laatste regel is door het weglaten van een vers bij SHAKESPEARE: *Hover through the fog and filthy air*, (misschien echter is dit eene glossa) waardoor de zin duidelijk wordt, geheel van allen zin ontbloot.

Nog erger is de vertaling der rijmelooze jamben van den Engelschen dichter in insgelijks rijmelooze vijfvoetige jamben, naar ons oordeel de minst geschikte van alle versmaten in onze taal, die in haren bouw zoo geheel van de Engelsche verschilt. Deze laatste toch, door eenen grooten overvloed van woorden, die in ééne syllabe worden uitgesproken, door het bijna geheel gemis van spondeën en trocheën, door de kortheid, welke zij in hare woordvoeging toelaat, schikt zich gemakkelijk, ja zelfs met bevalligheid, naar den vijfvoetigen jambus, wiens sombere, afgebroken rhythmus in Engelsche verzen eene eigenaardige uitwerking doet, welke hij in geene andere taal kan te weeg brengen. Vandaar wordt

deze versmaat dan ook algemeen in het Engelsch gebezigd bij elk dichtstuk, dat eenen meer plegtigen, indrukmakenden versbouw vereischt; en welk gebruik MILTON, THOMPSON, YOUNG van denzelven maakten, kan aan geenen beminnaar der Engelsche letterkunde onbekend zijn. Zeer gepast is deze jambus ook voor de stukken van SHAKESPEARE, daar hij door zijnen somberen ernst evenzeer voor het hoog tragische geschikt is, als door zijnen kunsteloozen, eenvoudigen rhythmus in den meer dagelijkschen toon van het gesprek kan aangewend worden. Hij vervangt derhalve in de Engelsche taal, eenigermate althans, den schoonen jambus der Grieksche treurspeldichters. In onze taal, echter, is het hiermede geheel anders gelegen: de trochaeus heeft bij ons dezelfde regten als de jambus; beide geven daardoor aan onze versificatie eene aangename afwisseling, die haar een beslissend voordeel boven de Engelsche taal verleent. Waarom heeft de Heer MOULIN hiervan geen gebruik gemaakt? Vond hij onzen deftigen en afgemeten alexandrijn te regt minder geschikt voor SHAKESPEARE's korte, krachtvolle taal, waarom dan niet den viervoetigen jambus genomen, met gedurige afwisseling van andere versmaten, naar den eisch van het onderwerp? De verzen, door hem nu gekozen, kunnen, onzes inziens, aan niemand behagen, die voor de welluidendheid en buigzaamheid onzer schoone Nederlandsche taal eenig gehoor heeft ontvangen.

Wilden wij elke plaats aanhalen, waar de korte, krachtige uitdrukkingen van SHAKESPEARE door wel korte, maar tevens lage, platte woorden worden wedergegeven, waar de woordvoeging geheel Engelsch is, waar stroef proza stoute poëzij vervangt, dan zouden wij bijna regel voor regel kunnen overnemen, en zoo de geheele vertaling nagaan. De Heer MOULIN schijnt SHAKESPEARE zelv', wat den zin betreft, wèl te verstaan, doch mist geheel de bekwaamheid, om deszelfs woorden en gedachten in een Nederlandsch gewaad te kleeden. Zoude in deze onbevoegdheid zelve ook misschien de reden te vinden zijn, dat hij, zelf geen *dichter* zijnde, het gewaagd hebbe, eenen der grootste, der oorspronkelijkste en daardoor moeijelijkste *dichters* onder handen te nemen? Maar, wie kan eenen dichter waardig vertolken, dan hij, die zelf dichter is? Daarom vindt HOMERUS, daarom vindt SHAKESPEARE misschien nimmer iemand, die hem

op eene hun waardige wijze vertolkt, zonder te verre beneden zijn voorbeeld te blijven: hij, die dit met vrucht wilde ondernemen, zoude een Genie moeten zijn, aan deze beide alleenstaande, nooit geëvenaarde meesters schier gelijk.

Over de vertaling van het stuk *the Tempest* te spreken, zoude overtollig zijn, naardien deze op dezelfde, naar ons oordeel zoo geheel verkeerde wijze is ingerigt, schoon ons de jambus minder stroef en de woordvoeging ook niet zoo ineengeperst voorkwamen.

Het belangrijkste is dan wel de bijdrage tot de litteratuur van den Engelschen dichter, door de opgave der overzettingen in verschillende talen. De achteraan gevoegde aanteekeningen, schoon verre van geheel nutteloos te wezen, bevatten zeer veel noodelooze geleerdheid; en op den stijl en den toon, in dezelve heerschende, zoude nog al iets aan te merken zijn.

Van het geschrijf tegen den Heer VAN DER HOOP zeggen wij, ons niet in dien twist willende mengen, alleen, dat hetzelve op hoogen en bitsen toon gestemd is, en dat wij op iets soortgelijks niet zouden antwoorden.

De vertaling van den *Hamlet* door den Heer ROORDA VAN EYSINGA is op dezelfde hoogst ondichterlijke wijze aangevangen, voortgezet en voltooid. De Voorrede, voor dezelve door den Heer MOULIN geschreven, bevat niets anders dan twee beschouwingen van den *Hamlet* door A. W. SCHLEGEL en K. W. F. SOLGER; inderdaad het eenige, wat in dit boekje lezenswaardig is.

Wanneer zal eens een Nederlandsch *dichter* zijne krachten aan eene taak beproeven, die, zoo ooit eene, nog meer de hulp der poëzij dan die der geleerdheid behoeft?

De Student, of Verhalen en Schetsen voor Vernuft en Smaak. Naar het Engelsch van E. L. BULWER. *Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1836. *In gr. 8vo.* 269 *Bl. f* 2-80.

Luchtige schetsen en verhalen, die menschenkennis bevorderen, tot alwat goed is aansporen, tegen alwat kwaad is afschrikken of waarschuwen, en in den vorm van *novellen* de hand des meesters verraden, mogen wel den titel van *Student* voeren; zij geven aanleiding tot nadenken en stof

tot onderzoek van het menschelijk hart, en hebben dezelfde bevalligheid als de studiën uit het album van eenen bekwamen teekenaar. Wie derhalve eenvoudigheid, levendigheid, nu en dan met luim afgewisseld of door fantastische schildering geschaduwd, bemint, dien kunnen wij dit werkje van BULWER, tot verpoozing van ernstiger lektuur, gerust aanbevelen, en voorzeker zal hij het niet onvoldaan uit de hand leggen; zijne kennis zal vermeerderd of verlevendigd worden, en aan stof tot nadenken zal het niet ontbreken.

Trudesinde van Friesland. Door H. N. SIEBURGH. *II Deelen. Te Amsterdam*, bij H. J. Poelders. 1835. *In gr. 8vo.* 536 *Bl. f* 6-:

„ Hem, die uijen in zijne soep begeert, kan knoflook niet „ ongevallig wezen: of wenscht hij peper, dien hem die van „ Cayenne voor.

„ Ik houde van paarden-middelen. Wilt gij eene aderla„ting, goed! Ik tap eene geheele steekkan af.

„ Radikaal zijn, is wettigt geene deugd, doch het is *iets* „ wezen, en dat *iets* te zijn, was het doel mijner poging, „ toen ik mij waagde aan het malen van dit tafereel."

Ziet hier het grootste deel van de Voorrede des Schrijvers, of, zoo als hij zelf het noemt, van zijn *Argument*. Het geheele werk beantwoordt aan dezen grilligen aanloop. Wij voor ons kunnen den reuk van knoflook bezwaarlijk verdragen, branden ons het gehemelte aan Cayenne-peper, nemen liever manna dan jalappe, zijn tegen het bloedvergieten, en hebben een afschuw van het tegenwoordige radikalisme: maar de smaken zijn verschillend; wij betwisten niemand den zijnen, en wie VICTOR HUGO, JULES JANIN en alle de Coryphæën der nieuwe romantische school in een oorspronkelijk Nederlandsch gewaad wil zien verschijnen, ontbloot echter van hunnen piquanten, wegslependen stijl; wie lust in moord, verraad, krijg, wilde vrolijkheid, woeste uitspattingen, en in al het leven en rumoer heeft, dat de Schrijver goedvindt ons op te disschen, die koope, leze, ja verslinde dezen Roman! Voor velen zal dat alles een prikkel zijn. Wij gelooven echter, dat ons lezend publiek dien nog kan ontberen, om op eene aangename wijze bezig

gehouden, al is het dan niet geleerd of gestigt, te worden. En wanneer de Schrijver, die zeker jong en levendig is, dat alles op rijperen leeftijd nadenkt, zal hij gewis ons gevoelen billijken. Hij toont aanleg, belezenheid, vinding, en is niet van studie ontbloot, maar koos zich verkeerde modellen. Om van deze te zwijgen, volgt hij zelfs VONDEL, wiens *Gijsbrecht van Aemstel* hem dikwerf voor den geest zweefde, juist dáár, waar bevoegde kunstregters hem berispen; en het geschiedkundige is zoo zonderling met waarheid en logen, anachronismen en blijkbare onwaarschijnlijkheden doormengd; de stijl is op vele plaatsen zoo gemeen, en het *indécente* met zulk een dun gaas bedekt, dat wij den Schrijver op den door hem ingeslagen' weg niet mogen aanmoedigen. Het slot, of de ontknooping, is zoo gruwelijk, afschuwelijk, ijselijk en akelig, dat het met het meest befaamde in dat genre mag wedijveren, en de Schrijver ten minste toont aan zijn *Argument* getrouw gebleven te zijn.

De Uitgever heeft den eersteling, dien hij het licht deed zien, in een fraai pak gedost. Zindelijke druk, goede correctie, best papier, twee fraaije staalgravures van den bekwamen COUWENBERG en een bevallig omslag onderscheiden dit product te dezen zeer voordeelig onder de menigte Romans, die dagelijks de drukpers, soms al vrij ongehavend, verlaten. Eere dus, wien eere toekomt!

Het Huis te Ilpendam en deszelfs voornaamste Bezitters. Uit echte bescheiden, door G. VAN ENST KONING, *Lid der Maatsch. van Nederl. Letterk. te Leyden. Te Amsterdam, bij* H. J. Poelders. 1836. *In gr. velin 8vo. 75 Bl. f 2-20.*

De bekwame Zoon van eenen bekwamen Vader vergast ons hier op een stukje, dat wij lang gewenscht hadden te ontvangen, en wij zeggen hem dank, dat hij der drukpers zijne voorlezing in het Tweede Amsterdamsche Departement der Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* niet heeft onthouden. Het zoogenaamd *Ilpendamsch Archief* bevat bouwstoffen voor de Geschiedenis, die onbekend en ongebruikt zijn, en die nu door den Schrijver aan de opmerking der Geleerden zijn

aangewezen. Wij zullen gaarne zijne belofte vervuld zien, om van tijd tot tijd iets belangrijks uit die ftukken mede te deelen, en prijzen hetgeen nu reeds geleverd is gaarne aan, beftaande in eene gefchiedenis der ftichting van het Kasteel te *Ilpendam*, met vermelding der oudfte en merkwaardigfte voorwerpen aldaar te vinden, waaronder het afbeeldfel van eene NEHALENNIA, bij de bedijking van de *Purmer* in 1612 aldaar gevonden en op het Huis bewaard; en in eene fchets der belangrijkfte voorvallen in ons Vaderland federt de komst van den Hertog VAN ALVA tot aan het laatfte gedeelte der XVIIde Eeuw, waarbij gebruik is gemaakt van ftukken uit het Archief, bevattende fommige nog onbekende bijzonderheden, en ftrekkende tot herinnering der dienften, welke het geflacht van DE GRAEFF, welks eigendom het Kasteel thans nog is, der ftad *Amfterdam* en den lande in het algemeen bewezen heeft.

Een 24 tal aanteekeningen dient tot opheldering of bevestiging van fommige daadzaken. Bijlage A bevat de lijst der voornaamfte Manufcripten op het Huis gevonden; Bijlage B de ftukken, die nog niet zijn teruggevonden; die onder C een Extract uit het Dagboek van den Heer PIETER DE GRAEFF van 1672 tot en met 1701; D levert de Bijfchriften van VONDEL op de Afbeeldfels van DIRK JANSZ., JACOB, ANDRIES, CORNELIS en PIETER DE GRAEFF; E de Naamlijst der Predikanten bij de Hervormde Gemeente te *Ilpendam* federt 1582; terwijl eindelijk Bijlage F de namen bevat van de opgevolgde bezitters van de vrije Heerlijkheid *Ilpendam*, federt de ftichting van het Kasteel *Ilpendam* tot op heden.

Hij, die weet, welk een verdrietig en foms ondankbaar werk het is, uit eene menigte oude papieren, het onbeduidende van het bruikbare, en dit laatfte van het voor de geleerde wereld belangrijke te fchiften, zal zich aan den vlijtigen verzamelaar verpligt rekenen, en gaarne deze lettervrucht zich eigen maken, die door den Uitgever op groot velin papier en op de pers van den bekwamen Drukker SPIN is bezorgd. Aan het hoofd prijkt eene fmaakvolle lithographifche teekening van het Huis *Ilpenftein* in de 18de Eeuw. Het werkje vereenigt alzoo alles in zich, wat fmaak en belangftelling kunnen vorderen.

Bijzonderheden betreffende den Heer HENRI MARTIN *en zijne Diergaarde. 's Gravenhage, bij* A. P. van Langenhuyſen. *In kl. 8vo. 23 Bl. f* :-20.

Dit boeksken, in eenigzins zwetsenden ſtijl geſchreven, is toch den kleinen prijs wel waard, en nog bovendien met een vignet vóór en achter verſierd. Wij willen er eenige minbekende merkwaardigheden uit aanſtippen. Wij laten aan zijne plaats, wat er zijn mag van de vermelde bijzonderheid, dat MARTIN, nog tijdens zijn verblijf te *Amſterdam*, genoodzaakt is geweest, den leeuw *Nero*, met eene tijgerin in dezelfde kooi opgeſloten, van zijne gedwongene gezellin te ſcheiden, „omdat laatstgemelde, niet togtig zijnde, de *amours* van haren doorluchtigen medgezel niet wilde gedoogen;" alsmede, dat „de kleine beer *Glouton* des avonds zijnen meester met den naam van *papa* begroet." (1) Meer geloofwaardig, en daarom ook meer belangrijk, is ons het navolgende voorgekomen: Te *Brunswijk*, 8 Aug. 1825, wierp eene leeuwin drie jongen. De leeuw wilde die verſlinden; de moeder verdedigde ze tegen hem. MARTIN ſnelt in de kooi, beveelt den leeuw zich te verwijderen, grijpt de jonge leeuwen, in ſpijt van de woede der leeuwin, en neemt ze met zich; terwijl hij, vier maanden lang, zulks tweemaal daags herhaalde, telkens nadat ze gezogen hadden. — Te *Amſterdam*, 9 Sept. 1825, gebeurde hetzelfde met eene andere leeuwin, die, in het tijdsverloop van drie dagen, drie jongen werpt; in welke moeijelijke verloſſing MARTIN bij het derde jong, naar aanwijzing van (nu wijlen) Dr. BENEKEN, de zoo gevaarlijke rol van Accoucheur vervult! De eerst woedende kraamvrouw erkent weldra de haar bewezene weldaad, rigt zich op, en ſtreelt haren meester. Een dier welpen, levend ter wereld gekomen, werd door eene teef gezoogd, en leefde, als het makſte huisdier, een jaar lang in de kamer van MARTIN, elk vermakende door zijne kuren, tot dat het, op zekeren tijd met een paar oude pantoffels ſpelende, aan de gevolgen van het verzwelgen van een ſtuk vilt omkwam. — Op eene reis naar *Göttingen* met zijne Menagerie werd een zijner leeuwen ongeſteld. Levende kiekens, anders zoo heilzaam bevonden, konden zijnen trek niet opwekken; lavementen,

ter kele ingefpoten, baatten even min. Dr. BLUMENBACH flaagde niet beter in zijne beproefde kuur. MARTIN valt op het denkbeeld, dat eenig vreemd voorwerp zich in den *anus* van het dier vastgenesteld hebbe. Zijn befluit is genomen. Hij gaat in de kooi, vat met kracht den koning van het woud bij de manen, brengt de andere met olie beftrekene hand, ondanks den brullenden wederftand, in het *intestinum*, maakt voorzigtig een been van een te gulzig verflonden aas, zich daar bevindende, los en naar buiten, en de leeuw is gered. Ook dit beest betoonde hem de levendigfte erkentenis. — Den leeuw *Koburg* gebeurde iets foortgelijks. (Sedert voert MARTIN met vleesch, ontdaan van de beenderen.) Een ftuk wervelbeen blijft hem achter in den muil, gedurende 24 uren, onbewegelijk vastzitten. Ontfteking, verzeld van geweldige pijn, openbaart zich weldra. MARTIN wapent zich met een' ijzeren bout van een' zijner wagens, treedt in de kooi, opent met beide handen des diers muil, onderzoekt denzelven, plaatst de punt van den bout tegen het been, flaat met de andere hand op het andere einde, en het been fpringt los. — In Nov. van 1828, eindelijk, brak, digt bij *Frijburg*, een der reiswagens. Het herftel veroorzaakte een lang oponthoud, en de togt werd tot na middernacht voortgezet. Door eene begane onvoorzigtigheid en het fchokken op een' flechten weg was intusfchen de kooi eens tijgers opengeraakt. Te midden der duisternis komt een der voerlieden, op eene pleisterplaats, met eene lantaren zijnen mantel halen, en — ziet eensklaps den tijger, die zijne kooi had verlaten, op het achtereinde des wagens voor zich ftaan! De voerman heeft de tegenwoordigheid van geest, om het licht van zijne lantaren, terwijl hij langzaam achterwaarts treedt, in de oogen des tijgers te laten fchijnen, die, daardoor als verbijsterd, onbewegelijk blijft. Zoo bereikt hij de deur, opent dezelve krampachtig, en valt in onmagt neder. MARTIN, ter hulpe toegefchoten, verneemt, wat er gaande is, aarzelt niet, fnelt naar buiten, ziet het ondier, geeft het een' zwaren vuistflag op den muil, dwingt het achteruit te deinzen tot in de kooi, en fluit het dadelijk daarin op.

Wie dit alles, en nog al meer, breedvoeriger verlangt te lezen, kan voor eene kleinigheid zijnen lust boeten.

Het Leven, de voornaamste Daden en Lotgevallen van GERRIT VERDOOREN VAN ASPEREN, *Vice-Admiraal in Koninklijke dienst, enz. voor de Jeugd bewerkt; door* J. A. OOSTKAMP. *Met Platen. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1836. *In kl.* 8*vo.* 120 *Bl. f* 1-:

Wonderbare Verhalen van den Rijn, ter bevordering van goede zeden bij de opwassende Jeugd; van K. BLUMAUER. *Met Platen. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In kl.* 8*vo.* 199 *Bl. f* 1-:

Het nieuwe Rad van Avontuur, of boertige en vermakelijke Voorspellingen. Eene bijdrage tot gezellig onderhoud. Te Deventer, bij A. ter Gunne. 1836. *In* 12*mo.* 80 *Bl. f*:-50.

Drie werkjes voor de jeugd, welke wij gaarne aanbevelen. — N°. 1 schetst het leven, de daden en lotgevallen van VERDOOREN, wien te regt de eigenschappen van bedaarde dapperheid, grondige kennis, tegenwoordigheid van geest, ware menschlievendheid en onbezwekene trouw, bij veel ondervinding, worden toegekend. De vorm der zamenspraken heeft niet altijd dat ongedwongene en die natuurlijke naïveteit, welke de vragen en invallen van kinderen behooren te kenmerken; maar het boekje heeft eene te nuttige en vaderlandlievende strekking, dan dat wij het niet in handen onzer aankomende jongelingschap, boven vele andere, zouden wenschen.

N°. 2, met den geest des onderscheids gelezen, kan der jeugd een aangenaam onderhoud verschaffen. „Verscheidenheid vermaakt," zegt de Vertaler, die haar hier een 35 tal *Duitsche* dusgenoemde *Volkslegenden* opdischt, welke meerendeels eene zedekundige toepassing erlangen. Wij doorbladerden het boekje met vermaak, hetwelk de nieuwsgierigheid prikkelt, zonder het bijgeloof te voeden.

N°. 3 is een vernuftig uitgedacht spel, dat, in de lange winteravonden, de doorgaans laffe pand- en andere spelletjes wel mogt vervangen. De gegevene antwoorden op de gedane vragen zijn meestal welgekozen, altijd kiesch en somwijlen geestig. Eene enkele maal zijn dezelve vervat in eene aangehaalde Bijbelplaats; iets, dat wij hier ongepast keuren.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen en Leerredenen over de Openbaring van den Apostel JOANNES, *door* P. J. LAAN, *rustend Predikant bij de Hervormde Gemeente te Amersfoort. IIIde Deel. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1835. *In gr. 8vo.* 284 *en* 364 *bl. f* 5-25.

Het laatste gedeelte ook onder den afzonderlijken titel:

Leerredenen over het laatste Gerigt en het eeuwige leven, enz. door P. J. LAAN, *enz.*

Onze lezers, voor zoo verre zij geene eigenlijke Godgeleerden zijn, hebben waarschijnlijk onze beoordeeling van het tweede Deel dezes werks (*) tamelijk langwijlig gevonden. Zij was dan ook inderdaad, naar den aanleg van dit Tijdschrift, breedvoerig genoeg, en wij weten er niets beters op, dan, in vergoeding daarvan, dit verslag van het derde of laatste Deel zooveel mogelijk te bekorten; waartoe wel inzonderheid dienen kan, dat wij de uitlegging, welke de Schrijver van de acht laatste Hoofdstukken der *Openbaring* geeft, noch vermelden noch toetsen; dat wij, met voorbijgang van alles, wat wij daaromtrent aanteekenden, alleen den hoofdinhoud van dit boekdeel opgeven, en verder ons met eenige algemeene opmerkingen vergenoegen.

Het voor ons liggend Deel bestaat eigenlijk uit twee, ook door de paginering onderscheidene boeken; het eerste, in *vijf* Hoofdstukken, eene verklaring gevende van *Openb.* XV—XX; het andere, *elf* Leerredenen bevattende, in welke *Openb.* XXI, XXII wordt opgehelderd. In een XIXde Hoofdst. handelt LAAN over *het gezigt ter inleiding tot de zeven Fiolen of Schalen, naar Openb.* XV; welke Schalen in Hoofdst. XX deels

(*) Zie boven, N°. IX en X.

worden verklaard, deels derzelver vervulling, gelijk LAAN die in de Kerkelijke Geschiedenis meent te vinden, aangewezen wordt, even gelijk hij zulks vroeger met de Zegelen en Bazuinen gedaan heeft. Aan *Babel en deszelfs val*, *Openb.* XVII, XVIII, mede op dezelfde wijze behandeld, is het XXIste Hoofdst. toegewijd; terwijl het XXIIste loopt over het *Duizendjarige Rijk*, en wel in *drie* Afdeelingen. De eerste verklaart *Openb.* XIX; de tweede *Openb.* XX, en de derde spreekt *over de leer der andere Profeten* aangaande dit onderwerp. De Schrijver neemt hier de volgende stellingen op ten betooge: 1. Alle Heidensche volken zullen zich, nog vóór den heerlijken Kerkstaat, bekeeren. 2. De *Joodsche* natie zal dit in het bijzonder doen. 3. De verstrooijing van dit volk zal ophouden; het zal weder in zijn Vaderland wonen, en zichzelven aldaar besturen. 4. Het is niet duidelijk, of het dit voorregt niet eenmaal met bloedstorting zal moeten handhaven. 5. Er zal voorts allerwegen buitengewone vrede, liefde en eendragt op de aarde zijn. 6. Er zal eene, nooit te voren gekende, Godsdienstkennis en Godzaligheid heerschen. 7. Er zal allerwegen eene Messiatische (?) Godsregering zijn. 8. Mogelijk zal er nog eene zoodanige meer bijzondere regering over *Israël* wezen. 9. Alle zedelijke onvolkomenheid en verkeerdheid zullen in dien tijd niet geheel ophouden, maar slechts bedwongen worden. — Het XXIIIste Hoofdst., eindelijk, spreekt over *de allerlaatste tijden der wereld, naar Openb.* XIX, XX, ook in vergelijking met andere Bijbelplaatsen. Immers op het Duizendjarige Rijk zal, naar LAAN's verklaring, de algemeene oordeelsdag en de slooping der wereld niet oogenblikkelijk volgen, daar tusschen beide nog een akelig tijdvak van ongeloof, bijgeloof en verwarring komt. „De Satan schijnt ten laatste nog geheel de overwinning te „behalen, eer onze Zaligmaker hem voor eeuwig te niet „doet." De ontwikkeling daarvan geschiedt in *twee* Afdeelingen: 1. over de laatste vijanden der kerk,

hunne maatregelen en eersten voorspoed, en 2. over derzelver verdelging.

De verklaring en ontwikkeling van de beide laatste Hoofdstukken der *Openbaring* geschiedt, gelijk wij reeds zeiden, in het andere gedeelte dezes boeks, ook een afzonderlijk verkrijgbaar werk, in elf *Leerredenen;* t. w. twee over *Openb.* XX: 11—15; over XXI: 1, 2; twee over XXI: 3—8 (na welke eene korte Leerrede, of eigenlijk toespraak, bij het einde des jaars, over XXI: 6b.); over XXI: 9—23; over XXI: 24—XXII: 5; over XXII: 5ª, in welke naar de Bijbelleer de *zaken* worden uiteengezet, die het in de vorige Leerrede verklaarde, naar des Schrijvers uitlegging, bevatte, en die daar, wegens tijdsgebrek, niet konden ontwikkeld worden; over XXII: 6—15, en over XXII: 16—21.

Schoon wij ons, gelijk gezegd is, kortheidshalve voor ditmaal onthouden van het mededeelen der bedenkingen, die wij tegen de opheldering van meer dan ééne plaats hadden, en ons moeten vergenoegen met in het algemeen te zeggen, dat de Eerw. LAAN dezelfde wijze van behandelen volgt, als in de voorgaande; zoo kunnen wij echter niet voorbijgaan op te merken, dat de geleerde man niet zelden te verre gaat in het overbrengen van de beelden, in den Bijbel voorkomende. Zelfs het *vallen der sterren*, *Matth.* XXIV: 29, meent hij eigenlijk te kunnen opvatten, namelijk gezigtkundig, „ indien „ eens de helling onzer aarde tot de zon alsdan (te weten, na het Duizendjarige Rijk) veranderd werd." Bij deze gelegenheid moeten wij aanmerken, dat de Heer LAAN op meerdere plaatsen toont, van de wetten, die het heelal in orde houden, geene heldere denkbeelden te hebben. Bladz. 278 zegt hij: „ De Natuurkundigen „ en Sterrekundigen, al zijn zij juist geene Bijbelvrienden, komen daarin met de leer der Heilige Schrift „ overeen, dat zij des aardrijks ingewanden vol genoeg „ van salpeter, zwavel en lava vinden, om deszelfs „ buitenste korst te kunnen vernielen, en dat zij de „ verwoesting, die een Komeet ooit zou kunnen ver-

„ oorzaken, niet durven berekenen; zoodat men zich
„ eerder verwonderen kan, dat de aarde het zoolang
„ heeft kunnen uithouden, dan dat zij eens verbrand zal
„ worden." Bladz. 79 der Leerredenen: „ Hare pools-
„ helling tot de zon kan anders, dan nu wezen, indien
„ de Schepper zulks voor de volgende Huishouding
„ noodig oordeelt." Hij, die dat, met eene magtspreuk,
„ voor ongerijmd verklaart, geeft duidelijk te kennen,
„ dat hij lage gedachten van de almagt zijns Formeer-
„ ders koestert, en in de Natuurkunde, Sterrekunde en
„ Wijsbegeerte geene groote vorderingen gemaakt heeft."
Dit laatste is juist eene „magtspreuk" van den Schrij-
ver. *Rec.* wil den Eerw. LAAN niets toegegeven heb-
ben in onbepaalden eerbied voor den Bijbel en *in* ge-
loof aan de oneindige magt des eeuwigen Scheppers;
maar hij vergunne hem, over dit onderwerp, bij deze
gelegenheid, het volgende in het midden te brengen.

De Almagtige, die ook aan alle de hemelligchamen
het aanzijn heeft gegeven, heeft derzelver orde en bewe-
gingen onderworpen aan vaste wetten, die de wiskunde
— immers ten deele — leert berekenen, en zonder welke
wij ons het bestaan en de regelmaat der schepping even-
min kunnen denken, als stoffe zonder aantrekking. Vra-
gen wij, of dan de oneindige Beheerscher der natuur aan
deze wetten gebonden zij; het antwoord is: neen! Maar
zijne diepe wijsheid heeft het heelal aan die *wetten* on-
derworpen, en het kan noch uit den aard der zaak, noch
uit de Heilige Schrift bewezen worden, dat hij de stoffe
daarvan zal doen afwijken, of datgene vernietigen, het-
geen eene *conditio sine qua non* van het bestaan der din-
gen schijnt te wezen. Wanneer b. v. de Almagt het
wilde, *kon* zij ongetwijfeld de algemeene zwaartekracht
wegnemen, en door *onmiddellijke werking*, indien men
het zoo verkiest te noemen, de orde der geschapene we-
reld in stand houden; maar tot dat denkbeeld is in den
Bijbel geen grond, en DAAROM (om geene andere reden)
is het zedelijk ongerijmd, te beweren, dat b. v. de hel-
ling van den *equator* op de *ecliptica* anders zal worden,

dan de wankeling tusschen de grenzen, door LAPLACE uit de *theorie* der *perturbatiën* aangewezen. Van welk eenen verbazenden invloed zou het b. v. op de beweging der maan zijn, indien de pool der aarde eens eene helling hadde, zoo klein als die van *Jupiter*, of zoo groot als die van *Uranus!* En of wel de omloop van onzen wachter met zulk eene veranderde ligging der aard-as bestaanbaar ware, zou eerst de *analyse* moeten beslissen. Zoo is, op dezelfde gronden, de stelling, bladz. 79 der Leerredenen voorgedragen: „ Waarom „ zoude onze Planeet dan ook niet zonder zee kunnen „ wezen? Het water des Oceaans behoeft daartoe niet „ vernietigd te worden, maar kan de holligheden der „ aarde vullen, even gelijk wij, die het drooge bewo„nen, eene zee (?) onder onze voeten hebben, die „ wij de wel noemen, en door de aarde bedekt is," — niet van ongerijmdheid vrij te pleiten. Het is hier de plaats niet, om zulks aan te toonen; even min, als wij hier wederleggen kunnen het op de aangehaalde plaats gezegde aangaande de verwoesting der aarde door eene komeet, en meerdere. Wij merken alleen aan, dat er een onderscheid moet gemaakt worden tusschen het Gode *in abstracto* en *in concreto* onmogelijke; tusschen hetgeen de Almagtige niet zou kunnen doen uit onvermogen, en hetgeen Hij niet doet als wijze Onderhouder en Bestuurder der schepping (*); terwijl het in geenen deele *noodig* is, eene verkrachting van alle natuurwetten aan te nemen, om eene natuurkundige uitlegging te geven van hetgeen de Bijbel aangaande het einde van de tegenwoordige huishouding der dingen leert. Gods almagt *behoeft* alzoo niet tot eene magtspreuk gebruikt te worden, evenmin als het geloof in die almagt verzwakt

(*) Gods almagt zelve wordt in de *dogmatiek* beschreven als het vermogen — niet, om onbepaald alles te kunnen doen; want dan zou God b. v. ook eenen anderen, even oneindigen, nevens zich kunnen scheppen, zichzelven vernietigen enz., hetgeen ongerijmd is; maar — om te kunnen doen, *wat Hij kan willen. Rec.*

is geworden door KEPLER's ontdekking van de wetten van beweging der hemelſche ligchamen en NEWTON's *theorie* der algemeene zwaarte. Dat echter de Schrijver — het zij gezegd met allen eerbied voor 's mans geleerdheid — zich hier eenigzins op een vreemd grondgebied bevond, moge wel alleen daaruit blijken, dat hij, na de latere ontdekkingen in *Geologie* en Scheikunde, nog naar SCHEUCHZER's *Bijbel der Natuur* als hoofdbron verwijst; en wij hebben deze ganſche aanmerking met geen ander oogmerk gemaakt, dan omdat het ons ſmarten zou, wanneer de Natuur- en Sterrekundige, die „juist geen Bijbelvriend is," uit dergelijke redeneringen, als op de Heilige Schrift gegrond, aanleiding nam, om over het eerwaardigſte aller boeken min gunſtig te denken. Het zal den lezer niet berouwen, na het lezen onzer aanmerking, de *Letteroefeningen* voor een oogenblik neder te leggen, en het gulden boeksken van LITTROW *over de Kometen*, bladz. 225—240, op te ſlaan, waar hij, om naar geene andere ſchriften te verwijzen, zich kan overtuigen, hoe de tegenwoordige hoogte der wetenſchap tot diepe indrukken van de almagt des Oneindigen leidt.

Verbood onze beperkte ruimte het niet, dan zouden wij wel lust hebben, om eene en andere bedenking te maken tegen uitdrukkingen, als bladz. 87 der Verhandelingen: „Zalig hij, *die zijne kleederen bewaart*, „(*Openb.* XVI: 15) te weten het kleed van des Hei„lands eeuwige geregtigheid door het geloof aangetrok„ken;" bladz. 36 der Leerredenen, dat het laatſte oordeel „zoowel over het ligchaam, als over de ziel gaat;" bladz. 20 ald., waar JEZUS geſtorven heet „ter ontwa„pening van Gods ſtraffende regtvaardigheid;" bladz. 153 der Verhandelingen, waar hij KOHLBRUGGE's *Disſert. de Ps. XLV lectu dignisſima* noemt. Ja, hoogst lezenswaardig, om te zien, hoe weinig de kennis der Oosterſche talen vrijwaart tegen het verwringen der Heilige Schrift ten einde ſtelſelzucht door te drijven, en te-

gen eene wijsheid, die gaat boven (of zelfs buiten) hetgeen er geschreven is!

Een enkel woord nog over de *Leerredenen*. Daar dezelve ter opheldering van de inderdaad niet gemakkelijke twee laatste Hoofdstukken der *Openbaring*, in verband tot het geheele werk, dienen, ligt het in den aard der zaak, dat er veel in is, hetwelk wij boven de bevatting van de meeste toehoorders zouden rekenen; gelijk ook wel hier en daar het een en ander gevonden wordt, dat, naar de tegenwoordige wijze van zien, strijdt tegen de deftigheid van den kanselstijl. Ontsieren de Latijnsche *noten* het Nederduitsche werk, zij doen dit den bundel der Leerredenen nog meer, en vooral, wanneer, zoo als bladz. 194, eene enkele aanteekening ten deele in onze, ten deele in de Latijnsche taal geschreven is.

Eindelijk kunnen wij niet nalaten op te merken, dat het *Alphabetisch Register van eenige zaken, Bijbelplaatsen, personen en woorden, die in het werk korter of uitvoeriger behandeld en toegelicht worden*, zeer onvolledig is. De Schrijver erkent dit zelf, maar wilde zijnen arbeid niet kostbaarder maken, dan noodig was. Wij zouden gedacht hebben, en denken dit nog, dat een uitvoerig Register wel degelijk noodig was, en dat het bij een werk van drie zulke lijvige boekdeelen op één enkel blad druks niet zoozeer aankwam.

Wij eindigen alles, wat wij aangaande dit werk van den Eerw. LAAN gezegd hebben, met hem te danken voor deze veelzijdig schoone, belangrijke en nuttige opheldering van een zeer moeijelijk, zoo niet het allermoeijelijkste, Bijbelboek. Hij houde ons de nu en vroeger gemaakte aanmerkingen ten goede, als bewijzen van de aandacht en belangstelling, met welke wij zijn geschrift hebben gelezen en overwogen. Wordt onze hartelijke wensch en bede vervuld, dan smaakt de waardige man het genoegen, dat de ernstige lessen en vermaningen, hier door hem gegeven, meer en meer worden opgevolgd; dan schenkt hij aan zijne landgenooten nog meerdere vruchten van zijne geleerdheid en zijnen ijver;

dan ondervindt hij in zijnen ouderdom overvloedig den zegen des Heeren, en aanfchouwt eenmaal de vervulling der heerlijke beloften, in het laatfte Bijbelboek, voor de eeuwigheid gedaan aan allen, die de verfchijning van onzen Heer hebben liefgehad en gehoord, wat de Geest tot de gemeente zegt!

Kortbondig onderfoeck en berigt, ftrekkende tot een regtskundig bewijs, dat de hedendaegfche faemenkomften en oeffeningen van de zoogenaemde fijnen ongeoorloft zijn; en diensvolgens door de tijdelijcke Overigheit geweerd en de halfterrige over haere ongehoorfaemheit naer bevinden geftraft en tot haeren pligt gebragt behoren te werden. Door Mr. JOHAN SCHRASSERT. *Vierde Druk. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1836. *In gr. 8vo. 66 bl. f* : - 50.

Een ftukje van het jaar 1742, waarvan „eene nieuwe „uitgave, zonder verandering van taal of fpelling," aangeboden wordt, alleen met uitlating van eenige perfoonlijke bijzonderheden, den Schrijver zelven betreffende. Hetzelve toont het ongepaste en ongeoorloofde van zulke feparatistifche zamenkomften aan, als te dien tijde, bijzonder, zoo het fchijnt, in Gelderland, plaats hadden; en het grondt zich daarin „op defe vijf grond„flagen, de Forme van de Gemeente, de ordre van de „Kerck, het gevaer van den Godsdienst, het nadeel „van het Burgerlijcke, de Wetten ende openbaere Or„donnantiën van den Lande." — Offchoon nu hier wel veel noodelooze geleerde omhaal is, alle hier voorkomende bewijzen en manieren van redenering niet even zeer geldig zijn, en de thans anders gewijzigde betrekking van Kerk en Staat de bewijsvoering uit het vorige niet allezins toepasfelijk maakt, is er nogtans ook het een en ander in, dat nog wel behartigd mag worden door „alle," (gelijk in de oude editie van het Avond-

maalsformulier der Hervormden staat), „ die tweedracht, „ secten ende muyterije in Kercken ende wereltlicke Re„ gimenten begeeren aen te richten." Het moge ook den lofredenaars van den goeden ouden tijd doen zien, dat het ook in vroegere eeuw niet ontbroken heeft aan onvergenoegde en onbillijke klagers en waanwijze woelgeesten, die de zielen der geloovigen zochten af te trekken; maar ook niet aan regtschapene en kundige God- en Regtsgeleerden, die bij waarheid en regt ook orde, liefde en vrede liefhadden, en dus ook spraken en schreven, opdat, naar de Apostolische vermaning, alle dingen in de Gemeente welvoegelijk en met orde zouden geschieden.

Redevoering, ter godsdienstige inwijding van het tweede Eeuwfeest der Utrechtsche Hoogeschool, gehouden door HERMANNUS BOUMAN. *Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1836. *In gr.* 8*vo.* 39 *Bl. f* :-50.

Eene voor het oogmerk zeer gepaste, in netten stijl gestelde, voortreffelijke Redevoering, waarin „ de Spre„ ker kortelijk *herinnert, hoe onveranderlijke trouwe, „ hoe aanhoudende weldadigheid de Heer aan de stich„ ting onzer vaderen bewezen heeft,*" en dit vooral doet opmerken in de *oprigting, bewaring* en *uitbreiding* van Utrechts Hoogeschool, en verder in eenige „ *bij„ zondere omstandigheden*, als steeds aan haar heil „ dienstbaar gemaakt, en *uitnemende zegeningen*, als „ haar ten allen tijde geschonken werden;" waarna dezelve met eene ernstige en minzame toespraak tot betamelijke feestviering besloten, en door een hartelijk en ootmoedig *Gebed* gevolgd wordt. — Eenige historische aanteekeningen, ter toelichting van sommige gezegden in de Redevoering, zijn hier gepast achtergevoegd. — Liever, dan eene breedere dorre schets van dit stuk te geven, wil Referent deszelfs lezing aanprijzen, die het

ook na de feestviering allezins verdient; en hiertoe schrijft hij het volgende uit de inleiding over: „ Wel, „ wel hebt gij gedaan, van alom ter viering van dezen „ hoogtijd zamenkomende! Die belangstelling toch en „ die eere verdient dezelve grootelijks. Geene zegepraal „ doet ons jubelen, die de menschheid weenen deed, „ den grond met bloed en tranen drenkte. Eene zege- „ praal veeleer, waarover zelfs uw teêrgevoelig hart, „ beminnelijke Maagden en Vrouwen! met onvermengd „ genot, zich verblijden mag; de overwinning, die on- „ ze Hoogeschool uwe vaders en zonen, uwe broede- „ ren en vrienden behalen deed over ziekten van lig- „ chaam en ziel, over onkunde en bijgeloof, over on- „ regt en wansmaak. O! geloofd zij Hij, wiens gunst „ ons zulk een heerlijk gedenkfeest vieren doet, dat de „ menschheid vereert, maar veel meer nog der Godde- „ lijke hulp eene nederige gedenkzuil poogt te stichten!"

Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen, met Aanteekeningen enz., *door* HENDRIK *Baron* COLLOT D'ESCURY, *Heer van Heinenoord. VIden Deels Iste Stuk,* (*het tweede der Wetenschappen.*) *'s Gravenhage en Amsterdam, bij* de Gebr. van Cleef. *In gr. 8vo. VIII en* 423 *bl. f* 4-20.

De voortreffelijke Schrijver van dit werk, die, *zoo* in 's lands Vergaderzaal, als in het Gemeenebest der Letteren, de eer van *Hollands* Adel zoo uitnemend weet te handhaven, had in het Vde Deel van zijn veelomvattend werk, na de behandeling der Kunsten en Letteren, die der *Wetenschappen* met Godgeleerdheid en Wijsbegeerte begonnen. Thans gaat hij over tot de *wiskundige* wetenschappen; een vak, hetwelk, volgens zijne betuiging in de Voorrede, eigenlijk het zijne niet is, en hetwelk hij dus met zekere huivering heeft onder handen genomen. Zoo veel te grooter is de verdienste des geachten Schrijvers, dat hij zich daarvan op eene zoo al-

lezins uitmuntende wijze gekweten heeft; en het is misschien gelukkig voor het groote Publiek, dat *een ongewijde voet* (gelijk de Baron zich bl. VI der Voorrede uitdrukt) *dat gebied is ingetreden*, omdat daardoor onze veroveringen in dat meer of min steile gebied op eene aangename, algemeen verstaanbare en onderhoudende wijze ook aan *ongewijden* worden bekend gemaakt; terwijl de *gewijden* doorgaans slechts de heilige taal voeren, die alleen hunne medebroeders verstaan. En wat naauwkeurigheid en volledigheid betreft, zoo is dit boek van den Heere D'ESCURY, over dit vak *in het algemeen* beschouwd, zekerlijk het meestomvattende, hetwelk wij in onze taal over de Geschiedenis onzer wiskundige verdiensten bezitten. Wij kunnen dit geruststellijk zeggen, daar de *Bijdragen*, zoo van Prof. MOLL als den overleden Prof. VAN CAPPELLE, slechts *bijdragen* zijn, waarvan men dus geen *volledig overzigt* mag verwachten.

Voor een geregeld uittreksel is dit werk, zoo als van zelve spreekt, niet vatbaar. Wij zullen ons dus slechts bepalen tot eenige hoofdtrekken. In het eerste gedeelte vindt men *Wiskunde*, d. i. zuivere en toegepaste. Volgens de vroegere gewoonte des Schrijvers, gaat hij tot in de hooge Oudheid terug, en beschouwt de Geschiedenis der *Mathesis* bij *Grieken* en *Romeinen*, waarbij weder een zeer groot aantal wetenswaardige bijzonderheden voorkomen, die te beter en te aangenamer in 't oog vallen, daar de geleerde Schrijver die thans, met eene kleinere letter, niet *achter*, maar *onder* den tekst heeft geplaatst, hetwelk zeer veel naslaan en ook plaats uitwint. Dezen ongemeenen rijkdom aan geleerde kennis vindt men ook bij de vermelding onzer eigene Wiskundigen, te beginnen van PAULUS van *Middelburg*, in 1445 geboren. Te regt worden de verdiensten van MAURITS, als Wiskundige, en van zijnen leermeester STEVIN, hoog geroemd, en dan de aandacht des lezers op *Friesland*, als het verblijf van zeer vele beroemde Wiskunstenaren, gevestigd, zoo inboorlingen als Hoogleeraren te *Franeker*, onder welke ADRI-

AAN METIUS (wiens wiskundige bloedverwanten mede niet worden vergeten) en FULLENIUS reeds in de 17de Eeuw uitmunten; terwijl later de beide YPEYS (zelfs de Geneesheer) dat fpoor drukten. *Alkmaar*, het vaderland van METIUS, had ook zijnen DREBBEL, waarvan hier zoo veel wordt opgenoemd, dat hij ons de minachting, waarmede hem wijlen Prof. VAN CAPPELLE behandelt, niet fchijnt te verdienen. — Gelijktijdig met METIUS bloeiden te *Leyden* WILLEBRORD SNELLIUS en VAN SCHOOTEN; welke laatfte vooral, daar hij minder bekend is dan de eerfte, in zijne waarde wordt voorgefteld. Na dus over de Wiskunde in 't algemeen te hebben gefproken, wordt tot de Stelkunst of *Algebra* overgegaan, en, na over hare uitvinding iets te hebben gezegd, de verdienften van HUDDE, JAN DE WITT, REES, WASSENAAR, VLACQ (den grooten berekenaar der *Logarithmen*), VAN SWINDEN, ÆNEÆ, FLORIJN en VAN CAPPELLE opgenoemd. Wij vernemen hier tevens eene zeer opmerkelijke bijzonderheid, ten bewijze, hoe hoog zelfs vreemdelingen vroeger onze Wiskundigen ftelden. De Vader van den beroemden Hoogleeraar in de Oosterfche talen, VERSCHUIR, te *Franeker*, bekleedde den nederigen post van fchoolmeester te *Lopperfum* in *Groningerland*, en werd, wegens de oplosfing van een allermoeijelijkst vraagftuk, te *Parijs* tot *Hoogleeraar in de Wijsbegeerte* geroepen; welk ambt hij, als fchoolmeester, van de hand wees, deels uit gehechtheid aan zijn Vaderland, deels omdat hij aldaar zijne Godsdienst niet openlijk kon belijden; een treffelijk voorbeeld van het overwigt van godsdienftigheid en vaderlandsmin boven eer- en rangzucht! (Zie bl. 119.) Van de levenden fpreekt de voorzigtige Schrijver niet.

Tot de *Sterre-* en *algemeene Aardrijkskunde* overgaande, wordt eerst weder van de groote Ouden gewaagd, de heilllooze verbastering dier wetenfchap door de fterrewigchelarij vermeld, en dan van hare herleving door COPERNICUS, TYCHO BRAHÉ en KEP-

PLER gesproken. (Want de Schrijver is geenszins zoodanig door vaderlandsliefde verblind, dat hij aan groote vreemdelingen den verdienden lof zou onthouden.) Bij TYCHO BRAHÉ wordt het verhaal in tekst en noten door allerlei kleine Anekdoten verlevendigd. GEMMA *Frisius*, of JEMME *de Fries*, wordt, als de oudste onzer vermaarde Sterrekundigen en verbeteraar van het *Astrolabium*, eenigzins uitvoerig behandeld. De Sterrekunde werd op de Zeevaart toegepast door MAALSON, PLANCIUS en REAEL; welke laatste, hoezeer tevens Staatsman, Bewindhebber in *Oostindië*, koopman en dichter, ook over den zeilsteen schreef. PLANCIUS, Predikant te *Amsterdam*, en ijveraar tegen de Remonstranten, was tevens groot Sterre- en Aardrijkskundige en bevorderaar onzer vroegste ontdekkingsreizen, even als MAALSON. FREDRIK HOUTMAN en PIETER DIRKSZ ontdekten zeer vele sterrebeelden in het zuidelijk Halfrond; de eerstgemelde was tevens schrijver, geleerde, en, met zijnen broeder, de grondlegger onzer vaart op *Oostindië*. BLAEU maakte voortreffelijke Hemel- en Aardgloben. VARENIUS, CLUVERIUS en MERULA waren groote Aardrijkskundigen: de *Geographia generalis* van eerstgemelden werd door den grooten NEWTON uitgegeven. De Predikant LANSBERGEN, in het laatst der zestiende Eeuw, die (volgens de gewoonte dier tijden, wanneer men eenen Predikant moede was) naar eene lagere standplaats *verwezen* werd, troostte zich daar met de beoefening der Sterrekunde, en ijverde voor het stelsel van COPERNICUS, hetwelk zelfs TYCHO BRAHÉ niet had durven doen. Zou dit misschien reeds vroeger door hem geuite gevoelen ook de reden zijner verplaatsing geweest zijn, en dus de Hervormde Kerk op eene kleinere schaal een' tegenhanger leveren tot de vervolging van GALILEI in de *Roomsche?* LANSBERGEN had vele bestrijders, die ook hij niet zacht behandelde. Zijn leerling HORTENSIUS (TEN HOVE), Hoogleeraar te *Amsterdam*, werd op zijne beurt de leermeester van

DE WITT. De *Nederlanders* waren niet ongevoelig voor de groote verdiensten van GALILEI. Zij zochten hem aan tot het vinden der lengte op zee, en poogden hem, na deszelfs snoode vervolging, tot Hoogleeraar naar *Amsterdam* te doen overgaan, hetwelk hij van de hand wees om zijne vergevorderde jaren. Met bijzondere liefde en ijver wendt zich nu onze Schrijver tot den *Hollandschen* GALILEI, tot HUYGENS, wiens Grootvader reeds den Staat in eene netelige omstandigheid (die men bij onzen Schrijver moet nazien, bl. 208 —219) eene gewigtige dienst had bewezen, en wiens vader als een onzer eerste dichters en letterkundigen in de 17de Eeuw bekend staat. Hij zelf was uitvinder van de slingerkracht (die van zoo onbedenkelijk veel nut voor de uurwerken en daardoor ook voor de sterrekunde geweest is) en van den mikrometer, verbeteraar der teleskopen, vinder van den ring om *Saturnus* en eenen wachter van die Planeet, en van de wetten der *dubbele* straalbreking. — Daarop bragt de Sterrekunde geene mannen van gewigt voort, tot dat LULOFS, in het midden der achttiende Eeuw, in weerwil der toenmalige karigheid aan hulpmiddelen, niet alleen voor den Waterstaat, maar ook voor de Sterrekunde veel deed, in welke beide opzigten KLINKENBERG met hem wedijverde, die ook in 1743 den overgang van *Mercurius* over de Zon waarnam. De vele toen van 1743 tot 1759 verschijnende Kometen werden ook door bekwame Sterrekundigen waargenomen, waarin ook KLINKENBERG uitmuntte. STRUYCK gaf eene goede algemeene Aardrijksbeschrijving; KEYZER leide zich op de *praktische* Sterrekunde toe; EISE EISINGA, een geheel ongestudeerd man, vervaardigde een *Planetarium*, door VAN SWINDEN bewonderd. Van dezen laatsten grooten man wordt, tot onze verwondering, hier weinig gesproken, maar wel van zijnen grooten leerling, den jonggestorvenen NIEUWLAND (wie kent hem niet?) en van VAN BEECK CALKOEN, eerst Hoogleeraar te *Leyden* en daarna (om familiebetrekkingen) te *Utrecht*. CAL-

KOBN was verdediger van de Godsdienst tegen het misbruik, hetwelk DUPUIS en VOLNEY van de Sterrekunde gemaakt hadden, om het Christendom uit de oude Sterredienst te verklaren.

Omtrent de *Zeevaartkunde* zijn de verdiensten der *Nederlanders* vooral onbetwistbaar. Eerst wordt de *praktische* zeevaart of de zeereizen, van de vroegste tijden af tot op de uitvinding der kompasnaald, beschouwd, (omtrent welke laatste de onderscheidene gevoelens worden ten toets gebragt, en betoogd, dat dezelve ouder is dan de veertiende Eeuw.) Een kort overzigt onzer voornaamste, en zelfs van eenige hoogverdienstelijke, maar minbekende *zeehelden*, (waaronder wij ook, bl. 304, ROEMER VLAK vinden, alsof hij in 1677, bij het in de lucht vliegen van zijn schip, was omgekomen, daar hij toch destijds wonderdadig gered en eerst veel later gesneuveld is) wordt gevolgd door een kort verslag van onze handelreizen en ontdekkingen, van de algemeen bekende togten naar *Nova Zembla* af, tot op de ontdekking van het *Nederlands-eiland* in 1825 toe. Wij moeten hier eene kleine misvatting van den edelen Schrijver verbeteren. Hij zegt, (bl. 322) dat de bekende *Engelsche Zeekapiteinen* ROSS *en* PARRY *het* (1818—1820) *nog zoo ver als* BARENDSZ *en de zijnen geenszins hebben kunnen brengen.* Dit duldt geene vergelijking: want genen zochten den *Noordwester-*, dezen den *Noordooster-*doortogt; en de *Engelschen* zijn in het Noordwesten zekerlijk althans zoo ver en verder van hunne havens doorgedrongen, dan wij in het Noordoosten. (Eene uitvinding over het storten van olie in zee tot het bedaren der golven, hoewel geenszins onbelangrijk, komt ons voor, hier een *hors d'oeuvre* te zijn.) Onder de *landreizigers* (die eigenlijk bij de *Aardrijkskunde* behoord hadden) worden COOTWIJCK, MEERMAN, WOUTER SCHOUTEN, BOSMAN, DAPPER (die echter zelf niet gereisd heeft), NIEUHOF, VAN BRAAM HOUCKGEEST, VALENTIJN, (wiens werk in het *Fransch*

vertaald wordt *ten koste van het Ministerie van Marine*), CORNELIS DE BRUYN en WITSEN opgenoemd; dus in geene *chronologische* orde. EGMOND VAN DER NIJENBURG is vergeten.

Nu wordt de *theoretische* Sterrekunde beschouwd, en wel eerst de *Stuurmanskunst*, waaromtrent LUCAS WAGENAAR, DOUWES, VAN NIEROP, ALLARD, KINSBERGEN vooral, BIJLANDT en VAILLANT worden opgenoemd, gelijk bij den *Scheepsbouw* (die mede van oude tijden af wordt opgehaald) WITSEN, VAN IJK en ALLARD, allen in de 17de Eeuw, waaronder vooral aan WITSEN de verdiende lof wordt geschonken, gelijk aan M. M. BAKKER, uitvinder der *kameelen* tot het ligten der schepen over *Pampus*. Het *koperen* der schepen werd door de *Franschen* uitgevonden, doch door ons spoedig nagevolgd en verbeterd.

Wij verlangen naar het vervolg van dit voor onzen roem belangrijke werk.

Heelkundige Mengelingen, enz. Door J. F. KERST, *Chir. Doctor, etc.*

(*Vervolg en slot van bl.* 654.)

In het tweede Hoofdstuk geeft de Heer KERST verslag van hetgeen in de *heelkundige afdeeling* van het Militair *Hospitaal* te *Antwerpen* gedurende de maanden September en October van het jaar 1830 is voorgekomen. Voorwaar een merkwaardig tijdvak in het leven des Schrijvers, voor de heelkundige dienst bij ons leger, en in het algemeen voor de geschiedenis. Hij treedt hier tot in de kleinste bijzonderheden, en de wijze, op welke hij elk vermeldt, die daar aanwezig was, moet hem in ruime mate de uitkomst doen ondervinden van het bekende spreekwoord: *Obsequium amicos* —. Hij heeft bij deze gelegenheid zich doen kennen als onvermoeid en ijverig in de vervulling zijner pligten, en, waar dit van hem afhing, kundig en vaardig in het aanwenden der gepaste red- en hulpmiddelen. Hij behoort onder die genen, welke de orde van verdiensten door waarachtige

verdienſten verworven hebben, geholpen door gunst noch toeval, waardoor zij, die verdienſten misſen, zoo dikwijls op den voorgrond geraken. — Het zoude hier niet wel voegen vele kritiek te pas te brengen, dewijl in zulke gevallen en onder zulke omſtandigheden zoo veel van tijd, plaats en gelegenheid afhangt. Echter eene enkele aanmerking. Op bl. 133, gewag makende van den Chirurgijn FELIX WÜRTZ, vervalt de Schrijver in eenen kluchtigen, ook door anderen reeds beganen misſlag, hem noemende F. W. WEYLAND. Deze Heelkundige heet, wij herhalen het, F. WÜRTZ; terwijl *weyland* hier wil zeggen: *wijlen*, of bij zijn leven, *Chirurgus* te *Bazel*. Te regt beſtrijdt de Schrijver bl. 117 het gevoelen, dat wonden van het aangezigt ſteeds als gewigtig moeten beſchouwd worden. Op bl. 133 keurt hij het onbepaald inſnijden of dilateren der geſchotene wonden af: de niet gedilateerde wonden genezen doorgaans ſpoediger, onder eene anders doelmatige behandeling. Intusſchen worden er nog vele zulke liefhebbers van onnoodig inſnijden gevonden, om toch maar te kunnen zeggen, dat ook zij geſneden hebben! Zeer juist is ook het aangemerkte over de verwijdering van vreemde ligchamen. Ook is de aanmerking zeer gegrond over den zak, waarin de kogels na eenigen tijd als beſloten zijn. Die deze ondervinding mist, doet dikwijls vruchtelooze en voor den lijder pijnlijke en nadeelige pogingen, en ſlaagt niet. Rec. verwijderde ſomwijlen, na eenigen tijd, zijns ondanks, deze vruchtelooze pogingen van betweters aangezien te hebben, door het openen van dezen zak, in weinige oogenblikken, den ſchijnbaar te voren onbewegelijken kogel. Het baart verwondering, bij zoo vele aanhalingen van beroemde militaire wondartſen, volſtrekt geen gewag van SCHMUCKER, dien in der tijd zoo verdienſtelijken wondarts, gemaakt te zien. De Schrijver doet zich hier voor, geen voorſtander van de genezing door de *onmiddellijke vereeniging* te zijn. Elk zijne wijze, vooral wanneer de ondervinding die begunſtigt. Doorgaans zal de gemengde de voorkeur verdienen boven die, welke zij bezigen, die van geene genezing *per primam intentionem* willen weten. Geene methode, welke die ook zijn moge, is overal en ten allen tijde aanwendbaar of onfeilbaar. Met regt wordt de *exarticulatio* van den opperarm eene van de ſchoonſte en voor den geoefenden gemakkelijke kunstbewerkingen der Chirurgie genoemd, en wel in tegenoverſtelling van die van het dije-

been. Zij wordt meestal door een gelukkig gevolg bekroond; terwijl de laatste dikwijls door eenen zoo spoedigen dood gevolgd wordt, dat men den lijder kan houden onder de operatie bezweken te zijn. Ten opzigte dezer kunstbewerking, die, volgens den Schrijver, 37 of 38 malen verrigt zoude wezen en eene enkele maal wezenlijk met gelukkig gevolg, strekt zij ten bewijze van de stoutmoedigheid van den wondarts, die voor een oogenblik alle bedenkingen vergeet, om een laatste redmiddel, vooral bij hoogstgevaarlijke verwondingen, te beproeven. Wanneer men echter let op den gewigtigen indruk, welken het zenuwstelsel op het oogenblik der kunstbewerking ondervindt, hoe nabij het ruggemerg eene der grootste zenuwen moet doorsneden worden, welke de *reflexie* der beleediging van deze bewegingszenuw op alle de wortels, die ter beweging dienen, zal wezen; *zoo is het* niet te verwonderen, dat slechts in enkele gevallen *het* gestel des lijders dezen hevigen schok wederstond. De Schrijver schijnt dit zelf te gevoelen in zijne redeneringen bl. 203; verg. ook de waarnemingen van THOMSON en COOPER. Er moge dan ook geene kwaadsappigheid bestaan hebben, bl. 186, (verg. evenwel de lijkbeschouwing, bl. 194) en de gesteldheid van den lijder, van het aangedane deel, bl. 187, zoodanig geweest zijn, dat de *exstirpatio* van het dijebeen het eenig mogelijke redmiddel scheen, het was evenwel anders, om te kunnen zeggen: *zoo ooit, dan kon zeker hier alle hoop op eenen goeden uitslag verzekerd worden*, ook ondanks de vooraf gehoudene raadpleging. De hectische koorts moge hier in een' geringen graad aanwezig geweest zijn; maar welke zijn de herkenningsmiddelen, waardoor *men de gewone hectische* koorts *duidelijk* van die kan onderscheiden, waar *absorptie* van etter, knobbelstof enz. daartoe aanleiding geeft? (Bl. 196, n. *ischiaticus*, l. *ischiadicus*.) Het tweede geval, bl. 196, maakte deze kunstbewerking meer onvermijdelijk.

Het derde Hoofdstuk bepaalt zich tot een verslag van het belangrijke, den Schrijver gedurende zijn verblijf bij het leger te velde voorgekomen. Dit gedeelte kan met regt den naam van *Mengelingen* dragen. Van dit Hoofdstuk wordt een groot gedeelte aan de beschouwing der reeds vermelde oogziekte gewijd. Een naschrift over de aanwending van het *Decoctum Zittmanni* besluit dit werk, benevens eenige nalezingen over reeds behandelde gevallen. Billijkerwijze

moest men den uitslag van elke behandeling eerst afwachten, eer men die bekend gaat maken. Een oud Nederlandsch heelkundige heeft gezegd: de Heelkunst strekt zich inzonderheid uit, om de gebreken, die het menschelijk ligchaam kunnen treffen, op eene kundige en zachte wijze, met behoud van leden en leven, te brengen tot een heilzaam genezingseinde. Dit alles kan slechts uit den geheelen afloop der behandeling blijken. — Drie Platen zijn bij deze *Mengelingen* gevoegd. De tweede vooral heeft geene bijzondere strekking, om hetgeen zij moet ophelderen duidelijk voor te stellen.

De Heer KERST heeft hier en daar zijn leedwezen betuigd, dat, door tijdsverloop, denkbeelden, hem bijzonder eigen, door anderen sedert zijn medegedeeld. Wat zegt dit? Een denkbeeld, eene vinding verliest voor hem, bij wien zij opkwam, niets in waarde; de eer der oorspronkelijkheid blijft dezelfde. Het nadenken over één bepaald onderwerp kan aan denkende wezens, offchoon zij niets van elkander weten, dezelfde rigting geven. Het voornaamste doel blijve echter steeds, elke vinding ten algemeenen nutte dienstbaar te maken; en dit doel kan niet te spoedig bereikt worden. Men komt hiertoe langs verschillende wegen, waarbij de oorspronkelijkheid desgelijks behouden kan blijven.

Hier en daar had de stijl meer gekuischt kunnen zijn. Zoo klinkt het woord *kop* voor *hoofd* dikwijls vreemd; *bracherium* had zeer wel door *breukband* uitgedrukt kunnen worden; *obstakel* door *beletsel*; *autoriteiten* door *gezag*, enz. Eene lijst van belangrijke drukfouten tot bl. 234 zoude met meerdere uitgebreid kunnen worden; na deze komen er ook nog voor *exscisio* voor *excisio*, *haemopthisis* voor *haemoptysis*, *imbitutio* voor *imbibitio*, enz.

Herinneringen, gedurende eene Reize naar het Oosten, enz. Door A. DE LAMARTINE. *IIde Deel. Te Breda en Amsterdam, bij* F. P. Sterk *en* L. van Bakkenes. *In gr.* 8*vo.* 370 *Bl. f* 2-90.

Drie Weken in Palestina en op den Libanon. Naar den vierden druk, uit het Engelsch vertaald. Te Schiedam, bij de Munnik en Wijnands. *In gr.* 8*vo.* 182 *bl. f* 1-80.

Het tweede Deel der *Herinneringen* enz. van LAMARTINE, waarin hij ons de voornaamſte bijzonderheden en ontmoetingen op zijne reis naar het Oosten mededeelt, is over het algemeen nog belangrijker dan het eerſte. In dat eerſte Deel beſloegen des Schrijvers beſpiegelingen wat te veel plaats, en dit is hier minder het geval, zoodat zij hier meer tot aangename verpoozing, dan tot oponthoud van den lezer ſtrekken. Met onafgebrokene belangſtelling hebben wij derhalve dit tweede Deel gelezen, en zien verlangend uit naar het derde of laatſte, hetwelk ons des Schrijvers waarnemingen te *Damascus*, *Balbek* enz. zal doen kennen; terwijl daarentegen het voor ons liggende zich geheel tot den *Libanon* en *Palestina* bepaalt.

Niet onbelangrijk is het, met het verſlag van LAMARTINE te vergelijken dat van een' ongenoemden Engelſchen Schrijver, getiteld: *Drie weken in Palestina en op den Libanon.* Ook dat werkje zal men met genoegen lezen, al is de ſtijl niet zoo grootsch en ſchoon, niet zoo levendig en ſchilderachtig, als die van LAMARTINE. *Pilatus*, voor *Paulus*, (bl. 178 van dat uit het Engelsch vertaalde ſtuk) is eene hinderlijke druk- of ſchrijffout. — Daar zoo wel de Reis van LAMARTINE, als die van den Auteur der *drie weken*, in bijna aller handen zijn of komen zullen, al ware het ſlechts door middel van leesgezelſchappen en leesbibliotheken, zullen wij geene uittrekſels mededeelen; te minder, daar de keuze, wegens het veelvuldige ſchoone en het algemeen belangwekkende, zoo moeijelijk valt. Hoe ongekunſteld en waarheidlievend echter de Engelſche Schrijver is, zal de reisbeſchrijving, of hoe men dat opſtel anders noemen wil, van LAMARTINE ſteeds de kroon ſpannen: vooreerst om het meer uitgewerkte en veelomvattende van het plan; ten andere om de menigte bijzonderheden, welke hij mededeelt, door dat de vriendſchap met Lady STANHOPE en andere betrekkingen hem in gunſtiger gelegenheden ſtelden tot het doen van opmerkingen en den omgang met onderſcheidene volksſtammen en perſonen, meer dan zulks bij eenig ander reiziger het geval kon zijn; en ten derde om het heerlijke en boeijende van den ſchrijfſtijl, waarin LAMARTINE zeker een meester is. Bij hem ligt een Oosterſche gloed over het geheel verſpreid, en dit is zoo welkom bij eene reis door het Oosten.

Hulde, aan de letterkundige verdiensten van Mr. JACOBUS SCHELTEMA *toegebragt, door* JAN KOPS, *Hoogleeraar te Utrecht. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1836. *In gr.* 8*vo.* 40 *Bl. f* :- 50.

Redevoering, uitgesproken door Mr. H. O. FEITH, *bij de viering van het vijftigjarig bestaan der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, door het Departement Groningen, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens *en* R. J. Schierbeek. 1836. *In gr.* 8*vo.* 74 *Bl.*

Redevoering over den gouden tijd van Nederland, door F. H. BATENBURG, *Conrector der Latijnsche Scholen te Middelburg. 's Gravenhage, bij* S. de Visser. 1835. *In gr.* 8*vo.* 49 *Bl. f* :- 50.

Deze drie verdienstelijke Redevoeringen, alle gehouden door en voor Leden der Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*, voegen wij in onze beoordeeling zamen.

De eerste is eene waardige hulde aan den beroemden SCHELTEMA, wiens veelzijdige verdiensten behoorlijk in het licht worden gezet; wiens veelvuldige schriften, met korte opgaaf van den kenschetsenden inhoud, worden opgesomd, en wiens beeld, als beoefenaar van Nederlands geschiedenis, oudheden en letterkunde, ons als voor oogen gesteld wordt.

Welgeslaagd is ook de Redevoering van Mr. H. O. FEITH, waarin hij vooral betoogde, dat de Maatschappij, die door NIEUWENHUYZEN gesticht is, niet alleen tot de beschaving der Natie, maar ook tot de ontwikkeling der menschheid zelve leidt, ja tot de geschiedenis dezer laatste behoort. De welsprekende en krachtige Redevoering wordt opgevolgd door lezenswaardige aanteekeningen, en het geheel besloten met eenige tafelliedjes door Mr. A. MODDERMAN, die in den echten geest gedicht en voor de gelegenheid ongemeen geschikt zijn, doch die fraaijer en keuriger zouden wezen, indien de opsteller zich geene vrijheden had veroorloofd, als b. v. op bl. 66: *Schuim' de bokaal*, en: *Als men' niet onder 't zingen drinkt.*

Gelukkige vinding, gloed en kracht van ſtijl, onderſchei-den en kenmerken de Redevoering van den Heer BATENBURG. Na eene, gelijk hij zelf in zijn Voorberigt erkent, veel te wijdloopige, maar anders goede en ter zake dienende inleiding, ſtelt hij zich voor, dat, na ruim honderd jaren, aan iemand in een' letterkundigen kring de taak was opgelegd, om over den gouden tijd van *Nederland* het woord te voeren, en de ſpreker het tijdvak van 1830 tot 1835 als zoodanig ſchildert. Dat doet dan die alzoo ingevoerde Redenaar met de hoogſte geestdrift, en toch, als men ſlechts op het meest uitkomend goede en loffelijke hecht, met waarheid. Het doel van BATENBURG was, te betoogen, hoe verkeerd het is, ſteeds alleen het verkeerde en gebrekkige in onzen eigenen leeftijd op te merken, en daarentegen in vroegere tijdvakken alleen het voortreffelijke en gezegende te willen zien; en hij bewijst, dat men in volgende eeuwen met niet minder regt onzen tegenwoordigen den *gouden* tijd van *Nederland* zal kunnen noemen, als wij thans wel eens dien naam aan dezen of genen tijdkring uit de geſchiedenis onzer vaderen geven. Het bijgebragte ſchijnt ons ter zake, en dus het oogmerk van den Redenaar bereikt.

Eugenius van Kroonſtein, of de verborgene drijfveren van 's menſchen daden. Door C. SPINDLER. *Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. *In gr. 8vo.* 272 *Bl. f* 2-90.

Een allerliefſte Roman, waarin alles gevonden wordt, wat men in ſoortgelijke ſtukken verlangen kan; levendigheid van ſtijl, aardig geſponnene inwikkeling, welgeteekende karakters en bevredigende uitkomst. Wij kunnen denzelven dus ruimſchoots aanbevelen, wanneer men lectuur tot verpoozing na ernſtiger arbeid begeert. De Vertaler berigt ons, dat het werkje de eerſte lettervrucht van den Schrijver is, die zich bij de uitgave onder den naam van *Spinalba* verborg: als zoodanig heeft het voor hen, die den bekwamen Schrijver vele genoegelijke oogenblikken danken, eene aantrekkelijkheid te meer. Wij herhalen alzoo onze aanbeveling.

Emma en Bertha. Historisch-romantisch Tafereel uit het Leven van KAREL DEN GROOTEN. *Door* H. C. DRESSELHUYS. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr. 8vo.* 232 *Bl. f* 2-40.

De Schrijver van dit Tafereel verplaatst ons in den tijd van KAREL DEN GROOTEN, en fchetst vrij wel de zeden van dien buitengemeenen Keizer en Veldheer. Het huwelijk van zijne beide dochters met mannen, wier geboorte hun daarop hoop noch aanfpraak konden geven, is eene daadzaak, door overlevering tamelijk bevestigd, en leverde aan Vader CATS reeds de ftoffe tot zijne mandragende maagd. Wij willen dit oorfpronkelijke product niet ftreng beoordeelen, noch fouten tegen den tijd, de zeden en het costuum opzoeken en aanwijzen. Het werkje laat zich wel lezen, en zal in de winteravonden geene vervelende lectuur opleveren. Voor leesgezelfchappen is het dus allezins gefchikt, en kan, zoo al geen nut, althans geen kwaad ftichten. Wij beleven toch geen tijd meer, dat de Geheimfchrijvers van het Hoofd des Staats kans hebben om op Prinfesfen van den bloede te verlieven, veelmin om die door huwelijk te verkrijgen, en alzoo kan ook de kracht van het voorbeeld niet nadeelig werken. — De jonge DRESSELHUYS, het zij door gewin- of door roemzucht gedreven, zorge flechts geen Veelfchrijver te worden; iets, hetwelk doorgaans eindigt met eer en winst beide te verliezen.

Selma's romantifche Verhalen van ware Gebeurtenisfen. Uitgegeven door J. C. APPENZELLER. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1835. *In gr. 8vo.* 232 *Bl. f* 2-50.

De naam van den Schrijver dezer Verhalen is bij ons lezend publiek te gunftig bekend, dan dat men zou kunnen vermoeden, dat dezelve geene leerzame en aangename lectuur zouden opleveren; en zoo is het ook inderdaad. Uit het werkelijke leven ontleend en, gelijk ons verzekerd wordt, op ware gebeurtenisfen gegrond, ontvangt men hier een viertal verhalen, die alle ftrekken om het goede te bevorderen. *De vaderlijke woning des jongen Reizigers* is een huifelijk tafereel vol van hartelijke onderlinge liefde, en leert ons, hoe de fmart bij het rampfpoedig verfcheiden van beminde bloedverwanten gelenigd en gedragen moet worden, en hoe die beproevingen moeten medewerken tot de innige overtuiging des harten, dat, wat de Heer doet, wèl gedaan is. *De onnatuurlijke Moeder*, waarop het fraaije titelvignet betrekking heeft, *het Feest der tehuiskomst* en *de Echtgenoote* zijn alle drie in andere opzigten even belangrijk, en leeren door tegenftelling en waarfchuwing ware godsvrucht en echte levenswijsheid. Ons beftek gedoogt niet, den hoofdinhoud daarvan op te geven: aankondiging en aanprijzing zullen,

hopen wij, wel genoegzaam zijn, om aan dit werkje een ruim debiet te verzekeren.

Bonaccia. Nachtvertellingen op een' Scheepstogt in de Middellandsche Zee, door C. SPINDLER. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr. 8vo.* 310 *Bl. f* 2-75.

Een Napolitaansch brikscheepje, bemand zoo als dat in de Italiaansche havens veelal geschiedt, en beladen met verschillende passagiers, die van *Livorno* naar *Napels* gevoerd worden, en die bij de telkens invallende windstilte (*bonaccia*) elkander den tijd verdrijven met verhalen, ziet daar de lijst van dit boekdeeltje, dat zich in een uur van uitspanning wel lezen laat. De bekwame Schrijver (hij moge SPINDLER heeten of niet) heeft gezorgd voor eene levendige schildering van personen, karakters en handeling, waartoe het scheepsleven overvloedige aanleiding geeft; terwijl de verhalen trapswijze in belangrijkheid winnen en de aandacht gaande houden, zonder de zedelijkheid te kwetsen. Een allerliefst vignet geeft het afbeeldsel van de eenige vrouw aan boord, en is een uitlokkend titelblad. Wat wil men meer van een boekje, dat tot verpoozing in handen genomen wordt? Het zal zijn publiek wel vinden en den Uitgever vóor zijne kosten schadeloos stellen.

Badverhalen. Door A. LEWALD *en* K. GUTSKOW. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1836. *In gr. 8vo.* 280 *Bl. f* 2-75.

Indien men geen brikscheepje wil gebruiken, om vertellingen tusschen *Livorno* en *Napels* te boeken, en een deel van het Zuidelijk *Europa* te doen kennen, staat den dichter het middel ten dienste, om, het Noorden te baat nemende, bij gure regenachtige dagen een gezelschap op *Helgoland* of *Swinemünde* bij de zeebaden te bespieden, de voorvallen op te teekenen en de verhalen na te vertellen, die de tijdverveling, aan zulke plaatsjes eigen, zoo al niet verbant, althans lenigt. Daaraan zijn wij dit boek verschuldigd, volgens opgave des Vertalers zamengesteld uit de belangrijkste stukken, voorkomende in den *Bad-Almanak* voor 1836, door LEWALD uitgegeven. Behalve deze verhalen, die door een fraai gesteendrukt vignet opgeluisterd worden, ontvangt de lezer een toegift van geschiedkundige herinneringen van 1806—1813, in *Koningsbergen* geschreven, tusschen welke eene lieve familiegeschiedenis is ingeweven. Ware de vertaling met minder haast geschied, het werk zou er bij gewonnen hebben, dat nu echter ook wel, als een welopgetuigd scheepje, op den stroom der romanwereld mag medevaren, zonder dat de Uitgever voor *averij* behoeft te vreezen: daartegen verzekeren hem de lange winteravonden, en niet de *assurantie*- maar wel de veelvuldige *lees*-compagniën.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

B.

REGISTER.

REGISTER.

J.

K.

M.

N.

REGISTER.

O.

P.

R.

